

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE’DE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE
MİLLİYETÇİLİK (1939-1970)

Ahmet İŞLER
2502140348

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR

İstanbul - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : AHMET İŞLER Numarası : 2502140348
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH / T.C. TARİHİ Danışmanı : DOÇ. DR. FATİH M. SANCAKTAR
Tez Savunma Tarihi : 04.10.2019 Saati : 15:00
Tez Başlığı : " Türkiye'de Muhafazakâr Düşüncede Milliyetçilik (1939-1970) "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ÇOKLUKLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. CEZMİ ERASLAN		Kabul
2- PROF. DR. RECEP KARACAKAYA		Kabul
3- DOÇ. DR. FATİH M. SANCAKTAR		Kabul
4- DOÇ. DR. ALİ SATAN		Kabul
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT AYDOĞDU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ		
2- DOÇ. DR. AHMET KATILMIŞ		

ÖZ
TÜRKİYE’DE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE
MİLLİYETÇİLİK (1939-1970)
AHMET İŞLER

Modernleşme ile paralel gelişim gösteren milliyetçilik düşüncesi Türk siyasi düşüncesinin en önemli akımlarından biridir. Bu çalışmada 1939-1970 yılları arası sosyal, siyasal ve kültürel ortama göre şekillenen muhafazakâr düşüncede milliyetçilik konusu irdelenecektir. Tek Parti Dönemi ve sonrası, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş gibi şartlar içinde farklı formlarıyla gelişen milliyetçilik ve milliyetçiliğe referans olan olay ve olgular kendi bağlamı içinde değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Sağcı ve antikomünizm eksenli biçimlenen muhafazakâr kesimin bu dönemdeki duruşu, milliyetçi, mukaddesatçı ve muhafazakâr bir terkipten oluşmaktadır. Bu fikirler arasında geçişlilik gösteren düşünürlerin, dini ve milli vurguları, Türklük ve İslamiyet arasında kurdukları bağlar ile muhafazakâr ve mukaddesatçı bir milliyetçilik örneği ortaya koydukları söylenebilir.

Çalışma esas itibarıyla İslami referanslar ile yola çıkan, ontolojik bakışını İslam’a dayandıran, bundan ötürü başkalarınca İslamcı olarak da nitelendirilen ancak kendilerini muhafazakâr ekolün bir tarafında gören kesimin, milliyetçi düşünceye ve bu düşüncenin ortaya çıkardığı kavram, tanım, olay ve olgulara yaklaşım ve tutumunu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, İslamcılık, Muhafazakârlık, Kemalizm, Dinde Reform.

ABSTRACT
NATIONALISM IN CONSERVATIVE THOUGHT IN
TURKEY (1939-1970)
AHMET İŞLER

The idea of nationalism that developed in parallel with modernization is one of the most important movements of Turkish political thought. In this study, the subject of nationalism in conservative thought shaped according to the social, political and cultural environment between 1939-1970 will be examined. Nationalism which developed under its own conditions indifferent forms such as The Single Party Period and afterwards, The World War II, The Cold War and the events and phenomena referring to nationalism will be evaluated within their context. The stance of the conservative segment in this period, which was shaped as rightist and based on anticommunism, consisted of a nationalist, sacred adopting, conservative composition . It can be said that the thinkers, who passed across these ideas, show an example of conservative and sacred adopting nationalism with their religious and national emphases and the links they established between Turkishness and Islam.

The study essentially deals with the approach of those who start with Islamic references, base their onthological views upon Islam and hence are regarded as Islamists by others but see themselves on one side of the conservative school to the nationalist thought and the concepts, definitions, events and phenomena revealed by this thought.

Keywords: Nationalism, Islamism, Conservatism, Kemalism, Reform in Religion,

ÖNSÖZ

Milliyetçilik cereyanı son iki yüzyılda tarihin seyrine yön veren gücüyle başta Avrupa kıtası olmak üzere dünyanın tüm bölgelerini etkisi altına almış, yeni bir dünyanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Milliyetçiliğin etkisine karşı duramayan imparatorluklar tarih sahnesinden silinmiş böylece milliyetçiliği esas alan milli devletler dönemi başlamıştır. Milliyetçilik sadece siyasî alanda değil kültürel alanda da bir ekole dönüşmüştür. Milliyetçilik ideolojisi bu doğrultuda kendi ideologlarını ortaya çıkarmış ve farklı milliyetçilikler inşa edilmiştir. Modernleşme ile paralel gelişme gösteren seküler karakterli milliyetçi anlayışların yanında, dini inançlara bağlı milliyetçi anlayışlar da teşekkül etmiştir. Avrupa’da milli hüviyete bürünen kiliselerle uyumlu halde gelişme gösteren milliyetçilik, İslam dünyasında da eklektik bir biçimde meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. Çok sayıda millet, din ve mezhebi bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti, vatandaşlığa dayalı bir üst kimlik oluşturma gayretinde başarıya ulaşamayınca İslamcı bir politikaya yönelmiştir. Ancak milliyetçilik akımı çok güçlü bir etki bıraktığından önünde durulamamıştır. Türk milletinin 93 Harbi, Yunan Harbi ve nihayet Balkan Harbi sonunda yaşadığı facialar ve bu savaşlarda yükselen milli duygular II. Meşrutiyet devrinde bazı aydınlarca, devleti kurtaracak siyasetin Türkçülük olduğu kanaatini doğurmuştur. İslamcılık akımı ise, Avrupa menşeli milliyetçiliğin Müslüman unsurları birbirinden uzaklaştıracığı endişesiyle akımı, kavmiyetçilik bağlamında değerlendirerek milliyetçiliğin karşısında yer almıştır.

Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan milliyetçiliğin kavramsal ve kuramsal çerçevesi ve milliyetçiliğin gelişim seyri “Giriş” bölümünde özetlenmiştir. Ayrıca milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti’nin sosyal ve etnik yapısından hareketle kendine bulduğu dayanaklar ele alınarak bunun II. Meşrutiyet dönemindeki yansımaları incelenmiş, İslamcı düşünceye sahip olan düşünürlerin, milliyetçiliğe yaklaşımları, söylemleri ve bu konudaki tavırları tasvir edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın “Birinci Bölüm”ünde, Milli Mücadele ve Cumhuriyet’in ilanından sonraki dönem tarihsel arka plan olarak aktarılmış, 1939-1950 yılları arasında yayınlanmaya başlanan muhafazakâr dergilerin ve düşünürlerin milliyetçilik

düşüncesi irdelenmiştir. “İkinci Bölüm”de 1950’den sonra yayın hayatına başlayan dergiler ve bazı hareketler dikkate alınarak milliyetçilik anlayışları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Muhafazakâr kesim söz konusu 1939-1970 tarih aralığında kendilerini milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı olarak tanımlamışlardır. İkinci ve üçüncü bölümde İslami söyleme sahip muhafazakâr aydınların vatan, millet ve milliyetçilik kavramlarına yükledikleri anlamlar ve Türk milliyetçiliğinin İslamiyet ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Muhafazakâr camia ve aydınların kendilerini ifade ettiği yayın organları, çalışmanın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Nurettin Topçu, Necip Fazıl, Eşref Edip, Osman Yüksel, Sezai Karakoç vb. düşünürlerin yanında MTTB, Yeniden Milli Mücadele gibi bazı hareketlerin milliyetçiliğe yaklaşımları çalışmanın alanını oluşturmaktadır.

“Üçüncü Bölüm”de muhafazakâr tarafın milliyetçilik hususunda örneklem alanını oluşturan olgu ve olaylar ele alınmıştır. Komünizm karşıtlığı, fetih kutlamaları, Milli Mücadele’ye bakış, dış Türkler vb. konularda söz konusu muhafazakâr düşünür ve hareketlerinin milliyetçilik düşüncesindeki yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tez süresi boyunca akademik katkılarının yanında güven veren kişiliği ve rehberliğinden, onca yoğunluğuna rağmen ihtiyaç duyduğumda kapısını rahatlıkla çaldığım danışman hocam Doç Dr. Fatih Mehmet Sancaktar’a müteşekkirim. Bana kendimi hep iyi hissettiren ve bu çalışmaya ufuk açıcı yönlendirmeleriyle katkı sağlayan, bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim sayın Prof. Dr. Cezmi Eraslan ve Prof. Dr. Recep Karacakaya hocalarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca doktora süreci boyunca her türlü desteği ve morali veren tüm dostlarıma minnettarım. Bilhassa bu süre zarfında fazlasıyla ihmal ettiğim aileme de sabırlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul – 2019

Ahmet İşler

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİĞİN SEYRİ VE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE MİLLİYETÇİLİK (1939-1950)

1. Türkiye’de Milliyetçiliğin Gelişimine Genel Bakış.....	99
1.1. Milli Mücadele’den Cumhuriyet’e Milliyetçilik	99
1.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Milliyetçilik (1923-1938)	101
1.3. Atatürk Sonrası Dönemde Milliyetçiliğe Genel Bakış (1939-1970)	108
1.3.1. Siyasi Partilerde Milliyetçilik ve Din (1945-1970).....	117
2. Muhafazakâr Dergilerde Milliyetçilik Düşüncesi (1939-1950)	122
2.1. Anadoluçuluk ve Hareket Dergisi (1939).....	122
2.1.1. Anadoluçuluk ve Kökenleri	122
2.1.2. Hareket Dergisi ve Anadoluçuluk.....	127
2.1.3. Nurettin Topçu’nun Anadolu Milliyetçiliği	131
2.1.3. 1. Nurettin Topçu Düşüncesinde Vatan ve Millet.....	136
2.1.3. 2. Nurettin Topçu Düşüncesinde Milliyetçilik	140
2.1.3. 3. Nurettin Topçu Düşüncesinde Türk Tarihi	146
2.1.4. Nurettin Topçu Düşüncesinde Sosyalizm: “Müslüman Anadolu Sosyalizmi”	148

2.2. Büyük Doğu Dergisi (1943)	154
2.2.1. Necip Fazıl, Büyük Doğu ve Siyasi Partiler	160
2.2.2. Necip Fazıl'ın Milliyetçiliği.....	164
2.2.3. Necip Fazıl'ın Düşüncesinde Türk Tarihi	174
2.2.4. Necip Fazıl'ın Türk Dil Anlayışı	181
2.3. Serdengeçti Dergisi (1947)	184
2.3.1. Serdengeçti'nin Milliyetçilik Anlayışı: “Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman”	192
2.3.2. Kültür Emperyalizmine Karşı Milli Kültür.....	199
2.3.3. CHP'nin Milliyetçiliğine Karşı Bin Yıllık Tarih ve Millilik Vurgusu	202
2.4. Sebilürreşad Dergisi (1948).....	205
2.4.1. Müslüman Türk Vurgusu	209
2.4.2. İslamiyet Kalesine Düşman Üç Cephe.....	217
2.4.2.1. Türk Milletini Hristiyanlaştırmak İsteyen Kara İrtica.....	218
2.4.2.2. Türkü Yahudileştirmek İsteyen Sarı İrtica	219
2.4.2.3. Türk Milletini Dinsizleştirmek İsteyen Kızıl İrtica	221
2.4.3. Sebilürreşad Dergisinin Dil Meselesine Yaklaşımı	223

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR DERGİLERDE VE HAREKETLERDE MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCESİ (1950-1970)

1. Türk Ruhu Dergisi (1957).....	229
1.1. Türk Ruhu'nda “Ölçüler Manzumesi”	230
1.2. Dava Örgüsü.....	231
2. Diriliş Dergisi (1960).....	233
2.1. Sezai Karakoç'a Göre İslam'ın Millet Görüşü	236
2.2. Sezai Karakoç'un İslam Birliği Düşüncesi	241

3. Fedai Dergisi (1963)	246
3.1. Milliyetçilik Anlayışı, “Allaha Vatana ve Hürriyete”	248
3.2. Din ve Milliyet	252
3.3. Grekleşmeye Karşı Anadolu	256
3.4. Turancılık Düşüncesi	258
3.5. Orkun Dergisi ve Nihal Atsız ile Milliyetçilik Hususunda Anlaşmazlıklar	260
4. Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Yayın Organları.....	266
4.1. 1965 Öncesi Milli Türk Talebe Birliği	266
4.2. Milliyetçilikten Milliyetçi Muhafazakârlığa MTTB	268
4.3. Milliyetçi-Muhafazakârlıktan İslamcılığa MTTB	270
4.4. MTTB’nin Yayın Organları	273
4.4.1. Milli Gençlik (1963).....	274
4.4.2. Milli Gençliğin Sesi (1969).....	276
5. Mücadele Birliği ve Yeniden Milli Mücadele Dergisi (1970).....	279
5.1. Mücadele Birliği.....	280
5.2. Yeniden Milli Mücadele Dergisinde Milliyetçilik.....	283

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE MİLLİYETÇİLİĞİN TEZAHÜRLERİ (1939-1970)

1. Türkçe Kur’an Meselesi.....	290
1.1. Baltacıoğlu’nun Öz Türkçe Kur’an Çalışması	293
1.2. Muhafazakâr Aydınların Baltacıoğlu’na Tepkisi	297
2. Komünizm Karşıtlığı	303
3. Fetih Kutlamaları ve Ayasofya’nın Tekrar Camiye Dönüştürülmesi Meselesi	318

4. Mehmet Akif ve Anma Etkinlikleri	327
5. Milli Mücadeleye Bakış.....	335
6. Osmanlı Devleti ve Hanedanlığa Bakış	341
7. Çanakkale Etkinlikleri	348
8. Dış Türkler Meselesi.....	351
SONUÇ	360
KAYNAKÇA	368
ÖZ GEÇMİŞ	409

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.y.	: Aynı yer
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız.
C.	: cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
der.	: Derleyen
haz.	: Hazırlayan
İTC	: İttihat Terakki Cemiyeti
M.B.	: Mücadele Birliği
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
No.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
t.y.	: Tarih yok
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
Y.	: Yıl
y.y.	: Yer yok
YMM	: Yeniden Milli Mücadele

GİRİŞ

A. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Kaynakları

Milliyetçilik bugün Türkiye’de, üzerinde en çok konuşulan konulardan biridir. “İdeolojiler çağı” olarak tarif edilen 19. ve 20. yüzyıllar “milliyetçilik çağı” olarak da tanımlanmıştır.¹ Avrupa’yı saran ve sınırların yeniden çizilmesinde etkili olan milliyetçilik akımı, Osmanlı Devleti’ni de derinden sarsmıştır. Osmanlı Devleti, Avrupa’dan Balkanlara sirayet eden milliyetçilik hareketleri karşısında farklı politikalar üretse de bu akımın etki gücünden kurtulamamıştır. Balkanlar’da gayrimüslim tebaada başlayan milliyetçilik, zamanla Osmanlı Devleti’nde Türk olmayan Müslüman unsurlarını da etkilemiştir. Osmanlıcı düşünce ile bir üst kimlik kurma düşüncesinde olan yönetimlerin arayışlarının yanında, İslamcı siyasetin de ayrılıkçı milliyetçiliğe engel olabildiği söylenemez. Pekçok Türk aydınının da dönemin şartları içinde milliyetçi akımdan etkilenerek bu doğrultuda çalışmalara girdikleri gözlenmektedir. Kültürel milliyetçilik ile başlayan Türk milliyetçiliği II. Meşrutiyet Dönemi’nde siyasi bir hüviyet kazanarak devleti kurtarma projesi olarak görülmeye başlanmıştır. İstiklal Harbi’nin başarıya ulaşmasının önemli unsurlarından birini oluşturan Türk milliyetçiliği Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de temellerinden birini teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’la birlikte gelişme gösteren milliyetçi düşünceler ile Meşrutiyet Dönemi fikir dünyası, tarihsel arka plan olarak çalışmanın kapsamı içindedir. Bu tarihsel arka plan, Tek Parti Dönemi sonlarında kendilerini ifade etme imkânı bulan muhafazakâr (kimilerine göre İslamcı) kesimin ortaya koyduğu milliyetçi söylem ve tutumlarla ‘karşılaştırma’ açısından önemlidir. İlk dönemlerde Türk milliyetçilerinin de içinde yer aldığı *Sıratımustakim / Sebilürreşad Mecmuası*, Osmanlı Devleti’nde milliyetçi düşünceden etkilenen Müslüman unsurlarının ayrılıkçı politikaları nedeniyle bu milliyetçi akıma cephe almış ve milliyetçiliği kavmiyetçilik olarak telakki etmişti. Bu bağlamda II. Meşrutiyet devri

¹ Ziya Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s.11; Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s. 17.

İslamcı düşünürlerinden Mehmet Akif, Babanzade Ahmet Naim, Said Halim Paşa ve Said Nursi gibi düşünürlerin milliyetçilik karşısındaki tutumları çalışma çerçevesinde ele alınmıştır. Nitekim 1939-1940 yılları arasındaki muhafazakâr milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliğine yaklaşımı, Türklerin İslamdan önceki varlığı, Hülâgü veya Cengiz Han'ın Türk olup olmadığı, Anadolu dışındaki vatan kabülleri ve millet kavramına yüklenen anlamlar bağlamında benzerlikler taşımaktadır.

Bu çalışma, 1939-1970 yılları arasında farklı formlarıyla ortaya çıkan milliyetçilik fikirleri, olay ve olgularıyla sınırlıdır. Bununla birlikte bahsedilen dönemdeki düşünürlerin yanı sıra fikri hareketlerin temel kavramlara yükledikleri anlamlar üzerinde de durmaktadır. Çalışma, Türk düşünce tarihinde kimi zaman İslamcı, muhafazakâr, kimi zaman da milliyetçi olarak konumlandırılan bir kesimin düşüncelerine odaklanarak bunların başkalarınca yapılan tanımlamaların dışında kendilerini nasıl adlandırdıkları üzerinde durmaktadır. Kendilerini İslam diniyle alakalı gören ve İslam'ı vazgeçilmezlerinin başına koyan, bu yönüyle “İslamcılık”² tanımı içinde de değerlendirilen tüm hareketler, dergiler ve münevverler, söz konusu dönemde (kendilerini İslamcı olarak adlandırmamalarına rağmen) İslami bir görüş ortaya koymalarından dolayı “İslamcı” olarak da nitelendirilmişlerdir.³

Bu dönemdeki düşünürlerin kendilerini neden İslamcı olarak tanımlamadıkları ise irdelenmesi gereken bir husustur. Nitekim II. Meşrutiyet dönemindeki bazı düşünürler hem kendilerince hem de başkalarınca İslamcı olarak adlandırılmış ve İslamcılık düşüncesi farklı formlarıyla dile getirilmişti.⁴ Kara'ya

² Müslüman milletlerin kurtuluşu ve saadetinin İslamlaşmaya bağlı olduğunu belirten Said Halim Paşa'nın tanımında İslamlaşmak, “İslamiyetin inanç, ahlak, yaşayış ve siyasete ait esaslarının tam olarak tatbik edilmesi demektir.” Bkz. Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 186; Ayrıca çalışmada ele alınan 1939-1970 yılları arasındaki düşünürlerin söylemleri ve durdukları yer itibarıyla İsmail Kara'nın İslamcılık tanımı içinde değerlendirilebilir: “İslamcılık, XIX-XX. yüzyılda, İslamı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) “yeniden” hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metodla Müslümanları, İslam dünyasını batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kaldırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve özümlerin bütününe ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir.” İsmail Kara, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 1: Metinler Kişiler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17;

³ Söz konusu dönemdeki düşünürleri “İslamcı” olarak niteleyen kaynaklar için bkz. İsmail Kara, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 3: Metinler Kişiler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998; Hulusi Şentürk, **Türkiye’de İslami Oluşumlar ve İslamcılık**, Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2015.

⁴ Gökalp ve Said Halim Paşa, “İslamlaşmak” tabirini kullanırken, Akçura “üç tarz-ı siyaset” adını verdiği makalesinde İslamcı yerine “İslamiyyet politikası” kavramını tercih etmiştir. Babanzade Ahmet Naim ise İslamcılık tabirini tasvip etmeyen açıklamalarda bulunmuştur. Bkz. Yusuf Akçura,

göre, 1924 itibariyle Cumhuriyet döneminde bir İslamcılık hareketinin varlığı bile tartışılır. İslamcılık kavramı ise, ancak 1970’li yıllardan sonra “meşru ve kullanılabilir” olduğu görülmektedir.⁵ Erol Güngör’e göre de “Türkiye’de İslamcı görüş esas itibariyle milliyetçilik patentini altında işlenmektedir.”⁶

Kara, Nurettin Topçu, Eşref Edip ve Necip Fazıl gibi kişileri İslamcı olarak ele almasına rağmen söz konusu şahısların kendilerini “muhafazakâr milliyetçi” şeklinde tarif ettiğini belirtmiş bu durumu dönemin şartlarına bağlamıştır: “Siyasi, sosyal, kültürel muhtevası ve uzantıları da olan bir İslam’dan, dinden, İslamcılıktan bahsetmenin çok yakın zamanlara kadar yasak ve tehlikeli” olduğu, İslamcılık hareketini savunacak ve geliştirecek taraftarlarının bertaraf edilmesi hesaba katılmalıdır.⁷ Ayrıca Peyami Safa’nın 1938 yılında Cumhuriyet gazetesinde yayınlamaya başladığı, sonrasında “Türk İnkılabına Bakışlar” adlı kitaba dönüşen eserinde, İslamcılık düşüncesine yüklenen anlam bu kavramın kabulünü imkânsız kılan bir atmosferi işaret etmektedir. Bu eserde İslamlaşma hareketinin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra iflas ettiği, Milli Mücadele yıllarında ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın yanında yer almasından dolayı Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu Hareketi karşısı bir düşünce olduğu ileri sürülmüştü. Ona göre “İslamcılık İstanbul’dan İtilaf donanmalarıyla beraber uzaklaştı, Vahdettin’le beraber kaçtı.” Türk inkılabında ise “milliyetçi ve medeniyetçi” prensipler İslamcı düşüncüyü tamamen devre dışı bırakmıştı.⁸ Yine Tarık Zafer Tunaya’nın 1962’de yazdığı “İslamcılık Cereyanı” eserine İslam dergisi yazarlarından Mihriddin Cenân kitabın ismi için “yakışsız”; “İslamcılık” kavramı için de “uydurma” yorumunu yapmıştır. Cenân’a göre, “yarım asırlık lâdini hareketlere karşı kütlenin nâşiri efkârı sayılan muharir ve müellifleri itham etmeye kalkmak ve ekseriyetin dînî inancını “İslamcılık” gibi mânasız ve

Üç Tarz-ı Siyaset, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 18; Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, Haz. M. Ertuğrul Düzağ, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 186; Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak**, Haz. Mustafa Özşarı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s. 15; Ahmed Naim, “İslam’da Davay-ı Kavmiyyet”, **Sebilürreşad**, C. 12, S. 293, 23 Nisan 1914, s. 118.

⁵ MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) Genel Başkanı Burhaneddin Kayhan, Türkiye’de İslamcılık düşüncesinin açıkça savunulmasını 1968 yılında MTTB tarafından ortaya konulduğunu savunur. Bkz. Burhaneddin Kayhan, **İslam Gençliğinin Stratejisi**, Kayhan Yayınları, İstanbul, 2017, s. 123.

⁶ Erol Güngör, **İslamın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s. 24.

⁷ Kara, **a.g.e.**, s. 6-7.

⁸ Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, ATAM, Ankara, 2010, s. 63.

bozuk bir tâbirle” göstermeye çalışmak büyük haksızlıktı.⁹ 1939-1970 yılları arasında milliyetçi, mukaddesatçı ve muhafazakâr bir çizgide kendini ifade eden İslami kesim, böylece “yasal ve meşru muhalefet”¹⁰ veya “İslamla uzlaştırılmış milliyetçilik”¹¹ arayışına girdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Öte yandan Türkiye’deki İslamcı camianın referans olarak gördüğü Nurettin Topçu, kendisini hiç bir zaman İslamcı olarak adlandırmamakla birlikte İslamcılarının sosyal, siyasal ve ekonomik görüşlerini eleştirmiş, din anlayışlarında ise “dinci”, “şeriatçı” kavramlarını kullanmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde İslamcılarının milliyetçilik anlayışlarına ve ümmetçi görüşlerine karşı tezler ileri süren Topçu, “muhafazakâr” ve “mukaddesatçılık” kavramı üzerinde kendisini ifade etmektedir.¹² Yine Necip Fazıl “Mukaddesatçı Türk Gençliğine”¹³ hitabıyla İslami bir söylem geliştirmiştir.

1939-1970 yılları arasındaki araştırmanın kaynaklarını oluşturan dergilerin genelinde “İslamcılık” kelimesi yerine muhafazakârlık, mukaddesatçılık veya milliyetçilik kavramları kullanılmaktadır. İslami düşüncenin siyasi tarafını temsil eden Necmettin Erbakan’ın 1969 yılında çıkarttığı broşürün adı da “Mukaddesatçı Türk’e Beyanname”¹⁴ dir. Bu dönemdeki düşünürlerin İslamcı kavramını dönemin şartları içinde “irtica” ile ilişkilendirildiğinden bu kavramı tercih etmedikleri düşünülebilir. II. Meşrutiyet dönemi İslamcı düşüncenin yayın organı olan *Sebilürreşad Mecmuası*’nın sahibi Eşref Edip’in de bu dönemde İslamcı tabiri yerine “Müslüman” veya “Müslüman Türk” kavramını kullandığını görmekteyiz. Diğer düşünür ve hareketlerce kullanılan “mukaddesatçılık” kavramının da “İslamcı” kavramının yerine tercih edildiği söylenebilir. Bu doğrultuda çalışma boyunca ele alacağımız çerçeve, “muhafazakâr ve mukaddesatçı milliyetçilik” kavramı bağlamında dönemin şartları içinde gelişen ve İslami/dini söylemleri ağır basan kesimin milliyetçiliğidir. Çalışmanın sınırları bağlamında değinilmesi gereken bir

⁹ Mıhriddin Cenân, “İslamcılık Cereyanının Mahiyeti”, *İslâm*, S. 90, Mart 1965, s. 190.

¹⁰ Cemil Koçak, “Türk Milliyetçiliğinin İslâm’la Buluşması, Büyük Doğu”, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinçil, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C. 4, İletişim Yayınları, 3. Bsk. İstanbul, 2008, s. 601.

¹¹ Beşir Ayvazoglu, *Tanrı Dağı’ndan Hıra Dağı’na: Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 99.

¹² Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015, s. 43-44.

¹³ Necip Fazıl Kısakürek, *Hitabeler*, Büyük Doğu Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1994, s. 257.

¹⁴ Talip Tuğrul, *Milli Görüş Hareketinin Temel Karakterleri*, MG V Yayınları, Ankara, 2019, s. 24.

diğer husus ise siyasal muhafazakârlığın gerek dünyadaki gerekse Türkiye’deki gelişimi ve düşünce tarihi itibariyle etkilerinin dışarıda tutulduğu hususudur. Çalışmanın kapsamında esas itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığı dışındaki İslami söylem ile ön plana çıkan düşünürler ve hareketler yer almaktadır. İlâveten çalışmada şair kimlikleri de bulunan bazı düşünürlerin ağırlıklı olarak fikri metinlerinden yararlanıldığını belirtmekte fayda vardır.

M. Şükrü Hanioğlu’nun işaret ettiği gibi Türk milliyetçiliğini, ortaya çıktığı dönemin bağlamından kopararak günümüzün ulus-devlet milliyetçiliği gözlüğüyle anlamaya çalışmak yanlış sonuçlara götürür.¹⁵

Bu anlamda milliyetçiliğin muhafazakâr düşüncede gelişimi izlenirken kendi bağlamından koparılmamasına dikkat edilmiştir. Bundan dolayı “Türkiye’de İslami Düşüncede Milliyetçilik (1939-1970)” tezinin adı uzun çalışmanın ardından “Türkiye’de Muhafazakâr Düşüncede Milliyetçilik (1939-1970)” şeklinde değiştirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Söz konusu zaman aralığında şekillenen muhafazakâr milliyetçiliği, 1970’lerden sonra muhafazakârlıktan İslamcılığa dönüşen ve milliyetçiliğe mesafeli duran fikri akımın ortaya koyduğu bakış açısıyla değerlendirmek yanlış sonuçlara götürecektir.

1939-1970 yılları arasında gelişen muhafazakâr ve mukaddesatçı milliyetçi kesim ile diğer milliyetçi düşünürler arasında bir geçişlilik söz konusudur. Ancak sahip oldukları muhafazakârlık düşüncesi ile bu kesim, kendilerini “ırkçı-turancı-türkçü” anlayış ile “resmi milliyetçilik”ten ayırtmışlardır. Bu ayırtırma ile birlikte dini öğeleri öne çıkarmalarına rağmen bu aydınlarda “kalın çizginin” milliyetçilik olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.¹⁶ Nitekim bu kesim, Türklüğe yapılan saldırılar karşısında milliyetçi bir refleks göstermiştir. Öte yandan kendilerini komünizm karşısında konumlandıran muhafazakâr ve mukaddesatçı kesim, doğal olarak Doğu bloğunu temsil eden Rusya karşısında Batı bloğunu temsil eden Amerika’ya sempatiyle bakmışlardır. Bu kesimin Marksist ideolojiye karşı Amerika’ya

¹⁵ M. Şükrü Hanioğlu, “Şemseddin Sami Bey Olması Gereken Yerdedir”, **Sabah**, 3 Mart 2013. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2013/03/03/semseddin-sami-bey-olmasi-gereken-yerdedir>. 12.07.2019.

¹⁶ İsmail Kara, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 3: Metinler Kişiler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s. 6.

sempatiyle bakmış olmaları daha sonra düşünürlerce Yeşil Kuşak Projesi¹⁷ kapsamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, teorik çerçeve ile tarihi olaylar arasındaki ilişki irdelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’deki milliyetçi kavrayışların varlık sebebi, önemli tarihi ve kültürel olaylara bağlıdır. Farklı kavramların milliyetçilik ile isimlendirilmesi kavram karışıklığına yol açmıştır. Türkiye’de milliyetçiliğin açıklanmasındaki sıkıntının temel sebebi ise milliyetçiliğin Batı’dan ithal edilen mefhumlardan biri olmasıdır. Bu karışıklığı önlemenin ve milliyetçiliği izahta karşılaşılan sıkıntıları çözmenin yolu, “hangi milliyetçilik” sorusunun cevaba kavuşturulması olduğu ileri sürülmüştür.¹⁸ Hocaoglu, milliyetçiliği, telaffuzu kolay, ancak grameri çok zor ve “çetrefilli bir dil”e benzetmiştir. Milliyetçilik konusunda herkesin rahatlıkla konuştuğunu, fakat çok az kişinin anladığı bir dil olduğunu ileri süren Hocaoglu, hemem hemen herkesin üzerinde konuştuğu milliyetçiliği: “...‘nasıl olsa öyle bir şey’ diye vehmederek ve iri iri konuştuğu; fakat sıra O’nun ne idiği üzerine biraz detaya inmeye gelince bülbul gibi şakıyan dillerinin dut yemişçesine sustuğu çok zor bir konu” olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Bu açıklamalar milliyetçilik kavramının sınırlarının net olarak çizilemediğine vurgu yapması bakımından önemlidir. Zira bu çalışmada da karşılaşılan güçlüklerden biri de milliyetçiliğin kavramsallığı ve milliyetçiliğin nasıl bir teorik çerçevede ele alınacağı sorusu olmuştur. Çalışmada birçok tanımı ve türü olan milliyetçiliğin 1939-1970 yılları arasında muhafazakâr camiada, söylemde ve pratikte nasıl görüldüğü üzerinde durulmuştur. Milletleri çok yönlü etkileyen ve harekete geçirip söylemde ifadesini bulan bir hareket olarak milliyetçilik,

¹⁷ Yeşil Kuşak Doktrini, Soğuk Savaş döneminde komünizmi önleme stratejisi olarak ABD tarafından sunulmuş bir doktrindir. Komünizmin İslam karşıtlığının yarattığı hoşnutsuzlukla Türkiye’de de taraftar kazanmıştır. Muhafazakâr camianın Amerikancı ve antiemperyalist bir yerde durduğunu belirten Alatl, Nurettin Topçu ve Ercüment Özkan gibi düşünürlerin İslam’ın bu siyasete alet edilmesine karşı muhalif bir duruş sergilediği aktarılır. Alev Erkilet, **Mazlum Doğu’nun Mağrur Çocukları, İslamcı Portreler ve Türkiye’de İslamcılığın Seyri**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2015, s. 81; Yeşil Kuşak Doktrini ile ilgili bilgi için bkz. Mehmet Kılıç, “Uluslararası İlişkiler, Yeşil Kuşak Teorisi ve Örnekleri”, **International Journal Of Political Science Researches**, C.1, S. 1., 2015, s. 50-72.

¹⁸ Ahmet Turan Alkan, “Bir Fikir, Kültür ve Medeniyet Tasarımı Olarak Milliyetçiliğin Adı Yok”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007. s. 79.

¹⁹ Durmuş Hocaoglu, **Bir Milliyetçilik Analizi**, Yeni Çağ Yayınları, İstanbul, 2004, s. 2.

Calhoun'un tanımıyla, akımın söylemde belirttiği ve pratikte gösterdiği boyutuyla ele alınmıştır.²⁰

Çalışmanın diğer bir yönü de tercih edilen kavramların kullanımıyla alakalıdır. İngilizce “nation”dan türetilen kelime, Türkçeye millet veya ulus olarak, “nationalism” terimi ise, milliyetçilik veya ulusçuluk olarak çevrilmiştir. Çevirideki farklılıklar ve akademik alanda ortaya çıkan fikir ayrılıkları, bazen birbirine zıt olan yorumları da beraberinde getirmektedir.²¹ Öte yandan “milliyetçilik” ve “ulusçuluk” kavramlarının tercih edilmesi, gelişigüzel bir kullanım değil, bir yaklaşım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.²² Kemal H. Karpat, Cumhuriyet döneminde tekrar canlandırılan “ulus” teriminin Türkiye’de toplumsal kimliği tam karşılamadığı için millet kavramını kullanmıştır.²³ Biz de çalışmamızda millet ve milliyetçilik terimlerini “galat-ı meşhur” ilkesiyle kullanmayı tercih ediyoruz.

Çalışmanın ana omurgasını muhafazakâr camianın neşriyatı oluşturmuştur. İslami anlayışla milliyetçiliğe yaklaşım ve tarihsel süreç içinde milliyetçiliğin geçirdiği evreler konuyla ilgili birincil kaynaklar incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada 1939-1970 yılları arasında yayın yapan muhafazakâr dergiler sistematik olarak incelenerek analiz edilmiştir.²⁴ Milliyetçilik sadece vatan, millet, milliyet, milliyetçilik ve devlet gibi kavramlarla sınırlı olmayıp daha geniş bir alanı kapsadığından, milliyetçilikle alakalı olay ve olgular da kategorik olarak ele alınmıştır. Örneğin Soğuk Savaş Dönemi boyunca antikomünizm milliyetçilik olarak telakki edilmiştir. Yine Fetih kutlamaları, Çanakkale etkinlikleri, Mehmet Akif vb. konu başlıkları; Milli Mücadele, Hanedanlık, Osmanlı Devleti ve Dış Türkler gibi konular milliyetçiliğin tezahürleri olan örneklem alanını oluşturmuştur. Bu bilgilere ulaşırken çalışmanın birinci el kaynağı dönemin dergileridir.

²⁰ Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 8.

²¹ Yavuz Çilliler, “Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 10, S. 2, 2015, s. 48.

²² Bu anlamda Türkmen ve Vatandaş, modern çağa özgü olan milliyetçilik kavramları olan ‘ulus-ulusçuluk’ çevirilerini tercih ederler. Onlara göre, millet, İslami bir kavramdır. Millet ve milliyetçilik kavramlarını kullananlarda bunun ‘galat-ı meşhur’ olduğu üzerinde birleşirler.

²³ Kemal H. Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Orta Doğuda Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, Çev. Recep Boztemur, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.11-12.

²⁴ 1939 tarihini seçmemizin nedeni, incelemeye konu edinilen muhafazakâr düşünürlerden Nurettin Topçu’nun bu yılda çıkardığı *Hareket* dergisidir.

Ahmed Hamdi Tanpınar, Tanzimat döneminde “yeniliğin memleket içinde yerleşmesinde ve gelişmesinde amil olan şeyler arasında” gazeteciliği zikretmiştir. Gazetenin genel olarak fikrin ve edebiyatın bir zümrenin malı olmaktan çıkıp umuma mâl olmasında, dil meselesinin bir problem haline gelmesinde, fikirlerin toplumsal bir zeminde hayat bulmasında, yeni bir muhatap kitlenin teşkil etmesindeki önemine vurgu yapan Tanpınar, Münif Paşa’nın 1862’de çıkardığı *Mecmua-i Fünun*’u bir mektep olarak tanımlamaktadır. Ona göre, bu mecmua “bizde, büyük Fransız Ansiklopedisi’nin on sekizinci asırdaki rolünü oynar.”²⁵ Tanpınar’da yeniliğin öncü unsurlarından biri olarak ele alınan gazete ve dergiye Cemil Meriç başka bir açıdan yaklaşmıştır. Düşünür, II. Meşrutiyet dergilerini “hitabet kürsüsü veya bayrak” şeklinde tanımlamıştır. Ona göre, “Kitap fazla ciddi, gazete fazla sorumsuz. Dergi, hür tefekkürün kalesi”²⁶dir. Bu yaklaşımın getirdiği bakış açısıyla bu çalışmada da muhafazakâr kesimin düşüncelerindeki milliyetçilik, dergiler ekseninde irdelenmiştir. 1939’dan 1970’e kadar muhafazakâr ve İslami düşünceyi temsil ettiği iddiasıyla yayın hayatını sürdüren *Hareket*, *Büyük Doğu*, *Serdengeçti*, *Sebilürreşad*, *Diriliş*, *Fedai* vb. dergilerin her biri meyilli olduğu faaliyetin türüne göre ekol, mektep, hareket gibi vasıflar taşımaktadır. Nitekim 1943’te Necip Fazıl’ın çıkardığı *Büyük Doğu* mecmuası, “Büyük Doğucular” adıyla bir ekole dönüşmüştür. 1947’de Osman Yüksel tarafından çıkartılan *Serdengeçti* dergisi etrafında “Serdengeçtiler” adıyla bir taraf oluşmuştur. 1963’te Kemal Fedai Coşkun’un *Fedai* adlı yayını “Fedaiciler” olarak bir hareketin de adıdır. Öte yandan zamanın ruhunu yansıtmaları bakımından tarihi birer vesika olan muhafazakâr neşriyat, fikirlerin izhar edildiği bir vitrin, kimi zaman hükümete açık mektuplar yazarak duygu ve düşüncelerini paylaşan bir zemin, kimi zaman da karşıt görüşe karşı bir meydan okuma platformu özelliği taşımaktadır.

Söz konusu düşünürlerden Nurettin Topçu, Necip Fazıl, Serdengeçti ve Sezai Karakoç gibi düşünürlerin dergilerdeki bazı yazıları sonraki yıllarda kitaplaştırılmışsa da çalışmada dergideki özgün metinler tercih edilmiştir. Ayrıca dergilerin çoğunda müstear isimlere rastlanmaktadır. Bu dönemin dergilerinde

²⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitapevi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1988, s. 146-150, 181.

²⁶ Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, 47. Baskı, İstanbul, 2015, s.102.

başyazılar ve isimsiz olarak verilen yazıların genelinin dergi sahiplerine ait olduğu görülmektedir.

Bu kaynakların dışında dergiler ile ilgili yapılan değerlendirmeler araştırmanın literatürüne katkı sağlamıştır. İlmi Etüdler Derneği (İLEM) tarafından Lütfi Sunar editörlüğünde hazırlanan ve Meşrutiyet'ten Cumhuriyete ve Çok Partili yaşama geçiş sürecinde İslamcı düşünce ve dergileri konu edinen “İslam'ı Uyandırmak 1-2” adlı eser, literatüre katkı sağlamıştır. Asım Öz'ün “Hassas Bir Muhalefet Politikası Geçiş Sürecinde Dindar-Milliyetçi Dergiler” adlı makalesinde dini ve milli söylemi ağır basan dergilerin İslamcı veya milliyetçi olarak nitelendirilmesinin zor olduğunu belirtir.²⁷ Yine aynı çalışma içinde Yasin Özdemir'in “Hareket Mecmuasında Milliyetçi-İslamcı Düşünce, 1939-1953” makalesi, Hareket dergisinin bir kısmını ele alan, yüzeysel bir çalışmadır.²⁸ Necdet Subaşı'nın “1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür”, adlı makalesi söz konusu dönemle ilgili süreci anlatmaktadır. Vahdettin Işık editörlüğünde hazırlanan “1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme” adlı eser, söz konusu dönemle ilgili İslami neşriyatın tarihçesi hakkında önemli yol haritası çizmekte ve birkaç örnek dergi çalışmasıyla araştırmacılara geniş bir çalışma alanı sunmaktadır. Bu çalışma içindeki bir makalede Necip Fazıl'ın sadece komünizm karşıtlığı üzerinde durulmaktadır. Aynı şekilde Hamza Türkmen, “Hareket Dergisi (1939-1982)” çalışmasıyla derginin içeriğini sunmaktadır.²⁹ Beşir Ayvazoğlu'nun, “Tanrı Dağı'ndan Hira Dağı'na, Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar” adlı eseri Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi milliyetçi-muhafazakâr çalışmayı kapsaması açısından önemli bir içerik sunmaktadır.

Hüseyin Dayı'nın “Batı'dan İthal Milliyetçilik ve Dinle Kavgası”³⁰ adlı eseri milliyetçiliğin din ile olan ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca Nurettin

²⁷ Asım Öz, “Hassas Bir Muhalefet Politikası Geçiş Sürecinde Dindar-Milliyetçi Dergiler”, **İslamı Uyandırmak: Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler**, Ed. Lütfi Sunar, İlem, İstanbul, 2018. s. 11.

²⁸ Yasin Özdemir, “Hareket Mecmuasında Milliyetçi-İslamcı Düşünce, 1939-1953”, **İslamı Uyandırmak: Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler**, Ed. Lütfi Sunar, İlem, İstanbul, 2018.

²⁹ Vahdettin Işık ve diğ. **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme**, Nobel Yayınları, Ankara, 2016.

³⁰ Hüseyin Dayı, **Batı'dan İthal Milliyetçilik ve Dinle Kavgası**, Akis Kitap Yayınları, İstanbul, 2013.

Topçu ve Anadoluculuk üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Fırat Mollaer³¹, Topçu’yu liberal muhafazakârlık bağlamında; A. Baran Dural, muhafazakârlık ideolojisi çerçevesinde ele almıştır.³² Süleyman Seyfi Ögün ise Topçu’nun Anadoluculuğunu “popülizm” bağlamında değerlendirmiştir. Mehmet Fatih Birgül, “İrade Hareket İsyan” adlı eseriyle Topçu’nun entelektüel biyografisini ele almıştır.³³

Çalışmamıza doğrudan katkı sağlayan diğer çalışmalar, Gökhan Çetinsaya’nın “İslamcılıktaki Milliyetçilik” adlı makalesi, Birol Akgün, Şaban H. Çalış’ın “Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman, Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslamcı Doz” adlı makalesi ve Cemil Koçak’ın “Türk Milliyetçiliğinin İslam’la Buluşması” makalesidir. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil editörlüğünde hazırlanan “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce” eserinin, Milliyetçilik, Muhafazarlık ve İslamcılık ciltleri Tek Parti sonrasında oluşan muhafazakar düşüncenin milliyetçiliğe yaklaşımı hakkında araştırmalar barındırmaktadır. Üç farklı başlık altında hazırlanan eserin her cildinde, muhafazakar ve İslami camianın barındırdığı milliyetçi düşüncelere değinilmiştir. Muhafazakar ve İslami camianın bünyesinde milliyetçi düşünceleri barındırmış olması, bunların sahip olduğu geçişkenlikle açıklanabilir. Ayrıca Bora’nın “Türk Sağının Üç Hali, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık” adlı eseri 1939-1970 yılları arasındaki geçişkenliği tespit etmesi açısından önemlidir. Bora, örtüşme, ortak payda ve içiçelik kavramlarıyla ifade ettiği bu geçişkenliği maddenin sıvı, katı ve gaz hallerine teşbih etmiştir. Ona göre, Türk sağındaki milliyetçilik, maddenin “katı” halidir; gramer ve dil bilgisi olan milliyetçilik; içerik, kavram ve imgeleri uyarlama görevini yapar. İslamcılık ise Türk sağının “sıvı” halidir; imge, değer ve ritüelin kaynağı olarak bu kavram, Türk sağının lugatçasıdır. Maddenin “gaz” haline benzetilen muhafazarlık ise içerik ve zihniyet kalıplarının ötesinde bir ruh hali ve usluptur.³⁴

³¹ Fırat Mollaer, **Türkiye’de Liberal Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008; Fırat Mollaer, “Muhafazakâr İdeoloji Açısından Nurettin Topçu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

³² A. Baran Dural, **Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu, Başkaldırı ve Uyum**, Kriter Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010; A. Baran Dural, “Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

³³ Süleyman Seyfi Ögün, **Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992; Mehmet Fatih Birgül, **İrade Hareket İsyan**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

³⁴ Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hali**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 8.

Necip Fazıl ve diğer düşünürlerin edebi yönleriyle ilgili çalışmalar ağırlık göstermektedir. Bu konularda birçok tez çalışması mevcuttur. Hazan Güler “Türk Muhafazakârlığında Medeniyet Algısı: Necip Fazıl Kısakürek Örneği”³⁵ teziyle Kısakürek’in medeniyet algısına değinmiştir. Burak Sönmezer’in, “Necip Fazıl Kısakürek’in Düşünsel Hayatı (1923-1950)” adını taşıyan doktora tezinde, Büyük Doğu dergisinde bir alt başlık olarak milliyetçilik konusu işlenmiştir.³⁶ Yine Ahmet Özgür Türen’in yüksek lisans tezi Kısakürek’in tarih anlayışını ele almıştır.³⁷ Ayrıca Sezai Karakoç’un toplum, millet ve devlet kavramlarını ele alan tez çalışması³⁸ yapılmıştır. Milli Türk Talebe Birliği ve Yeniden Milli Mücadele³⁹ gibi hareketlerin yanında Fedai dergisi⁴⁰ hakkında da tez çalışmaları mevcuttur.

Yüksel Taşkın’ın milliyetçi muhafazakar entellektüellerin görüşlerini ele alan doktora çalışması⁴¹, “kimi önemli değişiklikler” sonunda “Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya” kitabına dönüşmüştür. Taşkın, Kemalizmin etkisinde geleneğin yeniden icadı olarak milliyetçi muhafazakarlığın şekillenmesi⁴² üzerinde durmuş, bu bağlamda Soğuk Savaş dönemindeki milliyetçi muhafazakarlığı da ele almıştır. Taşkın, bu çalışmasında milliyetçi muhafazakar aydınlar olarak, İbrahim Kafesoğlu, Erol Güngör, Ahmet Kabaklı, Mehmet Kaplan gibi isimler üzerinde durmuştur. Bu çalışma ise İslami/İslamcı söylemiyle öne çıkan, ancak kendilerini muhafazakar, mukaddesatçı ve milliyetçi olarak tanımlayan Topçu, Kısakürek ve Serdengeçti gibi düşünür ve bazı hareketlerin çerçevesiyle şekillenmiştir.

³⁵ Hazan Güler “Türk Muhafazakârlığında Medeniyet Algısı: Necip Fazıl Kısakürek Örneği”, Yüksek Lisans, **Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2015.

³⁶ Burak Sönmezer, “Necip Fazıl Kısakürek’in Düşünsel Hayatı (1923-1950)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2014, s. 201-209.

³⁷ Ahmet Özgür Türen, “Necip Fazıl Kısakürek ve Tarihî Görüşlerinin İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, 2018.

³⁸ İrfan Karadeniz, “Sezai Karakoç’ta Toplum, Millet ve Devlet Kavramları”, Yüksek Lisans Tezi, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2017.

³⁹ Eyüp Ensar Demir, “Türk Siyasal Hayatında Yeniden Milli Mücadele Hareketi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2011.

⁴⁰ Pınar Tokaş, “Fedai Dergisi’nde Komünizm”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2018.

⁴¹ Yüksel Taşkın, “Intellectuals and the state in Turkey: The case of nationalist conservatism during and after the Cold War”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2001.

⁴² Yüksel Taşkın, **Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 57-78.

B. Kavramsal Çerçeve

B.1. Millet ve Milliyetçilik

Millet ve milliyetçiliğin ne olduğu veya olmadığı konusunda nesnel bir tanımdan söz etmek zordur. Bu kavramlarla ilgili farklı yorumlar ve milliyetçiliğin sosyal bilimlerde incelenmesinin gecikmesi bu konunun araştırılmasındaki temel zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³ Yusuf Akçura'nın da işaret ettiği gibi, "millet" kavramına yüklenen anlamları belirleyen unsur, dönem ve şartların farklılığıdır. Örneğin milletin oluşumunda Fransızlar, istek ve iradeyi, İtalyanlar toprak ve dili, Almanlar ise ırk ve dili merkeze alarak milliyetçi bir akım oluşturmuşlardır.⁴⁴ Nitekim milliyetçilik her toplumun tarihine ve kültürüne uygun olarak kendine has mecralar takip etmiştir. Endüstri devrimi sonrasında Fransa, İngiltere ve Almanya, milliyetçiliği kendi tarihsel benlikleri içinde konumlandırmıştır. Bu bakımdan milliyetçiliğin evrensel kodları olduğu gibi her millete özgü kültürel, coğrafi ve jeopolitik kodları da vardır.⁴⁵ Öte yandan milliyetçiliği tanımlamanın güç olduğunu söyleyen Etienne Balibar'a göre milliyetçilik hiçbir zaman tek başına işlev görmemiştir. Milliyetçilik çoğu zaman yurtseverlik, yurttaşlık, şovenizm, yabancı düşmanlığı ve popülizm gibi başka terimlerle kullanılmıştır.⁴⁶

Bundan dolayı milliyetçilik alanındaki kuramlardan yola çıkarak tüm milliyetçilikleri açıklayacak bir kuramdan bahsetmek olanaksız gibi görünüyor. Milliyetçiliğin renkliliğinden dolayı somut özellikleri üzerinden giderek bir

⁴³ Bu durum sadece milliyetçilik düşüncesi veya akımına has bir durum da değildir. Nitekim sosyal bilimlerin diğer alanlarında da aynı sorunlar görülmektedir. Sosyal bilimlerin genelinde kavram kargaşaları hüküm sürmektedir. Bkz. Martin Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, Çev. Özlem Balkız ve v.d., Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 11; Örneğin "kültür" kavramının birçok tanımı yapılmış, bunların tespit ve tasnifinin bile bir araştırma ve tartışma konusu olduğu ileri sürülmüştür. Hatta kültür için birçok tanımından dolayı "bu kadar çok tanımı olan bir kavram tanımlanamaz" iddiasında bulunulmuştur. Bkz. Işıl Gökçürk, **Kültür Sosyolojisi: Kültürel Çalışmalar ve Toplumbilimlerinin Yeniden Biçimlenmesi**, Doğu Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 27.

⁴⁴ Yusuf Akçura, **Türkçülük**, Toker Yayınları, İstanbul, 2006, s. 21.

⁴⁵ Göksal Çetin, "Milliyetçiliğin Geleceği ve Milliyetçilik Tasavvuru", **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Editör: Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007. s.111.

⁴⁶ Etienne Balibar, "İrkçilik ve Milliyetçilik", Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, **İrk Ulus Sınıf, Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000 s.62.

soyutlama yapmak, bir model çıkarmak zordur..⁴⁷ Milliyetçilikler konjonktürel ve kendi bağlamı içinde doğmuştur. Farklı zaman ve zeminde doğan, gelişen milliyetçilikler kendilerini söylem ve uygulamada göstermektedir. A. Smith milliyetçiliği bukalemuna benzeterek onun rengini bağlamından aldığını ileri sürerken,⁴⁸ Eraslan da benzer manada milliyetçiliği gökkuşağına benzeterek, onun birden çok tonunun olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁹

Milliyetçiliği tanımlamadan önce milliyetçiliğin temel referansı olan millet kavramının ne olduğu üzerinde durmak gerekir. Millet sözcüğü, 13. yüzyıldan beri kullanılmakta olan bir kelime olup Latince doğum anlamına gelen “nasci” kelimesinden türetilmektedir. Bu kelimenin “natio” şeklinde ifadesi ise doğum veya doğum yeri açısından birleşen insan grubuna karşılık geliyordu. Siyasi bir karakter taşımayan kavram 18. yüzyılın sonlarında milliyetçiliğin temel referansı olmuştur.⁵⁰

Max Weber’e göre millet “bir devletin halkı”dır ve kendine ait bir devlete sahip olma duygusudur.⁵¹ Ernest Renan, milleti “mazide kalan müşterek şan, şeref ve acılar” üzerine kurulu mirasın, geleceği için gerçekleştirecek ortak bir program olarak tanımlamıştır.⁵² Birbirlerine birtakım bağlar ile bağlanmış insanlardan oluşmuş bir topluluk” şeklinde ele alınan millet kavramı, bünyesinde insan topluluklarını millet haline getiren objektif ve sübjektif faktörleri barındırmaktadır. Bu doğrultuda objektif millet anlayışında, ırk birliği, dil birliği ve din birliği gibi somut unsurlar yer alır.⁵³ Sübjektif millet anlayışında ise Renan’ın ifade ettiği gibi “bağ, mazi, hatıra, amaç, ideal, istikbal, ve ülkü birliği” gibi unsurlar yer almıştır.⁵⁴ Bir milletin oluşması için, “kültür birliği, dil birliği, soy birliği, ortak vatan ve ortak bir tarih” gereklidir.⁵⁵ Ancak bu unsurlar “milli bilinç”e dönüştüğü takdirde 19.

⁴⁷ Naci Bostancı, “Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Çizgisi”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Editör: Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007, s. 19.

⁴⁸ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.129

⁴⁹ Cezmi Eraslan bu benzetmeyi 4. Tez İzleme Raporu değerlendirme oturumunda dile getirmiştir.

⁵⁰ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, çev: H. İnaç, Adres Yayınları, Ankara, 2014, s. 161.

⁵¹ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, çev: Taka Varlam, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s.257.

⁵² Ernest Renan, **Nutuklar ve Konferanslar**, çev. Z.Ishan, Sakarya Basımevi, Ankara 1946,s. 99-124.

⁵³ Kemal Gözler, "Devletin Bir Unsuru Olarak 'Millet' Kavramı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 64, Kış 2001, s.111.

⁵⁴ Renan, **a.g.e.**, s. 124.

⁵⁵ Celalettin Vatandaş, **Ulusal Kimlik – Türk Ulusçuluğunun Doğuşu**, Açılım Kitap, İstanbul, 2010, s. 29.

yüzyıl Avrupası'nda "halk, devlet, millet ve hükümet" boyutlarıyla görülen milliyetçilikler ortaya çıkmıştır.⁵⁶

Calhoun, millet kavramının milliyetçiliğe nispeten daha yeni olduğunu söylerken; millet kavramının modern çağdan önce sadece ortak kültürü paylaşan ve hemşeri olan toplulukları tanımlamak için kullanıldığını ifade etmiştir.⁵⁷ Giddens, milleti çeşitli etnik, dilsel, dini ya da tarihsel temelleri olan kültürel bir cemaat olarak tanımlamaktadır.⁵⁸ Gellner'e göre, "milletleri insanlar yaratır" ve iki insan aynı kültürü paylaşıyorsa veya kendilerini ortak milletin üyesi şeklinde tarif ediyorsa aynı millettendir. Milliyetçiliğin milletin bir ürünü olmadığı, tam tersine milletleri meydana çıkarmanın "milliyetçilik" olduğunu savunan Gellner; milliyetçiliğin önceden var olan tarihsel mirastan, çok sayıdaki kültürden seçimler yaptığını ve bunu dönüştürse bile onların zenginliğinden yararlandığını ifade etmiştir. Böylece ölü diller yeniden canlanır, gelenek icat edilir, oldukça hayali, eskiye ait bir takım özellikler gündeme gelir.⁵⁹

Milleti hayal edilmiş siyasal bir topluluk olarak tanımlayan Anderson'a göre "yüz yüze temasın geçerli olduğu ilkel köyler" dışındaki tüm cemaatler hayalidir. Millet olarak tasarlanan cemaatler, dinsel cemaatlerle hanedan mülklerinin içinden çıkmakla beraber, hem kutsal cemaatlerin dil ve soylarının gerilemesi hem de dünyayı kavrama tarzında meydana gelen köklü değişim, milletin tasavvur edilmesine katkıda bulunmuştur.⁶⁰ Hobsbawm, milleti "özgül ve tarihsel" olarak yakın bir döneme ait bularak belli bir toprak üzerindeki devletle, yani "ulus devlet"le ilişkilendirildiğinde toplumsal bir birim kabul etmiştir. Aksi durumda millet ve

⁵⁶ E. J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik**, çev: O. Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014. s. 223.

⁵⁷ Calhoun, **a.g.e.**, s. 13.

⁵⁸ Vatandaş, **a.g.e.**, s. 27.

⁵⁹ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev. B. Ersanlı, G. G. Özdoğan, Nil Yayın, İstanbul, 2013, s. 78, 138; Milliyetçi kuramların üzerinde durduğu bir diğer husus "millet" ve "milliyet" kavramlarının farklılığıdır. Bu kuramcılara göre millet, geniş anlamda pek çok unsuru açıklarken milliyet kavramı dar anlamda etnik ve soya dayalı bir gönderme yapmaktadır. Gellner'e göre etnisite veya milliyet, insanların ırksal benzerlik ve güçlü duygulara sahip olma halidir. Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, çev: S. Coşar v.d., İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.59.

⁶⁰ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev: İ. Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s. 20-37.

milliyeti tartışmak anlamsızdır. Ona göre “millet ve onunla bağlantılı her şeyin temel karakteristiği, modernliğidir.”⁶¹

Millet veya milliyetçiliğin tanımlarındaki farklılıkların temelinde bu olguların ne zaman ortaya çıktığı sorusu yatmaktadır. Esasta modernist ve ilkçi (primordialist) olmak üzere iki tür görüş öne çıkmaktadır. İlkçilere göre milletler ilktirler, zamanın en başında var olurlar ve daha sonraki süreçlerin ve gelişmelerin kökeninde yer alırlar. Doğalcı, biyolojik ve kültürel olarak ele alınan bu kurama göre; milletler antik çağdan beri var olan, ortak kültürü, tarihi, dili ve toprağı paylaşan insanların oluşturduğu topluluklardır.⁶² Milliyetçiliğin modernliği görüşünü savunanlar ise millet ve milliyetçiliği, kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletler, modernleşme gibi süreçlerin doğal seyrinde “inşa” veya “hayal” kavramlarıyla açıklamışlardır. Milliyetçiliğin eski çağlarda ortaya çıkmamasını ise toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullara bağlamışlardır.⁶³ Modern milliyetçiliğin tarım ve ticaretin hâkim olduğu toplumlarda doğduğunu söyleyen Hayes’e göre “Milliyetçilik, vatanseverliğin ve milliyet şuurunun bir kaynaşımıdır.” Ayrıca milliyetçiliğin gelişmesinde sanayi devriminin etkili olduğunu savunur. Sanayi devriminin etkisindeki milliyetçiliği iktisadi milliyetçilik olarak tarif eden Hayes, bunun rekabetçi sömürgecilığe katkıda bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁴ Calhoun açısından milliyetçilik, sadece yakın tarihe ait bir özellik değildir, o aynı zamanda modern çağın da belirleyici özelliğidir.⁶⁵

Etnik-simgeli yaklaşım, “inşacı-hayalci” şeklinde ifade edilen modernist ve ilkçi (primordialist) bakış açısına bir eleştiri olarak Smith tarafından ortaya konulmuş orta yol bir kuramdır. Smith’e göre modern milletlerin, modern öncesi ortak kültür kimliklerinin bağlamına yerleştirilmesi gerekir.⁶⁶

Batılı kuramcıların ele aldığı millet ve milliyetçiliğin ne zaman ortaya çıktığı tartışmaları benzer tarzda Türk milliyetçiliği içinde yapılmıştır. Türk milliyetçiliğinin doğuşunu Türk tarihi ile bir gören “ilkçi” yaklaşıma uygun birçok kaynağa ulaşmak mümkündür. Bu metinler her ne kadar milliyetçilik olarak adlandırılmasa da Türklerin devamlılığı hususunda “tabii bir mensubiyet ve dayanışma duygusu”nu

⁶¹ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.24-29.

⁶² Smith, **Milliyetçilik**, s.77.

⁶³ Gellner, **a.g.e.**, s. 127.

⁶⁴ Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik Bir Din**, çev: M. Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.102.

⁶⁵ Calhoun, **a.g.e.**, s. 17.

⁶⁶ Smith, **a.g.e.**, s.122.

vermektedir. Bu doğrultuda Oğuz Kağan Destanı, Orhun Abideleri, Divan-ı Lugat-ı Türk, Karamanoğlu Mehmet Bey gibi kişi ve metinlere atıf yapılarak Türk milliyetçiliğinin modern dönemden önceye dayandığını ifade eden görüşlere rastlanılmaktadır.⁶⁷ Nitekim Muharrem Ergin, Orhun Abideleri’ni “bir kavmi millet yapabilecek eser” olarak görmekte ve abideleri “Türk milliyetçiliğinin temel kitabı” şeklinde tarif etmektedir.⁶⁸ Kafesoğlu da Türklerin kadim bir millet oluşunu Türk adının en eski tarih kaynaklarında geçmesine bağlamıştır.⁶⁹ Aynı doğrultuda Türk milliyetçiliğini daha eski zamanlara götüren çalışmalar da mevcuttur.⁷⁰

Akçura’ya göre, “ırk üzerine müstenid bir Türk milliyet-i siyasiyesi husule getirmek fikri pek yenidir.” 1904 yılında kaleme aldığı “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesinde gerek Osmanlı Devleti’nde gerekse de önceki Türk devletlerinde bu fikrin olmadığını zannettiğini belirten Akçura⁷¹, öte yandan milliyetçiliğin kökenlerini eski zamanlara kadar götürmektedir. Ona göre “her kavim hatta her boy, diğer kavim ve boylara karşı kendi özelliğini hissetmiş ve kendi üstünlüğünü ileri sürmüştür.” Bu durum “milliyet düşüncesinin içgüdüsel bir başlangıcıdır. Türk kavim ve boylarında bu duygu her zaman vardı.”⁷² Bu anlamda Türk milliyetçiliğinin gelişimi modernist kuramcılarının ileri sürdüğü “inşa, hayal” veya “ilkçi” kuramın öne sürdüğü milliyetçilik teorisi veya kuramından daha çok, eskiden var olan ve modern zamanda millet şuuruyla açığa çıkan yönüyle “etno-sembolcü” kurama daha yakın durmaktadır. Bununla birlikte Akçura ve Gökalp, modern dönemde Türk milliyetçiliğini Fransız İhtilali’nden daha önceki zamana götüren görüşler ileri sürmüştür. Milliyetçiliğin Osmanlı Devleti’ndeki gelişiminin II. Mahmut zamanında Avrupa’ya öğrenci gönderilmesiyle başladığını zikreden Akçura, Avrupa ile gelişen ilişkilerin sonucu olarak Osmanlı subay ve memurlarının daha sonra Avrupa tarzı

⁶⁷ Mehmet Kaan Çalen, **Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s. 18.

⁶⁸ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Hisar Yayınları, yer yok, 2003, s. 4.

⁶⁹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1989, s. 45-46.

⁷⁰ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 19; Ayrıca Türk kökeni ile ilgili M. Ö. 5.000 yıl öncesine ait tezler ileri sürülmüştür. Bkz. Kenan Erzurumlu, **Türklüğe Bakış**, Çetin Ajans Yayınları, Ankara, 2007, s. 18-19; Ancak Türk milliyetçiliğini Türk tarihiyle “eşitleyen” yaklaşımların büyük çoğunluğu Cumhuriyet dönemine aittir. Osmanlı dönemindeki Türk aydınları ise kavramın Avrupa’dan alındığı hususunda rahattırlar. Bkz. Çalen, **a.g.e.**, s. 18.

⁷¹ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 21.

⁷² Akçura, **Türkçülük**, s. 11.

okullarda okuyan öğrencilerin bu fikirlerden etkilendiğini ileri sürmüştür.⁷³ Gökalp ise, Türkçülük faaliyetlerinin Avrupa’da Türkoloji çalışmalarıyla başladığını söylese de ilmi ve sanatsal Türkçülük hareketlerinin başlangıcını Lale Devri’ ne kadar götürmektedir.⁷⁴

Türklük ve Türkçülüğün başlamasını Batı Türklerinin Avrupa fikir ve ruhuyla tanışmasına bağlayan Akçura, Türkleri inceleyen J. De Guignes, Silvestre de Sacy, Abel de Remusat gibi oryantalistlerin eserlerinin bu fikriyatın oluşmasına etkisini belirtmiştir. Ona göre, Türkçülük fikir akımının özellikle 1865-1870 yılları arasında Osmanlı Türkleri arasında çıkmış olmasında oryantalizmden başka etkenler bulunup gösterilemez. Türkçülük hareketinin 1860 tarihlerine doğru İstanbul’da ortaya çıkmasında başka bir sebep de Rusların genişleme politikasının sonucu olarak Doğu Türklerinin başına gelen felaketlerle birlikte İngilizlerin Rus yayılmasına karşı Batı Türklerini uyarmalarıdır.⁷⁵ Gökalp da Akçura gibi milliyetçiliğin Osmanlı Devleti’nden önce Avrupa’da “Türkseverlik” ve “Türkoloji” hareketleriyle ortaya çıktığını yukarıdaki isimlere gönderme yaparak kabul etmektedir. Ayrıca İngiliz Sir Davids Lomley’in II. Selim’e adadığı “Kitab-ı ilm-ü Nâfi” adlı Türkçe dil bilgisi kitabı Türk mütefekkirler üzerinde büyük etki yapmıştır. Bu arada Ahmet Vefik Paşa, “Şecere-i Türkî” adlı eseri Doğu Türkçesinden İstanbul Türkçesine çevirmiş, ayrıca “Lehçe-i Osmanî” adında Türkçe bir sözlük hazırlayarak dil alanında önemli çalışmalar yapmıştır.⁷⁶ Ağaoğlu’na göre de milliyetçilik düşüncesi, romantizm akımı, Antropoloji, Etnoloji, Etnografya gibi çalışmalarla tarih, dil ve edebiyat alanında kendisini göstermiştir. Ona göre, Avrupa’daki Alman, İtalyan ve Balkan milletlerinin bağımsızlık elde etmesi, Slav, Cermen ve Latin ittifadı hareketinin “menşe ve mebdelerini” teşkil etmektedir. Doğu ve Batı birbirine yaklaştıkça, doğal olarak bu düşünce ve hissiyatlar İslam milletleri içinde milliyetçilik his ve fikirlerinin doğmasına ve “neşv-ü nema” bulmasına yol açmıştır.⁷⁷

⁷³ Akçura, **a.g.e.**, s.15.

⁷⁴ Ziya Gökalp, “Türkçülük Nasıl doğdu”, **Yeni Mecmua**, C. 2, S.40, Nisan 1918, s. 263.

⁷⁵ Akçura, **a.g.e.**, s. 35-38.

⁷⁶ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1969, s. 8-9.

⁷⁷ Mehmet Kaan Çelen/Haluk Kıyıcı, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik**, Bilgeoguz Yayınları, İstanbul, 2014, s.174.

Türk milliyetçiliğinin kökleri ve gelişimi izlenirken her milletin tarihi ve coğrafi kaderinin farklı olduğu⁷⁸ göz önünde tutularak incelenmelidir. Nitekim modern dönemde inşa edilen Avrupa'daki milliyetçi akımlar kendi tarihsel benlikleri için de gelişim göstermiştir.⁷⁹ Buna göre milliyetçilik farklı toplumlar da değişik şekillerde tezahür edebilir ve farklı unsurları ile öne çıkabilir. “Dil, din, soy birliği, coğrafya, ortak geçim tarzı, ortak devlet” gibi milliyetçiliği besleyen unsurlardan hangisi baskın ise toplum kendisini ona mensup sayar ve onun milliyetçiliği de bu doğrultuda şekillenir. Batı Avrupa’da, İngiltere ve Fransa’da öncelikle milli devletler; Almanya ve Orta Avrupa ülkelerinde ise milli devletlerini kurmayı hedefleyen milliyetçilikler ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’ndeki aydınlar ise “ulusçuluk” hareketleriyle yüz yüze geldiklerinde, sömürgeci güçler karşısında çökmekte olan devleti kurtarma gayesiyle milliyetçiliğe yönelmişlerdir. Bu yöneliş sadece siyasi değil aynı zamanda kültürel bir hareketti. Batı karşısında milli kültüre yönelme şeklinde doğan milliyetçilik, “toplumsal silkiniş için yeni bir inanç ve güç kaynağı idi.”⁸⁰ Bu arada dönemin aydınlarınca “asır milliyet asrıdır” sloganı milliyetçiliğin kaçınılmazlığını göstermektedir. Yıkılmakta olan Osmanlı Devleti’nde Arap ve Arnavutlar milliyetçiliğe sarılmışken Türk’ün de yapacağı başka bir şeyi kalmamıştı.⁸¹ Nitekim Gökalp da önceleri “manevi bir mikrop” olarak nitelediği milliyetçiliğin, İslam’a ve Osmanlılığa zarar verdiğini, ancak yaşanan gelişmeler sonucunda milliyetçiliğin doğal bir olgu olduğunu ve o güne kadar bunu anlamadıklarını, artık bu düşüncenin İslam’ın lehine dönüşerek yaptığı zararları telafi etmeye çalıştığını düşünmektedir.⁸²

Tanzimat dönemindeki düşünürler siyasal açıdan Osmanlıcılık ve İslamcılık gayelerine önem vermiş ve bu doğrultuda çalışmalara yönelmişlerdir. Bu düşüncenin başarılı olmadığı görüldüğünden Türklüğe veya reel bir milliyete dayanarak devleti

⁷⁸ Naci Bostancı, “Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Çizgisi”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Editör: Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007, s. 19.

⁷⁹ Göksal Çetin, “Milliyetçiliğin Geleceği ve Milliyetçilik Tasavvuru”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007. s.111.

⁸⁰ Nevzat Kösoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s. 27-28.

⁸¹ Kösoğlu, **a.g.e.**, s. 17.

⁸² Ziya Gökalp, **Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s.73.

kurtarma fikri ortaya çıkacaktı.⁸³ Yeni Osmanlıların İslamı önceleyen düşüncelerinin yanında, Osmanlıcılığı da benimsemeleri devletin birliğine olan bağlılıklarındandı.⁸⁴ Ancak Yeni Osmanlılar Tanzimat'ın bir kültür taklitçiliği olarak kısır kaldığını, Müslüman toplumu temelinden sarstığını düşünmüşlerdi. Ayrıca demokrasi anlayışlarını şariat üzerinden tanzim etmek isteyen Yeni Osmanlılar milliyetçilik konusunda da yeni düşünceler ortaya koymuşlardı.⁸⁵ Akçura, Şinasi'yi Türkçülüğün öncülerinden saymış, dil alanında da ilk Türkçülük fikrini Şinasi'de görmüştür. Türkçülük fikrinin Ziya Paşa'da ise daha açık görüldüğünü söyleyen Akçura, milliyetçiliğin köklerinin, edebiyat bölümünde Ziya Paşa'da; sözlük bölümünde Ahmet Vefik Paşa'da; filoloji incelemesinde ise Mustafa Celalettin Paşa'da ele alındığını savunmuştur.⁸⁶ Kaynağını, "İrkların Eşitsizliği" adlı eserin yazarı A. de Gobineau'dan alan Cemalettin Paşa'nın "Eski ve Yeni Türkler Tarihi" kitabı aynı zamanda Namık Kemal ve Süleyman Paşa'nın fikirleri üzerinde de etkili olmuştur.⁸⁷

Tanzimat döneminde Türk milliyetçiliğinin doğuşu için gerekli olan siyasi, sosyal ve kültürel şartlar hazırlanmış, ancak bu durum Osmanlılık olarak gerçekleşmiştir.⁸⁸ Osmanlıcılığın Türk milliyetçiliğini geciktiren etken olarak görülmesine rağmen Osmanlılık veya İslamcılık fikir akımlarının harekete geçirdiği siyasi ve kültürel süreçler Türk milliyetçiliğinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.⁸⁹ Yeni Osmanlılarda Osmanlılık ve İttihad-ı İslam düşünceleri Namık Kemal'in yazılarında ön plana çıkmıştır.⁹⁰ Kimi düşünürlere göre de Tanzimat Dönemi'nde milliyetçilik düşüncesinin ilk nesil Genç Osmanlılar içinde en güçlü savunucusu Ali Suavi'dir.⁹¹ Diğer Yeni Osmanlılar "İttihad-ı Anasır" ve "İttihad-ı

⁸³ Akçura, **Türkçülük**, s. 58; Ahmet Şeyhun, **Said Halim Paşa, Osmanlı Devlet Adamı ve İslamcı Düşünür**, çev. Derya Göçer Everest Yayınları, İstanbul, 2010, s.30.

⁸⁴ Cezmi Eraslan, **Doğruları ve Yanlışlarıyla Sultan II. Abdülhamid**, Nesil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 139.

⁸⁵ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.87.

⁸⁶ Akçura, **Türkçülük**, s. 33.

⁸⁷ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.95.

⁸⁸ David Kushner, bu düşünürlerin Osmanlılık ve İslamcılık anlayışına karşı olmayan büyük ölçüde kültürel karakterli bir milliyetçiliği benimsediğini belirtmektedir. Bkz. David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876 - 1908)**, çev. Zeki Doğan, Fener Yayınları, İstanbul, 1998, s. 130; Ayrıca Sina Akşin, Namık Kemal'in Fransız İhtilali ideolojisinin Müslümanlar tarafından benimsenmemesi için ona İslami ya da yerli elbiseler giydirdiğini öne sürmüştür. Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 36

⁸⁹ Çalen, **Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük**, s. 23.

⁹⁰ Fazlı Arabacı, **Yeni Osmanlıların Dini ve Siyasi Görüşleri**, Platin Yayınları, Ankara, 2004. 152.

⁹¹ Vatandaş, **a.g.e.**, s.121.

İslam” düşüncesini savunurken Ali Suavi’de bu düşüncelerin yanında bir de “Türklük” düşüncesi hâkimdir. Ali Suavi Osmanlıcı, İslamcı ve Türkçü fikirlere yapılan saldırılarda korumacı bir savunma içindeydi. Türklük değerlerinin inkâr edildiği zamanda Türklüğü, İslam’a karşı saldırılarda İslamcılığı; Osmanlı bütünlüğü söz konusu olduğunda ise, Osmanlıcılığı savunan bir tavır ortaya koymaktadır.⁹²

19. yüzyıldan itibaren tarihe yön veren milliyetçilik fikir akımı modernleşmeyle eş zamanlı ilerleyen bir gelişme olup kısa süre içinde Osmanlı Devleti’nde de karşılık bulmuştur.⁹³ Binlerce yıla dayanan toplumsal ve tarihi gerçeklik içindeki Türk milleti kendi milli kimliğinin adını koymadan var olmuş, 19. yüzyılın “sert esen rüzgârına uyarak” yeniden bir algılanmayla kendini “Türk” diye isimlendirmişti. Hâlbuki bu isim de eskiydi ve kendisi dışında bakanlar onu Türk diye adlandırmıştı. Türkler Anadolu’ya geldikten sonra, Avrupalılar buraya Türkiye demeye başlamışlardı. Avrupalılar 20. yüzyıla kadar Türk ile Müslüman kavramlarını aynı olarak kullansa da genellikle Türk adını kullanmıştır. Onlara göre Türk demek Osmanlı veya Müslüman demekti. Türkler ise kendilerini Osmanlı veya Müslüman olarak isimlendirirdi.⁹⁴ Erol Güngör’e göre ise, M. S. 6. yüzyılda ana dilleri Türkçe olan tüm boyları, farklı bir adla anılmakla beraber tümüne “Türk” denilmeye başlanmıştır.⁹⁵ Batı dünyası, Türklerin Anadolu’ya gelmeleriyle onları “Türk” olarak adlandırmasına rağmen Türk düşünce tarihinde Türk ismi ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kimi düşünürlere göre, “Türk” kavramı 19. yüzyılın ortalarına kadar bir milleti değil, göçebe Türk ve Türkmen topluluklarını ifade ediyordu. Geç zamanlarda da sosyolojik açıdan köylülüğe karşılık kullanılmıştır. Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*’de: “Sahra-nişin olup şehristana dâhil olmayanlara Türk ve Oğuz ism-i umumisi kalmakla, ileride Türk tabiri kaba, rüstayi, ra’iyet ve Oğuz sade, safdil manasına olmuştur” şeklinde ifade etmiştir. Bazı metinlerde Türk kavramı Moğol ve Timur istilaları ve Babai isyanlarındaki acı hatıraları taşıdığından “etrak-i bi-idrak” gibi sözlerle anılırdı. Bu kullanma biçimi söz konusu isyanlar etrafında dile getirilirdi. Aynı soydan gelmelerine rağmen

⁹² Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 618.

⁹³ Hans Kohn, Akçura gibi Türk milliyetçiliğinin başlangıcını II. Mahmut’un yaptığı ıslahatlarla başlatmaktadır. Bkz. Hans Kohn, *Türk Milliyetçiliği*, Hilmi Kitabevi Yayınları, çev. Ali Çetinkaya, Ankara, 1944, s. 6-7.

⁹⁴ Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, Ötüken Yay., İstanbul, s. 13.

⁹⁵ Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, s. 12.

yerleşiklerin ve göçebelerin çatışmaları edebiyata, atasözleri ve deyimlere yansımıştır. Yerleşiklerin görüşlerini yansıtan yazarların ve tarihçilerin kaba, görgüsüz ve saldırgan buldukları göçebe Türklerden bi-idrak (akılsız), mütegalibe (zorba), na-bak (korkusuz), na-pak (pis), havaric (isyancı, dinsiz) olarak söz etmeleri aralarındaki bu çatışmanın bir sonucudur. Göçebe Türkler de şehirdeki soydaşlarını yatuk (tembel) gibi sıfatlarla aşağılıyorlardı. Ali Şir Nevai, Muhakemetül Lugateyn adlı eserinde Türk sözünü “taşralı, köylü” anlamında, Türkane sözünü de “kaba saba” anlamında kullanmıştır.⁹⁶ Necip Asım Bey, 1879’da *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde “Türk” kelimesini ilk kez kendisinin “Trk” yazmayıp “vav”la “Türk” şeklinde yazdığını söylemiştir: Necip Asım Bey’i bu tutuma iten sebep Türklük ile ilgili görüşlerdi: “Tarihlerimizde Etrak-ı bi idrak (aptal Türkler) yazıldığını gördüğümünden ve Osmanlılardan birçoğunun Türk’ü aşağıladıklarına şahid olduğumdan “Türk’ü “vav”la yazdım. Niye böyle yazdığımı soranlara da; “Etrak-ı bi-idrak’ yazılmasın diye cevap verdim. Ve Babıali Caddesinde adım “Vavlı Türk” oldu...”⁹⁷

Feridun Emecen de bazı tarihçilerin, düşünürlerin veya şairlerin Türk kavramına olumsuz yaklaştıklarını ifade etmekte ancak bunun doğru bir yaklaşım olmadığını belirtmektedir. Nitekim 15. ve 16. yüzyıllarda dönemin yazarları Türk ismini aşağılama olmaksızın kullanmışlardı. Hatta Türk lafzını aşağılayan bazı tarihçilerin bile Osmanlı hanedanının Türk-Oğuz kökenine vurgu yaptığı görülmektedir. Emecen’e göre, “etrak-ı bi- idrak” şeklinde horlanan Türk kavramı, devşirme-Türk çatışmasından ziyade, 16. yüzyılda Osmanlı-Safevi çekişmesi sırasında bilinçli olarak ortaya atılmıştır. Diğer yandan bu tür tabirler sadece Türkler için değil, kötü iş yapanları etnik aidiyetlerine nispet ederek aşağılamak için kullanılmıştır. Nitekim bu tabirler Arnavut, Gürcü, Abaza ve Tatar gibi uluslar için de zikredilmiştir. Özel durumlar için kullanılan kavramları genelleştirerek aktarmak ise doğru bir yaklaşım değildir.⁹⁸

⁹⁶ Ayvazoğlu, a.g.e.,s.3-4.

⁹⁷ Akçura, *Türkçülük*, s.87.

⁹⁸ Türk kavramı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Feridun M. Emecen, “Osmanlılarda Türklük Kavramı Üzerine Notlar: “Aşağılama Edebiyatı” Miti”, **II. Uluslararası Türk Uygarlı Kongresi: Türk Uygarlığının Dünya Uygarlığı İçindeki Yeri**, 4-6 Ekim 2004, Bişkek, s. 85-91.

Türk milliyetçiliğinin gelişiminde 19. yüzyılın son çeyreğinde yoğun olarak tartışılan bir diğer konu “millet” kavramıdır. Kavram, milliyetçiliğin etkisiyle yeni bir anlam kazanmış, yüklenen anlama göre milliyetçiliğe yaklaşımın niteliği belirlenmiştir. Arapça “m-l-l” kökünden gelen ve lugatta, “din, şariat, yol ve sünnet”⁹⁹ anlamına gelen kavram, Kur’an-ı Kerim’de on beş yerde geçen din ve şariat; İslami literatürde ise “din, mezhep; bir din ve mezhebe bağlı topluluk” anlamlarına gelmektedir. Bu bakımdan Osmanlı millet sisteminde “millet” etnik bir yapıdan çok dinsel veya mezhepsel bir yönü ifade etmektedir.¹⁰⁰ Yine “Osmanlı Türkçesi Sözlüğü”nde millet, “milletler, uluslar, halklar” ve “aynı din ve mezhebe inanan halklar veya cemaatler, aynı dinden olanlar” şeklinde belirtilmiştir.¹⁰¹ Klasik dönemden beri dini zümreleri ifade etmek için kullanılan bu kavram, 16. ve 17. yüzyıldaki belgelerde "Papanın Milleti, Millet-i Ermeniyan, Milel-i Selase" şeklinde ifade edilmişti. Ancak modern zamanlarda “millet” kavramının "nation" kavramına karşılık kullanılması tartışmaları da beraberinde getirmiştir.¹⁰² 1856 Islahat Fermanı’ndan sonra cemaatlerin laik unsurlarının cemaat idaresine katılımıyla birlikte “nizamnameler” çıkartılmış, patrik ve ruhani kurullarla birlikte millet meclisleri teşekkül etmiştir. Böylece laik unsurların da idare ve fikir dünyasında etkin olmasıyla ayrılıkçı milliyetçiliğe yönelen eğilimler görülmüştür.¹⁰³ Osmanlı Devleti’nde dinsel veya mezhepsel olarak algılanan millet terimi etnik bir yöne doğru evrilmiş, daha önceleri kendilerini Ortodoks olarak tanımlayan imparatorluk tebaası kendilerini Yunan, Sırp, Bulgar şeklinde tanımlamaya başlamıştır.¹⁰⁴ Osmanlı Devleti 1856’dan sonra klasik devlet yapısını Osmanlılık üzerine inşa ederek dil, din farkı gözetmeksizin vatandaşlık üzerine kurulu “Osmanlı milleti” oluşturmak istemiştir. Dini cemaat üzerine kurulu sistemden, “çok dil ve dine sahip modern bir millet anlayışı, kişiyi ön plana çıkardığından, bireyin kişisel isteklerini, kimliğini,

⁹⁹ Abdulkerim Bingöl, “Kur’an’ın Milliyetçiliğe Yaklaşımı”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017; 5(3), 882.

¹⁰⁰ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tabaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1996, s. 17.

¹⁰¹ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınları, Ankara, 2014, s. 1093

¹⁰² İlber Ortaylı, “Osmanlılarda Millet Sistemi”, D.İ.A, İstanbul, 2005, XXX, s.66; Ayrıca Ermenilerin tamamı tek bir cemaat şeklindeki “Ermeni Milleti” gibi değil, “Gregoryan Ermeni, Katolik ve Protestan Ermeni Milleti” şeklinde örgütlenmişlerdir. Bkz. Eryılmaz, **a.g.e.**, s.236.

¹⁰³ Ortaylı **a.g.m.**, s. 70.

¹⁰⁴ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2003, s. 373.

mensup olduğu topluma bağlayarak etnik bilinci körüklemiştir.” Böylece “etnik kimlik, eski cemaat kimliğinden daha güçlü” hale gelmiş, dil, din, soy, tarih gibi özellikler milli kimliğin bir parçası olmuştur.¹⁰⁵ 1856 Islahat Fermanı’ndan sonra Osmanlı millet sistemi bozulmuş, tüm tebaa “eşit vatandaşlar” olarak görülmüştür. Önceleri “Osmanlı” kavramı “Türk” e karşılık ve Müslümanlar için kullanılırken, bundan sonra Osmanlı tebaasının tamamını ifade etmiştir.¹⁰⁶

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra “ümme-millet-kavim-cins” kelimelerinin anlamları zamanla değişmiştir. “Millet; din-mezhep ekseninde, kavim; kabile-kan bağı-mahalli kültür ekseninde; cins ise ırk ekseninde” anlaşılmıştır.¹⁰⁷ Geleneksel millet terimi, Batı kaynaklı “nation” içerikli yöne evrilmiştir.¹⁰⁸ Artık millet kelimesinin yerini ümme almış ve dini vurgular bu kavram üzerinden yapılmaya başlanmıştı. Ancak İslam dünyasındaki milliyetçi hareketelerde meşruiyet problemi ve “kültürel kodlar” itibarıyla dini referanslar kullanıldığından laik ve kuru anlama sahip olan kavim ve kavmiyetçilik yerine millet ve milliyetçilik kavramları tercih edilmiştir.¹⁰⁹ İnşa edilen Batı tipi millet kavramı tartışmalarının temelinde laiklik vardı. Çünkü “nation” içerikli millet tanımı tamamıyla laik karakterli bir kavramdır. Osmanlı aydınlarının yaklaşımlarında bu laik karakterin görüldüğü kuşkuludur. Batı’dan alınan “nation” kavramının laik yönü teşhis edilemediğinden, türdeş toplum oluşturma gayreti ile Batı’daki “nation”un karşılığı olan “ulus” yerine “millet” kullanıldı. Bu da ciddi kavram karışıklığını beraberinde getirmişti. Ahmet Mithat Efendi’nin millet kavramında Türkler ve diğer topluluklardan bahsedilirken, geleneksel anlamında “millet” dini ifade etmektedir. 28 Nisan 1882 tarihli *Vakit* gazetesi, Fransızcadaki “nation” kavramının “millet”, “nationalite” kavramının ise “milliyet” şeklinde kullanılmasını doğru bulmamış, bu kavramların karşılığının “kavim” ve “kavmiyet” olduğunu vurgulamıştır. Şemseddin Sami Bey’e göre de; milletin “nation” olarak kullanılması yanlıştır. Çünkü “millet” dini bir kavram olup bununla kastedilen İslamiyet’tir. Ayrıca Şemseddin Sami, “Kamus-i Fransevi”yi tercüme ederken “nation” karşılığı olarak, “cemaat-ı kesire,

¹⁰⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 8-9

¹⁰⁶ Kösoğlu, **a.g.e.**, s. 48-51.

¹⁰⁷ İsmail Kara, **Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15.

¹⁰⁸ Karpat, **a.g.e.**, s. 12,

¹⁰⁹ Kara, **a.g.e.**, s. 15.

millet, ümmet, kavim ve taife” anlamlarını kullanmıştır. Ali Nazima, “nation” kavramını ümmet/kavim/taife olarak tercüme etmiştir.¹¹⁰ Ahmet Cevdet Paşa “nationalite”yi kavmiyet olarak ifade ederken, akımın Fransız İhtilali'nden sonra bulaşıcı bir hastalık gibi Avrupa'nın birçok kavmini etkilediğini düşünmüştür.¹¹¹ Ali Suavi “nation”u ümmet; Kanipaşazade Rıf'at ise, “kavim”¹¹² olarak tercüme etmişti. *İkdam*, 27 Temmuz 1896 tarihli sayısında, “Türklerin din cihetiyle İslam, heyet-i ictimaiyemiz cihetiyle Osmanlı, kavmiyet cihetiyle Türk olduğunu” yazmaktadır.¹¹³

Tanzimat Dönemi'nde ve Yeni Osmanlılarda millet kelimesinin anlamının çok yeni olduğunu ifade eden Akçura'ya göre de millet Fransızcadaki “nasyon” kelimesinin karşılığıdır. Ona göre, Avrupa'daki fikirler ve realiteler, asıllarından araştırılmayıp, Osmanlı toplum yapısı o esaslara göre incelenmediğinden milliyet sorunu gereğince araştırılıp aydınlatılmamış ve millet kelimesinin anlamı tam olarak verilmemiştir. Ona göre, Tanzimatçılar ve Yeni Osmanlılar, Osmanlı toplum yapısına zarar vereceğinden kasıtlı şekilde milleti teorik olarak tarif etmemiştir. Onların bu tutumunun diğer bir sebebi de Osmanlı devlet yapısının bütününe bir millet saymalarıdır.¹¹⁴

Yeni Osmanlıların kullandığı “millet”, “ümmet”, “kavim”, “nation” gibi kavramlar bugünkünden farklı manalar içeriyordu. Örneğin 19. yüzyılda kullanılan “millet” anlamı “ümmet”i karşılıyordu. Bu dönemde kavramlar net olmadığından Yeni Osmanlılar Batılı kavramlara Arapça, Farsça ve Türkçeden karşılık bulmaya çalışmışlardır.¹¹⁵ Aynı zamanda Tanzimat döneminde kullanılan vatandaş ve millet kavramları çağdaşlaşma sürecinde eski anlamlarını yitirmiş ise de henüz Batı'da kullanılan anlamını kazanmış değildi. Tanzimat Dönemi'nde resmi Fransızca

¹¹⁰ Vatandaş, *a.g.e.*, s. 142-144.

¹¹¹ Ümid Meriç, *Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü*, Ötüken Yay., İstanbul, 1979, s. 83.

¹¹² Hamza Türkmen, *Ulusçuluk Çıkmazı*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2010, s. 38.

¹¹³ Vatandaş, *a.g.e.*, s. 144-145.

¹¹⁴ Akçura, *a.g.e.*, s. 21; Tanzimat döneminde “bir Osmanlı Milleti” varlığını kabul etmek Türk milletinin yokluğunu kabul etmek anlamına geleceğinden, Türkçüler Osmanlı tebaası olan diğer milletlerin de varlığını yüksek sesle dillendirmişlerdi. Bu doğrultuda “devlet-ümmet-millet” formülasyonu ile imparatorluktan ve İslam dünyasından vazgeçmeden Türkçülük yapmanın imkânlarını buldular.” Gökalp, “İslam ümmeti”, “Türk milleti” ve “Osmanlı devleti” çözümlüyle bu kavramlar üzerinde yaşanan tartışmaları nihayete erdirmeye gayesi taşımıştır. Bkz. Çalen, *Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*, s. 119-124.

¹¹⁵ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s.615-616.

çeviride “vatan” sözcüğü “pays”; millet sözcüğü ise “patria” sözcüklerini karşılamak için kullanılmıştı.¹¹⁶

Ziya Gökalp, kavramsal ve sosyolojik olarak “ümme” ve “millet” kavramlarını “galat-ı meşhur, lügat-ı fasihten evladır” düsturuyla ele alarak bunlar arasındaki gerilimi aşmaya çalışmıştır. “İslam ümmetiyle” ve “Türk milletini” toplumsal gerçekliği üzerinden açıklamaya çalıştığı formülasyonda tartışmaların nihayete ereceğini düşünmüştür. Böylece “Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Osmanlı devletindenim” cümlesiyle millet ve ümmet kavramlarının sınırını çizmiştir. Bu yönüyle birbirine zıt ve rakip olmayacak bu iki kavram aynı düzeyde “kutsal” düşüncelerdi.¹¹⁷ Millet kavramındaki tartışmalar II. Meşrutiyet dönemindeki İslamcılar tarafından da devam ettirilmiştir. Nitekim kavrama yüklenen anlama göre farklı algılanan milliyetçilik, kavmiyetçilik olarak telakki edilmiştir. Bu durum II. Meşrutiyet döneminde Türkçüler ve İslamcılar arasında fikri tartışmalara sebep olmuştur. İslamcılar, modernitenin ürettiği veya yeniden icat ettiği seküler temelli “ulus, ırk, etnik kimlik ve vatan” kavramlarını Kur’an’daki “kabail, şu’b, kavim, ümmet” kavramlarıyla açıklamışlardı. Aynı şekilde dönemin bazı İslamcı düşünürlerinde millet ve kavim kavramıyla farkının ne olduğu ve “nation” kavramını karşılayıp karşılamadığı anlaşılamamaktadır.¹¹⁸ Ağaoğlu’nda da bu dönem İslamcılarının milliyetçiliğe yaklaşımında millet ve kavim kavramlarının birbirine karıştırıldığı suçlaması vardır.¹¹⁹

Tarihin bir bilim olmaktan çıkıp ideolojik amaçlarla kullanılışının en tipik örneğine “ulusçu” literatürde rastlanmaktadır. Tarihle elde edilen malzemeler “ulusal bilinç” elde etmek amacıyla kullanılmıştır.¹²⁰ Toplumlar, kendi kolektif hatıralarına, efsanevi şekilde de olsa bağlıdırlar ve bunları kuşaktan kuşağa aktarmaktadırlar. Modern zamanda ise bu hatıralar büyük önem kazanmıştır. Fransa’da 18. yüzyılın sonunda milli devletlerin kurulmasından sonra tarih; kralların, prenslerin kahramanlıklarını anlatan bir araç olmaktan çıkmış, belirli bir milleti yücelten araç olmuştur. Nitekim 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkmış Yunan milliyetçiliğinde, Helen

¹¹⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 217.

¹¹⁷ Çalen, *Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*, s. 181-182.

¹¹⁸ Türkmen, *Ulusçuluk Çıkmazı*, s. 56.

¹¹⁹ Ahmet Agayef, “Davay-ı Kavmiyet Meselesi”, *a.g.e.*, s. 321-335.

¹²⁰ Vatandaş, *a.g.e.*, s. 40.

yazılarının Rum halkının konuştuğu dile yakın olmasından hareketle Rumların Helen medeniyetinin mirasçıları olduğu tezinin etkisi büyüktür. Diğer Hristiyan milliyetçileri de aynı şekilde kendi tarihlerini eski anlatılara göre yazmışlardır. Bu anlamda Bulgarlardaki ilk milli uyanışın 18. yüzyılda bir rahip tarafından yazılmış olan “Bulgar Tarihi” kitabına dayandığı ifade edilmektedir.¹²¹

Milliyetçiliğin Osmanlı Devleti’ndeki dönüşümünün en önemli unsurlarından biri de tarih anlayışıdır. Milliyetçiliğin doğuşunun aynı zamanda milli tarih ile başladığı farzedilmiştir. Milli tarih “objektif gerçeklerden çok efsanelerden ve arzulu düşüncelerden (hülya) ibaret olsa bile, daima aynı fonksiyonu görür: insanları millet denen bir sosyal bütünün parçaları olduklarına inandırmak, böylece onlar arasında birlik ve dayanışmayı” sağlar.¹²² Bu bağlamda milli tarih, milletlerin varlık sebebidir ve “tarihçi bir okula dayanmaksızın hiçbir milliyetçilik başarılamaz.”¹²³

Osmanlı tarihçileri, Türk tarihini Anadolu beylikleriyle başlatmıştır. Türklerin İslam’dan önceki tarihiyle ilgilenmezlerdi. Namık Kemal, “Osmanlı Tarihi” eserinde tarihin fert ve milletin hayatındaki önemine değinmiş, ancak Osmanlının Türklüğü veya Türk geçmişi konusuna değinmemiştir. Osmanlının kökenini ise Türk’te değil Oğuz Türkmen aşiretinde bulmuştur. Ahmet Cevdet Paşa da Türk tarihine “İslam Tarihi” gözüyle bakmış ve Türklerin İslam öncesi dönemiyle ilgilenmemiştir. Türk tarihini İslam öncesi dönemiyle ilk ele alan eser, 1864 yılında Ahmet Vefik Paşa tarafından tercüme edilen ve *Tasvir-i Efkar* gazetesinde yayınlanan Ebulgazi Bahadır Han’ın yazdığı “Evşal-i Şecere-i Türki”¹²⁴ adlı eseridir. Aynı yıl (1864) Ahmed Hilmi Efendi’nin, İngiliz tarihçilerin yazdığı altı ciltlik genel tarihe eklemeler yaparak tercüme ettiği “Tarih-i Umimi” adlı eser, Türklerin İslam öncesi tarihiyle ilgili bölümler içermiştir.¹²⁵ Celalettin Paşa’da Türklerin filoloji, etnoloji ve tarihinde sadece Osmanlı Türkü değil, bütün Türkler vardır. Celaleddin Paşa, ilk kez Batı kaynaklarını esas alarak 1869’da Fransızca yazdığı “Eski ve Yeni Türkler Tarihi”

¹²¹ Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Orta Doğuda Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, s. 24-27.

¹²² Erol Güngör, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 65.

¹²³ Süleyman Seyfi Ögün, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 25.

¹²⁴ Şecere-i Türki 15. asrın ikinci yarısından itibaren Türkistan tarihini ele almaktadır. Ayrıca Bahadır Han’ın “Şecere-i Terakime” adlı eserde bu kitabın okuyucusunun “Türk” olduğunu bundan dolayı “Türkan” diliyle yazıldığını belirtir. Bkz. Ebulgazi Bahadır Han, **Türklerin Soykütüğü: Şecere-i Terakime**, Haz. Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser 33, y.y, t.y, s. 7.

¹²⁵ Vatandaş, **a.g.e.**, s. 214.

kitabını Sultan Abdülaziz'e ithaf etmiştir. Akçura'ya göre bilimsel nitelikler taşımayan bu eser, Türk ruhu ile Türk çıkarlarını savunmak ve Türklerin dünya medeniyetine katkılarını ortaya çıkarmak amacıyla yazılmıştır.¹²⁶

Tarih anlayışında milli yaklaşım, aydınlar tarafından da benimsenmiştir. Bunda milli kimliğe sahip olma isteğinin yanında Avrupa'da Türkleri aşağılayan yaklaşımlara karşı tepkiselliğin etkisi de büyüktür. Ahmed Mithad Efendi, kütüphanesinde Avrupa dillerinde yazılmış yirmiden fazla Osmanlı tarihinden sadece ikisinde Türk aleyhtarlığı olmadığı, diğerlerinin tamamında Türklerle ilgili olumsuz bir yargının olduğundan yakınmıştır. 1876 yılında Süleyman Paşa (1838-1892) "Tarih-i Alem" adlı eserini yayınlamış, Türk tarihine genişçe yer vermiştir. Süleyman Paşa bu kitabını yazarken, başta J. De Guignes'in "Türklerin ve Mongolların Tarihi" olmak üzere birçok şarkiyatçının eserlerinden yararlanmıştır. Süleyman Paşa, Moğol, Hun, Macar, Bulgar gibi farklı isim taşıyan toplulukların aslının Türklüğünden genişçe bahsetmiştir. Ali Suavi Paris'te çıkardığı *Ulum* gazetesinde Türk tarihiyle ilgili Şarkiyatçılardan alıntılar yayınlayarak genelde millet tarihinin, özelde ise Türk milliyetçiliğin inşasında aktif rol almıştır. Ahmed Mithad Efendi'nin, 1886 yılında *Tercüman-ı Hakikat*'te yayınlanan yazılarında Osmanlıların Türk soyundan geldiği ve Türklerin tarihte büyük bir millet olduklarından bahsetmiştir.¹²⁷ Aynı şekilde Ahmet Cevdet Paşa, yazdığı "Tarih-i Cevdet" adlı eserinde Türk ırkına ve Türklüğe sempatiyle bakmıştır.¹²⁸ Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurucusu Bursalı Mehmet Tahir Bey, 1896'da "Türklerin Ulum ve Funun'una Hizmetleri" isimli kitapçığını *İkdam*'da yayınladı. Eserin önsözünde amacının Türk tarihi yazmak olmadığını, Türkleri yalnız akıncı soyundan kaba birer kahraman sanan düşmanların anlamsız fikirlerini çürütmek olduğunu yazmıştır.¹²⁹

B.2. Vatan ve Vatanseverlik

¹²⁶ Akçura, *Türkçülük*, s. 33.

¹²⁷ Ahmed Mithad Efendi'nin, 1886 yılında *Tercüman-ı Hakikat*'te yayınlanan yazıları sonradan "Mufassal Tarih-i Kurun-ı Cedide" adlı kitap olarak basıldı. Bkz. Vatandaş, *a.g.e.*, s. 215.

¹²⁸ Mehmet Saray, *Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı*, ATAM, Ankara, 2012, s. 45.

¹²⁹ Akçura,, *a.g.e.*, s. 100.

Toprak ile halkın birbirine ait olmasına gönderme yapan yönüyle vatan kavramı, milliyetçiliğin en önemli unsurlarından birini teşkil etmektedir. Bir toprak parçasını ifade eden vatan, sıradan bir yer değil, halkın beşiği olan tarihi bir topraktır. Tarihi belleğin çağrışımları olan bu toprak, aynı zamanda bilgelerin, azizlerin ve kahramanların yaşadıkları, savaştıkları, dua ettikleri yerdir.¹³⁰ Fransız İhtilali'nden sonra önemi daha da artan vatan kavramı vatanseverliği de doğurmuştur. Hayes, milliyetçiliği vatanseverliğin baş hedefi yapmadıkça, kültürel veya siyasi milliyetçiliğin üretilmeyeceğini savunmuştur.¹³¹ Rousseu'ya göre vatandaşlık, vatanseverliği türetmez, ancak vatanseverlik vatandaşlığı tamamlar ve vatandaşlığa nitelik kazandırır.¹³²

Alman şair Arndt'ın "Alman Vatanı" adlı şiirinde, vatanın neresi olduğu sorusuna şöyle karşılık verilmiştir: "Alman dilinin ses verdiği yer/ ve Allah bile cennette Almanca şarkılar söyler / İşte vatan bu olmalı / Bu benim vatanımdır de, ey yiğit Alman."¹³³

Milliyetçiliğin olmazsa olmaz bileşeni olan vatan, milli devlet hükümrânlığı altındaki bir toprakla kaimdir, vatan siyasi ve hukuki olmasının ötesinde milliyetçi ideolojinin belli başlı kutsallık kaynaklarından biridir. İnsanların, birlikte büyüdüğü, yaşadığı insanlara ve ortak hayat mekânı olan yere duyacağı bağlılık milliyetçilik açısından meşru bir doğal duygudur. Ancak modern öncesi politik olmayan "devletsiz vatan" sevgisidir.¹³⁴

Namık Kemal'in kutsi anlamlar yüklediği vatan kavramı, öncesinde en basitiyle memleket anlamında kullanılıyordu. Lügat anlamıyla "kişinin doğduğu veya yaşadığı yer, ikametgâh, konut" anlamına gelen vatan kavramı, Fransız Devrimi ve milliyetçilik düşüncesinden sonra Fransızca "patrie" anlamında siyasi içerik kazanmıştır. Osmanlı devletinde vatan kavramına göre daha kapsamlı olan Darü'l-İslam, siyasi ve askeri egemenlik alanını ifade ediyordu. Darü'l-İslam milliyetçiliğin anlamlandırdığı vatandan farklı bir yönü karşılıyordu. Karpat'a göre; 1860'ların sonları ile 1870'lerde toprağa dayalı-teritoryal vatan sorunu belirdi. İslam, toprağın

¹³⁰ Smith, **Milli Kimlik**, s.25.

¹³¹ Hayes, **a.g.e.**, s.12-20.

¹³² Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 40.

¹³³Metin Karabaşoğlu, **Kertenkele Çukuru, Milliyetçilik Dünyevileşme Kemalizm**, Nesil Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2012, s. 23-24.

¹³⁴Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 151.

milli veya başka bir kimliğe temel oluşturacak bir esas olduğunu kabul etmemektedir. Bundan dolayı toprağa bağlılık, vatanseverlik veya toprak sevgisi İslam'ın kurallarınca kabul edilmez. Vatanseverlik, Tanrı sevgisiyle çatışabilir. Klasik Müslüman edebiyatında, vatan veya bir toprak parçasıyla tanımlanmış Müslüman bir ulus hakkında bir anlatı yoktur. Klasik veya modern şairler, doğdukları yere bağlılıktan bahsetmişlerdir. Bu bağlılık ise siyasi değil doğaldır. Çağdaş ulus, varlığının devamı için ülke toprağına ihtiyaç duyar. Osmanlı milleti yaratmaya karar vermiş olan seçkinler, millette vatan olarak tarif edilen bir sevgi yaratarak, milleti toprağına bağlı kılmayı istediler. 1870'lerden sonra Osmanlı aydın ve sanatkârları, vatan veya toprağına dayalı ülke fikriyle ilgilenmeye başladılar.¹³⁵

Vatan kavramının “ulusçuluk” anlamında kullanıldığı ilk zaman Tanzimat sonrasıdır. Fransa'dan etkilenmenin sonucunda vatan mefhumu, geleneksel anlamından koparak değişim geçirmiş ve bütün vatandaşların samimiyetle bağlandıkları imparatorluk topraklarını ifade etmeye başlamıştır. Tanzimat neslinin vatana yüklediğı anlam, parçalanmakta olan imparatorluğu bir arada tutmak için üretilen Osmanlılık ideolojisinin gereğine uygun şekilde gerçekleşmiştir.¹³⁶ Öte yandan Namık Kemal, vatan kelimesini bütüncül bir ideoloji olarak özel ve dar anlamından uzaklaştırmış, kavrama siyasi bir hüviyet kazandırarak kavramsallaştırmıştır. Bu vatan anlayışı sonraki tarihlerde şekillenen Osmanlıcı, İslamcı, Türkçü, Anadoluçu ve Kemalist milliyetçiliklerin “nirengi noktası”nı oluşturduğu ileri sürülmüştür.¹³⁷

Kırım Harbi'ne kadar bir milletin ülkesini ifade edecek kavram henüz mevcut değildir. Kırım harbi döneminde kutsal bir anlam yüklenen vatan kavramı, Namık Kemal' de imparatorluk topraklarını ifade etmektedir. Namık Kemal, *İbret*'teki “Vatan” adlı makalesinde, Osmanlı içinde farklı milletlerin dillerini ve milliyetlerini muhafaza ettiğini, Arabistan dışında tefrika oluşturacak bir kavmin bulunmadığını, bunların da “hilafet-i İslamiye çatısı” altında ayrılığa düşmeyeceğini ifade etmiştir.¹³⁸ Ona göre vatan; sadece bir yerin hudut veya haritası, “birkaç bin mazlunun kanı”

¹³⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 188.

¹³⁶ Vatandaş, **a.g.e.**, s. 222-223.

¹³⁷ Lütfü Şehsuvaroğlu, **Büyük Birlik Projesi Olarak Milliyetçilik ve Namık Kemal**, Elips Kiatap Yayınları, Ankara, 2016, s. 69.

¹³⁸ Namık Kemal, **Külliyat-ı Kemal, Makalatı Edebiye Ve Siyasiye**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1327, s. 327.

veya devlet adamlarının “kalemiyle çizilmiş bir hattın ibaret” değildir.¹³⁹ “Milletim nev‘-i beşerdir vatanım rûy-ı zemîn” fikrini imkânsız gören Namık Kemal, vicdani bir his olan vatan sevgisini bırakmayı, ateşli silahı elden bırakıp düşmana karşı savunmasız olmayla bir tutmuştur. “Biz, oturduğumuz yerlerin her taş için bir cevher-i can verdik. Her avuç toprağı nazarımızda o yola feda olmuş bir kahramanın yadigar-ı vücududur... Vatan bize kılıcımızın ekmeğidir. Daima kendimize mahsus, kendimize münhasır biliriz. Daima nefsimizden ziyade sever, nefsimizi uğruna feda ederiz.”¹⁴⁰

19. yüzyıldaki Müslüman yazarlar Peygamber’in övdüğü söylenen vatan sevgisi üzerinden (hubbul vatan) bir vatancılık (vataniye) anlayışı ortaya koymuşlardır. Bu yazarlar reformlarla ilgili görüşlerini Mısır, Suriye gibi yerlerde vatansever duygulara hitap eden çağrılara dönüştürmüşlerdir.¹⁴¹

Muhammed Fadlallah’a göre, vatanın birinci yönü duygusal çizgidir ki sübjektif duygularla ilintili ve iç tepkilere göre ortaya çıkar. Bir diğer çizgi ise siyasal çizgidir. Duygusal çizgide herhangi bir sorun yoktur. Allah kulun çevresine, tüm varlıklara, eşyaya ve insanlara karşı duygusallığını men etmez. Ancak sapma çizgisine yaklaştığında onu İslami çizgiye çekerek gelişmesine imkân sağlar. Bu yönüyle insanın toprak ile ilişkisinden doğan duygusal bağ, Kur’an-ı Kerim’de zikredilir. İslam, insanı sevdiği veya sevmediği hususlarda beşeri duygu ve eğilimi özelliklerinden soyutlamaz. Bir rivayette geçen: “Beldeler vatan sevgisiyle yaşar.”, “Kişinin geçmiş zamanına ağlaması ve bağlı olması keremin göstergesidir.” Peygamberin, Mekke’ye duyduğu sevgi “vatan” olgusuna dönük olan duygusal eğilimin meşruluğunu gösterir.¹⁴² Diğer çizgi olan siyasal vatan kavramı ise içinde çekinceler barındırır. Siyasal vatan, dar anlamda toprak parçasıyla sınırlı, ikamet edilen yer anlamından uzaklaşarak daha geniş bir coğrafyayı kapsayan, hüküm, sistem, kavim veya etnik köken ve sınır olgusuyla gündeme gelen vatan olgusudur. Devlet kavramı ile bütünleşerek insanın duygusal yönüne hitap eden vatanın siyasal boyutu kendi vatandaşlarına karşı duygusal yönü besleyen bir olgudur. Vatan

¹³⁹ Namık Kemal, **a.g.e.**, s. 321-322.

¹⁴⁰ **a.g.e.**, s. 323-324.

¹⁴¹ Hamid İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce**, çev. Y. Ziya, Yöneliş Yay., İstanbul, 1995, s. 209.

¹⁴² Muhammed Fadlallah, **İslami Hareket Sorunlar ve İlkeler II**, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul, 1996, s.174-175.

duygusu, vicdani bilinç ve duyarlılık niteliği kazanarak kişinin tüm duygularına ve ilişkilerine hâkim olacak bir tavra dönüşür. Bu şekilde gelişen bir vatan duygusunda bireysel özellik ve zat erir. Kişi vatani uğruna kanını ve canını vermeye hazır olur. Bu durum vatanseverliğin putperestlik şeklini ortaya çıkarır. İnsan toprağa tapmaya başlar ve onun için her şeyi yapar. Kendini her türlü ilkedен soyutlar. Vatanın çıkarıyla risalet misyonunun çıkarı çatıştığında vatan öncelikli olur, ya da ikisini dengeleyen bir pratiklik oluşturulur. İslamcılar sınırın ötesini Müslümanlara kapatan ulusal sınırlara bağlı kalmanın düşünsel temelini bulmakta zorlanırlar. Çünkü İslam’a göre yeryüzü geniştir ve insanlar dilediği yeri vatan edinebilirler.¹⁴³

Türkiye’nin resmi milliyetçilik anlayışı, kuruluşundan beri vatandaşlık ve toprak / vatan bağı esasına dayalı Fransız milliyetçiliğiyle; etnisist açılımlı Alman tarzı milliyetçiliği arasındaki gerilimi aşamamıştır. Gökalp’in kültürel kimliğe dayalı sentezi, Osmanlı vatanseverliğinden devreden vatandaşlığa dayalı teritoryal milliyetçilik ile milletin ezeli-ebedi olduğunu vurgulayan milliyetçilik anlayışına dayanır. Bora’nın bu iddiasına göre, resmi yorum vatandaşlık esasına dayansa da dış ihtilaf, milli dava ve popüler kültürde, etnisist ve saldırgan milliyetçilik olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴

Remzi Oğuz Arık’a göre; sadece müşterek tarihin potasında eriyip coğrafyaya dökülerek onu vatanlaştıran ve muayyeniyetsizlikten kurtulan topluluklar millet olabilirdi. Milliyet fikri vatanla birlikte doğmuştu ve vatanla birlikte ele alınmalıydı.¹⁴⁵

Vatan kavramının kişinin doğduğu yer olan dar anlamından uzaklaşarak Osmanlı Devleti’ni kapsaması sonunda farklı vatan sınırları çizilmiştir. Turancı düşünce, vatani Türklerin yaşadığı coğrafya olarak tanımlarken, İslamcılar Müslümanların yaşadığı yer olarak sınırlandırdı. Anadoluçuluk akımının ortaya koyduğu vatan imgesi ise, Türkçülüğün ve İslamcılığın soyut vatan anlayışlarına karşı bir tepki olarak doğan görüştü. Nitekim Nurettin Topçu, Turancı düşüncenin

¹⁴³ a.g.e., s. 177-179.

¹⁴⁴ Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, s. 74.

¹⁴⁵ Ayvazoğlu, a.g.e., s. 118.

Türkiye sınırları dışındaki coğrafyaya uzanışını anlamsız bularak vatan kavramını sadece Anadolu'ya has kılmıştır.¹⁴⁶

İslam dünyasında vatanseverlik milliyetçilik olarak algılanmış, vatan üzerindeki milletin hâkimiyetine doğru evrilen vatan anlayışı milli-devlet anlayışını beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nden ayrılan Müslüman unsurların da vatana yüklediği anlam dini ve milli bir duygu ile desteklenmiştir. Buna göre; “Vatan yoksa din de yoktur, hiçbir şey de yoktur”¹⁴⁷ anlayışı, her milletin kendi vatanına sahip olma anlayışını ortaya çıkarmış ve bu yönüyle vatana dinden daha fazla anlamlar yüklenmiştir. Arap milliyetçiliğinin vasfı halinde olan vatanseverlik, Türkiye’de de dini duygu ile birleşerek eklektik bir görünüm sunmuştur. *Sebilürreşad* dergisi yazarlarından Arslangil, üzerinde özgürce yaşanılan vatanı her şeyden üstün görmeyi, malını ve canını vatan uğrunda seve seve vermeyi en mukaddes vazife olarak görmüştür. “Vatan muhabbeti imandandır” sözünün bunun en açık ifadesi olduğunu ifade eden Arslangil, İslamiyetin vatan uğrunda kahramanlık gösterenleri en büyük mükâfatla mükâfatlandırıldığını aktarmıştır.¹⁴⁸

B.3. Milliyetçilik ve Din

Milliyetçilik olgusunun din ile geçmişten günümüze kadar kurmaya çalıştığı ilişki biçimi, genel bağlamda birkaç tutumun yansıması olarak ele alınabilir. Bu yansımalar, gerek Avrupa’da gerekse de İslam ülkelerinde milliyetçi hareketlerde ya dini bir kimlik ile sentezci ya da dine tamamen karşı laik karakteriyle tezahür etmiştir.¹⁴⁹ Milliyetçilik ve din ilişkisinin başka bir versiyonu da dinlerin milliyetçiliğe geçit vermemesidir. Bu bağlamda dinlerin evrenselliği ve din kardeşliği millet üstü bir özelliğe sahiptir. Buna göre dinler milliyetçiliğin önünde engeldir, modern milliyetçilik insanlararası grup ilişkilerinde dinin yerini almıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Nurettin Topçu, “Bizde Milliyet Hareketleri, **Hareket**, Y. 1, S. 3, Nisan 1939, s. 76.

¹⁴⁷ Atilla Fikri Ergun, **Milli İslamcılık İthal İslamcılığa Karşı**, Kibele Yay. İstanbul, 2016, s. 102.

¹⁴⁸ Halil Aslangil, “Vatan Sevgisi”, *Sebilürreşad*, C. VIII, S. 184, Kasım 1954, s. 131.

¹⁴⁹ Karakaş, **a.g.m.**, s.61.

¹⁵⁰ Salo Wittmayer Baron, **Modern Milliyetçilik ve Din**, çev. M.Özay, AçılımKitap, İstanbul, 2007, s.18.

Rousseau, Avrupa’da her milletin kendine ait milli bir din inşasına olumlu yaklaşıp da bunun mümkün olmayacağını belirtmiştir. Ancak düşünür yurttaşlık vazifesine engel olmayacak bir din anlayışına sıcak bakmıştır. Bu da ‘akıl dini’ denen bir din anlayışını doğurmuştur. Ateşli bir Hristiyan vaizi olan Fichte, “Alman İdealizminin Dini” adlı eserinde Almanların Tanrı tarafından seçilmiş ırk olduğunu düşünerek Yahudilerin ırk üstünlüğü inancına benzer bir düşünce benimsemiştir. Fichte, Alman milliyetçiliği için çalışmanın aynı zamanda insanlığa hizmet olduğunu düşünür. Hegel de Almanları “Felsefenin seçilmiş kavmi” diye överek Fichte ile aynı safta yer almıştır. Mazzini ise mevcut dinlerin isabetli olmadığını, insanlığa huzur getirmediğini düşünerek deist bir düşünce sergilemiştir. Ona göre, her milletin bir görevi vardır ve milletler “yaratıcının gerçek peygamberi” dir. İtalyan milletini ise, bütün insanların kurtuluşu için “İlahi bir mesih” olarak takdim eden Mazzini, İbrani, Muhammedi ve Budist inancının birleştiği evrensel yeni bir din kurmayı teklif etmiştir.¹⁵¹

Din özellikle Doğu Avrupa’da bütün milliyetçi çatışmalarda önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti’ndeki milli azınlıklar dil ya da etnik yapıdan daha çok dini azınlıklar statüsündeydi.¹⁵² Bu bağlamda Balkanlardaki milliyetçi ayaklanmaların dinsel veya mezhepsel yönü etkili olmuştur. Bulgar, Sırp ve benzeri toplulukların milli kiliseleri kurulduktan sonra milliyetçilikleri hız kazanmıştır. Batı’da modern millet, dil ve etnik kimlik üzerine kurulu siyasi bir varlık olarak ortaya çıkarken Osmanlı’da din ve etnik kimlik üzerine ortaya çıkmıştır.¹⁵³ Rumların bayrağını Agia Lavra Manastırı’nda kutsadığı tarih’in (1821) Hz. İsa’nın dünyaya geleceğinin Hz. Meryem’e müjdelendiği Tebliğ Günü tarihine denk getirilmesi, Yunanistan’da milli kimliğin oluşumunda iki kutsalın kaynaştırılmasının ideal bir örneğini teşkil etmiştir.¹⁵⁴

¹⁵¹ Hüseyin Dayı, **Batı’dan İthal Milliyetçiliğin Dinle Kavgası**, Akis Kitap Yay.İstanbul 2013, s. 38-39.

¹⁵² Baron, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁵³ Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Milliyetçilik**, s. 29.

¹⁵⁴ M. Şükrü Hanioglu, “Sorun Kutlama Değil, Kutsallar Çatışmasıdır”, **Sabah** 27 Mayıs 2012, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2012/05/27/sorun-kutlama-degil-kutsallar-catismasidir>. (12.07.2019).

Hocaoğlu'na göre, milliyetçilik tıpkı din gibi, kadim zamanlardan günümüze kadar, müspet veya menfi hep var olan ve var olacak bir olgudur.¹⁵⁵ Smith'e göre, milliyetçilik ideolojiden daha fazla bir şeydir, milliyetçilik kültürün ve dinin farklı bir biçimidir.¹⁵⁶ Karpas ise, eskiden toplumda mevcut olan dil, tarih, gelenek, ortak kültür gibi somut unsurların, milliyetçilik propagandasıyla milleti oluşturan kimseleri birbirine bağladığını hatta bu yönüyle milliyetçiliğin dinin yerini aldığını belirtmiştir.¹⁵⁷ Anderson, "18. yüzyıl yalnızca milliyetçiliğin doğum çağı değil, aynı zamanda dinsel düşünce tarzlarının da gün batımıdır."¹⁵⁸ Bilgin'e göre de tarih bilincinde milliyetçiliğin iki boyutu öne çıkmıştır. Birincisi milliyetçiliğin romantizmini besleyen "tarih", bir diğeri de "din" dir. Ona göre, maneviyattan arındırılmış bir milliyetçilik ise ırkçılığa dönüşecektir.¹⁵⁹

Milliyetçiliği Batılıların ideoloji boşluğunu doldurmak için çıkardıkları bir ekol ve "uydurma bir din" olarak gören Pakistanlı düşünür Nakavi¹⁶⁰ Avrupa'nın, bu ekolu İslam dünyasını boyunduruğu altına almak amacıyla, Asya ve Afrika halklarını birbirine düşman etmek ve bunların birleşmesini önlemek amacıyla ortaya koyduğunu; vatanseverliği de bu doğrultuda ihraç ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre milliyetçilik, sömürgeciliğin İslam dünyasının birliğini bozmak için İslami bölgelere soktuğu bir akımdır. Sömürgeci devletler İslam dünyasının vahdetini siyasi ve ekonomik çıkarlarına bir tehlike olarak görüyor ve bunu pan-İslamizm olarak tanımlıyorlardı.¹⁶¹ Baron da Batı tipi milliyetçiliğin İslam ülkelerinde halkların inançlarını erozyona uğrattığını ve onları sekülerleşme sürecine sürüklediğini savunmuştur.¹⁶²

Modern milliyetçiliğin geleneksel olarak Hristiyan halklar içinde çıktığını ve bu milliyetçiliği "din" olarak gördüğünü belirten Hayes, milliyetçiliğin mahiyeti gereği tarihi Hristiyanlığın pek çok adet ve örfünü alarak amaçlarına uydurduğunu

¹⁵⁵ Durmuş Hocaoğlu, "Tabii ve Fıtri Bir Ekzistans Olarak Milliyetçilik", **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Editör: Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007, s. 309.

¹⁵⁶ Smith, **Milliyetçilik**, s. 39.

¹⁵⁷ Karpas, **a.g.e.**, s.11-12.

¹⁵⁸ Anderson, **a.g.e.**, s.20-25.

¹⁵⁹ Vedat Bilgin, "Yeni Bir Medeniyet Tasarımı Olarak Milliyetçilik" **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Editör: Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007,s.55.

¹⁶⁰ Ali Muhammed Nakavi, **İslam ve Milliyetçilik**, Çıra Yayınları, İstanbul, 2005, s. 15.

¹⁶¹ Nakavi, **a.g.e.**, s.28-29.

¹⁶² Baron, **a.g.e.**, s. 10.

iddia etmiştir. Çağdaş milliyetçilik ile Ortaçağ Hristiyanlığı arasında çarpıcı benzerlikler olduğunu söyleyen Hayes, günümüzde fertlerin milli devletlerde doğduğunu, doğumlarının laik tescilini ise milli vaftiz ayininin teşkil ettiğini ileri sürmektedir. Devlet bireye milli ilmiyal dersi verir, onu “muttaki” bir okul programından geçirir ve ona milli kutsiyetin özelliklerini öğretir.¹⁶³ Ayrıca Fransız devrimi öncesi Protestan din reformları, Katolik Kilisesi’nin nüfuzuna karşı milliyetçiliğin itici gücünden faydalanmıştır.¹⁶⁴ Fransız Devrimi’nden sonra ise din, laik bir şekle bürünüp zayıflarken, milliyetçilik bu boşluğun yerini doldurmuştur. Avrupa’daki aydınlanma felsefesi, teknoloji ilerlemeler ve laik eğitimle sekülerleşen halk kitlelerinde zayıflayan inancın yerini milliyetçilik almıştır. Hayes, insanın belli bir dine karşı inancını kaybettiği dönemlerde, şuurulu veya şuursuz bir şekilde huşu duyacağı veya tapınacağı yeni bir merciye adanmaya eğilimli olduğunun altını çizer. Sanayi devriminin çıkışıyla da kitleler dine karşı mesafeli kalmış, bu yüzyılda milliyetçilik ve komünizm ya dini bir kisveye bürünmüş veya bizzat dinin yerini almıştır.¹⁶⁵

Hasan en-Nedvi’ye göre, Hristiyanlık her ne kadar tahrif olsa da İsa’nın öğretilerini sinesinde barındırmıştır. Hristiyanlık, milletler arasında ırk, renk ve vatan ayrılığı gözetmeden bir Hristiyanlık milleti oluşturmuş ve milletleri Latin kilisesine bağlayarak ırkçılık ve bölgecilik hareketlerini kontrol etmiştir. Ancak Martin Luther, Latin kilisesine karşı reform hareketlerini başlattığında ırkdaşları olan Almanlardan yardım istemişti. Latin kilisesi hezimete uğrayıp nüfuzunu kaybedince buna bağlı olarak Avrupa’da küçük devletçikler ortaya çıkmıştır. Nihayetinde Avrupa’da Hristiyanlığın kendi içindeki çatışmaları sonucunda, ırkçılık ve milliyetçilik hareketi güçlenip dinin yerini almıştır. Bu yönüyle din ve ırkçılık, terazinin iki kefeşi görevini üstlenmiştir.¹⁶⁶

Batı, Avrupa’da yükselen milliyetçilik ideolojisiyle Doğu dünyası karşısında, kendisini soy, millet, kültür, medeniyet, ilim ve ahlak yönünden üstün görmeye

¹⁶³ Hayes, **a.g.e.**, s. 190.

¹⁶⁴ Modern milliyetçiliğin gelişmesinde belirleyici olan ve milli ruhun uyanmasında etkili olan Protestan Devrimi aynı zamanda Katolik milli ruhun uyandırmada etkili oldu. Bkz. Hayes, **a.g.e.**, s. 51-52.

¹⁶⁵ Hayes, **a.g.e.**, s. 22-28.

¹⁶⁶ Ali el-Hasen-i en- Nedvi, **Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti**, çev. M. Süslü, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 233.

başlamıştır. Dıştan gelen, yabancı olan her şeye ırkçı ve milliyetçi bir refleks veren Avrupa milletleri, Hristiyan dinine ve Hz. İsa'ya bile “yabancı bir misafir” gözüyle bakmışlardır. Bunlar daha da ileri giderek İsa'yı memleketlerinden çıkarıp kovmak ve ülkelerini Doğu kültüründen temizlemek iddiasında bulunmuşlardır. Alman Profesör Eterny; çocuklarına yabancı milletlerin tarihinden İbrahim ve İshak'ın hikâyelerinin anlatılmasını eleştirmiş, çocuklarına anlatılacak tarihte Tanrıların da Alman olması gerektiğini savunmuştur. Bu sebeple Almanlar içinde İsa'nın İsrailoğullarından olması konusu tartışmalara sebep olmuştur. Yeni bir grup ortaya çıkmış ve bu grup Hazreti İsa'ya saygı gösterip sevgiyle yaklaşarak, İsa'nın da ari ırkına mensup olduğunu ispat etmeye başlamıştır.¹⁶⁷ Diğer taraftan Alman şair Arndt, din ile milleti birleştiren bir fikir ortaya koymuştur. Tanrı'nın bile cennette Almanca şarkılar söylediğini ifade eden şair, ırkçı şiirler yazarak bu görüşünü savunmuştur. Londra Üniversitesi siyaset bilimcisi Kenneth Minogue, Arndt ile ilgili şunu belirtmiştir: “Arndt'in niyeti, milliyetçiliği bir dini hayat tarzı olarak sunmak. Arndt açıkça, Allah ile milleti birleştirmeye çalışıyor. Ve belki, kendi kafasında onları gerçekten kaynaştırmış.”¹⁶⁸

Mehmet Saffet, Milli Mecmua'daki yazısında, milliyetçiliğin küçük mahzurları olmakla beraber birçok meziyetinin de olduğunu vurgulamıştır: “Bir manaya göre o, bir dindir. Beşerin, tab'ında gizlenmiş olan büyük bir sadakat ve vefa-karlık hissinin tecessümüdür... Parçalanmaya mahkûm olmuş olan Hristiyaniyetten sonra milliyetçilik onun mevkiini alarak beşerin mefkûrelerini ve derin azizelerini teşhis etmiştir.” Ona göre milliyetçilik, büyük meziyetleri yanında 19. ve 20. yüzyılda çıkan savaşların sebebi olsa da, zaten hayat bir mücadeledir ve bu mücadelede muzaffer olmak kuvvetli olmakla mümkündür.¹⁶⁹

Birleşik Devletler, Britanya, İtalya, Türkiye ve Rusya gibi bazı milli devletlerde liderlerin veya vatanları için hayatlarını feda edenlerin kutsanarak yüceltilmesi, milliyetçiliğin din ile bağıını göstermektedir. Bu ülkelerde şehitler için düzenlenen anma törenleri bunun açık örneğidir. Ayrıca milletlerin, kurucularına ve

¹⁶⁷ Nedvi, **a.g.e.**, s.235.

¹⁶⁸ Karabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 23-24.

¹⁶⁹ Mehmed Safvet, “Avrupa'da Milliyetçilik Cerayanının Zuhur ve İnkişafı”, **Milli Mecmua**, Se. 5, C. 9, Nu. 108, 15 Nisan 1928, s. 1742-1743'den aktaran; Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kıyıcı, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2014, s. 76-77.

liderlerine yarı Mesihlik atfeden tutkularının¹⁷⁰ söz konusu milliyetçiliğin din ile ilişkisini ortaya koyduğu söylenmektedir. Öte yandan milliyetçilik nedeniyle ortaya çıkan yüzyılın büyük savaşlarını toplumlar nezdinde olağan kılan şey, çok sayıda insanın ölmesi değil, ne kadar çok insanın canını vermeye ikna edilmiş olmasıdır.¹⁷¹ Anderson, modern kültürün hiçbir sembolünün, milliyetçiliğin meçhul asker, mezar ya da anıtları kadar şaşırtıcı ve kayda değer olmadığını vurgulamıştır. Ölüm ve sonrasında uğraşmamalarından ötürü Marksizmde ya da liberalizmde meçhul asker anıtına rastlanmaz. Bu yönüyle milliyetçi tahayyülün, dinsel tahayyülle akrabalık bağını işaret ettiği ileri sürülmüştür.¹⁷²

Anderson, Kur'an Arapçası ve Kilise Latincesi'nin milliyetçiliğe yabancı bir eğilime sahip olduğunu belirtmiştir. Dini duygunun zayıflaması ve Latincenin önemini kaybetmesi eski kutsal dillerle bütünleştirilen kutsal cemaatlerde parçalanma, çoğalma ve bölgeselleşme sürecini başlatmıştır.¹⁷³ Gellner, İslam'ın milliyetçiliği tamamen gölgeleyemediğini savunurken,¹⁷⁴ Hobsbawm aksine, İslam dininin birleştirici yönünün modern "ulus devlet" çağında bile etkili olduğu ve "Müslüman Birliği"ni öncelediğini ileri sürmüştür.¹⁷⁵

Fransız Devrimi'nden sonraki Fransız milliyetçiliğin aksine pek çok ülkede milli kimliğin oluşumunda din en önemli işlevi gömüştür. Polonya ve İrlanda'da Katoliklik ile ulusal bağımsızlık beraber gitmiştir.¹⁷⁶ Aynı şekilde Balkan ve Arap milliyetçiliklerinin oluşumunda, din belirleyici bir unsur olmuştur. Osmanlı Devleti ve Türkiye'de milliyetçiliğin gelişimi başından beri dinle bağlantılı olarak gelişim göstermektedir. Namık Kemal'in, Fransız İhtilali ideolojisinin Müslümanlar tarafından benimsenmesi için ona İslami ya da yerli elbiseler giydirdiği ileri sürülmüştür.¹⁷⁷ Diğer taraftan Rusya kökenli Türkçüler din ile etnik kimliklerini birbirleriyle kaynaştırarak etnik Türk kimliğini ön plana çıkarmayı başarmışlardır.¹⁷⁸

¹⁷⁰ Smith, **Milliyetçilik**, s. 40.

¹⁷¹ Anderson, **a.g.e.**, s. 161.

¹⁷² **a.g.e.**, s.24.

¹⁷³ **a.g.e.**, s.29-33.

¹⁷⁴ Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s. 48.

¹⁷⁵ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁷⁶ Hüseyin Sadoğlu, "Balkanlar'da Milliyetçilik ve Din", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Y, 2, C, 2, S,1, 2016, s. 4.

¹⁷⁷ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s.36.

¹⁷⁸ Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Milliyetçilik**, s. 45.

Ziya Gökalp ise “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” formülünü ortaya koyarak, bu kavramların birbirlerinin karştı olmadığını ortaya koymuştur.¹⁷⁹

Din ve milliyetçilik bağlamında Türk “maddi” yönü, İslam ise “ruh”u ifade etmiş ve bu iki kavram birbirinin tamamlayıcısı ve ayrılmaz bir bütünü olarak görülmüştür.¹⁸⁰ Yine “Türk ile İslam”, “Türklük ile İslamlık” birbirini tamamlayan ve Türk kimliğinin “temel ve belirleyici unsuru” olmuştur.¹⁸¹ Böylece, İslamiyeti Türklük muhafaza etmiş, “Oğuz Türklüğünü” de İslamiyet yaşatmıştır.¹⁸² Bundan dolayı, “İslamiyet Milli Din”¹⁸³ olarak görülmüş, İslamiyet’i “muhafaza, müdafaa ve himaye” ettiklerinden dolayı “İslamiyet Türk için yalnız bir din değil aynı zamanda kavmi, cinsi bir dindir.”¹⁸⁴

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de Kemalist modernleşme ve Grekleşme hareketine karşı din, milletin meydana gelmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkacağı görülecektir. Bu bağlamda, çalışmamamıza katkı sunması açısından Mehmet Kaplan’a değinmek faydalı olacaktır. Kaplan’ın, dini duygu ve ibadet ritüelleriyle milliyetçiliği açıklaması, bu kavrama kısmen de olsa mistik yaklaşmasıyla alakalıydı. Yine bu doğrultuda Kaplan şu ifadeleri kullanmıştır: “Milliyetçilik bir din, bir hayat prensibi, bir ahlak gibi hayatımıza hâkim olmadıkça laf ebeliğinden ileri gidemeyiz. Milliyetçilik söylenen bir şey olmaktan ziyade yapılan her gün yapılan, yaşanan bir fikirdir.”¹⁸⁵

C. Milliyetçiliğin Gelişimi

C.1. Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı ve Avrupa’ya Etkileri

¹⁷⁹ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak**, Haz. Mustafa Özsarı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.

¹⁸⁰ Ömer Seyfettin, **Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi**, Çocuk Dünyası Mecmuası Neşriyatından, Şems Matbaası, İstanbul, t.y., s. 24; Nurettin Topçu, **Büyük Fetih**, Dergâh Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2016;

¹⁸¹ Abdurrahman Küçük, **İslamlık ve Türklük**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016, s. 307.

¹⁸² İsmail Hami Danişmend, **Türkler ve Müslümanlık: Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur?**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s. 205.

¹⁸³ Osman Turan, **Türk Cihan Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esasları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003, s. 172-177.

¹⁸⁴ Ağaoğlu, “Türk Âlemi-5”, **Türk Yurdu**, Y.1, S.7, 1327, s. 195-200’dan aktaran, Çalen, **a.g.e.**, s. 183.

¹⁸⁵ Mehmet Kaplan, “Milliyetçiliğe Dair”, **Hareket**, Y. 2, S. 11, Ocak 1948, s. 3.

18. yüzyılın sonlarında Avrupa’ da ortaya çıkan ve Fransız Devrimi’nin etkisiyle de tüm Avrupa’yı etkisi altına alan milliyetçilik dalgası çok uluslu devletlerin sonunu getirirken milli devletlerin kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Bu dalga 19. yüzyılın milliyetçilik çağı olarak anılmasına sebep olmuş ve yüzyılın sonunda da Avrupa haritası yeniden şekillenmeye başlamıştır. Milliyetçilik ideolojisi, toplumları sosyal ve siyasal olarak etkisi altına almış ve bu doğrultuda milletleri harekete geçirmiştir.

Batı’da meydana gelen ve bir tsunami etkisi yaparak tüm dünyayı etkisi altına alan milliyetçiliği, 18. yüzyılın son çeyreğinde, Polonya’dan ayrılmaların ve Amerikan Devrimi’nin gerçekleştirilmesiyle başlatan görüşler vardır. Fransız Devrimi ile yükselen milliyetçilik akımı, Napolyon’un Rusya ve İspanya’da gerçekleştirdiği fetihlere duyulan tepkiyle artmış, 1810 ve 1820 yılları arasında Latin Amerika’da daha sonra Avrupa’nın diğer kısımlarında; Sırbistan, Yunanistan, Polonya gibi yerlerde yayılmıştır. 1848 devrimlerini gerçekleştiren Avrupa, ilk büyük milliyetçilik dalgasını “Halkların Baharı” olarak adlandırmıştı.¹⁸⁶ 1848 Fransız Devrimi’yle kral tahttan indirilerek Cumhuriyet ilan edilmiş, III. Napolyon İkinci Cumhuriyet’in başkanı olmuştu. İlan edilen demokrasiyle beraber milliyetçiliğin popüler dirilişi de gerçekleşmişti. Halkın milliyetçi duygularına hitap eden Napolyon’un milliyetçiliği sadece Fransa ile sınırlı değildi. Napolyon, Fransa’nın vesayeti altında her milliyetin kendi kaderini tayin etmesi üzerine kurulu bir Avrupa hedefliyordu. Ancak millet esasına dayalı olarak şekillenecek bu harita, savaşlarla çizilecekti. 1856 Kırım Harbi Romanyalıları milli bir devlet kazandırırken, 1859 Fransız-Avusturya Savaşı da İtalyanların milli bir devlete ulaşmasını sağladı. 1871 Fransa-Prusya Savaşı, milliyetçi Alman İmparatorluğu’nun temellerinin atılmasıyla sonuçlandı. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise Sırp, Bulgar, Yunan gibi uluslar üzerinde etkisini gösterdi. Bu etki, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı’yla sonuçlanacaktı. 19. yüzyılın ilk yarısından sonra yükselen milliyetçi dalga, Fransa’nın deniz aşırı bir sömürge imparatorluğu olarak yeniden ortaya çıkmasını sağladı. Cezayir ve Hindi-Çin üzerinde hâkimiyet kuran Fransa bilhassa

¹⁸⁶ Smith, **Milliyetçilik**, s.125.

çok uluslu devletlerde milliyetçi düşüncelerin uyanmasına sebep olmuştur.¹⁸⁷ 1930 ve 1940'lara gelindiğinde ise yeryüzünde milliyetçi düşünceden etkilenmeyen herhangi bir yer kalmamıştı. Afrika ve Asya'daki sömürgecilik karşıtı özgürlükçü milliyetçilikler de böylece ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

Milliyetçiliğin tarih sahnesine girişini, Batılı toplumların “ulus-devlet” olma süreciyle eş zamanlı bir olgu olarak gören yaklaşımlar da söz konusudur.¹⁸⁹ Fahir Armaoğlu, hareket kaynağını Fransız İhtilali'nden alan milliyetçiliği, başka devletlerin hegemonyası altında olan milletlerin bağımsız milli-devlet kurma hareketi olarak tanımlamıştır.¹⁹⁰ Bu yaklaşımlarda, milliyetçilik düşünceleri ile millet kavramına yüklenen anlamlar arasında bir ilgi olduğu görülmektedir. Hobsbawm milletin, belli bir toprak üzerindeki devletle ilişkilendirildiğinde toplumsal bir birim olacağı düşüncesindedir. Aksi halde millet ve milliyeti tartışmak anlamsızdır.¹⁹¹ Ona göre “millet ve onunla bağlantılı her şeyin temel karakteristiği modernliğidir.”¹⁹² Ayrıca siyasi bir ideoloji şeklinde gelişen milliyetçilik akımı, “milli egemenlik öğretisiyle” yüzleşen Fransız Devrimi'yle ortaya çıkmıştı. Rousseau millet ve milliyetçilik konularına değinmese de onun ortaya koyduğu düşünceler milliyetçilik fikrini doğuran tohum haline gelmişti.¹⁹³ 18. yüzyıldan önce egemenlik hakkı, Tanrı'nın iradesine, asil kana veya üstün fiziki güce dayanarak meşrulaştırılırken egemenliğin yukarıdan geldiği inancı hâkimdi. 19. yüzyıla gelindiğinde özgürlük, eşitlik ve devlet iktidarının halka dayanması fikri yayıldı ve “ulus devlet”ler meydana çıktı.¹⁹⁴

Öte yandan milliyetçiliğin Avrupa'daki gelişimini muhafazakâr milliyetçilik bağlamında tarihsel olarak ele alan görüşler de mevcuttur. Buna göre, 1800-1870 yılları arasında I. Napolyon'un yayılmacı politikasına karşı Avrupa'da yükselen milliyetçiliklerde Alman, İtalyan, İspanyol gibi halklar milliyetçilik silahına sarılmıştı. Fransız İhtilali'nin milli ruhu uyandırmasının yanında Devrim'e karşı

¹⁸⁷ Hayes, **a.g.e.**, s. 90-98.

¹⁸⁸ Smith, **Milliyetçilik**, s.125,126.

¹⁸⁹ Mehmet Karakaş, “Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Milliyetçilik I**, Y. 9, S. 38, Ankara, 2012, s.57.

¹⁹⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 9.

¹⁹¹ E. J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik**, çev: O. Akınhay, Ayrıntı Yay. İstanbul, 2014, s. 24.

¹⁹² Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 29

¹⁹³ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, çev: H. İnaç, Adres Yayınları, Ankara, 2014, s. 169.

¹⁹⁴ Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 59.

olanlar da Fransız işgaliyle karşılaşınca muhafazakâr bir milliyetçi söylem geliştirmişlerdi. Muhafazakâr milliyetçilik anlayışı, milleti inşa eden devletlerden ziyade, kurulu milli devletlerde gelişme sağlama eğilimindeydi. Muhafazakâr yöneticiler, sosyal düzenin korunmasına ve geleneksel kurumların muhafaza edilmesine eğilimliydi. Böylece milliyetçiliğe sempatiyle yaklaştılar ve modern dönemde milliyetçilik, muhafazakârlar için bir inanç esası haline geldi.¹⁹⁵

Milliyetçiliğin gelişim sürecinde Fransız İhtilali'nin ilkeleri olan özgürlük, kardeşlik ve eşitlik söylemine bir de Alman romantizminin soy kimliğine dayalı kan bağı eklenmiştir. Alman milliyetçiliğinin etkisi ile milliyetçilik, yurttaşlık ile soydaşlığı harmanlayarak yeni bir kimlikle ortaya çıkmıştır. Keza Avrupa'yı derinden sarsan Devrimci ve Napolyoncu Savaşları sona erdiren Viyana Barış Görüşmeleri (1815), yükselen milliyetçi hareketlere engel olamamıştı. İtalya ve İspanya'da liberal milliyetçi ayaklanmalar baş göstermiş, Osmanlı imparatorluğunda Sırp ve Yunan milliyetçiliği muhtariyetle başlayan milli bağımsız devlete doğru gitmişti. Avrupa'da yayılan liberal ve romantik milliyetçiliğe ise 19. yüzyılın ilk yarısında kültürel milliyetçilik eşlik etmiştir. Emperyalizme ve bir halkın diğeri üzerindeki hâkimiyetine karşı çıkan Herder'in eserleri, Metternich'in Avusturya'sında ve Doğu Avrupa'nın diğeri yerlerindeki olgunlaşmamış milliyetçiler tarafından "kutsal yazılar" olarak okunmuştur. Bu arada Genç Alman bilgin ve yazarlar kültürel milliyetçiliğe yönelmiş, Alman düşünürler, dilin ırkı işaret ettiği ve milliyetin temelini teşkil ettiğini savunarak dil bilim araştırmaları yapmışlardı. Ayrıca tarih alanındaki çalışmalarda tarih, bilimsellikten uzak, milliyetçiliği yücelten bir aygıt haline getirilmişti. Diğeri taraftan müzik ve romantizm, milliyetçi duygunun ifadesi olmuş, halk türkülerinin ve efsanelerinin araştırılması ve yayınlamasıyla milli destanlar, milliyetçi duyguları güçlendirmişti. Bu duyguyla birlikte keşfetme ya da icat etmeye özel bir ilgi duyuldu. Siyasi amaç gütmeyen kültürel milliyetçilik, araştırmacılar ve destekçileri tarafından kurulan Antik Eserler, Dil ve Edebiyat ve Tarih Akademileriyle sistematik bir hale getirildi.¹⁹⁶

Kültürel milliyetçilik hareketi kısa sürede "müstebit rejimlere" karşı çıkan, şahsi hürriyeti teminat altına alan ve anayasal hükümetler kurmaya çalışan

¹⁹⁵ Heywood, **a.g.e.**, s. 177.

¹⁹⁶ Hayes, **a.g.e.**, s.75-86.

Metternich destekli siyasi liberaller tarafından da benimsendi. Rousseau tarafından şekillenen ve Fransız İhtilali'nin değerlerini taşıyan liberal milliyetçilik, 19. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde çok milletli imparatorluklara karşı olan bir harekete dönüştü.¹⁹⁷ Her birey gibi her milliyetin de “doğuştan hürriyet hakkına sahip” olduğunu savunan görüş, 1840'larda Almanya, İtalya, Polonya'da belirginleşmeye başladı. 1848'de Avrupa'nın çoğu yerinde etkisini gösteren liberal milliyetçilik, şehirlerde yaşanan ayaklanmalarla tehdit edici boyuta ulaştı. Viyana'dan kovulan Metternich İngiltere'ye sığındı. Habsburg imparatorluğunda Alman, Çek ve Macar anayasal hükümetler kuruldu. Birçok İtalyan eyaletiyle Prusya ve diğer Alman eyaletlerinin çoğunda da liberal anayasal hükümetler kuruldu. Danimarka ve Hollanda bunları takip etti.¹⁹⁸

Buraya kadar değindiğimiz Avrupa'da gelişen milliyetçilik süreci daha sonra Avrupa'nın diğer kıtaları sömürgeleştirmek için başvurduğu meşrulaştırma aracı olarak karşımıza çıkacaktır. Milliyetçiliğin emperyalist yönü 19. yüzyılın sonlarında saldırgan, yayılmacı ve sömürgeci bir karaktere bürünmüştür. Avrupalı güçler, milli prestij elde etme adına sömürge alanlarını kapışmaya başladı. Bu büyük devletler hâkimiyetlerini “yeryüzünün en büyük kıtalarına yaymayı; bayraklarını kuş uçmaz, kervan geçmez, ıssız çöller ve saharalarda” dalgalandırmayı milli asalet ve kavmi bir şeref olarak görüyorlardı.¹⁹⁹ Bu milliyetçilik türü “aşırı milliyetçilik” olarak tanımlandı. Neticede Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki bu rekabet 20. yüzyılın başlarında kıtayı iki silahlı kampa ayırdı. 1914'te başlayan büyük savaşın ardından dünyanın haritası yeniden çizildi ve bu savaşın akabinde saldırgan ve yayılmacı milliyetçilik zirve yaptı. II. Dünya Savaşı da zirve yapan bu saldırgan ve yayılmacı milliyetçiliklerin eseridir. Almanya, İtalya ve Japonya'nın dünya hâkimiyetini ele geçirmeye yönelik saldırgan, yayılmacı politikaları nihayetinde II. Dünya savaşını da beraberinde getirmiştir.²⁰⁰ Hayes, İki cihan harbi arasındaki milliyetçilikleri, totaliter milliyetçilik (nazizm, faşizm ve komünizm) olarak adlandırmıştır.²⁰¹

¹⁹⁷ Heywood, **a.g.e.**, s.174.

¹⁹⁸ Hayes, **a.e.**, s. 88.

¹⁹⁹ Ali el- Hasen-i en- Nedvi, **Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti**, çev. M. Süslü, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 244.

²⁰⁰ Heywood, **a.g.e.**, s. 179.

²⁰¹ Nazist, faşist ve komünist totaliter milliyetçilik türleri için bkz. Hayes, **a.e.**, s. 159-174.

Milliyetçi emperyalizm ile genişlemeye ve dünyanın diğer bölgelerine medeniyeti götürmeye yönelik politikalar üreten Avrupa, yeni bir milliyetçi dalga meydana getirmiştir. Milliyetçilik, sürekli genişleyen bir pazarla birlikte, önemli bir Avrupa ihraç malıydı. Hindistan, Çin, Mısır ve diğer bölgelerin önde gelen halkları ABD, İngiltere ve Fransa gibi Batı ülkelerinin üniversite ve kolejlerinde aldıkları eğitim neticesinde milliyetçiliği özümstediler ve bunu kitlelere ulaştırdılar.²⁰² Bunun dışında yabancı okullar ve misyoner faaliyetlerin de etkisiyle milliyetçi düşünce farklı milletler üzerinde etki yaratmıştı. Ayrıca emperyalizm karşıtı milliyetçi dalgalar da halklar arasında belirmeye başladı. Heywood'un, "anti-sömürgecilik" olarak ifade ettiği milliyetçi hareket Asya ve Afrika ülkelerinin milli bağımsızlık arzusunun uyanmasına sebep olmuştu. 20. yüzyıl başlarında self-determinasyon ilkesi tüm Avrupa'da uygulanmış, ancak İngiliz ve Fransızların hakimiyeti altındaki sömürge bölgelerinde "kendi kaderini tayin hakkı" göz ardı edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonunda sömürgeci Avrupalılar kendi silahları olan milliyetçiliğin kurbanları oldular. Çünkü bu bölgelerde etkili olan esas unsur, sömürgeci güçlere karşı çıkan milliyetçi hareketlerdir.²⁰³

C.2. Milliyetçiliğin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Fransız İhtilali sonunda ortaya çıkan milliyetçi akımlar Avrupa ile birlikte bütün dünyayı etkilemiş, Osmanlı Devleti'nin de sosyal ve siyasi yapısında şiddetli sarsıntılara sebep olmuştur. Fransız İhtilali'ne başlangıçta Türkler alakasız²⁰⁴ veya tarafsız²⁰⁵ kalmışlardı. Osmanlı Devleti 1792 yılına kadar Avusturya ve Rusya ile savaş halindeydi ve eski dostu Fransa'da yaşananlara ilgi duymaya fırsat

²⁰² Afrika'da kurulan milli devletlerin yerli liderleri ABD ve Avrupa okullarında yetişmişti. Gandhi ve Ali Cinnah İngiltere de okumuşlardı. Hayes, a.e., s. 121.

²⁰³ Heywood, a.g.e., s. 181.

²⁰⁴ İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 102.

²⁰⁵ 1797 yılında Fransa'ya elçi olarak giden Seyyid Ali, coşkuyla karşılanmış ve ilgi odağı olmuştu. Bu ilgiye sebep olan etken "ihtilâl Fransa'sının Türkler dışında tarafsız kalmış dostu bulunmaması"dır. Geniş bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "Seyyid Ali Efendi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 37, 2009, s. 45.

bulamamıştı.²⁰⁶ Bu döneme kadar Avrupa’da daimi elçilikleri de yoktu. Fransa’da 1791 Anayasasıyla yaşanan rejim değişikliğinde kralın yetkilerinin “meşrut” hale gelmesi veya kralın azledilebilmesi hatta öldürülebilmesi ve cumhuriyetin kurulması Babıali için endişe verici bir durum değildi. Uzaktaki Hristiyan bir devlette yaşanan iktisadi ve içtimai değişim, bir İslam ülkesi olan Osmanlı Devlet idaresine ve toplumsal yapısına tesir edemezdi. Osmanlı Devleti içinde eşitlik vardı ve hükümdarın hal’i veya katli İstanbul’da öteden beri alışlagelmiş olaylardı. Babıali, Fransa’da siyasi bakımdan yaşanan değişimleri her ne kadar soğukkanlılıkla karşılasa da son otuz yıl boyunca iyi giden Türk-Fransız ilişkileri 1756 Fransa-Avusturya ittifakı sonucu soğumuştur.²⁰⁷ Fransa’da cumhuriyetin ilan edildiği haberini alan sadrazam, “Pek ala! Bu Cumhuriyet nasılsa Avusturya Hanedanının kızlarıyla evlenmez” diyerek bunun Osmanlı lehine olacağı düşüncesine kapılmıştır.²⁰⁸ İsmail Soysal, Babıali’nin Fransa’daki siyasi değişime bakışını bu şekilde değerlendirirken Kemal Beydilli, Babıali’nin, III. Selim’in yenileşme taraftarlığından dolayı Fransa’daki yenilikçi hareketle muhabbetle baktığı düşüncesindedir:

“Öyle ki İstanbul’da aşırılık gösteren, ihtilali yücelten, simgeleriyle gösteri yapan, Pera’da “hürriyet ağacı” diken, sair kraliyet elçilerinin şikâyetlerine yol açan Jakobenler’e müsamaha etmiştir. İhtilalin fikirlerini takip etmiş, Fransızlar’ın anayasa (Nizam-ı Cedid) ilan etmelerine (3 Mayıs 1792) ilgi duyarak bunun bir metnini tedarik edilmesini elçiden istemiştir. Ancak kral ve kraliçenin alenen idamlarına bütün diğer hükümdarlar gibi tepki göstermiş ve üzüntüsünü gizlememiştir.”²⁰⁹

Osmanlı Devleti, Batı’daki siyasi hareketliliklere başta temkinli yaklaşmışsa da bunların tesirlerinden kendini koruyamamıştır. Yenileşme eğilimleri gerek askeri

²⁰⁶ Fransız İhtilali’nin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi, ideolojiden daha çok Fransız hükümetlerinin Osmanlılarla olan ilişkisi üzerine kuruludur. Devrimi izleyen on yıllık süreçte Bonaparte’nin Mısır’ı İşgali, Büyük Britanya’nın Yakındoğu’daki politikası, Fransa, Avusturya ve Rusya’nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerin gelişimi öncelikli konulardır. Devrimim ideolojik “elan”ı (atılım, sıçrama) ise seçkin konumundaki Osmanlılar tarafından dikkate alınmamıştır. Şerif Mardin, “Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkisi”, **İnternational Social Science Science Journal**, Çev. Kemal Berkarda, 1989, C. XLI, No. 1, s. 57.

²⁰⁷ Aslında 1740 yılından itibaren bazı Fransız devlet adamları Haçlı zihniyetiyle Türklerin Avrupa’dan atılması projelerini ileri sürmüşlerdi. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişkiler için bkz. Ayşin Şişman, Osmanlı-Fransız İlişkileri 740-1789 (Konsolos Arzlarına Göre), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

²⁰⁸ Soysal, **a.g.e.**, s. 102.

²⁰⁹ Kemal Beydilli, “III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar”, **Nizam-ı Kadim’den Nizam-ı Cedid’e III. Selim ve Dönemi**, Ed. Seyfi Kenan, TDV Yayınları, Ankara, 2010, s. 42-43.

gerekse siyasi sahada bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu doğrultuda sefaretnameler yenileşmenin doğrudan kaynağı olmasa da “yeniden yapılanma fikirlerinin” bir adımıdır ve elçiler Nizamı Cedit’in önde gelen simaları ve uygulayıcıları olmuştur.²¹⁰

Fransız İhtilal fikirlerinin Avrupa’da yayıldığı dönemlerde Osmanlı Devleti içindeki tebaaya yansımaları ilk etapta anlaşılamamıştır. Bunun yansımaları ilk olarak gayrimüslimler içinde karşılık bulacaktı. Bonaparte’nin 1797 yılında, Osmanlı’nın yanı başında Venedik Cumhuriyeti’ne ait olan Yediada’ya el koymasıyla birlikte Yunanistan’da özgürlük tahriki başlayacak ve Fransız İhtilali sloganlarından özgürlük, kardeşlik ve eşitlik fikirleri kendine taraftar bulacaktır. Soysal’a göre, bu döneme kadar Osmanlı devlet adamları içinde Fransız İhtilali aleyhinde bir beyanata rastlanmaz.²¹¹ 1821 “Yunan İhtilali”nde Fransız Devrim düşüncesi ve milliyetçiliğin benzer sloganları kullanılmasına rağmen devrin en nüfuzlu devlet adamı Halet Efendi, ihtilali doğru okuyamamış ve olayların önemsenmemesini önermişti.²¹² Nitekim Reisülküttab Atıf Efendi’nin Fransız ihtilali ile ilgili değerlendirmesi: “Voltaire, Jean Jacques Rousseau nâmlarıyla mâruf ve meşhur olan zındıklar ve anlar misillu dehrîler”²¹³ in ortaya çıkardığı “fisk u fücür cümbüşü” şeklindedir.

Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ve Rusya, Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçi dalgadan en çok etkilenen devletler olmuştur. Avusturya’da Slavlar, Rusya’da ise Müslüman Türk toplulukları yer alıyordu. Osmanlı Devleti de içinde çok farklı milletleri barındıran bir devlettir. Bu imparatorluklar içinde milliyetçilik tehlikesine karşı kararlı ve acımasız politika izleyen Metternich Avusturyası olmuştur.²¹⁴ Avrupa’da meydana gelen milliyetçi hareketlere karşı 1815 yılında Viyana Kongresi düzenlenmiş ve farklı bir statü doğmuştu. Kongrede Fransız İhtilali’nin Avrupa’ya sunduğu insan ve vatandaşlık hakları, hürriyet, milliyet ve eşitlik prensipleri göz ardı edilmiş, siyasal amaç ve istekler üzerine kararlar

²¹⁰ Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca’dan Tanzimat’a Islahat Düşünceleri”, **İlmi Araştırmalar** 8, İstanbul, 1999, s. 54.

²¹¹ Soysal, **a.g.e.**, s.102.

²¹² İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.58.

²¹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1988, s.51

²¹⁴ İlber Ortaylı, **Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi**, Seçme Eserleri III. Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.230.

alınmıştır. Bundan dolayı Viyana Kongresi başarılı olamamış, alınan kararların yürütebilmesi için savaş yoluna gidilmiştir. Avusturya, Rusya ve Prusya'nın kurduğu "Mukaddes Liga", ulusal ve özgürlükçü akımlara karşı başarılı ve birlikte hareket eden bir tavır ortaya koyarken Osmanlı Devleti'ndeki milliyetçi hareketlerde ise çekimser kalmış, hatta Balkan milliyetçiliklerini desteklemişlerdi.²¹⁵ Avrupa'da meydana gelen milliyetçi hareketlere karşı Rusya ve Prusya ile birlikte hareket eden Metternich, 1820 ve 1830'lu yıllarda Osmanlı Devleti'ndeki ayaklanmalarda (Sırp ve Yunan) Osmanlı yanlısı bir görüntü verse de bu milliyetçi hareketlere sempati duymuştur.²¹⁶ Etienne Copeaux'a göre, Avrupalılar Rönesans döneminde Romalıların saygın ardılları olarak telakki ettikleri Türkleri, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde "barbarlık"la, kültür yoksunluğu ve Avrupa'nın içlerindeki "uğursuz ve yıkıcı" unsur olarak görmekteydi. Bu dönemde Türklerin Avrupa'nın dışına, Orta Asya'ya sürülmelerini isteyen sesler yükselmişti.²¹⁷ Aslında bu düşünce 1683 yılındaki Viyana yenilgisinden sonra Fransa kralına Osmanlı ülkesini istila etme planlarına dayanıyordu. Osmanlı Devleti'ndeki diğer milletler silahlandırılıp ayaklanma çıkartılarak İstanbul işgal edilecek, kadın ve çocukların dışındaki tüm Türkler katliamla ortadan kaldırılacaktı. "Osmanlı milleti Fırat'ın öbür tarafına sürülüp Arabistan çöllerinde dolaşmaya mahkûm edilecek"ti. 19. Yüzyılın başında Avrupa'da ezici bir üstünlük kuran Osmanlı'yı paylaşma konusu önem kazanmış, Şark Meselesi ortaya çıkmıştı.²¹⁸

Avrupa'da Fransız Devrimi ve milliyetçilik ideolojisinin yayılması, değişik toplulukların egemenliklerini elde etme yolundaki ayaklanmalara dönüşerek Osmanlı Devleti'ni içinden çıkılması zor bir duruma sokmuştur. Avrupa devletleri ve Çarlık Rusya'nın bu hareketleri desteklemesiyle Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında milliyetçilik ideolojisinden etkilenmiş olan gayrimüslim tebaası, zamanla bağımsız milli devletler kurma idealini taşımışlardır.²¹⁹ Milliyetçilik fikrinin etkisi öncelikle gayrimüslim Osmanlı tebaasını milliyetçi ayaklanmalara sevk etti. 1804'te isyan

²¹⁵ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s. 56.

²¹⁶ Ortaylı, **Osmanlı'da Millet ve Diplomasi**, s. 229.

²¹⁷ Etienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, İletişim Yayınları, çev. A. Berktaş, İstanbul, 2006, s.29.

²¹⁸ Halil İnalcık, **Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.222.

²¹⁹ Mustafa Balcıoğlu, "Yirminci Yüzyıl Başlarında Dünya", Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**. ATAM Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 2012, s. 3-4.

eden Sırp'ları 1821'de Rumlar takip etti ve 1830 yılında Yunanistan bağımsızlığını ilan ederek Osmanlı Devleti'nden ayrıldı.²²⁰

Avrupalı güçlerin desteğini alan milliyetçi ayaklanmalar Osmanlı Devleti'ni dış müdahaleye açık hale getirmişti. Mustafa Reşit Paşa, Hristiyan cemaatler arasındaki ayrılıkçı milliyetçiliği durduracağına inandığı çalışmalar içine girmiştir.²²¹ Ancak Osmanlı yöneticilerinin farklı milletleri eşit tutan Tanzimat reformları gayrimüslimlerin milliyetçiliklerini istemeden de olsa güçlendirmiştir.²²² 1839 tarihli Tanzimat ve Avrupalı devletlerin baskıları sonucu ilan edilen Islahat Fermanıyla (1856) gayrimüslim tebaaya geniş haklar verilmişti. Diğer taraftan Avrupa, 1878'deki Berlin Kongresi sonunda, 1856 Paris Konferansı'nda yer alan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma ilkesini terk etmişti.²²³ Kongre sonunda Sırbistan, Karadağ ve Romanya da bağımsızlığını ilan etti. 93 Harbi mağlubiyetiyle milliyetçilik artık Osmanlı aydınları içinde endişe duyulan bir hal olarak görülmüştür.²²⁴ Öte yandan Berlin'de kaybedilen sadece topraklar değildi, Babıali'nin gayrimüslim tebaa üzerindeki yetkisi de kaybedilenler arasındaydı. Çünkü Avrupalı büyük güçlerin çıkarları için gayrimüslim tebaa nezdinde yapılacak reformları denetleme yetkisi, yabancı müdahalesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum ayrılıkçılığı daha fazla teşvik etmiştir.²²⁵ II. Meşrutiyet döneminde Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı ve Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılması; Balkan Savaşları sırasında ise çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Arnavutluk'un bağımsızlığı yaşanan gelişmelerdendi. Gayrimüslim tebaa içinde başlayan ayrılıkçı milliyetçi hareketler Birinci Dünya Savaşı yıllarında Araplar içinde de kendini gösterdi ve Osmanlı Devleti'nden ayrılma süreci başladı. Milliyetçi dalga, I. Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların parçalanması ve Milletler

²²⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, T.T.K. Basımevi, Ankara. 1999, C. V, s. 102-107.

²²¹ Erik Jan Zürcher, **Moderleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 30. Baskı, çev. Yasemin Saner, İstanbul, 2015, s. 85.

²²² Kemal H. Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 331.

²²³ Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", editör: Marian Kent, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s.19.

²²⁴ Mehmet Saray, **Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 25.

²²⁵ Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", editör: Marian Kent, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s. 20.

Cemiyeti'nin kurulmasıyla yeni bir döneme girmiştir. Buradaki yenilik cemiyetin, Wilson ilkelerinden biri olan “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” çağrısında bulunmasıydı.²²⁶

D. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milliyetçiliğin Gelişimi ve İslamcıların Milliyetçiliğe Bakışı

D.1. II. Abdülhamid Dönemi Milliyetçilik (1876-1908)

II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 19. yüzyılın son çeyreği milliyetçi akım ve fikirlerin yükselişe geçtiği dönemdir. Balkanlarda milliyetçilik ideolojisi Avrupa devletlerinin desteğini alarak ayrılıkçı bir hal almıştır. Osmanlı Devleti'nde hanedan ve tebaanın çoğu etnik olarak Türk olmasına rağmen, “millet-i hâkime” denildiğinde sadece Türkler değil, tüm Müslüman tebaa kastedilmiştir. Osmanlı millet sisteminde azınlıklardan değil, anasırlardan söz edilmektedir. Bunlar da etnik kökenlerine göre değil, dinsel bağlılıklarına göre ayrılmıştır. Fransız Devrimi'nden sonra, milliyetçilik duygu ve düşüncesi Osmanlı toplumu içindeki diğer milletler arasında yaygınlaştı ve onları milli kurtuluş hareketleri geliştirmeye itti. Tanzimat ve Islahat gibi uygulamalar, ayrılıkçı eğilim gösteren milliyetçi hareketleri uluslararası plana yansıtarak Osmanlı yönetimini değişime zorlamıştır.²²⁷

93 Harbi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun fiziksel yapısına tehdit oluşturacak ve Berlin Antlaşması'yla ortaya çıkan milli devlet düşüncesi diğer Müslümanlar tarafından da örnek alınabilirdi. Bundan dolayı II. Abdülhamid, Arapları Osmanlı Devleti'yle bütünleştirme çabasına girmiştir. Bir yandan merkezileşme siyaseti uygularken diğer yandan merkez ile çevre arasındaki bağları güçlendirmek için İslam Birliği siyasetini öncelemiştir.²²⁸ II. Abdülhamid bu politikayı uygularken halifelik gücünü etkin bir şekilde kullanmak istemiştir. Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemlerde Halifelik argümanını arkasına alarak

²²⁶ Calhoun, **a.g.e.**, s.32-33.

²²⁷ Mete Tunçay, E. Jan Zürcher, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.s. 242-243.

²²⁸ Kemal H. Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Orta Doğuda Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 189.

hareket etmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde halifelik makamı önem kazanmıştır.²²⁹ Bu arada İngiltere Pan-İslamizm'in en tehlikeli yanı olarak gördüğü Osmanlı Hilafeti'ni devre dışı bırakmak ve ünvanın hitap ettiği Müslüman grupları Osmanlı bünyesinden koparmak için politikalar üretiyordu. II. Abdülhamid, bu durum karşısında İngiliz politikalarına karşı halifelik makamına ağırlık vermiştir.²³⁰

II. Abdülhamid'in İslamcı politikasının esasını din teşkil etse de, asıl amacı dinsel olmayıp sosyal ve siyasal politikalar. Mısır'ın İngiltere, Tunus'un Fransa tarafından işgali ve 93 Harbi sonucu İslamcılık cereyanı ideolojik-siyasi bir şekil almıştır. Bu gelişmeler Osmanlı-Müslüman milletinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.²³¹ “İslamcı siyaset” olarak tanımlanabilinen politika, iç siyasette birleştirici, dışta ise tüm dünya Müslümanlarını himaye edici bir özelliğe sahiptir. Bu politika, Batı tarafından her ne kadar siyasi olarak değerlendirilse bile daha çok “dini ve kültürel” sahadadır.²³² Diğer yandan II. Abdülhamid, devletin bekasını sağlama noktasında İslamcı politikayı başarılı bir şekilde yürütmekle birlikte devletin ayakta kalması için “devletçi” bir politika izlemiş, Osmanlıcı, Türkçü ve İslamcı politikalar aynı anda veya duruma göre uygulanmıştır.²³³

II. Abdülhamid minarelerde ezanın devamı ve devletin ilelebet yaşaması için milletin fertleri arasında ittifak ve ittihadın oluşmasını zaruri görmüştür. Bu amaçla milliyet fikri yerine din kardeşliğine dayalı bir politika güderek Müslüman unsurları bir arada tutmayı hedeflemiştir. Padişah devletin tarifini şöyle yapmıştır:

²²⁹ Faruk Bozgöz, “Arap Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Milliyetçilik II**, Yıl 10, sayı 39, Ankara, y.y, s.107; Ayrıca her ne kadar halifelik 1517'de Yavzu Sutan Selim, tarafından Abbasilerden alınmışsa da, 1774 Kaynarca Antlaşması'na kadar aktif bir makam olarak vurgulanmamıştı. Kanuni döneminde Lütü Paşa, II. Abdülhamid döneminde ise Cevdet Paşa halifelik üzerine fikir beyan etmiştir. Bkz. Cezmi Eraslan, **Doğruları ve Yanlılarıyla Sultan II. Abdülhamid**, Nesil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 65.

²³⁰ Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992, s. 27; G. Wyman Bury, Pan-islam'ın “Müslüman halkların kendi kültür ve kaynaklarını sömüren yabancılara gösterdiği protesto”dan başka bir anlamının olmadığını belirtmiştir. Bkz. G. Wyman Bury, **Pan-İslam veya İslam İmparatorluğu**, çev. Mert Akçanbaş, Destek Yayınevi İstanbul, 2011, s. 9.

²³¹ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s.334.

²³² Eraslan, **Doğruları ve Yanlılarıyla Sultan II. Abdülhamid**, s. 65, 67.

²³³ Cezmi Eraslan, “Yüzyılın Aynasında İkinci Abdülhamid”, **Bilginler Konuşuyor**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 49.

"Osmanlı imparatorluğu dünyanın birçok milletini sinesinde toplamış bir imparatorluktur. Türkler, Araplar, Kürtler, Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Zencilerden ve diğer birçok unsurdan teşekkül etmiştir. Buna rağmen iman birliği bizi büyük bir ailenin fertleri gibi birbirimize yaklaştırır. Bu sebeple hiçbir zaman Osmanlı İmparatorluğu üzerinde fazla durmamak, buna mukabil, hepimizin Müslüman olduğunu bilhassa belirtmekte fayda vardır." ²³⁴

Öte yandan, II. Abdülhamid, millileştirmeye dönük dini faaliyetlerde bulunmuştur. Türklerin çoğunluğu Sünni ve Hanefi mezhebine bağlı olduğundan bu kurumlar sağlamlaştırılmıştır. Ayrıca Osmanlı hanedanı kurucularının anılarını kutsallaştırıp onları "milletin babaları" şeklinde göstermek için uğraş vermiş, Ertuğrul Gazi'nin Söğüt'teki türbesinin onarımına özen göstermiştir. ²³⁵

Akçura'ya göre II. Abdülhamid dış politikada İslam dünyası ile bağ kurmaya çalışırken iç politikada Müslümanlar arasında çekişme olmamasına özen göstermiştir. Müslüman olmayan milletlerden ümidini kesen II. Abdülhamid, hiç olmazsa Müslümanların milliyet davasıyla birbirinden ayrılmalarına engel olmaya çabalıyordu. Bu siyaseti güderek Arap ve Arnavut milliyetçilerini davalarından alıkoymaya çalışırken Türklerin de Türk milliyeti ilkesine yönelmelerine engel olmak istiyordu. II. Abdülhamid, İslam Halifesi bir sultan olarak bütün Müslümanları yalnız din birliği altında tutmak emelinde idi. O dönemde bazı aydınlarda, milliyet fikrinin politikada hatta dil, tarih gibi alanlarda bile yapılmasına karşıydı. ²³⁶ Mehmet Ali Ayni'ye göre de, 1908 yılına kadar gazete, dergi ve kitaplarda millet, vatan ve hürriyet gibi kelimelere rastlanmazdı. Bu kavramları yazma gafletinde bulunanların ise II. Abdülhamid yönetimi tarafından hapis ve sürgüne gönderilmeleri muhakkaktı. ²³⁷ Akçura ve Ayni'nin bu yaklaşımına rağmen II. Abdülhamid'in Türklüğü ikinci plana itmesi ve Türkçeyi ihmal ettiği gibi suçlamalar Eraslan'a göre, "insafsızlık" olur. Nitekim II. Abdülhamid, milliyetçi harekete yönelmiş olan Araplara yönelik politikası, onları kendisine ve devlete bağlı kılmaya dönüktü. Onu eleştiren muhaliflerin bile Arap nüfusunun yoğun olduğu yerlerde hatta devlet

²³⁴ Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, s.180.

²³⁵ Kemal H. Karpat, **İslamın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, çev. Şiar Yalçın, İstanbul, 2009, s. 421.

²³⁶ Yusuf Akçura, **Türkçülük**, Toker Yayınları, İstanbul, 2006, s. 96-97.

²³⁷ Mehmed Ali Ayni, **Milliyetçilik, Tarih ve Türklerde Din, Millet ve Milliyetçilik**, Kurtuba Kitap Yayınları, İstanbul, 2011, s.25.

dairelerinde bile Arapçayı resmi lisan kabul etmek istemeleri, II. Abdülhamid'in haklılığını göstermektedir.²³⁸ II. Abdülhamid'in milliyetçi akıma karşı olduğu görüşlerinin aksine, kültürel milliyetçilik konusunda adımlar attığı dikkatten kaçmamaktadır. Bu meyanda İran Şah'ından Azerbaycan'daki Türklerin Türkçe öğrenmeleri ve Türkçe eğitim vermeleri hususunda ricada bulunması kayda değerdir. Yine II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti bünyesindeki yabancı okullarda Türkçe öğretilmesine önem vermiştir. Ayrıca II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki'nin Arap nüfusunun yoğun olduğu yerlerde devlet dairelerinde Türkçenin yanında Arapçanın da resmi lisan olarak kullanılması açılımına karşın, II. Abdülhamid dönemi boyunca resmi dil Türkçe ve devlet dairelerinde çalışmanın şartı olarak görülmüştür.²³⁹ II. Abdülhamid döneminde "Anadolu'ya yöneliş" siyasi irade tarafından tercih edilmiş, Anadolu'nun Türklüğü gündemde yerini almıştır. Bu konuda Şemsettin Sami Bey'in Türklüğe ve Türkçülüğe büyük hizmetleri olmuştur.²⁴⁰

Şerif Mardin'e göre, milliyetçilik akımı II. Abdülhamid devri yasaklarına rağmen şekillenmeye başladığı dönemdir.²⁴¹ Siyasi olarak Türkçülük düşüncesini savunan birçok düşünür de II. Abdülhamid'in açtığı okullarda eğitim görmüşlerdi. Akçura'ya göre II. Abdülhamid'in "despot" yönetim baskısı, 1877 Osmanlı-Rus savaşı akabinde ve 1897-1898 Türk-Yunan Harbi döneminde azalmıştı. Osmanlı Devleti'nde "hürriyet rüzgârlarının estiği" bu dönemde Türkçü çalışmaların önü açılmış, ancak 1879 ve 1908 arasında "gericilik" hareketleri yeniden hakim olmuştur.²⁴²

Bu dönemdeki milliyetçi çalışmalar Avrupa ülkelerinde, Mısır'da ve Rusya Türkleri içinde gelişmiştir. Kahire'de yayın yapan *Türk* gazetesi ile *Menar* dergisi arasında yaşanan Türklük hakkındaki tartışmalar, milliyetçi hislerin inkişafını hızlandırmıştır. Vambery, bu durumu aktarırken, "Daha evvel böyle bir münakaşa

²³⁸ Eraslan, **Doğruları ve Yanlışlarıyla Sultan II. Abdülhamid**, s. 92.

²³⁹ Eraslan, **Yüzyılın Aynasında İkinci Abdülhamid**, s. 60.

²⁴⁰ Şemseddin Sami Anadolu halkının Türk olduğunu ve Anadolu'nun Türk toprağı olduğunu yazılarında işlemiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu vatanlaşırken Anadolu insanı ise milli bir kimliğe doğru yönelmiştir. Celalettin Vatandaş, **Ulusal Kimlik – Türk Ulusçuluğunun Doğuşu**, s.226.

²⁴¹ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 94.

²⁴² Akçura, **Türkçülük**, s. 81.

Allaha küfür telakki edilirken şimdi İslam kavimleri üzerinde mühim bir tesiri olmaktadır”²⁴³ diyerek milliyetçiliğin etkisini dile getirmiştir.

II. Abdülhamid döneminde Rusya’da Türkçü bir akım gelişmektedir. Gökalp’e göre, II. Abdülhamid bu “kutsal akım”ı durdurmaya çalışırken, Rusya’da Mirza Feth Ali Ahundof ve Gaspıralı İsmail adında iki büyük Türkçü yetişmekteydi. Rusya’dan İstanbul’a gelen Hüseyinzade Ali Bey, Tıbbıyide Türkçülük ilkelerini anlatmış, 1897’de Mehmet Emin Yurdakul, *Asır* gazetesinde “Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur” dizeleriyle başlayan ilk şiirini yayınlamıştır. Türkçülüğün ikinci döneminde Leon Cahun’un “Asya Tarihine Giriş” adlı kitabının etkili olduğunu ifade eden Gökalp’e göre, Necip Asım Bey, bu eserin Türklerle ilgili bölümlerini tercüme ederek eklerle genişletmişti. Bu eser Türkçülükle ilgili eğilimleri arttırmıştır. Öte yandan Ahmet Cevdet Bey, *İkdam* gazetesini Türkçülük akımının yayın organı haline getirmiştir. Mısır’da çıkan *Türk* gazetesinde Ali Kemal, Osmanlı birliği düşüncesini savunurken, Akçuralı Yusuf Bey ve Ferit Bey, Türk birliği siyasetini salık vermekteydi.²⁴⁴

Akçura, Mehmet Emin Bey’in Türkçülük fikirlerinin üzerinde etkisi olan birinden bahsetmiştir. Bu kişi İslamcılar açısından önemli biri olan Cemalettin Afgani’dir.²⁴⁵ Akçura’ya göre Doğu İslamiyeti’nin gerileme ve çöküş sebeplerini araştıran, çöküşü engellemek için çareler arayan Afgani “Büyük bir Müslüman” veya “Büyük bir Doğulu”dur. Mehmet Emin Bey’in Türkçülük düşüncesine yönelmesinde Afgani’nin etkisi vardı. Çünkü Afgani İslam âleminin yaşayabilmesi için, Müslüman milliyetlerin milli şuura sahip olmalarını savunmaktaydı. Afgani araştırmaları sırasında, Müslümanların soy sorunu ve soy birliğine önem vermediğini belirlemiş ve gerilemenin de bundan kaynaklandığına inanmıştır.²⁴⁶ Mehmet Emin Bey’in anlattığına göre; Cemalettin Afgani kendisini ziyarete gelenlere, İslam kavimlerinin durumlarını anlattığı, onları ayrı ayrı kavimler halinde kalkındırmayı, yükseltmeyi ve esaretten kurtarıp, hürriyet, medeniyet ve bağımsızlığa ulaştırmak için etkili

²⁴³ Hüseyin Namık Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, Berkalp Kitabevi, İstanbul, 1944, s.46.

²⁴⁴ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1969, s. 11-13.

²⁴⁵ Akçura gibi Gökalp de Türk şairi Mehmet Emin Yurdakul’a Türkçülüğü aşılayan kişinin Cemaleddin Afgani olduğunu ileri sürmüştür. Mısır’da şeyh Muhammed Abduh’u, Kuzey Türkleri içinde Ziyaüddin Bin Fahreddin’in oğlu Rızaüddin’i yetiştiren Afgani, Türk Yurdu’nda Mehmet Emin Bey’i bularak ondan, halk dilinde, millet sevgisini işleyen şiirler yazmasını istemiştir. Bkz. Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s. 13.

²⁴⁶ Akçura, **Türkçülük**, s. 59.

konusmasıyla yönlendirmiştir. Emin Bey, Afgani'nin Müslümanları kapsayan bu genel sözlerini, Türk milletine uyarlayarak, Türk milletinin dil ve edebiyat ihtiyacını, hürriyetsizliğini, medeniyet olarak geri kalınışını Afgani'nin tavsiyeleri üzerinden ele alarak çalışmayı öngörmüştür. Mehmet Emin Bey, Afgani'nin toplantılarına devam ettiği dönemde “Türkçe Şiirler”i yazmaya başlamış, Yunan savaşı öncesi Afgani'den esinlenerek milli heyecanla “Kur'an-ı Kerim” şiirini kaleme almıştır. Yine o sıralarda yazılmış olan “Cenge Giderken” şiirini, Afgani okurken, “İşte sizin gerçek edebiyatınız budur” diye takdir ettiği ve “Ben bunun birde ihtilal ruhu verecek örneğini görmek isterim” diyerek şairin ufkunu genişlettiği belirtilmiştir.²⁴⁷ Akçura, Cemalettin Afgani'nin Türkçülük hatta Turancılık düşüncesinde olduğunu ileri sürmüş, kendisinin de ondan etkilendiğini yazılarında göstermiştir.²⁴⁸

II. Abdülhamid döneminde Türk milliyetçiliğinin önemli isimlerinden biri de Akçura'dır. 1904'te *Türk* gazetesinde, “üç tarz-ı siyaset” adını verdiği makalesinde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikir akımlarını ele almıştır. İlk iki mefkûrenin önceleri devlet siyasetinde önemli tesirlerinin olduğu, ancak Osmanlı milletini meydana getirme isteğinin, “yüce bir gayeye ve yüksek bir umuda” doğru yükselmediğini ifade eden Akçura, Türkçülük fikriyatını öncelemiştir. İslamcılık politikasına tüm dış devletler karşıyken Türkçülük politikasına ise sadece Rusya'nın karşı olduğunu belirten Akçura'ya göre, diğer Hristiyan devletler Rusya çıkarına aykırı olduğu için Türkçü siyaseti destekleyebilecektir. Batı'nın etkisiyle Türkler arasına milliyet düşüncesinin yeni girmeye başladığını belirten Akçura, Türkleri birleştirmek fikrindeki dahili engellerin İslam birliği fikrine nazaran daha fazla olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Türkçülük düşüncesi “yeni doğmuş bir çocuk”tur. İslamiyet fikrinde görülen “sağlam teşkilat, dolu hayat ve pür duygular” Türkçülükte henüz yoktu. Osmanlı Devleti'nin bekası için İslam dini büyük Türk milliyetinin oluşmasında önemli bir unsur olabilir. Milliyeti tarif edenler dine bir faktör olarak bakmaktadırlar. Ancak zamanın görülen genel etkileri dinde değil “ırklar”daydı. Dinler gittikçe siyasi önemlerini ve güçlerini kaybetmiş, sosyal olmaktan çok bireyselleşmişti. Bu bakımdan toplumlarda vicdan özgürlüğü, din birliğinin yerini

²⁴⁷ Akçura, **Türkçülük**, s.110-117.

²⁴⁸ Akçura, **a.g.e.**, s. 60.

almıştır. “Dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmetçi olarak siyasi ve sosyal ehemmiyetini muhafaza edebiliyor.”²⁴⁹

Türkçülük düşüncesinin gelişiminde hiç kuşkusuz Türkiye dışındaki Türklerin büyük katkıları olmuştur. II. Abdülhamid döneminde Yunan savaşı öncesi Yusuf Akçura, Necip Asım Bey, Veled Çelebi, Bursalı Tahir ile beraber Türkçülükle ilgili broşür ve makaleler yayınlamıştır. Gaspıralı’nın *Tercüman*’ı da o zaman Akçura tarafından İstanbul’a getirilip dağıtılıyordu.²⁵⁰ Gaspıralı İsmail Bey, 1873 yılında Kırım’da çıkarttığı *Tercüman* gazetesi “Dilde, fikirde, işde birlik” düşüncesiyle Türk dünyasında karşılık bulmuştu.²⁵¹ Gazete kısa bir sürede Rusya’daki Türklerin “yükselen sesi” olmayı başarmış, ayrıca tüm Türk dünyasına ulaşan gazete, Müslümanların dertlerini dile getiren ve çözümler öne süren bir yayın organı haline gelmiştir. *Tercüman* gazetesi özetle “Avrupalı bir şekilde okullarda eğitim yapılması, Türkler için ortak bir yazı meydana getirilmesi, Rusya Türklerinin ülkenin ekonomik hayata katılımlarının sağlanması, kadının esaretten kurtarılması, dini idarenin düzeltilmesi ve yardımlaşma cemiyetlerinin oluşturulması”nı öngörüyordu.²⁵² Gaspıralı, fikirlerini yaymak için sadece neşriyatla yetinmez aynı zamanda Türk dünyasıyla doğrudan iletişime geçerek müzakerelerde bulunmuştur. Yeni bir metodla eğitim veren “Usul’i Cedid” mekteblerinin Türk dünyasında karşılık bulmasında gayret göstermiştir.²⁵³

Türk milliyetçiliğinde önemli isimlerden biri de Hüseyinzade Ali’dir. Hüseyinzade Ali, Türklerin Ruslaştırılma politikası ve İran’ın mezhepçilik yoluyla Azeri Türklerini kendi tarafına çekmesi karşısında Türkçülüğü savunmuştur.²⁵⁴ 1905’ten sonra Azerbaycan’da *Hayat* gazetesiyle kendini göstermiş sonraları *Füyuzat* dergisinde kendi kişiliğini bulmuştur. Ali Bey sadece dil ve edebiyat alanında değil aynı zamanda siyasette de Osmanlı merkezli Türkçülük, hatta Pan-Turanistlik akımına ilk açıklık getiren kişidir. Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet

²⁴⁹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.75,96.

²⁵⁰ Akçura, *Türkçülük*, s. 153-154.

²⁵¹ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 11; Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s. 50.

²⁵² Berrin Kalsın, “İsmail Gaspıralı ve Tercüman Gazetesi”, *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, 2014, s.113-114.

²⁵³ Mehmet Kaan Çalen, *Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s. 49.

²⁵⁴ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 5., Akçura, *Türkçülük*, s. 152.

ilan edilince 1910 yılında İstanbul'a gelen²⁵⁵ Ali Bey Ziya Gökalp'in düşünceleri üzerinde etkili olmuştur.²⁵⁶

Ahmet Ağaoğlu da tıpkı Afgani gibi, bütün Müslüman ve Doğuluların mutluluğu ve özgürlüğüne milliyetçilik fikriyle ulaşacağını düşünen fikir adamlarından biridir. Azerbaycan Türkleri içinde Avrupa'ya giden ilk Türk olan Ağaoğlu, Paris'te eğitimini devam etmiş, Ahmet Rıza, Cemalettin Afgani gibi kişilerle tanışmıştır. Paris'teki hocalarla yakınlık kuran Ağaoğlu, Londra'da toplanan oryantalistler kongresine bir inceleme sunmuştur.²⁵⁷

II. Abdülhamid döneminde kültürel anlamda yetişen aydınlar II. Meşrutiyet döneminde bu birikimlerini çıkarttıkları yayınlarla ifade etmiştir. Yukarıda örnekleriyle ele aldığımız milliyetçilik düşüncesinin gelişimi II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra teşkilatlandığı yeni safhaya geçmiştir. Türkçülük ile ilgili yapılan dil, edebiyat ve tarih çalışmalarında Türklük ırk ve dil olarak II. Meşrutiyet Dönemi'ne gelindiğinde gurur duyulacak bir konumdaydı. Milli inşanın bir icabı olan vatan fikri, Türkçülükten önce Osmanlı vatanseverler tarafından ortaya konulmuş, modern milli devlete dönüşümü ise II. Abdülhamid döneminde memleketin haritası da çıkartılarak milliyetçi soyut vatan imgesi oluşturulmaya çalışılmıştır.²⁵⁸

D.2. II. Meşrutiyet Dönemi Milliyetçilik

II. Meşrutiyetin ilanında sonra milliyetçi çalışmaların teşkilatlandığı dönem başlamıştır. 1908 yılında İstanbul'da kurulan Türk Derneği, Türk diye anılan Türk kavimlerinin tarihteki ve gelecekteki eserlerini, işlerini, durumlarını ve coğrafyasını öğrenme ve öğretme amacıyla kurulmuştur. Kurucuları arasında Ahmet Mithat Efendi, Emrullah Efendi, Necip Asım, Bursalı Tahir, Veled Çelebi, Akçuraoglu Yusuf, Rıza Tevfik Bey gibi isimler yer alıyordu. 1908'deki Türk Derneği yazarları

²⁵⁵ Akçura, **a.g.e.**, s. 153-154.

²⁵⁶ Ziya Gökalp, "Türkçülük Nasıl Doğdu", **Yeni Mecmua**, C. 2, S.40 Nisan 1918, s.262-63'den aktaran; Mehmet Kaan Çelen/Haluk Kıyıcı, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2014, s. 147.

²⁵⁷ **a.y.**

²⁵⁸ Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, s. 154-155.

arasında Türk olmayan Türkiyatçılar, Boyacıyan Agop, Petersburglu Vladimir Gordlevski, Vasil Vasilyeviç, Macar Rahip Karacan gibi isimler de yer almıştır. Derneğin amacı “Türk” diye anılan kavimlerin tarihini, avam ve havas edebiyatını öğrenme ve dili medeniyete elverişli hale getirmektir. Karpat’a göre, Türk Ocakları ırkçı değildi ve Osmanlı içindeki diğer kavimleri de Türk olarak kabul etmektedir. Buradaki Türk, manevi kültürü ve tarihi paylaşan kişilerin oluşturduğu siyasi olmayan kültürel bir bütündür.²⁵⁹

1911 yılında ilk sayısı çıkan *Türk Yurdu* dergisinin kurucuları arasında Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Hüzeyinzade Ali gibi düşünürler bulunmaktaydı. Akçura, *Türk Yurdu*’nun programında, derginin Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğunun okuyup anlayacağı bir dil kullanacağı, Türk ırkları arasında tanışma ve kaynaşma ideali taşıyacağı, Türklüğün siyasi ve iktisadi çıkarlarını savunacağı ve iç politikada hiçbir siyasi parti taraftarı olmayacağını beyan etmiştir. Mehmet Emin Bey ve Akçura başkanlığında 1912’ de kurulan Türk Ocağı’nın amacı ise, Türklerin ilerlemesi, Türk ırk ve dilinin olgunlaşmasıydı. Bu amaca ulaşmak için kulüpler açılacak, dersler, konferanslar, piyesler düzenlenecek, kitap, broşür yayınlanacak ve okullar açılacaktı.²⁶⁰ Bu düşünürlerin siyasete mesafeli olma beyanına rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ile Türk Ocakları arasında bir kaynaşma olmuştur. Bu yakınlığa rağmen İTC Türk Ocakları’nın kontrolünü tamamen ele almamış veya alamamıştır. Türk Ocakları genel başkanı Hamdullah Suphi de Türk Ocakları’nın bağımsız kalmasında gayret sarf etmiştir.²⁶¹

II. Meşrutiyet döneminde Türk milliyetçiliğinin gelişimde 1911’de Selanik’te yayınlanan *Genç Kalemler* dergisi ve Gökalp’in fikirleri etkili olmuştur. Gökalp on beş yaşındayken Ahmet Vefik Paşa’nın “Osmanlı Lehçesi” ve Süleyman Paşa’nın “Dünya Tarihi” adlı eserlerinin kendisinde Türkçülük eğilimini doğurduğunu ifade etmiştir. 1896’da İstanbul’a ilk geldiğinde aldığı ilk kitap Leon Cahun’un tarihi olmuştur. Gökalp, bu kitapla ilgili düşüncelerini şöyle izah etmiştir: “Bu kitap adeta pantürkizm mefkûresini teşvik etmek üzere yazılmış gibidir.” Gökalp, Türkçülük ile

²⁵⁹ Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Orta Doğuda Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, s. 38-41.

²⁶⁰ Akçura, *Türkçülük*, s. 175-176.

²⁶¹ Saray, *a.g.e.*, s. 69-70.

ilgili çalışmalarının ürünlerini *Genç Kalemler*'de ortaya koyduğunu belirtmiştir. *Genç Kalemler*'de 1911'de yayınlanan "Turan" manzumesi, "bu mefkûrenin ilk kıvılcımı" idi. Ona göre, Halide Edip Hanım, "Yeni Turan" adlı romanıyla Türkçülüğe büyük bir değer kazandırmıştır. Hamdullah Suphi Bey, Türkçülüğün çalışkan bir önderi olmuş, Köprülüzade Fuad Bey ise, bilimsel yapıtlarıyla Türkçülüğü anlatmış, diğer yazar ve şairler Türkçeyi güzelleştirmiştir.²⁶² Bu dönemde Türkçülük akımının inşası ve devleti kurtarma siyasetine dönüşmesi, İslamcılık cereyanının Osmanlı Müslüman tebaa içinde milliyetçiliğe engel olamamasına bağlanmıştır. Gökalp'in manevi liderliğinde gelişen Türkçülük cereyanı İTC tarafından da desteklenmiştir. Tunaya'ya göre bu dönemde Türkçüler ve İslamcılar arasındaki en belirgin fark, "Türk Birliğinin dine değil de milliyete, İslamlıktan önce var olan Türklüğe, eski ve parlak bir maziye dayanması"dır."²⁶³ Öte yandan hükümet, hangi fikriyatta olursa olsun, fikri cerayanların inkişafına müsamaha gösteriyor ve ilmi neşriyata müdahale etmiyordu. Ayrıca İTC içinde bu üç cereyanı destekleyen aydınlar bulunmaktaydı.²⁶⁴ Bu durum II. Meşrutiyet döneminin sadece Türk milliyetçiliği açısından değil diğer akımların da gelişimine kültürel ve ilmi bakımdan katkı sağlamıştır.

II. Abdülhamid döneminde Yunan Harbi esnasında yükselen milli heyecan Balkan Savaşları²⁶⁵ sonunda yaşanan "facialar"la doruğa çıkmıştır. Balkan Savaşları, Türklere ve Anadolu'ya karşı bir ilgi uyandırmış, Türkoloji çalışmalarıyla birlikte kültürel milliyetçilik hız kazanmıştır.²⁶⁶ Gökalp, önceleri milliyetçiliğin büyük bir mikrop olduğu, İslam'a zarar verdiği ve Osmanlılığa büyük bir düşmanı olduğu düşüncesinin, İslam'ın lehine dönüşerek yaptığı zararları telafi etmeye çalıştığını düşünmüştür. Bu fikir Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Yunanistan gibi devletleri

²⁶² Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 14-16.

²⁶³ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cerayarı 3*, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, İstanbul, 1998, s. 107.

²⁶⁴ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, ATAM, Ankara, 2010, s. 49; İttihat Terakki Cemiyeti'nin politikası Türkleşmek, İslamlaşmak ve Garplılaşmak siyasetlerinin tümünü teşvik ediyordu. Balkan Harbi'nde ittifad-ı anasır prensibi iflas etmiş, Türkçülük kültür ve politika hâkimiyetine dayanan, Osmanlılık ise yalnızca imparatorluğun resmi ünvanı halinde bırakan milliyetçi bir görüş ortaya konuldu. Bkz. a.e., s. 51.

²⁶⁵ Balkan Savaşları'nın Türkçülük fikir akımı üzerindeki etkileri için bkz. Yahya Kemal Taştan, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.

²⁶⁶ Mehmet Kaan Çalen, *Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s. 23.

meydana çıkararak Osmanlı Devleti'ni parçalamış ve sonuçta Rumeli elden çıkmıştı. Gökalp milliyetçilik fikrinin bir hastalık mikrobu değil de, doğal bir maya olduğunu ve milliyetçiliği o güne kadar anlamadıklarını düşünmüştür.²⁶⁷ Millet tanımında din unsuruna büyük önem atfeden Gökalp, milliyet silahını İslamların lehinde kullanılarak kurtuluşlarına vesile olacak bir fikir olarak görmüş ve bu fikrin güçlenmesiyle İslamcılığın da “başaklanacağını” savunmuştur.²⁶⁸ Gökalp, Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı'nda yazdığı şiirlerde İslam ve milliyetçiliği eklektik bir şekilde ele almış, bu iki mefkûrenin birbirlerine tezat olmadığını “Askerin Duası” adlı şiirinde göstermiştir. “Elimde tüfenk, gönlümde iman, Dileğim iki: Din ile vatan... Sancağım tevhid, bayrağım hilâl, Birisi yeşil, ötekisi al, İslâm'a acı, düşmandan öc al, İslâm'ı âbâd eyle Yârabbi!”²⁶⁹ Şiir din, vatan, gaza, şehadet, millet, tevhid, bayrak sembolleri etrafında şekillenmiştir. Sergilediği kompozisyon itibariyle şiir, Türk'ün düşünce ve ideal ufkunda yer alan hedefi işaret etmiştir. Dinin vatanla, vatanın milletle, milletin ise kendini temsil eden sembollerle ilişkilendirildiği şiirde Gökalp, Türk'ün hayatla ilişkisini belirleyen bir çerçeve oluşturmuştur. Şiir, milliyet fikrinin milletlerde uyanışına tekabül eden süreçte kaleme alınmıştır. Buradan bakıldığında muhafazakâr düşünce açısından önemli bir fikir olan, madde ve mana dünyasındaki unsurların Türk'ün vicdanında bir terkibe ulaştırıldığı görülmektedir. Şiirin İslam ve düşmanları arasında kurduğu ilişki Gökalp'ın Türk ile İslam arasındaki özdeşlik fikrini açık göstermektedir. Ayrıca “Türkleşmek ve İslamlaşmak” terkibi açık biçimde görülmektedir. Türkçülüğün Türk milletini yüceltmek olduğunu ifade eden Gökalp,, milleti oluşturan din, ahlak ve sanat duygularının tamamının dilden alındığını belirterek dilin önemini vurgulamıştır. “Millet, ne ırkî ne kavmî, ne coğrafi, ne siyasî ne de iradî bir zümre değildir. Millet; lisanca, dince, ahlakça ve bedîiatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir. Türk köylüsü onu “dili dilime uyan, dini dinime uyan” diyerek tarif etmiştir.”²⁷⁰

II. Meşrutiyet dönemi düşünürlerinden bir diğeri Ahmet Ağaoğlu, “kavmiyet”in en mühim esasının “din” olduğunu işaret etmiştir. Ona göre din,

²⁶⁷ Ziya Gökalp, **Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s.73.

²⁶⁸ Ziya Gökalp, **Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**, s. 75-76.

²⁶⁹ Ziya Gökalp, **Kızılelma**, Haz. Hikmet Tanyu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 82.

²⁷⁰ Gökalp, **Türkçülüğün Esasları** ., s. 22-23.

kavmiyet ve milletlerin “teşekkülü” ve “tecessüsü” için adeta bir “maya”dır. Dinsiz görünen Fransızların bile kavmiyet ve milliyetlerinde Katolik dininin tesiri açıkça ortadadır. Türklere gelince, Müslümanlığı kabul ettiği günden beri İslamiyet’in mukadderatından ayrılmamış ve bu kadere değiştirmeyecek kadar İslam’a bağlıdırlar.²⁷¹ Ağaoğlu’na göre bulunduğu zamanda Türklük ve İslamiyet cereyanları mevcuttur. Bu iki fikir bazen birleşerek bazen de ayrılarak hareket etmektedir. İki cereyan arasında ihtilafları kaldırıp birbirine yakınlaştırmak gerektiğini savunan Ağaoğlu’na göre; Türklük cereyanı “müspet” bir vaziyette olmasına rağmen, İslamiyet cereyanı “menfi hal” almıştır. İslamiyet cereyanının taraftarlarının “aynı dine mensup farklı kavimlerin İslam dini üzerine ittihat, vahdet ve uhuvvet kurulmuştur, bu da en yüksek medeniyetlerin en yüksek gaye-i emelidir. Bunun arasına kavmiyet, ırk ve cinsiyet meseleleri, nifak ve ayrılık getireceği” düşüncesini yanlış bulmuştur. Ona göre: “Akvam-ı İslamiye ne kadar kavi ve metin olursa İslamiyet’in heyet-i umumiyesi de aynı nispette kuvvet ve metanet kesbeder. Kavmiyete hizmet etmek, filhakika İslamiyet’e de hizmet etmek demektir.”²⁷²

Türklük ve İslamiyet’in aynı anlama geldiğini ifade eden Ağaoğlu, Türklerin İslamiyete olan hizmetlerinden dolayı Türk milliyetçiliğini meşrulaştırma gayretinde olmuştur. Ona göre Türkler bin üç yüz senelik İslam tarihinin dokuz yüz senesinde İslamiyet’i “muhafaza, müdafaa ve himaye” etmişlerdir. Bu kadar uzun süre dini kendisine gaye edinmiş bir kavim, dini kendi kavmiyle isimlendirmeye “hak” kazanmıştır. Bu yalnız bir hak değil aynı zaman da bir “vazife”dir. Türkler içinde kavmiyet cereyanına kapılmış olanlar zorunlu olarak “kavmiyet namına” İslamiyet cereyanını kabul etmeye mecburdurlar: “İslamiyet Türk için yalnız bir din değil aynı zamanda kavmi, cinsi bir dindir. Eğer bu gün Almanlar Luteranizme, İngilizler Anglikanizme, Ruslar Ortodoksluğa, milli, kavmi din diyebilirlerse Türkler İslamiyet’in bin kat haklı olarak ziyade kavmi din diye telakki edebilirler!”²⁷³

Ağaoğlu’nun ele aldığı din ve milliyet görüşlerine Ömer Seyfettin de işaret etmiştir. Dini “ruh”, milliyeti ise “vücut” gören Ömer Seyfettin açısından, milliyetini seven dinini, dinini seven de milliyetini sevmesi gerekmektedir. Bu meyanda millet

²⁷¹ Mehmet Kaan Çalen, Haluk Kıyıcı, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2014, s.181.

²⁷² Ahmet Ağaoğlu, “Türk Âlemi-3” **Türk Yurdu**, Y.1. S.3 1327, s. 70-74.

²⁷³ Çalen, a.g.e., s. 183.

ve din sevgisi birbirinden ayrı değildir: “Türklerin hepsi Müslümandır. Türklüğü sevmek, Müslümanlığı da sevmek demektir. Türk milleti uyanır ve birleşirse Müslümanlık âlemi yüz milyonluk kuvvetli bir hadim kazanmış olur... Müslümanlık ancak Türklerin ve Türklüğün uyanmasıyla esirlikten kurtulacaktır! Milliyet ile dinin farkı yoktur. Türkçe konuşan bütün Müslümanlar Türktür.”²⁷⁴

II. Meşrutiyet dönemi fikir dünyasında bu görüşler İslamcılar tarafından eleştirilmiştir. Türkçülüğün İslam ile sentezlenmesi görüşü özellikle *Sebilürreşad* çevresinde İslam’a aykırı telakki edilmiştir. Fuat Köprülü, *Türk Yurdu* dergisinde Osmanlılığın, İslamlığın muhafazasının ancak Türklüğün uyanışı ve ilerleyişiyle mümkün olacağını savunmuş, İslamcıların Türkçülük akımına olan karşıtlığından rahatsızlığını dile getirmiştir. Ona göre; Arnavutlarda ve Araplarda böyle bir akım teşekküle başlarken, Türk âleminin, İslam âlemindeki bu genel temayülden uzak kalması doğal olarak mümkün değildi. Köprülü, tarihte muhtelif kavimlerin aynı siyasi yapının altında birlik kurmasını ekseriyetle dinin manevi tesiriyle açıklanacağını savunurken, bu durumun ancak milli vicdanın oluşmadığı eski devirlere ait bir durum olduğunu belirtmiştir. Ona göre maddi ve manevi ilerleme “lisanî ve ırki cemaatların” “manevi bir vahdet” halini almalarıyla mümkündür. Dolayısıyla, her nerede bir Arap cemaati mevcut ise orada bir Araplık meselesi; her nerede bir Türk kitlesi varsa orada Türklük doğal olarak çıkmış demektir. İslam kavimlerinin en doğal ve en meşru haklarından mahrum etmeye çalışmayı faydasız bir uğraş olarak gören Köprülü, İslamcıların “ortaya hiç yoktan bir Türklük meselesi çıkardınız” demelerini, tarihin zorunluluğu olan milliyetçiliği idrak edememelerinden kaynaklandığına bağlamıştır. İslamcı kesimin milliyetçilik ile ilgili düşüncelerini eleştiren Köprülü’ye göre, bir milletin oluşumunda en önemli unsurun din olmasına rağmen, din tek başına bir millet meydana getiremezdi. Bundan dolayı Osmanlı devleti her şeyden evvel bir Türk ve İslam saltanatıdır. Devletin kuvvet merkezini öncelikle Türklük ve ona pek bağlı olan İslamlık teşkil etmiştir. Türkçülüğün Osmanlı devletine zarar vereceğini ve bu durumda diğer milletlerin tepkisel olarak bu düşünceden etkileneceği eleştirisine karşı Köprülü, öncelikle Araplar ve

²⁷⁴Ömer Seyfettin’in bu görüşleri 1939-1970 arasındaki muhafazakâr düşüncenin en fazla üzerinde durduğu konudur. Ömer Seyfettin, **Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi**, Çocuk Dünyası Mecmuası Neşriyatından, Şems Matbaası, İstanbul, t.y., s. 24.

Arnavutlar arasında başlayan milliyetçiliğin daha sonra Türkler arasında başladığı, dolayısıyla İslamcıların iddia ettiği Türklerin olumsuz örnek teşkil ettiği suçlamasının yersiz olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁵

1914'te İttihatçıların finanse ettiği bir yayın organı olan *İslam Mecmuası*, *Türk Yurdu* ile *Sebilürreşad* arasında, Türkçülük ve İslamcılık görüşünü birleştirme politikası gütmüştür. İki fikir akımı arasında orta yol bulma gayreti içinde olan dergi üzerinde Rusya'daki İslam reformcularının etkisi büyüktür.²⁷⁶ Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Ömer Seyfeddin, Şemseddin Günaltay, Fuad Köprülü, Mûsâ Kâzım, Mûsâ Cârullah ve Şerefettin (Yaltkaya) gibi simalar derginin yazar kadrosunda yer almıştır. *İslam Mecmuası*'nın ele aldığı önemli konuların başında İslam dünyasının gerileme sebepleri yer almıştır. Afgani'nin de etkisinin olduğu *İslam Mecmuası* Türkçü-İslamcı düşüncelerinin yanında İslâmiyet'in terakkiye engel bir din olmadığı üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁷⁷

Aydınların ortaya koyduğu düşüncelerin yanında devlet yönetimi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar Osmanlıcı bir politika yürütmüştür. İTC'nin meşrutiyetin ilanından sonra uyguladığı yönetim anlayışı, özellikle Türkler dışındaki topluluklar tarafından eleştirilmiş, bu politikayla diğer unsurları Türkleştirmeye çalıştığı iddialarına sebep olmuştur.²⁷⁸ Hüseyin Cahit, Balkan Harbi sırasında yaşanan gelişmelerden rahatsız olmuş, Balkan ülkelerinin oluşturduğu "Haçlı Bloğu"nun Osmanlı Devleti'ne karşı "din muharebesi" yaptıklarını ilan etmiştir. Hüseyin Cahit'e göre, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan ülkeler, Osmanlı coğrafyasındaki ırkdaşlarını ihanet hareketinin içine çekerek, Osmanlılık düşüncesinin iflasına neden olacaktı.²⁷⁹ Ancak her şeye rağmen Osmanlı Devleti'nin "selamet"i için Osmanlı aydınlarınca ortaya konulan Osmanlıcı düşünce Hüseyin Cahit tarafından da devam ettirilmiştir.²⁸⁰ II. Meşrutiyet'in ilk dönemlerindeki

²⁷⁵ Köprülüzade Mehmed Fuad, "Türklük, İslamlık, Osmanlılık", *Türk Yurdu*, Y.2 S. 25, 1329, s. 692-702.

²⁷⁶ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2008, s. 129.

²⁷⁷ Tüba Çavdar, "İslâm Mecmuası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2001, cilt: 23, sayfa: 53-54

²⁷⁸ Bu eleştirileri ortaya atanlar Rumlar, Rum Patrikhanesi ve Araplar'dır. Bkz. Fatih Mehmet Sancaktar, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi, Hüseyin Cahit Yalçın Örneği(1908-1925)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s.180-181.

²⁷⁹ Sancaktar, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi, Hüseyin Cahit Yalçın Örneği(1908-1925)*, s.190-191.

²⁸⁰ a.g.e., s. 268.

Osmanlıcılık düşüncesinin yanlış anlaşılması Hüseyin Cahit tarafından şöyle eleştirilmiştir:

“Meşrutiyetin biz Türklerde ve Türk gazeteciliğinde ilk yarattığı sonuç Türklüğü boğmak ve Osmanlılığı yaratmak olmuştur. ‘Osmanlı’ sözü hiçbir zaman, zorbalık devrinde bile Meşrutiyetten sonraki kadar değer bulmamıştı. Abdülhamit zamanında arada sırada Türk sözünü ağza alma imkânı vardı. Üstelik Araplardan yararlanacağımız birçok bilimlerin bulunduğunu ileri sürenlere karşı, her şeyimizde Arap egemenliği altında kalmanın verdiği bir başkaldırı duygusu ile Türkçeyi ve Türklüğü savunmaktan geri durmamıştım. Ama Meşrutiyet gelir gelmez olaylar bizi Türk olduğumuzu unutmuş görünmeye başladı.”²⁸¹

Ayrıca İttihat ve Terakki 1911 yılında dördüncü kongresinde şu programı kabul etmiştir: “Her vatandaş ırk ve din farkı olmaksızın mutlak hürriyeti istemek hakkına ve müsavi haklarla müsavi vazifelere maliktir.”²⁸² İttihatçı yönetim burada Osmanlı vatandaşları arasında fark gözetmediğini belirterek Osmanlılık düşüncesini devam ettirmek istemiştir. Sina Akşin, İttihat Terakki yönetiminin Osmanlıcı ve İslamcı söylemine rağmen Türk milliyetçiliği yaptığını ileri sürmektedir.²⁸³ Oysa İTC’nin söyleminde bazen Osmanlıcılık bazen de İslamcılık belirgindir. Bundan dolayı Osmanlı Devleti’ndeki unsurların ayrılıkçı taraflarını engelleyecek ve devleti ayakta tutacak bir yönetim anlayışını geliştirmek istemişlerdir.²⁸⁴ 1909-1911 yılında Girit’de yaşanan olaylar, Rumların adanın egemenliğinin değiştirilmesiyle ilgili tavırları Osmanlı/Müslüman/Türk unsurlarında huzursuzluğa neden olmuş ve “Hiss-i Milli”yi ortaya çıkarmıştır. Osmanlı hükümetleri Osmanlılık düşüncesiyle hareket etmiş, olayların Rum/Hristiyan, Müslüman/Türk çatışmasına dönüşmemesi için gayret sarfetmiştir.²⁸⁵ Ancak fırka içinde farklı düşüncelere sahip üyeler bulunmaktaydı. Batıcı, İslamcı ve gayrimüslim üyelerle birlikte büyük çoğunluğunu Türkçüler oluşturuyordu. Kazım Karabekir, II. Abdülhamid döneminde Makedonya’da İTC’nin sembolü olan hilal için “Bu hilal! Tuhaf. Başka bir işaret bulamamışlar mı? İşin içinde İslamcılık cereyanı mı var?” sorusuna karşın Enver

²⁸¹ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976, s. 39.

²⁸² Hans Kohn, **Türk Milliyetçiliği**, Hilmi Kitabevi Yay., çev. Ali Çetinkaya, Ankara, 1944, s. 27.

²⁸³ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara, 2011, s. 135.

²⁸⁴ Nizam Önen, **İki Turan**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.131.

²⁸⁵ Fatih Mehmet Sancaktar, **Hiss-i Milliden Harb-i İktisadiye**, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9, 103.

Paşa, cemiyete girmeyi kabul edince onun her şeyini itiraz etmeden kabul etmesi gerektiğini söyleyerek hilalin kapsamlılığını şöyle açıklamıştı: “...İkimiz için kan kardeşliği tarihi sayılır. Yalnız şu hilal işaretine dokunman hiç hoşuma gitmedi. Bu işaret herhalde ‘Ben Bir Türküm’ demekten daha şumulludur. Bu cemiyete yalnız Türkleri değil, İslam olan bütün Osmanlıları da alıyorlar. Arabı, Arnavud’u da girebilir, yeter ki hürriyet ve meşrutiyet taraftarı olsunlar. Hilal işaretiyle salibe karşı cihad açacak değiliz ya.”²⁸⁶

Öte yandan Enver Paşa’nın Cihan Harbi’nde kurduğu derneğin ismi “İhtilale İslam Birliği”, yayın organı ise *Liva el-İslam*’dı. Paşa, söz konusu dergide milliyet düşüncesinin Türklere zarar verip vermeyeceğini düşünmeden Avrupalıların istediği şekliyle ele alanlarının olduğunu belirtmiştir.²⁸⁷ Aynı şekilde Enver Paşa’nın 1-7 Eylül 1920 yılında Bakü’deki Şark Halkları Kurultayı’ndaki nutuklarında da anlaşıldığı üzere evrensel İslam düşüncesi öne çıkmaktadır.²⁸⁸

Türkçülük düşüncesi I. Dünya Savaşı’na kadar İslamlılığı da içinde barındıran İmparatorluğu kurtarmaya dayalı bir düşünce iken, savaş sonunda Türklerin kendi varlığını korumaya yönelik, Anadolu Türklüğünün devlet kurma çabasına dönüşmüştür. Bu bağlamda Anadolu Türklüğü çerçevesinde milli bir kimlik inşasına ihtiyaç duyulmuştur.²⁸⁹ Milli benliğin oluşmaya başladığı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı unsurları bünyesinde barındırmasına, imparatorluğun toprak kayıplarına rağmen aydınlar hala “milli” ve “ümme” kimliğinin hangisinin ön plana çıkmasını tartışmışlardır. Giderek artan bu tartışmalar Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla milli kimliğin resmen kabulüyle son bulmuştur.²⁹⁰

D.3. İslamcıların Milliyetçiliğe Yaklaşımı

²⁸⁶ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul, t.y., s. 138.

²⁸⁷ Hüseyin Dayı, *Batı’dan İthal Milliyetçilik ve Öteleştirdikleri*, Akis Kitap Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013, s.209.

²⁸⁸ Enver Paşa’nın nutukları için bkz. Yusuf Gedikli, *Enver Paşa Nutukları, Makaleleri, Bazı Beyannameleri ve Mektupları*, Ufukötesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 105-119.

²⁸⁹ Mehmet Karakaş, “Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Milliyetçilik I*, Y. 9, S. 38, Ankara, 2012, s. 65-67.

²⁹⁰ Feridun M. Emecen, “Osmanlılarda Türklük Kavramı Üzerine Notlar: “Aşağılama Edebiyatı” Miti”, *II. Uluslararası Türk Uygarlık Kongresi: Türk Uygarlığının Dünya Uygarlığındaki Yeri*, 4-6 Ekim 2004, Bışkek, s. 85-86.

İslamcı olarak bilinen aydınların büyük çoğunluğu II. Abdülhamid döneminde fikirlerini açıklama imkânı bulamamışlardı. II. Meşrutiyet Dönemi'nde düşüncelerini kurdukları gazete ve dergilerde ifade etmeye başlayan İslamcılar, II. Abdülhamid ve “istibdat” aleyhine, İTC ve ordu lehine ifadeler kullanmışlardı.²⁹¹

1908'de yayın hayatına başlayan *Sırat-ı Müstakim* dergisi Eşref Edip tarafından çıkartılmıştır. Dergi, II. Meşrutiyet dönemi İslamcı ekolün yayın organı olarak bilinmektedir. İslamcı düşüncenin en önemli yayınlarından biri olan derginin başyazarlığını Mehmet Akif yapmıştır. Babanzade Ahmet Naim, Şeyhülislam Musa Kazım gibi birçok düşünür de yazar kadrosunda yer almıştır. Dergi, tüm İslam âlemine hitap etmiş ve Müslüman milletlerin dertleriyle yakından ilgilenmiştir. Ayrıca Rusya'daki Müslüman Türkler'in ahvali dergide genişçe yer alan konu başlıklarından biridir. Ahmed Mithad Efendi'nin “Türklüğe Dair” konferansları, Akçura ve Ağaoğlu gibi düşünürlerin Türklüğe dayalı yazıları *Sıratımustakim*'de yayınlanmıştır. *Sırat-ı Müstakim*, İslamcı düşünürlerin yanı sıra Türkçü ve Batıcı fikirleri benimseyen yazarlara da yer vermiş, “İslamcı-milli” bir yayın politikası gütmüştür.²⁹² Dergi, kültürel Türkçülük faaliyetlerini benimsemiş, ancak siyasi bir yapıya dönüşen Türkçülüğü tasvip etmemiştir. İslamcı düşünce, milliyetçiliğin İslam'a aykırı olduğu kadar, farklı ırklardan oluşan bir toplumda milli bütünlüğe de zarar vereceği endişesini taşımıştır.²⁹³

II. Meşrutiyet döneminin önemli düşünürlerinden biri olan Mehmed Akif, Türk, Arap, Kürt ve Arnavut milliyetçi fikir ve akımlarından rahatsızlık duymuştur. Bilhassa Müslüman Arnavutların gayrimüslim milliyetçi Arnavutlarla beraber hareket etmeleri onu derinden sarsmıştır. Akif kavmiyetçilik kavramı üzerinden hareket etmiş Kur'an ve Sünnet metinlerini kullanmıştır. 1912'de “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı şiirinde Müslüman kimliğin birlik ve beraberlikteki önemine değinmiş, birbirinden farklı birçok kavmi bir arada tutan, “aynı milliyet” kabul eden İslam var iken kavmiyetçilik fikrinin “şeytan” tarafından zihinlere sokulduğunu

²⁹¹ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi* 1, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 29.

²⁹² Adem Efe, “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)”, *Marife*, Y. 8, S. 2, 2008, s. 158.

²⁹³ M. Ertuğrul Düzdağ, *Yakın Tarihimizde Irkçılık*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s.7-8.

belirtmiştir. Bu anlamda Arnavutluk, Araplık siyasetinin İslam kardeşliğine zarar vereceğini düşünen Akif “Türklük siyaseti”ne de sıcak bakmamıştır.²⁹⁴

Akif, 20 Haziran 1912 tarihli yazısında, İslam kardeşliğinin ve vahdetin önemine vurgu yapmıştır. Din bağının zayıflamasıyla İslam kavimlerinin arasındaki bağın da kopacağını ileri süren Akif, makalesini şöyle bitirmiştir:

“Ey cemâât-i müslimîn, bilmiş olunuz ki Müslümanlık’ta kavmiyet yoktur. Resûl-i Ekrem sallâllâhu aleyhi vesellem Efendimiz hazretleri “Kavmiyet gayreti güdenler bizden değildir.” buyurmuştur. Şâyed kiminiz Araplığına, kiminiz Arnavutluğuna, kiminiz Türklüğüne, kiminiz Kürtlüğüne sarılacak, sizi râbitaların en metîni ile birleştirmiş olan din kardeşliğini bir tarafa bırakacak iseniz, neûzubillâh, hepimiz için hüsrân-ı mübîn muhakkaktır.”²⁹⁵

Akif, kavmiyetçiliğin İslam dinine aykırı olduğunu ayet ve hadisler ışığında ispatlama eğiliminde olmuş, Evs- Hazreç kavimlerinden tarihsel örnekler vererek görüşlerine açıklık getirmeye çalışmıştır. Akif, bu makalede Müslümanların “kavmiyet hastalığı”ndan uzak durmaları gerektiğini ifade etmiştir:

“Müslümanlık ırk, renk, lisan, muhit, iklim i’tibârıyla birbirine büsbütün yabancı unsurları aynı milliyet altında cem’ eden yegâne râbîta iken; hele biz Osmanlılar için dünyada bu râbîtaya dört el ile sarılmaktan başka selâmet yolu yokken; şu son senelerde meydana çıkardığımız kavmiyet, asabiyet gürültülerine aşmamak elden gelmez! Bu kadar hükûmât-i İslâmiyye hep tefrika yüzünden mahvoldu; hem birçoğu gözümüzün önünde kaynayıp gitti de biz hâlâ intibâha gelmiyoruz; hâlâ milleti nâmütenâhi parçalara ayıracak bir siyaset güdüyoruz! Ey cemâât-i müslimîn, aklınızı başınıza alınız; gayret-i kavmiyyeyi bir tarafa bırakınız. Râbîta-i dîni biraz daha ihmâl edecek olursanız, iyi biliniz ki, târumâr olur gidersiziniz.”²⁹⁶

Akif’in İstiklal Marşı’nda kullandığı vatan kavramı modern anlamıyla Osmanlı ve Türkiye’yi kapsıyorken, Arnavutluk ile ilgili vatan kavramını ise dar anlamda (memleket) şöyle ifade etmiştir: “Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın, Olacak mıydı fedâ hırsına üç kaltabanın? Dedemin sürdüğü, can ektiği

²⁹⁴ Mehmed Akif Ersoy, **Safahat**, hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.161-162.

²⁹⁵ Mehmet Akif, **Sebilürreşad**, C.8, S.198, 20 Haziran 1912 (1328), s. 284.

²⁹⁶ Mehmed Akif, **Sebilürreşad**, C.9, S.212, 26 Eylül 1912, s.65.

toprak gitti..."²⁹⁷ Arnavutları "milletlere meydan okuyan kavm-i necib" olarak nitelendiren Akif, Arnavutların kavmiyetçilikle bu hasletlerinin yitirildiğini düşünmektedir.²⁹⁸ Onun düşüncesinde memleketini veya milletini sevmek kavmiyetçilik değildi. Ancak Avrupa'da meydana gelen ve Osmanlı Devleti'ndeki unsurları ayrılıkçı yöne iten milliyetçilik akımı zararlıydı.

I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde vatansever kimliğiyle öne çıkan Akif, bu doğrultuda şiirler kaleme almıştır. Ayrıca Mehmet Akif ile Hamdullah Suphi'nin 1922'de meclis oturumundaki diyalogunda Akif'in milliyetçilik ve kavmiyetçiliği birbirinden ayırdığını görmekteyiz. Hamdullah Suphi meclis kürsüsünde, "bütün milletim arasında geçirdiğim hayatta muayyen itikada malik olanlara dindarane hürmet göstermişimdir. Misal olarak söylüyorum. Aranızda Burdur Mebusu Muhterem Mehmet Akif Bey'le ben birbirine mütenakız görülen bir yolda senelerce çarpıştık. Kendileri milliyetperverliğin daima aleyhinde enfes şiirler yazmışlardır" sözlerine karşılık Mehmet Akif, "ben kavmiyet aleyhinde bir adamım, milliyet aleyhinde değil" cevabını vermiştir. Hamdullah Suphi de, "evet, efendim kavmiyet aleyhinde!"²⁹⁹ karşılığını vermiştir. Akif'in millet ve milliyetçilik kavramlarına yüklediği anlam, bu kavramların İslami literatürle ifade edilen "din, şariat, yol ve sünnet"³⁰⁰ anlamında ele aldığı söylenebilir. Öte yandan Akif'in karşı çıktığı milliyetçilik "nation"un karşılığı da olabilir. Diğer yandan Türkmen'in ifade ettiği gibi II. Meşrutiyet İslamcı düşünürlerde "millet ve kavim" kavramlarının farkının ne olduğu veya "nation" kavramını karşılayıp karşılamadığı anlaşılamamaktadır.³⁰¹

Milliyetçi fikirlerin gündemde olduğu II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Babanzade Ahmed Naim Bey'in *Sebilürreşad* mecmuasındaki "İslam'da Davâ-yı Kavmiyet" adlı makalesi döneme damgasını vurmuştur. 23 Nisan 1914 tarihli yazısında milletler arasında İslam kardeşliği düşüncesini savunan Babanzâde, *Türk Yurdu* ve *İslam* mecmuası çevresindeki Türkçü-İslamcı yönelimlere dönük olarak

²⁹⁷ Akif, *Safahat*, s.182.

²⁹⁸ *a.g.e.*, s. 182-183.

²⁹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. I, C. 17. (20 Şubat 1922-1338), s. 72.

³⁰⁰ Abdülkerim Bingöl, "Kur'an'ın Milliyetçiliğe Yaklaşımı", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017; 5(3), 882.

³⁰¹ Türkmen, *Ulusçuluk Çıkmazı*, s. 56.

kaleme aldığı tenkid-tartışma metninde,³⁰² milliyetçiliği Avrupa menşeli “yabancı bidat” ve İslam milletinin ölümüne sebep olacak “bulaşıcı bir hastalık” olarak ele almıştır. Milliyetçiliği “kavmiyet”, ırkçılığı ise “cinsiyet” olarak ifade eden yazar, bu akımın memlekette “hayât ve memat” meselesi olarak II. Meşrutiyet döneminde başladığını ileri sürmüştür. *Takip ve Tenkit* mecmuası sahibi Nüzhet Sabit Bey, *İslam* mecmuası’nda çıkan Musa Kazım Efendi’nin İslam dininde “iddiâ-yı kavmiyyet ve cinsiyetin şedîden memnûiyeti” yazısına binaen “milliyet” fikirlerinin izahata ihtiyaç duyulduğundan aydınlatılması gerektiğini belirtmiş, *İslam* mecmuasından bu konuda açıklama istemiştir. Ancak *İslam* mecmuasından her hangi bir cevap gelmeyince Ahmed Naim Bey bu vazifeyi üzerine alarak söz konusu makaleyi *Sebilürreşad Mecmuası*’nda kaleme almıştır.³⁰³

Bu makalesinde Musa Kazım Efendi’nin fikirlerini onaylayan Ahmed Naim, “dava-yı cinsiyet, asabiyet-i kavmiyye ve cinsiyet” adını verdiği milliyetçiliğe “şer’an mezmum ve merdûd”, “şer’-î tabir” ile “dava-yı câhiliyet” nitelemesini yapmıştır. Bu cereyanı Müslümanların refah ve saadetine indirilmiş en büyük tehdit olarak gören düşünür, kavmiyetçilik fikriyatının vatanperverlikle de bağdaşmadığını belirtmiştir.³⁰⁴

Ahmed Naim, Türkçü fikir akımını “Halis-Türkçü” ve “Türkçü-İslamcı” şeklinde ikiye ayırmıştır. Halis Türkçü olarak tanımladığı kesim yeni bir mefkûreyle, “yeni bir iman, yeni bir kavim ve yeni bir millet” meydana getirme iddiasındaydı. Halis Türkçülerin iddiasına göre, din hissiyatı zayıflamıştı, kavmiyetçilik Avrupa’dan gelen “boğucu bir sel” olduğundan bunu durdurmak ve etkisini önlemenin imkânı yoktu. Türkler birçok fedakârlığa rağmen, hak ettiği değeri görmemekteydi. Ayrıca diğer kavimlere gösterdiği fedakârlığı biraz da kendine has kılmalıydı, bunu da ancak Türklük mefkûresiyle gerçekleştirebilirdi. Din bağı kendileri için ikinci derecede kalmalı, “evvela Türk, sonra Müslüman” olunmalıydı. Ahmed Naim, Halis Türkçülerin bu düşüncelerine katılmadığını belirtmiş, Turan mefkûresine de “tatlı bir hülya” olarak bakmıştır. Ona göre, milliyetçiler içinde böyle düşünenler çoğunluğu teşkil etmemektedir. Ahmed Naim, Halis Türkçüler ile uzun

³⁰² Fahrettin Gün, **Babanzade Ahmed Naim, Hayatı ve Eserleri**, Beyan Yay., İstanbul, 2016, s. 29.

³⁰³ Ahmed Naim, “İslam’da Davâ-yı Kavmiyet” *Sebilürreşad*, C. 12, S.293, 10 Nisan 1330, s. 114.

³⁰⁴ Ahmed Naim, **a.g.m.**, s. 114..

boyulu tartışmayı abes bulmuş ve onların aşlamak istedikleri şeyin açıkça “dinsizlik mefkûresi” olduğunu düşünmüştür.³⁰⁵

Ahmed Naim, Halis Türkçü olarak tanımladığı akımın kendi yolunu bulduğunu, artık onlarla münakaşa etmeyi faydasız görmüştür. Onlara nazaran “insafı” gördüğü Türkçü-İslamcılar ise, “ne serden, ne yardan” geçmeyip bu iki düşünceden de vazgeçmemekteydi. Ahmed Naim, her şeye rağmen onlarla dertleşebileceğini, “zira bunlarla İslam dairesinde anlaşmak, hakikati din namına kabul ettirmek daha kolaydır” zannındadır. Babanzade’ye göre, Türkçü-İslamcıların görüşleri şöyle idi: “Türklük câması câmia-i İslâmiyyeyi takviye eder. Da’vâ-yı asabiyyet Dîn-i İslâm’a mugâyir değildir. İki mefkûre yekdiğere müzâhame etmez. Bilakis yekdiğeri itmâm ve yekdiğerin husûlünü teshîl eder. Maatteessüf îmân ve İslâm’dan bî-nasîb olan birçok gençleri hiç olmazsa hamiyet-i vataniyye ve kavmiyye nâmına İslâm’a ısındırmaya çalışabiliriz.”

Ancak Ahmed Naim açısından “îmân-ı dînî”nin yanına “îmân-ı kavmî” ikâme etmek yanlıştır. Türkçü-İslamcılarla tartışmalarında onların “biz bu propagandamıza nihâyet verirse Türklük mahv olacak. Arnavudlar, Arablar bizden evvel bu da’vâya kalkıştılar. Biz müdâfaa-i nefis mevkiindeyiz” itirazına karşı Arapların da aynı bahallerle milliyetçiliğe yöneldiğini ifade etmiştir.³⁰⁶

Ahmed Naim Bey, İslam kavimleri arasında yaşanan ancak bir tefrikanın endişesini taşımaktadır. Türkçü-İslamcılara nasihatının diğer kavimleri de kapsadığını belirtmiştir. 30 Ağustos 1908 tarihli *İttifak* gazetesinin 14. sayısında “Arap İttihad Kulübü’nü Tenkid” adlı makalesinde Arapların kavmiyetçi tutumunun II. Meşrutiyetin ilanına gölge düşürdüğüne dikkat çekerek onlara da nasihatte bulunmuştur. Ahmed Naim bu makalesinde kavmiyetçiliğin cahiliye adeti olduğu, tefrikadan sakınmak gerektiği ve cemaatten (Osmanlı Devleti) ayrılmayı cahiliye ölümü üzerine olacağını zikretmiş, Arapların ayrılıkçı fikirlerinden vazgeçmelerini öğütlemiştir. Aynı gazetede Muhammed Emin Bey, Ahmed Naim’in yazısına binaen Arap Kulübü’nün lüzumunu yazmış ve Türkçü bazı gazetelerin yazılarında yanlış ve bölücü yayın politikası yaptığını ileri sürmüştür.³⁰⁷

³⁰⁵ a.g.m., s.115.

³⁰⁶ Ahmed Naim, a.g.m., s. 114..

³⁰⁷ İttifak Gazetesi’nde bahsi geçen makaller için bkz. Düzdağ, *Yakın Tarihimizde Irkçılık*, s. 77-89.

Babanzade Ahmed Naim, Türkçülüğün kültürel çalışmalarına önem vermeyi gerekli ve Türkler arasındaki dayanışmayı dini bir vazife olarak görmüştür. Ancak bunun İslam’a aidiyet kimliğiyle yapılmasını tavsiye eden düşünür, “Türkçü-İslamcı”lara şöyle hitap etmiştir: “Evet, bundan gaflet etmeyiniz, dâimâ kendisine “Ey Türk! diyecek yerde “Ey müslüman!” diye hitâb ediniz. Kendisine dâimâ müslümanlığından bahsediniz. Türklüğünden bahs etmeyiniz. Gayretini gıcıklamak istediğiniz vakit Türklük nâmına değil, Müslümanlık nâmına gıcıklayınız. Türkün târîhini İslâm târîhinden ayırmayınız.”³⁰⁸

Ahmed Naim’e göre, İslam öncesi kavmiyle övünmek ve kavmiyetçilik, Müslümanlar arasında tefrikadan öte bir getirisi olamazdı. Birkaç nesil öncesini de teyit etmek zordu. Türkçü-İslamcı bir sentezi doğru bulmayan düşünür bu konuya şöyle açıklık getirmiştir. İslamcılık aynı zamanda Türklüğün kurtuluşunu da sağlayacaktır, ancak Türkçülük gayesi İslam’ın kurtuluşunu kapsamamaktadır. O halde Türkçü-İslamcı bir fikriyatla da bir yere varılamayacağı aşikârdır. Bir kalpte iki aşk barınmayacağı gibi, bir kafada da iki fikir barınmayacağı zikreden Ahmed Naim Bey, Türkçü-İslamcıların bu mefkûrelerden yalnız birini tercih etmesinin gerekliliğini belirtmiştir. Türklerin İslam öncesi dinleri, tarihleri ve kültürünü ön plana çıkarmalarından rahatsız olan Ahmed Naim, Türkçü-İslamcılara şöyle seslenmiştir: “Allah rızâsı için, Türklerin yüzünü Kâbe’den Turan’a çevirmekten vazgeçiniz. Her iki tarafa bakmayı kimseye tavsiye etmeyiniz. Zîrâ cihetler yekdiğere zıddır. Ân-ı vâhidde her ikisi birden görülemez. Türkler ya Kâbe’ye dönüp -bin yıldan beri olduğu gibi- Turan’ı arkada bırakacaklar, ya Turan’a bakıp Kâbe’yi unutacaklar.”³⁰⁹

Ahmed Naim açısından, Türkçü-İslamcıların iddia ettiği “dinsiz olan gençliği imana getirmek, din adına kazanmak için milliyetçilik oltasını kullanmak” zararlıdır. Çünkü “kavmiyet oltası zehirlidir”, onu yutanlar dinsizlik hastalığına yakalanmışsa zaten bu zehirden şifa bulamazlar. Yok, eğer dindar iseler o zehri yuttuktan sonra asla “iflah” olamayacaktır. Bundan dolayı Türkçü-İslamcılara tavsiyesi, ya Halis

³⁰⁸ Ahmed Naim, **a.g.m.**, s. 116.

³⁰⁹ Ahmed Naim, **a.g.m.**, s. 117.

Türkçü olmaları ya da sadece İslamcı olmalarıdır.³¹⁰ Düşünür, Türklerin Müslümanlığını ön plana çıkarmış, İslam öncesi Türk büyüklerini “müşrik” olarak nitelemiş, bunlarla övünmeyi doğru bulmamıştır. Ayrıca “önce Türk, sonra Müslümanım” veya “önce Müslüman sonra Türk” gibi “kabih” tabirlerden vazgeçip tefrika oluşturacak her türlü hareketten kaçınmak şartıyla Peygamberin çizdiği şeriatın selamet ve saadet dairesinde Türklüğe çalışabileceğini belirtmiştir.³¹¹

Babanzade, ayrıca Yahya Kemal’in Türk Müslümanlığı tabirine karşı çıkarak İslam’ın kültürden ibaret olmadığını savunmuştur. Ona göre, Müslümanlık Müslümanlıktır, Müslümanlığın Arap’ı, Türk’ü olmaz.³¹²

Babanzade, makalenin devamında, İslam’da kavmiyetçiliğin reddedildiğini İslam tarihi, ayet ve hadisler ışığında ispatlamaya çalışmıştır. Bu makaleler daha sonra Sebilürreşad Neşriyatı tarafından kitap olarak basılmıştır.

Babanzade Ahmed Naim’in *Sebilürreşad*’da neşrettiği “İslamda Davay-ı Kavmiyet” adlı makalesine karşılık Ahmed Ağaoğlu *Türk Yurdu* dergisinde “İslamda Davay-ı Milliyet” adıyla bir reddiye yazmıştır. Ağaoğlu’na göre, Babanzade, Türkçülüğü eleştirirken bu eleştirilerini tek bir belgeyle bile teyit etmemiş, kendi kanaatine iman eden, İslamiyet’i kendine gaye edinmiş biridir. Onun Türkçülük ile ilgili yanlışını düzeltmeyi bir vazife ve şeref olarak gören Ağaoğlu’na göre, Naim Bey, “asabiyet” kelimesini “milliyet” anlamında kullandığı için ihtilafa düşmüştür. Halbuki kendisinin anladığı anlam anlaşılırsa ihtilafların ortadan kalkacağını öne süren Ağaoğlu, Hazret-i Muhammed ve ashabının da “milliyetçi” olduğunu ima etmiştir. İslam’ın gelişmesini “Arap Birliği” nin kurulmasına bağlayan düşünür, Arapların geri kalmışlığını onların “asabiyet belasına kapılmaları” ve “vahdet-i milliyeye” sahip olmadıklarına bağlamıştır. Öte yandan Kur’an’ın, “Arabiliği” telin ettiği halde “İslam öncesi Arap milli birliğini kabul ve muhafaza” ettiğini ön plana çıkaran Ağaoğlu’na göre, Babanzade “asabiyet” kavramını “kavmiyet” ve “milliyet”le karıştırmıştır. İslam’a aykırı olan “kabile ve aşiret”i “İslamiyet için

³¹⁰ Yazar burada Türk veya Arap olmanın Türkçü veya Arapçı olmadığı gibi İslamcı’nın da Müslüman demek olmadığını az çok Türkçe lügat bilenlerce malum olduğunu ileri sürmüştür. Bkz. Babanzade, **a.g.e.**, s.42.

³¹¹ **a.g.m.**, s. 118.

³¹² Nevzat Kösoğlu’nun iddiasına göre Babanzade Cumhuriyet’ten sonraki yıllarda Yahya Kemal ile karşılaştığında “Türk’ün Müslümanlığı başkadır” itirafında bulunmuştur. Bkz. Nevzat Kösoğlu, **Milliyetçilik ve Yeni Yönelişler**, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Nu. 39, Ankara, 2008, s.32.

istinatgâh olan milliyet ve kavmiyetle aynı zannetmek büyük bir hatadır.” Ayrıca Babanzade’nin makalesinde düşüncelerini desteklemek için zikrettiği ayet ve hadisler, aksine milliyetçiliği meşru kılmaktadır:

“Kavmiyet cereyanları İslam uhuvvetini ihlal etmez, bilakis uhuvvet-i İslamiyeyin takviye ve kuvvetlenmesinde önemli bir etkidir. ‘İslamiyet Türk’ün dinidir, din-i millisidir.’... Türkçüler İslamiyeti bir din-i milli, bir din-i kavmi addediyorlar. Şöyle ki elyevm bile Turan ırkına mensup her hangi bir fert İslamiyet’i kabul ettiği anda Türklük için kazanılmış addolunabilir. Aksi halde, Türklükten ayrılmıştır.”³¹³

İsmail Kara’ya göre Babanzade millet kavramını dini yönüyle ele almış, “nation”un karşılığı olarak kavim kavramını kullanarak modern milliyetçiliğin din dışı olduğunu ispatlamaya çalışırken, Ağaoğlu da millet kavramına dini bir meşruiyet kazandırma eğiliminde olmuştur.³¹⁴ Mehmet Kaan Çalen de, Ağaoğlu’nun bu yaklaşımını “İslam için milliyetçilik” şeklinde kavramsallaştırmıştır. Buna göre milliyetçilik, İslam’a faydalı olduğundan meşrulaştırma eğiliminde olunmuştur.³¹⁵

II. Meşrutiyet Dönemi’nin önemli simalarından biri de Said Nursi’dir. Milliyetçilik hususunda görüşler sergileyen Said Nursi, II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki bir makalesinde meşrutiyetin İslam şeriatını bertaraf etmemesini, ancak bu şekilde farklı milletlere mensup Osmanlı birliğinin sağlanacağını ifade etmiştir. Ayrıca din aidiyetinin “hubb-i vatan ve hubb-i millet” (vatan ve millet sevgisi) aidiyetine göre daha genel bir durum olduğunun altını çizen³¹⁶ Said Nursi, 1909 yılında *Volkan* gazetesinde yazdığı yazılarında İttihad-i Muhammedi ve milliyetçilik konusuna değinmiştir. II. Meşrutiyet döneminde farklı milletlerin kurduğu kulüplerin, ileride küçük devletleri doğurabilecek potansiyelinin olduğuna

³¹³ Ahmet Ağayef, “Davay-ı Kavmiyet Meselesi”, *Türk Yurdu*, 70 ve 71. ciltler’den aktaran; Kaan Çalen, *a.g.e.*, s. 321-335.

³¹⁴ Meşrutiyet dönemi düşünürlerin tartışma metinleri ve Kara’nın değerlendirmeleri için bkz. İsmail Kara, *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 251-296.

³¹⁵ Mehmet Kaan Çalen, *Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s. 170.

³¹⁶ Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatından Eski Said Dönemi Eserleri*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 33; Aynı konu için bkz. *Tarihçe-i Hayat*, s. 102-103.

dikkat çekmiş, farklı ırklara ait kulüplerin birleşmesi gerektiği ve temelinin ittihad-ı Muhammedi’de olması gerektiğini savunmuştur.³¹⁷

Nursi, *Volkan*’daki yazılarında, Meşrutiyette egemenliğin millette olduğunu vurgulamış, “milliyetimiz de yalnız İslamiyettir” diyerek kavramı din bağlamında ele almıştır. Diğer Müslüman kavimleri birbirine bağlayan gücün İslamiyet olduğunu vurgulayan Said Nursi’ye göre, İslam ihmal edilirse, küçük küçük devletlerin temelleri atılır ve cahiliyet kavmiyetçiliği tekrar dirilerek fitne uyandırılırdı.³¹⁸

Bu bakımdan Nursi, milliyetçilik fikrinin yaygınlaştığı ve “dessa Avrupa zalimleri” tarafından Müslümanları parçalayıp yutmak amacıyla İslam milletleri arasında menfi manada uyandırıldığını düşünmektedir. Nursi, Hucurat Suresi’nin 13. ayetini zikrederek, İslam’da kavmiyetçiliğin olmadığına ve üstünlüğün takvada olduğuna işaret etmiştir.³¹⁹ Ancak Nursi, milliyetçiliğin büyük bir dalga halinde tüm Müslümanları etkisi altına alacağının farkındaydı. Bu yüzden milliyetçilik hakkında “hem fikr-i milliyette bir zevk-i nefsanî var, gafletkârâne bir lezzet var, şeâmetli bir kuvvet var” diyerek, milliyetçiliğin çağın şartlarına göre etki gücüne işaret etmiş ve bu akıma müsbet anlamda yön vermeye çalışmıştır. Menfi ve müsbet olarak ikiye ayırdığı milliyet fikrini şöyle izah etmiştir: “Fakat fikr-i milliyet iki kısımdır. Bir kısmı menfidir, şeâmetlidir, zararlıdır; başkasını yutmakla beslenir, diğerlerine adâvetle devam eder, müteyakkız davranır.”³²⁰ Menfi milliyetçiliğin tarihte pek çok zararlarının olduğunu zikreden Nursi, milliyet fikrinin Emeviler tarafından siyasetlerine karıştırmaları sonucu İslam âleminin kırılmasına ve kendilerinin de felaketlerine sebep olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca Fransız ve Alman menfi milliyetçiliğinin I. Dünya Savaşı’ndaki olayları ve insanlığa nasıl zararlar verdiğini ortaya koyan Nursi, II. Meşrutiyet’teki kulüpleri menfi milliyetçilik kapsamında göstermiştir.

Said Nursi, müspet milliyetçiliği ise şöyle açıklamıştır:

³¹⁷ Said Nursi, “Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devadır”, *Volkan*, S. 83, 25 Mart 1909. s.3.

³¹⁸ Said Nursi, “Şüphe ve Kuruntulara Cevap”, *Volkan*, S. 90, 1 Nisan 1909. s.4.

³¹⁹ Şükran Vahide, “Said Nursi’nin Hayatının Bir Kronolojisi,” Haz. İbrahim M. Abu-Rabi, *Âlim ve Düşünür Olarak Bediüzzaman*, Çev. İ. Kapaklıkaya vd., EtkileşimYay.İstanbul, 2006, s. 21-32.

³²⁰ Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatından Mektubat*, rnk Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 345-346.

“Müsbet milliyet, hayat-ı içtimaiyenin ihtiyac-ı dâhilisinden ileri geliyor; teavüne, tesanüde sebeptir; menfaatli bir kuvvet temin eder; uhuvvet-i İslâmiyeyi daha ziyade teyid edecek bir vasıta olur. Şu müsbet fikr-i milliyet İslâmiyet’e hâdim olmalı, kale olmalı, zırhı olmalı; yerine geçmemeli. Çünkü İslâmiyet’in verdiği uhuvvet içinde bin uhuvvet var, âlem-i bekada ve âlem-i berzahta o uhuvvet bâki kalıyor. Onun için uhuvvet-i milliyet ne kadar da kavî olsa onun bir perdesi hükmüne geçebilir. Yoksa onu onun yerine ikame etmek; aynı kalenin taşlarını, kalenin içindeki elmas hazinesinin yerine koyup o elmasları dışarı atmak nevinden ahmakane bir cinayettir.”³²¹

Türklerin tarih boyunca İslam dinine yaptığı hizmetleri dile getiren Nursi, “Ey ehl-i Kur’an olan şu vatanın evlatları!” diye hitap ettiği Türklerin, Abbasîlerden bugüne, bin yıldan beri Kur’an’ın bayraktarı olarak dünyaya meydan okumuş ve milliyetini Kur’an’a ve İslâmiyet’e kale yapmış, İslam’a yapılan saldırıları bertaraf etmiş bir millet olduğunu belirtmiştir. Bu vasıflarından dolayı Türkler, “öyle bir kavim gelecek ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler” ayetine mazhar olmuştur. Nursi’ye göre, bu şerefe nail olan Türklerin Avrupa’nın ve “Frenkleşmiş münafıkların hilelerine” uyararak ayetin ilk kısmındaki “Ey iman edenler! “Sizden kim dininden dönerse” hitabına uğramaktan çekinmeli ve korkmalıdır. Nursi, dikkat çekilecek bir hususun da İslam unsurları içinde en kalabalık milletin Türkler olduğu ve Türklerin büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu, Müslüman olmayan Türklerin de zaman içinde Türklüklerini kaybettiğidir. Bu hususla ilgi şunları ifade etmiştir: “Ey Türk kardeş! Bilhassa sen dikkat et! Senin milliyetin İslâmiyet’le imtizaç etmiş. Ondakı kabil-i tefrik değil. Tefrik etsen mahv’sın! Bütün senin mazideki mefahirin, İslâmiyet defterine geçmiş. Bu mefahir, zemin yüzünde hiçbir kuvvetle silinmediği halde, sen şeytanların vesveseleriyle, desiseleriyle o mefahiri kalbinden silme!”³²²

II. Meşrutiyet devrinin diğer önemli simalarından biri de Sait Halim Paşa’dır. Gerilemenin İslam’dan uzaklaşmayla olduğunu ileri süren Sait Halim Paşa en ciddi eleştirilerini Batı yanlısı Müslüman düşünürler ve muhafazakâr Müslümanlara yöneltmiştir. Ona göre, İslami ilkeleri dar bir çerçeve ile yorumlama ve skolastik düşünce ile ele alan kimseler, İslam dünyasının kurtarıcısı olamazdı.³²³ İttihat ve Terakki yönetiminde sadrazamlık yapmış İslamcı düşünür ve devlet adamı,

³²¹ Nursi, **Mektubat**, s. 346-347.

³²² Nursi, **Mektubat**, s. 347.

³²³ Şeyhun, **a.g.e.**, s.172.

milliyetçilik akımının diğer fikirleri etkilediğini düşünerek bu durumun doğal olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Müslümanların milliyetçiliğe yaklaşımı sorunludur. Bir kısım Müslüman düşünürler İslam'ın kavmiyetçiliğe düşman olduğunu savunurken, diğer bir taraf da kavmiyetçiliği insanlığın mutluluğu için en muazzam düşünce olarak görmektedir. Bu farklılığın sebebini kusurlu bir tetkik ve hatalı bir muhakeme ürünü olarak gören Said Halim'e göre, bu düşüncede olanlar, asrın en medeni milletlerinin “sert ve mutaassıp” kavmiyet fikrini güderek mutlu ve refah içinde olduklarını görmelerinden kaynaklanmıştır. Ona göre bu görüş, milletlerin mesut ve refah içinde olmalarını “bencil, taassupkar, gasp ve tahakküme dayalı fitri meyillerini” geliştirmekle mümkün olacağı sonucuna götürmüştür. Bu durumda aynı millete mensup bireyler arasında meydana gelecek bir hareket “cinayet” sayılacak, farklı milletler arasında yaşandığında ise “fazilet” telakki edilecekti. Said Halim Paşa'ya göre, böyle bir fikrin taşıdığı ahlak ve mantık, Müslümanca bir düşünce değildir. Batı medeniyetinin ruhunu ve mahiyetini anlamak için Cihan Harbi'nin sebeplerini hatırlamak yeterliydi. Asrın en medeni milletlerinin şimdiye kadar duyulmamış olan bir birlerini yok etmek için gösterdikleri “vahşet ve şiddeti” düşünmek yeterlidir. Dolayısıyla “milli bencillik” esasına dayanmakla iftihar eden “medeniyet-i hazıra”, en müthiş bir vahşetin, yeni ve zararlı şeklinden başka bir şey değildir.³²⁴

Said Halim Paşa, Batı kaynaklı kavmiyetçi cereyanların Osmanlı Devleti'ndeki taraftarlarını basiretsizlikle suçlamıştır. Ona göre bu kişiler, kendilerini Batı medeniyetini “insanlığın bir daha göremeyeceği kadar yüksek bir ruh ve maksat sahibi” olduğuna inandırmışlardı. Hâlbuki Cihan Harbi'ndeki mevcut milliyet cereyanının akıbeti ortadaydı. Milliyetçilik ile ilgili öngörülerde bulunan Said Halim Paşa'ya göre, daha evrensel hakikatler, daha insani bir takım hisler ortaya çıkacaktır. Bunlar hem “ırk nazariyesine ait hurafeleri”, hem de “milliyet bencilliğini” devirerek yerlerine geçeceklerdir. Milliyetçi düşünceden kurtulan medeni milletler bugünkü taassuplarını “müsamahaya”, bencilliklerini “cömertliğe”, kinlerini ve rekabetlerini de daha çok “anlayış ve dayanışmaya” dönüştürecektir. Medeniyetin sebep olduğu buhran sona erdiğinde gerek fertler gerekse de milletler bu telakkilerin verdiği

³²⁴ Prens Said Halim Paşa, **İslamlaşmak**, Sebilürreşad Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul, 1337, s. 21-22.

zararları tetkik ve telafi edecek adımlar atacaklardır. İslamiyeti, tamamıyla milliyetçiliğe muhalif görmenin büyük bir hata olduğunu belirten ve Türklüğe önem atfeden Sait Halim Paşa'ya göre, İslam'ın hoş görmediği şey “ırkçılığın sapıklığı, hurafeleri, taassubu ve bencilliği”ydi. İnsanlık, İslam sayesinde günün birinde en doğru ve yararlı milliyetçiliğin nasıl olacağını anlayacaktır.³²⁵

D.4. Osmanlı Devletindeki Diğer Müslüman Unsurların Milliyetçiliği

D.4.1. Arnavut Milliyetçiliği

Osmanlı Devleti'nin Balkan fetihlerinden sonra Müslümanlığı kabul eden Arnavut milleti, uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yaşamış ve devletin önemli kademelerinde görevler almıştır. Milliyetçilik etkisini gösterip, birçok milleti bağımsızlığa sürüklerken Balkanlar'da yaşanan gelişmeler çoğunluğu Müslüman olan Arnavutluk halkında da bu doğrultuda bir eğilim ortaya çıkartmıştır.

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu içinde gelişen kültürel hareketler içinde farklı topluluklar kendi dil ve kültürlerini araştırmaya başlamışlardı. Bu gelişmeler filolojiyle başlayıp, destan, atasözü, masal ve halk şarkılarıyla devam etmiştir. Rum, Ermeni, Slav cemaatler kilise ve özel dernekler kurarak kendi folklorlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bulgar ve Sırp milliyetçiliğinde ise ilk kültürel çalışmalar kiliseler çerçevesinde gelişmiştir. Ulusal kültür yazılırken, Osmanlı Devleti içindeki aydınlar farklı cemaatler arasında olsalar da, Osmanlı sisteminin bir parçası olarak Avrupa'yla ilişkiler kurmuş, benzer kitaplar okumuş ve bu doğrultuda dergiler çıkarmışlardı.³²⁶

Balkan milliyetçiliğinde Ortodoksluk bir çeşit ön-milliyetçilik işlevi gördüğü ve kayda değer bir etkisinin olduğu ileri sürülse de diğer modern milliyetçiliklerde olduğu gibi Balkanlardaki milliyetçiliklerin de temelini seküler orta sınıflar oluşturmuştur. Diğer taraftan Balkanlarda ulusal Ortodoksluk, Osmanlı döneminde

³²⁵ Said Halim Paşa, *İslamlaşmak*, s. 23-26.

³²⁶ Arzu Öztürkmen “Folklorla Oynamak, Yerellik, Milliyetçilik ve Ötekilerimiz”, der. Herkül, Millas, *Sözde Masum Milliyetçilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010. S.253-254.

millet sistemi ile ortaya çıkan dinsel ve mezhepsel ayrımlar, modern Balkan milliyetçiliklerin temelini oluşturmuştur.³²⁷

Batı bilimi, Yunan, Türk ve Arap örneklerinde görüldüğü gibi Arnavut milliyetçiliğinin de kimlik inşasında belirli bir etki yapmıştır. Arnavutların yaşadığı bölgelerde siyasi çıkarı olan Batılı büyük güçler, Arnavut biliminin (Arnavutoloji) doğuşuna katkı sağlamıştır. Oryantalist çalışmalar Arnavutların tarihi, dili ve kökeni hakkında görüşler ortaya koymuştur. Ayrıca seyyahlar, askerler veya idareciler, bilim adamlarına coğrafi, tarihi, etnografik ve en önemlisi dil bilimsel külliyat sunmuştur. Bu çalışmalarda Arnavutçanın Avrupa'nın en eski dili olduğu işlenmiş, Arnavutların kökenlerini Avrupa'nın en eski devirlerine götürmüşlerdir. Bununla birlikte Arnavutların adetleri, yer adları ve alfabesinin Roma ve Helen kültürü ile benzerlikleri üzerine kanıtlar sunmaları, Arnavutların atalarının İllirya ve Pelasgoslara dayandırmaya dönük çalışmalarıydı. Bu çalışmalar Arnavut milli bilincini güçlendirme adımları olmuştur. Diğer Batılı çalışmalarda ise Arnavutlar, “dağlarda tecrit edilmiş”, özgür olarak yaşayan “savaşçı ve barbar” bir millet olarak tasvir edilmiştir. Bu çalışmalarda Balkan İslam'ı yüzeysel bir din olarak görülmüş, Müslüman Arnavutların potansiyel Hristiyan oldukları üzerinde durulmuştur. Bu yorumlara göre, Arnavut coğrafyasındaki Müslümanlar, Türk, Arap veya diğer Müslüman milletlerden farklı özellikleriyle ayrılmaktaydı. Ayrıca Arnavutlar kendilerini Müslüman veya Hristiyan olarak değil Arnavut olarak tanımlamaktaydı. İhtida etmiş Hristiyanlar, Müslüman statünün sağladığı avantajlardan dolayı din değiştirdiğinden, Arnavutların Hristiyan Kilisesi'nin güdümüne girmeleri çok kolay olacaktı. Neticede bunların ataları Hristiyan'dı.³²⁸

Balkanlar'daki milliyetçi hareketler ve Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yönetim anlayışı sonrasında Arnavutlar da milli meselelere yönelmişlerdi. Arnavut milliyetçiliği öncelikle “kültürel bir hareket” olarak doğmuştur. Arnavutlar, Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlarda zayıflaması ve milliyetçi isyanlar nedeniyle korumasız bir

³²⁷ Hüseyin Sadoğlu, “Balkanlar'da Milliyetçilik ve Din”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 2016, Y.2, C.2, S.1, s. 1-2.

³²⁸ Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri, Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman BirUlusun Doğuşu**, çev. Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013, s. 122-128.

hale gelmişlerdi.³²⁹ Kültürel olarak gelişen Arnavut milliyetçiliği, ilk olarak Batılılarla temas halindeki Katolik ve Ortodoks Arnavutlar içinde gelişmiştir. Tanzimat'la birlikte Paris'e gönderilen Osmanlı Devleti'nin Müslüman seçkinlerinin çocukları da milliyetçi bir çalışma içine girmiştir.³³⁰ Arnavut aydınlarından Naum Vekilharcı ve Thimi Mitko gibi düşünürler Arnavutluğun geleceği hakkında fikirler üretmiş, Arnavut dili ve kültürü üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Vekilharcı, kendi dillerinde eğitim alacağı eğitim kurumlarının açılmasını gerekli görmüş, Arnavutların öncelikle eğitim yoluyla bilinçlendirilmesi, sonrasında ise silahlı mücadeleye dayalı milli bir kurtuluş hareketini benimsemiştir. 1825'te Arnavutça bir alfabe meydana getirilmiş, 1848 yılında ise ilk Arnavut gazetesi çıkartılmıştır. 1850 yılına gelindiğinde Romanya'da "Arnavut Kültür Derneği" kurulmuştur. Mitko, Arnavut şiiri alanında eserler ortaya koyarak kültürel harekete katkı sağlamıştır. 1864 yılında Osmanlı Devleti'nde bürokrasi alanında görevlerde bulunan bazı Arnavutlar aydınların da desteğiyle İstanbul merkezli "Arnavut Kültür Derneği"ni kurmuşlardır.³³¹

Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde kültürel ve siyasi gelişmelerin yanında Avrupalı devletler ve misyoner faaliyetlerin de etkisi olmuştur. Yunanistan'da Arnavutların geçmişteki önderleri milli kahramanlar olarak gösterilip ve geçmişteki olayların yeniden hatırlatıldığı seksen bin broşür hazırlandıktan sonra dağıtılmıştır. Avrupalı devletlerin desteklediği misyoner faaliyetler Hristiyan din adamlarınca yürütülmüş, Hristiyan Arnavutlarla beraber Müslüman Arnavutların önde gelenlerini de hükümete karşı kışkırtmışlardır.³³²

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da zayıflaması, milliyetçi etkiler ve Avrupalı devletlerin bu hareketleri desteklemesiyle Balkanlar yeniden şekillenmeye başlamıştır. Avrupalı büyük güçler, Balkanlar'da bir "satranç oynuyorlar" ve bu "oyunun piyonları" da Sırp, Bulgar, Yunan ve Arnavut halkları olmuştur.³³³ Balkanlar'da Hristiyan milletlerin başlattığı milliyetçi hareketlere zamanla

³²⁹ Fahri Maden, "Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)", *Avrasya Etüdleri*, 38/2011-1, s. 157.

³³⁰ Clayer, *a.g.e.*, s. 144.

³³¹ Maden, *a.g.m.*, s.158.

³³² Kemalettin Kuzucu, "Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasal Durumu (1860-1908)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2, 2012, s. 322-323.

³³³ İhsan Burak Birecikli, "Arnavud İttihad Komitesinin İki Beyannâmesi", *Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 1, 2016, s. 44.

Müslüman nüfusa sahip Arnavutlar da katılmışlar ve bu “oyunun bir parçası” haline gelmişlerdi. 19. yüzyıl boyunca Arnavutluğun siyasi geleceği hakkında Ortodoks, Katolik ve Müslüman aydınlar programlar ortaya koymuştur. Katolik olan Vassa Efendi’nin 1879’da yazdığı “Arnavutluk ve Arnavutlar Hakkında Gerçekler” kitabı, Arnavut milliyetçiliğinin temel eseri olarak görülmektedir. Roma ve Venedik’te eğitim gören, Osmanlı Devleti’nin hizmetinde görevler yapmış olan Vassa, milliyetçilik hakkında görüşler ortaya koyarak milli bir Arnavut devletini hedeflemiştir. Vassa Efendi, Arnavutların Osmanlı ile beş asırlık beraberliğine vurgu yaparak sadakatini dile getirmiş, Osmanlı Devleti’nin Arnavut millet realitesini kabul etmesini ve Osmanlı Devleti bünyesinde özerk bir statüyü talep etmiştir.³³⁴ Arnavut milliyetçiliğinin diğer önemli bir ismi olan Abdül Fraşeri, 1878’de İstanbul’da kurulan Arnavut Halklarını Savunma Komitesi ve Prizen Birliği’nin başkanlığını yapmıştı. Fraşeri, tüm Arnavutların dinlerine bakılmaksızın birliği ve özerkliğini savunmuştur. Naim Fraşeri ise yazdığı şiirlerde İskender Bey’in kahramanlıklarını anlatarak milli bir şuur oluşturmaya çalışmıştır.³³⁵ Diğer önemli bir kişi “Kamus-i Türki”nin yazarı Şemsettin Sami Fraşeri’dir. Şemsettin Sami 1879’da kurulan Arnavut Yayın Cemiyeti’nin liderliğini yapmıştır. Arnavutların birliğini savunan Sami Bey, Arnavutların Türk veya Rum olarak adlandırılmasına karşı çıkmış, Osmanlı yönetiminin bu şekilde devam ettiği takdirde Arnavutluk, Yunanlar ve Slavlar arasında paylaşılacağını düşünmüştür. Arnavutluğun geleceğinin yine Arnavutların elinde olduğunu belirten Şemsettin Sami, ihtilalci bir yöntem benimsememiş, Arnavut haklarının Avrupa ve Osmanlı Devleti tarafından dikkate alınmasını istemiştir.³³⁶ Şemsettin Sami, 1876’da *Sabah* gazetesinin yayın yönetmenliği yapmış, yerel nüfusun ana dilini kullanması gerektiğini yazmıştır. Şemsettin Sami Bey’e göre, bazılarının Arnavut dilinin resmileştirilmesi yönündeki ısrarının Osmanlı Devleti’ne sadakatle çelişen bir olay değildi. Onun 1875 yılında

³³⁴ Dritan Egro, “Arnavut Milliyetçi Doktrininde Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Avrupa’nın Algılanışı”, *OTAM*, 33/Bahar 2013Egro, *a.g.m.*, s. 32-34.

³³⁵ Arnavutlar içinde milliyetçilik etkisini gösterdiğinde İskender Bey milli bir kahraman olarak hatırlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin bir devşirmesi olan İskender Bey 1443 yılında Macar Hunyadi Yanoş ile yapılan Morava savaşı sırasında isyan edip firar etmişti. Daha sonra büyük bir Arnavutluk Devleti kurmak için yaptığı faaliyetler İskender Bey’in bu direnişi Arnavutların milli uyanışında etkin rol oynamıştı. Kuzucu, *a.g.m.*, s. 316-317.

³³⁶ Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 69.

kaleme aldığı “Besa yahud Ahde Vefa” adlı piyesi de yabancı değerler yerine milli değerleri yerleştirme fikrini geliştirme üzerineydi.³³⁷

Arnavutluk milliyetçiliğinde Vassa’nın eserinden sonra en önemli kaynak Şemsettin Sami’nin 1899 yılında yazdığı “Arnavudluk Ne idi, Nedir, Ne Olacak?” adlı eseri gösterilmiştir. Sami Bey, eserinde Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan’ın Arnavutlara karşı uygulanacak tehlikeli politikalarını ele almıştır. Tanzimat’tan sonra Osmanlı Devleti’nin bölgedeki zayıflığı Arnavutluk topraklarını Hristiyan komşularının hedefi haline getirmişti. Şemsettin Sami, milliyetçilik çağında Osmanlı Devleti’nin Arnavut politikasının Yunan ve Sırların lehine işlendiğini düşünmüştür.³³⁸ Arnavutları Türklerden farklı ve Avrupa’nın en eski kavmi olarak tarif ediyor ve Arnavutların diğer milletlere kıyasla Avrupa’da var olmayı ve burada yaşama hakkını meşrulaştırıyordu. Ayrıca Arnavutluk’un geleceği hakkında Osmanlı yönetimine bağlı kalmayı ancak Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda hâkimiyetini yitirmesi halinde Arnavutluğun bağımsızlığından yanadır.³³⁹ Aksi halde Şemsettin Sami Bey’in Osmanlı Devleti’ne aidiyet konusunda bir tereddüdü yoktu. Ancak Arnavutların milliyetçiliği var olma mücadelesiydi. Nevzat Kösoğlu’nun da işaret ettiği gibi Arnavut aydınlarının “...ben ne olacağım? Osmanlı ayakta durduğu sürece sorun yok; Osmanlı benim devletim, Osmanlı beni korur. Ya Osmanlı birdenbire çökerse, bu koruyucu şemsiyeden ansızın mahrum kalırsam ne olacak?” düşüncesi üzerine kuruludur. Bundan dolayı Arnavut milliyetçiliği Osmanlı veya Türk düşmanlığı üzerine inşa edilmemiş, Avrupa karşısında ve Balkan Hristiyanlarına karşı “korumacı” bir mahiyet arz etmektedir.³⁴⁰

Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma sürecinin ilk belirtileri Balkanlar’da özellikle Berlin Kongresi sonrasında belirginleşti. Batılı devletler “Şark Sorunu”

³³⁷Clayer, **a.g.e.**, s. 175.

³³⁸ Dritan Egro, “Arnavut Milliyetçi Doktrininde Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Avrupa’nın Algılanışı”, **OTAM**, 33/Bahar 2013, s. 33; Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Bkz. M. Şükrü Hanioglu, “Şemseddin Sami Bey Olması Gereken Yerdedir”, **Sabah Gazetesi**, 3 Mart 2013; Yüksel Topaloğlu, “Şemsettin Sami’ye İsnat Edilen Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak? Adlı Eser Üzerine Bir Tartışma”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 10, Temmuz 2015, s. 31-57; Nuri Sağlam, “Şemseddin Sami’nin Besâ Yahud Ahde Vefâ Adlı Piyesinde Etnosentrik Söylem ya da Vatan Yahud Arnavutluk”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 57, S. 57, 2017, s. 210.

³³⁹ 1912’de Arnavutluk bağımsızlığını İsmail Kemal Bey öncülüğünde kazandığında Vassa Efendi ve Şemsettin Sami’nin dile getirdiği düşüncelerin pratik hayata geçildiği görülecektir. Bkz. Egro, **a.g.m.**, s. 37-39.

³⁴⁰Nevzat Kösoğlu, **Türk Olmak Ya da Olmamak: Milli Kültür**, Mozaik Kültür ve Etnisite, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2005, s. 36-37.

kapsamında “Hasta Adam” olarak gördükleri Osmanlı topraklarını parçalamak ve Balkanlar’da yeni devletler kurma hedefine yönelmişlerdi. Bu bölgede milliyetçi hareketlerin hız kazanmasıyla Arnavut aydınlar varlıklarının sürdürülmesi için birleşmeleri gerektiğini savundular. 1875’te Arnavutların yaşadığı yerlerin yeniden şekillenmesi için başlayan süreç Prizren Birliği ile kültürel bir hareket olarak başlamış ve zamanla Arnavut milliyetçi hareketin çıkış noktasını oluşturmuştur. Meclis-i Mebusan Yanya mebusu olan Abdül Fraşeri’nin girişimi ile Sami kardeşler, İşkodralı Vassa Efendi ve Leskovikli Jana Vreto gibi Arnavut aydınların oluşturduğu Prizren Birliği, Berlin Kongresi’nden üç gün önce toplanmıştı. Birliğin amacı 1878 Berlin Kongresi’ne katılan devletlere ve Osmanlı hükümetine Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan’daki Arnavutları milli birlik içinde toplamaktı.³⁴¹ Arnavut milliyetçilerinden Vassa, Arnavutçu ruhu aşılama çalıştığı şu dizeler bir program niteliğindedir: “Arnavutlar, kardeşlerinizi öldürüyorsunuz, Yüz parçaya bölünmüşsünüz: Bazıları, ben Hristyanım, diğerleri ben Müslümanım, diyor Kimisi, Türküm, kimisi Latinim diyor.”³⁴²

Prizren Birliği ilk dönemde Sünni Müslüman ve kabile liderlerinden oluşan muhafazakâr bir görünüme sahipken gittikçe özerk bir Arnavutluk kurulmasına yönelerek laik ve yerel bir milliyetçiliğe dönüşmüştür.³⁴³ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Arnavutların yaşadığı yerlerin bir kısmı Sırbistan ve Karadağ’a bırakılmıştı. Bu gelişme Arnavutların topraklarını ve varlıklarını korumayı amaçlayan bir direnişe dönüşmüştür. Bu direniş Arnavut aydınların özerklik talebiyle başlayan milliyetçi bir niteliğe doğru evrilmiş, 1878’de “Arnavut Haklarını Savunma Komitesi” kurulmasıyla devam etmiştir.³⁴⁴

Arnavutların tek vilayet altında birleşmelerini sakıncalı gören II. Abdülhamid, Tepedenli Ali Paşa’nın merkezden bağımsız idaresinin Yunan devletinin kurulmasına zemin hazırladığını hatırlatmış, Batılı güçlerin bölgeye yönelik müdahalesini gözler önüne koyarak devlete bağlılığı ve ayrılıkçıların dışlanmasını istemiştir. Arnavutlara karşı kuşatıcı bir dil kullanan ve burada ıslahat ve gereken düzenlemeler yapılacağını, ayrıca devlete sadık olanların

³⁴¹ Maden, **a.g.m.**, s.160.

³⁴² Clayer, **a.g.e.**, s.55.

³⁴³ Sönmez, **a.g.e.**, s.55.

³⁴⁴ **a.g.e.**, s. 53.

mükâfatlandırılacağını belirten II. Abdülhamid, Arnavutların devletten memnun olduklarına dair mesajlar aldığını belirtmiştir.³⁴⁵ II. Abdülhamid milliyet fikri yerine din kardeşliğine dayalı bir politika güderek Müslüman milletleri bir arada tutmayı hedeflemişti.³⁴⁶ Önceleri Abdülhamid tarafından desteklenen bu birliğin milliyetçi bir ayrılığa yönelmesi II. Abdülhamid'i rahatsız etmiştir. 1881'de Prizen Birliği Derviş Paşa komutasında askeri hareketle sona erdirilmiştir. Aslında padişah, birliği muhafazakâr bir yöne evrilerek milliyetçi yönünü zayıflatmak ve dış tehditlere karşı "direniş unsuru" şeklinde kullanmak niyetindeydi.³⁴⁷ II. Abdülhamid ayrılıkçı faaliyetlere karşı Arnavutların hissiyatına seslenmiş, İslamcılık anlayışının gereklerini uygulamaya koymaya başlamıştır. Şahsının ve sarayın güvenliğini sağlamak üzere oluşturduğu Tüfekçiler adlı muhafız teşkilatının büyük çoğunluğunu Arnavutlardan oluşturmuştu. Ayrıca eğitim hususunda bazı düzenlemeler yapmıştı. 1889'da Arnavutların Osmanlı birliğine ateş etmelerine karşılık sert muamele yapılması teklifini doğru bulmamış iyilik ve dirayetle yaklaşılmasını tavsiye etmiştir.³⁴⁸ Yunan sorununun baş gösterdiği dönemde Arnavutların bazı talepleri karşılsa da bu sorun çözüldükten sonra Arnavutların milli meselelere yönelmeleri engellenmiştir. II. Abdülhamid Arnavutların idari özerklik talebine her ne pahasına olursa olsun karşı koymuş, 1902 yılından sonra Makedonya olaylarının başlamasına kadar Arnavut milliyetçiliği ciddi sorun teşkil etmemiştir.³⁴⁹

1889'da kurulan Peja Birliği ile özerklik konusu bir daha gündeme gelmişti. Muhafazakâr kesim, vilayetlerinin birleştirilmesi ve kültürel nitelikli reformlar talep etmesine karşın ilerici kesimler ise, radikal reform ve özerklik talebinde bulunmuşlardı. Birlik içindeki uyuşmazlık ve ayrılıkçı kesimlerin özerklik taleplerinden dolayı bu oluşum II. Abdülhamid tarafından dağıtılmıştır.³⁵⁰ Neticede siyasi bir proje üretemeyen Peja Birliği, Arnavut dil ve kültürünün gelişimine katkısı

³⁴⁵ Cezmi Eraslan, "Osmanlı Devletinin Arnavutlara Yönelik Politikalarında Birinci ve İkinci Meşrutiyet Dönemlerinin Karşılaştırılması", *İ.Ü. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı:13, İstanbul, 2008, s. 62.

³⁴⁶ Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s.180.

³⁴⁷ Maden, *a.g.m.*, s. 161.

³⁴⁸ Meşrutiyet Dönemlerinde Arnavut Politikasının karşılaştırılmasında geniş bilgi için bkz. Eraslan, *a.g.m.*, s. 64-67.

³⁴⁹ Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi" *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII (2016), s. 365.

³⁵⁰ Sönmez, *a.g.e.*, s.56.

olmuştur. 1896 yılında Prizren Birliğini yeniden canlandırma girişimleri olsa da başarısız olmuştur.³⁵¹

1902'den sonra Arnavut milliyetçiliği yeniden canlanmış, 1905 yılından itibaren silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür. Tüm kesimleri kapsayan bir hareket ortaya çıkaramayan Arnavutlar, 1905'ten sonra dinsel ve mezhepsel olarak bölünmüş yapılarıyla birlik olup ortak hareket çabalarına yönelmiştir. Tüm bölünmüşlüğe rağmen Arnavut milliyetçiliği tek ortak ve meşru olan dil etrafında ulusal bir kimlik oluşturma doğrultusunda bilinçlendirilmişlerdi.³⁵² Balkan milliyetçiliğın geneli Herder'ci bir düşünceyle dil merkezli gelişmişti. Çok dinli bir yapıya sahip olan Arnavut milliyetçiliği de dil ile beraber atalar, kan bağı, ortak adetler ve toprak gibi unsurlar üzerine inşa edilmiştir. “Arnavutların dini Arnavutçuluktur”, “Bir Arnavut, Müslüman, Ortodoks veya Katolik olmadan önce Arnavuttur” sözleri Arnavut milliyetçiliğının sloganlarıydı.³⁵³

Arnavutlar içindeki bölünmüşlük sadece Müslüman veya Hristiyan olarak dinsel bir ayrım değildi. Müslüman Arnavutlar da kendi içinde farklı kimliklere ayrılmıştı. Müslüman Arnavutlar İslamcı, Türkçü, statükocu, yenilikçi, muhalif gibi fikirlere sahip ve birbirlerine muhalif bir çizgide duruyorlardı.³⁵⁴ 1905 yılında *Drita* adlı gazete, İslami bir söylem geliştirerek İslam'ın milliyetçiliğe karşı olmadığını bilakis milli bağıın dinsel bağdan daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Gazeteye göre, Latin alfabesi Kur'an'a ters değildi ve tarih boyunca milletler kendilerini savunmak için din ortaklığına rağmen, dindaşlarına karşı mücadele eden olaylarla doluydu. Şahin Kolonja'ya göre, halifelik Türkler tarafından Arapların elinden zorla alınmış bir haktı. Türk ve İslam kavramlarının ayrılması gerektiğini düşünen Kolonja'ya göre, ayrıca Müslüman Arnavutlar ile Müslüman Türkler arasında bir farklılık ortaya koymak için Bektaşilik “baskıcı Türkler” tarafından dayatılan İslam'ın reddi için bir seçenektir. Kolonja'nın işaret ettiği Bektaşilik, Osmanlı Sünniciliğine karşı, liberal, hümanist ve Avrupalı “bağnaz olmayan bir İslam inancı” olarak şekillendirilmiş, Arnavut milliyetçiliğın gelişiminde rolü sıkça

³⁵¹ Maden, **a.g.m.**, s. 163.

³⁵² Sönmez, **a.g.e.**, s. 63-64.

³⁵³ Clayer, **a.g.e.**, s.553.

³⁵⁴ Kuzucu, **a.g.m.**, s. 321

vurgulanmıştır.³⁵⁵ Bektaşilik Balkanlar'daki milliyetçiliklere göre sönük olan Arnavut milliyetçiliğine “ilham kaynağı” olmuş, Bektaşilerin Osmanlı Devleti'ne duyduğu nefret Arnavut milliyetçileriyle yakınlaşmaya itmiştir.³⁵⁶

1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamid yönetimine muhalefeti ve Makedonya bölgesindeki faaliyetleri Arnavut milliyetçiliğine yeni alanlar açmıştır. 1908'de Firzovik'teki büyük ayaklanmada “II. Abdülhamid rejimine karşı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne, Meşrutiyet'in ilanı konusunda önemli bir destek” sağlamıştır. Arnavut milliyetçileri özerkliği Meşrutiyet rejiminden bekliyorlardı. Neticede II. Meşrutiyet'in ilanında Arnavutların küçümsenmeyecek derecede desteği olmuştu.³⁵⁷ Hatta bazı Arnavut tarihçilerine göre, II. Meşrutiyet eylemi bütünüyle Manastır ve Arnavut kökenlidir.³⁵⁸ Aynı zamanda Arnavut kökenli olan İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucularından İbrahim Temo gibi şahısların Jön Türk örgütlenmelerin içinde bulunmaları ve II. Meşrutiyet'in ilanında etkili olan Resneli Niyazi gibi birçok Arnavut kökenli asker ve aydın bulunması Arnavutların ümitlerini arttırmıştır. Bu durum Arnavutların özerklik emellerini güçlendirmiş ve onları bu doğrultuda motive etmiştir. Ancak İbrahim Temo gibi şahsiyetlerin temel nedeki II. Abdülhamit'i devirmek ve meşrutiyeti ilan etmektir. Bu mücadele aynı zamanda Osmanlı Devleti ve Arnavutluk'un korunmasıydı.³⁵⁹

Meşrutiyetin ilanından sonra Arnavutlar, İttihat ve Terakki yönetiminden aradığı politikayı görememişlerdi. 1908 seçimleri öncesi İttihat ve Terakki'nin “Türkçü politikasından” rahatsız olan Rumlar, Ermeniler, Hıncaklar ve Araplarla beraber Arnavutlar da Ahrar Fırkası'nı desteklese de İttihat ve Terakki seçimlerde başarılı olmuştur.³⁶⁰ İttihatçıların kurucularından Arnavut kökenli İbrahim Temo

³⁵⁵ Clayer **a.g.e.**, s.367-368.

³⁵⁶ Falma Fshazi, “2. Meşrutiyet Ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın Düşman Olduğu “O An.”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:38 , Mart 2008 s..168.

³⁵⁷ Maden, **a.g.m.**, s. 163.

³⁵⁸ Orhan Koloğlu'nun aktardığına göre, İTC'nin Debre Mebusu Sabri Bey'in ifadesine göre, II. Meşrutiyet'in ilanında Selanik Komitesi'nin katkısı “sıfırdır”. Enver ve Cemal Beylerin askeri örgütleri bile yoktur. Yukarıdaki bilgilerden farklı bir bakış açısı için bkz. Orhan Koloğlu, **Üç İttihatçı, Arap, Kürt, Arnavut Milliyetçilikleri ve İttihat-Terakki**, Kırmızıkeçi Yayınları, İstanbul, 2011, s.199.

³⁵⁹ Arnavutluk coğrafyasında Jön Türk hareketi ve İbrahim Temo'nun fikirleri için geniş bilgi bkz. Entela Muço, “İbrahim Temo'nun Hayatı Faaliyeti Ve Fikirleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 331-366.

³⁶⁰ Tevfik Çavdar, **Müntehib-i Saniden Seçmene**, V Yayınları, Ankara, 1987, s. 5.

adaylıktan çekilerek Romanya'ya dönmüştür.³⁶¹ Yapılan seçimde çoğunluğu ittihatçı 31³⁶² Arnavut, mebus olarak meclise girmiş, 1911 yılına gelindiğinde 15'i İTC'den ayrılmıştı.³⁶³

İttihat ve Terakki yönetiminin Arnavutluk politikası “sertlik ve uyuşukluk” şeklinde kendini göstermiştir. II. Abdülhamit döneminde saygın Arnavut liderler II. Meşrutiyet döneminde dışlanırken, itibar edilmeyenler ise “baş tacı yapılmış” bu durum Arnavut mebusları ve aydınları, millî ve ayrılıkçı arayışlara itmiştir.³⁶⁴

II. Meşrutiyet'te gelişen siyasi olaylar Arnavutları birlik olma yoluna itmiş, farklı dinlere mensup Arnavut milliyetçiliği farklı lehçelere rağmen dil etrafında birleşecek bir karaktere bürünmüştü.³⁶⁵ Meşrutiyet yönetimi Arnavutların beklentilerini karşılayamamış ve Avusturya, İtalya başta olmak üzere Batılı güçlerin etkisiyle 1909'da huzursuzluklar yaşanmıştı. Dil meselesi ve Arnavutların silahsızlandırılması İttihatçılarla Arnavut vekilleri karşı karşıya getirmiştir.³⁶⁶ Böylece Arnavutlar ile İTC yönetimi arasındaki çatışma Arnavut aydınların alfabe meselesini gündeme getirmesiyle daha da belirginleşmişti. Müslüman Arnavutların ancak dil birliğiyle Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarının devam edeceğini düşünen İttihatçılar, Müslüman muhafazakâr kesiminde desteğini alarak Arnavut diline ve Latin alfabesine karşı “İslam'a bağlılıklarının simgesi olan Arap alfabesi” lehinde propaganda yapmıştır. 31 Mart Vakası ve Arnavutların buradaki rolleri çatışmayı daha da derinleştirmiştir.³⁶⁷ Arnavutlar İtalya ve Avusturya'nında probagandalarıyla 2-8 Eylül 1909'da İlbasan Kongresi'nde, “Arnavutçanın öğretim dili olmasına ve Latin harflerinin kabulüne” karar vermişlerdir. Latin alfabesinin Arnavut-Türk birlikteliğine zarar vermeyeceği, İslam dünyasıyla bağını koparmadığı ayrıca dini

³⁶¹ Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, 3F Yayınları, İstanbul, 2006, s.77.

³⁶² Bu sayı bazı kaynaklarda 27 olarak geçmektedir. Adnan Gelmez, “Türk Siyasi Tarihinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 62.

³⁶³ Eraslan, Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, s. 89.

³⁶⁴ Suat Zeyrek, “II. Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 33 Yıl:2012/2, s. 303.

³⁶⁵ Clayer, **a.g.e.**, s.553.

³⁶⁶ Maden, **a.g.m.**, s. 164.

³⁶⁷ Sönmez, **a.g.e.**, s.119.

yönden de sorunlu olmadığı belirtilmiştir. “Arnavutlar, sadece harfler ve yazı ile Hilafete bağlı olmayıp, bütün kalbî duygularıyla, mukaddes makama bağlıdırlar.”³⁶⁸

31 Mart Vakası’nda Arnavut milliyetçiler, Başkım Kulübü ve askerlerin elebaşısı Arnavut Hamdi Çavuş, İsmail Kemal ve Ergiri mebusu Müfit Bey’den aldığı telgrafla ayaklanmayı Ahrar’a mal ederek desteklemişlerdi. Bu olaylardan sonra İTC yönetimi otokratikleşmiş ve merkeziyetçi yönetimi uygulamaya koymuştur.³⁶⁹ Milliyetçiler bunun üzerine tepki olarak özerklik talebi, Arnavut dilinin gelişimi ve vilayetteki kilit noktalara Arnavutların atanmasını talep etmiştir. Avlonyalı İsmail Kemal, Berat mebusu olarak İstanbul’da Arnavut milliyetçilerin sözcülüğünü yapmıştır. İttihat ve Terakki yönetimi Arnavutların merkezi yönetimi savunduğunu düşünüyordu. Ancak Müslüman Arnavutlar her geçen gün etnik yöne doğru yöneliyor ve Hristiyan milliyetçileri destekliyorlardı.³⁷⁰ Halbuki çoğunluğu Müslüman olan Arnavutlar arasında milliyetçiliğin çıkışı 19. yüzyıl Hristiyan milliyetçiliğine karşı bir çıkıştır. Bu hareket Osmanlı Devleti’nden çok onun bozulması ve gücünü kaybetmesine karşı bir tepkiydi. Bu yönüyle ayrılıkçı olmaktan çok, “savunmacı” ve “özerklikçi” bir çıkıştır, ancak Arnavut milliyetçiliği 31 Mart 1909 olayından sonra ayrılıkçı karaktere dönüşmüştür. Bunda Osmanlı Devleti’nin kalıcılığı ve koruyuculuğuna olan güvenin zayıflaması ve II. Abdulhamid dönemindeki merkeze bağladığı Arnavutlarla olan ilişkilerin bozulması da etkili olmuştur.³⁷¹

1910 yılındaki Arnavut isyanı milliyetçi bir isyan olmakla beraber merkezileştirmeye karşı bir direnmeydi. Mahmut Şevket Paşa’nın isyanı bastırırken gösterdiği şiddet milliyetçilere daha fazla taraftar kazandırmıştı.³⁷² Arnavut aydın ve milliyetçilerinin kurduğu ve Arnavut ulusal hareketinin önemli merkezlerinden biri olan Başkım Kulübü aktif olarak çalışmalar yapmaktaydı ve *Başkım* adıyla Arnavutça bir gazete çıkarmaktaydı. Öte yandan Arnavutların talepleri beyannamelerle ifade edilmiştir. Din ve mezhep farkı gözetmeyen Arnavud İttihad

³⁶⁸ Muhammet Erat, “Osmanlı’da Alfabe Tartışmaları”, ed. Hasan Celal Güzel vd., **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 15, Ankara, 202, s. 256-257.

³⁶⁹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara, 2011, s. 207.

³⁷⁰ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.2, E Yayınları, İstanbul, 2006, s. 345.

³⁷¹ Nevzat Kösoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s35-36.

³⁷² Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, s. 345.

Komitesi, İttihat ve Terakki yönetiminin II. Abdülhamit yönetiminden daha kötü olduğunu ileri sürerek ittihatçıları “putperest” olarak nitelendirmişti: “... Biz İslam Hristiyan bütün Arnavutlar düşman-ı müstereke karşı mücadele ve ondan tahlis-i nefis için ittihad ile bir kuvvet teşkil etmeliyiz... Taki mukadderatımızı tahlis ve Cenâb-ı Hak namına yaşasın hür Arnavutluk kahrolsun İstanbul putperestleri demeye ref’i avaz edebilelim.”³⁷³ Diğer bir beyannamede ise meşrutiyete duyulan güvenin hayal kırıklığıyla karşılandığı zikredilerek Müslüman ve Hristiyan birliği öncelenmiştir: “Din ve vatanımızı onların elinden kemal-i besaletle kurtarmak için hepimiz ağış ve ağış ittihad ve muhadenet olalım. Bunun için bi Avnillah bağıralım. Yaşasın müstakil Arnavutluk batsın İstanbul’un ebleh ve hilekârları.”³⁷⁴

1911’de daha da yaygınlaşan isyan, Katolik Arnavutlar tarafından başlatılmasına rağmen Müslüman Arnavutlar “özgürlük, adalet ve özerklik” talebiyle destek vermişlerdi. Padişah ayaklanmayı durdurmak için Kosova’ya gitmiş ve burada Arnavutlara bazı ödünler vererek genel af ilan etmişti. Böylece Arnavutlar sadece kendi bölgelerinde askerlik yapacak, Arnavut okullar açılacak, iki yıl süreyle kimse askere alınmayacak, vergi verilmeyecek ve memurlar Arnavutça bilenlerden seçilecekti. Bu önlemler Arnavutluk kuzeyinde yaşanan isyanı sakinleştirdiyse de güneyde isyan hızla yayılmıştır. Milliyetçi Arnavut komitesi İşkodra, Kosova, Yanya ve Manastır vilayetlerinin tek bir vilayet altında birleştirilmesini, bu vilayetlerin kendi parlamentosu ve ordusuna sahip olmasını istemişti.³⁷⁵

1912 seçimlerinden önce Arnavutlar İttihat ve Terakki’ye muhalif durmuş, Hürriyet ve İtilaf fırkasına yönelmişlerdi.³⁷⁶ Meclis seçimi “sopalı seçim” olarak tarihe geçmiş bu seçimde Arnavutların mebus sayısı 18’e düşürülmüştü.³⁷⁷ Seçimler sonunda Arnavut isyanı baş göstermiş ve bu isyanın zahirdeki sebebi de İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin seçimlere müdahalesi olarak gösterilmiştir. İsmail Kemal ve Hasan Priştine gibi Arnavut mebusların giremediği meclis seçiminden sonra, Hasan Priştine, Necip Draga ve diğer Arnavut siyasi liderler aleni olarak hükümete karşı

³⁷³ İhsan Burak Birecikli, “Arnavud İttihad Komitesinin İki Beyannâmesi, **Yaşam Bilimleri Dergisi**; Cilt 6 S.1, 2016, s.46

³⁷⁴ Birecikli, **a.g.m.**, s.47.

³⁷⁵ Shaw, **a.g.e.**, s.345.

³⁷⁶ Adnan Gelmez, “Türk Siyasi Tarihinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 62, 69.

³⁷⁷ Eraslan, Olgun, **Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento**, s. 108.

mücadele ederek Arnavutları isyana çağırmışlardı. Kosova vilayetinde Müslümanların vergi meselesi üzerine ayaklanma başlamış, Arnavut liderler 12 maddelik taleplerini hükümete iletmışlerdi. Bu talepler özetle şunlardı: Arnavut vilayetlerinde Arnavut dilinin serbest olması ve Arnavutça'nın resmi dil olması, Arnavut milliyetinin resmen tanınması, gelenek ve göreneklerinin kabul edilmesi, idarenin merkeziyetçilikten çıkarılması ve seçimlerin serbestçe yapılması, Arnavut bölgesine gönderilen memurların Arnavutçayı bilme şartı aranması, 1911 ayaklanmasında çıkan zararların tazmini.³⁷⁸

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 1912 Arnavut isyanını devlete değil, İttihat ve Terakki yönetimine karşı olduğunu savunmuştur. Ona göre, bu isyanın üç sebebi vardı. Birincisi zabıtların kötü muamelesi ve Arnavut halkını tahkir etmesi, ikincisi, Hristiyan Arnavutların yabancı devletlerce kışkırtılmaları ve silahlandırılmaları, üçüncüsü de İTC'ye olan muhalefettir.³⁷⁹ Bu isyan hareketlerinin yanında Arnavut halkının gönderdiği telgraflarda Arnavut isyanlarında Yakova ve İpek kazalarındaki hareketleri “fesat cemiyetleri” olarak gören, istiklal fikrinin aleyhinde ve vatan uğruna canlarını fedaya hazır olduklarını bildiren telgraflar mecliste okunmuştur. Meclis konuşmalarında Arnavut olaylarının büyümesinde askerin siyasete alet edilmesi gerekçe gösterilmiştir. Ayrıca isyanların bağımsızlığa dönüşmemesini Arnavutların hilafete bağlılıklarından kaynaklandığı ifade edilmişti. Bu durum II. Abdülhamid döneminde İslamcı siyasetin Arnavutlar arasındaki önemini göstermiştir.³⁸⁰

Balkan savaşının başlamasıyla Arnavutluk toprakları işgal edilmiş İsmail Kemal önderliğinde II. Balkan Harbi sonunda Arnavutluk Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmişti. Arnavutluk devletinin başına geçici olarak başkan olan İsmail Kemal Bey'e göre, Arnavutluk yüzyıllarca Romalılar, Bizanslılar, Normanlar, Bulgarlar, Sırlar, İtalyanlar ve Türklerden gelen fetihlerine rağmen Arnavutlar saf ve lekelenmemiş bir milliyeti temsil etmekteydi. Arnavutlar İslam ve

³⁷⁸ Peter Bartl, **Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)**, Bedir Yayınları, Çev. Ali Taner, İstanbul, 1998, s. 307-308.

³⁷⁹ Maden, **a.g.e.**, s. 168.

³⁸⁰ Eraslan, **a.g.e.**, s. 111-112; Ayrıca Peter Bartl'ın Arnavut Müslümanlarını konu edindiği eserinde Arnavut isyanlarına destek vermeyen ve Osmanlı Devleti'ne sadakat gösteren Arnavutları, coğrafi mekan ve topluluk adlarıyla göstererek zikretmektedir. Geniş bilgi için bkz. Peter Bartl, **Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)**, Bedir Yayınları, Çev. Ali Taner, İstanbul, 1998.

Türk hâkimiyetine rağmen gelenek ve göreneklerine bağlı kalmışlardır. Ona göre bir Arnavut için şerefi, ailesi ve memleketi uğrunda ölmek en büyük değerlerdir.³⁸¹

Arnavut ayrılıkçı milliyetçilerini “fesat cemiyeti” olarak gören ve Osmanlı Devleti’nden yana tavır alan bazı Arnavutlar da vardı. Kendisi bir Arnavut olan Mehmed Akif, 6 Mart 1913 tarihli şiirinde Arnavutluk meselesinde “Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk”ın yaşadığı sıkıntıyı dile getirmiştir.³⁸² Akif şiirinin devamında İslam’da kavmiyetçiliğin olmadığını ayet ve hadislerle açıklıyor, genelde milliyetçiliğe özelde ise Arnavut milliyetçilerinin emellerini gayri İslami olarak addediyordu. Akif Arnavut milliyetçiliğini ve Başkım Kulübü’nü şu dizelerle anlatmıştı: “...Hani, ey kavm-i esâret-zede, muhtâriyyet?... Hani, “Başkım”cılarının kurduğu yüksek hülya? Seni yıllarca avutmuş da o mel’un rü’ya”...Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne! Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine. “Arnavutluk” ne demek? Var mı Şeriat’te yeri? Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri...Fikr-i kavmiyyeti tel’in ediyor Peygamber... Adı batsın onu İslâm’a sokan kaltabanın!...”³⁸³ Akif yukarıda zikredilen mısralardan sonra kavmiyetçi siyasetle hareket edenleri uyarıp Arnavutlardan ibret alınması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Nisan 1910’daki Arnavut isyanında İttihatçıların yanlış siyasetinin milliyetçilerin işine yaradığını, “Yarım papuçla gezen, donsuz üç buçuk zibidi, Arnavudluğu isyana kaldırırmı idi?” diyerek, yönetimden Arnavutluk’ta mahalle mekteplerinin açılmasını elzem görmüştü.³⁸⁴

Tanzimat Fermanı ve Berlin Konferansı sonrasında gelişen olaylar ve Batı’nın müdahalesiyle başlayan ve II. Meşruiyet’te yükselen Arnavut milliyetçiliği Arnavutluğun bağımsızlığıyla sonuçlanmıştı. Vassa Efendi ve Şemsettin Sami Bey’in ifade ettiği Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki hâkimiyeti son bulursa bağımsız bir Arnavutluk devleti elzem olacaktı görüşü, hayata geçmiştir. Arnavutluk Tarihi yazarı Gazmend Shpuza, bu konuyu şöyle ifade etmiştir: “Arnavutluk bağımsızlığı ilânı, halkımızın özgürlük, bağımsızlık ve ulusal birlik uğruna kararlı savaşının mantıki sonucuydu. Bu savaş, zamanı geçmiş bir İmparatorluğa karşı yönelikti, ünlü

³⁸¹ Hasip Saygılı, “20. Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye Algısı”, **Bilge Strateji**, C. 6, S.10, 2014, s. 37

³⁸² Mehmet Akif Ersoy, “Hakkın Sesleri”, **Safahat**, s.181.

³⁸³ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, s.183.

³⁸⁴ Düздаğ, **Yakın Tarihimizde Irkçılık**, s.152.

uyanışçımız Şemseddin Sami Frasheri'nin söylediği gibi, bu İmparatorluk, çöküşüyle birlikte, mezarına Arnavut ulusunu da alma tehlikesini yaratıyordu.”³⁸⁵

I. Dünya Savaşı sırasında Fransız, İtalyan ve Avusturya işgali sonrasında 1920’de Arnavut devletinin ulusallaştırılması hedeflendi. Büyük güçlerin etkisiyle oluşturulan sınırlar Arnavutça konuşan toprakların bir kısmı Sırbistan tarafından ilhak edilmiş, sonrasında Yugoslavya Krallığı’na bağlanmıştı. Ayrıca İşkodra sancağının bazı toprakları Karadağ’a bağlanırken, Çameri’nin büyük bir bölümü de Yunanistan’a verilmiştir. İlhak edilen bölgelerde Arnavut kimliği ön plana çıkamazken, Arnavut devletinin de millileşmesinde ileriye gidilmesine izin verilmedi.³⁸⁶

D.4.2. Arap Milliyetçiliği

Osmanlı Devleti’nde milliyetçilik akımının etkisiyle ayrılıkçı bir siyaset güden diğer bir unsur Arap milletidir. 16. yüzyılda Sudan ve Fas dışında Arapça konuşulan bütün ülkeler Osmanlı Devleti’nin sınırları içindeydi. Osmanlı Devleti bu bölgelerde egemenlik tesis ederek farklı din ve mezheplere mensup Arap toplumunu mali ve idari yönetimi altına almıştı. Irak, Suriye, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir, Yemen ve Arabistan gibi bölgeler Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altındaydı. Osmanlı Devleti, Müslüman dünyanın sınırlarını korumuş ve genişletmişti. Aynı zamanda Arabistan’da bulunan kutsal mekânları koruyan Osmanlı Devleti, hac ibadeti için yapılan seyahatleri de örgütlemişti.³⁸⁷

Osmanlı İmparatorluğu’nda milliyetçi hareketler öncelikle Balkanlarda etkisini gösterse de ilerleyen zamanlarda Osmanlı Devleti’nin diğer Müslüman milletlerinde bir ideoloji olarak taraftar bulmuştur. Diğer milliyetçiliklerde olduğu gibi Arap milliyetçiliği de Fransız İhtilali’nin fikir yapısından etkilenmiş, kültürel boyuttaki gelişmelerden sonra siyasi bir içerik kazanmıştır. Ferhat Abbas’ın

³⁸⁵ Gazmend Shpuza, **Arnavutluk Tarihi**, C.2, Tirane, 1983, s. 311.

³⁸⁶ Clayer, **a.g.e.**, s. 561-563.

³⁸⁷ Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 253.

görüşüne göre, milliyetçi uyanıştan önce Cezayir milleti diye bir şey yoktu. Ancak geniş İslam topluluğu vardı.³⁸⁸

Arap milliyetçilik fikri, 18. yüzyılın sonlarına doğru etnik temelde olmamakla birlikte, Arabistan merkezli Vahhabi hareketinin mezhebi yaklaşımlarla ortaya çıkmıştı. Merkezi otoriteye ve Osmanlı hilâfetine karşı çıkan bu hareket, Arap milliyetçiliğin bir tezahürü olarak gelişmişti. Vehhabilik hareketi Osmanlı Devleti'nin egemenliğine yönelmiş farklı dini yorum ve siyasi nitelikli ciddi bir tehditti.³⁸⁹ Arap milliyetçiliğinin kökleri Kavalalı'nın Osmanlıya karşı bir Arap krallığı kurma biçimindeki siyasi ihtiraslarına kadar götürülebilir.³⁹⁰ Merkezden uzak olan Osmanlı temsilcileri de farklı kimliklere bürünebiliyordu. Kavalalı'nın oğlu İbrahim Paşa'nın "Ben bir Türk değilim, Mısır'a çocukken geldim ve o zamandan bu yana, Mısır'ın güneşi benim kanımı değiştirdi ve beni bütünüyle Arap yaptı" sözü Arap siyasi milliyetçiliğin ilk örnekleri olarak gösterilmiştir.³⁹¹ Ancak İlber Ortaylı, Kavalalı'nın 1830-1839'daki isyanını Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik yönüyle olmasa da modern merkezîyetçi devlet aşamasına geçmesinde önemli bir gelişme olarak görmüştür. Ona göre, Mehmed Ali Paşa, Arap milliyetçisi olmadığı gibi bu milliyetçiliğin öncüsü de değildir.³⁹²

Napolyon 1798'de Mısır'ı işgal ettikten sonra buraya çok sayıda bilim adamıyla beraber matbaayı da getirmişti. Mısır'ın işgal içeriği ve bıraktığı miras sıradan bir askeri olay olmanın ötesine geçmiştir. Avrupa'daki modern fikirler ve bilimsel faaliyetler ilk defa Ortadoğu'ya gelmişti. Kavalalı işgalden sonra askeri modernleşmeyle beraber kültürel faaliyetlere de yönelmiştir. Avrupa'ya gönderdiği öğrenciler, yabancı okullarda eğitim görenler ve Batı dillerinden yapılan tercümeler sayesinde milliyetçi kavramlar Mısır'da etkisini göstermeye başlamıştır. Mehmed Ali Paşa'nın Fransa'ya öğrenci olarak gönderdiği kişilerden biri Rafi el Tahtavî (1801-

³⁸⁸ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev: B. Ersanlı, G. G. Özdoğan, Nil Yayın, 2013, İstanbul, s.158.

³⁸⁹ Davut Hut, "Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği" **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl. 1, Ortadoğu Özel Sayısı, s.110.

³⁹⁰ Adid Davışa, **Arap Milliyetçiliği, Zaferden Umutsuzluğa**, ç. Lütfi Yalçın, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004, s.25.

³⁹¹ Faruk Bozgöz, "Arap Milliyetçiliği", **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Milliyetçilik II**, Yıl 10, sayı 39, Ankara, y.y , s.105.

³⁹² İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 60.

1873)'dir.³⁹³ Arap milliyetçiliğinin ilk düşünürlerinden biri olarak görülen Tahtavî'nin çıkış noktası “vatan sevgisi”ne yüklediği anlamdır. Tahtavî'ye göre vatan sevgisi, “medeniyetin en temel erdemlerinden biridir” ve bu sevginin olmadığı yerde medeniyetten bahsetmenin anlamı da yoktu. Tahtavî'nin vatan algısı “farklı din ve ırklardan insanların bir araya gelmesi ve bu birliktelikten fayda elde etmesi” demekti. Ona göre, “Mısır bir vatanıdır ve Mısırlılar vatanlarını sevmeleri gereken bir ulustur.”³⁹⁴ Toprağa bağlı olarak oluşan vatan sevgisinin sonraki aşaması siyasallaşmış milliyetçilik olacaktır.

19. yüzyılda gelişen Arapçılık, sadece Mısır'a has bir gelişme değildir. Balkanlar'da olduğu gibi Arap dünyasında da ilk milliyetçi hareketler gayrimüslim Araplar içinde teşekkül etmiş ve şekillenmiştir. Kimi düşünürlere göre Arap milliyetçiliği hikâyesinin başladığı yer, Beyrut'ta Amerikalı misyonerlerin desteklediği 1847'de seçkin Hristiyanların kurduğu Edebiyat Topluluğu'dur.³⁹⁵ Lübnan gibi sahil kentlerde yaşayan Hristiyan Arapların Batılılarla giriştiği ticari ilişkiler sonucu Batıcı modern görüşler Araplar arasında yayılmış ve Arap uyanışının kültürel yönü olan Arap milliyetçiliğinin alt yapısını oluşturmuştur. Büyük kısmını Lübnanlı Hristiyanların oluşturduğu aydınlar içinde Nasif el-Yazıcı 19. yüzyılda edebi bir harekete öncülük etmiştir. Onun ardından gelen Butros el-Bustani, Arapça sözlük ve ansiklopedi yazmış, Arap kültürel milliyetçiliğinin ilk gazetesi olarak görülen *Cinan* gazetesini çıkarmıştır. Beyrut Amerikan Konsolusluğu'nda tercümanlık yapan Bustani, Albert Hourani tarafından “Arap Edebi Rönesansı” olarak tarif edilen hareketin kurucularındandır.³⁹⁶

Modern Suriye tarihinin önemli kişiliği olarak da bilinen Bustani 1863 yılında Amerikan ve Fransız dostlarının desteğiyle “El Medrese El Vataniyya”yı kurarak burada her cemaat ve dinden gençlere milli bilinç aşılamıştır.³⁹⁷ “Suriye Vatanı” ve Suriyelilerin birleşmeleri konusuna değinmesine karşın Osmanlıcı bir çizgide olduğu

³⁹³ Ali Bilgenoğlu, “Ortadoğu'da Bir Öncü: Modernitenin Mısır'a İlk Taşıyıcısı Rifa'a Rafi el-Tahtavî (1801-1873)”, *History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı* / 2010, s. 31.

³⁹⁴ Ali Bilgenoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2007, s. 38-39.

³⁹⁵ İbrahim el-Beyumi Ganim, *Hasan el-Benna'nın Siyasi Görüşleri*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2012, s. 115.

³⁹⁶ Bilgenoğlu, *a.g.e.*, s. 59.

³⁹⁷ Adil Bakıaya, *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu, Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 253.

söylenen Bustani'ye rağmen, Nafi el-Yazıcı'nın oğlu İbrahim el-Yazıcı, fikirlerinde Türklerin hâkimiyetinden kurtulmak gerektiğini ortaya koymuştur. Bir diğer Hristiyan Arap olan Corci Zeydan, vatan sevgisi konularına değinerek Arap kültürel uyanışına katkıda bulunmuştur. Bu aydınların ortak noktaları ise, Suriye'de kurulmuş olan yabancı misyoner okullarında Batılı eğitim almalarıydı.³⁹⁸ 1875'te Suriye Protestan Koleji mezunları tarafından kurulan Beyrut Gizli Cemiyeti, yerel halkı Osmanlı'ya karşı birlik olmaya çağırarak din farkı gözetmeksizin bir Arap devleti kurmayı hedeflemiştir.³⁹⁹

Müslüman toplumlarındaki Arapçılığın 19. yüzyıl sonlarındaki milliyetçiliğe dönüşmeden önceki en büyük tezi, İslam'ın bidatlardan dolayı gerilemesiydi. Bu kötülüklerden kurtulmak için ümmet içindeki güç dengesi Türklerden tekrar Araplara geçmesi gerekiyordu. Zira İslam'ı gerilemekten ancak Araplar kurtarabilirdi. Arap yarımadası ümmet içinde merkezi konuma sahipti ve Arapça İslam düşüncesinin diliydi. Bununla beraber Arap İslam'ı modern bozulmalardan, ahlaki bozulma ve despotizm pasifliğinden uzak olduğu⁴⁰⁰ tezleri ileri sürülmüştür.

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yıllarında İslami modernizmin birçok önderi milliyetçiliğin İslam evrenselliğiyle uyuşmayacağı endişesiyle reddetme eğilimindeydiler. Ayrıca Batı yayılcılığına karşı birçok Müslüman, İslam Birliği düşüncesinden dolayı Osmanlıcı bir tavır göstermiştir.⁴⁰¹ Bu düşünürler içinde en çok üzerinde durulan kişi Cemalettin Afgani (1838-1897)'dir. Afgani ve onun öğrencisi Muhammed Abduh (1849-1905) Batı'nın kültürel tehdidine karşı İslami reform, yeniden diriliş ve İslam birliği gibi düşünceleri savunuyordu. Kur'an ve sahih sünnete dayalı İslam anlayışı, aklın önemi, içtihat kapısının tekrar açılması ve mezhep ayrılıklarının giderilmesi Afgani'ye özgü fikirlerdi.⁴⁰²

³⁹⁸ Arap coğrafyasında faaliyet gösteren sadece Protestanlar değildi. 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Cizvitler Beyrut'ta "Üniversite St. Joseph" adında bir üniversite kurdular. Filistin ve Suriye'de Rusça eğitim verilen 135 Ortodoks Okulu bulunuyordu. Bkz. Baktıaya, **a.g.e.**, s.127-128.

³⁹⁹ Mim Kemal Öke Arap uyanışını Beyrut Gizli Cemiyeti ile başladığını söyler. Bkz. Bilgenoğlu **a.g.e.**, s. 59.

⁴⁰⁰ Bozgöz, **a.g.m.**, s.106.

⁴⁰¹ Hamid İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce**, çev. Yusuf Ziya, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1995, s. 215.

⁴⁰² Bilgenoğlu, **a.g.e.**, s. 327. Cemaleddin Afgani ve dergisi için bkz. Seyyid Hadi Hüsrevşahi, **"Afgani, Hayatı ve Mücadelesi, Urvet'ul Vuska Cemaleddin Afgani Muhammed Abduh**, çev. İbrahim Aydın, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987.

Abduh'un halefi olan Reşid Rıza (1865-1935) Afgani ve Abduh'un düşüncelerini sahiplenen bir başka düşünürdü. Rıza'ya göre, milliyetçiliği dışlayarak bir sonuca ulaşılamazdı. Arap milliyetçiliğini Renan'a yakın bir çerçevede değerlendiren Rıza, milliyetçiliği, İslami kurallara bağlı bir ülke halkının birlik içinde vatan savunması ve bağımsızlık mücadelesine yönelmesi şeklinde tarif etmiştir. Ona göre, İslam'ın da cihat anlayışından amaçladığı da buydu.⁴⁰³ Rıza'nın 1900'de yazdığı yazılarında Arapçı bir eğilim göze çarpmaktadır. Arap ve Osmanlı fetihlerini değerlendirdiği yazısında İslam fetihlerinde en büyük şeref Araplarda olduğunu iddia etmiştir. Dinin onların sayesinde büyüüp geliştiği ve onların attığı temelin sağlam olduğunu söyleyerek Arap vurgusu yapmaktaydı. Rıza'nın öne sürdüğü bu düşünceler İslam'ın yüceltilmesi ve Müslüman ümmetin yeniden canlanmasına yönelikti. Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasının İslam'a faydalı olacağını düşünen Reşid Rıza, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. Onun düşüncelerinde Batı kaynaklı olan "nation" içerikli ulus-devlet temelli milliyetçilik Müslümanlar arasında sadece bir ihtilaf kaynağı değil, aynı zamanda dinden çıkmayla eş değerdirdi.⁴⁰⁴

Halifeliğin Türkler tarafından Kureyşlilerden zorla alındığını düşünen Reşid Rıza'ya göre, II. Abdülhamid halifelik unvanını sıkça kullanmış, İttihad-ı İslam'ı, siyasetinin temeli yapmıştı. Anayasayı kaldırarak otuz yıl boyunca zulüm ve istibdatı doruğa çıkaran II. Abdülhamid, Batılılaşmış zihinlerde halifeliğin anayasal düzen kurmaya engel olduğu kanaatinin oluşmasına sebep olmuştu. Ona göre hilafet makamı, Osmanlı sultanının adını "süsleme", dışarda bir parça "itibar", dış ülkelerdeki Müslümanlar üzerinde "manevi etki oluşturan resmi bir lakap"tan ibarettir.⁴⁰⁵

Reşid Rıza *Menar* gazetesinde, ayrılıkçı Arapların Osmanlı Devleti içinde Araplar adına iş görülmesini doğru bulmamıştır. Devletin bekasını Araplarla Türklerin ittihadına bağlayan Rıza, İstanbul'daki bazı Türk gazetelerinin Türkçülük yapması ve Araplara yönelik nefret propagandalarının üzücü bir olay olduğunu ifade etmiştir. Rıza, *İkdam* gazetesinin ırkçılık yaparak Arapları kızdırdığını ileri

⁴⁰³ Çağatay Okutan, "Arap Milliyetçiliği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 56-2, s.163.

⁴⁰⁴ Davişa, *a.g.e.*, s. 19-20.

⁴⁰⁵ Mehmet Çalen, *M. Reşit Rıza'da Hilafet Düşüncesi, Osmanlı Tecrübesi*, Nida Yayınları, Malatya, 2008, s. 46.

sürmüştür. İki taraf arasında yanlış anlamaları bertaraf etmek amacıyla yazılarını bizzat *İkdam* gazetesinde yayınlamış, bunun sonucunda önemli adımların atıldığını savunmuştur. Örneğin, Hükümet Arap beldelerindeki mahkemelerde dava dilekçelerini Türkçe vermeyi zorunlu kılan hatayı telafi etmişti. 1910 yılında Şeyhül İslam Musa Kazım'ın da desteğini aldığı "İlim ve İrşad Cemiyeti"ni kurmuş, eğer projesi başarılı olursa ayrılıkçı Arnavut ve Kürt Müslümanlarla sağlam bir bağ ve kardeşlik kurulacağını savunmuştur. Rıza, görüşlerinden dolayı kendisinin milliyetçilikle, Arapların yalaka yaftasıyla, Türk tarafından da ihanetle suçlanmasına sitem etmiştir.⁴⁰⁶

Arap milliyetçiliğinde adı anılması gereken bir diğer düşünür Suriyeli Abdurrahman El-Kevakibi (1849-1903)'dir. İslamcı düşünür, istibdat eleştirileri yaparak II. Abdülhamid'i hedef almıştır.⁴⁰⁷ Kevakibi, "Umm el-Kura" adlı kitabında İslam toplumu temsilcilerinden oluşan bir heyetin Kureyş soyundan bir halife seçmesi ve halifelik merkezinin de Hicaz'a taşınması fikrini ortaya atmıştır. Yazar, Müslümanların dirilişinin Araplar öncülüğünde yapılması gerektiğini düşünerek Arap milletini yücelten ve ırkçılığa varan cümleler kullanmıştır.⁴⁰⁸

Dini otoritenin Türklerden alınıp Araplara verilmesini düşüncesine sahip olan Kevakibi, Afgani, Abduh ve Rıza gibi İslamcı, emperyalizm karşıtı ve İslam'da İslah hareketi düşüncesine sahip bir düşünürdü. Ancak Afgani, Abduh gibi düşünürler halifenin Türk, Hind veya Arap olmasını sorun olarak görmezken Kevakibi, ısrarla Halifenin Arap olması gerektiğinde kararlıdır. Tüm bu düşüncelere rağmen Kevakibi, Afgani ve Abduh gibi Osmanlı birliğinden yanaydı.⁴⁰⁹ Bu düşünürlerde Arapların siyasal bağımsızlıktaki isteksizliği, dönemin Müslüman entelektüellerin genel tavrını yansıtmaktadır. Türk ve Arap işbirliği içinde Osmanlı Devleti'nin devamından yana

⁴⁰⁶ Reşid Rıza, **İttihad-i Osmanî'den Arap İsyanına**, çev. Özgür Kavak, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007, s. 155-158.

⁴⁰⁷ Baktıaya, **a.g.e.**, s. 345-346.

⁴⁰⁸ **a.g.e.**, s. 350-357.

⁴⁰⁹ II. Abdülhamid, Kevakibi'nin Arap hilafeti kurma düşüncesini engelleme yoluna gitmemiş, uyguladığı siyasetle Arap milliyetçiliğinin harekete geçmesini engellemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin dış tehlikeler i ve içteki "fesat cemiyetler" in faaliyetlerinden haberdar olan II. Abdülhamid bu faaliyetleri kontrol altında tutmuştu. Geniş bilgi için bkz. Zekeriya Kurşun, **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 30-31.

olan İslami kesimin aksine Suriyeli Hristiyan Necip Azuri, Osmanlı'yı parçalama ve Arap devleti kurma idealini taşımıştır.⁴¹⁰

Arap milliyetçiliğinin ilk olarak Lübnan ve Suriye Hristiyanları arasında zuhur ettiğini ve “Hasta Adamı” zor duruma düşürmek ve Avrupa'nın mirasını paylaşmak için bu milliyetçilikleri bir araç olarak kullandığını düşünen Muhammed Kutup'a göre, ilk dönemlerde Arap milliyetçileri aleni olarak İslam Hilafeti'ne karşı değildi, bunun yerine çalışmalarını Arapçılık altında yürütüyordu. Siyonizmin desteğini alan bu hareketler Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak ve İslam'ı zayıflatmak amacını güdüyorlardı. II. Abdülhamid bu oyunların farkındaydı ancak Hilafet Devleti ve genel olarak Müslümanların o gün ki durumu bu tuzakları engelleyecek güçte değildi.⁴¹¹ II. Abdülhamid'in İslam Birliği siyaseti Arapların Osmanlı'ya karşı tutumunda yumuşama yaşatmış, Arapların hem Hilafet hem de İslam'ın sembolü olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ne bağlılıkları devam etmişti. Hristiyan Arapların girişiyle ayrılıkçı milliyetçi harekete dönüşen Arap milliyetçiliği bu dönemde Müslüman Araplardan istediği desteği alamadığı için etkili olmamıştır.⁴¹² II. Abdülhamid, kendisine bağlı Sünni ya da sufi ve dini itibarı olan Arap ileri gelenlerinden oluşan bir bürokrasi kurarak İslamcı politikanın gücünü artırıyordu. Bu amaç doğrultusunda reformcu Tunuslu Hayrettin Paşa sadrazamlığa getirilmişti.⁴¹³

Akçura'nın 1904'te yazdığı “Üç Tarzı Siyaset” makalesinde Osmanlı ve İslamcı siyasetin alternatif olmadığı, Türkçülüğün uygun bir siyaset olacağını yazdığı zamanda, Suriyeli bir Hristiyan olan Necip Azuri de Paris'te yazdığı yazısında İslamcı ve Osmanlıcı siyasetin çözümlere olan güvensizliğinden dolayı Müslümanlarla Hristiyanların bağımsız bir Arap devleti altında toplanmaları çağrısını yapmıştı.⁴¹⁴

Suriyeli muhalif Araplar, II. Abdülhamid döneminde Avrupa'da bulunan Jön Türklerle iletişim halinde olmuşlar İttihat Terakki Cemiyeti'nde bazı görevler

⁴¹⁰ Davışa, **a.g.e.**, 21-22.

⁴¹¹ Muhammed Kutub, **Çağdaş Fikir Akımları**, çev. M. Beşir Eryarsoy, Beka Yayınevi, İstanbul, 2011, s.624-626.

⁴¹² Bilgenoğlu, **Arap Milliyetçi Cemiyetleri**, s. 64.

⁴¹³ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık(1908-1918)**, çev. Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 50.

⁴¹⁴ Kayalı, **a.g.e.**, s. 43.

almışlardı. Mısır aynı dönemde muhaliflerin buluştuğu mekan olmuş, burada Türk-Arap İstişare Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyet Jön Türk politikalarına hizmet eden *el-Menar* gazetesinde fikirlerini yayıyorlardı. Osmanlı bütünlüğü içinde İslam birliğini savunurken Avrupa emperyalizmi ve II. Abdülhamid yönetimi birlikte eleştirmiştir. 1908 devriminden sonrasında ise bu cemiyet Jön Türk ve İttihat Terakki Cemiyeti'ni en çok eleştiren yapı olmuştur.⁴¹⁵ Reşid Rıza'nın çıkardığı *Menar*, hükümetin Arap ve İslam karşıtı tutumunu eleştiriyordu. Rıza, devletin çöküşünü önlemek amacıyla Mısır merkezli ve üyelerinin çoğunu Arapların oluşturduğu Osmanlı Adem-i Merkeziyetçilik Partisi'ni kurarak Arap bölgeleri için özerk yönetimi savunmuştur.⁴¹⁶

II. Meşrutiyet'ten itibaren Arap milliyetçiliği muhtelif cemiyetler altında siyasi bir kimliğe bürünmüştür. Adem-i merkezci ve Türk-Arap yöneticilerden kurulacak bir yönetimde genel olarak Osmanlıcı bir politika izlenmişti. Osmanlıcı bir politikanın yanında söylemlerinde Arapların İslam'dan dolayı üstünlükleri de örtük bir şekilde görülmekteydi. Yönetimin uygulamalarından rahatsızlık duyan bu cemiyetler İttihatçıların iktidardan ayrılmaları gerektiğini dillendirmiştir.⁴¹⁷ 1908 ihtilalinin ardından, eski yönetim taraftarı olan bazı yerel yönetici ve eşrafın devlet hizmetinden uzaklaşmaları, halk önünde küçük düşürülmeleri ve hapse atılmaları gibi uygulamalar, bir yandan geleneksel toplumsal yapının zedelenmesini aynı zamanda tepkisel bir Arap milliyetçiliğini körüklemişti. Bu ise Arapları, Arnavut milliyetçiliğini örnek alarak kendi cemaatlerinin çıkarlarını koruma politikasına itmişti.⁴¹⁸

1908'de Cenevre'de toplanan Genç Mısırlılar adlı örgüt, Mısır'ın geleceği ve bağımsızlığı için istişare de bulunmuşlardı. 1911 yılında ise Paris'te kurulan gizli cemiyetlerden biri olan El-Fetat (Genç Araplar) Cemiyeti öncülüğünde 1913'te Paris Arap Kongresi tertip edildi. Bu kongrenin Paris'te toplanmasını hilafet topraklarının

⁴¹⁵ a.g.e., s. 53.

⁴¹⁶ Selin Çağlayan, **Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 144.

⁴¹⁷ Osmanlı'da II. Meşrutiyet sonrası kurulan gizli ve açık cemiyetler ve bunların politikaları hakkında müstakil çalışma için bkz. Ali Bilgenoğlu, **Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2007; Zekeriya Kurşun, **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 79-141.

⁴¹⁸ Sancaktar, , **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi**, Hüseyin Cahit Yalçın Örneği(1908-1925), s. 368.

birinde yapılmaması eleştirilmiş, Osmanlıcı düşünen bazı Arap Müslüman düşünür ve yayınlar bu durumun Osmanlı Devleti ve Doğu'ya yapılmış bir ihanet olduğunu dile getirmiştir.⁴¹⁹ Şekip Arslan kongreye karşı çıkmış, kongreyi tanımadığını bildirmiştir.⁴²⁰ Arap vilayetlerindeki bazı gazeteler de kongreyi tertip edenlerin Arapları temsil etmediğini savunmuştur. Muhafazakâr ve İslam birliğine önem veren düşünürler Hristiyan ve Müslüman Arapların “tek millet” olarak ittifakına tepki göstermiştir.⁴²¹ Kongrede alınan kararlar; siyasi reformların tüm vatandaşlar için zorunlu olması, Arapların yönetime daha aktif katılmaları, Arap eyaletlerinde adem-i merkezci rejimlerin kurulması ve Arap memleketlerinde Arapçanın resmi dil olması ve imparatorluğun ikinci resmi dili olarak tanınmasını kapsıyordu.⁴²² Kongrede talep edilen reformlar İttihat ve Terakki tarafından dikkatle izlenmiş, kongre temsilcileriyle bir ittifak yapılmıştı. Ancak Arap araştırmacılar ittihatçıların ittifakı ihmal ettiğini bundan dolayı Arap liderler de bağımsızlık çağrısında bulunduğunu ileri sürmüştür. Oysa İTC ittifaktan vazgeçmemişti. Sadece merkezîyetçi siyasetlerini kaybetmek istememişlerdi. Ayrıca görüşme iki tarafın temsilcileri arasında gerçekleşmiş, Arapların tüm istekleri kabul edilmişti. Ancak bu istekler “İrade-i seniyye” ile kanunlaşmadığından ittifakın resmi bir niteliği yoktu. Ayrıca anlaşmanın uygulanması için yeterli zaman bulunamamış I. Dünya Savaşı başlamıştır.⁴²³ Arap milliyetçileri İTC'yi Osmanlı Devleti'nin diğer unsurlarını Türkleştirmekle suçluyor ve bu tutum zamanla Türk karşıtlığına dönüşüyordu. Kayalı'ya göre, aslında İttihat ve Terakki yönetimi hiçbir zaman Türkleştirme siyaseti gütmemişti. Bu iddialar esas

⁴¹⁹ 1916'daki Arap isyanının önderi Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda toprak kaybettiği bir dönemde Arapları temsil ettiğini düşünen bu kesimin ihanet içinde olduğunu düşünmüş ve onların destek taleplerine olumsuz bakmıştır. Bkz. Bilgenoğlu, **a.g.e.**, s.182; Ancak El-Fetât Cemiyeti 1913 kongresinden sonra Arap cemiyetleri birleştirmeye çalışmış, I. Dünya Savaşı'nda Türklere karşı siyasetlerinde etkili olmuştu. El-Fetât, 1916'da ise Şerif Hüseyin'in temsilcisi konumuna gelmiştir. Zekeriya Kurşun, **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 128-129.

⁴²⁰ Arslan, bu kongreyi Osmanlı Devleti'nin itibarının zedelenmesi olarak görmüştü. Ona göre bu durum sadece Türklere değil tüm Müslümanlara zarar vermişti. Ayrıca Arapların kendilerini “milliyetçi” olarak gösterme çabaları da boşunaydı, çünkü Avrupalılar açısından Müslümanlar “tek millet”ti. Emir Şekip Arslan, **Arap Gözüyle Osmanlı: İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları**, Klasik Yayınları 2. Baskı, Çev. Halit Özkan, İstanbul, 2008, s. 65.

⁴²¹ Kurşun, **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, s. 140.

⁴²² Davışa, **a.g.e.**, s. 30.

⁴²³ Kurşun, **a.g.e.**, s.142.

olmayan propagandalardı ve Arap dünyası parçalanıp küçük devletçiklere bölündükten sonra da bu yorumlar devam ettirilmişti.⁴²⁴

Osmanlı Devleti'nde Balkanlarda milliyetçiliğin yayılmasıyla Arap milliyetçiliği de yükselişe geçmiştir. Bu hareket diğer milliyetçi hareketlerle benzerlikler taşımaktadır. 19. yüzyılın sonlarına kadar siyasi hedefleri olmayan Arap milliyetçiliği kültürel farklılık boyutunu geçerek Osmanlı Devleti içinde siyasal ayrılma taleplerinde bulunmuştur.⁴²⁵ Osmanlı Devleti Balkan Harbi'ne girdiğinde Beyrut, Şam ve Basra'da bağımsızlık eğilimleri de alevlenmişti.⁴²⁶

Mekke Emiri Şerif Hüseyin tarafından 1916'da ilan edilen "Büyük Arap İsyanı"na kadar Osmanlı Devleti'nde Arap topraklarını payitahttan ayırmaya dönük ciddi bir girişim olmaması⁴²⁷ dikkate değerdir. Mc Mahon'un vaatleriyle Arap isyanını başlatan Şerif Hüseyin, 1916'da kendisini "Arap Ülkeleri Kralı" olarak ilan etti. Ancak Fransızların itirazı sonrası Hicaz kralı olmakla yetindi.⁴²⁸ Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra, "Arapların hayal ettiği Büyük Arap devleti ise hiç bir zaman kurulamamıştır."⁴²⁹

⁴²⁴ Kayalı, **a.g.e.**, s. 96-97, 234.

⁴²⁵ Bozgöz, **a.g.m.**, s. 99.

⁴²⁶ Kayalı, **a.g.e.**, s.238.

⁴²⁷ Davışa, **a.g.e.**, s. 30.

⁴²⁸ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, **a.g.e.**, s. 384.

⁴²⁹ Kurşun, **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, s. 155.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİĞİN SEYRİ VE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE MİLLİYETÇİLİK (1939-1950)

1. Türkiye’de Milliyetçiliğin Gelişimine Genel Bakış

1.1. Milli Mücadele’den Cumhuriyet’e Milliyetçilik

Türk milliyetçiliğinin en doruk seviyesine ulaştığı dönem Milli Mücadele yılları olmuştur.¹ Milli heyecanla dini heyecanın beraber etkili olduğu² İstiklal Harbi’nde Müslümanlık, vatan ve millet kavramlarıyla bütünleşmiş ve toplumsal millet bilincini güçlendirmişti. II. Meşrutiyet döneminde şekillenen milliyetçilik akımı Milli Mücadele ve yeni kurulacak devletin temelini teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti’ndeki ayrılıkçı milliyetçiliğe karşı Türkler, varlık yokluk mücadelesi söz konusu olduğunda maddi ve manevi varlığını korumak için verdiği tepki meşru bir milliyetçilik savunmasıydı. Bu anlamda Türk milliyetçiliği tepkisel bir varoluştur.³ Bu tepki işgal edilmekten, aşağılanmaktan veya ihanetten gelen tepkilerdi. Bu durum hem milliyetçiliği beslemiş hem de milliyetçilik tarafından beslenmişti.⁴

Peyami Safa’ya göre, İstiklal Harbi’nin bütün sıfatları ve tabirler Türk milliyetçiliğini temsil etmektedir. “Milli Mücadele”, “Milli Hareket” vb. kelimeler bunun ispatıydı.⁵ Hüseyin Dayı, “Osmanlılık ve İslamcılığın birliği sağlayamadığından Türkçülüğe geçilmiş, Kurtuluş Savaşı yıllarında da halk azmini milliyetçilikten alarak İstiklal Harbi’ne girmiştir”, tezinin yanlışlığını ifade etmiştir. Daha önce kendisinin de bu görüşü savunduğunu dile getiren Dayı, kitabının üçüncü

¹ Mehmet Saray, **Atatürk’ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 73.

² Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, ATAM, Ankara, 2010, s.60.

³ Turan Güven, “Milliyetçilik İçedönük Milliyetçilik ve Ulusal Dalgalar”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007, s. 141.

⁴ Durmuş Hocaoglu, **Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri**, Ardıç Yayıncılık, , Ankara, 2000, s. 97.

⁵ Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, s.59-60.

baskısında, “galat-ı meşhur” olarak ifade ettiği yanlış düzelttiğini beyan etmiştir. Ona göre, Kurtuluş Savaşı tam olarak İslami bir ruhla yapılmıştır.⁶

Turhan Feyzioğlu’na göre Milli Mücadele Türk milliyetçiliğine dayanarak kazanılmış,⁷ savaşın en zor günlerinde cesaret ve vatanseverlik abidesi din adamları bulunmuştu.⁸ Mustafa Kemal, milliyetçilik ve din arasındaki etkili bağı fark etmiştir.⁹ Onun belirttiği, “...hakiki vaziyeti anlamamışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı...” bu durumda pek çok din adamı Paşa’nın ifadesiyle, “hakikati halka izah ettiler...doğru yolu gösteren vaaz ve nasihatlerden sonra herkes çalışmaya başladı.”¹⁰ Mustafa Kemal, İstiklal Harbi’ni kazandığında, aynı zamanda İslam ordularının kumandanı olarak görülmüştür.¹¹ Bekir Biçer derlediği kitapta, Atatürk’ün dini ve milli duyguların ağır bastığı yazılarından dolayı, onu “Modernist Müslüman” olarak tarif etmiştir.¹² Milli Mücadele’ye İslamcıların büyük çoğunluğu destek vermişken bir kısım İslamcı Anadolu hareketine karşı durmuş, saraya bağlı kalmışlardı. Anadolu Harekatı’nın şansı olmadığı, halife etrafında toplanmakla kurtuluşu savunan bu kesim, Anadolu Harekatı’nı İttihatçı olarak değerlendirmiştir. Mustafa Sabri Efendi Milli Hareket’e sert tedbir uygulamak isteyenlerden biridir. Bu meyanda Anadolu Hareketi’ni kınayan bildiri yayınlanması fikri, Tealî İslam Cemiyeti tarafından kabul görmemiştir.¹³

Kurtuluş Savaşı boyunca İslam ile eklektik bir tavır içinde gelişen Türk milliyetçiliği, Kemalizm’le özdeşleşinceye kadar din ile bir çatışma yaşamamıştır. Milli Mücadele boyunca Mustafa Kemal’in dini ihtiva eden nutukları, Men-i Müskirat (içki yasağı), halife-sultanın kurtarılması söylemi ve Birinci Meclis içinde

⁶Hüseyin Dayı, **Batı’dan İthal Milliyetçilik ve Öteleştirdikleri**, Akis Kitap Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013, s.14, 204.

⁷ Turhan Feyzioğlu, “Atatürk ve Milliyetçilik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, Mart 1985, S. 2, s. 353.

⁸Turhan Feyzioğlu, “Türk İnkılabının Temel Taşı: Laiklik”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, ATAM, Ankara, 2008, s. 163.

⁹ Gotthard Jäschke, “Türk Kurtuluş Savaşında Milliyetçilik ve Din”, Çev. Aytunç Ülker, **Tarih Okulu**, Kış 2009 Sayı II, s. 95.

¹⁰ Ali Sarıkoyuncu, **Milli Mücadelede Din Adamları I**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 11.

¹¹ Abdullah Ahsen, “Milliyetçilik ve Ümmet Kimliği”, Çev.: İbrahim Kalın, **Milliyetçilik Köprü Dergisi**, Güz 95, S. 52., 2006.

¹² Bekir Biçer, **Modernist Müslüman**, Ebabil Yayınları, İstanbul, 2008.

¹³ Hulusi Şentürk, **Türkiye’de İslami Oluşumlar ve İslamcılık**, Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2015, s. 103.

din adamlarıyla olan yakınlık, İslam'ı kucaklayan bir anlayış ortaya koyduğunun göstergesidir.¹⁴

Mustafa Kemal, 1 Mayıs 1920'de Türk milletini teşkil eden Müslüman ögeler hakkındaki meclis konuşmasında milliyetçi anlayışında ırkçılığa yer olmadığını şöyle ifade etmiştir: “Efendiler, meselenin bir daha tekrar etmemesi ricasiyle bir iki noktayı arz etmek isterim: Burada maksut olan ve Meclisi âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir. Yalnız Lâz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslâmiyedir, samimî bir mecmuadır... Anasır-ı İslâmiyeden mürekkep bir kütleye aittir.”¹⁵

1.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Milliyetçilik (1923-1938)

Avrupa'da meydana gelen düşünce hareketlerinin Jön Türklerde hemen karşılık bulması gibi, I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı da, Mustafa Kemal liderliğinde Türk milliyetçi hareketini güçlendirmiş ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını hızlandırmıştı.¹⁶ Falih Rıfkı Atay'a göre, Cumhuriyet rejimini “Türk milliyetçileri” kurmuştu. Milliyetçilik fikri yenileşme hareketlerinden beri “Türk milletinin faydası” üzerine kurulmuştur. Tanzimattan Cumhuriyete kadar bu fikir hedeflenmişti.¹⁷ Mustafa Kemal, yeni Türk devletini, dünyaya hâkim olan “kadir milliyetçilik” fikrinin “tecellisi” ve “tahakkuku” olarak nitelemiştir.¹⁸ Mustafa Kemal, Türk milletini çağdaş milletlerle beraber ve uyum içinde yürümeyle birlikte, Türk toplumunun kendine özgü durumu ve bağımsız

¹⁴ Mehmet Karakaş, “Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Milliyetçilik I**, Y. 9, S. 38, Ankara, 2012, s. 68; Mustafa Kemal'in yaveri, Mustafa Kılıç, 28 Ağustos'ta Kocatepe'de topçu ateşi başladığında, Mustafa Kemal Paşa'nın, “Ya Rabbi!...Türklüğün, Müslümanlığın düşman ayakları altında, esaret zincirinde kalmasına müsaade etme!” şeklinde yakardığını belirtmişti. Bkz. Ethem Ruhi Fırlı, “Atatürk ve Din”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, ATAM, Ankara, S. 2008, s. 225.

¹⁵ **TBMMZC**, D. I, C. I, (1 Mayıs 1920), s. 184-185; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 74-75.

¹⁶ Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 33.

¹⁷ Falih Rıfkı Atay, “Değişmeyen Yolumuz”, **Ayın Tarihi**, No: 142, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, 1945, s. 43.

¹⁸ Mustafa Keskin, **Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, ATAM, Ankara, 1999, s. 101.

kimliğinin korunmasını öncelemiştir: “Bilmeli ki, milli benliğini bilmeyen milletler, başka milletlerin avıdır” diyerek milli bilincin önemine vurgu yapmıştır.¹⁹

İstiklal Harbi döneminde din esaslı milliyetçi bakış, cumhuriyetin ilanından sonra laik karaktere bürünmüştür. Bu anlayış Renan’ın milliyetçi görüşüne uygun, vatandaşlığa dayalı bir anlayıştı. Karpat’a göre, cumhuriyet döneminde Türklerin önünde iki tercih belirmişti; din ve kültüre dayalı milliyetçilik veya etnik yapı ve dile dayalı milliyetçilik. 1930’ların başında Mustafa Kemal, özgün kültüre dayalı etnik ve dil milliyetçiliğini tercih etmiştir. Onun bu tercihinde Akçura’nın Paris’te öğrendiği seküler devlet ve millet kavramlarının²⁰ ve cumhuriyetin erken döneminde Ziya Gökalp’in çerçevesini çizdiği, dini vurguları ayıklanmış Türkçülük, önemli paya sahiptir.²¹ Atatürk’ün tarih tezinde Osmanlı ve ümmet ideolojisine içten bir tepki vardı ve onun milliyetçilik görüşlerinde Türk ve yabancılardan oluşan tarihçi ve yazarların etkisi olmuştu. Kendisine etkisi olan tarihçilerden biri Mustafa Celaledin’in yazdığı “Eski ve Modern Türkler” eseri²² ve Leon Cahun’un “Asya Tarihine Giriş” adlı eseri olmuştur.²³ Atatürk’ün ifadesiyle “bana millî benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımın” Şair Mehmet Emin Yurdakul’un, “Ben bir Türk’üm, dinim, cinsim uludur” mısralarıyla başlayan manzumesi olmuştur.²⁴ Atatürk 26 Nisan 1926’da Türk Ocakları Delegelerine “Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz” beyanında bulunmuştur.²⁵

1924 Anayasası’nda geçen Türklük tanımı Atatürk’ün millet tanımına uygun olarak şöyle yer almıştır:

“Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur. Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen

¹⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **Medeni Bilgiler, Türk Milletinin El Kitabı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 48.

²⁰ Karpat, **a.g.e.**, s. 197.

²¹ Beşir Ayvazoğlu, **Tanrı Dağı’ndan Hira Dağı’na, Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 92

²² Keskin, **a.g.e.**, s.108.

²³ Etienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, İletişim Yayınları, çev. A. Berktaş, İstanbul, 2006, s. 35.

²⁴ Cemal Avcı, **Atatürk’ün Milliyetçilik Anlayışı, Atatürk ve Atatürkçü Düşünce**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2003, s.72.

²⁵ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, C. III. s.118.

Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izale edilir.”²⁶

1930’dan sonra Medeni Bilgiler kitabında dinin Türk “ulus”unun kurucu üyelerinden olmadığı vurgulanmıştır. Ona göre, “Türkler İslam Dinini kabul etmeden önce de büyük bir millet idi.” İslamlık Arap, Türk ve İran uluslarını bir millet haline getirmediği gibi Türk ulusçuluk bilincini de zayıflatmıştı.²⁷ Mustafa Kemal’e göre, “Bu pek tabii idi. Çünkü Hazreti Muhammed’in getirdiği dinin gayesi, bütün milliyetlerin üstünde, tamamını kapsayan bir ümmet siyaseti idi.”²⁸ Ona göre, siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliği, tarihi yakınlık ve ahlaki yakınlık, Türk milletinin kökleşmesinde etkili olan doğal ve tarihi gerçeklerdir.²⁹ Türkiye sınırları içindeki farklı etnik gruplar hakkında ise şunları belirtmiştir:

“Bugünkü Türk milleti siyasi ve sosyal topluluğu içinde kendilerine Kürdlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Ancak geçmişin zorba dönem ürünü olan bu yanlış adlandırmalar, birkaç düşman aleti, gerici beyinsizden başka hiçbir millet bireyi üzerinde üzüntüden başka bir etki yaratmamıştır. Çünkü bu millet evladı da tüm Türk topluluğu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar.”³⁰

Atatürk’ün millet tarifi ise bu açıklamayı açıklar nitelikte subjektif millet anlayışıdır. Bu anlayışta millet subjektif bağlarla bağlanmış insan topluluğudur. Manevi nitelikte olan bu bağlar, “zengin bir geçmiş miras”a sahip “birlikte yaşamak konusunda ortak arzu ve kabul” ve “iradeleri ortak insanların birlikteliği” unsurlarından oluşmaktadır.³¹

Türkiye’de ortaya çıkan yeni millet ve milliyet konusu Serbest Fırkanın açılmasıyla da alakalıydı. İslam’ı yeni bir anlayışla ele almaya çalışan düşünürler çıksa da devlet katında etkisiz kalmıştır. Fethi Okyar tarafından kurulan partinin

²⁶ Resmi Gazete, 20/04/1924-71.

²⁷ Cemal Avcı, “Atatürk, Din ve Laiklik”, *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, ATAM, Ankara, 2008, s.67.

²⁸ Medeni Bilgiler, s. 44.

²⁹ a.g.e., s. 45.

³⁰ a.g.e., s. 46.

³¹ Murat Kılıç, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, Aralık 2007, s.118; *Medeni Bilgiler*, e., s. 47.

amacı Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalefet etmektir. Ancak; vergiler, kötü idare ve yoksulluk altında ezilen halk yeni fırkaya büyük destek verince CHP, bu desteğin inkılâplara karşı yapılmış dini bir kalkışma olarak görmüştür.³² Ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın içinde Türk Yurdu şube ve yöneticilerin bulunması ocağın kapatılmasında aranan nedenlerdendir.³³ Cumhuriyet Halk Partisi de mevcut durumu sorgulama ihtiyacı duymuş, öncelikle parti programında Halkçılık ilkesi ve amaçları vurgulanmıştır. Daha sonra bunu halka ulaştırmak için Halkevleri uygulamaya konulacaktı.³⁴ Parti genel sekreterliğine getirilen Recep Peker; halkın hala eski "hurafe"lere inandığını, kendini hala "dini cemaat" olarak gördüğünü, İslami kimliğini, Türk kimliğinin üstünde gördüğünü ileri sürerek, rejimi sağlam kökenlere oturtmayı hedeflemiştir. CHP'nin 1931 yılındaki programının ikinci maddesinde millet tanımı şöyle verilmiştir: "Millet; dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve ictimai heyettir." Burada kültür ve mefkûre dini kapsamıyordu. CHP, Osmanlı bağlarını azaltma veya yok etme ve Müslüman grupları dil bakımından Türkleştirerek modern bir millet yapma kararı almıştır. Dini içine alan tarihi millet ve milliyet anlayışına son verilmiş laiklik temelli modern bir millet oluşturma çabasına girilmiştir. Bunun için Halk Evleri kurulmuş, tarih kongrelerinde Orta Asya'yı insanlığın beşiği ve Türklerin ilk medeniyet olduğu görüşü ortaya koyulmuştur. Ayrıca Türklerin Anadolu'ya gelişleri çok eski tarihlere götürülmüş, Hitit ve Sümerler Türk ilan edilmiştir. Bu tarih tezlerini içeren dört ciltlik "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı kitap 1931'den 1993'e kadar okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Yakup Kadri, Ergenekon adlı eserinde Bozkurt'un Türklere yol gösterdiğini ve Atatürk'ün yaratılış ve türeyiş destanında "Bozkurt" şahsında tecessüm ettiğini belirtmişti.³⁵

³² Kemal H. Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Orta Doğuda Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, Çev. Recep Boztemur, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 45-48.

³³ Füsün Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği, Türk Ocakları(1912-1931)**, İletişim Yayınları, 2. Bsk. İstanbul, 2004, s. 338.

³⁴ Cezmi Eraslan, **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2003, s. 144.

³⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 48; Ayvazoğlu, **a.g.e.**, s. 93; Bu dönemde Türk Tarih Tezi'ni ciddiye almayan Zeki Velidi Togan hakarete uğramış ve Viyana'ya gitmiştir. Fuad Köprülü inanmadığı bu teze karşı kendisinden beklenen direnişi göstermemiş, Reşid Galip'e karşı çıkan asistanı Nihal Atsız'a istifa etmesini tavsiye etmiştir. Nihal Atsız 15 Mayıs 1931'de *Atsız Mecmua*'da farklı bir milliyetçilik anlayışının sözcülüğünü yapmıştır. Ayvazoğlu, **a.g.e.**, s. 93;

Türkiye Cumhuriyet’inde Türk milleti oluşturma çabası, “ümmetten bir millet yaratma” ve “modernleşme” çabasıdır. Mustafa Kemal’e göre, batıcılık ve milliyetçilik birbirini tamamlayan unsurlardır. Kılık kıyafet gibi batı tarzı inkılaplar, Türk milletini asrileştiriyor ve medeni dünyaya dahil ediyordu.³⁶ Eraslan’a göre, Atatürk, Osmanlı Devleti’nin yıkılması üzerine mevcut şartlar ve imkanlar dahilinde Türk milletini muasır medeniyet seviyesine çıkarma düşüncesinin en kısa ve doğru tarifi olarak halkçılık siyasetini görmüştür. Türk halkını da, “örfen, dinen, kültür bakımından birbirine saygılı, özveri duygularıyla dolu, geleceği ve çıkarları ortak olan toplumsal bir heyet”³⁷ olarak değerlendiren Mustafa Kemal, Türk toplumunu sınıfsız bir bütün olarak nitelendirmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde “İslam terakkiye manidir” anlayışı hâkim iken Tek Parti Dönemi’nde İslam’ın Türkleri Araplaştırdığı ve Türklerin İslam dinine girmesiyle milli benliklerini kaybettikleri düşüncesi hâkim olmuştur. Dini kamusal hayatın dışına atan laik uygulamalarla birlikte dinde reform çalışmaları, Türkçe ezan, Türkçe Kur’an çalışmalarına girilmiştir. Laikleşme ve modernleşmenin taşıyıcısı olarak görülen “Kemalist ulusçuluk” milliyetçiliği, 1930’lardan sonra Osmanlı Devleti’nde dinsel cemaati ifade eden millet yerine laikleşmeyle özdeşleştirilen “ulus” kavramını kullanmıştır. Milliyetçilik milli devletin inşasında onun kutsallığını alarak dini ikame etmeye dönük adımlar atmıştır. “Kemalist ulusçuluk” Tek Parti döneminde yapılan dinde reform hareketleriyle dini millileştirme çabası içine girdiği ileri sürülmüştür.³⁸ Düccane Cündioğlu’na göre, Cumhuriyet döneminde dini alanda yapılan reformların menşei Tanzimat ve II. Meşrûtiyet’ten beri yapılmak istenen “İslâm dinini Türkleştirmek!” veya “Türk’ün millî dini” tezi devlet eliyle hayata geçirilmek istenmiştir. Bu idealler, Ziya Gökalp’in Vatan şiirinde şöyle dile getirilmişti:

“Bir ülke ki camiinde Türkçe Ezan okunur.

Köylü anlar mânâsını namazdaki duâmın...

Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur.

³⁶ Taha Akyol, “Atatürk Her Şeyden Önce Pragmatistti”, **Cumhuriyet, Milliyetçilik ve İslamcılık, Türkiye Söyleşileri 5**, Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s. 273; Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Elips Kitap, 4. Baskı, Ankara, 2007, s. 580.

³⁷ Cezmi Eraslan, “Atatürk ve Halkçılık”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı II**, ATAM, Ankara, 2005, s. 71.

³⁸ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2013, s.78.

Küçük, büyük herkes bilir buyruğunu Hudâ'nın...

Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!”³⁹

Bu düşünce 1923'de Ziya Gökalp tarafından ortaya atılan “Dini Türkçülük”, 1928 yılında İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun “İslam'ın Türkleştirilmesi”, 1932'de ise Dr. Reşit Galip'in “Milli Müslümanlık” adını verdiği ve İbadetlerin Türkçeleştirilmesi Projesinin, Mustafa Kemal'in zihninde tasarladıklarının yazılı ifadeleriydi.⁴⁰ Baltacıoğlu'nun, 1928 yılında *Millî Mecmua*'da yayınlanan “Hülâsa İslâm'ı Türkleştirmek lâzımdır!” sözüyle ifade ettiği düşünceler, daha sonra Darülfünun İlahiyât Fakültesi tarafından hazırlandığı söylenen “Dini Islah Beyannâmesi” adıyla yayınlanan gelişmenin bazı esaslarını oluşturuyordu. Cündioğlu'na göre, beyannamede öne sürülen fikirlerle siyasilerin eğilimleri arasında tam bir mutabakatın bulunduğu hiçbir kuşku yoktur. “Bu projeye temel teşkil eden tez (Müslümanlık: Türk'ün Millî Dini), 1932 Ramazanından kısa bir süre sonra Maarif Vekili tayin edilecek olan Aydın Mebusu Dr. Reşit Galip tarafından kaleme alınmış ve Mustafa Kemal Atatürk'ün fikrî ve siyasî desteğiyle de tatbik mevkiine konulmuştur.”⁴¹ Reşid Galip, bu tezinde İslam peygamberinin Türk olduğu ve İslam medeniyetinin bir Türk medeniyeti olduğunu iddia etmişti. Tezin son kısmında ise İslâm'ın milli ve yerli yönünü temsil etmesi bakımından Ahmed Yesevi, Sultan Veled, Hacı Bektaş-ı Veli, Hacı Bayram-ı Veli şahısların dikkate değer gayretleri zikredilmiştir.⁴²

1932 yılının başlarında ezanın Türkçe okunmasına karar verilmiş, 18 Temmuz 1932'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tamimiyle Türkçe dışında başka bir dille okunması yasaklanmıştır. Ezanın Türkçe okunmasına Bursa'da tepki gösterilmiş, Mustafa Kemal “meselenin esas mahiyetinin dinle değil, dille ilgili olduğunu” söylemişti.⁴³ Ayrıca 1941'de mecliste Arapça ezan okuyanlara ceza verilmesi ile ilgili yasa değişikliği görüşmelerinde Bursa vekili Nevzat Ayas, ezan

³⁹ Ziya Gökalp, **Yeni Hayat Yeni Yol**, Haz. M. Cunbur, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 11; Dücane Cündioğlu, **Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 31.

⁴⁰ Cündioğlu, **a.g.e.**, s. 74.

⁴¹ Cündioğlu, **a.g.e.**, s. 60-68.

⁴² **a.g.e.**, s. 70-72.

⁴³ Şerif Demir, “Ezanın Türkçe Okunması (1932-1950)”, **Ortak Dilimiz Ezan**, Ed. Mahmut Öztürk, Nida Akademi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 87-90.

meselesine laiklik olarak değil, milliyetçilik vechesinden bakmak gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre bu mesele; “lâiklik prensibi noktasından bu mevzu dinîdir, kanun mevzuu olmamak lâzım gelir. Fakat milliyetçilik perensibi noktasından kendi dilimizi ileriye sürmek için böyle bir hükmün kanun mevzuu olması doğru olabilir.”⁴⁴

Cumhuriyet döneminde millet ve milliyet anlayışının tarihinden koparılması ve Osmanlı’yı yok sayma devlet idarecileri ve entelektüeller açısından bir modernleşme hareketiydi. İslam’ı yeni bir anlayışla ele almaya çalışan düşünürler çıksa da devlet katında etkisiz kalmıştır.⁴⁵ Bu düşünürler İslama bir tür zemin arama gayretinde olmuştur. Meşrutiyet Döneminin İslamcılarından olan ve *Sıratımustakim-Sebilürreşad* dergilerinde yazılar yazan İsmail Hakkı İzmirli, 1937 yılında II. Türk Tarih Kurumu’nda sunduğu “Peygamber ve Türkler” adlı tebliğde, peygamberin kuvvetli bir ihtimalle “oruk” itibariyle Türk olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Ayrıca Evs ve Hazreç kabilelerinin Türk oruğundan gelebileceğini yazan İsmail Hakkı, sahabe içindeki Türkleri, Peygamberin Türk çadırında itikaf yaptığı, Türkçe mektup yazdığı konusuna değinmiştir. Yine Kur’an’da geçen Türkçe kelimelerin olduğu ve bunlara değinen yazar, peygamberin Türkler hakkındaki müspet hadislerini zikretmiştir. Ebu Hanife’nin Türk olduğu ve Türk ideolojisine uygun olduğunu ifade ettikten sonra Batı’daki felsefi çalışmalardan çok önce “Türk evladı ve çıraklarının” bu konudaki çalışmalarına değinmiştir.⁴⁶ Ayrıca İ. Hakkı İzmirli, Şerafettin Yaltkaya ile birlikte 1934’te namazda Kuran’ın Türkçe tercümesiyle kılınacağını Ebu Hanife’ye dayandırarak ispatlamaya çalışmıştır.⁴⁷

Muhafazakâr kimlikleriyle tanınan bir diğer düşünür Şemsettin Günaltay, Türk Tarihi Tezi çalışmasında Orta Asya’nın en eski kültür merkezi olduğu ve en kadim halkının da Türkler olduğunu belirtmiştir.⁴⁸ İslamcı bir düşünceye sahip Mehmed Ali Ayni, Türkler arasında Türk milliyetçiliğini uyandırmak ve Türklük ile

⁴⁴ TBMMZC, D. VI, C. XVIII, (23 Mayıs 1941), s. 142.

⁴⁵ Karpas, a.g.e., s. 45-48.

⁴⁶ İsmail Hakkı İzmirli, burada bilimlerde önemli adımlar atmış tüm İslam düşünürlerini ya Türk olarak göstermekte ya da Türklerin yetiştirdiği çıraklar olarak belirtmektedir. Bkz. İsmail Hakkı İzmirli, “Şark Kaynaklarına Göre Müslümanlıktan Evvel Türk Kültürünün Arap Yarımadasında İzleri”, **II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri**, 20-25 Eylül 1937, TTK Yayınları, İstanbul, 1943, s.281-289; İsmail Kara, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 2**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.718-744.

⁴⁷ Hikmet Bayur, “Kur’an Dili Üzerine Bir İnceleme”, **Bellekten**, C. XXII, S.88, Y. 1958, s. 599-605.

⁴⁸ İsmail Kara, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 2**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, a.g.e., s.1105.

ilgili olumsuz algıları kaldırmada Atatürk'ün büyük bir hizmeti olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Atatürk'ün bu husustaki ilk icraatı Türk Tarih Kurumu tarafından basılan kitabıdır. 1937'de açtırılan tarih sergisiyle Türklerin medeniyete yaptıkları büyük hizmetler tüm dünyaya gösterilmiştir.⁴⁹ Dil konusuna genişçe yer veren Ayni, 1928 yılındaki harf devriminin Türk mütefekkirlerinin sabırsızlıkla beklediği bir ıslahat olarak değerlendirmiş, ancak eski Türkçenin üniversite talebeleri tarafından öğrenmeleri gerektiğini tavsiye etmiştir.⁵⁰

Cumhuriyet'in ilanından sonra etkinliği azaltılmış olan, Takrir-i Sükun ve inkılaplar sonrası tasfiye edilen İslamcılarının bir kısmı Türkiye'yi terk ederken, bazıları da sessizliğe bürünmüştür. Dini müesseselerin kapatıldığı, (Tekke, zaviye, medrese v.b) İslami neşriyatın ve matbuatın olmadığı dönemde cemaat ve tarikatlar yer altına çekilerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.⁵¹ Diğer bazı muhafazakâr aydınların bir kısmı da bu dönemde laik ve modernist bir kimlik sergilemişlerdir.⁵²

1.3. Atatürk Sonrası Dönemde Milliyetçiliğe Genel Bakış (1939-1970)

Türkiye'de milliyetçiliğin gelişimi yaklaşık yüz yıllık tarihi içinde hem genel manadaki milliyetçi eğilimlerden etkilendi, onların iddialarını kendi bağlamına taşıdı, içselleştirdi; hem de tarihinden, sosyal coğrafyasından, inançlarından kaynaklanan niteliklerle milliyetçilik tasavvurunu inşa etmeye çalıştı. 19. yüzyılın sonlarına doğru gerilemekte olan Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmak için birbirine zıt iki eğilim ortaya çıkmıştır. İlk çok farklı millet ve dine sahip heterojen Osmanlı Devleti'ni muhafazaya dayalı yaklaşım, ikinci olarak da dağılmaya yüz tutmuş

⁴⁹ Mehmed Ali Ayni, **Milliyetçilik, Tarihte ve Türklerde Din, Millet ve Milliyetçilik**, Kurtuba Kitap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 476-477.

⁵⁰ Ayni, **a.g.e.**, s. 493.

⁵¹ Hulusi Şentürk, **Türkiye'de İslami Oluşumlar ve İslamcılık**, Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2015, s. 169.

⁵² İsmail Kara bu tür şahısların Cumhuriyetten önce ve sonraki resimlerini paylaşarak görüşlerini ortaya koymuştur. Cumhuriyetten önce sarıklı, cübbeli ve sakallı olan görüntüler, sonrasında şapkalı, modern ve laik bir görüntüye dönüşmüştür. Konuyla ilgili örnekler için bkz. İsmail Kara, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam**, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2014, s. 187-232.

imparatorlukta milli bilinç inşa ederek Türk unsuruna dayalı siyasi bir yapı oluşturma çabasıydı.⁵³

Cumhuriyet döneminde Osmanlıcılık ve İslamcılık fikir akımlarının etkinliği son bulmuş, Türk devletinin inşası milliyetçilik ve batıcılık fikir akımları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, meclisin açılması, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, Türk dil ve tarih çalışmaları, Kur'an'ın tercümesi ve Türkçe ezan gibi inkılapların çoğu milliyetçilikten doğan inkılaplardı. Şapka kanunu, Latin alfabesinin kabulü, Batı müziği, takvimi gibi inkılap hareketlerinin kaynağı ise medeniyetçilik ve laiklikle alakalı Batıcılık düşüncesine dayanmıştır.⁵⁴

Hobsbawn'a göre milliyetçilik, ne kadar kaçınılmaz olursa olsun, Fransız Devrimi ile II. Dünya Savaşı'nın ardından gelen emperyalist sömürgeciliğin sona ermesi arasındaki tarihsel gücüne sahip değildi.⁵⁵ Atatürk'ün ölümünden sonra gerek dünyada gerekse de Türkiye'de milliyetçilik düşüncesi etkili olmuştur. 1940'lardan sonra "hümanizm" adında bir hareket ortaya çıkmıştır. Akımın ortaya çıkmasının sebeplerinden biri Atatürk'ün kültürel alan ile ilgili "milli kültürü" öne çıkaran, Türk tarihi ve Türk kültürü çalışmalarıdır. Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi çalışmalar hümanist akım tarafından "evrensel değerler" olarak görülmemiştir. Oysa Atatürk'ün kültür anlayışında "millilik" en büyük değerdi.⁵⁶ Atatürk'ün tarih yazımına gizliden karşı çıkan, ancak Kemalizm'i inkâr etmeden Batı ile bütünleşen bu hareket, 1940'lardan sonra "Kemalist devrimi sürükleyen ateşin sönmesiyle" ortaya çıkmıştır. Türk tarih ve dil araştırmalarının niteliğinin yitirildiğini düşünen entelektüel çevre, iktidarın desteğiyle yönünü tümüyle Batı'ya çevirmiştir. Yunan, Latin ve Batı klasiklerinin çevrilmesi ve yayınlanmasıyla "Klasikler Hareketi" başlamış, Grek-Latin uygarlığı Anadolu'nun gerçek kaynağı olarak gösterilmiştir. Batı kültürü ve medeniyeti merkezli bu çalışmada Köy Enstitüleri faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, okulların tarih müfredatına geniş bir şekilde Yunan ve Roma uygarlıklarına yer vermiştir. Hümanist

⁵³ Naci Bostancı, "Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Çizgisi", **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007, s. 2-3.

⁵⁴ Beşir Ayvazoğlu, **Tanrı Dağı'ndan Hira Dağı'na, Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 104.

⁵⁵ E. J. Hobsbawn, **Milletler ve Milliyetçilik**, çev: O. Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 201.

⁵⁶ Bilal Elbir, Ömer Karakaş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri", **Turkish Studies**, C. 2/4, 2007, s. 383-384.

akıma karşı olan bazı ideologlar ve düşünürler, yüzünü Batı'ya çeviren kimlik oluşumuna dair ortaya konulan düşünceyi eleştirmişler ve Türk tarihinin Asyalı ve Müslüman özelliklerine dayalı gelenekçi yönüne vurgu yapmışlardı.⁵⁷ Devlet mahreçli milliyetçiliği savunan CHP'ye karşı en etkili muhalefet, milliyetçilik anlayışını toplumsal değerlere dayandıran aydınların diliyle, yine milliyetçilik kavramıyla ifade edilmiştir. İslami referanslarla desteklenmeyen bu milliyetçilik anlayışı, görmezden gelinen medeniyet birikimini yüceltiyordu. Devletin dayattığı seküler milliyetçilik anlayışına karşı İslam'ı Türklüğün vazgeçilmez unsuru olduğu ve dindarlığın millet hayatı için faydalı olduğu vurgulanan bu cereyan, ırkçı referanslara dayanmayan medeniyetçi bir kültür milliyetçiliği idi.⁵⁸ Her türlü muhafazakâr tutum dinle alakası olmadığı gibi dini tavrın da muhafazakârlık sayılmayacağı genel görüşüne rağmen, gelenek ve modernlik arasında var olanı muhafaza etme anlayışı, dini kesimin de kendisini muhafazakâr olarak tanımlamasıyla karşılık bulmuştur. Bu dönemde oluşan muhafazakârlık, Hegelci bir yaklaşımla, toplumsal düzen, tarih ve devlet, ilahi kökene bağlanarak şekil almış, “muhafazakâr İslamcı”,⁵⁹ “muhafazakâr milliyetçi”, “mukaddesatçı” gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Ancak bu dönemin düşünürleri “İslamcı” kavramı yerine “muhafazakâr” veya “mukaddesatçı” kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca Türklerin, İslam'ı ruhlarına uygun bulduğu için kitleler halinde Müslüman olması ve liderliği Arapların elinden alarak İslamın bayraktarlığını yapması vurgulanmış,⁶⁰ Türklerin Müslüman kimliğiyle birlikte milliyetçilik düşüncesi izah edilmiştir.

1940'lardan sonra muhafazakâr kesim ile Nihal Atsız arasındaki yakınlaşma zikredilmeye değer bir konudur. 1940'ların yükselen ideolojik gerilimleri içinde, Tek Parti rejiminin son yıllarında milliyetçilik, ırkçılık ve Marksizm tartışmaları devletin kültüre nasıl yaklaşacağı konusunda gelgitlere sahne olmuştu. Nihal Atsız-Sabahattin

⁵⁷ Etienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, İletişim Yayınları, çev. A. Berktaş, İstanbul, 2006, s. 79-82. Hümanizm akımının bu tür faaliyetlerine rağmen, aynı dönemde (1939) Mearif Bakanlığı Türk-İslam Sentezi'ne ortam hazırlayan İslam Ansiklopedisi'ni çıkarması devletin mutlak eğiliminin Grekleşmede olmadığını da gösterir.

⁵⁸ Ahmet Turan Alkan, “Bir Fikir, Kültür ve Medeniyet Tasarımı Olarak Milliyetçiliğin Adı Yok”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007, s. 84-85.

⁵⁹ Mustafa Aydın, “Bir Muhafazakârlık Olarak Din ve İslam”, **Tezkire**, Y. 11, S.27-28, Temmuz-Ekim 2002, Ankara, s. 66.

⁶⁰ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, İstanbul Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1983, s. 15.

Ali arasında davalar, Peyami Safa ve Nazım Hikmet'in Tan gazetesindeki kavgaları, Pertev Nail Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran aleyhine, komünizmi yaymak suçlaması Türkiye'nin kültür-siyaset ilişkisinde kırılma noktalarıdır.⁶¹

Sabahattin Ali, 1940 yılında, *Ulus* gazetesinde yayımladığı “İçimizdeki Şeytan” adlı romanında Nihal Atsız, Mükrimin Halil Yinanç, Zeki Velidi Togan, Necip Fazıl ve Peyami Safa gibi milliyetçi ilim, fikir ve edebiyat adamlarını “satılmış, ayyaş, menfaatçi, ahlaksız, ırz düşmanı ve yazdıkları beş para etmez sahte şöhretler” olmakla suçlamıştır. Ayrıca Nazım Hikmet'in Namık Kemal'i hicvetmesi, Peyami Safa ile aralarında adeta “kan davasına” dönüşecek bir polemik başlatmıştır. Bu tartışma daha sonra bütün milliyetçi, mukaddesatçı, muhafazakâr ve İslamcı anlayışları “antikomünizm” de buluşturan büyük kavganın başlangıcı olmuştur. Nazım Hikmet'in Namık Kemal ile ilgili mısraları Milli Türk Talebe Birliği ve Türkçüler tarafından da protesto edilmiştir. Nihal Atsız ise “Kominist Don Kişotu Proleter-Burjuva Nazım Hikmetof Yoldaşa” adlı bir broşür yayınlamıştır.⁶²

Kamuoyunda “Sabahattin Ali-Nihal Atsız davası” olarak da bilinen “İrkçılık-Turancılık Davası” Nihal Atsız'ın, 1 Mart 1944 tarihli *Orhun* dergisinde yayımlanan “Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup” başlıklı yazısıyla başlamıştır. “Hem Türkçü hem de başvekil olduğunuz için size bu açık mektubu yazıyorum” cümlesiyle yazısına başlayan Atsız, Saraçoğlu'nun 5 Ağustos 1942 günü Meclis'te yaptığı konuşmasındaki “Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir” sözlerinin Türkçülerce sevinçle karşılandığını belirtmişti. Ancak Saraçoğlu'nun bu açıklamasının sözde kaldığını düşünen Atsız, her geçen gün “millet ve ülke düşmanı” olan solcu fikirlerin yayılmaya devam ettiğini belirtmiştir.

⁶¹ II. Dünya savaşında yeniden alevlenen Türkçü-Milliyetçi yaklaşımlar karşısında Boratav'ın fikirleri davalık olmuştur. Boratav, Karacaoğlu'nın Türklükle alakasının olmadığı, Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit etmek, masalların halk ve destanların aristokrasi sınıfının mahsulü olduğu ve Anadolu isyanlarına alaka göstermek gibi maddelerden dava açıldı. Boratav müdafaasında, folklor, kültür ve milliyetçilik ile ilgili yazılarında, folklorun aşırı milliyetçi söylemin malzemesi olarak kullanılmasının doğru olmadığını savunmuştur. Arzu Öztürkmen, “Folklorla Oynamak, Yerellik, Milliyetçilik ve Ötekilerimiz”, der. Herkül Millas, **Sözde Masum Milliyetçilik**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 268-270.

⁶² Ayvazoğlu, **a.g.e.**, 102-103.

CHP'nin solculara karşı kayıtsız kalmasından şikâyetçi olan Atsız, Türkiye'nin geleceği için tehlike arz eden komünizmin yayılmasında devleti sorumlu tutmuştur.⁶³

Atsız'ın açık mektubundan bir ay sonra komünistlerin faaliyetlerinin hızla arttığını ve bunun önüne geçilmesi gerektiğini ifade eden Atsız, *Orhun* dergisinin Nisan 1944 tarihli 16. sayısında ikinci açık mektup yayınlamıştı.⁶⁴ Atsız bu mektubunda Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde görevli Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celal ve Ahmet Cevat Emre gibi solcu aydınların faaliyetlerini sıralıyor ve öteden beri komünistleri himaye ettiğine inandığı Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'i istifaya davet ediyordu. Bu mektuplar üzerine Sabahattin Ali Nihal Atsız'ı mahkemeye vermiş dava duruşmaları mitingler şekline dönüşmüştü.⁶⁵

Atsız ve Sabahattin Ali davasının Ankara'daki 3 Mayıs 1944 tarihli ikinci duruşmasında olaylar doruğa ulaşmış, Atsız'ı destekleyenler mahkeme salonunda Atsız'ı alkışlamaya ve "kahrolsun komünistler" diye bağırmaya başlamıştır. Dışarıda da devam eden halkın tezahüratı, adliyeden Ulus Meydanı'na doğru yürüyüşle devam etmişti. Komünizm aleyhine yapılan konuşmaların ardından İstiklal Marşı okunmuş ve Şükrü Saraçoğlu protesto edilmişti. Sabahattin Ali'nin kitaplarının da yakıldığı gösterilerde olaylara müdahale eden polislerle göstericiler arasında çatışma yaşanmış, polis göstericilerden bazılarını gözaltına almıştır.⁶⁶ Bu davalar sonuçlandıktan sonra İsmet İnönü, dava dolayısıyla yaşanan gelişmeleri anayasa düzenine karşı işlenmiş büyük bir suç gibi göstererek Irkçılık- Turancılık davasını açmıştır.⁶⁷

Atsız, solcularla Türkçüler arasındaki çatışmanın sorumluluğunu CHP ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e yüklemiştir. Bu suçlamalar üzerine öğretmenlik görevinden alınan Atsız'ın çıkardığı *Orhun* dergisi de kapatılmış, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı'nın emriyle kırktan fazla kişi yakalanmış, yirmi üç

⁶³ Hülya Öztekin, "1944 Irkçılık-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar", *Selçuk İletişim*, 2018, 11 (1), s. 215.

⁶⁴ 3 Mayıs 1944 olaylarının sebebi olarak gösterilen iki mektup olayların çıkış noktasıdır. Zübeyir Bütüner, "3 Mayıs 1944 Olayları Işığında İç-Dış Politikada Siyasî Dengeler" *International Journal of Social Science* C. 5, S. 6, 2012, s. 98; İkinci mektubun tamamı için bkz. Atsız, "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup", *Orhun*, S. 1, Nisan 1944, s. 9-12.

⁶⁵ Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 127.

⁶⁶ Söz konusu davada Atsız ile birlikte Zeki Velidi Togan, Nejdet Sançar, Alparslan Türkeş, Fethi Tevetoğlu, Osman Yüksel Serdengeçti gibi kişiler de yargılanan isimlerdendir. Öztekin, *a.g.m.*, s. 218..

⁶⁷ Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 128.

kişi hakkında yıkıcı bir ideolojiyi yaymak suçundan dava açılmıştı.⁶⁸ Sanıkların hükümeti devirerek, ırkçı-Turancı ilkelere dayalı bir devlet kurma suçlamaları hükümet bildirisinde yer almıştır. İnönü, 19 Mayıs kutlamalarında söz konusu gençleri ve ideolojilerini kınayan bir konuşma yaptı. İnönü, “Türk milliyetçisiyiz, fakat memleketimizde ırkçılık prensibinin düşmanıyız” beyanıyla Türk milliyetçisi olduğu fakat ırkçılığı tasvip etmediğini belirtmiş, konuşmasında gençliği ve halkı, CHP ve Kemalizm ilkelerinden sapmaya karşı uyanık olmaya çağırmıştır.⁶⁹ İnönü buradaki konuşmasından bir gün sonra verdiği söylevde Sovyetler Birliği’ne mesaj vermiştir. Burada amacın bir grup genci cezalandırmak değil aynı zamanda Sosyetler Birliği’nin gözüne girme de amaçlanmıştır.⁷⁰ Bernard Lewis’e göre de “Panturanistlerin 1944 Eylülünde yargılanıp mahkûm edilmeleri, aşikâr bir şekilde Sovyetler Birliği’ni yatıştırma çabası idi.”⁷¹

Türkçü Turancı düşünce ile resmi milliyetçiliğin gerilim yaşadığı II. Dünya Savaşı yıllarından sonra Türkiye’nin Batılı ittifaka katılmasıyla Türkçü akımın tasfiyesi yaşanmıştır. Bundan sonra milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı kesim milli cephe adını verdikleri sağda, sol ile mücadele eden bir konumda bulunmuşlardır. Muhafazakâr kesim Atsız’ın milliyetçi anlayışını tasvip etmediği halde CHP’ye karşı duruşundan dolayı ona sempati ile bakmıştır. Ayrıca Nihal Atsız başta olmak üzere, Nurettin Topçu ve Peyami Safa gibi kimi düşünürler farklı çizgilerde olmasına rağmen II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya ve Hitler’e sempati duymuşlardır. Bu düşünürlerde Orta Asya’yı ve Kafkasya’yı yutmuş ve ilk fırsatta rejimini Türkiye’ye ihraç etmek isteyen komünist Rusya’nın korkusu vardı. Bu anlamda devrin bütün antikomünistleri Almanya’nın zaferini temenni etmekteydiler.⁷² Ayrıca “İrkçılık-Turancılık” davasında muhafazakâr düşüncedeki bazı simalar da Atsız ile birlikte yargılanmıştı.⁷³

⁶⁸ Nihal Atsız, “neşir”den dolayı 6 ay hapis ve para cezasına çarptırılmıştır. bkz. **Ulus**, 10 Mayıs 1944 s. 2.

⁶⁹ **Ulus**, 20 Mayıs 1944, s.1; Günay Göksü Özdoğan, “**Turan**”dan “**Bozkurt**”a Tek Parti Döneminde Türkçülük(1931-1946), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 89-90; **Ulus**, 20 Mayıs 1944, s.1.

⁷⁰ Özdoğan, **a.g.e.**, s. 125.

⁷¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doguşu**, Çev. Metin Kırıatlı, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara 1993, s. 301.

⁷² Ayvazoğlu, **a.g.e.**, s. 124.

⁷³ 3 Mayıs Olay’ından sonra gözaltına alınan ve tutuklananlar için bkz. Çağrı Doksan Çolak, “Türkiye’de Türkçü-Turancı Düşüncenin Kökleri ve İrkçılık-Turancılık Davası “, Yayınlanmamış

3 Mayıs Olayı'nda Atsız ile yakınlık kuran muhafazakâr kesimin yaklaşımı sonraları değişiklik arzemiştir. 1950'li yıllarda Atsız öncülüğünde kurulan Türkçüler Derneği'nin Anadolu'da milliyetçi-muhafazakârlığa doğru evrilmesi Atsız tarafından hoş karşılanmamıştır. 1934 yılında din ve dili milletin iki dayanağı olarak gören Atsız, 1950 yıllarındaki İslamileşmeye karşı cephe almış, yazılarında dindar kesimi rahatsız eden ifadeler kullanmıştır. Birlikte hareket ettiği Türkçülerin çoğu, Rıza Nur'un etkisiyle sadece Araplara ve Arapçaya değil, Arap dini olarak gördükleri İslam'a da "düşmanlık" besliyorlardı. *Bozkurt* dergisinde yer alan ifadelerde İslam dininin kabul edilmesiyle Türk ırkının unutulduğu ve bu şekilde atalarının birer "Arap züppesi" olduğu dile getirilmişti. Kur'an'ın Arapça oluşu, şiirde Acem aruzunu kullanmakla Türkçenin ikinci plana itildiği ve dilde Arap ve Acem olan Osmanlı Devletinin zamanla "harsen ve ruhen" de Arap ve Acem olduğu zikredilmiştir.⁷⁴

Türkiye'de 1950 yıllarından sonra "dar ve katı etnik-dil milliyetçiliğinden" görelî bir uzaklaşma yaşanmış, "tarih ve dine bazı rollerin yüklendiği kültürel milliyetçilik" benimsenmiştir. Karpat'a göre bu durum, "dini milliyetçilik anlamında İslam'a dönüş değildi." Dinin yüce siyasi güç olması değil, dinin milletin siyasi kültürünün bir tamamlayıcısı olarak manevî güç kaynağı biçiminde kullanılması düşüncesi idi.⁷⁵ 1950'li yıllarda en etkili milliyetçi fikir dergileri içinde *Türk Yurdu* ve Peyami Safa'nın çıkarttığı *Türk Düşüncesi* dergileri yer almıştır.⁷⁶

Türkiye'deki muhafazakâr Türk-İslam sentezli anlayış, İstanbul Fetih Cemiyet'inden doğan İstanbul ve Yahya Kemal Enstitüleri, Yahya Kemal'in tarih, din, dil ve sanat görüşlerini mistik ve muhafazakâr bir tarzda yeniden yorumlamışlardır. Hamdullah Suphi ve Ziya Gökalp ile yakın dostluklar kuran Yahya Kemal farklı bir milliyetçilik anlayışı ortaya koymuş, Turan fikrini ciddiye almamıştır. Tek parti elitleri ve ırkçı Türkçüler tarafından pek sevilmeyen Yahya Kemal'in adı Türkçü mecmualarda görünmese de 1950'den sonraki yıllarda bazı

Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2014, s. 137-140; Bunlardan biri de Osman Yüksel Serdengeçti'dir. Osman Yüksel Sabahattin Ali'yi tokatlayarak ön plana çıkacaktır. Ayvazoğlu, **a.g.e.**, s. 127.

⁷⁴ Ayvazoğlu, **a.g.e.**, s. 132-133.

⁷⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 197.

⁷⁶ Mustafa Çalık, "SiyasiKültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi'nin Kaynakları ve Gelişimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,1991, s. 69.

Türkçüler onun sohbet halkasına dahil olmuşlardır. Nihad Sami Banarlı, Ekrem Hakkı Ayverdi gibi aydınlarca yönlendirilen bu kuruluşlar daha sonra Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı tarafından milliyetçi gençlere Osmanlı tarihini ve kültürünü sevdirmiştir. Milliyetçiler Derneği, Fetih Cemiyeti, Muallimler Birliği, Aydınlar Ocağı, Türkiye Milli Kültür Vakfı, Türk Edebiyatı Vakfı etrafında Türk-İslam sentezi fikri doğacaktır.⁷⁷

1961'den sonra Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün kurulmasıyla Türk-İslam sentezi ciddi boyutlara ulaşmıştır. İbrahim Kafesoğlu, 1962'de yayımına başlayan *Türk Kültürü* dergisi çevresinde, milliyetçi muhafazakâr tarih külliyyatının oluşmasına katkıda bulunmuştur. *Türk Kültürü* 1970'lerden sonra bu sentezin yayılmasında önemli rol oynamıştır.⁷⁸ Bu akım 1965 yılında "Bin Temel Eser" başlıklı kitap dizisi çıkarmıştır. İbrahim Kafesoğlu öncülüğünde kurulan Aydınlar Ocağı⁷⁹ bu fikriyatın gelişmesinde etkili olan kurum olmuştur. Hümanist düşünceler okul kitaplarında bir süre daha varlığını gösterdikten sonra yerini milli kültür, Kemalizm, milliyetçilik ve İslam arasında bir sentez olan tarih görüşüne bırakmıştır.⁸⁰

Türk-İslam sentezi kuramcıları, Türk kimliğine yeniden bir inanç aşladığı için Kemalizm'in hakkını teslim ederken, "hümanist" döneme karşı çok katıdırlar. Onlara göre, CHP tarafından resmileştirilen Batıcı görüş, Marksist düşünceyi de yaymıştır.⁸¹ Halbuki Türkler için din sevgisi ile millet sevgisi birdi. Aynı zamanda din sevgisi Türkün diğer sevgilerine de hız vermekte ve ona kaynak olmaktaydı.⁸² Diğer taraftan Erol Güngör, halkçılığa dayanan milliyetçiliği, milli kültür bağlamında değerlendirerek bir medeniyet davası olarak tanımlamıştır.⁸³

⁷⁷ Türklerin üstün meziyetleri ve İslam dinine hizmetleri mevzuunu geniş bir şekilde ele alan ve Türk-İslam Sentezi hakkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz Boyunağa, **Türk-İslam Sentezi**, Yağmur Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1977.

⁷⁸ Yüksel Taşkın, **Milliyetçi Muhafazakâr Entelejiyansiya**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 135.

⁷⁹ 1940'lardan sonra gelişen Türk milliyetçiliği 1960'lardan sonra daha etkili ve örgütsel bir yapıya dönüştü. 1962 yılında kurulan "Aydınlar Ocağı" da "Türk İslam Sentezi"nin probaganda merkezi haline gelmiştir. Günay Göksü Özdoğan, "**Turan**"dan "**Bozkurt**"a **Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, 279.

⁸⁰ Copeaux, **a.g.e.**, s. 79-82.

⁸¹ **a.g.e.**, s.83.

⁸² "Vatan Sevgisi ve Din Sevgisi", **Selamet**, S. 29, 5 Aralık 1947, s. 3.

⁸³ Erol Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s. 112.

İslami söylemi ağır basan muhafazakâr ve mukaddesatçı kesimin de ortaya koyduğu düşünce, yukarıdaki bahsi geçen akımla birçok ortak yönleri vardı. Bu kesim cumhuriyet tarihi boyunca etkinlikte bulunamamış, çok partili döneme geçişte, CHP karşıtı muhalefet içinde antikomünist, milliyetçi ve muhafazakâr bir konumda olmuştu. Ancak bu dönemin muhafazakârları meşrutiyet dönemi İslami cereyanına nazaran belirgin farkları bulunmaktadır. Tunaya, Cumhuriyet rejimi içindeki İslamcı düşünürlerin, meşrutiyettekilere nazaran ilmi bakımdan çok “fakir” olduğuna işaret etmiştir. Ona göre, Tek Parti döneminden sonraki İslami düşünce, Meşrutiyet Dönemi tezlerin ve belli başlı fikirlerin tekrarıdır. Meşrutiyet Dönemi’ne nazaran ilmi yönden zayıf olan bu çevre, açılmasını istedikleri İlahiyat Fakültesi kendilerini tatmin etmeyince fikirlerini dini dergilerde, gazete ve broşürlerde açıklamışlardı. İslamcı fikirler politik alanda 1945’lerden itibaren kendilerini ifade etmeye başlamış, devrim karşıtlığı, CHP yönetimi, "27 senelik istibdat", "dinsiz parti (CHP)-dinli parti (DP)" temalar üzerinde toplanmıştır. Tunaya’nın tespitine göre milliyetçi, mukaddesatçı ve muhafazakâr bir çizgide kendini ifade eden İslami kesimi, 1960’lı yıllarda "milliyetçi", "sağcı" bir temelde incelemek gerekir.⁸⁴ Tunaya’nın tespit ettiği, İslami kesimin sağ ve milliyetçi bir haritada inceleme gerekliliği görüşünü, Cemil Koçak, “yasal ve meşru muhalefet”,⁸⁵ Ayvazoğlu, İslamcıların Cumhuriyet dönemi şartlarından dolayı İslam’la uzlaştırılmış bir milliyetçilik arayışına girdiği şeklinde açıklanmıştır.⁸⁶

II. Meşrutiyet Dönemi’ndeki İslamcıların milliyetçi düşünceye karşı olanlarla birlikte din ile milliyetçilik arasında kurmaya çalıştığı yakınlık, İstiklal Harbi’nde somutlaşmış Tek Parti Dönemi’nden sonra ise Nurettin Topçu ve Necip Fazıl şahsında şekillenmiştir. Rasim Özdenöner, bu yönüyle Topçu ve Necip Fazıl’ı Türk-İslam düşüncesinin fikir babaları olarak görmüştür.⁸⁷

⁸⁴ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cerayarı 3**, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, İstanbul, 1998, s. 101.

⁸⁵ Cemil Koçak, “Türk Milliyetçiliğinin İslam’la Buluşması, Büyük Doğu”, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, C. 4, İletişim Yayınları, 3. Bsk. İstanbul, 2008, s. 601.

⁸⁶ Ayvazoğlu, **a.g.e.**, s. 99.

⁸⁷ Rasim Özdenöner, “Necip Fazıl Kısakürek”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 6, İslamcılık**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, 2. Bsk. İstanbul, 2005, s. 136.

Karpat'a göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli olan milliyetçilik her ne kadar Batı menşeli olsa da Türkiye'de oluşan şekli orijinaldi.⁸⁸ İslamcı cenahın savunduğu milliyetçi anlayışın gen görüntüsü, Batı'nın tamamıyla reddiyle, milli bir kimliği savunmak ve Kemalist modernleşmenin karşısında geleneksel değerlere bağlı milli aidiyet oluşturma çabasıdır.⁸⁹ Karpat'a göre, cumhuriyetin ilk yirmi beş yılında nasyonalist, laik ve materyalist olan Türk milliyetçiliği, 1946 yılından sonra milliyetçilik anlayışının solcu fikirlerin sızmasına elverişli bir zemin hazırlayacağından endişe duyulmaktaydı. Din karşıtı bir milliyetçiliğin Marksist ideolojiye karşı koyamayacağı görüldüğünden, Türk-İslam sentezli muhafazakâr bir milliyetçilik anlayışı belirmişti. Bu milliyetçi anlayış milli kuvvetin kaynağını Osmanlı İmparatorluğu tarihinde aramıştı. İslam, Türk toplumlarının hayatında önemli bir yer tuttuğundan milliyetçiliğin dine ve tarihe dayandırılması gerekiyordu. Hamdullah Suphi Tanrıöver, milliyetçiliğin ırkçılık, materyalizm, Turancılık, Anadoluçuluk ve yabancı azınlık düşmanlığı gibi etkenlerden uzaklaştırıp geleneksel, tarihi ve dini içine alan bir milliyetçilik anlayışını talep etmekteydi.⁹⁰

1.3.1. Siyasi Partilerde Milliyetçilik ve Din (1945-1970)

Türk siyasi tarihinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı partiler ortaya çıkmış, ancak siyasi hayatta etkili olmamışlardı. Siyasi hayatta varlık göstermemesine rağmen bu partiler muhafazakâr görüşün temsilcileri olma anlamında dikkate değerdir. 1945'te Nuri Demirağ başkanlığında kurulan Milli Kalkınma Partisi

⁸⁸ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, s. 217.

⁸⁹ Elisabeth Özdağ, **İslamcılığın Türkiye Seyri, Sosyolojik Bir Perspektif**, çev. Gamze Türkoğlu İletişim Yayınları, 3. Baskı, , İstanbul, 2013, s. 101.

⁹⁰ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 217-218; Aynı talep Arap toplumlarında, özellikle Mısır'da kendini gösteriyordu. Avrupa'nın eski Yunan ve Latin kaynaklarına dönerek kalkındıkları, kendilerinin de İslam'dan önceki Mısır medeniyetine dönerek kalkınacaklarını savunanlar; İngiliz oryantalist H. E. Jeeb'in deyimiyle, İslam dünyasının Frenkleşmesinden öteye gitmedi. Bu durum aynı zamanda Lübnan'da Fenikelilik, Irak'ta Babililik adına oluşturulmuştu. İslam öncesi medeniyetlerin canlandırılması, İslam Birliği ve Arap Birliği'ni engelleme amacı gütmüştü. 1945'te Arap Devletleri Birliği Antlaşmalarından sonra Arap-İslam sentezli düşünce karşılık bulmuştur. Önceleri Batıcı, laik ve Darwinist düşünceye sahip olan Arap aydınlar, bundan sonra İslam düşüncesi, İslam kültürü ve İslam medeniyetine dönülmesi gerektiğini savunmaya başlamışlardı. İlmlılar olarak tarif edilen düşünsel dönüşüm gösteren bazıları da Arap edebiyatı, siyaseti ve birliği düşüncesinden İslam edebiyatı, İslam siyaseti ve İslam birliği siyasetine dönülmesini gerekli görmüş bu düşüncenin dışındaki her şeyin "alçak, yanlış ve ayrımcı" olduğunu dillendirmeye başlamışlardı. İbrahim el-Beyumi Ganim, **Hasan el-Benna'nın Siyasi Görüşleri**, Ekin Yayınları, İstanbul, 2012, s. 115.

(MKP), dış politika alanında "İslam Birliği" ve "Şark Federasyonu" gibi projeler üretmiştir. MKP, tüzüğünün 19. maddesindeki eğitim politikasında, ahlak ve milli ananeyi esas almış ve CHP'yi komünizmle yakın durmakla suçlamıştır.⁹¹ Reha Oğuz Türkkan, MKP'yi "koyu milliyetçi, demokrat, liberal ve muhafazakâr" bir parti olarak değerlendirmiş, "milliyetçiliği gelenekçidir" açıklamasını yapmıştır.⁹² Türkiye'de çok partili döneme geçiş olan 1945 yılından Demokrat Parti'nin (DP) iktidarına kadar Türkiye'de 24 siyasi parti kurulmuştu. Bu partiler dönemin ruhuna göre din ve gelenek konusunda görüşler ortaya koymuşlardı.⁹³

Çok partili dönemin başlarında CHP dini anlamda laikliği yumuşatmaya dönük adımlar atmış ve parti içinde gelenekçi bir zümre çıkmıştır. Hamdullah Suphi başta olmak üzere ılımlı kanat, dinin sosyal bir olgu olduğundan dine önem vermek gerektiğini ortaya atmışlardır. Onlara göre, laiklik yanlış anlaşılmış ve uygulanmıştır. Ayrıca bir din gibi ortaya çıkan komünizme karşı İslamiyet önemsenmeliydi. CHP içindeki tekliflere karşı, inkılapçı cephe ise, Türk ulusunun geleceğini dinde ve imanda görmediğini belirtmiş, gelenekçi cephenin tekliflerini reddetmiştir.⁹⁴ İslami kesim 1949 yılında Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığa getirilişinden ümitlenmişler de hayal kırıklığına uğramışlardı. CHP'nin din konusundaki adımlarına rağmen, parti içindeki laik kesimlerin varlığı Müslüman Türk halkını memnun etmemiştir.⁹⁵ Eşref Edip, "Üstadımız" olarak zikrettiği, şimdiye kadar "etliye sütlüye karışmayan" Günaltay'ın nasıl bir "siyasi pehlivan" olduğunun görüleceğini yazmıştır. Günaltay'ın ilmi ve samimiyetine tam itimatları olduğunu ifade eden Eşref Edip, Halk Fırkası'nın öteden beri dine karşı baskıcı politikayı bertaraf etmemesi durumunda tenkit ve eleştirilerden geri durmayacağını belirtmiştir.⁹⁶

⁹¹ Tunaya, **a.g.e.**, s. 14. Türk siyasi hayatında çok partili dönemden 1970'li yıllara kadar kurulan partilerle ilgili genel bilgiler için bkz. Emre Kaan Kaynar v.d., **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 45-154.

⁹² **Reha Oğuz Türkkan, İleri Türkçülük ve Partiler, İstanbul, 1946, s.**

⁹³ Tunaya, **a.g.e.**, s. 14.

⁹⁴ Tunaya, **a.g.e.**, s. 19-21.

⁹⁵ Tunaya, **a.g.e.**, s. 28.

⁹⁶ Eşref Edip, "Günaltayın Başkanlığı ve Akisleri, Programın Laiklik Kısmı Hakkında Mütalaa", **Sebilürreşad**, C. II, S. 29, Ocak 1949, s. 57-59.

7 Ocak 1946'da kurulan DP'nin programındaki laiklik anlayışı ise şöyleydi: “Devletin din ile hiç bir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır.”⁹⁷ DP liberal bir parti olmasına rağmen ilk dönemlerde laiklik konusunda çok katı olmuştur. Celal Bayar, 1947 yılında Bursa mitinginde “Türkiye’de şeriatı yaşatmayacağız” açıklamasını yapmıştı. DP’nin bu yaklaşımına muhafazakâr camia tepki göstermişti. DP 1947 yılındaki kongresinde din hürriyetine vurgu yapmış ve laiklik ilkesi doğrultusunda “dinsizlik” politikasının yapıldığı, CHP’nin içinde de bu uygulamaları hoş görmeyen bazı kişilerin olduğu belirtilmiştir.⁹⁸ Demokrat Parti’de dine karşı tutum, 1949 yılından itibaren belirginleşmeye başlamıştır. Bayar, laiklik ve dine hürmet esasını belirtmiş, Türk milletinin Müslümanlığını vurgulamıştır.⁹⁹ DP iktidarından sonra ezanın Arapça olarak okunması, muhafazakâr kesimde memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca Adnan Menderes’in “Türkiye Müslüman bir devlettir ve Müslüman kalacaktır” sözü Necip Fazıl ve Eşref Edip gibi muhafazakâr düşünürler üzerinde olumlu tesirler bırakmıştır.¹⁰⁰ İktidara geldikten sonra “açıkça arka çıkmaya (veya çıkamaya) bile en azından din ve dine bağlı insanlar üzerinde hukukî ve siyasî bir baskı kurmayarak onlara dolaylı güç veren”¹⁰¹ DP, bazı durumlarda bu kesimi memnun edemeyecektir. 1952 yılında gazeteci Ahmet Emin Yalman’a yapılan saldırı sonunda DP, muhafazakâr ve milliyetçi kesime açık tavır almıştır. Bu doğrultuda Milliyetçiler Derneği kapatılmış, Eşref Edip ve Necip Fazıl gibi dini düşünceye sahip önderler mahkemeye sevk edilmiş, bazı dini yayınlara son verilmiştir. Ayrıca laikliğe

⁹⁷ Sabahattin Nal, “Demokrat Parti’nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, **Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi**, 60-3, s.142.

⁹⁸ Tuğrul Yürük, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Laiklik Çerçevesinde Din Eğitimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2005, s. 60-61.

⁹⁹ Tunaya, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁰⁰ Hulusi Şentürk, **Türkiye’de İslami Oluşumlar ve İslamcılık**, Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2015, s. 201; Manaz, DP’yi “Siyasal İslam”ın dirilişinde önemli dönüm noktası, AP ve DYP’yi ise bu hareketin canlanmasını sağlayan partiler olarak nitelemiştir. genişbilgi için bkz. Abdullah Manaz, **Siyasal İslamcılık 2: Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 76-77.

¹⁰¹ Mustafa Çalık, “Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi’nin Kaynakları ve Gelişimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991, s. 48.

aykırı hareket ettikleri iddiasıyla Millet Partisi ve İslam Demokrat Partisi kapatılmıştır.¹⁰²

Bu dönemin siyasi ortamında muhafazakâr akımın çıkmasına önemli bir örnek Millet Partisi'dir. 1948'de dini yönden reformlar isteyen grup DP'den ayrılmış ve MP'yi kurmuşlardı. MP sosyal hayatta geleneklere ve örf adetlere önem vermiştir. Partinin ana programının 7. maddesinde "içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin, örf ve âdetin büyük hisselerini tanır. Bunlar sık sık değişmezler ve devletin nüfuzu dışında kalır" yazmaktaydı. Parti ana programının 8. maddesindeki "Parti din müesseselerine ve milli ananelere hürmetkârdır" ifadesiyle muhafazakâr bir görüntü vermiştir.¹⁰³

1946 yılında kurulan Sosyal Adalet Partisi'nde "Dünya Müslümanları Birliği'ni desteklemek" gaye olmuştur. Aynı yıl kurulan Çiftçi ve Köylü Partisi ananelere bağlılığını belirtmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca 1947'de Cevat Rıfat Atilhan tarafından Türk Muhafazakâr Partisi kurulmuştu. "Milli ahlak ve anane"ye ehemmiyet veren parti ayrıca "Türk-Arap Birliği"ni savunmuştur. Burada beklediği ilgiyi göremeyen Atılhan, İslam Demokrat Parti (İDP) adında milliyetçi ve muhafazakâr bir parti kurmuş, kısa süre sonra parti kapatılmıştır.¹⁰⁵ *Sebilürreşad* gibi muhafazakâr yayınlar önceleri Fevzi Çakmak'ın Millet Partisi ve Cevat Rıfat Atilhan'ın Türk Muhafazakâr Partisi'ni desteklemiş, 1950'den sonra DP çizgisine kaymıştır. Dergi, MP'yi dine ve ananelere hürmet eden ve ana prensibinin milliyetçilik olduğu bir parti olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁶

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), kökeni 1948 yılında Fevzi Çakmak öncülüğünde kurulan MP ve 1958'de Osman Bölükbaşı genel başkanlığında kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)'ne dayandırılmaktadır. CMP daha sonra Köylü Partisi ile birleşmiş, 1965 yılında Alparslan Türkeş genel başkan seçilmiştir. 8 Şubat 1969'da partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirildi.¹⁰⁷ Türkeş

¹⁰² Şerif Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 441.

¹⁰³ Tunaya, **İslamcılık Cerayarı** 3, s. 13.

¹⁰⁴ Tunaya, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁰⁵ Şentürk, **a.g.e.**, s. 209-210, 215.

¹⁰⁶ "Millet Partisinin Esas Hedefleri", **Sebilürreşad**, C. 1, S.10, Ağustos 1948, s. 157.

¹⁰⁷ Sinan Ateş, "MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası: Hamle Dergisi Örneği", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, C. 7, S. 21, 2018, s. 1043; Mustafa Çalık, "SiyasiKültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi'nin Kaynakları ve Gelişimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991, s. 58.

1967'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin (CKMP) 8. kurultayında “Türklük şuur ve gururuna, İslâm ahlâk ve faziletine, yoksullukla savaşa, adalette yarışa, birliğe, kardeşliğe, kısacası hak yolu, Allah yoluna çağırıyorum”¹⁰⁸ beyanatıyla düşüncelerini ortaya koymuştur.

Türk siyasi hayatında Türk-İslam sentezli milliyetçiliğin siyasetteki temsili DP çizgisindeki sağ partilerce savunulmuştur. MHP, Türk milliyetçiliğini siyasette temsil etmekle beraber yeni bir milliyetçilik anlayışı geliştirmiştir. Kırmızı zemin üzerine üç hilal amblemi kabul edilmiş, hilal İslam'ın sembolü olarak görülmüş, üç hilal de Osmanlı tarihini ve medeniyetini temsil etmiştir. Bununla beraber Türkçülük düşüncesinin sembolü olarak görülen Bozkurt da ihmal edilmemiş, parti gençlik kolları için, “hilalin kucakladığı bozkurt amblemi” benimsenmiştir. MHP'de 1970'lerde Kürşad'tan Alperen'e doğru kayan ülkücülüğün yeni bir modeli ortaya çıktı. Osmanlı'nın kuruluşuna yönelik bir romantizm her yıl Söğüt'e yapılan ziyaretlerle devam etmiştir.¹⁰⁹

Türk siyasetinde Milli Nizam ve Milli Selamet ile başlayan Milli Görüş hareketi, İslami değerleri önceleyen bir anlayış sergilemiştir. Türkiye'deki İslami ve muhafazakâr kitle 26 Ocak 1970 yılında kurulan Milli Nizam Partisi (MNP)'ne kadar sürekli sağcı partilerin oy deposu olarak değerlendirilmişti. MNP'nin milliyetçi anlayışı, “Bin Yıllık Tarih” ve “Milli dindarlık” anlayışına sahip İslamcı bir partidir. MNP'den MSP'ye dönüşen hareket ‘milliyetçi’ yerine İslami bir kavram olan ve din anlamına gelen “milli” kavramı çerçevesinde İslami tonu baskın bir harekete dönüşmüştür.¹¹⁰ Parti lideri Erbakan'a göre Milli Görüş, “bu milletin inancıdır, tarihidir, kimliğidir, ruh köküdür.”¹¹¹ Bu bağlamda siyasi partiyi de içine alan Milli Görüş, “İslamcılık, ümmetçilik, İslam Birliği, yerlilik, millilik” gibi karakterler taşımaktadır.¹¹² Olivier Roy'a göre, Türkiye'nin de içinde olduğu İslam ülkelerindeki büyük İslamcı hareketlerin iç siyasetteki programları muhafazakâr

¹⁰⁸ Alparslan Türkeş, **Dokuz Işık**, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 19.

¹⁰⁹ MHP'nin dine yaklaşımında Seyid Ahmet Arvasi önemli rol oynamıştır. 12 Eylül darbesinden sonra Büyük Birlik Partisi ve Nizam-ı Alem Ocakları Hıra'ya daha yakın ancak Tanrıdağı'nı da inkar etmeyen bir çizgide politika yapmaya başladı. Ayvazoğlu, **a.g.e.**, s. 154-161.

¹¹⁰ Hamza Türkmen, **Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştir**, Ekin Yayınları, İstanbul, 2008, s. 53, 57.

¹¹¹ Necmettin Erbakan, **Erbakan Külliyyatı I**, der. Mustafa Uzun, MG V Yayınları, Ankara, 2013, s. 7.

¹¹² Milli Görüş'ün sözü edilen temel karakterleri için bkz. Talip Tuğrul, **Milli Görüş Hareketinin Temel Karakterleri**, MG V Yayınları, Ankara, 2019, s. 21-75.

kalsa da, İslamcı olmaktan ziyade milliyetçidirler. Bu milliyetçi İslamcı düşünce dış politikada daha da belirgindir.¹¹³

2. Muhafazakâr Dergilerde Milliyetçilik Düşüncesi (1939-1950)

Bu bölümde 1939-1970 yılları arasında yayımlanan bazı dergiler ve hareketlerin milliyetçiliğe yaklaşımı ele alınacaktır. Kimilerince İslamcı olarak nitelendirilen Tek Parti sonrası gelişen bu düşünce, söz konusu yıllarda kendilerini muhafazakâr, mukaddesatçı veya milliyetçi olarak adlandırmıştır. Muhafazakâr milliyetçi olarak da adlandırılan Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek, Osman Yüksel Serdengeçti gibi isimler ve Milli Türk Talebe Birliği, Yeniden Milli Mücadele hareketleri 1970'lerden sonra gelişen İslamcı düşüncenin referans kaynakları olmuştur. Daha önce de değinildiği gibi Cumhuriyetin ilk yılları ve Tek Parti boyunca İslamcı bir düşüncenin varlığı bile tartışmalıdır. Ancak 1939 yılından itibaren İslami bir söylem gelişmiş olsa da bu kesimin milliyetçiliğinin daha ağır bastığı görülecektir. Bu bağlamda kendinden sonraki düşünür ve hareketleri etkileyecek *Hareket* dergisi(1939), bir aksiyon hareketi olarak da görülen *Büyük Doğu* dergisi (1943) incelenecek dergiler arasındadır. Ayrıca *Serdengeçti* (19479), *Sebilürreşad* (1948), *Türk Ruhu* (1957), *Diriliş* (1960), *Fedai* (1963) dergilerinin 1970 yılına kadar süren yayınlarında milliyetçiliğe yaklaşımları konu edinilecektir.

2.1. Anadoluçuluk ve Hareket Dergisi (1939)

2.1.1. Anadoluçuluk ve Kökenleri

Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı, Anadolu'nun vatan olarak belirlenmesinde etkili gelişmelerdir. Şemsettin Sami gibi düşünürler de Anadolu'yu Osmanlı Devleti'nin en güzel diyarı olarak görmüş, Anadolu halkının akıllı, çalışkan ve en

¹¹³ Olivier Roy, "İslamcı Hareketlerin Sıradanlaşması", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C. 6, İslamcılık*, İletişim Yayınları, 2. Bsk. İstanbul, 2005, s. 928.

kahraman insanlar olduğunu vurgulamıştı. İstiklal Harbi yıllarında Anadolu coğrafyası Misak-ı Milli ile vatan olarak belirlenmiştir.¹¹⁴

Anadoluculuk akımı, Turancı ve İslamcı akımların ortaya koyduğu soyut vatan anlayışlarına karşı tepki olarak doğan bir görüştür. Bu görüşü savunanlar teritoryal bir milliyetçiliği benimseyerek Anadoluçuluk akımını meydana getirmiştir. “Büyük Türkçülüğe” karşı “Küçük Türkçülük” ya da “Türkiyecilik” olarak da isimlendirilen bu hareket, Hilmi Ziya Ülken tarafından “Memleketçilik” adını almıştır. Yahya Kemal’in meşrutiyet ve mütareke yıllarında savunduğuna benzeyen Anadoluçuluk akımı, Anadolu’yu Türk kültürünün gerçek kaynağı olarak görmüştür. Yahya Kemal, önceleri sosyalizm ve Leon Cahun’un eserlerini okuyarak Turancılık fikrine yönelmiş, Camille Julian’ın “Fransız milletini, bin yılda Fransa’nın toprağı yarattı” cümlesinin etkisiyle, Fransızların anladığı manada bir vatan ve millet fikrine ulaşmıştır. Balkan harbinden sonra İstanbul’a gelen Yahya Kemal, savunduğu Akdeniz Havzası ve Nev-Yunanilik fikrinin imkansızlığını görünce Osmanlı tarih ve kültürünün kaynaklarına yönelerek yeni bir sentez arayışına girmiştir. Darülfünun’da çıkardığı *Dergâh* mecmuasında, Milli Mücadele’ye destek veren Yahya Kemal, farklı bir milliyetçilik ve İslam anlayışını temsil etmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra yapılan inkılaplar Yahya Kemal’in tarih, din, dil ve musiki anlayışıyla taban tabana zıt olmasına rağmen o, susmayı tercih etmiştir. Turan fikrini de ciddiye almayan Yahya Kemal, sınırları belli bir vatani düşünüyordu. Onun tarih anlayışında, Malazgirt öncesi “tarih öncesi”ydi. Malazgirt’ten başlayıp İstanbul’un fethiyle kemale eren bir Türkçülüğü savunan Yahya Kemal’in mazisi, Türk Tarih Tezi’nin yok saydığı Selçuklu ve Osmanlıydı. Bundan dolayı, Tek Parti elitleri ve ırkçı Türkçüler tarafından pek sevilmiyordu.¹¹⁵ Yahya Kemal, Anadolu coğrafyasını merkeze alan, milli tarihle beraber, “bin yıllık tarih” vurgusu ve kültürel İslami düşüncesinde tarih ve medeniyetin zirvesini buluşturmuştur. Kösoğlu’na göre, “Süleymaniye’de Bayram Sabahı” bu terkinin muhteşem destanıdır.¹¹⁶

¹¹⁴ David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)**, çev. Zeki Doğan, Fener Yayınları, İstanbul, 1998, s. 72.

¹¹⁵ Ayvazoğlu, **a.g.e.**, s. 115.

¹¹⁶ Nevzat Kösoğlu, **Milliyetçilikte Yeni Arayışlar, Yahya Kemal Hayatı ve Düşünce Dünyası**, Ötüken yayınları, İstanbul, 2009, s. 169.

Bazı siyaset bilimciler Anadoluçuluk akımının kökenini I. Meclisteki II. Grup'a dayandırmıştır. Anadoluçuluk kavramı ise ilk kez Nüzhet Sabit tarafından 1909 yılında kullanıldığı ileri sürülmüştür.¹¹⁷ 1919'da Hilmi Ziya Ülken tarafından çıkartılan *Anadolu* dergisi ve 1924-1926 yıllarında yayınlanan *Anadolu Mecmuası*, Anadoluçuluk akımının görüşlerini ortaya koyduğu yayınlardır. Bu dergide Anadolu'nun örf ve adetlerine ve özellikle destanlarına önemle yer verilmiştir. Bu akıma göre Anadolu birçok medeniyeti içinde barındırmıştır. Ülken, Anadolu'yu Türk kültürünün gerçek kaynağı olarak belirlediği akımı, kendisinin kültürel olarak ele aldığını, Mükrimin Halil Yinanç tarafından "siyasi Anadoluçuluk hareketi"ne dönüştüğünü ifade etmiştir. Ona göre, kültürel yönü tamamlanamayan Anadoluçuluk akımı siyasi bir yöne evrilerek ideolojik Anadoluçuluk akımına dönüşmüştür. Bu siyasi Anadoluçuluk akımı ise, Monroe'nin "Amerika Amerikalılarıdır" görüşünü düstur edinmiştir.¹¹⁸

Anadoluçuluk akımının önemli düşünürlerinden biri olarak görülen Mükrimin Halil Yinanç, millet kavramını vatan duygusuyla ele almıştır. Yinanç, Orta Asya Türkmenlerini Anadolu kültürünün kaynağı olarak görse de, asıl olan Oğuz boyunun Müslümanlaştığı Anadolu'dur. Türk Tarihi kavramına karşılık tarihimizin adının da "Anadolu Türkleri Tarihi" veya "Anadolu Tarihi" şeklinde değiştirilmesinden yana olan Yinanç,¹¹⁹ aynı şekilde Oğuz Destanı'nı da, Türkmenlerin ilk efsanesi olarak görmesine rağmen, Nasrettin Hoca, Battal Gazi ve Köroğlu gibi halk kahramanlarını Anadolu'ya ait olmalarından dolayı daha fazla önemsemiştir.¹²⁰

Anadolu Mecmuası yazarlarından Mehmed Halid (Bayri) ise 1925 yılındaki yazısında "Türkiyecilik" veya "memleketçilik" tariflerini yanlış bulmuş ve bu tanımların maksadı anlatmaya kâfi gelmeyeceğini ileri sürmüştür. Mehmed Halid, en uygun ismin "Anadolucu", akımın adının da "Anadoluçuluk" demenin en doğru adlandırma olduğunu belirtmiştir. Bu adlandırmada "müthiş bir güzellik, emsalsiz bir cazibe" olduğunu zikreden yazar, "Türkiyecilik, Türkçülük, Turancılık,

¹¹⁷ A. Baran Dural, **Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu, Başkaldırı ve Uyum**, Kriter Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 240-241.

¹¹⁸ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.712-713.

¹¹⁹ Mükrimin Halil Yinanç, **Milli Tarihimizin Adı**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1969, s. 18.

¹²⁰ Arzu Öztürkmen, "Folklorla Oynamak, Yerellik, Milliyetçilik ve Ötekilerimiz", der. Herkül Millas, **Sözde Masum Milliyetçilik**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 261-262.

Memleketçilik” gibi kavramları “yavan, tatsız ve uydurma” olarak nitelemiştir.¹²¹ Mehmed Halid, kültürleri müşterek olan, ancak vatanları farklı olan fertleri aynı millettten saymamıştır. Millet unsurlarından vatan kavramını merkeze alan bu yaklaşım, vatanları aynı ancak kültürleri farklı olan fertleri de aynı millet olarak görmemiştir. Ona göre, “Türk namı bir milletin adı değildir. Bu nam, bir ırkın ünvanıdır ki, ondan müteaddit milletler çıkmıştır.” Anadoluîular, Azerbeycanlılar, Türkistanlılar ve diğerlerinin Türk olduklarından şüphe duymayan Mehmed Halid, onları tek bir millet olarak görmemiştir. Bir millet olarak görölmeleri için “hars ve milletlerinin vatanlarının bir olması” gerekmektedir.¹²²

Türk milleti kavramı yerine Türk soyu kavramını tercih eden Mehmed Halid, bu hususu şöyle izah etmiştir:

“Türk Milletindeniz” demek, ırkımızın ismini tahsisen kendimize izafe etmek ve Türk ırkından gelen diğer milletlerin bu isim üzerindeki hakkını inkar etmektir. Bununla beraber daha feci olarak “Türk Milletindeniz” demekle büyük ve muhteşem bir hakikati unutmuş yahut kasten görmemiş oluyoruz ki, o da tarihimiz ve mazimizdir. “Biz Türk Milletinden değiliz, Türk soyundanız... Biz Anadoluîuyuz, vatanımız Anadolu, milletimiz Anadolu milletidir.”¹²³

Mehmet Halid, milleti vatan toprağı üzerinde inşa etmiştir. Vatan toprakları üzerinde kurulan devletleri “süreklilik” içinde ele alınması gerektiğini savunan düşünür, Osmanlı Devleti’ni Selçuklu Devleti’nin bir devamı olarak görmektedir. Ona göre Cumhuriyet, Osmanlı Devleti’nin bir devamıdır ve Anadolu’da milletin ortaya koyduğu bu devletlerin yegane ismi “Anadolu Devleti”dir. Bu anlamda Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye isimleri doğru bir isimlendirme değildir.¹²⁴

Anadoluculuk akımına tekrar dönecek olursak, temel unsurun Anadolu coğrafyası olduğu bu akım, Z. Fahri Fındıkoğılu ve Remzi Oğıuz Arık gibi düşünürlerin fikirleriyle gelişmiş, Mehmet Kaplan tarafından da ifade edilmiştir. Kaplan’a göre bu milliyetçilik anlayışının birinci prensibi vatan, ikinci prensibi ise

¹²¹ Mehmed Halid, “Milliyetperverliğin Manası”, **Anadolu Mecmuası**, 1. Sene, S. 9,10,11, Aralık-Şubat 1925, haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgözer, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 363.

¹²² Mehmed Halid, **a.g.e.**, s. 361-362.

¹²³ **a.g.e.**, s. 363.

¹²⁴ Mehmed Halid, **a.g.e.**, s. 324-325.

Malazgirt'ten başlayan tarihtir. Bu tarihi başlatan Oğuzları üçüncü unsur gören anlayış, son olarak maddi ve manevi kültür prensibine dayanmıştır.¹²⁵ Dini, bir kültürel öge olarak gören Kaplan, Anadolu İslam'ının kendine has bir özelliği olduğunu belirtmiştir. Bu anlayışa göre, Anadolu'da gelişen din anlayışı Arap ve Acem din anlayışlarından farklıdır. Çünkü dinler, coğrafyaya, tarihe, ırka ve sosyal hayat şartlarına göre şekil almaktadır. Bundan dolayı Anadolu İslam'ı din hayatı, tarikatları, velileri ve edebiyatıyla milli kültürün zengin alanını oluşturmuştur. Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli, Niyazi gibi şahsiyetler olmadan Anadolu İslam'ı eksik olacaktır. Vatan, tarih, soy ve kültür üzerine bina edilen bu yeni milliyetçilik “Garbçi ve insaniyetçi”dir.¹²⁶

Hareket dergisi yazarlarından Ercüment Konukman, Anadoluçuluk Akımı'nın önde gelen ismi olarak Hüseyin Avni Ulaş'ı zikretmiştir. Ona göre, Ulaş ve grubu II. Meclis'te seçilememiştir. İstanbul'a gelen bu ekip, “Anadolucular Cemiyeti”ni kurmuş, cemiyet devrin hükümeti tarafından kapatılmış ve grup dağılmıştı. Daha sonra Remzi Oğuz, Mükrimin Halil Yınaç bu görüşlerin takipçisi olmuştur. *Millet Mecmuası* ve *Bizim Türkiye* gibi yayın organlarında Anadoluçu milliyetçiliğini savunan düşünürlere rastlanmaktadır.¹²⁷ Anadoluçu düşünceyi paylaşan yayınlar içinde 1942 yılında yayımlanan *Dikmen Mecmuası*, “biz Anadoluçuyuz; Anadolu da doğduk, Anadolu da büyüdük. Anadolu da öleceğiz” cümleleriyle Anadoluçu düşünceyi paylaşmıştır.¹²⁸ Yine 1933-1948 yılları arası yayımlanan *Çığır Mecmuası*, Anadoluçu düşünceyi sahiplenen neşriyatlardandır.¹²⁹ 1939 yılındaki *Hareket* dergisi, Remzi Oğuz Arık, Mehmet Kaplan, Cahit Okurer, Ahmet Kabaklı ve Nurettin Topçu öncülüğünde bu akımın biçimlendiği yayın organıdır. Anadoluçu akım, 1950'li

¹²⁵ Mehmet Kaplan, “Yeni Türk Milliyetçiliği”, *Hareket*, Y. 2, S. 8, Ekim 1947, s. 3; Hilmi Ziya Ülken, milleti meydana getiren amilleri altı başlıkta ele almıştır. Vatan, nüfus, etnik esas, İctimai ırk, İktisadi şartlar ve kültürden oluşan bu unsurlar milli cemiyetin zirvesidir ve bu unsurlar miili şuurunu oluşturur. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, “Millet”, *Hareket*, Y. 3, S. 27, Mayıs 1949, s. 2.

¹²⁶ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, 30. Baskı, İstanbul 2012, s. 104; Mehmet Kaplan, “Yeni Türk Milliyetçiliği”, *Hareket*, Y. 2, S. 8, Ekim 1947, s. 4.; Mehmet Kaplan, “Yeni Türk Milliyetçiliği”, *Hareket*, Y. 2, S. 8, Ekim 1947, s. 3-4; Hilmi Ziya Ülken, “Millet”, *Hareket*, Y. 3, S. 27, Mayıs 1949, s. 2; Kaplan, “Milliyetçiliğe Dair” makalesinde coğrafya, ırk ve tarihle oluşan milliyette insanın iradesinin olmadığı, milliyetçiliğin bir şuur, kültür ve irade meselesi olduğu, bu şuur oluşmadıkça diğer unsurların olmasının kişiyi milliyetçi yapmadığı gibi görüşleri paylatığı makalesi için bkz. Mehmet Kaplan, “Milliyetçiliğe Dair”, *Hareket*, Y. 2, S. 11, Ocak 1948, s. 2-3.

¹²⁷ Ercüment Konukman, “Anadolucuk”, *Hareket*, C. V, S. 1, Ocak 1966, s. 8.

¹²⁸ Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 193.

¹²⁹ Çınar, a.g.e., s. 200.

yıllarda Türk Milliyetçiler Derneği, 1964 yılında ise Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti tarafından temsil edilmiştir. Bu akım, kendisini gerçek Türk milliyetçiliği olarak, ruhçu, toplumcu ve yerli Müslüman Türk milliyetçiliği olarak tanıtmıştır.¹³⁰ Dini bir kültür olarak görmeyen ve İslamı düşüncelerinin merkezine oturtan *Hareket* çevresi, bu yönüyle diğer Anadoluçulardan farklılıklar göstermektedir.

2.1.2. Hareket Dergisi ve Anadoluçuluk

Nurettin Topçu, Mustafa Kemal'in direktifiyle devlet bursuyla¹³¹ Paris'te doktora öğrenimi görmüştür. Doktora tezi "İsyân Ahlakı"dır. Tezini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönerek öğretmenliğe başlamıştır. Hareket dergisi Şubat 1939 tarihinden itibaren Nurettin Topçu tarafından çıkarılmıştır.¹³² Düşüncelerini bu dergi etrafında ortaya koyan Topçu, derginin adını M. Blondel'in felsefe ekolu olan "Action"dan almıştır. Topçu'nun Fransa'daki çevresi, Batı uygarlığının ahlaki ve toplumsal tenkitlerini yapan Hristiyan mistik düşünceye sahip kimselerdi.¹³³ Hristiyan mistisizm etkisinde kalan Topçu, Türkiye'ye döndükten sonra İslam-mistisizmi kurma gayretine girmiş ve Şeyh Abdülaziz Bekkine'ye bağlanmıştır.¹³⁴ Kara, 1945 yılında Nakşî şeyhi Abdülaziz Bekkine'ye intisap eden Topçu'nun tasavvufu ilgilendiğini doktora tezi çalışmaları esnasında Paris'te başladığını belirtmiştir.¹³⁵

Topçu, *Hareket* dergisinin yanında, Türk Kültür Ocağı, Milliyetçiler Derneği ve Türk Milliyetçiler Cemiyeti gibi kuruluşlarda fikri faaliyetlerde bulunmuştur. Yine Aydınlar Ocağı, Türk Milli Kültür Vakfı, Milli Türk Talebe Birliği'nin çalışmalarına iştirak eden Topçu, her yıl kutlanan, Fatih, Fetih, M. Akif ve Çanakkale etkinliklerinde öncülük edenler arasında olmuş ve burada konferanslar

¹³⁰ Konukman, **a.g.e.**, s. 8.

¹³¹ Hasan Aksakal, **Türk Muhafazakârlığı, Terennüm, Tereddüt, Tahakküm**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 19.

¹³² İsmail Kara, **Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s. 31.

¹³³ Süleyman Seyfi Ögün, **Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 47.

¹³⁴ Dural, **Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu, Başkaldırı ve Uyum**, s. 155.

¹³⁵ İsmail Kara, **Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s. 34-35.

vermiştir.¹³⁶ Topçu'nun yazıları *Büyük Doğu*, *Sebilürreşad*, *Serdengeçti*, *Fedai*, *Komünizme Karşı Mücadele*, *Türk Ruhu*, *Türk Yurdu*, *Akşam*, *Yeni İstanbul*, *Yeni İstiklal* gibi birçok süreli yayında yayımlanmıştır.¹³⁷

1950 yıllarında Türk Milliyetçiler Derneği içinde milliyetçi faaliyetler içinde bulunan Topçu, derneğin Malatya Hadisesi olarak bilinen Ahmet Emin Yalman'a karşı yapılan suikast sonucu kapatılmasıyla, etkili bir yazı kaleme almıştı. Topçu bu yazıda din ve milliyetçiliğin bir fikir olduğu ve şiddeti benimsemediğini belirtmiş, Türkiye'de dindar ve milliyetçi olmanın çok zor bir durum olduğunu, dindarların ve milliyetçilerin bu hadiseden sonra siyasilerin ve gazetecilerin baskılarına karşı imanlarını muhafaza ederek serinkanlı olmalarını istemiştir.¹³⁸ Topçu 1954 yılında açılan Türk Milliyetçiler Derneği'nin 1963 yılına kadar manevi liderliğini yapmıştır.¹³⁹ Topçu, bu yönüyle İslamcı bir düşünürden daha çok milliyetçiliğiyle öne çıkmıştır.

Tek Parti Dönemi'nde yayın hayatına başlayıp “muhafazakâr-mukaddesatçı” bir milliyetçi anlayış ortaya koyan *Hareket* dergisi, Şerif Mardin'e göre “şeriatla mistisizm sentezini yapmaya çalışan ilginç toplumsal bir girişim”dir. Bu dergi Mardin'e göre “esas itibarıyla milliyetçi”dir, ancak Cumhuriyet Dönemi kültür politikalarına “yabancı” olarak bakmaktadır.¹⁴⁰ Hatta dönemin yönetimine “muhalefet gösteren tek dergi” olması hasebiyle dikkati çekmiştir. Topçu'nun, Mayıs 1939 tarihli “Çalgıcılar” adlı yazısı “tek şef rejimini hicvettiği” gerekçesiyle takibe uğramıştır.¹⁴¹

Hareket, “Anadolucu”, “bin yıllık tarih” merkezli milliyetçi bir görüş etrafında şekillenmiştir. Bu görüş Türk milletini ve milliyetçiliği tarif etmek maksadıyla, vatanlaştırılan Anadolu'yu merkeze alan ve Malazgirt Savaşı'yla başlayan tarih vurgusudur. Topçu bu görüşün en önemli tesirinin İslâm ve tasavvuf

¹³⁶ İsmail Kara, *a.g.e.*, s. 34-35.

¹³⁷ Nurettin Topçu, *İrâdenin Davası Devlet ve Demokrasi*, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2015, s. 9.

¹³⁸ Malatya Hadisesi'nden sonra Türk Milliyetçiler Derneği yanında Büyük Doğu, İslam Demokrat Partisi, kapanmış ve birçok kişi yargılanmıştı. Bkz. “Son Hadiselerin Tahlili”, *Hareket*, S.4, Mart 1953, s. 11.

¹³⁹ Ögün, *Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, s. 51.

¹⁴⁰ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 35.

¹⁴¹ M. Orhan Okay, “Hareket: Nurettin Topçu'nun (Ö. 1975) Yayımladığı Aylık Fikir Ve Sanat Dergisi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, 1997, s. 123.

olduğunu eklemiştir.¹⁴² Derginin “milliyetçiliği İslamla kaynaştırma eğilimi” 1914-1918 yıllarında yayımlanan *İslam Mecmuası*’na benzetilmiştir.¹⁴³ Nitekim bu mecmua II. Meşrutiyet Dönemi’nde Türkçü ve İslamcı düşünceler arasında bir uzlaşma zeminiydi.¹⁴⁴ Dönemin diğer milliyetçi ve muhafazakâr hareketlerin aksine özgün bir milliyetçi görüş ile ön plana çıkan *Hareket* dergisi, 1950-1960 yılları arasında komünizm karşıtlığı üzerinde şekillenmiş, Amerikancı ve kapitalizm taraftarı milliyetçi cepheye eleştiriler yöneltmiş, bu çizgiyi, “doktrinsiz ve kanaatsız bezirganlık” şeklinde tarif etmiştir.¹⁴⁵ Derginin diğer yazarlarından Fevzi Namıkoğlu da 1969 yılındaki makalesinde bazı milliyetçilerin Amerikancılık yaptığından şikayetçidir. Ona göre, milliyetçilik sadece komünizme karşı olmak değil, aynı şekilde milli bünyeye yabancı Amerika kültürü de milliyetçiliğe zararlıydı.¹⁴⁶

Hareket dergisi milliyetçilik akımının tüm insanlıkça kabul edilen “insanlık ideali” olduğunu savunmuş¹⁴⁷, Anadolu milliyetçiliğiyle tanınan Hilmi Ziya Ülken ve milliyetçiliği kültür bağlamında değerlendiren Mehmet Kaplan gibi düşünürlerin yazılarına sıkça yer vermiştir. Ayrıca Remzi Oğuz Arık, Ali Fuat Başgil, Ahmet Kabaklı, Hasan Basri Çantay, Yaşar Nuri Öztürk gibi birçok düşünür derginin yazar kadrosu içinde yer almıştır. Topçu, dergideki bazı yazılarında “Nizam Ahmet” ve “Osman Asyalı” isimlerini kullanmıştır. Ayrıca “Hareket” imzalı yazılar da Topçu’ya aittir.¹⁴⁸ *Hareket* dergisi 1939 yılından 1975 yılına kesintilere uğramakla birlikte yayınına devam etmiştir.

Dergi adının esin kaynağı da olan “hareket”, Topçu açısından önemli bir kavramdır. Topçu, derginin ilk sayısında ele aldığı “Hareket Felsefesi”ni, Blondel’in “Action” kitabı üzerine bina etmiştir. M. Blondel’in “Her hareket, insanla Allahın bir terkididir” alt başlığıyla “Hareket Felsefesi”ni açıklayan Topçu, hareketin kendi hayatında en “devamlı ve umumi” bir olay olduğunu belirtmiştir. Hareketin bir usulü

¹⁴² İsmail Kara, “Nurettin Topçu (1909-1975)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, 2012, s. 252.

¹⁴³ Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 175.

¹⁴⁴ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2008, s. 127.

¹⁴⁵ Kara, *Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası*, s. 49.

¹⁴⁶ Fevzi Namıkoğlu, “Milliyetçilik ve Son Olaylar”, *Hareket*, S. 39, Şubat 1969, s. 7.

¹⁴⁷ Milliyetçiliğin insan toplulukları realitesine en uygun bir insanlık ideali olduğunu düşünen yazı için bkz. Cahit Okurer, “İnsanlık İdeali ve Milliyetçilik”, *Hareket*, Y. 2, S. 6, Ağustos 1947, s. 2.

¹⁴⁸ İsmail Kara, “Nurettin Topçu (1909-1975)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, 2012, s. 253.

ihativa ettiğini ifade eden Topçu, herkesin önündeki sorunların çözümünü “hareket”in verdiğini ileri sürmüştür. Ona göre, “hareketin bulunmadığı yerde Allah yoktur, o nerede görünürse Allah oradadır.”¹⁴⁹ Ruhçu-metafizikçi bir anlayışla fikirlerini açıklayan Topçu üzerinde ayrıca Bergson’un felsefi düşüncesi etkili olmuştur.¹⁵⁰ Hareket Felsefesi adını verdiği makalesinde açıklamalarda bulunan Topçu, vahdet-i vücud nazariyesine uygun görüşler ortaya koymuştur. Ona göre, hareket sınırlı kalırsa kemale ermemiştir. Hareketin tamamlanması için tabiatüstü bir varlığa uzanmalıdır. “Her harekette bir iman hareketi vardır” ve birey tek başına bu hareketi gerçekleştiremeyeci için “buhran” içindedir. Bu buhrandan kurtulmanın reçetesi de “mutlak ve zaruri birlik”te yatar: “Onun hareketi bizimkine nüfuz ediyor. Bu müfekkirenin varlığı sebebiyle, iradi hayat ister istemez tabiatın üstüne, ilahi nizamı yükseltici bir vasıf kazanır.”¹⁵¹ Topçu, düşündüklerinin ve hareketlerinin ortasında O’nun olduğunu, düşünceden harekete veya hareketten düşünceye O’nun etrafında döndüğünü ifade ederek vahdet-i vücud anlayışını şöyle izah etmiştir: “Allah hem bizdedir, hem bizden ayırdır. Biz Allah’ı, o erişilmeyen kemali, kötü bir ayna içinde görür gibi, kendimizde tanıyor, buluyoruz.”¹⁵²

Topçu, Hareket Felsefesi’yle beraber ahlak felsefesinin zarureti de inanmaktadır. Ona göre, aklın saltanatını kuracak olan felsefe, iç hayatın bütün hareketlerini ve unsurlarını birleştirmek suretiyle ruhta ahenk ve nizam oluşturacaktır. Felsefesi olmayan bir toplumun, ahlak nizamında çatışma yaşanacaktır. Bu şekilde bir kadın kara bir örtüye girerken diğer taraftan başka bir kadın, örtülerden ve hayat perdelerinden sıyrılmayı ileriliklik sanacak. Ahlak ve ruh birlikteliği kalmayan millet ikiye bölünecek, biri diğerini ötekileştirerek düşman sayacaktır. Anadolu’da 11. yüzyılda bu ruh ve ahlak birlikteliğiyle milli birliğimizin

¹⁴⁹ Nurettin Topçu, **Varoluş Felsefesi, Hareket Felsefesi**, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2015, s. 49-62; Nurettin Topçu, “Hareket Felsefesi”, **Hareket**, Y. 1, S. 1, Şubat 1939, s. 22-28.

¹⁵⁰ Fırat Mollaer, **Türkiye’de Liberal Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 133, 176.

¹⁵¹ Nurettin Topçu, “Hareket Felsefesi”, **Hareket**, Y. 1, S. 1, Şubat 1939, s. 27.

¹⁵² Topçu, **a.y.**, s. 27.; Topçu, Hüseyin Avni’yi anlatırken vahdet-i vücud görüşünü burada da göstermiştir. Topçu, Hüseyin Avni’nin, insanlığa insanüstü bir imanla inandığını söyleyerek onun hakkında şu cümleyi kullanmıştır: “İnsana böyle bir ihtirasla inanılınca, inanan insan adeta Allahlaşıyor, Hallacı Mansurun ‘enel-hak’ düsturuna ulaşıyor.” Nurettin Topçu, “Hüseyin Avnisiz bir yıl”, **Hareket**, Y. 3, S. 24, Ocak 1949, s. 3-4.

kurulduğuna inanan Topçu'ya göre, medeniyette yükselmenin şartı “madde bilgisi” üzerinde kurulacak bir “ahlak ve ideal” felsefesidir.¹⁵³

Hareket Felsefesi'ni meydana getirecek unsurları maddeler halinde sıralayan Topçu, 20. yüzyılda insanlığın ulaştığı prensiplerden “tekâmül” ve “metodlu düşünme”yi birinci prensip saymıştır. İkinci prensip toplum nizamını kurmaktır. Bu sistem, “mukaddes toprağa kazma vurmaktan usanmayan kolları kalbe bağlayan kuvvet, tarihi, mukaddesatı ve hürriyetimizi boğmayan makul ve mutedil bir eşitliğe dayanacak hak sistemidir.” Topçu iktisadi esasları, milletin inanç, ahlak örf, adet ve tarihi değerleriyle sınırlayan yeni bir nizam olduğunu söyler ki, buna “Anadolu Toplumculuğu” adını vermektedir.¹⁵⁴ Ona göre bu nizam kurulmadığında tarihi maddecilik ve komünizme karşı duracak bir kuvvet bulunmayacaktır. Topçu üçüncü kuvvetin “İslam Ruhçuluğu” olduğunu belirtmiştir. Dördüncü prensip ise ferdiyetçilik üzerine bina edilen idealizmdir. Bu idealizmde cemaat için nefsi feda edecek bir ideal yatmaktadır. Topçu açıklamaya çalıştığı tekâmülcü, ruhçu, toplumcu ve idealist prensiplerinin esin kaynağının “Anadolu'nun yanık toprağı ve İslam'ın ruhu” olduğunu ifade eder. Topçu'nun burada göze çarpan özelliğı dönemin diğer düşünürlerinden farklı olarak “Türk-İslam” veya “Müslüman-Türk” söylemlerinden çok “Müslüman Anadolu” vurgusudur ve ona göre Müslüman Anadolu'nun çilesi Yunus'tan Akif'e kadar uzanan bir “feryat”tır.¹⁵⁵

2.1.3. Nurettin Topçu'nun Anadolu Milliyetçiliğı

Nurettin Topçu, Tanzimat'la başlayan Batıcı düşüncenin, milliyetçilik hususunda da etkili olduğunu, millet olmayı bu düşünceyle açıklamanın milliyetçiliğı kısır bir sahaya ittiğini düşünmektedir. Ona göre milliyetçilik, yarım asırdır İslam'dan ve İslam kaynaklarından ve Osmanlı Devleti'nin devamı olma iddiasından

¹⁵³ “Hareketin Sakladığı Sır”, **Hareket**, S. 1, Ocak 1966, s. 3

¹⁵⁴ Topçu, Hareket Dergisi'nde geçen bu makaleyi 1978 yayınlanan “Yarınki Türkiye” kitabında düzenlemeler yaparak tekrar yayınlamıştı. Burada geçen “Anadolu toplumculuğı” yerine “Anadolu sosyalizmi” kavramı kullanılmıştır. Bkz. Nurettin Topçu, **Yarınki Türkiye**, Dergâh Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2017, s. 69.

¹⁵⁵ **Hareket**, C. V, S. 1, Ocak 1966, s. 3

uzaklaşarak ele alınmıştır. Topçu, bu bağlamda tarihe bakışını, milletin meydana gelişi ve milliyetçiliğin esaslarını ortaya koyma ihtiyacı hissetmiştir.¹⁵⁶

Topçu'nun Anadoluçuluğu, İslamcı, Osmanlıcı, Türkçü ve Turancı milliyetçilik akımlarına ve fikirlerine karşı bir tepki ve eleştiri çerçevesinde oluşmuş, Anadolu coğrafyasını merkeze alan bir milliyetçiliktir. Topçu'nun deyimiyle Anadolu milliyetçilik anlayışı, Batı'nın barbar milliyetçiliğinden ayrı, Kemalizm'in otuz yıllık milliyetçiliğinden farklı, "bin yıllık" Anadolu Türk'ünün milliyetçilik anlayışıdır. Bu milliyetçilik, Müslüman olan Türklerin Anadolu'nun doğu kapısı olan Malazgirt'le başlayarak, "mübarek belde" olan Anadolu'yu İslam'ın ruhuyla aydınlatmasıyla başlamıştır. Topçu'nun Anadolu milliyetçilik anlayışında vatanla beraber tarih en önemli unsurdur. Bu akıma göre Turancıların Türkleri Müslümanlıktan ayırması, insanın ruhundan ayrılmasıdır. "Türklük beden ise, Müslümanlık ruhtur", bundan dolayı Anadoluçuluk düşüncesinin milli tarihi, "Müslüman Anadolu"nun tarihiyle başlamalıdır.¹⁵⁷ Topçu'nun milliyetçi anlayışında, soy, iktisat, dil ve tarih maddi unsurları oluştururken, Anadolu vatani ve İslam dini ise ruhi unsurlardır.¹⁵⁸ Bu yönüyle dini ve siyasi kavramlar ve uslubu bir arada kullanan Topçu, Kara'ya göre cesaretli yorumlar yapmaktadır. Bir gerçeklik arayışının yanında "siyasi sistemle milletin hafızası, ana temayülleri ve tarih arasında bir irtibat, bir örtüşme, nihayet bir millilik/yerlilik arayışı" vardır.¹⁵⁹

Topçu'nun milliyetçilik anlayışıyla Atsız'ın tezleri arasında buluşma noktaları vardır.¹⁶⁰ Yine Topçu'nun Kemalizm ile de örtüşen milliyetçi anlayışı vardır. Ancak Topçu, milliyetçi görüşünü ortaya koyarken temel referansı İslam ve Anadolu coğrafyasıdır. Anadolu ve İslam, Türklerin Rönesans'ını oluşturacak dinamiklerdir. Topçu'nun görüşlerinde din, kültürü meydana getiren bir öge değil, kültürün temel belirleyici ögesidir. Anadolu düşünce tıpkı Kemalizm gibi "coğrafyanın vatanlaştırılması ülküsü ve stratejisi" fikrini taşımaktadır. Ancak Kemalizm, modernleşme tamayülü ile "devrimci" bir yöne evrilmesine karşın,

¹⁵⁶ **Hareket**, S. 73, Ocak 1972, s. 2.

¹⁵⁷ "Hareketin Otuz Yılı", **Hareket**, S.37, Ocak 1969, s. 4.

¹⁵⁸ Nurettin Topçu, "Milliyetçiliğimizin Esasları", **Hareket**, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 24.

¹⁵⁹ İsmail Kara, **Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 243.

¹⁶⁰ Lütfü Şehsuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, Elips Kitap Yayınları, Ankara, 2011, s. 87-88.

Anadolucu düşünce, toplumun geleneklerinden kopmayan muhafazakâr bir yerde durmuştur. Kemalizm ve Anadolu cu düşünce 1920’lerde aynı platformda değerlendirilirken, Kemalizm’in, Kurtuluş Savaşı’nda kullandığı dini temalardan uzaklaşmasıyla Anadolu cu düşünce tarafından eleştirilmektedir. Bu muhalefeti aleni yapan kişi Topçu’dur.¹⁶¹ Öte yandan “Kemalist modernizm” ile “Anadolucu muhafazakârlık” arasındaki diğ er bir farklılık “kır-kent” mevzusudur. Topçu’nun buna muhalefeti, “Anadoluculuğ un, popülist açılımlar taşıyan bir antimodernist” görüşüdür. Nitekim Kemalizm de kırsal kesimi, köylüyü yüceltmesine karş ın, onu modernleştirme hedefi gütmüştür. Öğ ün’e göre Kemalizm söyleminde kırsal nüfusu ve değerlerini sahiplenmiş olsa da “özde bir kentsel ideolojidir”¹⁶²

Anadolucu akım, milliyetçilikle İslam’ı eklemlleyen bir anlayışla diğ er Müslüman toplumlarında oldu ğ u gibi milliyetçilik ve din arasında bir uzlaşma (sentez) bağ lamında değerlendirilebilir.¹⁶³ Topçu bu sentezi ş u cümle ile ifade etmiştir: “Bundan dokuz yüz yıl önce Asya’dan gelen Türkler milletimizin yıkılmaz bedeni, İslam ile ebedi ruhu oldu. Bu ruh, bedeninin her zerresine nüfuz ederek önce Malazgirt’te Alparslan’ın şahsında ilahlaşt ı ve Büyük Peygamber’in ruhuna ilk selamı oradan yolladı.”¹⁶⁴

Topçu, Anadolu cu milliyetçi anlayış ını alt ı maddede özetleyerek, milliyetçiliğ inin dayandığı esasları sıralamıştır. Topçu’nun ifade ettiğ i bu esaslar onun 1939 yılından 1972 yılına kadar, *Hareket* dergisinde Anadolu culuk görüşlerinin özeti niteliğindedir. Topçu, bu esaslar doğ rultusunda Anadolu culuk düşüncesini şekillendirmiştir:

1. Milletin dini, onun ahlakını, örflerini ve kalbini yoğ urmuş, Türk-İslam medeniyetine yön ve kaynak olmuş İslam dinidir.
2. Bütün vatan Anadolu toprağ ıdır.
3. Soyumuz Oğ uz çocuklarının, Anadolu’nun dokuz yüz yıllık tarihi içinde bu toplarda kaynaş malarla eriyip aslını kaybetmeyen Türk soyudur.

¹⁶¹ a.g.e., 117-119.

¹⁶² Öğ ün, *Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, s. 45-46.

¹⁶³ a.g.e., s. 29-32.

¹⁶⁴ Nurettin Topçu, *Büyük Feti h*, Dergâh Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2016, s. 36.

4. Dilimiz bu ülkede yüz yıllar boyunca devam eden tarih içinde varlık kazanan müşahhas ve zengin Türk dilidir. Ferdi isteklerinin icadı olan mücerret ve hayatsız dil milli dil olamaz.
5. Devlet büyük çoğunluğu köylü olan kütlelerinin iradesini yaşatan merkeziyetçi, otoriteli ve mesuliyetli devlettir.
6. İktisadi sistemimiz, halkın bütün içtimai ihtiyaçlarını karşılayan ve her ferdi iş ahlakıyla seferber eden asrın geçer deyimiyle ruhçu sosyalist sistemdir.¹⁶⁵

Türkçü-Turancı ve Kemalist milliyetçilik anlayışlarını benimsemeyen Topçu, Prens Sabahattin'in ortaya koyduğu adem-i merkeziyetçilik görüşünün de hatalı bir fikriyat olduğunu düşünmüştür.¹⁶⁶ Cumhuriyet Dönemi'nin Türk muhafazakârlığı, Mustafa Şekip Tunç, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal Beyatlı ve Peyami Safa'ya dayanır. Tunç, Bergson felsefesiyle gelenekçi muhafazakârlığın öncülüğünü yaparken, Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi, edebiyat alanında tarihsel süreklilik ve gelenekçilik temasının örneklerini vermiştir. Bu dönemin anlayışı Yahya Kemal'in söylemiyle "Kökü mazide olan atiyim"dır. Topçu'nun Anadolucu düşüncesi, milliyetçi, mukaddesatçı ve muhafazakâr temellere dayanmıştır.¹⁶⁷ Her milliyetçinin doğal olarak muhafazakâr olacağını belirten Topçu'ya göre muhafazakârlık, bir milletin mukaddesatına, tarih içinde kazandığı bütün ruh varlığına sahip olmasıdır.¹⁶⁸ Topçu'ya göre muhafazakârlık, dar görüşlü ve gericilik anlamıyla yanlış itham edilmiştir. Dinde reform yapmanın şartı, metafiziğin temel alınarak İslamın ilk kaynaklarına cesaretle inmek ve nasların zamanın ihtiyacına göre anlaşılır hale getirme koşuluyla mümkün olabilirdi. Ancak Türkiye'deki muhafazakârlığın, eskiyi olduğu gibi yaşatmakla sınırlı kaldığını kaydeden Topçu, Türk muhafazakârlığına eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Muhafazakârlığı sadece dini alanla sınırlı tutmayan Topçu, millet hayatını oluşturan dil, din, ırk, vatan, ekonomi ve dilek gibi unsurların muhafazakârlık yönünü irdelemiştir. Ona göre "milliyetçi, muhafazakâr değildir

¹⁶⁵ Nurettin Topçu, "Milliyetçiliğimizin Esasları", **Hareket**, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 29.

¹⁶⁶ Topçu, **Büyük Fetih**, s.18.

¹⁶⁷ Fırat Mollaer, **Türkiye'de Liberal Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s.96; Ayrıca Türkiye'de Muhafazakârlık ve Topçu'nun düşüncelerini muhafazakârlık ideolojisiyle ele alan diğer çalışma için bkz. Baran Dural, **Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu, Başkaldırı ve Uyum**, Kriter Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010; Süleyman Seyfi Ögün ise Topçu'nun Anadoluculuğuna cemaatçi milliyetçilik diyerek onun düşüncelerini popülizm bağlamında değerlendirmiştir. Bkz. Süleyman Seyfi Ögün, **Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.

¹⁶⁸ Nurettin Topçu, **Mehmet Akif**, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015, s. 48.

demek, millet hayatında ne ırk, ne vatan, ne ekonomi beraberliği, ne dil, ne de din mukaddesliği tanımamak demektir.”¹⁶⁹

Topçu, Anadolu’nun Türkleşmeden önceki durumunu izah ederken burada daha önce medeniyet kuranların olduğu, Türklerin bu medeniyetleri yok etmediği ve bu medeniyetlerle kaynaşıldığını savunmuştur. Anadolu coğrafyasındaki maddi medeniyet üzerine İslam medeniyeti bina edilmişti.¹⁷⁰ Topçu’ya göre Müslüman Anadolu rönesansının müjdecisi, bin yıllık İslam düşüncesinin metodlu düşünüş ve ilmi bir anlayışla birleştiği yerde aydınlanacaktır. Romantizmin tohumları Anadolu’nun halk edebiyatında ve Selçuklu mimarisinde bulunmaktadır.¹⁷¹ Ayrıca aranılan ideal Anadolu sentezinde, “insan, toprak, Tanrı” ilişkisinin yaşandığı Selçuklu ve Osmanlı Devletleriyle “Altın Çağ”ı yaşamıştır.¹⁷²

Topçu’nun Anadolu milliyetçi anlayışında Yahya Kemal, Hilmi Ziya ve Remzi Oğuz gibi ilk Anadoluocuların etkisi vardır. Nurettin Topçu’nun Anadolu görüşlerini şekillendiren ilk Anadoluocularardan ayrılan yönleri de bulunmaktadır. Topçu’da İslam önemli bir yer tutarken, birinci kuşak Anadoluoculara İslam sorunu fazla yer tutmaz. Onlara göre İslam, sadece kültürel bir öge olarak statiktir.¹⁷³ Topçu’nun Anadoluçuluğu, modernite karşıtı ve teknolojik gelişmeyi olumlu görmeyen, anti-kapitalist ve anti-endüstriyel duruşu, Türkiye’deki milliyetçi muhafazakâr cepheden farklı, bir bakıma muhafazakâr devrimci bir karakterdedir. Arık’ta, milliyetçi muhafazakârlık ile resmi milliyetçilik ve Kemalizm arasında geçişlik ve temas noktaları söz konusu iken Topçu’da durum farklıdır.¹⁷⁴ Yine Arık, laiklikle hesaplaşmazken, Kemalizm çerçevesinde muhafazakâr bir bakış geliştirmiştir.¹⁷⁵ Ancak Topçu, Anadolu düşüncesinde Kemalizm’in milliyetçi anlayışını benimsemez. Mehmet Akif “Anadoluculuk davasının büyük mürşidi”¹⁷⁶, Hüseyin Avni Ulaş ise, “Anadolu davasının mübeşşiri”dir. Topçu’nun diğer

¹⁶⁹ Topçu, **Yarınki Türkiye**, s. 4.

¹⁷⁰ Nurettin Topçu, “İçtimai Sınıflar”, **Hareket**, Y. 1, S. 2, Mart 1939, s. 64.

¹⁷¹ Nurettin Topçu, “İnkılabımız”, **Hareket**, S. 3, Şubat 1953, s. 64.

¹⁷² Öğün, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁷³ Dural, **Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu, Başkaldırı ve Uyum**, s. 260.

¹⁷⁴ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 161.

¹⁷⁵ Dural, **a.g.e.**, s. 265.

¹⁷⁶ Topçu, **Mehmet Akif**, s. 44.

milliyetçi anlayışlardan en temel farklılığı “Müslüman Anadolu” eksenidir.¹⁷⁷ Topçu’nun vatan, millet ve milliyetçilik kavramlarına yüklediği anlamlar onun milliyetçi anlayışını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

2.1.3. 1. Nurettin Topçu Düşüncesinde Vatan ve Millet

Topçu’nun Anadoluçuluk düşüncesinin merkezi vatan kavramıdır. Topçu’ya göre vatan “Müslüman Anadolu”dur. Topçu’nun millet ve milliyetçilik görüşleri de “vatan” kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Topçu milleti meydana getiren unsurlar arasında doğrudan doğruya coğrafyanın önemini dile getirmiştir. Ona göre, milli coğrafyaya vatan denir ve vatan milletin bir realitesidir. Coğrafya veya toprak, millet karakterini şekillendirmiştir: “Toprak realitesi ırkları yeni kalıp ve şekillere döker, yeni bir sentez doğurur. Vatan, millet fertlerinin müşterek ruhunu kendinde taşır. Böyle bir kaynaktan kültür, hayat ve şekil alarak millet kültürünü meydana getirir. Vatanlı kavimler kültür ve medeniyet kuramazlar. Türk-İslam medeniyeti bu topraklar üzerinde vücut bulmuştur.”¹⁷⁸

Topçu’ya göre çölde yaşayan bedevi bir Arap’ın İslam’ı ile Anadolu köylüsünün ruhundaki İslam farklı bir mahiyet kazanmıştır. Bu toprakta yaşayan “Anadolulu”, “Arap ve Orta Asya Türkmen”inden üstün bir ruh ve ahlaki kıymetlere sahiptir. Çünkü Anadolulu, ne Arap ne de Orta Asya Türkü gibi göçebe değildir. Toprağa bağlı Anadolulu, devamlı hakikatin sorumluluğunu taşımıştır. Anadoluluyu tarihin en eski zamanından beri bu topraklara bağlanmış olan her millet olduğunun altını çizen¹⁷⁹ Topçu, Anadolu’da daha önce tarım medeniyeti kurmuş Etiler’e önem atfetmiştir. Anadolu’ya gelen Türkmenler “Etilerin çocuklarıyla kaynaşmış” onlardan tarım tekniklerini, yerleşikliği ve çiftçiliği öğrenmişlerdi. Bundan dolayı

¹⁷⁷ Topçu, “Yarınki Türkiye” adlı eserini, “Anadolu davasının mübeşşiri Erzurumlu Hüseyin Avni Ulaş’ın büyük ruhuna...” adanmıştır. Bkz. Nurettin Topçu, **Yarınki Türkiye**, Dergâh Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2017; Ayrıca Topçu, aynı zamanda kayınpederi de olan I. Meclis Erzurum mebusu Hüseyin Avni Ulaş’ı ölümü üzerine anıyordu. Topçu Hareket dergisinin 1948 tarihi 13. sayısında Hüseyin Avni’yi anlatmış yine ölüm yıldönümünde başlığıyla mücadelesi anlatılmıştı. Bkz. **Hareket**, S. 13, Mart 1948; “Hüseyin Avni’siz bir yıl”, **Hareket**, S. 24, Şubat 1948, s. 3.

¹⁷⁸ Hareket, “Milliyetçiliğimiz”, **Hareket**, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 11; Topçu burada İbn-i Haldun’un “Coğrafya Kaderdir.” sözüne uygun bir milliyet tanım yapmış, Anadolu coğrafyasının önemine işaret etmiştir. İbn-i Haldun’un; coğrafyanın insan üzerindeki etkisi görüşüne paralel açıklamalarla Anadolu’yu izah eden Topçu, Anadolu’ya kutsallık yüklemiştir.

¹⁷⁹ Nurettin Topçu, “Bizde Milliyet Hareketleri”, **Hareket**, Y. 1, S. 3, Nisan 1939, s. 76.

Anadolu’da yaşamış olan kavimlerin çocuklarına “Anadolu tarihinin çocuğu” demeyi daha doğru bulmaktadır.¹⁸⁰ Bu insanlar “mukaddes toprakların karşısında yaşadığı ızdırapla alını ağırlaşan, bu ızdırabın yarattığı hikmetle gözleri olgunlaşan ebedi vatan sahibi insandır.”¹⁸¹ Türk İslam medeniyetinde karşılığı olmayan Anadolu’nun ruhunu yansıtan tarımsal geleneğin Etiler’den alındığı gibi düşünceler, milliyetçi düşüncelerde pek karşılanmayan, milli değerlerin özgüllüğüne muhalif ve milliyetçiliğin hazmetmediği bir şeydir. Topçu’nun vatan kavramı Ögün’e göre, saflığı bozulmamış olan “özel üretim” tarzındadır. Özünde popülist anlayış olan bu durum, 19. yüzyılda Doğu Avrupa’daki popülist hareketlerde ve yoğun milliyetçi söylemde işlenmiştir.¹⁸² Topçu Anadolu’nun Türkleşmeden önceki durumunu izah ederken burada daha önce medeniyet kuranların olduğu, Türklerin bu medeniyetleri yok etmediği ve bu medeniyetlerle kaynaşıldığını savunmuştur. Anadolu coğrafyasındaki bu maddi medeniyet üzerine İslam medeniyeti bina edilmiştir.¹⁸³

Topçu’nun millet tanımı da vatan kavramı çerçevesinde izah edilmeye çalışılmıştır. Onun için büyük öneme sahip “toprak” aynı zamanda ırkı da tayin eden bir unsurdur. Topçu, yeryüzünde ebedi ırkların olmadığı, ırkların tekâmül geçirdiği ve bu tekâmülü sağlayan unsurun da toprakta olduğunu savunmuştur. Ona göre bugünkü Anadolu ırkı ile Azeri arasındaki uzaklığın sebebi de bundandır.¹⁸⁴ Topçu, milletin tanımını ise şöyle açıklamıştır: “Millet, kökleri mazide, gövdesi halde bulunan, dalları ve yaprakları istikbale uzanan, geçmişte, halde ve gelecekte hatıraları, temayülleri ve tasavvurlarıyla birleşmiş olan varlıktır.”¹⁸⁵ Topçu açısından milleti meydana getiren, maddi unsurlar; soy, toprak ve emektir. Manevi unsurlar ise, dil, din, kültür ve dilek şeklinde sıralanmıştır. Ona göre millet, bu maddi ve ruhi unsurlara dayanarak şekil alacaktır. Anadolu coğrafyasında milletin karakteriyle İslam birleşerek “ruhçu bir milliyetçilik” meydana getirmiştir.¹⁸⁶ Topçu farklı bir

¹⁸⁰ Nurettin Topçu, “Benliğimiz”, **Hareket**, Y. 1, S. 4, Mayıs 1939, s. 114.

¹⁸¹ Nurettin Topçu, “Bizde Milliyet Hareketleri”, **Hareket**, Y. 1, S. 3, Nisan 1939, s. 76.

¹⁸² Ögün, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁸³ Nurettin Topçu, “İçtimai Sınıflar”, **Hareket**, Y. 1, S. 2, Mart 1939, s. 64.

¹⁸⁴ Nurettin Topçu, “Millette İrade”, **Hareket**, Y. 2, S. 15, Mayıs 1948, s. 6.

¹⁸⁵ Nurettin Topçu, “Bizi Yaşatan Kuvvet”, **Hareket**, S. 53, Mayıs 1970, s. 4.

¹⁸⁶ Nurettin Topçu, “Milliyetçilik Muamması”, **Hareket**, S.33, Eylül 1968, s. 8.

makalesinde milleti oluşturan unsurlardan biri olarak “mukaddesat” kavramını kullanmıştır.¹⁸⁷

Topçu maddi unsurlardan, soy, toprak ve emek unsurlarına din ve dil gibi manevi kuvvetlerin eklenmesiyle dilek birliğinin meydana geleceğini savunmuştur. Ancak bu şekilde bir millet vücuda gelebilirdi. Yoksa bir millet kurmak için aynı soyun çocukları olmak yeterli değildi. Topçu bu hakikatlerden habersiz olanların, milleti tanımlarken İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük gibi “yabancı sevdalar” peşinde koşarak aldandığını savunmuştur. Topçu bu görüşünü şöyle izah etmiştir: “Belki bir soy halinde kaynaşan aynı görüşün ve seviyedeki insanların toplandıkları bir toprak üstünde el ele vererek bir mukadderat uğruna çalışmaları onların arasında bir dil ve bir sanat doğurmuş, beraberce ilerledikleri mukadderata onları selametle kavuşturacak bir ahlak yaratmış ve onlar bir dini seçmişlerdir.”¹⁸⁸ Topçu burada milletin oluşumunda “toprak” unsurunun belirleyici olduğunu ima etmektedir.

Topçu’nun düşüncesinde milleti meydana getirecek ve onu besleyecek “millet mistikleri” adını verdiği “büyük vatanperverler, millet şehitleri veya kahramanlar”, vardır. Bunlar milleti doyuran kaynaklardır ve millet mukaddesatının yaratıcıları ve sahipleridir. Ona göre Alparslan’dan Yavuz’a kadar milletin velisi olan bu büyük ruhlar “Allah davası” gütmüştür. Milleti meydana getirecek unsurlar ister dil veya ırk; ister kültür veya ekonomik, isterse de din ile kurulacak bir birlik, bu mistik ruhlara ihtiyaç duymaktadır. Topçu’ya göre mistik ruhlar, şehitler, kahramanlar ve manevi önderlerdir.¹⁸⁹ Milliyetçi tahayyülün, dinsel tahayyülle akrabalık bağına işaret eden Anderson da buna işaret etmişti.¹⁹⁰ Topçu, bu doğrultuda mistik ruhlara, şehit ve kahramanlara önemle yer vermiştir. Onun dünyasında, Anadolu’yu İslamlaştıran Selçuklu ve Osmanlı hükümdarları büyük kahramanlardır. Aynı şekilde Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bayram-ı Veli gibi kişileri de bu mistik ruhlar içinde zikreden Topçu, vatan ve millet kavramlarına anlam yüklemiştir.

Topçu, Turancıların vatan anlayışını anlamsız görmüş ve benimsememiştir. Ayrıca “emek” ve “toprağın” hakkını görmezden gelen İslamcıların millet

¹⁸⁷ Nurettin Topçu, “Mehmet Akif”, **Hareket**, Y.2, S. 10, Aralık 1947, s. 8-9.

¹⁸⁸ Nurettin Topçu, “Bizde Milliyet Hareketleri”, **Hareket**, Y. 1, S. 3, Nisan 1939, s. 75.

¹⁸⁹ Nurettin Topçu, “Millet Ruhu ve Milli Mukaddesat”, **Hareket**, Y. 2, S. 16, Haziran 1948, s. 4.

¹⁹⁰ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev: İ. Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s. 24.

konusundaki yaklaşımını da eleştirmiştir. Ona göre, Namık Kemal ve arkadaşları “ne idüğü belirsiz bir vatan aşkı” ve “insani hürriyet aşkı”nı terennüm ederken niçin mücadele ettiklerini ve kimin hakkını aradığını ve bu hakkı müdafaa ederken kimden adalet istediklerini bilmemekteydiler. Onların kullandığı vatan, millet sözlerinin tüm milliyetçiliklerin mefkûresi haline gelebileceğini ifade eden Topçu, Anadolu çocuğunun bununla nasıl bir dava oluşturacağını bilmediğini düşünmektedir. Yine Topçu’ya göre İslamcılar, “ümme devrinin artığı” ile bir millet kurma hayaline düşerek, Anadolu’da milli tarihe kayıtsız kalmıştı. Osmanlıcılık görüşü de, milli devlet düşüncesinin zirve yaptığı bir dönemde, hiçbir halkın milli tarihini ve halkın kaderini bir hanedanın azamet ve şerefine değiştirmeyecek kadar ucuza satılmamalıydı. Türkçülere gelince, bu ülkünün hareket noktası “çürük”tü ve Türkçülerin millet anlayışı “soyut”tu. Bir Latin, Germen ve Slav milletinin olamayacağı gibi bir Turan milleti de olamazdı. Topçu, kendi görüşünü “hakikat” olarak görüyor ve bu düşüncelerini korkmadan aktaracağını ve her türlü sonuca hazır olduğunu belirtmiştir.¹⁹¹

Milletin oluşumunu Tanzimat devri ve Milli Mücadele ile başladığını kabul etmeyen Topçu, böyle düşünenleri cahil veya tarihe ve millete ihanet olarak değerlendirmiştir. Ona göre Anadolu’ya gelen Türkmen, “Bizans’ın feodal düzenini tamamen ortadan kaldırarak yerine, özünü İslam’dan aldıkları yepyeni bir hukuk, iktisat ve ahlak düzeni” kurmuş, çiftçilikle uğraşmış, köyler ve kentler kurmuştu. Türkmenler Anadolu’da “cesareti, cengâverliği, felaketleri kendinde yenebilme ve devlet kurma yetenekleriyle bu diyarda İslam ruhu ile yeni bir sentez ortaya koydu.”¹⁹²

Batı’da millet oluşumunun Fransız İhtilali ile gerçekleşmesine rağmen Selçuklu döneminde ve Fatih tarafından milli birliğin kurulduğunu düşünen Topçu’ya göre millet, hayat görüşünü, ahlak telakkisini, sosyal teşkilatını, mimarisini, edebiyat ve hukukukunu hülâsa tüm niteliğini İslam’dan almıştı:

“Millet olarak varlığımızda Akşemseddin’lerin gözyaşları, Hacı Bayram’ların nefesleri, Yunus’ların terennümleri, Mevlana’ların nağmeleri vardır. Bunlar bir kederin sesi değil, Allah’a karşı

¹⁹¹ Nurettin Topçu, “Bizde Milliyet Hareketleri, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁹² Hareket, “Milliyetçiliğimiz”, **Hareket**, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 5.

duyulan bir hasretin ifadesidir. Anadolu Allah sevgisinin dile geldiği bir ülkedir. Yunus’larla Süleyman Çelebi’lerin diliyle gönüllere nakşedilen İslam sevgisi, iman neş’esi, Sinan’ların eliyle taşlara, mermerlere, Fuzuli ve Şeyh Galip’lerin kalemleriyle sahifelere ve o dinden özünü alan bir iktisadi nizamla toprağa bin yıldır işledi. Bu millet tarih sahifelerine çıkarken bütün varlığını da Allah yoluna adıyordu.”¹⁹³

Topçu, 1969 yılında Mükrimin Halil Yinanç’ın “Milli Tarihimizin Adı” adlı eserinin önsözünde Anadolucu millet ve vatan görüşünü şu cümlelerle özetlemiştir:

“Hak bizi Anadoluda güzel bir vatana sahip millet yapmış. O halde milletimizin adı Anadolu Türk Milleti, millî tarihimiz de Müslüman Anadolunun tarihidir, ilim ve hakikat gözüyle ne geliş güzel müslümanların bir kısmı bir milletin adı altında birleştirilir, ne de bütün bir ırkın gücü yalnız bir milletin hayatına mal edilebilirdi. Dâvayı bir Anadolu ırkçılığı zannedenler de aldandılar. Anadolu, millet hamurunun yoğuruluşunda ruh ve tabiat unsurlarını sunuyordu. Burada tabiat, coğrafya unsuruyla karşılanıyor, ruh ise tarih, örflerle sanatlar ve din unsurlarından hayat alıyordu. Menşе araştırıcı ırk teorisini manevî kaynaşma, milletine hizmet ve fedakârlık iradesiyle bertaraf eden Anadolucular, kan ırkçılığına olduğu kadar, ırk dâvasında şuuruzluğa ve kayıtsızlığa da karşı idiler. İstiklâl savaşını yapan millet meclisinde Anadolu dâvasının liderliğini yapan Hüseyin Avni Ulaş’m pervasızlığı, o zaman bir gençlik zümresinin uyanış çağını açtı. Malazgirtten Sakaryaya kadar Mukaddes toprağa ruhlarını karıştıran ecdadın asrımıza emaneti olan millet; zulmü de cehaleti de kabul etmek isteyemeyenler ona ne ad verirlerse versinler; toprağıyla, ahlâkı ve imanıyla, kaderi ve gerçek iradesiyle Anadolu Türk milletidir.”¹⁹⁴

2.1.3. 2. Nurettin Topçu Düşüncesinde Milliyetçilik

Topçu milliyetçilik akımını Fransız Devrimi sonrası meydana gelen modern bir olgu olarak kabul etmektedir. Ona göre, Avrupa’da en eski milli birliği Fransızlar kurmuştur. Fransa’da oluşan “milliyetçi birlik”, dil ve vatan unsurları etrafında şekillenirken, Alman milletinde ise soy birliği etkili bir unsur olmuştur. Millet in oluşmasında temel olan bu unsurlar, her zaman önemini korumuş ve milliyetçilik düşüncesini beslemiştir.¹⁹⁵ Topçu, modern milliyetçilik fikrinin Avrupa’da meydana gelen ferdi hürriyet düşüncesi, maddi ve ruhi birliktelikten doğan millet anlayışına

¹⁹³ a.y.

¹⁹⁴ Mükrimin Halil Yinanç, **Milli Tarihimizin Adı**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1969, s. 7-8.

¹⁹⁵ Nurettin Topçu, “Milliyetçiliğimizin Esasları”, **Hareket**, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 21.

bağlamış, soy, toprak ve emek birlikteliğiyle; dil, din ve “dilek birlikteliği”nin önemini vurgulamıştır. Bu birliklerin hepsi ilk çağlarda vardı, ancak birlik oluşturacak bilinç eksikti. İmparatorlukların ortadan kaldırdığı¹⁹⁶ bu birlikleri, Ortaçağ Avrupa’sı tekrar kurmak istemiştir. Avrupa’da madde ve ruh birliği üzerine kurulmak istenen milli hareketleri samimi gören Topçu, bu fikir ve iradelerde birçok kurbanın verildiğini düşünmektedir. Ona göre, Avrupa’da toplulukları harekete geçiren milliyetçi duyguyla oluşan birlikler zamanla kendi içinde karışıp bir imparatorluk görüntüsü vermiştir. Bir milletin içinde birden çok soy bulunduğunu belirten Topçu, bazı yerlerde “anasoy”u da dışarda bırakan, onun geçmiş ve gelecek mesuliyetine sahip olmayanların “zehirleyici faaliyetlerde” bulunabileceğine işaret etmiştir. İçten kaleyi fethetmeye çalışan bu zümrelerin, anasoyu sömürge olarak gördüklerini aktaran Topçu, bu şekildeki imparatorlukların kendilerini hala millet olarak tanımlamasını eleştirmiştir. Ona göre bu milletler içinde “soy” adına şiddetli bir nefret olmuş ve anasoya tahammül edilmemiştir. Yabancılığın hürmet görmesi ve pozitif ayrıma tabi tutulmasını eleştiren Topçu, Osmanlı İmparatorluğu’nda da böyle bir durumun yaşandığını şöyle açıklamıştır: “Bu imparatorlukta Müslümanlık kisvesine bürünen Sırp, Arnavut, Arap ve Çerkez çocukları saray ve hükümet kapılarında en mühim yerleri aldılar. Bunlara ayrı ayrı asillik payeleri verildi.”¹⁹⁷ Dural, Topçu’nun anasoy dışındaki milletler için sarf ettiği görüşlerini “Anadolu ırkçılığı” şeklinde nitelemenin aşırıya kaçmayacağını ileri sürmüştür. Çünkü Topçu’nun göçmen karşıtı politikasında Anadolu’da bulunan Ermeni ve Rumlarla beraber, Balkanlar ve Kafkaslardan gelen muhacirleri de “yabancı” hatta “düşman” görme eğilimindedir. Turancı ve Türkçü görüşleri reddeden Topçu’nun Kemalist milliyetçiliğin ortaya koyduğu “kültüre odaklanma ve milliyetçiliğin kapsamını alabildiğine geniş” alana yayma yerine “bölge ırkçılık” tezini savunduğu ileri sürülmüştür.¹⁹⁸ Bu meyanda Pertev Naili Boratav, Anadoluçuluk ve muhacirlik kavramları altında ortaya çıkan çatışmayı çizerken, İmparatorluktan kopan

¹⁹⁶ Hayes de tıpkı Topçu gibi düşünmektedir. Ona göre de “milliyet” insanlık tarihi kadar eskidir, ancak bu şuur, Avrupa’da Hristiyanlık, imparatorluk, milliyet üstü dil ve edebiyatlar ve ekonomik gelişmelerle ortadan kalkmasa da “satıl” altına alınmış,(üzeri örtülmüş) modern zamanda tekrar ortaya çıkmıştı. Bkz. Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik Bir Din**, çev: M. Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.16, 43.

¹⁹⁷ Topçu Anadolu’yu oluşturan asli unsurun “Oğuzlar” olduğunu belirtmiştir. Nurettin Topçu, “Millet ve Milliyet”, **Hareket**, Y.2, S. 12, Mayıs 1943, s. 356.

¹⁹⁸ Dural, **a.g.e.** s. 328-329.

memleketleri “müstemleke” gibi görmenin yanlışlığını vurgulamış, Anadolu çocuğu ve yabancı diye ayırmanın Türkçülüğün aşırı şekli olan ırkçılıktan ne farkı kalır, sorusunu ortaya koymuştur.¹⁹⁹

Topçu’ya göre, “yabancı” olan bu unsurlar Anavatan evlatlarının elinden devlet idaresini almış, Anadolu halkı ise bu yabancılara karşı kuvvet ve iktidar sahibi olmak için bir milliyetçilik hareketine ihtiyaç duymuştu. Ona göre, İttihatçılar da bu yabancıları temsil etmiş, nihayet Anadolu’da kurulan milli hükümet bunu başarmıştır.²⁰⁰

Topçu, Şubat 1953 tarihli isimsiz makalesinde milliyetçi akım ve fikirlere yaklaşımını ele almıştır. Topçu, milliyetçiliğin esasları olan, vatan, tarih, din, dil ve kültürün tamamını kabul eden birini milliyetçi olarak kabul etmiştir. Ayrıca milliyetçilik, bir “kültür ve ilim konusu” olarak görülmüş ve milliyetçiliğin analiz edilerek vatandaşlara yaymayı “kutsal” bir görev saymıştır.²⁰¹ Topçu, millet kavramında olduğu gibi milliyetçiliğin de anlamından koparılıp muhtevasını kaybettiğini öne sürmüştür. İttihat ve Terakki’nin Osmanlı Devleti’nin “ruhçu milliyetçiliği”ni bitirdiğini ve yüzyılın başından bu yana “milliyetçiliğin hazin bir tarihi”nin başladığını iddia eden düşünüre göre, “Selanik’ten gelen bu girişim”, Osmanlı Devleti’nin “ruhçu milliyetçiliği”ne eskiden beri düşman olan Yahudi mason teşkilatı adına yürütülmüştü. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni “çete” olarak isimlendiren Topçu’ya göre Ziya Gökalp, İTC propagandacısı olarak Turancılık davasını ortaya atmış ve bu hareketi “ümmeçilikten milliyetçiliğe geçiş” olarak isimlendirmişti. Gökalp’in bu çıkışı “din adamlarının kapkara taassubuna ve kara cahilliklerine zorunlu bir tepki” hareketiydi, ancak bu hareket “ruhçu milliyetçilikten maddeci bir milliyetçiliğe geçiş yolunda atılan ilk adım”dı. Topçu’ya göre, Gökalp takipçilerinin Türkiye’de ilk milliyetçi hareket diye adlandırdıkları Turancılık fikir akımı, “zayıflatılan büyük milli ruhun Anadolu’nun toprağında kendi kendisini inkar etmesi gibi bir sapıklıktı.” Türkün tarihini Anadolu ile sınırlı tutan Topçu’ya göre ilim ve hakikat gözüyle bakıldığında, Türk milliyetçiliğinin 1071 Malazgirt zaferiyle başladığı görülecektir. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Anadolu

¹⁹⁹ Öztürkmen, a.g.e. s. 263-264.

²⁰⁰ Nurettin Topçu, “Millet ve Milliyet”, **Hareket**, Y. 2, S. 12, Mayıs 1943, s. 356.

²⁰¹ “Türk Milliyetçiliğinin Asli Kaynakları”, **Hareket**, S.3, Şubat 1953, s. 15.

toprağına ektikleri milliyetçilik tohumlarının meyvesi Osmanlı Devleti'nde verilmiş, Anadolu'da İslam'ın ruhuna dayanan, merkeziyetçi milli devlet kurulmuştur. "Türkleştirme ve İslamlaştırma siyaseti ile de milliyetçiliğin maddi bünyesini sağlamlaştıran Osmanlılar, insanlık davası ile yan yana yürüyen ve onun hizmetinde bulunan ruhçu milliyetçiliğin cihan tarihinde eşi benzeri olmayan örneğini verdiler."²⁰²

Topçu, Cumhuriyet Dönemi'nde yeni bir milliyetçilik düşüncesinin doğduğunu, "Halk Fırkası takipçileri" tarafından ortaya konulan bu anlayışın "altı oklu teorisinin" Gökalp'a dayandığını ileri sürmüştür. Ona göre CHP'nin milliyetçilik anlayışı önceki gibi maddeciydi, "şema ve kalıp" vardı ancak "fikir ve dava" yönü yoktu. CHP bazılarına menfaat sağlamış, halka ve köylüye imkân vermediği gibi insan haklarını bile tanımamıştı. Topçu, Tek Parti Dönemi'ni şöyle değerlendirmiştir:

"Bakanlıklarda ve başşehirde bulunan köylü kolundan tutulup dışarı atılıyordu. Zaferden sonra devlet sofrasına konan kargaların yağmasına bütün halk ve bütün köylü peşkeş çekildi. İnkılapçılığın ise çok şekilleri olabilir. İslam'da bir inkılaptır, komünizmde bir inkılaptır. Hangi sahada ve hangi metodu kullanan inkılap isteniyordu, prensiplerde bu belli edilmedi. Tek partili cumhuriyet ise bal gibi istibdadı yaşayacaktı. Laiklik din aleyhtarlığı, daha açık terimle İslam düşmanlığı manasına kullanılmış bir paravandı. O devrin milliyetçiliği, bütün bu manasızlıkların toplamı oldu."²⁰³

Türkçü ve Turancı görüşe karşı olduğu kadar, İslamcılarının milliyetçiliğe dair görüşlerine de eleştirilerde bulunan Topçu, "dinci cephe" adını verdiği akımın milliyetçiliğe verdiği zarara değinmiştir. İslamcı düşüncenin Türk ve İslam'ı birbirinden ayıran düşüncelerinin milliyetçiliğe zararlı bir akım olduğu Topçu tarafından şöyle izah edilmiştir:

"Dokuz yüz yıl İslam, Türk'ün ruhu oldu. Panislamizm iddiasıyla bazı dar görüşlerin Türk ülkesinde Türklükten ayrı bir İslam hayatına tahassürleri, bedenden yaşayan bir ruh hasretini andırır;

²⁰² Nurettin Topçu, "Milliyetçilik Muamması", **Hareket**, S.33, Eylül 1968, s. 7.

²⁰³ Topçu, "Milliyetçilik Muamması", **a.g.e.**, s. 7-8.

böyle bir şey mümkün değildir. Esasen bunların davası, bir hareket ve bir doktrin halini hiçbir zaman almamıştır; ferdi istekten öteye gidememiş ilim dışı bir düşüncüdür.”²⁰⁴

Topçu diğer bir makalesinde de Anadolu milliyetçilik dışında kalan görüşler hakkında ise şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Yakın tarihte olduğu gibi, İslamcılar dinî milletten ayırarak ona karşı koymak isteyen gayreti az kalsın tekrarlanacaktı. Tam bu esnada Anadolu’nun tarihi ile içtimai yapısını ayırmayan gerçek sezgi hayat buldu. Anadoluocular, gerçek milliyetçiliğimizi bin yıllık tarihimizden çıkararak onun kalbine İslam’ı koydular. Turancıların maddeci ütopyizminin ve altı okluların kaba maddeci realizmine karşı Anadoluçuluğun getirdiği ruhçu idealiz, coğrafyanın gerçekliğinde ebediliğe göz koyan ruhların selamet davasını yaşatıyordu. Evvelkiler gibi bir inkâr davası da değildi. Belki bin yıllık tarihin ruhundan sızan ilhamın mahsulü olmuştu. Gönülleri cengiz hanla değil Yıldırım Han’a, vicdanları boşluğa değil ebediliğe götürüyordu. Bu ruhçu milliyetçiliğin temellerini Melik Şah’ın ve Mevlana’nın Yunuslarla Yavuzlar’ın kurduğu kabul edilmelidir.”²⁰⁵

Anadolucu milliyetçi anlayışın Türk-İslam kültürünü vurgulayan Topçu, ayrıca Batıcı düşünce biçimiyle şekillenen milliyetçilik anlayışını ve uygulamalarını sorgulamıştır. Ona göre, cumhuriyetin ilk yıllarında inkılaplar adı altında yapılan değişimler “haçlı zihniyetinin” ürünüdür.²⁰⁶

Topçu, 1960’ların sonlarında Türkiye’de birçok milliyetçi anlayışın türediğini ancak gerçek milliyetçiliğin ortadan kalktığını ve bir “muamma”ya dönüştüğünü belirtmiştir. Ona göre milliyetçiliği, milletini sevmekten ibaret görenler bu sevginin nasıl olduğunu bilmiyor ve sevgileri belli edilmiyordu. Milliyetçilik davası sadece milletini sevmek değildi, aynı zamanda milletini sevebilmeyi bilmektir. Topçu’ya göre milliyetçilik, ailede, okulda, ilimde, ahlakta, sanatta ve devlette ecdadın mazisini çağın şartları içinde yüceltmek, ecdadın ruhunu yükselterek yaşatmak ve Batılılaşmaya karşı yabancılardan korumaktır.²⁰⁷ Eylül 1968 tarihli makalesinde “milliyetçiyim” diyenlerin tamamında, milliyetçiliğin “komünist düşmanlığı” üzerine kurulu olduğundan şikayetçi olan Topçu’ya göre, bu dönemde bir kişi “komünist düşmanıysa, o halde milliyetçidir” anlayışı hâkimdir. Milliyetçiliğin bir istismar

²⁰⁴ Nurettin Topçu, “Milliyetçiliğimizin Esasları”, *Hareket*, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 23.

²⁰⁵ Topçu, “Milliyetçilik Muamması”, *a.g.e.*, s. 8.

²⁰⁶ Topçu, “Milliyetçiliğimizin Esasları”, *a.g.e.*, s. 24.

²⁰⁷ Topçu, *Büyük Fetih*, s. 98.

konusu olduğunun altını çizen Topçu, masonlardan İslamcılara varıncaya kadar tüm anti-komünistlerin, milliyetçilik iddiasıyla kendi menfaatlerine çalıştığını iddia etmiştir. Ona göre, milliyetçi maskesi takanların çoğu, Amerikan dolarıyla dolaşıyordu. Diğer yandan doktrini olmayanların çıkarları uğruna milliyetçiliği “siyaset bezirgânlarının oyuncağı” haline getirmiştir. Her gelen iktidar milliyetçiliği araçsallaştırıyor, gençliği istismar ediyor ve çıkar gruplarıyla işbirliği yapıyordu.²⁰⁸

Topçu, bu tür milliyetçiler için “hiç birisinin davranışında bir doktrin ve bir davanın ihtarı, bir millet görüşünün samimi izleri, bir sistem, bir karakter belirtisi yoktur”²⁰⁹ yorumunu yapmıştır. Ayrıca “milliyetçiliğin içtimai hayatta ferdi yaşayışa karşı koyan bir doktrine bağlanması” gerekliydi. Renan’ın milliyetçi düşüncesinde yer alan, bireyin topluma karşı “feragat ve fedakârlık üzerine kurulu bir ideal”i²¹⁰ Topçu’da da aynı şekilde görmekteyiz. Topçu’ya göre “milliyetçiyim” diyebilen kişi, kendi menfaatinden önce milletin menfaatlerini düşünen, “nefsini cemaate adanmış olan insan”dır.²¹¹ “İnsanı insan yapan ve en ulvi fedakârlıklara sürükleyen, hizmet duygusudur” görüşünü benimseyen Topçu, vatandaş ahlakının, “iş sevgisi vazife sevgisi” olması ve bunun gençliğe öğretilmesi gerektiğini savunmuştur.²¹² Bu anlayış doğrultusunda milliyetçiliğin toplumda “içtimai doktrin” olarak yer almasını zorunlu görmüş, servet ve sömürge doktrini liberalizm ve merkantilizmin milliyetçilik iddiasının olamayacağını vurgulamıştır.²¹³

Özetle Topçu’ya göre Anadoluçuluk milliyetçiliği, Anadolu’da Moğol ve haçlılara karşı Türk kalesini koruyan Selçukluların dokuz yüz yıllık tarihi birikimi üzerine kurulan, Fatih ile Türk-İslam birlikteliğini sağlamlaştıran ve Yavuz ile İslam iktidarını Oğuz çocuklarına devreden bin yıllık Anadolu merkezli milliyetçi anlayışa dayanmıştır. Anadolu milliyetçi anlayış sürekli tekâmül halinde olduğundan Türk milliyetçiliği bu anlayışından dolayı kendi kaynakları temelinde modern çağlarda da olgunlaşan ancak kendi kalan bir ruhtur. Anadolu vatan, dil Türkçe, soy olarak ta

²⁰⁸ Topçu, “Milliyetçilik Muamması”, **a.g.e.**, s. 8.

²⁰⁹ **a.y.**

²¹⁰ Renan’a göre millet tanımını, topluluğun oluşturmuş olduğu manevi vicdan hakkından feragat ve fedakârlık üzerine kurulu bir idealdir. Millet, mazide kalan müşterek şan, şeref ve acılar üzerine kurulu mirası gelecek için gerçekleştirecek ortak bir program olarak tanımlanır. Ernest Renan, **Nutuklar ve Konferanslar**, çev. Ziya İshan, Sakarya Basımevi, 1946, Ankara, s.124.

²¹¹ Topçu, “Milliyetçilik Muamması”, **a.g.e.**, s. 8.

²¹² Topçu, “Milliyetçiliğimizin Esasları”, **a.g.e.**, s. 26.

²¹³ Topçu, “Milliyetçilik Muamması”, **a.g.e.**, s. 8.

Oğuzların Anadolu’da “dokuz yüz yıllık tarihi içinde bu topraklarda kaynaşmalarla eriyip aslını kaybetmeyen Türk soyudur.” Devlet sistemi, merkeziyetçi, otoriter ve sorumlu olan, çoğunluğu köylülerin oluşturduğu kitlelerin iradesini yaşatan devlettir. Ekonomik anlayışı ise “ruhçu sosyalist” sistemdir.²¹⁴

2.1.3. 3. Nurettin Topçu Düşüncesinde Türk Tarihi

Anadolucu akımın tarih anlayışında “tarih şuuru” önemli yer bir tutmaktadır. Bu şuur (bilinç) “tarihi bir varlık olan insanın, kendinin farkına varması olarak tasvir edilmiştir.” Bir “kimlik” ile kendi kültürü içinde “dünyayı anlama ve yorumlama”²¹⁵ olan bu anlayış, milli kültür ile de özdeşleştirilmiştir. Nitekim Kafesoğlu, “milli tarih şuuru”nun “mili kültür şuuru” ile başladığını belirtmektedir. Ona göre, “milli tarih hadiseleri bir kalıp kabul edilirse milli tarih şuuru bu kalıbın milli kültür bünyesinde muhteva kazanan özüdür.” Böylece birey “mevcut insanlık dünyasının tesirinde değil, dilde dinde törede iştirak halinde bulunduğu” milletin tesiri altında kalacaktır.²¹⁶

Anadoluculuğun coğrafyadan sonra önem atfettiği ikinci prensibi Türk Tarihi’dir. Yahya Kemal, Mükrimin Halil Yinanç, Ahmet Hamdi gibi düşünürlerin tarih anlayışında Türkiye tarihinin başlangıcı 1071 Malazgirt Zaferi’dir. Oğuz Türkleri ile Anadolu’nun kaynaştığı ve tek parça haline getirdiği gelişme bu tarihi olaydır. Selçuklu Devleti, Anadolu Beylikleri, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Türk milletini meydana getirmiş, Anadolu Türkleri, “farklı ırklarla karışmış” olsalar da asıl hamur bozulmamıştır.²¹⁷

Topçu açısından da tarih şuuru “milli tarih”tir. Milli tarih tıpkı milli coğrafya gibi asırlarca süren bir emeğin, fedakarlık ve kahramanlıkların ve şehitlerin kanıyla kutsanan kurbanların eseridir. Tarihi, bir milletin ruhu olarak gören Topçu, “bir milletin, tarihini inkâr etmesiyle intihara karar vermesi” arasında fark görmemiştir. Ona göre, Alparslan’lar, Yavuz’lar gibi ecdatlar sayesinde Türk benliği sağlam kalacaktır. Ecdadı, “irade sefaletlerinin” tutunacağı destekler olarak gören Topçu, bu

²¹⁴ Topçu, “Milliyetçiliğimizin Esasları”, **a.g.e.**, s. 29.

²¹⁵ Ayhan Bıçak, “Tarih Bilinci”, **Felsefe Dünyası**, S. 20, Bahar 1996, s. 54-55.

²¹⁶ İbrahim Kafesoğlu, “Milli Tarih Şuuru”, **Türk Kültürü**, S. 189, s. 514.

²¹⁷ Mehmet Kaplan, “Yeni Türk Milliyetçiliği”, **Hareket**, Y. 2, S. 8, Ekim 1947, s. 2-3.

manada “ölüler bizi yaşıyor” demekte ve Osmanlı tarihini yok sayan anlayışa karşı, mazisi olmayan bir milletin olamayacağını belirtmektedir.²¹⁸

Topçu, Mayıs 1953 tarihli makalesinde ise milli tarihi, bütün bir ırkın tarihi olarak görmemiş, yalnız Anadolu’daki Türk milletinin tarihini kastetmiştir. Türk Tarihi ona göre, Azerbaycan’da, Irak’ta, İran’da, Suriye’de, Rusya’da, Hindistan’da, Türkistan’da, Moğolistan’da, Çin’de devlet ve hükümet kuran Türk kavmine mensup milletlerin tarihi “milli tarih” olamazdı. Anadolu’ya göç edip burayı vatan edinen Türklerin sürekli olarak Haçlılar, Bizanslılar ve Moğollarla mücadele etmek zorunda kaldığını ifade eden Topçu, milli tarih ismine, “Türkiye Tarihi”, “Anadolu Türkleri Tarihi” veya “Anadolu Tarihi” adını vermiştir. Anadolu Türkleri Tarihi’ni, Türkmenlerin Anadolu’ya girişleriyle başlatan Topçu, milli tarihin adını “Müslüman Anadolu’nun tarihi” olarak vermiştir. Anadolu “Müslüman Türkmen’e bir coğrafya ve iklim sunuyor, bu topraklar ise yeni bir millete ve medeniyete beşik oluyordu. Türkmen’in sahip olduğu töre ve devlet kuruculuk vasfına bu ülkede bir millet olmanın ruhu da veriliyordu.” Bu ruhun tarih şuuruyla kazanıldığını öne süren Topçu’ya göre, “Türk ırkının tarih sahnesinde meydana getirdiği muhtelif devlet ve milletlere aynı ismi vermek ve hepsini tek bir milletmiş gibi göstermek tarihi gerçeklere de aykırı düşer.” Bu bağlamda “İslamın bayraktarlığını elinden bırakmayan Anadolu Türkü” ile “barbar ve kültürsüz, medeniyet yağmacısı Timur’un askerleri” aynı milletin fertleri olamazdı.²¹⁹ Milli tarih, “millet, tarih ve milliyetçilik üçlemesinden” doğmuş, Türk milliyetçiliği akımı ile önem kazanmıştır.²²⁰

II. Meşrutiyet döneminde Türk milliyetçiliğinin gelişimi “milli tarih”i de barındırıyordu. Bu bağlamda *Türk Yurdu* dergisinde Akçura ve Ağaoğlu bu konuda fikirler ortaya koymuştu. Türk tarihinin “yabancı” kaynaklara dayandığını öne süren bu düşünürler milli bir tarihi önemsemiştir. Akçura, Cengiz Han ve Timur gibi “Türk hükümdarları”nı aşağılayan anlayışın Arap ve Fars kaynakalarına dayandığını, Türk tarihi, “İslam ve Osmanlı Tarihi” ekseninden çıkarılarak Türklerin en eski tarihlerine

²¹⁸ Nurettin Topçu, “Millette İrade”, **Hareket**, Y. 2, S. 15, Mayıs 1948, s. 6.

²¹⁹ Hareket, “Milliyetçiliğimiz”, **Hareket**, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 6-7.

²²⁰ Milli Tarih anlayışı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Vurgun, “Türkiye’de Milli Tarih Anlayışı ve Öğretimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 143.

gidilmeliydi.²²¹ Cumhuriyet'in erken döneminde de milli Türk tarihi önemsenmiş, Türklerin tarihi İslam öncesi "İnsanlığın beşiği Orta Asya"ya dayandırılmıştır.²²² Buna karşın Topçu'nun ortaya koyduğu tarih anlayışı Türklerin Müslüman olduktan sonraki tarihiydi.

Türkiye'yi tarihinden koparmak ve tarihi eserlerinden koparmakla, boş bir coğrafyada bir yığın insandan başka bir şey kalmayacağını düşünen Topçu, "Kemalist tarih" anlayışına tepki göstermiştir. Ona göre, tarih şuurunun ortadan kalkmasıyla milli varlık, köksüz ve değersiz bir yığın haline gelecektir. Bireyler milli şuura ancak "müşterek tarih" kültürüyle ulaşırlar. İslamiyet'in tarih üzerinde önemli tesirlerinin olduğunu belirten Topçu, İslam'dan önceki Türklüğün sadece maddi kuvvete dayandığı, manevi kuvvetinin ise olmadığını savunmuştur. Bu meyanda Yunus Emreler, Mevlanalar, Hacı Bektaşî Veliler bu millete manevi kuvvetleri tanıtmıştı. Onlar olmasaydı Türkler "barbar bir kavim" olarak kalacaktı.²²³

Topçu'nun Anadolu Türkleri Tarihi veya "Müslüman Anadolu'nun tarihi" adını verdiği tarih anlayışı şu cümle ile özetlenebilir: "Malazgirt'ten, Çanakkale'ye ve Sakarya'ya kadar mukaddes toprağa ruhlarını karıştıran ecdadımızın asrımıza emaneti olan milletimiz; zulmü de, cehaleti de kabul etmek istemeyenler ona ne ad verilerse versinler, toprağıyla, ahlakıyla ve imanıyla, kaderi ve gerçek iradesiyle Anadolu milletidir."²²⁴

2.1.4. Nurettin Topçu Düşüncesinde Sosyalizm: "Müslüman Anadolu Sosyalizmi"

Topçu'nun düşüncesinde 1940'lı yıllardan itibaren kapitalizm eleştirisi görülmekte, kapitalizmin komünizmi doğurduğu öne sürülmektedir.²²⁵ İlk olarak 1939 yılında basılan "Yarınki Türkiye" adlı eserde, Topçu'nun hareket felsefesinin

²²¹ Asaf Özkan, "Millet-Milliyetçilik-Millî Tarih Bağlamında Türk Yurdu Dergisi'nde Millî Tarih Oluşturma Çabaları (1911-1918)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, Erzurum, 2008, s. 298-305.

²²² Ahmet Şimşek, Ali Satın, *Millî Tarihin İnşası (Makaleler)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.24.

²²³ "Türk Milliyetçiliğinin Asli Kaynakları", *Hareket*, S. 3, Şubat 1953, s. 2.

²²⁴ Hareket, "Milliyetçiliğimiz", *Hareket*, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 8.

²²⁵ Nurettin Topçu, "Millet ve Milliyet", *Hareket*, Y.2, S. 12, Mayıs 1943, s. 355.

prensiplerinden biri olan “toplum nizamı” ile kastedilen Anadolu sosyalizmidir. Topçu’nun deyimiyle, çoğunluğu çiftçi Anadolu’nun insanının alın terinin karşılığı olan özel mülke ve “sade üretim”e dayalı sosyalleştirici bir çalışma sisteminin adı, Anadolu sosyalizmidir.²²⁶

1950’li yıllardan sonra savunmaya başladığı anti-kapitalist ve anti-Amerikancı İslam sosyalizmi fikri, 1960’lardan sonra yoğunluk kazanmıştır. Müslüman Türk’ün devlet anlayışının “Müslüman Anadolu Sosyalizmi” olduğunun altını çizen Topçu, bunun diğer adının “milliyetçilik” olduğunu belirtmiştir. Ona göre, “Müslüman Anadolu sosyalizmi demek, İslamın ruh ve ahlakına sahip olacak Anadolunun insanını ve bütün hayat kuvvetlerini, ferdi menfaatlarla ihtirasların sınırları dışına çıkarıp bir ilahi bölgede, tam iktidarı ile sağlam iradenin disiplini altında, millet selameti yolunda toplulukla seferber etmek demektir.”²²⁷

Topçu, İslam ahlakıyla milliyetçilik idealinin birleşmesinden sosyalizmin doğal, hatta zaruri bir şekilde doğduğunu savunmuştur. 1960 yıllarından sonra değişik isimlerle andığı Anadolu sosyalizmini savunurken muhafazakârların onun bu düşüncesini anlamadığından şikâyetçidir. Sosyalizm ve komünizmin aynı ideoloji olduğunu düşünenleri, “mektepe görmemiş” olarak niteleyen Topçu, İslam’da sosyalizmin olmadığını savunanları ise; “İslam ahlakından habersiz” görmüştür. Ona göre milliyetçi ve muhafazakâr camia, düşüncelerini tasvip etmesine rağmen sırf “sosyalizm” kelimesinden hoşlanmadıklarından dolayı karşı çıkmışlardı. Bu kimselerin böyle düşünmelerinin sebebi sosyoloji, ekonomi kültürü ve İslam anlayışı bilgisinden mahrum olmalarıydı. Ayrıca bunların ortak özelliği “vicdan ve kalp terbiyesi”nin eksik olduğuydu. Topçu, sosyalizm hakkındaki düşüncelerini anlamayanlar hakkında şunları söylemişti: “Bunlar insanı sevmiyor, insana acıtmıyor, insana uzanma ve onu kurtarma hırsına ihtirasına bağlanmıyorlar. Bunlar Allah’ı sevdiklerini söylerken Allah’tan nefisleri için istediklerini seviyorlar. Otomobillerini, apartmanlarını, kaslarını ve bedenlerinin devletini seviyor.”²²⁸

Topçu, serbest ticaret anlayışına da karşı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Toprak Reformu’nu ısrarla savunmuş, Toprak meselesinin milli iktisat meselesi

²²⁶ Topçu, *Yarıncı Türkiye*, s. 69.

²²⁷ Nurettin Topçu, “Türk Milliyetçiliği ve Komünizm”, *Hareket*, S. 32, Ağustos 1968, s. 4.

²²⁸ “Hareketin Otuz Yılı”, *Hareket*, S. 37, Ocak 1969, s. 4.

olduğu kadar, bir ahlak meselesi ve insan hakkı olduğunun altını çizmiştir. Ona göre köylünün hakkı kendisine verilmeli, zengin ve fakir uçurumu azaltılmalıydı. Aksi halde toprak sahibi ağalarla, ırgat ve marabalar arasında sınıf mücadelesi başlayacak, sonunda “milliyetçilik davası” iflas edecekti. Bundan dolayı, devletin işlenen topraklara el koyması veya toprağın bir kısmının devletleştirilmesi mümkündü. Devlet, ağaların elde ettiği kazancın fazlasına el koymalı, toprağın bir kısmını köylünün “şahsiyet, hürriyet ve refah”ının teminatı olarak vermeliydi. Bütün topraklar eşit bir şekilde köylüye dağıtılmalı veya kooperatifler kurmak suretiyle çiftlikler kurulabilirdi. Topçu’ya göre bu bir adalet arayışıydı ve alkışlanmalıydı. Reform taraftarlarının sosyal adalet ve ağa zulmü üzerinde durduğunu, Toprak Reformu’nun aleyhinde olanların ise, toprakta yapılacak ıslahatın faydasız ve zararlı olacağını savunduklarını belirtmiştir. Hafife alınan bu konuda “dinciler”in Toprak Reformu aleyhtarlığını anlamakta zorlandığını belirten Topçu, muhafazakâr kesimin, bu teklifin sol cepheden gelmesi ve reform kelimesine duydukları antipatiden dolayı karşı çıktığını belirtmiştir. Bunların “İslam davasını” anlamadığını ileri süren Topçu’ya göre Türkiye’de adaletsiz bir toprak dağılımı vardı. Ağalık sistemi saltanata dönüşmüş, “efendiler olmasa köylüler aç kalır” zihniyeti güçlüye yarayan bir zihniyete dönüşmüştür.²²⁹

“Müslüman Anadolu Sosyalizmi” fikrini ısrarla savunan Topçu, muhafazakâr ve milliyetçilerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Şehsuvaroğlu, Topçu’nun terkinin sol cenah tarafından görülmediğini, bu terkibe gönül verildiği takdirde sosyalizmin millet vicdanında ve desteğinde büyük yer edineceğini ileri sürmüştür.²³⁰ Diğer taraftan Topçu’nun 60’lı yıllardan itibaren yoğun bir şekilde işlediği bu görüş, milliyetçi ve muhafazakâr camiada tarafından “komünistlik” ithamlarına sebep olmuştur. Mehmet Kaplan ve Sebahattin Zaim, Topçu’nun sosyalizm kavramını yanlış kullandığını, onun başka bir şeyi kastettiğini düşünmüştür. Ancak Dural, bu görüşe katılmamaktadır. Ona göre Topçu, zamanındaki tüm siyasal gelişmeleri yakından takip eden, komünizm ile sosyalizm arasındaki farkı bilen, siyasi ideolojileri güçlü bir şekilde yorumlayan, ne dediğini bilen ve karşılaşacağı tepkilerin

²²⁹ Nurettin Topçu, **İrâdenin Davası Devlet ve Demokrasi**, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2015, s. 191-194.

²³⁰ Şehsuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, s. 7.

sonuçlarından da haberdardır.²³¹ Topçu'nun bu terkibi, Milliyetçiler Derneği tarafından "biz Müslümanız elhamdülillah, sosyalist değiliz" tepkisini almıştır.²³² Ayrıca, Öğün'e göre, Topçu'nun Aydınlar Ocağı'ndan ayrılmasının en önemli nedeni, sosyalizm kavramında ısrarlı olmasıydı.²³³

Necip Fazıl da bu konuda Topçu'ya ağır ithamlarda bulunmuştur. Necip Fazıl, 1950 yılında tanıştığı Topçu'nun uzaktan ve yazılarından nitelikli biri olduğu düşüncesinin kısa zaman içinde "inkisara" uğradığını belirtmiştir. Ona göre Topçu, tasavvuf düşüncesinde "vahdet-i vücud" fikrine inanıyordu. Çok sevdiği Yunus Emre'yi kendi düşüncesinde görüyor; bir de "İslâm Sosyalizmi" adında bir dava güdüyordu. Necip Fazıl, 1961'de hapisten çıkarken kendisini ziyarete gelen Topçu'ya şunları söylediğini kaydetmiştir:

"Cihanda hangi mezhep varsa, isteklisi olduğu cennet hayâlinin hakikatini İslâm'da bulsun, kötü taraflarının ilâcını da yine onda arasın; kendinden, sisteminden, adından da vazgeçerek ve nefsinde hiçbir istiklâl tanımlayarak İslama sığsın! Sizse öyle yapmıyorsunuz! Esası ve istiklâli (Sosyalizm) de görüyor ve İslâm'ı bu esasa uydurabildiğiniz için benimsiyorsunuz. Yani siz, İslâm'a değil (Sosyalizm)e inanıyorsunuz! Sizin için lokomotif (Sosyalizm), vagon da İslâm."²³⁴

Topçu, kendisine yöneltilen eleştirilerden dolayı geri adım atmamış, Müslüman Anadolu Sosyalizminin komünizme karşı bir set olacağına ısrarcıdır. Ona göre, komünizm, "fakir ve emekçi"lerin haklı davasına bağlanarak Türk dünyasının varlığını tehdit etmektedir. "Kaba milliyetçiliğe dayanan komünizm"ın kökleri vatan dışındadır. Ancak komünizm, milli hayatın tüm sıkıntılarına ve Anadolu'nun tüm dertlerine dokunmuştur. Bu meseleler komünizmin kaba milliyetçiliğiyle değil, Müslümanın eliyle halledilmeliydi. Komünizmle mücadele

²³¹ Dural, **a.g.e.**, s. 357.

²³² Fırat Mollaer, **Türkiye'de Liberal Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 181.

²³³ Öğün, **a.g.e.**, s. 171.

²³⁴ Necip Fazıl sadece sosyalizm konusunda değil Topçu'nun dini inancının zayıflığından da bahseder. Topçu'nun hastanedeyken kendisini çağırdığını, ölümünden önce söylediği "Artık kendimi tabiata vereceğim. Ondan başka kucağına atılacağım hiçbir şey tanımıyorum." sözlerinden dolayı Topçu'nun ruhi halini beğenmediğini söyleyen Kısakürek, "Allah hidayet nasib etsin." der. İki gün sonra Topçu'nun ölümü üzerine şu cümleleri söyler: "Cenazesine gidecek ruhî takati kendimde bulamadım ve Nureddin Topçu'yu murad ederek ancak şöyle dua edebildim: Allah her mü'mine rahmet etsin... O da böyle gelip gidenlerden." Necip Fazıl Kısakürek, **Babîâli**, Bütün Eserleri, C. 19. Bd Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1999, s. 334-335.

etme bahanesiyle milletin dertleri görmezden gelinemezdi. Komünizmin gençleri kendine çeken tarafı incelenmeli, evvela bu gençleri komünist ideolojiden korumak için insana kıymet veren anlayış hâkim kılınmalıydı. Emeğin karşılığı hakkıyla verilmeli, gelir dağılımında eşitlik sağlanmalı, ahlak eğitime önem verilmeli ve gençlere “aşk” sevdirmeliydi.²³⁵ Müslüman Anadolu Sosyalizmi, iktisadi esaslarını, milletin inanç, ahlak, örf, adet ve tarihi değerleriyle sınırlayan yeni bir nizamı ve bu nizam kurulmadığında tarihi maddecilik ve komünizme karşı duracak bir kuvvet bulunmayacaktı.²³⁶

Topçu, sosyalizmin “kul hakkı davası” olduğunu ve adı ne olursa olsun İslam dininin toplum hayatına, özellikle hayat şartlarının tatbiki ve en zorunlu şekli olarak görmüştür.²³⁷ Topçu, sosyalist düzene ihtiyaç duyulmasının sebebini, sefalet, işsizlik, haksızlık ve bunun önüne geçecek bir otoritenin bulunmadığına bağlamıştır.²³⁸ Şubat 1968 yılında “Ne İçin Sosyalizm” adlı yazısında refahları yerinde olan “çıkarıcı din adamları ve aydınların rahatını bozacak” İslam Sosyalizm’inin gerekliliğini dile getirmiştir. Buna göre sosyalizm “otuz milyonluk millet emeğinin, Yahudi midesine esaretten kurtarmak” için gerekliydi. Bin yıllık Müslüman-Türk milletini “batılı uşakların okullarında kurban edilmekten”, fikirsiz, vicdansız ve davasız üniversitelerden vatani kurtarıp, üniversiteleri millete mal etmek için, milleti komünizm ve masonluk gibi ideolojilerden korumak için gerekliydi. Ayrıca “din adamı adı ile halkı soymanın çeşitli yollarını icad eden sahtekârların, irşad vazifesi yapma bahanesiyle zavallı insanları hayvan sürüleri gibi sürükleyen şeyh taslağı cahillerin dini de, aklı da, insanlığı da çürüten soyguncu gayretlerinden milleti kurtarmak için” sosyalizm gerekliydi. Yine menfaati doğrultusunda yayın yapan basına, ahlak ve mesuliyet, milletin alınteriyle geçinen politikacıların “gözü doymaz isteklerini” engellemek, büyük halk kitlelerini elleri altında kendi mutlulukları için bir alet gibi çalıştıran “istismarcı sınıflar, ağalar ve patronlar”ın haksız menfaatlarını

²³⁵ Topçu, gençliğin eğitimi için dini eğitim veren kurumların zaafalarını dile getirerek, İslam Enstitülerinin ıslah edilmesini talep etmişti. Türkiye’de Kur’an kursları adı altında din eğitimi veren kurumları “cahil ve muhteris” zümrelerin çalışmaları olarak gören Topçu, Kur’an kurslarının devlet eliyle kesinlikle ortadan kaldırılması gerektiğini düşünmektedir. Nurettin Topçu, “Türk Milliyetçiliği ve Komünizm”, *Hareket*, S. 32, Ağustos 1968, s.5-7.

²³⁶ “Hareketin Sakladığı Sır”, *Hareket*, S. 1, Ocak 1966, s. 3

²³⁷ “Hareketin Otuz Yılı”, *Hareket*, S.37, Ocak 1969, s. 4.

²³⁸ Nurettin Topçu, “Kurtuluşumuz, Sosyalist Cemiyet Nizamı”, *Hareket*, S. 11, Kasım 1966, s. 3.

engellemek ve halkı kölelikten kurtarmak için sosyalizm gerekliydi.²³⁹ Topçu, sosyalizm fikrini anlamayanların, “vatan hainliği içinde servet saltanatlığı yaptığı, Avrupa ve Amerika gezilerine gittiği, otomobil sevdaları ve dinde taşkınlıklar”ına bağlamıştır. Ona göre, daha düne kadar ağızlarına amentüyü alamayanlar bu gün “Nurcu, Süleymancı, kursçu, mukabeleci, mevlitçi, duacı” gibi taifelere ayrılmıştı. Tüketim hastalığından dolayı insanları köleleştirenleri, binlerce insanın emeğini sömüren “vatan hain”leri olarak nitelendiren Topçu, zor günlerin yaşandığı Türkiye’de “karısını hacca gönderen, camilere pahalı minderler alan, çocuklarını yabancı okullara gönderenler, Allah’ın kitabını kazanç yapan ve hac organizasyonları düzenleyenler”i de vatan haini olarak görmüştür.²⁴⁰

Şubat 1968 tarihli, “Ne İçin Sosyalizm” adlı makalesinde sosyalizme karşı çıkanları açıklamış, Kasım 1970 tarihli *Hareket* dergisinin 59. sayısında ise “Sosyalizme Karşı Koyan Kuvvetler” adlı makalesinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Topçu’ya göre sosyalizme karşı olanlar, sermaye sahibi zenginler, ağalar ve patronlar, Müslümanlık adıyla zenginleşen Müslüman tüccarlar ve din adamları, menfaatçi aydınlar ve neşriyatlar, mason teşkilatları, zenginlerin malında hakları olmasına rağmen hırslı fakirler, sosyalizm teriminin arkasına sığınan komünistler ve İslam kültürüne bağlı olduğu halde, İslam’ı yanlış anlayan zümrelerdir.²⁴¹

Topçu, 15 Temmuz 1968’de ABD’nin 6. Filo’sunun İstanbul’a gelmesiyle sağ-sol olaylarındaki çatışmalarda,²⁴² muhafazakâr kesimin komünist ve sol karşıtlığını eleştirmiştir. 6. Filo protestoları devam etmiş 16 Şubat 1969’da Taksim meydanında karşıt görüşlü öğrenciler arasındaki çatışmada ölümler ve yaralanmalar yaşanmış, bu olay tarihe “Kanlı Pazar” olarak geçmiştir.²⁴³ Topçu’ya göre sağ ve sol “Batı’nın iki kara cephesi”ydi, milleti kurtaracak tek cephe ise, üçüncü yol olan “Müslüman Anadolu Sosyalizmi”dir. Temmuz 1968 tarihli “Anadolu Kültürü ve Sosyalizm” makalesinde “İslam’ın öyle bir anındayız ki parayı sevmeyen Allahı sevmiyor. Alah davasının şehidi yok, mücahidi yok” sitemini yapan Topçu, bir inanç

²³⁹ Nurettin Topçu, “Ne İçin Sosyalizm”, *Hareket*, S. 26, Şubat 1968, s. 5-6.

²⁴⁰ Nurettin Topçu, “Vatan Hainliği”, *Hareket*, S. 49, Ocak 1970, s. 5.

²⁴¹ Nurettin Topçu, “Sosyalizme Karşı Koyan Kuvvetler”, *Hareket*, S. 59, Kasım 1970, s. 4-6.

²⁴² 6. Filo olayları için bkz. Hasan Ersel vd., *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980*, C. 3, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 187, 192.

²⁴³ Kanlı Pazar Olayı için bkz. Berrin Kalsın, “12 Mart 1971 Muhtırası’na Gidilen Süreçte Türk Asını: Kanlı Pazar Ve 15-16 Haziran Olayları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 18, Aralık 2015, s. 231-246.

haline getirdiği düşüncesini muhafazakâr kesime kabul ettirme eğilimindedir. Topçu Müslüman Anadolu Sosyalizmi görüşünün haklılığını şu cümle ile aktarmıştır: “Allah ismiyle yemin ederek diyorumki, Ulu Allaha götürecek Türk milliyetçiliği Anadolu’nun ancak hak ile kudretin timsali olan bir yumruk halinde birleşmesiyle mümkün olacaktır.”²⁴⁴ Topçu, Kanlı Pazar olayından sonra “Kin ile Din Birleşmez” adlı bir makale kalme almış, muhafazakârların Amerika’yı savunmak için kardeşlerine saldırmayı cihat zannedecek kadar düştüğünün eleştirisini yapmıştır.²⁴⁵

2.2. Büyük Doğu Dergisi (1943)

Büyük Doğu, Necip Fazıl Kısakürek ile özdeşleşmiş, onun imzasını taşıyan bir dergidir. Bundan dolayı onun lakabı “Büyük Doğucu” olmuştur.²⁴⁶ Düşüncelerini bu dergi etrafında şekillendiren Necip Fazıl, İslamcı ve milliyetçi camianın sembol isimlerinden biri ve “üstad” olarak tanımlanan bir şair/mütefekkir/aksiyon adamıdır. Türkiye’de düşünce anlamında muhafazakâr İslamcı camiayı etkilemiş olan Necip Fazıl, “Allah demenin yasak olduğu” dönemde hakkı savunduğunu ve bedeller ödediğini belirtmiştir.²⁴⁷ Bu açıdan Necip Fazıl, zor zamanda susmayan bir şair ve mütefekkir idi. Kendinden sonraki nesillerce eserleri okunmuş, fikirleri takip edilmiş, İslam âlemi için önemli bir şahsiyet olarak görülmüştür.²⁴⁸ Necip Fazıl ile ilgili birbirinden farklı görüşler ortaya konulmuştur. Kimisine göre onun sanatı ve fikri “İslam Dünya görüşü”ne adanmıştır.²⁴⁹ Necip Fazıl’ın düşünceleri bazen İslamcı, bazen de Türkçü olarak değerlendirilmiştir. Ancak onun “şaşmaz ölçüsü”nün İslam olduğu belirtilmiş, Türkiye İslamcılığına gelenekçi, tasavvufi ve yerel bir veçhe

²⁴⁴ Nurettin Topçu, “Anadolu Kültürü ve Sosyalizm”, *Hareket*, S. 31, Temmuz 1968, s. 5.

²⁴⁵ Nurettin Topçu, “Kin ile Din Birleşmez”, *Hareket*, S. 39, Mart 1969, s. 4

²⁴⁶ M. Orhan Okay, *Necip Fazıl Küsekürek*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 6.

²⁴⁷ “Biz”, *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 1, 11 Mart 1949, s. 1; Necip Fazıl, “Allah demenin yasak olduğu zamanda ‘Allah-u Ekber’ diyen bir dava adamı”dır. Bkz. İhsan Şenocak, *Büyük Doğu Çağına Doğru*, Hüküm Kitap Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 9.

²⁴⁸ Miyasoğlu’na göre, Necip Fazıl, Yahya Kemal’den daha şuurlu bir tarih muhasebecisi, Akif’ten de daha kararlı bir İslam savaşçısıdır. Mustafa Miyasoğlu, *Necip Fazıl Küsekürek*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1992, s. 22.

²⁴⁹ Ali Nar, “Ölümünün Onuncu Yılında Üstad Necip Fazıl’ın Dini Eserlerine Bakış,” *Bütün Yönleriyle Necip Fazıl*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 1994, s. 111.119.

kazandırdığı ileri sürülmüştür. Milliyetçi görüşünde zaman içinde değişiklikler olmuş, ömrünün sonlarına doğru ulusalcı ve sağcı bir çizgi izlemiştir.²⁵⁰ Necip Fazıl'ın milliyetçilik ve milli devletin kabulü ile ilgili görüşleri, Rasim Özdenöner'e göre Kemalizm ideolojisiyle özdeşleşmiştir.²⁵¹ Kimilerine göre ise Necip Fazıl, ömrü boyunca “gizli bir Kemalist”tir, 1960’lardan sonra İslamcı görüşünü “ekmek kapısı” olarak gördüğünden “anti-Kemalist ve İslamcı” görünerek geçmişini çarpıtmıştır. Sait Çekmegil ise, Necip Fazıl'ın 1940 yıllarına kadar Kemalist olduğunu belirtmektedir.²⁵²

Necip Fazıl, 1924’te bizzat Mustafa Kemal tarafından devlet bursuyla Avrupa’ya gönderilen 11 talebeden biridir.²⁵³ Paris’te bazı sanat çevrelerinde bulunduyorsa da daha çok eğlence ve “bohem” bir zaman geçirmiştir. Eğitimini tamamlayamadan Türkiye’ye dönen Necip Fazıl, bankada memur olarak çalışmış, bazı okullarda çeşitli dersler verdikten sonra basın ve yayıncılığa yönelmiştir. 1939 yılına kadar *Yeni Mecmua*, *Milli Mecmua*, *Anadolu Mecmuası*, *Ağaç*, *Hayat* ve *Varlık* dergileri ve *Cumhuriyet* gazetesinde şiirleri ve hikâyeleri yayınlanmıştır. Necip Fazıl, 1934 yılında “çocukluğunda ve gençliğinde masal gibi bir rüya ikliminden topladığı karanlık ve karışık haberlerin apaydınlık ve dümdüz gerçeğini verdiğine” inandığı Nakşibendî şeyhi Abdülhakim Arvasi ile tanışmasıyla hayatında büyük değişim yaşamıştır. Bu değişim 1938 yılından itibaren Necip Fazıl'ın sanat anlayışı ve eserlerine de yansımıştır.²⁵⁴ Necip Fazıl 1924-1925 yılları arasında Paris’te iken “bohem” hayatında sınır tanımamış, ruhi dünyasında, “kaygı, korku, karamsarlık ve tedirginlik” hâkim olmuştur. Arvasi ile tanıştıktan sonra hem yaşantısında değişim yaşamış, hem de “ruhî bunalım”ının yerini “ulvî duygu ve düşünceler” almıştır.²⁵⁵ 1934 öncesi hayatında, “Allah’a ve ahirete inanmayan, ateist, nihilist, pozitivist ve materyalist bir kişinin ruhsal durumuna, bakış açısına sahiptir.” Ancak onun bu durumu Allah’a ve İslam’a karşı gelen bir karaktere

²⁵⁰ Günaydın, **Meyveli Ağaç: Necip Fazıl’a ve Sanatına Yöneltilen Eleştiriler**, s. 91-94.

²⁵¹ Rasim Özdenöner, “Necip Fazıl Kısakürek”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, s. 141.

²⁵² Günaydın, **a.g.e.**, s. 68.

²⁵³ Hasan Aksakal, **Türk Muhafazakârlığı, Terennüm, Tereddüt, Tahakküm**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 18.

²⁵⁴ M. Orhan Okay, “Kısakürek, Necip Fazıl”, **TDV Ansiklopedisi**, C. 25, 2002, s. 485-487.

²⁵⁵ Nuran Çetin, “Necip Fazıl’ın Abdülhakim Arvâsi’yi Tanıması ve Tasavvufî Düşünceleri”, **Turkish Studies**, C. 9/11, 2014, s.176.

dönüşmemiştir.²⁵⁶ II. Dünya Savaşı sonrası Türk siyasi tarihinde muhafazakâr düşüncenin öncülüğünü yapan Necip Fazıl, “daha reaksiyoner, daha sesli bir muhafazakârlık konsepti”ni meydana çıkarmıştır.²⁵⁷

Necip Fazıl “Mukaddesatçı Türk Gençliği” hitabıyla gençlik üzerinde faaliyetler yapmıştır. Önceleri MTTB, Mücadele Birliği ve Ülkücü gençliğe yakın duran Kısakürek sonraki yıllarda Salih Mirzabeyoğlu’nun Akıncı Güç gençliğinde yer almıştır.²⁵⁸

Necip Fazıl, 17 Eylül 1943 yılında çıkardığı *Büyük Doğu* dergisiyle bir hareket/ekol/mektep oluşturduğu söylenebilir. Nitekim Necip Fazıl, *Büyük Doğu*’yu “ocak, cemiyet ve parti” olarak nitelemiş,²⁵⁹ ancak etkisi yüksek bir dergi olmanın ötesine geçememiştir. “Cumaları çıkar siyasi ve edebi mecmua” sloganıyla yayınına başlayan dergi, ilk sayısında *Büyük Doğu*’yu bir “mefkûrenin ismi” olarak tarif etmiştir. Ona göre, *Büyük Doğu* (BD), “doğu hadisesinin ismile beraber şarka da işaret eder.” Ancak “şark”, “Türk vatanının sınırları dışında her hangi bir coğrafya”yı kapsamaz. BD, coğrafyanın da ötesinde bir “ruh zemini”dir. BD, “millet kadromuzla beraber, Türk vatanının sınırları içinde, birşey olmaya, bir oluşa varmaya” işaretler. Bu manada “çizmeli ayaklarla dışımızdaki iklimlere doğru bir yolculuk olmak yerine, rüzgârdan hafif topuklarla içimizdeki iklimlere doğru bir sefer”dir. Bu seferin kökeninin “Doğu” olduğunu belirten Necip Fazıl’a göre, Tanzimat döneminden beri Doğu ile Batı medeniyeti arasında kalınmış, Doğu, hak ettiği değeri görememiştir. BD, “o mefkûrenin ismidir ki, kökümüzle birine ve dallarımızla öbürüne ilişik olduğumuz Doğu ve Batı dünyaları arasındaki mahsup sırrını ruh ve kafa ağlarında örgüleşmiş bulacak ve Türk milletini, alacağıle vereceği ortasında, tam bir asliyet ve şahsiyet ahengine ermiş görecektir.”²⁶⁰ Derginin 24 Eylül 1943 tarihli 2. sayısında “Her şey Doğudan Geldi” adlı bir makale kaleme alınmış, BD izah edilirken,

²⁵⁶ Çetin, *Kendini ve Allah’ı Arayan Adam: Necip Fazıl*, s. 11.

²⁵⁷ Hazan Güler, “Türk Muhafazakârlığında Medeniyet Algısı: Necip Fazıl Kısakürek Örneği”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 58.

²⁵⁸ Asım Öz, “1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme**, Editör: Vahdettin Işık ve diğ., Nobel Yayınları, Ankara, 2016, s. 139.

²⁵⁹ “Büyük Doğu Beyannamesi”, *Büyük Doğu*, C. 4, S. 17, 1 Temmuz 1949, s. 1.

²⁶⁰ “Büyük Doğu”, *Büyük Doğu*, C. I, S. 1, 17 Eylül 1943, s. 2.

Doğu'ya "ruh" anlamı yüklenmiştir. Buna göre, Hz. Adem'den başlayarak son peygambere kadar tüm resuller, mesajlarını Doğu'dan dünyaya ulaştırmıştır.²⁶¹

Büyük Doğu, ilk sayısında kullanacağı dilin "Hakiki Türkçe", "öz dil" olacağını belirtmiştir. Yabancı kelimelere mesafeli olacağı belirtilerek dil konusunda yabancı kelimelerin de "safiyetini muhafaza eden sınıfın konuştuğu dil gibi" kullanmayı tercih etmiştir. Bu yönüyle "ideoloji" yerine "ideolocya", "Fizik" yerine "Fizika", "demokrasi" yerine "demokrasya", "plan" yerine "pılan" kelimeleri kullanılmıştır.²⁶² Derginin 1950'den sonraki sayılarına kadar hep bu kullanımlar tercih edilmiş, bundan sonraki sayılarda ise bu anlayış terk edilmiştir.

Büyük Doğu, Ekim 1943'te aydın kesimle yaptığı anket sonuçlarında Türk aydınlarının yüzde yetmiş beşinin "Allah ve Ruhçuluk" yoluna inandığını paylaşarak, dergi ideolojisini kısaca özetlemiştir.²⁶³ "Benliğimiz garpta ve garphlaşmak yolunda aranamaz" denilerek aydınların sadece yüzde on beşinin Batıcı düşüncüyü savunduğu aktarılmıştır. Ayrıca anket yorumunda "sınır dışı ırkçılık ve milliyetçilik davasını" aydınların yüzde doksanının "uzak hedef" ve "modası geçmiş bir cereyan" olarak görmektedir. Necip Fazıl, Tanzimat'tan süregelen inkılapların ruhlarda bir var oluş yaratmadığını, liberalizm, komünizm veya faşizmin ideal akımlar olmadığını, toplumun beklentisinin demokraside olduğunu beyan etmiştir.²⁶⁴ Necip Fazıl'ı bu tutuma iten sebep, dönem itibarıyla yönetime yakın bir yazar olduğuydu. Nitekim çok partili döneme geçişten sonra düşüncelerinde farklılıklar meydana gelecektir.²⁶⁵

Büyük Doğu dergisi, 1943'ten 1978 yılına kadar yayımını sürdürmüştür. Dergi, bu zaman zarfında çoğu kez kapatılmış, Necip Fazıl yazılarından dolayı

²⁶¹ "Her şey Doğudan Geldi", *Büyük Doğu*, C. I, S. 2, 24 Eylül 1943, s. 2; Necip Fazıl ile bütünleşmiş olan "Büyük Doğu" terkihi, 1937 yılında Falih Rıfkı Atay tarafından Atatürk'e sunulmak üzere yazılan milli marşın adıdır. Bu ad, daha sonra onun "İslami dünya görüşü"nin de adı olmuştur. Bkz. Burhanettin Duran, "Kısakürek'in Siyasi Fikirleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BüyükDoğu ve Necip Fazıl Kısakürek*, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 77.

²⁶² "Büyük Doğu", *Büyük Doğu* C. I, S. 1, 17 Eylül 1943, s.16. Ayrıca Necip Fazıl, "Benim annemim, dadımın, komşumun ve ağababamın bilmediği bir dil Türkçe değildir." demektedir. Bkz. Necip Fazıl Kısakürek, "1001 Çerçveden, Deneme", *Büyük Doğu*, C. I, S. 3, 1 İlkteşrin 1943, s. 2.

²⁶³ Bu aydınlar içinde Burhan Belge, Yunus Nadi, Hakkı Tarık Us, Hilmi Ziya, Ahmet Emin Yalman, Halit Ziya Uşaklıgil, Nadir Nadi, Emin Onat gibi birçok isim yer almaktadır.

²⁶⁴ "Netice ve Teşhis", *Büyük Doğu*, C. I, S. 4, 8 İlkteşrin 1943, s. 4.

²⁶⁵ Necmettin Türinay "Necip Fazıl ve Politika", *Bütün Yönleriyle Necip Fazıl*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 1994, s. 146.

tutuklanmıştır. Tek Parti Dönemi'nde, "Allah'a itaat etmeyene, itaat edilmez." hadisini paylaşan dergi, Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır. 1945 yılında tekrar yayımlanan dergi 1946 yılında 58. kapağındaki kulak resmi ve altında "Başımızda Kulak İstiyoruz"²⁶⁶ yazısı sebebiyle İnönü'ye hakaretten tekrar kapatılmıştır. Rıza Tevfik'in "Abdülhamid'in Ruhaniyetinden İstimdat" adlı şiirinden dolayı dergi kapatılarak Necip Fazıl ve eşi tutuklanmıştır.²⁶⁷ 11 Mart 1949'da tekrar yayımına başlayan dergi, 14 Ekim 1949'da Sakarya Destanı adlı şiiri yayınlamış, aynı sayıda şu not düşülmüştü: "İş bu şiir, 1950 yılı İnönü şiir mükâfatına talip değildir. İş bu şiir, vecd, aşk ve iman gençliğine ithaf olunur."²⁶⁸ Kısakürek bu yazı üzerine tekrar tutuklanmıştır. DP döneminde de dergi çoğu kez kapatılmıştır. 1951'de derginin savcılık emriyle toplatılması üzerine Başbakan Menderes'e bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta CHP döneminde bile bu denli bir yaklaşımın olmadığı belirtilmiş, başbakanın "Allah ve vicdan" adına yaşanan adaletsizliğin giderilmesi için ricada bulunulmuştur.²⁶⁹

Büyük Doğu 22 Kasım 1952 Malatya Hadisesi dolayısıyla tekrar kapatılmış, Necip Fazıl olayın azmettiricisi suçlamasıyla tutuklanmıştır. 23 Kasım 1952 tarihli *Akşam* gazetesi, Yalman'a yapılan saldırıyı ilk sayfasında vermiş, olayın "Büyük Doğucular" tarafından yapıldığını iddia etmiştir.²⁷⁰ Ayrıca olayın faili olarak İslam Demokrat Partisi (İDP) suçlanmış, "Mukaddesatçılar Birliği" adında gizli bir örgüt hakkında soruşturma açılmıştır.²⁷¹ Necmettin Sadak, *Akşam* gazetesindeki köşesinde, *Büyük Doğu* ile birlikte muhafazakâr düşünceye sahip Cevat Rifat Atilhan ve Raif Ogan'ı suçlamış, Malatya hadisesini basit bir yaralama olayı değil, "silahlı bir irtica ihtilali" olduğunu yazmıştır.²⁷²

²⁶⁶ *Büyük Doğu*, C. 3, S. 58, 13 Aralık 1946, s. 1.

²⁶⁷ Şentürk, a.g.e., s. 289.

²⁶⁸ Necip Fazıl Kısakürek, "Sakaryanın Destanı", *Büyük Doğu*, C. 5, S.1, 14 Ekim 1949, s. 10.

²⁶⁹ *BCA*, 30.01.00.18.100.42.

²⁷⁰ *Akşam*, S. 12261, 23 Kasım 1952, s.1.

²⁷¹ *Akşam*, S. 12274, 6 Aralık 1952, s.1-2.

²⁷² Sadak yazısında bu olayı gerçekleştirenlerin, DP içinde laikliği benimsemeyen bazı vekillerden cesaret aldığını ileri sürmüştür. Bkz. Necmeddin Sadak, "Sebepler ve Neticeler", *Akşam*, S. 12273, 5 Aralık 1954, s.1-2.

Necip Fazıl, 1954 yılında *Büyük Doğu*'yu tekrar yayımlamıştır. Birkaç defa daha kapatılan derginin ardından Necip Fazıl 1957 yılında altıncı kez hapse girmiş, sekiz ay dört gün hapis yatmıştır.²⁷³

Büyük Doğu, 35 yıllık süreçte “İptidai” adının verildiği ilk devre ile birlikte on beş devrede aralıklı olarak 1978 yılına kadar yayımlanmıştır. 11 Mart 1949 tarihli üçüncü devrede “Hakka ve yeni bir dünya görüşüne bağlı Müslüman Türklerin gazetesi”²⁷⁴ sloganını kullanmıştır. Bu devre daha çok günlük olaylara ağırlık vermiştir. Derginin yayın süresi zarfında farklı düşüncelere sahip yazarlara rastlamak mümkündür. İdeolojik olarak farklılığın sebebi derginin yaklaşımı ve konjonktürle alakalıdır. Dergi ilk dönemlerde, Hüseyin Cahit Yalçın ile birlikte Eşref Edip gibi zıt görüşlü yazarları bir araya getirmiştir. Peyami Safa, Yahya Kemal, Hilmi Ziya Ülken ve Sabahattin Eyüpoğlu gibi isimler bu dönemde yazar kadrosu içindedir. Mecmuanın 1949-1951 tarihli dördüncü devresinde ise Mustafa Müftüoğlu, İsmail Hami Danişmend, Said Nursi, Nurettin Topçu, Abdürrahim Zapsu, Osman Yüksel, Nihal Atsız ve Rıza Nur gibi yazarlara rastlanır. Derginin 1951 yılına kadarki dördüncü devresi daha çok “dini ve siyasi” ağırlıklıdır.²⁷⁵ Necip Fazıl, derginin defalarca kapatılmasını İslami söyleme bağlamıştır. *Büyük Doğu*'da ise fikri olgunluğun oluştuğu ve anlamsız bulduğu tarafın tasfiye edildiğini belirtmektedir.²⁷⁶ Sezai Karakoç, Abdülhakim Arvasi, Sabahattin Zaim, Osman Turan, Erdem Beyazıt, Şevket Eygi, Sabahattin Zaim, Mustafa Yazgan, Durali Yılmaz, Abdurrahman Şeref Laç, Ahmed Arvasi, Akif İnan, Cemil Meriç, Rasim Özdenören ve Taha Akyol gibi isimler dergide yazar kadrosunda yer alan diğer düşünürlerdir. Kısakürek, *Büyük Doğu*'da Ne-Fe-Ka, Hi-Ab-Kö, Ha-A-Ka, Adı Değmez, Neslihan Kısakürek, Ahmed Abdülbaki, Prof. Ş. Ü., Bankacı, Be-De. Ozan Ozanbaşı gibi takma adlarla yazılar yazmıştır.²⁷⁷

²⁷³ Şentürk, a.g.e., s. 290; Necip Fazıl'ın fikirleri hakkında yüze yakın dava açılmıştır. Necip Fazıl'ı en fazla üzen davalardan biri “Malatya Hadisesi”, bir diğeri de 1974 yılındaki “Türklüğe Hakaret” davasıdır. Bu davada “Türk amme vicdanı önünde hicap terleri dökerek teessüf ederim” diyerek savcıya tepki göstermiştir. Şükrü Karatepe, “Necip Fazıl'ın Basın Hayatı ve Davaları”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 1994, s. 160-165.

²⁷⁴ *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 1, 11 Mart 1949, s. 1.

²⁷⁵ Derginin tüm devreleri hakkında bilgi için bkz. M. Orhan Okay, **Necip Fazıl Küsekürek**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 16-18.

²⁷⁶ “Biz”, *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 1, 11 Mart 1949, s. 1.

²⁷⁷ M. Orhan Okay, “Kısakürek, Necip Fazıl”, **TDV Ansiklopedisi**, C. 25, 2002, s. 485.

Necip Fazıl 1950'de “Büyük Doğu Cemiyeti” adında siyasi parti kavramıyla eş anlamda siyasi bir dernek kurmuştu.²⁷⁸ Büyük Doğu Cemiyeti beyannamesinde Türklük ve Türk milletinin “dokuz umde” gayesiyle ve davasıyla özüne döneceği beyan edilmiştir.²⁷⁹ Parti kurma hedefini taşıyan ve parti programını hazırlayan Necip Fazıl, bu hedefine ulaşamamıştır. “İslam İnkılâbı” adını verdiği ideolojisinde İslam yorumunun Hz. Ebubekir’den başlayarak, Şah-ı Nakşibendi, Abdulkadir Geylani, İmam Rabbani ve Mevlana Halid çizgisinde gelişen tasavvuf anlayışına dayalı olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰

2.2.1. Necip Fazıl, Büyük Doğu ve Siyasi Partiler

Necip Fazıl’ın hayatında politik düşüncesi zaman içinde farklılıklar göstermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde muhalif bir çizgide bulunan Kısakürek, Demokrat Parti (DP)’nin “muvazaa” partisi olduğunu ilk kez *Büyük Doğu* tarafından dillendirildiğini, yapılan propaganda sonucu DP’nin içinden Millet Partisi (MP)’nin çıktığını iddia etmiştir.²⁸¹ DP’ye gösterilen ilginin kendisinden kaynaklanmadığı, CHP’ye duyulan nefretten ileri geldiğini ve DP’nin bundan dolayı güçlendiğini düşünen Kısakürek’e göre, “muvazaa” ile gelecek bir partiden ümitvar olunamazdı.²⁸² DP’nin iktidar olmasından sonra da eleştirel bir çizgide duran Kısakürek, CHP, DP ve MP’yi değerlendirmiş ve bunların birbirinden farklarının olmadığını iddia etmiştir. Necip Fazıl’a göre, “Bunlardan Halk Partisi, bütün ruhu ve iç yüzüyle en basit köylünün bile malûmudur.” DP ise “aynı malûma bağlı başka bir malûm”du. CHP’yi “Türk vatanını bellibaşlı bir eşkiya zümresi elinde olanca maddesi ve mânasiyle yağma ve talan etmenin iş ve fikir karargâhı” olarak nitelendirmiştir. Necip Fazıl açısından DP, “tabî olan hıncı temsilden, dünya

²⁷⁸ Okay, **a.g.m.**, s. 485-487.

²⁷⁹ “Büyük Doğu Beyannamesi”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 1, 11 Mart 1949, s. 1; 28 Haziran 1949-26 Mayıs 1951 tarihlerinde faaliyet gösteren “Büyük Doğu Cemiyeti” hakkında detaylı bilgi için bkz. Suat Ak, “Büyük Doğu Cemiyeti (28 Haziran 1949-26 Mayıs 1951)”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 491-505.

²⁸⁰ “İdeolocya Örgüsü, İslam İnkılabı, Derin ve Gerçek Müminde Tasavvuf”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 9, 9 Aralık 1949, s. 2.

²⁸¹ “Manzara”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 17, 1 Temmuz 1949, s. 1.

²⁸² Necip Fazıl Küsekürek, “1001 Çerçeve, Muhasebe”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 16, 24 Haziran 1949, s. 1.

görüşünü tesisten ve gerçek inkılâbı teminden âciz, eski tâbirimizle irticalî ve tabîî, kendi kendisine bir muvazaa ve milletle inkılâp arasında bir ‘idare-i maslahat’ kadrosu” idi. MP’nin “muhafelefe en yaklaşmış” parti olduğunu düşünen Necip Fazıl’a göre, bu partinin “tezaad”ları vardı, bu tezatları düzeltmedikçe CHP ve DP’den bir farkı olmayacaktı. Ona göre, maddi ve manevi bir kurtuluş gerekiyordu, MP, “Halk Partisi cinayet ve felaketlerinin idrak ve intikam çilesiyle üşüştüğü bir kadro”ydu. Ancak MP’nin yönetici zümresi, “Halk Partisinin bile ulaşamayacağı tarzda koyu C.H.P. zihniyetinin mümessili” idiler. MP’nin hedefinin “Müslümanlık” olduğunu ileri süren Necip Fazıl’a göre, Müslümanlık iddiasındaki bu kişiler “hakiki Türkler”di, ancak idare kadrosunda değil, tabanı temsil etmekteydiler. Kısakürek, mevcut partilerin tahlilini yaptıktan sonra neticesini şöyle aktarmıştır: “Demokrat Partiyi, Halk Partisinin; Millet Partisini de Demokrat Partinin civcivi kabul edebilirsiniz.”²⁸³

Necip Fazıl, DP iktidarının ilk zamanlarında dini alandaki özgürlüklerden dolayı bu partiye sempati duysa da, kısa sürede hayal kırıklığına uğramış,²⁸⁴ 1951 yılında DP’ye olan muhafelefe dozunu arttırarak İnönü’ye methiye dizmiştir. Necip Fazıl’ı bu duruma iten DP’ye olan güvensizliği idi. Ayrıca Necip Fazıl’ın kumarhanede basıldığı iddia edilen olay, onu bu tutuma itmiş olabilir. Necip Fazıl, İnönü’ye hitaben, “kimseyi, mâna sahasında arkasından vurmak, yalan ve dolanlarla çürütmeğe çalışmak gibi bir hale asla düşmediniz” demektedir. Kumarhane ile ilgili olarak da şu ifadeleri kullanmıştı: “Beni, ister oraya uğrama ihtimalim bulunsun, ister bulunmasın meyhanede, umumhanede, kumarhanede ve daha bilmem hangi rezaletanede yakalatmak ve Müslümanların gözünden düşürmek için bundan başka bir çareye malik bulunmamak gibi bir metoda hiçbir zaman yanaşmadınız.” Necip Fazıl açısından İnönü ve CHP, “simsiyah bir dalâlet ve nasipsizliğin devamlı mümessili” olmasına rağmen, “en mutlak mahrumiyet ve en bâtil zihniyet içinde, Türk kalmak, Türk çocuklarından ibaret bulunmak”tan geri kalmamıştır. CHP, “fenaydı”, ancak “Türkün sağlam kumaşına ve mayasına rağmen, yine Türktü.” CHP’nin “zalim kanun”larına rağmen “açık ve samimî” bir parti olduğunu belirten

²⁸³ a.y.

²⁸⁴ Kenan Çağan, “Necip Fazıl’ın Siyasal Çizgisindeki Evrilmeler”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BüyükDoğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s.131.

Necip Fazıl, DP'den memnuyetsizliğini şu cümle ile ifade etmiştir: “Sayın İnönü, Türk milletinin tek ve aziz gayesi olarak sizden, eserinizden, ruhunuzdan ve tesirinizden kurtulmak isterken öyle şartlara çatmış bulunuyoruz ki, (mümkünse kulağınızı iyi açmanızı rica ederim) sizi aramak felâketini saadet gibi görmeye başlıyoruz.”²⁸⁵

29 Haziran 1951 tarihi 62. sayısıyla kapatma kararı verilen *Büyük Doğu*, “Hiçbir şeyimiz yok; fakat Allahımız var... Allahtan mahrum olanın malik ve Allaha malik olanın mahrum bulunduğu hiçbir şey yoktur!” diyerek “son söz”ünü söylemiştir.²⁸⁶ Bu sayısında DP için “Okyanus aşırı emirle gelen bir tatbikat olarak”²⁸⁷ değerlendirmiş, “kökü esaret” olan “hürriyet yemişi vadeden bir ağaç” benzetmesi yapılmıştır. Buna göre CHP ile aralarında bir fark bulunmayan DP, “Halk Partisinin mükemmel bir azmanı”ydı.²⁸⁸ Necip Fazıl, 1952 yılından sonra DP'ye olan muhalefet dozunu düşürmüş, İnönü'nün şahsına yönelik menfi politikada bulunmuştur. İnönü'ye intihar etmesini tavsiye eden Kısakürek, onun hakkında şu cümleleri sarfetmiştir: “SAĞIR! Ezeli ve ebedi sağır Allah seni en küçük çapta yarattı; fakat hikmeti icabı, kulakların gibi tıkalı kalbine ihtirasların en kuduzunu musallat etti.”²⁸⁹ Necip Fazıl'ın DP'ye yakın durması, Menderes döneminde *Büyük Doğu*'yu çıkarmak için almış olduğu örtülü ödenekten²⁹⁰ kaynaklanmış olabilir. DP ile olan yakın ilişkiler, 1952'deki Malatya Hadisesi ile yeniden bozulmuş, *Büyük Doğu* kapatılmış, Necip Fazıl tutuklanmıştı. Sezai Karakoç bu olaydan sonra Menderes'in bu işte payının olmadığını göstermek amacıyla İslami kesime büyük baskılar uyguladığını, Necip Fazıl şahsında *Büyük Doğucuları* suçladığını ileri sürmüştür. Karakoç o günleri şöyle aktarmıştır:

“Sonra tüm Türkiye’de devlet terörü esti. Ne kadar İslami dergi varsa kapatıldı. Sahipleri tutuklandı. Tevkif edilenler hep Malatya’ya sevk edildi. Menderes birden dönmüş, Müslümanlar aleyhine bir tavır almıştı... Yurt çapında bir baskı başladı dindarlar üzerinde. Âdeta nefes almak

²⁸⁵ Necip Fazıl Kısakürek, “İnönü’ne Methiye”, *Büyük Doğu*, Y. 7, S. 55, 11 Mayıs 1951, s. 2.

²⁸⁶ “Son Söz”, *Büyük Doğu*, Y. 7, S. 62, 29 Haziran 1951, s. 16.

²⁸⁷ Necip Fazıl, burada DP'nin açılmasını Batı talimatıyla, özellikle “Okyanus aşırı emir”le olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca ABD’den gelen Marshall yardımlarının da bir eleştirisi olduğu söylenebilir.

²⁸⁸ Dedektif X Bir, “Parti”, *Büyük Doğu*, Y. 7, S. 62, 29 Haziran 1951, s. 3.

²⁸⁹ Necip Fazıl Kısakürek, “İnönü Destanıdır!”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 15, 30 Mayıs 1952, s. 1.

²⁹⁰ Mumyakmaz, *a.g.m.*, s. 177; Ayrıca, ihtilalden sonra Yassıada duruşmalarına katılan Necip Fazıl, örtülü ödenekten para aldığını kabul etmiştir. Bkz. Sert, *a.g.m.*, s. 91.

zorlaştı. Biz fakültede bile bunalıyorduk. Şevketle bir araya geldiğimizde bu bunalışımızı birbirimize açarak müteselli olmaya çalışıyorduk.”²⁹¹

Büyük Doğu, 23 Nisan 1954’te tekrar yayımına başlamış, kapak resminde “Milletçe Ağlıyoruz” başlığını kullanmıştır. Necip Fazıl, “Heyhat ki Menderes, Son Ümidimiz Yine Sensin” adlı bir makale kaleme almış, bir yıldan fazla hapis ve diğer her şeye rağmen, Menderes’i “düşman” olarak görmediğini beyan etmiştir. Ona göre, “Koskoca Türk milleti”ne karşılık, “küçücük hizipler” Menderes’i yanlış yönlendirmiştir.²⁹² Adnan Menderes ile görüşmek için ona mektuplar yazan Necip Fazıl, ona karşı iyi niyetli olduğunu izhar etmiştir.²⁹³ Necip Fazıl, Adnan Menderes ile ilgili görüşlerini kaleme almıştır. Bu eserde, Menderes, “Müslüman-Türk” manasıyla ele alınacağı belirtilmiştir.²⁹⁴

1960’lı yıllardan sonra politik görüşü Milli Nizam Partisi (MNP) yönündedir. Parti kurucularıyla yakın teması olan ve istişarelere katılan Necip Fazıl, MNP’nin yanlış uygulamalarını eleştirmekten geri durmamıştır. 1970’ten sonra kurulan aynı partinin devamı Milli Selamet Partisi (MSP) ile ilişkileri devam etmiş, ancak kısa süre sonra MSP’den ayrılmıştır. Milliyetçi Hareket Parti’sinin (MHP) “ruhi muhtevaya bağlı milliyetçi” ve İslam referanslı bildirgesi Necip Fazıl’ı bu partiye yakınlaştırmıştır. MHP’nin “hareketli gençliğini fikir ve iman mihrakı”na oturtmayı hedefleyen Necip Fazıl’ın bu stratejisi Türkeş tarafından kabul görmüştür. Necip Fazıl, MHP’yi “Müslümanlık ve Türklüğün gerçek hakkını vermeye namzet bir topluluk” olarak anmıştır.²⁹⁵

İnişli çıkışlı olan bu ilişkiler de Necip Fazıl, siyasetle ilgili olsa da bu ilgi onu “partici” yapmamıştır.²⁹⁶ Ayrıca Necip Fazıl, hiç bir dönemde siyasi partilere bağımlı

²⁹¹ Sezai Karkoç, “Hatıralar”, **Diriliş**, S. 52, 14 Temmuz 1989, s. 10.

²⁹² Necip Fazıl Kısakürek, ““Heyhat ki Menderes, Son Ümidimiz Yine Sensin””, **Büyük Doğu**, S. 1, 23 Nisan 1954, s. 2.

²⁹³ **BCA**, 030.01.00.18.106.2, 1,2,3.

²⁹⁴ Necip Fazıl’ın Menderes ile ilgili müstakil çalışması için bkz. Necip Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2013, s. 56.

²⁹⁵ Sert, **a.g.m.**, s. 93; Çağan, **a.g.m.**, s. 133; Necip Fazıl açısından “Alparslan Türkeş ve Partisi’nin dünya görüşü, ruhi muhtevaya bağlı milliyetçilik olarak metbûluğu (bağlı olunan) ruha ve tabiîliği milliyete veren bir anlayış içinde tek kelimeyle İslâm îmânıdır... Alparslan Türkeş ve Partisi’nin dünya görüşü, ruhi muhtevaya bağlı milliyetçilik olarak metbûluğu (bağlı olunan) ruha ve tabiîliği milliyete veren bir anlayış içinde tek kelimeyle İslâm îmânıdır.” Necip Fazıl Kısakürek, **Rapor 3/4**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2009, s.86-87.

²⁹⁶ Çağan, **a.g.m.**, s. 133.

kalmamıştır. Onun iktidarlarla iyi geçinmek istemesi de, “davasının hatırına” olmuş ve onları daha “muhafazakâr” bir yere çekmek istemesidir.²⁹⁷ Ancak *Büyük Doğu*’daki yazılarında görüldüğü üzere, muhalif bir duruş sergilenmiş, bu ilişkiler hep iniş çıkışlı olmuştur.²⁹⁸

2.2.2. Necip Fazıl’ın Milliyetçiliği

Necip Fazıl’ın milliyetçiliğe bakışı zaman içinde değişikliğe uğrayarak gelişmiştir. Türklüğü İslam dünyasının merkezi olarak gören Kısakürek, milliyetçiliği bir psikoloji olarak görmekte, ideoloji olarak kabul etmemektedir.²⁹⁹ Ona göre, Doğu’nun mümessilleri olan Çin, Hind, Arap ve Fars’tan sonra Türk, Osmanlı İmparatorluğu şahsında bu temsilciliği almıştır. Türk ırkının, dinler tarihinde Nuh’un oğlu Yafes’e kadar uzadığını söyleyen Kısakürek’e göre Türkler, Doğu ve Batı hesaplaşmasında topyekün Doğu’nun temsilcisi olmuştur. Orta Asya’dan gelen Bozkurt, Anadolu’da İslam ile birleşmiş, bundan sonra “zamansız” ve “mekansız”lıktan kurtulmuştur. Yükselişe geçen Türklük, ancak Viyana önlerinde durdurulmuştu. Viyana bozgunundan İstiklal Savaşı’na kadar Türklük Batı taarruzuyla karşılaşmıştır.³⁰⁰ Necip Fazıl, burada Türklerin Anadolu coğrafyasıyla “mekânsızlık”tan, İstiklal Savaşı’yla birlikte “zamansızlık”tan kurtulduğunu belirtmiştir. Burada “zamansızlık” ve “mekânsızlık” olarak bahsettiği kavramlar, Türk milletinin tarihi misyonu ile ilgilidir. Nitekim Necip Fazıl, 1938’de yazdığı “Büyük Doğu” şiirinde, Türk milletinin tarihten getirdiği misyon üzerinde durmuştur. Bu şiire göre, “Türk milleti tarihten getirdiği engin bilgi ve tecrübe ile birikimini, kişilikli duruşu ve özgüveniyle Türk ve İslam dünyasının öncü gücü olma sorumluluğundan kaçamaz.”³⁰¹ Bu bağlamda Necip Fazıl, “Biz, gerçek Türk varlığının, Türk tarihinin, Türk ruhunun son ihtiyat akçasıyız”³⁰² diyerek Türk milletinin bu konuda muvaffak olmaya mecbur olduklarını belirtmiştir.

²⁹⁷ Günaydın, **a.g.e.**, s. 67.

²⁹⁸ Kenan Çağan, **a.g.m.**, s. 131.

²⁹⁹ Özdenöner, “Necip Fazıl Kısakürek”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, s. 136-137.

³⁰⁰ “Kendi Mizanımız I”, **Büyük Doğu**, C. I, S. 7, 29 İlkteşrin 1943, s. 2; **Büyük Doğu**, “İdeolocya Örgüsü, Türkün Muhasebesi I”, **Büyük Doğu**, C. I, S. 12, 18 Ocak 1946, s. 2.

³⁰¹ Çetin, **Kendini ve Allah’ı Arayan Adam: Necip Fazıl**, s. 173.

³⁰² Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeve, Paydos”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 19, 15 Temmuz 1949, s. 1.

Necip Fazıl'a göre Türk, İslamiyetten önce maddi olarak "ışık saçmış, billurlaşmış"tı. "Fikir ve ruh dünyasına" ise İslam'dan sonra kavuşarak, insan, toplum, millet ve devlet sürecine girmiştir. İslam dünyasının liderliğini ise gerçek anlamda Osmanlı Devleti'nde tamamlamıştır. İslam ve milli bünyenin mayalaşmasıyla ortaya çıkan Osmanlı Devleti'ne, İslam'dan önceki seciyesi de eklenmiştir. Ona göre, "iş ve hareket" bir milletin maddi yönünü ifade etmekteydi. Türk milleti, maddi yönüyle "örnek ve rakipsiz" olmasına rağmen, İslam'ın ruh dünyasında "saf ve büyük tefekkür"lerde yaratıcı olamamıştı. Türkler içinde Yesari, Yunus Emre, Dede Efendi gibi "yüzde yüz şahsi ve milli" unsurlar ve bazı nasçılar, kâtip ve usulcüler dışında bir İmamı Azam, İmamı Rabbani ve Gazali gibi büyük mütefekkirler çıkmamıştı. Türklerin maddi yön olan iş ve harekette, his ve mizaçta birinci, saf ve büyük tefekkürlerde ise ikinci olduğunu düşünen Necip Fazıl, asırlardır Türklerin liderliği altında yaşayan Fars ve Arap milletlerinin "sarf ve nahiv esareti" altında yaşamayı, Türklükte ikinci planda olduğunu kaydetmiştir. Dünya çapında bir Türk filozofunun olmayışını bu hikmete bağlayan Necip Fazıl'a göre, geçmişte "Bozkurt" Türklere nasıl yol göstermişse, bundan sonra da başka bir "Bozkurt", gerçek kurtuluş yolunu gösterecektir.³⁰³

Necip Fazıl, "softa" olarak tanımladığı kimselerin İslami anlayışına eleştirel bakmış, modern entelektüel bir aydın portresi çizmiştir. Bu bakımdan "softa" olarak nitelediği II. Meşrutiyet Dönemi bazı İslamcıların milliyetçiliğe karşı olmalarını doğru bulmamıştır. Ona göre bu kimseler, İslam Peygamberinin "hakikat müminin kaybolmuş malıdır, nerede bulsa alır!" düsturuna rağmen, Batı teknolojisi ve müsbet ilimlerine sıcak bakanları bile "dinsizlikle" suçlamıştı. Cumhuriyetin ilanından sonraki Tek Parti dönemi boyunca farklı bir "yobaz" versiyonun türediğini ileri süren Necip Fazıl, yeni versiyonu şöyle açıklamıştır:

"O günlerin kara softası, bugün de tam bir faaliyet halindedir. Fakat eli çabuk (gardrop) inkılaplarıyla her devrin mutemedi halinde ortaya çıkan sefil örnekler gibi, eski davasına zıd davalar yoluda... Dünün softası, din yolunun softasıydı; bugünkü de mesela yüzde yüz aynı adam olarak, dinsizlik yolunun softasıdır ve daha bin bir yolun... Son devrenin zift ruhlu ve gübre beyinli yobazı, milliyetçilik gibi mukaddes bir perdenin arkasında iş görüyor. Dünyada bir şeyin, en çok korkacağı ve

³⁰³ Büyük Doğu, "Kendi Mizanımız 2", **Büyük Doğu**, C.I, S. 8, 5 İkinciteşrin 1943, s.2.

yaka silkeceği madde, onun tam ve kâmil zıddı değil, limonla limontuzu, üzüm sirkesi ile kimyevi bir sirke, gerçek müslümanla yobaz gibi, sahte benzeri olduğuna göre, mukaddes milliyetçilik perdesinin bu sahte istismarcılarından da (el aman) çekecek tek insan öz ve hakikati Türk Milliyetçisidir.”³⁰⁴

Necip Fazıl’ın 1943’teki makalesinde ele aldığı milliyetçi anlayışı Anadolu ile sınırlıdır ve ırk esasına dayanmaz. Anadolu ile ilgili değişik zamanlarda çelişkili açıklamalar yapan Necip Fazıl açısından kurtuluş yolu, maddi ve manevi tüm unsurlarıyla Türk vatanı, Anadolu ve Trakya’nın toprağı ve insanıyla “yekpare olan cemiyetin, devlet şuuru ve İslam ahlakıyla” bütünleşmesiyle mümkün olacağıdır.³⁰⁵ Öte yandan, Büyük Doğu fikriyatının ifade ettiği “şark”, Necip Fazıl açısından “vatan sınırları dışında herhangi bir ırk ve coğrafya”yı kapsamamaktaydı. Büyük Doğu, Türkiye’den başlayarak “güneşin doğduğu istikameti yayılan bir madde ve kemiyet zemininde” değil, “vatanımızın bugünkü ve yarın ki sınırlarıyla çevrili bir ruh ve keyfiyet zemininde” aranmalıydı. Bu bağlamda onun milliyetçilik anlayışı “maddi ve manevi sınır dışı ırk gayreti, kavim hırsı ve toprak iştahı” gibi unsurları barındıran “zıt ve batıl hedefler” taşıyan anlayışın karşısındadır.³⁰⁶ Ancak 20 Ekim 1950 tarihli sayısında “İdeolocya Örgüsü” altında İslam İnkılabı adını verdiği Büyük Doğu mefkûresinde “büyük siyasi, ruhi ve milli dava Asyacılık”tır. Afrikayı da içine alan “Büyük Asya” coğrafyasında “geriye kalan dünya, zıt ve düşman saha”dır.³⁰⁷

Necip Fazıl, “Yeni Dünya Doktrini” adı altında açıkladığı “Büyük Doğu Mefkûresi”ni Şubat 1944 yılında kaleme almış, “Dokuz Umde” derginin 18. sayısından 27. sayısına kadar aralıksız işlenmiştir. Ayrıca 1946’daki ikinci devrede bu umdeler tekrar yayınlanmıştır. Komünizm, nazizm, liberalizm, kapitalizm gibi ideolojilerin Türk milleti için uygun olmadığı, ideal olanın “Dokuz Umde” halinde sıralanan “İdeolocya Örgüsü” olduğu belirtilmiştir. Milliyetçilik bu umdelerden birini teşkil ederken diğer umdeler; ruhçu, ahlakçı, cemiyetçi, şahsiyetçi, keyfiyetçi, nizamacı, müdahaleci ve tahditçi olarak sıralanmıştır.³⁰⁸

³⁰⁴ Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeveden, Milliyetçilik Nedir?”, **Büyük Doğu**, C. 1, S. 13, 10 Birincikanun, 1943, s. 2.

³⁰⁵ “Ahkakımız 3”, **Büyük Doğu**, C. I, S. 15, 24 Birincikanun 1943, s. 2.

³⁰⁶ “Biz”, **Büyük Doğu**, C. I, S. 1, 2 Kasım 1945, s. 2.

³⁰⁷ “İdeolocya Örgüsü: İslam İnkılabı-Asyacılık”, **Büyük Doğu**, Y. 6, S. 31, 20 Ekim 1950, s. 2.

³⁰⁸ “Büyük Doğuya Doğru, İdeolocya Örgüsü, Bir Dünya Doğuyor”, **Büyük Doğu**, Y. 1, C. 2, S. 18, 11 Şubat 1944, s. 2; Necip Fazıl’ın Dokuz Umde’sinin kaynağı İslam’dır. Ona göre, komünizm ve sosyalizmin talep ettiği adalet ve eşitlik zaten İslam’da vardır. Yine kapitalizm ve liberalizmin talep

Necip Fazıl'ın 3 Mart 1944 tarihli dergide yayınladığı, dokuz umdesinden biri olan milliyetçilik anlayışı, “tarih pılanında fişkırıışımıza zemin teşkil eden ırk ve toprak şartlarını geride bırakmış; her türlü ırk ve toprak hakikatine ilgili, fakat her türlü ırk ve toprak softalığına düşman, yepyeni bir görüş ve duyüş içinde milliyetçiyiz”³⁰⁹ cümlesiyle özetlenebilir. Necip Fazıl, burada ırkçı ve Turancı görüşe mesafeli olduğunu açıkça deklare etmiştir. Bu görüşlerin ilan edilmesinde aynı günlerde yaşanan “ırkçı-Turancı” olayların da etkisi olabilir. Nitekim kamuoyunda “İrkçılık-Turancılık Davası” olarak bilinen olay, Nihal Atsız'ın, 1 Mart 1944 tarihli *Orhun* dergisinde yayımlanan “Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup” başlıklı yazısıyla başlamıştı.³¹⁰ “İrkçılık-Turancılık” davasında muhafazakâr düşüncedeki bazı simalar Atsız ile birlikte yargılanmıştı.³¹¹ Ancak Necip Fazıl, yönetimin benimsediğı bir anlayış ortaya koymuştur. Necip Fazıl'ın bu açıklamaları, iktidarlarla iyi geçinmek isteyen tavrı olabilir.³¹² İnönü de 19 Mayıs kutlamalarında bu meyanda, Türk milliyetçiliğini benimsemesine rağmen ırkçılığı tasvip etmeyen beyanatta bulunmuştu.³¹³ Öte yandan Necip Fazıl II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında İngiltere ve Fransa tarafını “hak ve hürriyet” cephesi olarak görmüş, Batı demokrasisinden yana tavır almıştı. Ancak savaşın devam ettiği, safların netleştiğı dönemde Almanya karşıtlığında eskisi kadar taraftar değildir. 1945 yılından sonra demokrasiye “soğuk, bigâne hatta karşı duran bir tavır” içinde olmuştur.³¹⁴ 1943'deki yazısında “Mihverin aşağılık hilesine uşaklık” eden kesimi sert bir dille eleştiren Necip Fazıl, “Türkiye'ye, öz sınırları içinde bir şey olamadan sınır dışı bir iştah telkin etmekle en

ettiğı bireysel istekler ölçü dairesinde İslam'da bulunur. Demokrasilerdeki fikir hürriyeti ise İslam'ın özünü oluşturur. Nazizm ve faşizmdeki nizam bile İslam'da bulunur. Bu ideolojiler ise talep ettikleri noktada insan ruhuna aykırı bir zemin aramıştı. “İslam ve Herşey”, **Büyük Doğu**, C.II, S. 36, 5 Temmuz 1946, s. 2.

³⁰⁹ “Dokuz Anahtardan Üçüncüsü: Milliyetçilik”, **Büyük Doğu**, C. II, S. 21, 3 Mart 1944, s.2; “İdeolocya Örgüsü, Milliyetçilik”, **Büyük Doğu**, II, S. 29, 17 Mayıs 1946, s. 2.

³¹⁰ Hülya Öztekin, “1944 İrkçılık - Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar”, **Selçuk İletişim**, 2018, 11 (1): 215.

³¹¹ Çağrı Doksan Çolak, “Türkiye’de Türkçü–Turancı Düşüncenin Kökleri ve İrkçılık–Turancılık Davası”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2014, s. 137-140.

³¹² Günaydın, **a.g.e.**, s. 67.

³¹³ İnönü, bu konuşmasında “Türk milliyetçisiyiz, fakat memleketimizde ırkçılık prensibinin düşmanıyız” açıklamasını yapmıştır. Bkz. **Ulus** 20 Mayıs 1944, s.1; Günay Göksü Özdoğan, “**Turan**”dan “**Bozkurt**”a **Tek Parti Döneminde Türkçülük(1931-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 89-90.

³¹⁴ Necmettin Türinay, “Necip Fazıl ve Politika”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Türkiye Yazarlar Birliğı Yayınları, Ankara, 1994, s. 143-144.

büyük vatan suçunu” işlediğini, Türkiye’nin içinde bulunduğu sıkıntı halinden bir çıkış yolu arayanların “vatan ve milletini küçük düşürmek iftirasına” maruz kaldığını ifade etmekteydi. Ona göre, “muzdarip ve samimi” bir şekilde eleştiri yapan bu kesim, “yıllar ve asırlardır gözlediğimiz hakiki Türk milliyetçilerine selam!!!” hitabına layık insanlardı.³¹⁵

Necip Fazıl, Nihat Atsız’ın yazılarını muhtelif zamanlarda *Büyük Doğu*’da yayımlamasına rağmen onun milliyetçilik görüşüne katılmadığını belirtmiştir.³¹⁶ 1950 yılında kendisiyle ilk kez görüşüğünü ifade eden Necip Fazıl, Atsız’ı “koyu ırkçılığı ve (Hitler)vâri sağ kaşı üzerine uzattığı saçlariyle (karikatür)leştirdiğini bildiğim, Dr. Rıza Nur yetiştirmesi bir adam” olarak nitelendirmiş, Atsız’la sadece komünizm ve bazı şahıslara düşmanlık konusunda ortak yanlarının olduğunu belirtmiştir. Necip Fazıl, Atsız’ın “Türkçülük” kendisinin de “İslam” düşüncesiyle yola çıktığını beyan etmiştir. Atsız’a İslam hakkındaki görüşünü sorduğunu belirten Kısakürek, “milletimin dinidir, hürmet ederim” cevabına karşılık, “ya milletinizin dini Şamanlık olsaydı?” cevabını vermiştir. Necip Fazıl bunun üzerine “Anadolu milliyetçiliği” adını verdiği düşüncesini aktarmıştır: “Türk’ü müslüman olduğu için sevecek ve müslümanlığı nispetinde değerlendirecek bir milliyetçilik anlayışı peşindeydik.”³¹⁷

Necip Fazıl’ın milliyetçilik umdesine dönecek olursak, Türklük ve Müslümanlığa dayanan “Anadolucu ruhçu” bir düşüncüyü paylaştığını görmekteyiz. Ancak onun düşüncesi, Topçu’nun yabancılara karşı olumsuz görüşünün aksine, hiçbir yabancı unsura yasak getirmeden “Türk Ruhu” birliğinde bir araya gelen “öz ve gerçek milliyetçilik” anlayışına dayanmaktadır. Kısakürek, “Türk”ün manasını şöyle izah etmiştir: “Türk, bizim nazarımızda, belli başlı bir inanış, bağlanmış, düşünüş, seziş, hatırlayış, duyuş, davranış ve bildiriş hususiyetleri içinde, belli başlı bir iman, mukaddesat, tefekkür, tahassüs, hayal, hatıra, meşrep, eda ve lisan

³¹⁵ Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeveden, Milliyetçilik Nedir?”, **Büyük Doğu**, C. 1, S. 13, 10 Birincikanun, 1943, s. 2.

³¹⁶ Atsız’ın *Büyük Doğu*’daki bazı yazıları için bkz. Nihal Atsız, “II. Abdülhamid”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 12, 30 Aralık 1949, s. 12; Nihal Atsız, “Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri ve Çektiklerimiz I” adlı bir yazı dizisi kaleme almış, dergi 13 Mayıs 1959 tarihli 13. sayısına kadar devam etmişti. 1944-1945 yılları arasındaki “İrkçilik-Turancılık” davasının da ele alındığı yazı dizisinde CHP ve İnönü Türkçülüğe karşı olarak aktarılmıştı. Nihal Atsız, “Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri ve Çektiklerimiz **Büyük Doğu**, S. 1, 6 Mart 1959, s. 11.

³¹⁷ Necip Fazıl Kısakürek, **Babıâli**, Bütün Eserleri, C. 19, Bd Yayınları İstanbul, 1999, s. 335-336.

birliğinin ördüğü, tek nüshalı ve şahsiyetli bir ruh nescinden ibarettir; mutlak ve mustakil bir vahit temsil eden bu ruh nescinin zarfı da Anadoludur.”³¹⁸

Kısakürek, “Tavus Kuşu” misaliyle milliyetçilik anlayışını izah etmiş “tek ve kesafetli misal” dediği benzetme içinde milliyetçiliğin “manası, hikmeti ve kıymet ölçüsü”nü ortaya koymuştur:

“Her tavus kuşu mutlaka bir yumurtadan çıkar; ve tavus yumurtasından her çıkan, mutlaka tavus kuşudur; fakat gaye, o yumurtadan çıkmış olmak değil, tavus kuşu olmaktır...Tavus kuşu, sebepte değil, neticede tavus kuşudur; Bu bakımdan tavus kuşunun şahsiyeti, geriye doğru mânasız ve değersiz yumurta kırıklarında değil, ileriye doğru müstesna bir renk ve çizgi heyetindedir...İsterse karga veya devekuşu yumurtasından çıkmış olsun, neticede bütün şartlarıyla tavus kuşu olabilen her varlık, tavus kuşunun bütün hakkına maliktir...”³¹⁹

Necip Fazıl’ın buradaki Türklük tanımı, 1924 Anayasası’nda geçen “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur”³²⁰ manasıyla paralel bir açıklamadır. Ancak onun ortaya koyduğu Türklükte İslam belirleyici unsurdur. Öte yandan, Büyük Doğu Marşı’nda “Allahın seçtiği kurtulmuş millet!...Yürü altın nesli, o tunç Oğuz’un!”³²¹ cümleleriyle “seçilmiş millet” ve Anadolu’ya gelen “Oğuz, Türkmen” kökenine vurgu yapmıştır.

Necip Fazıl açısından "Söğüt" milliyetçiliğinin ve Anaoluçluk’un sembol bir kavramıdır ve “söğüt ağacı”ndan yola çıkarak Osmanlı Devleti’nin devletleşme sürecine değinmiştir. Ona göre, “söğüt, içli ve ketum Anadolunun en canlı remzidir.” Söğüt, topraktan değil, “Anadolunun ruhu”ndan çıkmıştır.³²² Necip Fazıl, 1943 yılında değindiği, “Asya dağlarından Anadolu yaylasına inen Bozkurt” mitini burada da zikrederek, milliyetçiliğini şöyle açıklamıştır:

“Bozkurt misaliyle acaba ne demek istediği mi anladın mı? Ben sana şiir veya nesir üslubu içinde koskoca bir ideologyadan haber vermek istedim. Sana, bizi bekleyen gerçek milliyetçiliğin remzini göstermek istedim. Söğüt Anadolunun remzidir. Aynı söğüt Anadolunun ruh remzidir. Yine

³¹⁸ “Dokuz Anahtardan Üçüncüsü: Milliyetçilik”, **a.g.e.**, C. II, S. 21, 3 Mart 1944, s. 2.

³¹⁹ **a.y.**

³²⁰ **Resmi Gazete** 20/04/1924-71.

³²¹ Necip Fazıl Kısakürek, “Marşımız Budur”, **Büyük Doğu**, Y. 2, C. III, S. 53, 1 Kasım 1946, s. 3.

³²² Necip Fazıl Kısakürek, “Tanrı Kulundan Dinlediklerim, Söğüt”, **Büyük Doğu**, Y. II, C. III, S. 59, 18 Nisan 1947, s. 11.

aynı söğüt, aynı Anadolunun, Asya yaylalarından indikten sonra ruhunu dayadığı iman kaynağına bağlı bir remzidir. İşte bizim milliyetçiliğimiz; ve hakikatte bu mekansız milliyetçiliğin Anadolu mekanı içinde hassasiyet ifadesi!...Anadolu ve Anadoluculuk!”³²³

Necip Fazıl, burada Anadolu ve Anadoluculuk kavramlarını kullanarak öznel bir milliyetçilik anlayışı ortaya koymuştur. Önceki yazılarında kendini Anadolu coğrafyasıyla sınırlandırmayan Necip Fazıl, Türklerin ilk yurdu olan Orta Asya coğrafyasına ve Bozkurt’a atıfta bulunmuştur. Bazen “Anadolucu” bir milliyetçilik tabirini kullanırken, bazen de “Büyük Doğu” milliyetçiliği ifadelerini tercih etmiştir. Bu yönüyle kavramlar ve kavramlara yüklediği anlamlar bakımından bir istikrardan söz edilemez. Nitekim 1949 yılında Türk Ocakları’nın yeniden açılması üzerine yaptığı bir değerlendirme de, “Bozkurt miti”nin zamanının geçtiğini belirterek “Büyük Doğu Milliyetçiliği”ni izah etmiştir. Halbuki 18 Nisan 1947 tarihli yazısında, “Asya dağlarından Anadolu yaylasına inen Bozkurt” mitine olumlu anlamlar yükleyerek, milliyetçiliğini ve “ideolocya”sını açıklamıştı.³²⁴ Burada ise, “Bozkurt” mitine eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre;

“Artık hiçbir efsane, son derece çiy ve ekşi kavimcilik sudile nesilleri besleyebilecek cevher bulunmadığı meydana çıkmıştır. İster eski Roma kurdunun, ister eski Bozkurdun memeleri kurumuştur. Yirminci asrın fikir çilesi, milletleri büyük ruh muhtevalarına ve büyük içtimai sentez birliklerine doğru çekmektedir. Bu ruhi muhtevaya, en parlak ve berrak renk ve ifadeyi verici kap ve zarf manasına milliyetçilik ise (Büyük Doğu) milliyetçiliğidir; ve bu, tamamile ruhi muhtevanın emri altındadır ve ismi Anadoluculuktur.”³²⁵

Ayrıca, Türk Ocağı’nın tekrar açılmasını manasız bulan Kısakürek, Anadolucu bir milliyetçi anlayışla inşa ettiği düşüncesinde, İTC ve Gökalp’in ortaya koyduğu milliyetçiliği “dar bir yobazlık”tan ibaret saymıştır. Necip Fazıl’ın Anadolucu düşüncesinde, *Dergâh* ve *Anadolu* mecmualarının etkisi olmuştur.³²⁶ Ayrıca Topçu’dan etkilendiği de düşünülebilir. Nitekim ortaya konulan görüşler, muhafazakâr milliyetçilik bağlamında benzer bir bakış açısını göstermektedir.

³²³ a.y.

³²⁴ Kısakürek, “Tanrı Kulundan Dinlediklerim, Söğüt”, a.g.e., s. 11.

³²⁵ Be. De. “Türk Ocakları”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 3, 25 Mart 1949, s. 47.

³²⁶ Burak Sönmezer, “Necip Fazıl Kısakürek’in Düşünsel Hayatı (1923-1950)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 187.

Necip Fazıl, 1950’li yıllarda “İslam İnkılabı” başlığı altında “ideolocya Örgüsü”nü izah etmeye çalışmıştır. İslam İnkılabı’nın unsurlarından biri milliyetçiliktir. Necip Fazıl burada milliyetçiliğin sınırlarını İslam İnkılabı esaslarına göre şekillendirmiştir. Ona göre İslam İnkılabı’nın milliyetçilik görüşü, “sahte milliyetçilik” anlayışından farklı, “madde”de değil, “ruh” âleminde aranmalıydı. Bu anlamda “Türk” fiziki olarak “hor ve kaba madde planı”nda aranmamalıydı. Bu milliyetçilik görüşü, “Müslümanlıkla mahdut sınırlı milliyetçiliktir.” İnsanlık içinde ruhun kaynağı “Müslümanlık” olan “hudut içinde hudutsuz” milliyetçiliğin meşruiyeti, Hz. Muhammed’in “kişi kavmini sevdiği için suçlanamaz” mealindeki hadisiydi. Bu minvaldaki Türk milliyetçiliği, “ruhu taşımaya, renklendirmeye, mizaçlandırmaya karşı liyakat ifadesi bakımından bütün kavimler arası komşuda üstünlük mefkûresinden ibarettir.” Ona göre Türk, “ırk, kavim ve soy” olarak peygambere layık olmaktı. Bu anlayış, ırk ve kavim “hasis”liğinin üstünde bir anlayıştı, Müslümanlığı incitmeyen, onu mutlu eden “izinli” bir milliyetçilikti. Bu milliyetçiliğin ölçütü dışındaki anlayışlar, “dar ve hasis bir nefsanilik, ham ve yobaz bir putçuluktan başka bir şey değildi.” Necip Fazıl, milliyetçilik görüşüne, önceki yıllara nazaran daha fazla İslami bir söylem ekleyerek görüşünü ortaya koyduğu İslam İnkılabı’nın bir maddesi olan milliyetçiliği şu cümle ile özetlemiştir:

“Allah ve Resulünün en çok sevdiği yahut en çok seveceği yahut en çok sevmeğe memur edeceği için Türkü sevmek, onun şahsi ve kavmi ruh hazinesini bu aşk zemininin üzerine serpiştirmek ve bütün zaman ve mekân boyunca bu ruhu geliştirmek, kalıplaştırmak, billurlaştırmak ve maddeye nakşetmekten ibaret olan üstün milliyetçilik, ruhi muhteva dışı ırk ve kavim sebebine değil, ruhi muhteva içi ırk ve kavim neticesine bağlı o mefkûredir ki, usul ve sistemini de her millete veren, böylece darlık ve hasislik çemberini kıran, dünya çapında bir yenilik belirten ve hudut içinde hudutsuzluğa ulaşan büyük oluşun en gerçek yapıcısıdır.”³²⁷

1952’de “Türk Milliyetçiler Derneği”nin kurulmasıyla “modası geçmiş”, “köksüz”, “sahte” ve “hayali” milliyetçiliklere iş kalmadığı iddia edilmiştir. Bu meyanda, yıllardan beridir Türk milliyetçiliği “mana” olarak kayıplar yaşamış, Türk bünyesi fesada uğramıştı. *Büyük Doğu*’nun ilk sayfasında yer alan açıklamaya göre, Atsız gibilerinin milliyetçiliği “kök dışı”ydı. Onların ortaya koyduğu milliyetçilik

³²⁷ “İdeolocya Örgüsü: İslam İnkılabı-Milliyet” *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 13, 6 Ocak 1950, s. 2.

ise, “Allahçı ve mukaddesatçı” bir milliyetçilik örneğiydi.³²⁸ Necip Fazıl, aynı sayıda kendilerini, “Biz pazarlıksız Müslümanız! Su katılmamış Anadolu Türküyüz!” şeklinde nitelendirmiştir.³²⁹ *Büyük Doğu*’nun bir sonraki sayısında bu konu tekrar irdelenmiştir. Necip Fazıl olduğu düşünülen ancak, isimsiz yayımlanan bir metinde, Atsız’ın, İslam dinine Türk milletinin dini olduğundan dolayı hürmet ettiği, dine mesafeli olduğu, muhafazakâr ve mukaddesatçı milliyetçilerin dini hassasiyetlerini dikkate almayan ve bu kesimlerin “Müslüman taraf”ından daima “gocunan” biri olduğu belirtilmiştir. Şimdiye kadar ortak düşmanlarından dolayı bu husussiyeti dile getirmekten çekindiğini ifade eden metin, Atsız ile ilgili bu fikir ayrılığından doğan anlaşmazlığı da “aile meselesi” olarak telakki etmiştir.³³⁰ Mukaddesatçı Türk gençliğinin ırkçılık ve kavmiyetçilik gibi bir davasının olamayacağını bilhassa belirten Necip Fazıl, şu ilkeyi ortaya koymuştur: “Eğer gaye Türklükse, bilmek lazımdır ki, Türk, Müslüman olduktan sonra, Türktür.”³³¹

Malatya Hadisesi ile kapatılan dergi, 1954 yılında tekrar yayımına başladıysa da aralıklı olarak devam etmiş, 1959’da 13 sayı çıkan dergi 27 Mayıs 1960’dan 1964’e kadar yayınlanamamıştı. Bu zaman zarfında Necip Fazıl, komünizm karşıtı bir politika takip etmiş, CHP’yi komünizm destekleyici olarak nitelemiştir. Bu dönemin önemli haber konuları Kıbrıs Türkleri’nin ahvali olmuştu. Ayrıca Türk tarihi ve edebiyatından kesitlerin verildiği dönemde, İslami dil yerine daha muhafazakâr bir üslup tercih edilmiştir. Bu duruma sebep olan gelişme, *Büyük Doğu*’nun Malatya Hadisesi’ndeki azmetterici veya muhafazakâr kesime yönelik “irtica” suçlaması olabilir.

Necip Fazıl için, 1960-1964 yılları Türk milleti açısından “derin bir inkisar ve ızdırıp” yıllarıdır. Ona göre 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra milletin, aydınlara ve idarelericilere güveni kalmamıştı.³³² Necip Fazıl, “Muhasebeci” takma adıyla “Ey Müslüman Türk” hitabıyla *Büyük Doğu* mefkûresini bundan sonra da ele almıştır.³³³ Necip Fazıl’ın ideal gençliği “mukaddesatçı ve milliyetçi” gençlikti ve

³²⁸ “Türk Milliyetçiler Derneği”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 1, 16 Mayıs 1952, s. 1,5.

³²⁹ Necip Fazıl Kısakürek, “Biz Neyiz”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 1, 16 Mayıs 1952, s. 5.

³³⁰ “Milliyetçiler Derneği”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 2, 17 Mayıs 1952, s. 5.

³³¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Hitabeler*, *Büyük Doğu Yayınları*, 4. Baskı, İstanbul, 1994, s. 257.

³³² *Büyük Doğu*, “İdeolocya Örgüsü, Manzara: Beklediğimiz İnkılap”, *Büyük Doğu*, Y. 21, 30 Eylül 1964, s. 2.

³³³ Muhasebeci,, *Büyük Doğu*, Y. 21, S. 1, 20 Eylül 1964, s.11

onun İdeolocya Örgüsü'nde beklediği inkılabı da bu gençlik kadrosu gerçekleştirecekti.³³⁴ 1961'den başlayarak, İzmir, Erzurum, Van, Bursa, Konya gibi illeri kapsayan Anadolu seyahatleri yapılmış, "İman ve Aksiyon", "Yolumuz, Halimiz Çaremiz" gibi konferanslar verilmiştir.³³⁵

Necip Fazıl, ayrıca 1965 yılında MTTB'nin organize ettiği konferanslar vermiştir. Necip Fazıl buralarda verdiği konferansları aynı zamanda *Büyük Doğu* dergisinde tefrika etmiştir. 1966-1968 yılları arasında muhtelif şehirlerde verdiği konferanslar "Sahte Kahramanlar" adıyla basılmıştır. Necip Fazıl, milliyetçilik anlayışında ırkçı bir söylemden kaçınırken "İslam'da milliyetçilik kovulan, terkedilen bir müessese değildir." Necip Fazıl, Türkiye'deki farklı etnik grupları da Türk kimliğinde bir araya getirmiştir. Ona göre Türk, diğer kavimleri de içinde barındıran bir millettir. Namık Kemal ve Mehmed Akif'in Arnavut olduğunu aktaran Necip Fazıl, Mehmet Akif hakkında, "ciddi bir Müslüman ve Türktür" yorumunu yapmış, diğer Müslüman unsurları Türk kimliğinde kabul ederek şunları ifade etmiştir: "...ırk meselesi şuradan doğabilir ki, arnavudu, çerkezi, kürdü, hepsi Müslüman olarak nazarımızda müsaviyken, bunlar kendilerini İslamiyet dışı bir nispetle bizden koparıp da infirada, ayrılmaya doğru giderlerse o zaman herbirinin arnavutluğu, çerkezliği, kürtlüğü ayrıca kabahat olur. İşte o zaman Türklük girer araya..."³³⁶ Necip Fazıl'ın öne sürdüğü düşünce, tüm unsurların İslamiyet'le şekillendiği bir milliyetçiliktir. Bu milletin adı da "Türk milleti"dir. Türk kültürünün de genel anlamda ana kaynağı İslamiyet'ti. Bundan dolayı Batılı kaynaklar, Müslümanlara "Türk" demişti.³³⁷

Necip Fazıl, Türk milletine, kavimler üstü ve dini bir anlam yüklemiş, ayrıca millet, milliyet ve şehit gibi kavramların diğer ideolojiyi benimseyenlerce kullanımından rahatsızlık duymuştur. Bu kişilere kendi kelime ve kavramlarını kullanmayı tavsiye eden Necip Fazıl, milletin Arapça kökenli İslami bir kelime olduğunu, milliyetçilik ideolojisinin karşılığının ise "nasyon" kavmiyet olduğunu

³³⁴ "İdeolocya Örgüsü: Beklediğimiz İnkılap-USul", *Büyük Doğu*, Y. 21, S. 2, 7 Ekim 1964, s. 2.

³³⁵ "Necip Fazıl Anadolu'da", *Büyük Doğu*, Y. 21, S. 1, 20 Eylül 1964, s.14.

³³⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Sahte Kahramanlar*, Büyük Doğu Yayınları, 20. Bsk. İstanbul, 2013, s. 80.

³³⁷ Çetin, *Kendini ve Allah'ı Arayan Adam: Necip Fazıl*, s. 136.

belirtmiştir. Yazar düşüncesini “Ne mutlu Müslümanım diyen!..”³³⁸ cümlesiyle sonlandırmıştır.

1970 yıllarından sonra MTTB ve MSP’den yollarını ayıran Necip Fazıl, MHP ve Ülkücü gençliğin yanında yer almıştır. Ülkücü camianın “ırkçı ve kavmiyetçi taraflarını yok ederek, milletlerine olan sevgilerini İslâm’a dayandırmak”³³⁹ gayesinde olan Necip Fazıl, bu gençliğin ağırlık merkezini Türklükte aradığını, halbuki Türkeş “Millet Bildirisi”nde milliyetçilik görüşünü güzel bir şekilde takdir ettiğini ifade etmiştir. Kısakürek, ülkücü camianın “Tanrı Dağı Kadar Türk, Hiradağı Kadar Müslüman” teribini doğru bulmamıştır. Ona göre, “Tanrıdağ” bir put ismidir, “Hira” ise vahyin nazil olduğu bir dağdır. Dolayısıyla birbirine zıt olan bu iki mefhum tevhid anlayışına aykırıdır.³⁴⁰

Necip Fazıl, muhafazakâr İslami söylemiyle birlikte, milliyetçi bir bakış açısı ortaya koyduğu söylenebilir. Tüm hayatı boyunca önem atfettiği, Türk milleti, tarihi, kültürü ve ruhu, Büyük Doğu Marşı’nda geçen “Allahın seçtiği kurtulmuş millet!...Yürü altın nesli, o tunç Oğuz’un!”³⁴¹ mısralarına paralel muhafazakar milliyetçi bir anlayıştır. Onun en önemli özelliği, Türkiye’de “milli, İslami hareket”lerin zuhurundaki etkisidir.³⁴²

2.2.3. Necip Fazıl’ın Düşüncesinde Türk Tarihi

Necip Fazıl Kısakürek’in Türk tarih anlayışı, ilgilendiği özel ilgi alanları ve “resmi tarih”e muhalif çizgisi onun “popülist tarih” anlayışı ile hareket ettiği sonucunu çıkarabiliriz. Hatta, “II. Abdülhamit üzerinden şekillendirdiği popüler bir tarih yazımının öncüsü”³⁴³ denilebilir. Nitekim halkın beğenisine sunulan ve halkın tasvip ettiği padişah, II. Abdülhamid, Sultan Vahdettin, İstanbul’un fethi gibi konular

³³⁸ Kısakürek, , **Sahte Kahramanlar**, s. 129, 147.

³³⁹ Mumyalmaz, **a.g.m.**, s. 179.

³⁴⁰ Necip Fazıl Kısakürek, **Rapor 4**, Büyük Doğu Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993, s. 78.

³⁴¹ Necip Fazıl Kısakürek, “Marşımız Budur”, **Büyük Doğu**, Y. 2, C. III, S. 53, 1 Kasım 1946, s. 3.

³⁴² Lütfü Şehsuvaroğlu, “**Necip Fazıl ve Farklı Tarafları**”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 1994, s. 127.

³⁴³ Nazan Üstün, “Büyük Doğu Mecmuası’nın Siyasal Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 129.

popüler tarihin özel ilgi alanlarıdır.³⁴⁴ Bu doğrultuda Türk toplumunun geçirdiği “tarihi travma”yı izah ederek, geçmişi sorgulayan bir yöntem benimsemiş, tarihi yeniden okumaya tabi tutmuştur. Bu yöntem aynı zamanda onun “resmi tarih”e karşı “ideolojik mücadele aracıdır.” Necip Fazıl, tarihle hesaplaşarak, bir gelecek tasavvuru inşa etmek gayesini taşımıştır. Onun en belirgin özelliği, Türklük ile Müslümanlığı ilişkilendirmektir. Aynı zamanda Cumhuriyet ideologlarının Osmanlı mirasını görmezden gelmesi Necip Fazıl açısından doğru değildir.³⁴⁵ 1930 yıllarındaki Türkiye’de “radikal dil ve tarih” teorilerine karşı 1940’lardan itibaren Türk tarihine ilişkin görüşlerini ortaya koymuş, tarihi “madde” ile “ruh”un çatışma alanı olarak nitelemiştir.³⁴⁶

Necip Fazıl, “Büyük Doğu” lakabıyla 1943 yılında, resmi tarih anlayışına yönelik imalı eleştirilerle beraber farklı bir tarih anlayışı ortaya koymuştur. Necip Fazıl’ın ortaya koyduğu tarih muhasebesi, son dönem popüler tarih görüşünü en çok etkileyen tarih anlayışı olmuştur. II. Abdülhamid’in kitlelerce kabulü, Tanzimat devlet adamlarının “sahte kahramanlar” olduğu, Sultan Vahdettin’in “vatan haini değil, büyük vatan dostu” olarak sunulması Necip Fazıl’ın resmi tarih anlayışı dışına çıktığını gösteren konu başlıklarıydı. Yine, Tek Parti döneminde Lozan Antlaşması’nın bir zafer olmadığı ile ilgili tartışmalar, ilk olarak Necip Fazıl tarafından ele alınmış hususlardı.³⁴⁷

Necip Fazıl, *Büyük Doğu* dergisinde Cumhuriyetin 20. yıldönümü dolayısıyla bir yazı kaleme almıştı. Türkiye Cumhuriyeti’nin yok olmak üzere iken, “misilsiz bir şahlanışla” kurtuluşunu ele alan Necip Fazıl’a göre, bu kurtuluşun hazırlayıcıları Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıydı. Ayrıca Türk toplumu bu şahsiyetleri “mekân pılanında en büyük kurtarıcıları olarak anacaktır.”³⁴⁸ *Büyük Doğu*, 1943 yılının 9. sayısının ön kapağında Mustafa Kemal Paşa resmini kullanarak “Atatürk’ün altın

³⁴⁴ Ahmet Özcan, *Türkiye’de Popüler Tarihçilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 268.

³⁴⁵ Akif Emre, “Büyük Doğu ve Gelecek Tasavvuru”, *Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BüyükDoğu ve Necip Fazıl Kısakürek*, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 53.

³⁴⁶ Fahrettin Altun, “Necip Fazıl Kısakürek’in Yakın Tarih Görüşü Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BüyükDoğu ve Necip Fazıl Kısakürek*, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 157-158.

³⁴⁷ Miyasoğlu, *a.g.e.*, s. 93.

³⁴⁸ Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçevenden, Cumhuriyet”, *Büyük Doğu*, C. I, S. 7, 29 İlkteşrin 1943, s. 2.

anahtarla açtığı son fabrika kapısı...Şimdi onun ruhu, aynı anahtarla Türkün zafer kapısında” alt bilgisini sunmuştur.³⁴⁹ Derginin 10. sayısında ise “Atatürk Dirilecektir!!!” adlı bir yazı kaleme alınmıştı. Buna göre, bir gün Atatürk dirilecekti, hem de “lâf ve hayal, yahut fikir ve remz âleminde değil, doğrudan doğruya madde ve hakikat dünyasında Atatürk hayata dönecektir!!!” Atatürk, ruhu ile birlikte maddesiyle de “üstün kurtarıcılık vasıflarına” sahipti. Türk milletinin içindeki Atatürk’lerin” harekete geçmeleri gerekliydi.³⁵⁰

1946 yılında CHP’nin “altı oku” irdelenmiştir. Buna göre, “milli benliğin” iki kaynağını oluşturan dil ve tarih, CHP’nin milliyetçilik anlayışında yozlaşmıştı. CHP’nin tarih anlayışında “geçmişin milli ruhu mayalandıran bütün mefahir ve kıymetleri inkâr edilmiş, gerçek tarih levs ve çirkinlik içinde gösterilmek suretiyle maziye karşı gençlikte husumet ve istihkar hisleri uyandırılmaya çalışılmıştır”³⁵¹ Öte yandan, Tek Parti yönetimi boyunca idareciler, Doğu ve Batı’yı tanıyamamış ve II. Abdülhamid anlaşılamamıştı. Necip Fazıl, ayrıca harf devrimi, şapka devrimi gibi inkılapların da toplum tarafından hoş karşılanmadığı için artık CHP’ye güvenilmediğini ifade etmiştir.³⁵²

Necip Fazıl’ın Türk Tarihi düşüncesinde Osmanlı Dönemi önemli bir yer tutmuştur. Bu bağlamda Türklerin Osmanlı İmparatorluğu’yla beraber yaşamına anlam bulduğunu savunmuştur. Ona göre, Türkler, Anadolu’daki ruhla dünya medeniyeti zirvesine çıkmış, Viyana’dan İstiklal Harbi’ne kadar Türk tarihi Batı saldırısı altında kalmıştı. Necip Fazıl, Türklerin İslam öncesi tarihine de atıfta bulunmuş, “zamansız” ve “mekansız”lıktan kurtuluşunu şöyle açıklamıştı: “Orta Asya yaylalarından inen zamansız ve mekansız Bozkurt, Anadolu ırmaklarının birinde su içerken, suda ateş gözlerinin aksini serede ede bir söğüt ağacına istihale

³⁴⁹ **Büyük Doğu**, Y. I, S. 9, 12 İkincişrin 1943, s. 1.

³⁵⁰ Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeve, Atatürk Dirilecektir!!!”, **Büyük Doğu** C. I, S. 10, 19 İkincişrin 1943, s. 2; Necip Fazıl 1943 yılında kaleme aldığı “Atatürk Dirilecektir!!!” yazısını 1949 yılının sonunda “Fatih Dirilecektir.” başlığıyla değiştirerek anlayış farklılığını şöyle ortaya koymuştur: “Fatih dirilecektir!!! Evet; laf ve hayal âleminde değil , doğrudan madde ve hakikat dünyasında Fatih dirilecektir!!!” Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeveden, 500 üncü Yıla Doğru”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 11, 23 Aralık 1949, s. 2.

³⁵¹ “Altıyol Ağzı”, **Büyük Doğu**, Y. II, C. III, S. 59, 18 Nisan 1947, s. 3.

³⁵² Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeve, İnanmıyoruz!”, **Büyük Doğu**, Y. II, C.III, S. 60, 25 Nisan 1947, s. 2.

etti, toprağa, göğe, ve güneşe perçinlendi, yepyeni bir ruh ve iman hamulesile gerçek zaman ve mekân âlemine girmiş oldu.”³⁵³

Bozkurt’un zamansızlık ve mekânsızlıktan kurtulması aynı zamanda “Türk’ün millet şuuru kazanması” demektir.³⁵⁴

Necip Fazıl’a göre, Tanzimat’tan önce ve sonra olmak üzere Türk milleti iki buhran geçirmiştir. Birincisi Tanzimat’tan önceki “softa” anlayışla İslam’ın “aşkı ve vecdi” yerine yanlış bir şekilde “kabuk” ve “dış görüntü”ye bağlanılmıştı. İkincisi, yani Tanzimattan sonra ise, Yeni Osmanlıların “körkütük hayranlık, şaşkınlık ve şahsiyetsizlik” içinde Batı’nın dış görüntüsüne aldanılmıştı. Ona göre, bu iki kutup birbirine zıt gibi görünse de zihniyet olarak aslında birbirinin aynısıdır. Tanzimat’tan sonra oluşan Batı hayranlığı, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar, Cumhuriyet’ten de II. Dünya Savaşı’na kadar devam etmiştir. 1943 yılı itibariyle bu iki buhran, “fikir ve ahlak merkezinde” çözüme kavuşamamıştır. Tanzimat’tan önceki buhranda “softa” bir yaşantıyla “ruhi kökler” güçlenmemiş, Batı hayranlığıyla geçen günlerde ise Batı’nın sadece “kabuğuyla” ilgilenilmiş, “meyvası yiyilememiştir.”³⁵⁵

Necip Fazıl, bu buhrandan kurtulmanın yolunu Büyük Doğu mefkûresindeki “İdeolocya Örgüsü”nde bulmuştur. İdeolocya Örgüsü’nde, Tanzimat Dönemi’nden Cumhuriyete kadar yapılan değişimler “sahte inkılap”, bu inkılapların öncüleri de “sahte kahramanlar” olarak takdim edilmiştir.³⁵⁶ İslam’ın; sosyal, siyasal, ekonomik, askeri, devlet, sanat gibi hayatın her alanında bir görüşünün olduğu, bu terkinin yirminci yüzyılda “Büyük Doğu” adıyla bir ideolojiye dönüştüğüne inanıldığı belirtilmiştir.³⁵⁷ Necip Fazıl, Büyük Doğu Mefkûresi’nin milliyetçilik, cumhuriyetçilik, devletçilik, halkçılık ve inkılapçılık gibi ilkelerin “aslına ve hakikatine malik olarak”, “membaından mansabına kadar, bütün Türk tarihini, mazisini ve istikbalini kucaklayan, o aziz varlığı topyekûn cihan tarihinin en aziz fikir çileleri içinde yetişmiş bir ehliyetle kâinat çapında bir mizan ve mürakabeye

³⁵³ Büyük Doğu, “Kendi Mizanımız 1”, **Büyük Doğu**, C.I, S. 7, 29 İlkteşrin 1943, s.2.

³⁵⁴ Sönmezer, **a.g.e.**, s. 207.

³⁵⁵ “Bizim Buhranımız”, **Büyük Doğu** C.I, S. 11, 24 İkinciteşrin 1943, s. 2; Büyük Doğu, “Bizde Buhran”, **Büyük Doğu** C. I, S. 17, 22 Şubat 1946, s. 2.

³⁵⁶ “İdeolocya Örgüsü, Adımız, Davamız, Manamız”, **Büyük Doğu**, Y. 24, Devre: 13, S. 1, 19 Temmuz 1967, s. 2.

³⁵⁷ “İdeolocya Örgüsü, İnanmıyoruz”, **Büyük Doğu**, Y. II, C.III, S. 60, 25 Nisan 1947, s. 2.

tâbi tutan, yarasa gözlü asri yobazlara mürteci görünecek derecede ileri bir istikbalden haber veren”³⁵⁸ bir anlayışa sahip olduğunu beyan etmiştir.

Necip Fazıl, Türklerin geçmiş tarihte olduğu gibi, medeniyetin zirvesinde olması gerektiğine inanmıştır. Ona göre, “Türk İrfanı” tekrar teşekkül edilmeliydi. Osmanlıcadan Türkçeye bir tercüme faaliyeti göstererek, tarih, edebiyat, şiir, tasavvuf, usul ve ilimlerini günümüz Türkçesine kazandırmak gerekliydi. Tanzimat’la beraber yerleşen Batılılaşma, Türk irfanını gölgede bırakmıştır. Bu anlamda Aşık Paşa, Evliya Çelebi, Fuzuli, Mevlana gibi şahısların eserleri geçmiş zamana ait zirve örneklerdi.³⁵⁹

Necip Fazıl, Prof. Ş. Ü. müstear isimle “Türk Masonluğu(!) ve Masonluk” yazısında, “Yahudi icadı” olan masonluğun etrafında hangi Türklerin toplandığını açıklamıştı. Ona göre, masonluğun “Türkün ve bütün milletlerin ruh mayasını bozmaktan başka hiçbir gayesi” yoktu. “Türk genci veya ihtiyarı! Bu yazıyı dikkatle oku!” telkininde bulunan Necip Fazıl’a göre, Selanik, “gerçek Türk birliğine ve İslam mukaddesatına karşı yapılan suikastlerin meş’um idare ve irtibat kulesi”ydi. Ayrıca İzmir, Beyrut ve İstanbul, masonluğun diğer merkezlerindendi. Maliye Nazırı Cavit Bey, ittihatçılardan Talat ve Cemal Paşalar masondu. İttihatçıların içinde “temiz, fakat her şeyden habersiz” kimseler bulunmakla beraber büyük çoğunluğu “Mason oyuncuğu”ydı. Daha birçok ismin mason olduğunu iddia eden Necip Fazıl, yazısını, “Hey Türk genci, sen bu dünyayı kimlerin idare ettiğini sanıyorsun?” cümlesiyle yazısını bitirmiş, masonlar hususunda uyarılarda bulunmuştur.³⁶⁰ Derginin sonraki sayılarında da sıkça işlenen masonluk, “mutlak Allahsızlık demektir.” Türk tarihinde “Müslüman ve milliyetçi Türklerin” masonluğun içyüzünü bilmesini istemiştir.³⁶¹

Necip Fazıl CHP iktidarının son yılında “Artık bu kadarı yeter!” diyerek, Türk tarihinin 1923’te başlamadığını, Milli Mücadele zaferinin millete ait olduğunu belirtmiştir. Ona göre, İsmet İnönü “sahte kahraman”dı. Sultan Vahdettin bir vatanseverdi ve Mustafa Kemal Paşa’yı Anadolu’ya o göndermişti: “Tarih, okuttuğunuz; dünya, gösterdiğiniz; mazi, kararttığınız; istikbal, aydınlattığınız; dava,

³⁵⁸ “Ok Yaydan Çıktı”, **Büyük Doğu**, Y. II, C. III, S. 77, 23 Ocak 1948, s. 2.

³⁵⁹ Necip Fazıl Kısakürek, “Yine Türk İrfanı”, **Büyük Doğu**, C. I, S. 15, 8 Şubat 1946, s. 11.

³⁶⁰ Prof. Ş. Ü. “Türk Masonluğu(!) ve Masonluk”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S.4, 4 Kasım 1949, s. 12, 16.

³⁶¹ Prof. Ş. Ü. “Vesikalarla Masonluğun İçYüzü”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 7, 25 Kasım 1949, s. 12.

kurduğunuz; idare, teşkilatlandırdığınız; siyaset, güttüğünüz; eser, verdiğiniz; ruh, mayalandırdığınız; hayat, yaşadığınız gibi değildir.”³⁶²

Necip Fazıl, derginin 28 Ekim 1949 tarihli “Cumhuriyetin 26. Yılında Hakikat” adlı kapak resminde, Türk tarihini Osmanlı Devleti’nin kuruluşuyla ele almıştır. “1402 Yıldırım’ın Sonu” ile düşüş yaşayan Türk tarihi, Kanuni dönemiyle zirvededir. Bu tarihten sonra bir düşüş yaşanmış, Viyana Bozgunu, Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri ok işaretiyle düşüşü temsil etmişti. ³⁶³ Aynı tablo sonraki yıllarda “Türk Tarihinin Grafiği” başlığıyla yine kapak resmi olarak, küçük bir farkla verilmiştir. Burada, 1918’den sonrası “İnişin Çıkışı” olarak resmedilmiş, 1923 yılından itibaren, ok işaretiyle tekrar düşüşü işaret etmiştir. ³⁶⁴ Necip Fazıl, Türk milletinin “1500 yıl evvel” henüz ruh olarak nasiplenmediğini, ancak her daim “şahsiyetli” olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, “1000 yıl evvel” bu ruha kavuşmuş, gerçek şahsiyetini bulmuştu. “600 yıl evvel” devlet ve medeniyete ulaşılmış, “500 yıl evvel” zirve dönemidir. “400 yıl evvel” zirvede olan şahsiyet gerilemeye Batı ilerlemeye başlamıştır. “400 yıldan beri” taarruzun yerini savunma almış, “100 yıldanberi” müdafaya bile yer bırakmayacak kadar “körü körüne” bir Batı taklitçiliği baş göstermiştir. ³⁶⁵

Necip Fazıl, yakın Türk tarihiyle yüzleşilmesi gerektiğini düşünmüştür. İnönü artık devlet başkanı olmadığına göre, Lozan ilişkilerini ve Lozan’ın iç yüzünü ayrıntılı bir şekilde açıklayacağını ifade eden Necip Fazıl’a göre, mazideki tarih anlayışını değiştirecek iddialar vardı. Lozan’da emperyalistlerin temel hedefi, Türkiye’yi İslam hegemonyasından kurtarmaktı. Lozan’ın gizli yönlerinin olduğunu iddia eden Necip Fazıl, İnönü’nün buradaki tavrını da eleştirmiştir. ³⁶⁶

Necip Fazıl, 1950’de “Doğu Faciası” adını verdiği yazı dizisinin “hakikat”ı ortaya çıkarma ve yakın tarihi “ifşa programı” olduğunu beyan etmişti. Dersim olayının konu edildiği makaleye göre, Dersim’de birileri kanuna aykırı davrandığından dolayı “...on binlerce saf ve masum Müslümanın, çocuk, genç, ihtiyar, kız, kadın, hasta, alil, ısırgan otu gibi doğranmıştı.” Necip Fazıl bu yazısında,

³⁶² Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeve, Artık Bu Kadarı Yeter!”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 3, 28 Ekim 1949, s. 2.

³⁶³ **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 3, 28 Ekim 1949, s. 1.

³⁶⁴ **Büyük Doğu**, Y. 18, S. 12, 24 Mart 1971, s. 1.

³⁶⁵ Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeve, Şahsiyet”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 10, 16 Aralık 1949, s. 13.

³⁶⁶ Dedektif X Bir, “İsmet Paşa ve (Lozan)ın İç Yüzü”, **Büyük Doğu**, Y. 6, S. 29, 6 Ekim 1950, s. 3.

Dersim’de katliam yaptığından dolayı, İnönü ve Bayar’ı sorumlu tutmuştur.³⁶⁷ 33 Kurşun olayını gündeme getiren Necip Fazıl, burada “33 vatandaşı keyfi ve ceberuti bir emirle kurşuna dizdiği” için Mustafa Muğlalı’yı suçlamıştı. Ona göre, bu olayın gerçek boyutu aydınlatılmalıydı, çünkü 33 Kurşun Olayı taraflı bir şekilde ele alınmıştı.³⁶⁸ Gerek Dersim’de gerekse de 33 Kurşun olayında öldürülen masum insanlar Türk’tü. Dersim’de Kürt zannedilenler de aslında Akkoyunlu soyuna mensup “halis dağlı Türkler”di. 33 Kurşun olayındaki “Misto” adındaki nüfus sahibi kişi de aslında Türk’tü. Her ne kadar Türkiye’nin ötesindeki sınırda yaşasa da “taşındığı Türk kanından başka ayrıca Türk emellerine hizmet eden bir şahıstır.”³⁶⁹

Necip Fazıl, 1965-1970 yılları arasında bazı olaylar ve kişiler üzerinden bir tarih okuması yapmaktadır. Bunu yaparken kendi bakış açısını “tarihe not düşmek” gayesiyle ortaya koymuştur. Sultan Vahdettin, Ulu Hakan gibi eserler de bu bağlamda değerlendirilir.³⁷⁰ Ayrıca, “bir karşı tarih yazımı” olarak “Son Devrin Din Mazlumlari” adlı eserde, “resmi tarih”in dışında olaylar ve kişilere yaklaşılmıştır. Necip Fazıl’ın bu kitabı “abartılı yargılar, verisiz, belgesiz ve bilgisiz yorumlar”ına rağmen dil açısından ele alınması gereken bir eserdir.³⁷¹ Necip Fazıl’ın eserinde, II. Abdülhamid, “mazlum padişah”tır. Şeyh Said, “din mazlumu”dur, İskilipli Atıf Hoca, “şapka kurbanı”dır.³⁷² Ayrıca Sultan Vahdettin, “vatan haini değil, büyük vatan dostu”dur.³⁷³ Onun bu bakış açısı “Cumhuriyet tarihi ile hesaplaştığı” izlenimini vermektedir.³⁷⁴

³⁶⁷ Dedektif X Bir, “Doğu Faciası”, **Büyük Doğu**, Y. 6, S. 16, 27 Ocak 1950, s. 3.

³⁶⁸ Dedektif X Bir, “Doğu Faciası: 33 Vatandaşı Nasıl Kurşuna Dizdiler?”, **Büyük Doğu**, Y. 6, S. 19, 17 Şubat 1950, s. 3.

³⁶⁹ Dedektif X Bir, “Doğu Faciası: Netice”, **Büyük Doğu**, Y. 6, S. 18, 10 Şubat 1950, s. 3; Dedektif X Bir, “Doğu Faciası: 33 Vatandaşı Nasıl Kurşuna Dizdiler?”, **Büyük Doğu**, Y. 6, S. 19, 17 Şubat 1950, s. 3.

³⁷⁰ Hasan Korkut, “Necip Fazıl’da Tarih Yaklaşımı ve Ulu Hakan Abdülhamid Han”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 171.

³⁷¹ Sadık Yalsızuçanlar, “Bir Karşı Tarih Yazımı: Son Devrin Din Mazlumlari”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 176-183.

³⁷² Necip Fazıl Kısakürek, **Son Devrin Din Mazlumlari**, 30. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2012.

³⁷³ Bu eser daha önce Büyük Doğu’da tefrika edilen yazılardan oluşmuştur. Sultan Vahdettin’in biyografisi ele alınmıştır. Bkz. Necip Fazıl Kısakürek, **Vatan Haini Değil, Büyük Vatan Dostu: Sultan Vahidüddin**, 3. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1976.

³⁷⁴ Ahmet Özgür Türen, “Necip Fazıl Kısakürek ve Tarihi Görüşlerinin İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, İzmir, 2018, s. 106.

Necip Fazıl, tarihçi olmamasına rağmen tarihle ilgili eserler vermişti. Kendisinin tarihçi olmadığını, olmaya da istekli bulunmadığını belirtmiş, faaliyet alanı ve gayesinin sadece “tefekür ve sanat” olduğunun altını çizmiştir.³⁷⁵ Necip Fazıl, her ne kadar tarihçi olmasa da, fikir sahibi bir yazar olarak tarihten beslenmiştir.³⁷⁶ Ancak, tarihi verileri kendi bakış açısıyla yeniden yorumlayan, değerlendiren ve farklı bilgilerle sunan bir tarih yaklaşımına sahiptir. Bu yaklaşım “bir tarihçi olarak değil bir dava ve fikir adamı”³⁷⁷ şeklindeydi.

2.2.4. Necip Fazıl’ın Türk Dil Anlayışı

Necip Fazıl, *Büyük Doğu*’da “Dilci” mahlasıyla dil konusuna önemle eğilmiştir. Derginin ilk sayısında kullanacağı dilin “Hakiki Türkçe”, ve “öz dil” olacağını belirterek dil anlayışını ortaya koymaktadır. Yabancı kelimelere mesafeli olunacağı belirtilmiş, dil hususunda yabancı kelimelerin de safiyetini koruyan ve halkın konuştuğu dili kullanmayı tercih etmiştir. Bu yönüyle “ideoloji” yerine “ideolocya”, “Fizik” yerine “Fizika”, “demokrasi” yerine “demokrasya”, “plan” yerine “pılan” şeklinde kelimeleri kullanmıştır. Derginin yayınlarında da bu tür bir yazım tercih edilmiştir.³⁷⁸ Öte yandan Necip Fazıl’ın *Büyük Doğu*’daki uslubu ve kullandığı kavramlar şahsına özgüdür. Sait Faik, Necip Fazıl’ın *Büyük Doğu* dergisindeki yazılarını okurken, “bir şey anlamakla anlamamak arasında beyin karıncalamasına uğrarsa, ben de kendimde bir uyuşukluk hissediyorum” değerlendirmesini yapmıştır.³⁷⁹ Şiir dilindeki “inkâr edilemez” Türkçe gücünü, nesirde de gösteren Necip Fazıl, hayatından kesitler sunduğu eserlerinde bile kullandığı dil, “baş döndürücüdür.” Türkçe onun yanında, “birçok müzik aletini çalmada rakipsiz bir usta olan bir müzik sanatçısının elinde bütün bildiği sazların

³⁷⁵ Necip Fazıl Kısakürek, **Ulu Hakan**, Büyük Doğu Yayınları, 20. Baskı, İstanbul, 2012, s. 7; Necip Fazıl Kısakürek, **Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar**, Büyük Doğu Yayınları, 29. Baskı, İstanbul, 1977, s. 522.

³⁷⁶ İshak Yetiş, “Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BüyükDoğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 168. 170.

³⁷⁷ Hasan Korkut, “Necip Fazıl’da Tarih Yaklaşımı ve Ulu Hakan Abdulhamid Han”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 175.

³⁷⁸ “Büyük Doğu”, **Büyük Doğu C. I**, S. 1, 17 Eylül 1943, s. 16.

³⁷⁹ Sait Faik, **Alemdağda Var Yılan: Az Şekerli**, Bilgi Yayınevi, 12. Baskı, Ankara, 2001, s. 200.

icrasına elveren çok amaçlı bir vasıta gibidir.” Necip Fazıl’ın dile olan hâkimiyetinden dolayı “sivri” bir dile sahip olduğu ileri sürülmüştür.³⁸⁰

Necip Fazıl açısından dildeki “tasfiye” doğru değildir. Atatürk dönemi de dâhil yanlışlık yapılmıştır.³⁸¹ 1947 yılında CHP’nin milliyetçilik ilkesini tartışmaya açmış, dil hususundaki çalışmaları şöyle eleştirmişti: “...dil islahatı namı altında, vicdan birliğinin en kuvvetli bağıni teşkil eden Türkçe parçalanarak evlat babanın, baba evladın dilinden anlamaz oldu. Buna da milliyetçilik denildi!”³⁸²

Her dilin bir “evren” olduğunu belirten Kısakürek, dilde yapılan “uydurmaların” velev ki bir milletin en eski kaynaklarında yer alsın, ağızlara uymayan kelimeleri ve sesleri doğru bulmamıştır. “Benim annemim, dadımın, komşumun ve ağababamın bilmediği bir dil Türkçe değildir”³⁸³ diyen Necip Fazıl, dilde yapılmak istenen “arı, us” dil çalışmalarına karşı gerçeği belirtmeyi kutsal bir görev addetmiştir. Dilde yapılan sadeleştirme çalışmalarına değinen Kısakürek, dildeki yabancı kelimeler ve ıstılah konusunda görüşlerini açıklamıştı. Ona göre, eski kaynaklar esas alınarak bir dilde “yeni aşılar” uygulamak mümkündür. Ancak bunu yaparken dikkat, hassasiyet ve usulüne göre yapılması ve bu işlemin dil uzmanları ve edebiyatçıların onayından geçilmesi lazımdı. Yoksa dilde onun özelliğine uymayan kelimeler serpiştirmek, uydurma dil kapsamındadır. Türk diline girmiş, asli kaynağıyla alakasını kesmiş ve Türkçeleşmiş Fars ve Arap kelimeleri “öz malımız” olarak gören Kısakürek için, bu kelimeleri Türk dilinden çıkartmak, manevi olarak “topraklarımızı bırakıp Haymana çölünde devlet kurmak”tan farksızdı. Türkçeye giren yabancı kelimelere gelince, aslını muhafaza eden Batı kelimelerinin Türkçe’den çıkartılması gerekir: “İstılah davamız, ancak bir taraftan Türk, Arap ve Fars malzemesi içinde karşılıklar aranırken, öbür taraftan da garp ıstılahlarını, misalleştirdiğimiz şekillerde, Türkçeleştirmek yolile halledilebilir.”³⁸⁴

Necip Fazıl, dilde sadeleştirme faaliyetlerinin “uydurma dil” meydana getirdiği ve bunun sömürgeci bir mantıkla yapılarak Türk dilinin yozlaştırıldığını

³⁸⁰ Mustafa Balcı, “Sanat ve Düşünce Dünyasında Necip Fazıl”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 192-194.

³⁸¹ a.y.

³⁸² Altıyol Ağzı”, **Büyük Doğu**, Y. II, C. III, S. 59, 18 Nisan 1947, s. 3.

³⁸³ Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçevden, Deneme”, **Büyük Doğu**, C. I, S. 3, 1 İlkteşrin 1943, s. 2.

³⁸⁴ Dilci, “Dil Köşesi”, **Büyük Doğu**, C. 1, S. 13, 10 Birincikanun 1943, s. 16.

düşünmüş, bu konuda Türkçeye dâhil olan yabancı kelimelere karşı bir duruş sergilemiştir. Dil konusunda yapılan çalışmaları örnekleriyle zikreden Necip Fazıl, Türkçe dil bilgisi ve gramer konularında yapılan çalışmaların yanlışlığını ortaya koyma gayreti içinde olmuştur. Örneğin “(bombardıman etmek) yerine (bomp) kelimesinin Türkçeleşmiş olan bomba’yı, bombalamak” tarzında kullanmayı tavsiye etmiştir.³⁸⁵ Necip Fazıl, dilde yapılmak istenen sadeleştirme faaliyetlerini “Zavallı Türkçe” adlı yazı dizisinde şöyle izah etmişti: “Toz duman içinde yıkılan, alev alev yakılan, kırılan, dökülen, talan edilen, ırz ve haysiyeti kendisinden başka her el uzatana ait bırakılan dil vatanımız.”³⁸⁶

Çok partili döneme geçişte hem CHP’nin politikalarına hem de inkılaplara eleştirilerini arttıran Necip Fazıl, aynı doğrultudaki konuları *Büyük Doğu*’da neşretmiştir. Rıza Çavdarlı, “Dil Davasının İç Yüzü” adlı makalesinde dil inkılabının Moskof ajanları tarafından yapıldığını iddia etmişti. Rıza Çavdarlı, Rusya’nın dil politikasıyla Türk milletlerini birbirinden ayırma politikası güttüğünü ileri sürmüştür. Polit-Büro ajanı Aziz Bekof’un Çavdarlı’ya anlattığına göre, Türkiye’de Dil ve Tarih Kurumu üyeleri, milliyetçilik kisvesi altında yönlendirilmiş, dil ve tarih bakımından geçmişin unutturularak Türkler arasında ayrılığı hedeflemişlerdi. Amaçlarının gerçekte milliyetçiliği, bilhassa Türkçülüğü yok etmek olan bu ajanlar, Türk Ocakları’nın kapatılmasında da etkili olduğu ileri sürülmüştü.³⁸⁷ Aziz Bekof’un Çavdarlı’ya anlattığı mevzuda, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu’nda milliyetçi kimlik altında propaganda yapan ajanlarının olduğu ileri sürülmüştü. Bu ajanların Moskova tarafından yönlendirildiği belirtildikten sonra, *Kadro* dergisinin de aynı amaca hizmet ettiği ve birçok makamdan yardım aldığı iddia edilmişti.³⁸⁸ Bu makale, Necip Fazıl’ın dil konusundaki fikirlerini destekler niteleikte olup, aynı zamanda Türk Dil Kurumu’nun meşruluğunu sorgulaması açısından yayınlanmış olabilir. Nitekim Necip Fazıl da bu çalışmaların kökeninin “dış mihraklar” olduğunu düşünmektedir.³⁸⁹

³⁸⁵ D. “Lisan”, *Büyük Doğu*, C. II, S. 23, 17 Mart 1944, s. 16.

³⁸⁶ Dilci, “Zavallı Türkçe”, *Büyük Doğu*, C. I, S. 1, 2 Kasım 1945, s. 16.

³⁸⁷ Rıza Çavdarlı, “Dil Davasının İç Yüzü”, *Büyük Doğu*, Y. II, C.III, S. 65, 30 Mayıs 1947, s. 6.

³⁸⁸ a.g.e, s. 14.

³⁸⁹ D. “Lisan”, *Büyük Doğu*, C. II, S. 23, 17 Mart 1944, s. 16.

Necip Fazıl, Demokrat Parti Dönemi'nde CHP'nin Harf İnkılabı'na eleştirilerde bulunarak, gayenin Türklerin İslam ile olan bağlarının zayıflatılması değerlendirmesini yapmıştır. Latin alfabesinin kabulünü benimsememiş, bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

“İsmine ‘Arap harfleri’ denilen, tam on asır Türk medeniyet kadrosunun ifade unsurunu teşkil eden ve on asırlık millî irfanın temeli mevkiinde bulunan harfler, hakikatte sadece ve kavmî mânada Arap harfleri midir, yoksa kavim üstü bir mâna ile İslâm harfleri mi? Bu hususta dinî, tasavvufî, İlmî ve aklî bürhanlar nelerdir?... Kavim üstü, küllî bir şümulle bütün mümin beşeriyete atfedilip edilemeyeceği bir ilim meselesi olan harflere ‘Arap harfî’ ismini vermek mümkün oluyor da, doğrudan doğruya ve münhasıran Lâtinlerin malı olduğu ilmen sabit harflere nasıl ‘Türk harfleri’ denilebiliyor?”³⁹⁰

2.3. Serdengeçti Dergisi (1947)

Osman Zeki Yüksel tarafından Nisan 1947 tarihinde “Hakka Tapar Halkı Tutar” sloganıyla çıkan dergi, “dava, fikir ve hareket” olarak tanımlanmıştır. Osman Zeki Yüksel’in lakabı olacak “*Serdengeçti*” dergisi daha sonraki sayılarında “Allaha, Millete, Vatanı Koşanların Dergisi”, “Allah Millet Vatan Yolunda” sloganlarını kullanmıştır. İlk sayılarından itibaren mahkemelik olan Serdengeçti, “Bir Fakültenin İç Yüzü” yazısından dolayı 6 ay 2 gün; H. Ali Yücel’i eleştirdiğinden dolayı da 3.5 ay hapse mahkûm olmuştur. Devlet lojmanında eniştesinin yanında ikamet eden Serdengeçti, devlet aleyhine dergi yayını yaptığından dolayı, eniştesiyle beraber lojmandan çıkartılmıştır.³⁹¹ İlk sayısından başlanan mahkeme ve hapis süreci, sonraki yıllarda da devam etmiş, derginin basılması ve dağıtılmasında zorluklar yaşanmıştır. Osman Yüksel, dergisinin 1957’deki 24. sayısında 57 mahkeme ve 7 hapis cezası aldığını ifade etmiştir. 1962 yılına kadar yayınına devam eden *Serdengeçti* dergisi, sadece 33 sayı çıkarılabilmektedir. Bu dergi, Osman Yüksel’in yargılanma, hapis yatması ve ekonomik sebeplerle aralıklı yayınlanabilmiştir. Serdengeçti’nin dergisi

³⁹⁰ Büyük Doğu, “Başyücelik Emirleri: Harf Davası”, *Büyük Doğu*, C. I, S. 44, 19 Ocak 1951, s. 2.

³⁹¹ *Serdengeçti*, Y. 1, S. 4, Mart 1948, s. 20. Serdengeçtinin müdafaası için bkz. *Serdengeçti*, Y. 1, S. 3, Ekim 1947, s. 3-7; Osman Yüksel Serdengeçti, *Mabetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar*, Bütün Eserleri I, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2016., s. 52-62.

için “ne zaman, nerede, nasıl çıkacağı belli olmaz. Ama muhakkak çıkar, bir çıkar pir çıkar” ifadesi kullanılmıştır.³⁹²

Serdengeçti dergisinin yayın politikası ilk sayısından başlayarak, “milliyetçi ve mukaddesatçı” bir seyir izlemiştir. Osman Yüksel kendilerini “Serdengeçtiler” hareketi olarak tanımlamış ve gençleri bu harekete şöyle davet etmiştir:

“Serdengeçtiler, her türlü kötülüklerle amansız bir şekilde mücadele etmek için ortaya atıldılar. Onlar ilhamlarını Allah sevgisinden, millet sevgisinden, vatan sevgisinden alıyorlar. Bu memlekete ve bu millete, bitmiş tükenmiş, müstehase haline gelmiş adamlardan, İttihat ve Terakki artıklarından hayır gelmeyeceğine inanmış bulunuyorlar. Vatani taze bir heyecan tufanıyla yeniden fethetmek, bu topraklara, ‘bu topraklar için toprağa düşenlerin’ çocuklarını hakim kılmak istiyorlar. Gençler! Aşınmamış vicdanların gür sesleri... Sizde bu çetin yolda pervasızca yürümeğe yemin edenlerin safına, serdengeçtiler kafilisine katılınız!...”³⁹³

Derginin ilk yıllarında yazar kadrosunda Cemal Oğuz Öcal, Arif Emre, Nurettin Topçu, Bekir Berk, M. Sait Çekmegil gibi isimler yer almıştır. Demokrat Parti yıllarında Said Nursi’nin eserlerine yer veren dergi, Peyami Safa, Mehmet Kaplan, Ali Fuat Başgil, Necip Fazıl Kısakürek, Kemal Fedai Coşkun, Arif Nihat Asya, Yavuz Bülent Bakiler gibi düşünürlerden iktibas ettiği şiir ve yazıları yayınlamıştır.³⁹⁴

Serdengeçti dergisi, Beşir Ayvazoğlu açısından, Türkçü dergilerle *Büyük Doğu*’nun bir bileşkesidir.³⁹⁵ Mustafa Çalık ise, *Serdengeçti* dergisini Gökalp’in “kültürel” ağırlıklı milliyetçi anlayışa sahip dergiler arasında zikretmiştir.³⁹⁶ Necip Fazıl, Osman Yüksel’i, “eski Türkçü ve yeni İslamcı” olarak tanıtmıştır. Serdengeçti;

³⁹² *Serdengeçti*, Y. 11, S. 29, Mart 1959, s. 12.

³⁹³ *Serdengeçti*, Y. 1, S. 1, Nisan 1947, s. 2. Serdengeçti dergisinin sonraki sayılarında Aşık Fedai ismiyle “Serdengeçtilerin Marşı” yayınlanmıştır: “Hiç bir şeyden pervamız yok, Bize Serdengeçti derler, Kimimiz yay, kimimiz ok, Bize Serdengeçti derler, Ulu Tanrı rehberimiz, Yurda kurban her birimiz, Delik, deşik her yerimiz, Bize Serdengeçti derler...”, Marşın tamamı için bkz. *Serdengeçti*, Y.3, S. 6, Mayıs 1949, s. 13.

³⁹⁴ *Serdengeçti*, Y. 6, S. 15-16, Mayıs-Haziran 1952; *Serdengeçti*, Y. 6, S. 19-20, Ekim-Kasım 1952; *Serdengeçti*, Y. 10, S. 22, Mayıs 1956; *Serdengeçti*, Y. 10, S. 25, Eylül 1957; *Serdengeçti*, Y. 10, S. 26, Aralık 1957.

³⁹⁵ Ayvazoğlu, *Tanrı Dağı’ndan Hira Dağı’na*, s. 129.

³⁹⁶ Mustafa Çalık, “Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi’nin Kaynakları ve Gelişimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991, s. 68.

Kısakürek tarafından, “esprili ve kelime oyunu tiryakisi, ince ruhlu ve mayası temiz, iddialı, dağınıklık ve perişanlıktan geçemez bir tip” olarak nitelendirilmiştir.³⁹⁷

Serdengeçti dergisiyle özdeşleşen Osman Yüksel, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde öğrenci iken Sabahattin Ali’yi tokatlamasıyla ünlenmiş, 3 Mayıs 1944 olaylarında tutuklanmıştır. Atsız ile birlikte yargılanan Serdengeçti, Mart 1945’te beraat etmiştir. Serdengeçti, 3 Mayıs olaylarına karıştığı için dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in özel emriyle okul kaydı silinmişti. Serdengeçti, Hasan Ali Yücel’e yazdığı “Yüksek Vekâletin Alçak Vekiline” adlı mektup üzerine tekrar tutuklandı. *Serdengeçti* dergisinde Nihal Atsız ve Sabahattin Ali arasında yaşanan Türkçülük-Turancılık davası, 3 Mayıs 1944 olayları, Hasan Ali Yücel ile ilgili konular ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, yaşanan olayları Osman Yüksel, kendi bakış açısıyla değerlendirmiştir.³⁹⁸

Serdengeçti, İstanbul’un fethinin 500. yılında “Ayasofya” adlı yazısından dolayı yargılanmış, “Malatya Hadisesi” olarak bilinen Hüseyin Üzmez’in *Vatan* gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman’ı silahla yaralama girişiminden dolayı 11 ay tutuklu kaldıktan sonra suçsuz olduğuna karar verilmişti. “Yalman Suikasti” veya “Malatya Hadisesi” olarak tarihe geçen olaydan sonra Menderes’in emriyle bütün milliyetçi aydınlar gözaltına alınmış, Milliyetçiler Derneği de kapatılmıştır.³⁹⁹

Serdengeçti, 1954 yılında siyasete atılarak Antalya bağımsız milletvekili adayı olmuş, ancak seçilememiştir. Serdengeçti istihbarat kayıtlarında Malatya hadisesi ile alakalı “ırkçı ve Turancı” olarak rapor edilmiştir.⁴⁰⁰ 1961 seçimlerinde Konya Milletvekili olmayı düşünen Osman Yüksel, daha önce yazdığı bir yazısından dolayı tutuklanmıştı. Seçimlerden sonra, “Mebus olmak isterken mahpus oldum” cümlesini kullanmıştır. Serdengeçti, 1965 seçimlerinde Adalet Partisi’nden (AP) meclise girmesine rağmen partiye anlaşılamayarak buradan ayrılmış ve Demirel’in mason olduğunu ileri sürmüştür. Aynı yıl Alparslan Türkeş’in başkanı olduğu Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)’ne giren Serdengeçti, amblemin Bozkurt yerine üç hilal olmasını sağlayan isim olmuştur. Yine “Tanrı Türkü, Allah

³⁹⁷ Kısakürek, **Babîâli**, s. 335.

³⁹⁸ 3 Mayıs 1944 olayları için bkz. **Serdengeçti**, “3 Mayıs 1944 Olaylarını Hazırlayan Sebepler”, S. 3, Ekim 1947; “3 Mayıs Milli Feveranı” **Serdengeçti**, S. 10, Mayıs 1950.

³⁹⁹ B. Zakir Avşar, **Dava Dergiciliğinde Bir Örnek: Serdengeçti Dergisi**, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2015, s. 20.

⁴⁰⁰ **BCA**, 030.01.00.134.873.15.

Müslümanları korusun” sözünü Serdengeçti kullanmıştır.⁴⁰¹ CKMP adına radyo konuşmaları yapan Serdengeçti’ye bu konuşmalardan dolayı dava açılmıştır. 1969 seçimlerinde MHP saflarında seçime giren, ancak başarılı olamayan Serdengeçti daha sonra Erbakan’ın partisi MSP’ye yaklaşmış, burada da anlaşılmayarak kısa zaman sonra siyasetten tamamen uzaklaşmıştır.⁴⁰²

Serdengeçti’nin politik görüşünde değişmeyen yönü, CHP ve Kemalizm karşıtlığıdır. 1950 yılına kadar, CHP yönetimi şahsında Kemalizm’e ve Batılılaşmaya karşı bir tavır içinde olan Serdengeçti, her fırsatta *Ulus* gazetesi, Falih Rıfkı Atay, H. Cahit Yalçın ve Emin Yalman gibi düşünürlerin karşısında durmuştur. Serdengeçti, Köy Enstitüleri aracılığıyla, komünizmi yayan muallimlerin gençliği dinden soğuttuğunu düşünmüş ve bunu her fırsatta dile getirmiştir. Seçimlerden önceki Mayıs 1950 tarihli yazısında, CHP yönetiminin halkı ezdiğinden dolayı milletin bu partiye olan nefretini dile getirmiş, “cenazelerinin bile yıkanmayacağını” ileri sürmüştür. Ancak Serdengeçti’ye göre 1950 seçimlerinde CHP yeniden seçimi kazanacaktır. Çünkü devlet idareleri ve emniyet güçleri bu partinin kontrolündeydi ve adil bir seçim olmayacaktı. DP’nin danışıklı bir dövüş olduğu, Celal Bayar’ın konuşmaları ve DP’nin irtica konusunda CHP ile beraber hareket edeceklerini açıklamaları, bu iki partinin bir olduğu sonucuna götürmüştür.⁴⁰³ Nitekim DP’nin kuruluşundaki görüşmelerde, gerek halk arasında gerekse de siyasi atmosferde “muvazaa” partisi olduğu söylentileri çıkmış, konu gündem olmuştur.⁴⁰⁴

Türk siyasi tarihinde on yıl iktidarda kalacak olan DP, 14 Mayıs 1950 Türkiye genel seçimlerinde büyük çoğunluğun oyunu almış, CHP’yi iktidardan düşürmüştü.⁴⁰⁵ Serdengeçti, seçimlerden hemen sonra “Yıkıldılar” başlığıyla, CHP’yi sert dille eleştiren bir yazı kaleme almıştır. Ona göre CHP, milli ve manevi

⁴⁰¹ Ali Özcan, **Osman Yüksel ve Serdengeçti Dergisi**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 56-61.

⁴⁰² Osman Yüksel’in MHP’deki propagandaları ve diğer partilerle ilgili görüşleri için bkz. Osman Yüksel Serdengeçti, **Bir Nesli Nasıl Mahvettiler, Gülünç Hakikatler, Akdeniz Hilalidir**, Bütün Eserleri II, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 201455-76.

⁴⁰³ **Serdengeçti**, Y. 4, S. 10, Mayıs 1950, s. 11-15.

⁴⁰⁴ Hatta bu söylentiler dönemin bazı mizah dergilerine bile konu olmuştur. Bkz. Cezmi Eraslan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 6, S. 22, s. 143. 141-157.

⁴⁰⁵ Mete Tunçay, “Siyasal Tarih 1950-1960”, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, Ankara, 1989, s.177.

değerleri ayaklar altına alan, söyleminde halkçı, gerçekte ise halka düşman, “vatan ve millet celladı” bir partiydi ve bu şekilde anılacaktı. Serdengeçti CHP’nin yenilgisini şöyle aktarmıştır: “C.H.P kendini ebedi bildiği, putlarını ilahlaştırdığı için gafil avlandı. Millet onları 14 Mayıs 1950 de yerin dibine geçirdi!.. Cehenneme kadar yolları var!...”⁴⁰⁶

Serdengeçti CHP’nin kendilerini “yarı ilahlar” olarak sanan, milleti kurtaran, “on yılda on beş milyon genç yaratan”, şerefli bir parti olduğu söyleminin içi boş bir iddiadan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Tarihi kendilerinden başlatan, şan ve şeref dolu Türk tarihini yok sayan bu kesim, “tam 30 yıl Tanrılar gibi konuştular; fir’avunlar gibi saltanat sürdürdüler...”⁴⁰⁷ diyerek eleştirmiştir.

Serdengeçti, CHP iktidarına karşı “mukaddes bir cihat” verdiğini, “imansızlar saltanatı” olarak nitelediği partinin temellerine dinamit yerleştirdiğini, eğitimde “Allahsız ve ahlaksız” gençlerin yetişmesine sebep olanların “kansız cinayetleri”ni açığa çıkarmak için mücadele ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre, mukaddesatları çiğnenip ayaklar altına alınan Müslüman Türk milleti, yirmi beş yıllık intikamını alarak “imansızlar saltanatı”nı devirmiş, milli irade tecelli etmişti. Seçimlerden önce DP’yi “muvazaa” partisi olarak suçlayan Serdengeçti, halk iradesiyle seçilmesinden dolayı meşru bir iktidar olarak kabul etmiş, bundan dolayı yaklaşımlarının farklı olacağını beyan etmiştir. Ancak başta DP olmak üzere hiçbir partinin adamı olmadığını ilan eden Serdengeçti, DP’nin millete ihaneti olursa, CHP’ye gösterdiği muhalefetin aynısını sergileyeceğini belirtmiştir. “Taklitçi zihniyete, vatansızlık, hainlik ve Bolşevikliğe” karşı amansız bir mücadele verdiğini öne süren Serdengeçti, bundan sonra da bu mücadeleye devam eden bir duruş sergileyeceğini beyan etmiştir.⁴⁰⁸

Serdengeçti, Falih Rıfkı gibi Kemalistlerin veya Kemalist geçinenlerin, “Selanik dönmesi”, Anadolu Türklüğü ve mukaddesat düşmanı olduğunu iddia etmiştir. Kemalizm’in toplumu çağdaşlık adı altında “gâvurlaştırdığı”, din adamlarını darağaçlarında sallandığı, camilere kilit vurduğu gibi konular aktarılarak Tek Parti Dönemi’ne eleştiriler yapılmıştır. “Yine Başladılar” adlı haberde irtica adı altında

⁴⁰⁶ Serdengeçti, Y. 4, S. 11, Eylül 1950, s. 15.

⁴⁰⁷ a.g.e., s. 3.

⁴⁰⁸ Serdengeçti, Y. 4, S. 11, Eylül 1950, s. 15.

dindar kesime saldıran Atay'ın milliyetçi ve Türkçü bir tarafının olmadığı ileri sürülmüştür. Atay, *Ulus*'taki yazısında “Kemalizm, ne Tanzimat gibi Osmanlı alacası veya Frenk zübbesi, ne şeriatçılık gibi kara yobaz, ne de eski Türkçülük devrinde gördüğümüz yarısı yobazlıktan yarısı ırkçılıktan yoğrulma kaba şöven yetiştirmez”⁴⁰⁹ sözlerine karşılık Serdengeçti, Kemalizm'in yetiştirdiği kişilerin “Frenk yosması” olduğunu yazmıştır.⁴¹⁰ Atay, Kemalizm'in halkı inanç ve ibadetlerinde hür bıraktığını ifade etmiş, Türkçülerin “Türkleşmek, muasırlaşmak, İslamlaşmak”tan hala kurtulamadığını belirtmiştir. Ona göre, “İslamlaşmak” gericilikti ve Kemalizm, Tanzimat'tan beri süregelen meseleyi “Türkleşmek ve muasırlaşmak şiarı”yla çözüme kavuşturmuş, “vicdan ve tefekkür hürriyeti”ni kurmuştur.⁴¹¹

Serdengeçti, 1951 yılında Atatürk heykelinin kırılması olaylarında, heykelleri kıranların aynı zamanda heykelleri dikenler olduğunu, bu olayları bahane ederek mukaddesata saldıranların da “CHP artıkları” olduğunu savunmuştur.⁴¹² 1949 yılında mecliste Arapça ezan okuma girişimiyle adından bahsettiren Ticiani tarikatı eylemleri, Atatürk büst ve heykellerini “put” görüp kırmalarıyla gündeme gelmiştir.⁴¹³ Gazetelerde bu tür haberlerin yer almasıyla⁴¹⁴ CHP'li Cevdet Topçu, olaylar karşısında hükümetin nasıl tedbirler aldığını sormuştur. Bunun üzerine İçişleri Bakanı, Ticiani tarikatının eylemleri hakkında bilgi vermiş, bu saldırıların sadece büst ve heykellere değil, aynı zamanda “Türk inkılabının ve Türk Cumhuriyetinin sembolü haline gelmiş olan Atatürk'ün heykel ve büst”lerine yapıldığını belirtmiştir. Ayrıca Ticiani tarikatının dağıttığı broşür, “Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Rejimi aleyhine müteveccihdir” ve yapılan eylemlerin organize bir şekilde Ticaniler tarafından yapıldığı ifade edilmiştir.⁴¹⁵ Gazetelerde Ticanilerin tutuklanmalarına yer verilmiştir.⁴¹⁶ Ayrıca CHP sözcüsü Avni Doğan, Atatürk büstlerine saldırının yanında bazı mecmuaların da Atatürk'ün şahsına yönelik hakaret içeren yayınlar yaptığını belirtmiştir. Isparta vekili Said Bilgiç, konuşmasında

⁴⁰⁹ Falih Rıfkı Atay, “Bir Cevap”, *Ulus*, 22 Ekim 1950, S: 10532, s. 2.

⁴¹⁰ Serdengeçti, Y. 4, S. 12, Kasım 1950, s. 4.

⁴¹¹ Atay, a.y.

⁴¹² Serdengeçti, Y. 5, S. 13, Haziran 1951, s. 3.

⁴¹³ Cumhuriyet, S. 8795, 5 Aralık 1949; Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, C. III, Yenigün Basımcılık, İstanbul, 1998, s. 45-46.

⁴¹⁴ Akşam, S. 11762, 3 Temmuz.1951, s. 1.

⁴¹⁵ TBMMZC, D. IX, C, IX, (11.7.1951), s. 175-176.

⁴¹⁶ Cumhuriyet, S. 9671, 3 Temmuz 1951, s. 1.

Doğan'ın iddia ettiği gibi Orkun mecmuasında Atatürk'ü hedef alan bir yazısını görmediğini, diğer mecmualarda veya Necip Fazıl 'ın Büyük Doğu'sunda varsa Türk büyüklerine hakareti kabul etmeyeceğini beyan etmiştir. Ardından CHP'lilere hitaben şu ifadeleri kullanmıştır: “Gelenin keyfi için, geçmişe söğenlerin devrini epeyce arkada bıraktığımıza kaniim. Fatih'lere, Kanunilere, Yavuz'lara, büyük küçük adamlarımıza küfredilmiş fakat biz susmuşuzdur. Bu susuş onların büyük kıymetlerinden, tarihî şahsiyetlerinden birşey kaybettirmedi. Atatürk de bunlar kadar, basit şahısların taaruzuna dayanabilecek kuvvette büyük bir tarihî şahsiyettir.”⁴¹⁷

Serdengeçti, yaşanan bu olaylarda A. Emin Yalman'ın başında bulunduğu ekibi suçlamıştır. Bu kişilerin gazetelerde irticanın baş gösterdiği ve inkılapların elden gittiği propagandasını yaparak, milleti birbirine düşürmek, hükümeti yanıltmak, şeflik sistemini tekrar iktidara getirmek maksadında olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, İnkılapçılık ve Atatürkçülük maskesi altında faaliyet içinde olanlar, Yahudilere çalışmaktaydı. Serdengeçti, konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştı: “ Bu şom ağızlılar, bu nikahsız kalemler, bu putperestler, bu teresler, bu Allah, millet, vatan düşmanları, Selanik dönmeleri, şunu bilsinler ki: Bu vatani, bu milleti suyun öte tarafından gelen gayri Türkler kurtarmadı!.. Bu vatani; bu milleti biz kurtardık, biz...Müslüman Türk milleti'..”⁴¹⁸

1952 Malatya Hadisesi ve akabindeki yargılamaların ardından 1956 yılında 4 yıl aradan sonra çıkan *Serdengeçti* dergisinde, DP'ye olan güven azalmıştır. Serdengeçti'ye göre, DP'nin ortaya koyduğu politikaların CHP'den farkı yoktu. DP, her seferinde CHP'ye karşı, “1950'den önce siz neler neler yaptınız, memleket ne halde idi?” suçlamalarının doğru olmasına rağmen DP'nin de aynı hataları yapma hakkı yoktu. Gazetelerin kapanması, muhalefetin susturulması ve bunun gibi nice adaletsizliklerin gerekçesi, CHP'nin daha önceki hataları ortaya konularak örtbas edilemezdi. Serdengeçti, CHP'nin yaptığı hataları yapmamak gerektiğini söyleyerek demokrasinin geliştirilmesinden yanadır.⁴¹⁹ Serdengeçti, muhafazakâr milliyetçilerin

⁴¹⁷ TBMMZC, D. IX, C. VII, (7 Mayıs 1951), s. 103-104.

⁴¹⁸ Serdengeçti, Y. 5, S. 13, Haziran 1951, s. 3.

⁴¹⁹ Serdengeçti, Y. 10, S. 22, Mayıs 1956, s. 14.

tutuklanması üzerine “CHP dinimize baskı yapıyordu, bunlar baskın yapıyor”⁴²⁰ cümlesini kullanmıştır.

27 Mayıs Darbesi öncesi, İnönü ve Menderes’in söz düellosuna değinen Serdengeçti, İnönü’nün DP’yi dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle suçlamıştı. Serdengeçti’ye göre, iki liderin tartıştığı konuların başını din ve vicdan hürriyeti çekiyordu. Bu tartışmaya sebep olan ise, Said Nursi’nin yurt gezileriydi. İnönü Nursi’nin bu seyahatlerini, DP propagandası olarak değerlendirmişti. Gazetelerde Nursi ile ilgili farklı görüşlerin ortaya konulduğunu ifade eden Serdengeçti, Nursi’ye yöneltilen “Kürtçü” suçlamaların haksız olduğuna inanıyordu. “Said-i Nursi Meselesi Kürdi mi, Nursi mi?” adlı bir yazı kaleme alan Serdengeçti, burada Nursi’nin eserlerinde, milliyetçilik, Türkçülük ve Kürtçülük ile ilgili görüşlerini aktarmıştır. Serdengeçti, Nursi’nin düşüncesini kendince şöyle ifade etmiştir: “Evet, Ben Kürdistan’da doğdum. Bana Kürt diyorsunuz kabul. Fakat ben herşeyden evvel Müslümanım. Müslümanlık için her şeyimi feda etmişimdir. Mücadele arkadaşlarımdan çoğu Müslüman türklerektir. Kürtçülük adı altında birkaç dinsizin yolu benim yolum değildir. Esasen islamiyette Kürtlük, Türklük diye bir şey yoktur.”⁴²¹

Serdengeçti, İnönü’nün de geçmişte dini istismar ettiği veya dindar görünmeye çalıştığını ileri sürmüştür. 1956’dan sonraki yıllarda DP’ye yapılan eleştirileri CHP’ye yöneltmiş, Tek Parti uygulamaları eleştirilerine devam etmiştir.⁴²² 27 Mayıs Darbesi’ni değerlendiren Serdengeçti, yaşanan olumsuzlukları, hak ihlallerini ve CHP’nin durumunu dile getirmiştir. Adalet Partisi’ni, “CHP’nin kuyruğu” olarak niteleyen Serdengeçti, “birinci İnönü dönemi”nde çok hırpalandığını ifade ederek, “ikinci İnönü dönemi”ne girdiğini söylemiştir. Serdengeçti her dönemde gösterdikleri duruştan ve sahip oldukları dava bilinçlerinden dolayı acılar çektiğini şöyle aktarmıştı: “...hamdolsun her devirden nasibimizi aldık. Hem C.H. Partisi, hem D. Parti, hem M.B.K. devrinde hapishaneleri boyladık. Hem de kaç defa.. Hakikati ketmetmediğimizden, ayıya dayı diyemediğimizden her üç devrin de sanığı olduk...”⁴²³

⁴²⁰ BCA, 30.1.0.0.133.863.9.

⁴²¹ Serdengeçti, Y. 12, S. 32, Mart 1960, s. 8-10.

⁴²² Serdengeçti, Y. 12, S. 32, Mart 1960, s. 10.

⁴²³ Serdengeçti, Y. 15, S. 33, Şubat 1962, s. 3.

Serdengeçti, dergisinin Şubat 1962 tarihli 33. sayısında, meclisteki vekillere hitaben, vekillerden milletin isteklerine kulak vermesini istemişti. “Ey imansızlar, imana geliniz” hitabıyla Serdengeçti, Hamdullah Suphi gibi şahsiyetlerin de bir zamanlar “minareyi kabir taşı” zannettiğini, Türk ocaklarında ateşli konuşmalar yaptığını, ancak zamanla hatalarını anlayarak “milletin ızdıraplarını” duyduğunu ifade etmiştir. Ancak onlar hakikate ulaşmak için “saçlarını ağartmış”tı. Millet “genç vekillerden” beklenti içindeydi. Bu vekiller “milli vicdanın” sesini dinlemeli, “hakikati parlak nutuklara, alkışlara” tercih etmeli, “perişan halk yığınlarının ıstırabını” duymalıydı. Serdengeçti, hitabını şöyle sürdürmüştür: “Ataizmi atavizmi bırakınız!. Ebedi ve ezeli kıymetlerden uzaklaştırılan, mukaddesatı ayaklar altına çiğnenen bu millet kaybettiği büyük imanını arıyor. Beyhude yere onu isimlere ve resimlere taptırmaya kalkışmayınız!. Bu millet ancak Allah’a tapar. Kendilerine hizmet edenleri de asla unutmaz, sever sayar.”⁴²⁴

2.3.1. Serdengeçti’nin Milliyetçilik Anlayışı: “Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman”

“Serdengeçtiliği” kelimenin tam anlamıyla “milliyetçi” olarak tanımlayan Osman Yüksel için milliyetçilik, kendileri için bir “araç” değil, bizatihi “amaç”tır. Vatan, millet, milliyet ve mukaddesat gibi kavramların “hiç kimsenin itiraz edemeyeceği hassas kavramlar” olduğunun altını çizmiştir. Serdengeçti’ye göre, bazı kimseler, “ulvi bir gaye” olan milliyetçiliğin arkasına sığınarak, yurtseverlik adı altında, büyük servet ve makamlara ulaşmak için milliyetçiliği araç olarak kullanmaktadır. Serdengeçti, kendilerinin bunlardan beri olduğunu ileri sürmüş, görüşünü “milliyetçiliğimiz hususi vagon, bol harcırah, yüksek makam milliyetçiliği değildir. Hakka tapan, halkı tutan, yalnkılıç bir milliyetçiliktir”⁴²⁵ şeklinde açıklamıştır. Serdengeçti, Tek Parti Dönemi Kemalistlerini “Halkevi Milliyetçileri”, ve “Merasim Milliyetçileri” olarak tanımlamıştır.⁴²⁶ Serdengeçti, Kemalist eleştiriyile birlikte Atatürk’ün milliyetçiliğini de tasvip etmemiştir. “Atatürk’ün şüphesiz

⁴²⁴ Serdengeçti, Y. 15, S. 33, Şubat 1962, s. 5.

⁴²⁵ Serdengeçti, Y. 1, S. 1, Nisan 1947, s. 3.

⁴²⁶ Serdengeçti Osman Yüksel, “Nereye Gidiyoruz” Serdengeçti, Y. 1, S. 4, Mart 1948, s. 4.

milliyetçi bir tarafı vardı. Ama o daha çok materyalist ırkçı bir milliyetçi idi. Bu günkü muhafazakâr, maneviyatçı, mukaddesatçı milliyetçilerin anladığı manada değildir.”⁴²⁷

Serdengeçti, dönemin siyasi yapısının yanında duran “gösteriş ve merasim milliyetçilerinin” kendilerinden olmadığını, “bu milletin ve vatanın hangi imanla kurtulacaklarını” bildiklerini, Tek Parti Dönemi’nde yapılan yanlış anlayışa karşı hala ayakta kaldıklarını ifade etmiştir. Vatana ve millete bağlılıkta “yardan değil serden geçmeye hazır” olduğunu belirten Serdengeçti, Allah’tan başka kimseden korkularının olmadığını belirtmiş, “Tanrı dağı kadar Türk, Hıra dağı (Cebelinur) kadar müslümanız”⁴²⁸ cümlesini kendine şiar edinmişti. Serdengeçti, “soyuna, köküne ve vatanına bağlı” milliyetçi Türk gençliğinin, iç düşmanlar kadar dış düşmanlara karşı da “manevi seferberliğinin” tam olduğuna inanmaktadır. Ona göre, Anadolu’da Malazgirt’ten beri Müslüman Türk varlığı, birçok zorluk yaşamıştı. Yeryüzünde bağımsız tek Türk devleti ve Türk milleti olarak Mete’den Mustafa Kemal’e kadar sorumluluk altındadır.⁴²⁹

Türk Ocağı’nın 1949’da, İstanbul’daki açılışına katılan Serdengeçti, Hamdullah Suphi’nin milliyetçilik ile ilgili yaptığı konuşmayı eleştirerek, “Hamdullah Suphiye Soruyoruz: Açtığınız Türk Ocağı mı, Ekalliyetler Ocağı mı?!..” adlı bir makale ele almıştır. Türk Ocağı’nın açılmasını sabırsızlıkla bekleyen Serdengeçti, dağınık haldeki milliyetçi aydınların ve Türk gençliğinin bir araya gelerek tek çatı altında toplanacağını ümit etmiştir. Suphipaşa Konağı’nda yapılan açılıшта Hamdullah Suphi Bey’in milletlerin teşekkülünde “ırk unsurunu inkar etmekle”, baştan “yanlış” bir yola girdiğini düşünen Serdengeçti, şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Şüphesiz biz de, düşmanlarımızın bize isnad ettikleri manada ırkçı değiliz. Irkı bir politika mevzuu olarak ele aldığımız yok. Fakat şu hakikati görmemezlikten gelemeyiz. Irklar bütün hususiyetleriyle vardır. Milletlerin milliyetlerin teşekkülünde en büyük rolü oynamıştır. Aynı ırktan

⁴²⁷ Serdengeçti, Y. 15, S. 33, Şubat 1962, s. 6.

⁴²⁸ Osman Yüksel, “Tanrı dağı kadar Türk, Hıra dağı kadar Müslümanız” cümlesini ilk kez kendisi tarafından kullanıldığını ifade etmiştir. Bkz. Serdengeçti, **Mabetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar**, s. 29.

⁴²⁹ Serdengeçti, Y. 1, S. 1, Nisan 1947, s. 3-4; Serdengeçti, **Mabetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar**, s.29-32.

olmayan insanların bir araya gelerek bir millet teşkil etmeleri zor, hatta çoğu zaman imkânsızdır. Bizim ırkçılığımız ilmi, içtimai bir ırkçılıktır. Almanlarda ve Ruslarda olduğu gibi politik değil. Biz de takdir ederiz ki şunun bunun şeceresini sorucu, ayırıcı, soğutucu ırkçı bir politika bizi dâhilde ayrılığa parçalanmağa götürür. Hariçte, düşmanlarımıza fırsat verir, husumetleri üzerimize çeker. Bu ne kadar tehlikeli bir hareketse, içimizde yaşayan gayri türkleri ve hele gayri müslimleri bizim gibi bize, vatana bağlı oldukları vehmine düşmek, hakikatleri görmemezlikten gelmek, varlığımız, birliğimiz, istiklal ve istikbalimiz için o kadar tehlikelidir...”⁴³⁰

Serdengeçti Türk Ocağı’nın milliyetçi anlayışını tasvip etmemiş, “Türk Kültür Ocağı”na ise sıkça uğradığını belirtmiş, Kültür Ocağı’nı ilk güçlü milliyetçi, muhafazakâr ve vatansever teşkilat olarak nitelendirmiştir.⁴³¹

Serdengeçti’nin milliyetçilik anlayışında, Anadolu’ya 1071 Malazgirt Zaferi’yle yeni bir “iman ve nizam gelmiş”, Selçuklular “köhnemiş ve bozulmuş” eski medeniyetler üzerine yeni bir medeniyet kurmuştur. Battal Gazi gibi yiğitlerin kahramanlıkları, Mevlana ve Yunus Emre gibi erlerin manevi gayretleriyle “İslamlaşan Anadolu”, Osmanlı Devleti’yle büyük bir dünya medeniyetine ulaşmıştır. Osmanlı padişahlarının Türk-İslam âlemine yönelik mücadeleleri sıralanarak Osmanlı tarihi övgüyle aktarılmıştır.⁴³² Serdengeçti’ye göre, eskiden beri insanlarda vazgeçemedikleri bir kök ve geçmiş mazilerine dayalı bir duygu vardır. Bir milletin kökü ne kadar eski bir maziye dayanırsa o kadar şerefli sayılırlar. Bu yönüyle Türkler bahtiyardır. Çünkü Türk varlığının tarih ve coğrafya içindeki yeri,

⁴³⁰ Serdengeçti, Hamdullah Suphi’nin konuşmasındaki azınlıklara yönelik anlayışını doğru bulmamıştır. Ona göre, Türkiye’de bulunan Ermeni, Rum ve Yahudi azınlıkların kötü niyetli olanları da vardı. Rum cemaatinin haklarını müdafaa ettiğinden dolayı kendisine sonraki seçimlerde Rum Cemaati adına adaylığını koymasını tavsiye etmiştir. Suphi Bey’in Ermeni meselesi hakkındaki konuşmasında da bir Ermeni milliyetçisi kadar heyecanla konuştuğunu, “bu asil millet” dediği Ermenilerin 2300 yıllık Anadolu tarihinden bahsetmesinden rahatsızlık duymuştur. Bulgar milleti ve vatanseverliği, “ağlama taşında dökülen gözyaşların” bir İsrail devletinin kurulmasına sebep olduğu gibi ifadeler “esefle” takip edilmiştir. Hamdullah Suphi’nin konuşmasından dolayı, kendisinin Türkiye’de olduğunu ve Türk olduğunu unutturduğunu aktaran Serdengeçti, Türk Ocakları’nın açılış töreninde milliyetçi Türk gençlerinin hayal kırıklığını şu cümlelerle ifade etmiştir: “...o gün gönüllerimiz kırılmış, ümitlerimiz sönmüştü. Salonda elden ele bir defter dolaşıyordu. Hamdullah Suphi, niyetini henüz açıklamamıştı ki, defter elime düştü. Ben de oraya bir şey yazdım. ‘Bugün buraya ocak söndürmeğe değil, ocak yakmaya geldik. Ocağımız, ebediyete kadar yansın, sönmessin. Ulu Tanrıdan bunu dilerim’ diye yazmıştım. Aradan çok geçmedi Hamdullah Suphi, içimizde yanan ocağı birkaç nefesle söndürdü. Bir haftadır İstanbul Üniversitesi Gençliği arasındayım. Bir tek kişi görmedim ki, Hamdullah Suphinin bu nutkundan memnun görünsün. Kendisine teessüf ve teessürle soruyoruz: o gün açtığınız ocak, Türk Ocağı mı idi, yoksa ekalliyetler ocağı mı?” bkz. “Hamdullah Suphiye Soruyoruz: Açtığınız Türk Ocağı mı, Ekalliyetler Ocağı mı?!..”, **Serdengeçti**, Y. 3, S. 6, Mayıs 1949, s. 5.

⁴³¹ **Serdengeçti**, Y. 3, S. 8, Ekim 1949, s. 6.

⁴³² Serdengeçti Osman Yüksel, “Nereye Gidiyoruz”, **Serdengeçti**, Y. 1, S. 4, Mart 1948, s. 4.

diğer milletlerle kıyaslanmayacak ölçüde büyüktür. Tarih boyunca 36 Türk devleti kuran “bir ırkın çocukları” olduğunu ifade eden Serdengeçti, kurulan bu devletler içinde kendilerini en çok ilgilendiren devletler, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti’dir. Türk demekle İslam demenin aynı şey olduğunu ifade eden Serdengeçti, Türk milletinin medeniyet ve maneviyatını bu iki devletin değerleri ve eserleri üzerinde yükseldiğini savunmuştur. Kendi milliyetçi anlayışlarının dönemin siyasi yapısı ve Turancı görüşten farklı olduğunu beyan eden Serdengeçti, görüşünü şöyle izah etmiştir:

“Türkçülüğümüzün Taşkentleri, Buharaları, Semerkantları, Bağdatları, İslam Türk merkezlerinde yükselen büyük medeniyetleri, kütüphaneleri yakıp yıkan islam-Türk âlemini bir daha kalkamayacak kadar yerlere seren Cengizler, Timurlara kaside yazan bir Türkçülük deyildir. Hunharlığın zorbalığın, her türlüşünden nefret ediyoruz! Zulmün millisi dinisi olmaz! Zulüm zulumdur. Ne gaflet, ne delalettir ki bugün milliyetçi Türklerden birçokları soyadlarını ve çocuklarının isimlerini Cengiz koyuyorlar.”⁴³³

Türklerin İslam’dan önceki bazı Türk liderlerini sahiplenmeyen Serdengeçti, Atsız’ın Milliyetçiler Derneği’ndeki konferans metnini dergisinde paylaşmıştır. Atsız bu konuşmasında Cengiz’i Türk olarak görmüş, Timur’a yönelik eleştirilerin haksız olduğunu ifade etmiştir. Oysa bu görüşler daha önce Serdengeçti tarafından ortaya konulan Türkçülük görüşüne aykırıydı.⁴³⁴ Serdengeçti 1952 yılında “Malazgirt’ten Sakarya’ya” adlı makalesinde Cengiz’i istilacı olarak nitelemiştir. Enver Paşa’yı ise “Allahuekber sırtlarından Kızılma yolculuğuna çıkan hayalperest” olarak tarif eden Serdengeçti’ye göre, “üç yüz bin kişinin ölümüne” sebep olmuş olan Sarıkamış faciası, zamanın siyasetçileri için tarihte ebediyyen kara bir leke olarak kalacaktır.⁴³⁵

Serdengeçti, her ne kadar Anadolu’da kurulan Selçuklu ve Osmanlı Devletlerine önem vermiş olsa da, daha önce kurulan Türk devletlerini ve Anadolu dışındaki Türkleri de sahiplenmiştir. Mart 1960 tarihli yazısında, Türk milletine yakışan kaderin Turancı bir düşünceyle mümkün olacağını belirtmiştir. Türkistan ile bütün “esir Türk yurtları”nı kastettiğini ifade eden Serdengeçti, bir dönemler Turancı

⁴³³ Serdengeçti Osman Yüksel, “Nereye Gidiyoruz”, **Serdengeçti**, Y. 1, S. 4, Mart 1948, s. 3.

⁴³⁴ “3 Mayıs ve Nihal Atsız”, **Serdengeçti**, Y. 6, S. 15-16, Mayıs-Haziran 1952, s. 8-11.

⁴³⁵ Osman Yüksel, “Malazgirt’ten Sakarya’ya”, **Serdengeçti**, Y. 6, S. 18 Eylül 1952, s. 3-4.

düşünceye sahip olan, milli mitingler düzenleyerek “Türkiye büyüüp Turan olacak” diyen Halide Edip’in, yeni eserinde “Pan-Türkizm” hakkındaki görüşleri eleştirilmişti. Halide Edip, bu eserinde sırf Rus ve komünizm düşmanlığından dolayı, Turancılık hedefini taşımanın Türkiye Türklerini zaafa uğrattığı ileri sürülmüştü. Onun bu eseriyle ortaya koyduğu görüşlerinden dolayı, “Profesör Halide Edib, öğretmen Halid’e Edib’i öldürdü” suçlaması yapılmıştır. Serdengeçti açısından, “Türkiye Türkleri, esir Türk kardeşlerinin davaları ile ilgilenmekle, uğraşmakla kat’iyen zaafa uğramaz ve uğramamıştır. Bilakis, Anadolu Türkleri, dış Türklerin davalarıyla uğraşmadıklarından, hem kendisi ve hem de diğer Türkler zaafa uğramışlar ve bugünkü perişan duruma düşmüşlerdir.”⁴³⁶

Serdengeçti açısından, Türkiye’de CHP ve DP dışında Anadolu, Turancı, Müslüman ve komünist vatan görüşleri vardı. CHP’ye göre vatan, “oturdukları sandalye”dir. Demokrat Partililere göre vatan, “vekil çıkarttıkları vilayetler”dir. Anadoluçulara göre vatan “sadece Anadolu” iken, Turancılara göre ise “Çin seddinden Tuna”ya uzanan yerlerdir. Müslümanlara göre ise, Allah’a ve Resulüne inanan müminleri yaşadığı Java’dan İspanya’ya kadar olan memleketler vatanıdır. Komünistler ise vatansızdır.⁴³⁷ Serdengeçti’nin yukarıda ortaya koyduğu düşünceler ise, onun Anadolu, Türkçü ve Turancı bir vatan anlayışını benimsediğini göstermesi bakımından Topçu ve Necip Fazıl düşüncesinden farklıdır. Cemal Kurnaz, “Tanıdığım Serdengeçti” adlı yazısında Osman Yüksel’i “Milliyetçi, Türkçü ve Turancı” olarak tanıtmıştır: “Kendi tabiriyle ‘Türklük sevdası’ onun yaratılışının bir parçasıydı. Ölesiye bu sevdâ ile yaşadı. Ona göre ırkçılık, Türkiye’de Türklerin hakimiyetini istemektir; Turancılık ise, esir Türk illerindeki milyonlarca kardeşimizin istiklalini istemek...”⁴³⁸ Osman Yüksel’in Kuvay-ı Milliye ruhuyla yetişmesinden kaynaklanan Türkçü, Turancı yönünün gelişmesinde zamanın bazı yazarlarının da rolünün bulunduğunu ifade eden Kurnaz, Serdengeçti üzerinde Gökâlp ve Yurdakul’un etkisinin olduğunu belirtmiştir. Ancak Serdengeçti, sonraki yıllarda kimlerden etkilendiği sorusuna Akif ve Topçu cevabını vermiştir. Osman Yüksel’in Anadolu tarih anlayışını benimsemediğini düşünen Kurnaz, onun ufkunun Türk

⁴³⁶ Serdengeçti, Y. 12, S. 32, Mart 1960, s. 14.

⁴³⁷ Serdengeçti, Y. 1, S. 1, Nisan 1947, s. 18.

⁴³⁸ Cemal Kurnaz, “Tanıdığım Serdengeçti”, Osman Yüksel Serdengeçti, **Mabetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar**, s. 284.

milleti, Türk coğrafyası ve Türk kültürünün “tabi hudutları kadar geniş” olduğu kanaatini taşımaktadır.⁴³⁹

Serdengeçti, Ziya Gökalp ve M. Akif’i aynı ölçüde sahiplenmiştir. Ona göre, Cumhuriyet inkılapları yukarılarda olup bitmiş, fakat ekonomik kalkınma gibi bir derdi olmayan Tek Parti yönetiminin refah götüremediği Anadolu’ya pek nüfuz etmemiştir. Anadolu halkı, inkılapları sadece ağır bir baskı olarak görüyor, karnını doyuramadığı gibi inançlarını da hür bir şekilde yerine getiremiyordu. Bundan dolayı Cumhuriyet elitlerine karşı öfkeli ve her türlü muhalifleri bağrına basan Serdengeçti, Atsız’ın savunduğu tarzda bir Türkçülüğe karşı olmasına rağmen, Nihal Atsız’ın Milli Şef’e “yiğitçe” direnişine hayrandı.⁴⁴⁰

Serdengeçti, “Yunus’un nefesinden, Millet aşığı Z. Gökalp’in sesinden ilham alarak” yazdığı “Türklüğün İlahisi” adlı şiiriyle başka bir yazısında kullanmış olduğu “Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman” sözünü ve Türklük düşüncesinin felsefesini özetlemiştir. Ayrıca, “Şol cennetin ırmakları, Akar Allah deyu deyu...” ilahisini “Türklüğün İlahisi” adıyla değiştirip Türklük ile İslam’ı meczederek şöyle aktarmıştır:

“Şol Asyanın ırmakları
Akar Türklük deyu deyu !..
Ol muberek toprakları
Korkar Türklük deyu deyu..

Burçlarında Alsancaklar,
Hür göklerini kucaklar
Daima tüter ocaklar,
Tüter Türklük deyu deyu!..

Şahin yuvası belleri
Şehid kanından gülleri
Cuşa gelmiş bülbülleri,
Öter Türklük deyu deyu..

⁴³⁹ a.g.e., s. 284-288.

⁴⁴⁰ Beşir Ayvazoğlu, **Tanrı Dağı’ndan Hira Dağı’na: Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 131.

Kırılısın artık halkalar
Vurulsun leşte kargalar,
Bahr-ı hizada dalgalar
Atar Türklük deyu deyu..

Yabancılar da yurdumuz,
Devasız kaldı derdimiz,
Altaylarda Bozkurdumuz
Gezer Türklük deyu deyu...”⁴⁴¹

Serdengeçti, Türklüğe mistik bir hava yükleyerek onun manevi yüceliğine gönderme yapmıştır. Ayrıca şiirde Türk ile Türklüğün var olduğu coğrafya arasında bir özdeşlik kurulmuştur. Bununla birlikte Türklükle yakın ilgisi bulunan unsurlarla Türklük arasında da bir özdeşliğe gidilmiştir. Böylece Türk ve Türklüğün var olduğu coğrafya ve unsurlar arasındaki ilgi mistik bir eğilimle bütünleştirilmiş ve Türklük adının hem gönüllere hem de sosyal, dinî ve kültürel hayata eklenmesi gerçekleştirilmiştir. Türklüğün fetih ruhuyla ötelere uzanma eğilimi de şiirde bir ufuk olarak çizilmiştir.

Serdengeçti dergisi yazarlarından Bekir Sıtkı Gürdağlı'nın “Bizim İdealimiz” başlıklı yazısı paylaşılmaya değerdir. Gürdağlı bu yazısında, “idealini atalarının bıraktığı gelenekler yolunda ilerleyerek milliyetçi kalmak” olduğunu belirtmişti. Kendi fikirlerinin faşizm, sosyalizm, beynelminelcilik ve insanlık düşmanı komünizm olmadığını deklare eden Gürdağlı'ya göre; Fichte, milliyet idealini her şeyin üstünde tutmuş, Marks bunun zıddı olan komünizmi düşünmüş, Atatürk Kemalizmi ileri sürmüş, Hitler ise Nasyonal Sosyalizmi meydana getirmişti. Milliyetçilik düşüncesini en eski ideoloji olarak gören Gürdağlı, milli varlığın en esaslı ve faydalı prensibin milliyetçilik olduğunu savunmuştur. Milli benliğini unutmayan, geleneklerine bağlı milletlerin daima varlığını sürdürdüğünü, zevk ve sefa peşinde koşanların ise kısa zaman içinde tarih sahnesinden silindiğini aktaran

⁴⁴¹ **Serdengeçti**, Y.3, S. 8, Ekim 1949, s. 10. *Serdengeçti* dergisinde “Türklüğün İlahisi” adlı şiirin yazarı belirtmezken, bu şiiri, “**Türklüğün Perişan Hali**” eserinden alındığını belirtmiştir. a.y.

Gürdağlı, “milliyet, ırz, namus ve aile düşmanı Rusya”nın bile yakın zamanda milliyetçi ideolojiye döneceğini iddia etmiştir.⁴⁴²

Gürdağlı, milliyet fikrini, toplumun refahı ve mutluluğunun yükselmesi için şehit kanıyla yoğrulmuş bir ideal olarak tanımlamıştır. Gürdağlı’ya göre; “damarlarında Türk kanı taşıyan” her gencin en ideal fikri, milliyet, vatan ve Türkçülük olmalıdır. Diğer ideolojiler tehlikelidir, Türklük ise kişiyi “ilk beşer âleminde alıp son beşer alemine” götürecek mefhumdur. Asırlar boyu yaşayan Türklük, kıyamete kadar yaşayacaktır. “Yer delinmedikçe, gök çökmediği sürece”, Türklüğün mağlup edilmeyeceğini, 1200 yıl önce Orhon Kitabeleri’nde haber verilmesi, Türklüğün asırlarca yaşayacağını en büyük “milli delili”dir.

“...biz Fatihin Oğuz Hanın neslindeniz. (Tanrı) bizi dünya asayişini düzeltmek harp yapmak için yarattı ve Türk adını verdi. Hazreti Muhammedin Hadis Şerifindeki şu sözü kaydetmekte Türklerin harpçi bir millet olduklarını bir daha haykırmak isterim. (Benim bir ordum vardır, ona (Türk) adı verdim. Onları doğuda yerleştirdim. Bir ulusa kızsam Türkleri o ulus üzerine musallat kılarım.) ey şerefli Türkoğlu, bu unvan sana yetişmiyor mu?”⁴⁴³

Türklüğün kadim tarihten devraldığı harpçi kimliği ve devlet kurma yönündeki kabiliyeti, yazarın Türklük ile ilgili düşüncelerinde merkezi bir yer edinmiştir. Yazar, Türklüğün var olma meylini ebediyete doğru yönlendirmiştir. “Yer delinmedikçe, gök çökmediği sürece” ifadesi, devlet-i ebed müddet anlayışının kadim köklerine yapılmış bir göndermedir. Burada Türklük ile İslam dini arasındaki yakınlık da yazarın dikkat çektiği bir diğer husustur. Türklerin inanç çerçevesindeki eğilimleri ile İslam arasındaki ilgi, Türklerin İslamla adeta özdeşleşmesine doğru bir seyir izlemiştir. Ayrıca, Gürdağlı’nın ortaya koyduğu bu düşünceler, *Serdengeçti* dergisindeki Türklük ile ilgili genel düşünce eğilimleriyle paralellik göstermektedir.

2.3.2. Kültür Emperyalizmine Karşı Milli Kültür

⁴⁴² Bekir Sıtkı Gürdağlı, “Bizim İdealimiz” *Serdengeçti*, Y. 1, S. 4, Mart 1948, s. 16.

⁴⁴³ a.g.e., s. 16.

Serdengeçti için milli kültür, uzun süreden beri var olduğu üzere Batı'ya karşı bir tepki üzerine kuruludur. Bu yüzden kendi köklerine atıf yaparcasına “Mehmetçik heyacanıyla” dik durmayı öncelemektedir. Bu ifade tarzı Serdengeçti'nin Batı-Türk kültür mücadelesini askeri bir cenk mücadelesi olarak gördüğünü göstermektedir. Onun “Türküz, Türk doğduk Türk kalacağız!” ifadeleri, bu mücadele tarzının yansıması olarak görmek mümkündür.⁴⁴⁴

Serdengeçti, kalelerin dıştan değil, içten yıkıldığını, Roma, Arap ve Osmanlı imparatorluklarının da “sağlam bir iç bünyelerinin olmamasından” dolayı iç karışıklık ve isyanlar sonucu yıkıldığını aktarmıştır. Ona göre, farklı ırk, dil ve dine mensup halk yığınları, aynı kralların ve aynı kanunların idaresi altında asırlarca yaşamalarına rağmen birbirleriyle kaynaşmamışlardı. Kendi içlerine kapanan bu halklar millet ve milliyetlerine sınıksız sarılmış, fırsatını buldukları ilk anda mensup oldukları devlete isyan ederek bağımsız ve müstakil milletler haline gelmişlerdi. Bu durum şu hususu öğretmiştir: “Milletler kılıncı kuvvetiyle zorla yokedilemezler. Milletleri ayakta tutan, onları birbiriyle kaynaştıran manevi kıymetler dediğimiz müşterek duygular, müşterek ülkülerdir.”⁴⁴⁵

Serdengeçti düşüncesinde amaç, milletin/Türk milletin mutluluk ve değerlerine hizmet etmek, paralel düşündürmektir. Bu mutluluğu İstanbul-Anadolu ikilemi üzerinden açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu meyanda “İstanbul dolaylarında” yetişen şekilde adlandırdığı kesim “halka tepeden bakanlar”, kendi çıkarları uğruna “milli istekleri” bozanlardır. Bu kesim “Türkçecilik” adı altında Türk milletin anlamadığı bir dil oluşturmaya çalışmışlardı. Serdengeçti bu yaklaşımı bir yandan Cumhuriyet dönemi Türkçecilikten, diğer taraftan İstanbul anlatısı üzerinden cumhuriyet aydınına eleştiri taşımaktadır.⁴⁴⁶

Serdengeçti açısından, Türk milletin ortak duygusunun başında “milli his ve kültür” gelmektedir. Milli Mücadele bu duygularla “hülâsa” edilebilir. Nitekim “Milli Misak, Milli Mücadele, Milli Tarih, Milli Dil, Milli Edebiyat” bunun göstergeleriydi. Ancak her alanda “kendine gelme, kendine dönme hareketi” olan “millileşme”, Batılılaşma hareketini de beraberinde getirmişti. Çünkü Batı'ya

⁴⁴⁴ Osman Yüksel, “Manevi Emperyalizm”, **Serdengeçti**, Y. 1, S. 2, Mayıs 1947, s. 3.

⁴⁴⁵ a.y.

⁴⁴⁶ **Serdengeçti**, Y. 1, S. 1, Nisan 1947, s. 3-4; Serdengeçti, **Mabetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar**, s. 29-32.

nazaran bir geri kalmışlık vardı. Bunun için Batı'nın ilim ve tekniğinden yararlanmak gerekiyordu. Üstelik ilim, teknik ve metodlar, insanlığın ortak malıydı ve “milliyeti vatanı yoktu.” Ancak Türk milleti, sömürgeci güçlere karşı verilen mücadele ve Batı'ya “kapatılan kapıların” aksine, Batılılaşma hareketine karşı kapılarını “manevi emperyalistlere, kültür istismarcılarına karşı arkasına kadar müsamahasızca” açmıştır.⁴⁴⁷

Kültür emperyalizmi farklı şekillerde tezahür etmiştir. Çanakkale'den geçemeyen düşman, başka kanallardan ve yollardan “sessizce, tehlikesizce” geçmiş, Batı kültürü, Ankara'nın kenar mahallelerinde bile halkın her tabakasına sinmişti. Düşman bu sefer, top ve tüfeğiyle değil, “emperyalist Batı kültürüyle” gelmişti. Ankara Yenışehir'de kitapçı dükkânlarının önünde Türkçe kitaplardan çok, yabancı kitaplar, yabancı mecmualar ve daha da kötüsü yabancıların çıkardığı Türkçe dergiler vardı. Emperyalizm bu şekilde milleti sessizce ve ustaca fethederek zihinlerine ve gönüllerine yerleşebileceklerdi. Serdengeçti, 1943'te Amerika Başkan adaylarından Wendel Willkie'nin “Tek Bir Dünya” adlı eserinde: “Rus havyarı yiyip İngiliz viskisi içerek, Amerikan musikisi ile dans ettiğimiz o geceyi unutamıyacağım” dediği olayın, Ankara Orman Çiftliği'nde Willkie'nin şerefine verilen bir ziyafet olduğunu kaydetmiştir. Serdengeçti, yabancı misafirlerin Avrupa edebiyatına bile konu olmuş Türk mutfağıyla ağırlanmamasını aşağılık kompleksi, kendine ve tarihine yabancı olmakla açıklamıştır. Bu duygunun nedenini sorgulayan Serdengeçti, çağdaşlık adı altında yaşanan yabancılaşmanın Türk musikisinde de cereyan ettiğini belirtmiştir. Kendilerince “ileri-geri” bir şeyin olmadığı, “iyi veya kötü”nün var olduğunu savunan Serdengeçti'ye göre bir ses, bir düşünce ve bir hareket, vatanın bütünlüğü ve milletin birliğine zarar veriyorsa, bu durum kötüdür ve milli değildir.⁴⁴⁸

Serdengeçti, önce de değindiği gibi aydın halk arasındaki kopukluğa şiddetle karşı çıkmıştır. Halkın değerlerinden uzaklaşanlar Serdengeçti'ye göre milli kültür ve bütünlüğümüze zarar vermektedirler. Bu bakımdan, demokrasinin halkın değerlerine cephe almak şeklinde anlaşılmasına taraftar değildir: “Demokrasinin ve halkçılığın hakim olduğu bu memlekette, halkın isteklerine, halkın duygularına, halkın zevklerine karşı takındığımız bu aşağı görme, istihfaf nereden geliyor? Biz halk

⁴⁴⁷ Osman Yüksel, “Manevi Emperyalizm”, **Serdengeçti**, Y. 1, S. 2, Mayıs 1947, s. 3.

⁴⁴⁸ a.y.

çocukları, Türk gençleri aşınmamış vicdanların gür sesleri bu türlü zevk ve ses aristokratlarını susturacağız. Bu topraklar üzerinde ve bu millet içinde hakkın ve halkın sesini hakim kılacağız.”⁴⁴⁹

2.3.3. CHP’nin Milliyetçiliğine Karşı Bin Yıllık Tarih ve Millilik Vurgusu

Serdengeçti, başından beri CHP ve inkılaplara karşı bir tavır takınmış, CHP’nin milliyetçilik ilkesinin alternatifi olarak, Türklerin Müslüman kimliğine vurgu yapmıştır. Serdengeçti ilk yazılarında, CHP’yi isim belirtmeden eleştirmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa’yı ve büyük bir “kıyam” olarak gördüğü Milli Mücadele’yi sahiplenmiştir. Serdengeçti, Doğulu milletlerin “kaderci anlayışını kıran” Atatürk ve inkılaplarına övgüde bulunmuştur. Atatürk, ilhamını “gökten” değil, “bizzat milletten” almıştır. Bu inkılap hareketi sonunda, “emek harcamadan bol hazine bağışlayan ve gaybten haber getiren” dervişler ve ermişler tarihe karışmış, tekkeler ve türbeler kapatılmıştı. Cemiyete yeni bir hayat iksirinin geldiğini, milletin hayata sarıldığını ifade eden Serdengeçti’ye göre yapılan onca inkılap hareketlerine rağmen, zihniyet hala değişmemiştir.⁴⁵⁰

“İnkılâplar, yıkılışlar, çöküşler, yenileşmeler birbirini takip etti. Yedi evliya kudretinde olan padişah tarihe karıştı. Başka bir şef vardı, Allah gibi konuşuyor, yaratır gibi yapıyordu. Baştan başa her şey değişti. Değişmeyen bir şey kaldı. Zihniyet! Çok geçmeden eski şark tenbelliği vurdum duymazlığı tekrar kendisini gösterdi. Tekkelerin yerini kahveler aldı. Hızır Aleyhisselâm yerini piyango kişeleri, at koşularına poker masalarına bıraktı. Yeşil türbeyi kapattık; Mavi gişeyi açtık. Falcı kadını kaldırdık yerine Müzeyyen ablayı oturttuk, ne yabıtık neyi değiştirdik. Sadece kelimeleri Mukadderat alın yazısı kader gibi orta zaman kelimelerin yerini, şans talih süpriz aldılar...”⁴⁵¹

Serdengeçti bu cümleleriyle Mustafa Kemal Paşa’yı ve inkılâplarını sahiplenmekte ancak Atatürk sonrası oluşan siyasi erki sahiplenmemektedir. Bu erkin, eski zihniyeti modern görünüm altında yeni formlarla devam ettirdiği

⁴⁴⁹ a.y.

⁴⁵⁰ “Değişmeyen Zihniyet”, *Serdengeçti*, Y. 1, S. 1, Nisan 1947, s. 5.

⁴⁵¹ a.y.

düşüncesindedir. "Âlem yine ol alem devran yine ol devran" sözüyle şimdiye kadar Tek Parti yönetiminin toplumu dönüştürmede başarılı olmadığını ifade eden Serdengeçti'ye göre, yarının sağlam Türkiye'sini tüm dünyaya "bir zamanlar yedi deniz ve üç kıtaya hükmeden bir ırkın çocukları" kuracaktı. O gençlik, memleketin istiklali için bütün varlığıyla sarılan, "imanlı ve inanlı gençlik"tir.⁴⁵²

Serdengeçti, Tek Parti yönetiminin 25 yıl boyunca neler yaptığını, "altı ok umdelerinin" felsefi yapısından çok pratiği üzerinde durmuştur. Bu meyanda altı oktan biri olan milliyetçiliği şöyle ele almıştır. 1920 yılından beri yapılan tüm faaliyetlerin başında muhakkak bir "milli" kelimesi vardır. Bu "milli ruh", iman ehli şehit ve gazilerin ruhu ve Anadolu'da "bin yıllık" geçmişi olan Müslüman Türk'ün ruhudur. Serdengeçti, bu cümleleriyle Anadolucu bir milliyetçilik örneği sergilemiştir. Din unsrunu milliyetçiliğin asli bir ögesi olarak gören Serdengeçti'ye göre, Milli Mücadele başarıya ulaştıktan sonra, din, vatan, hilal ve istiklal uğruna kanlarını veren binlerce şehidin ruhuna ihanet edilmiş ve iman cephesinin sesi kısılmıştı. "Paris sokaklarında yetişenler" laiklik ve inkılapçılık adı altında Anadolu halkının imanını, hak ve hukukunu çığnemişlerdi. CHP, milliyetçilik adı altında milletin dayandığı ırk, din ve tarih gibi unsurları inkar etmiş, üç kıtada hakimiyet kuran ecdadı Halkevlerinde tahkir ederek küçümsemiş, milleti geçmişinden, köklerinden koparmıştı. Çağdaşlık, ilericilik ve müsbet ilim diyerek tepeden inme inkılaplarla milleti perişan etmişti. "Ne kadar yıktılsa o kadar "yaptık" dediler. Ne kadar öldürdüyse o kadar "yarattık" dediler. Sözlerine 'La' ile başlayan münkirler Allah yerine kendilerini ikame ettiler. XX asır hayranları memlekete en geri zihniyetlerden biri olan put perestliği getirdiler."⁴⁵³

Serdengeçti, Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" adlı eserini, Türkçülük ve milliyetçilik görüşlerinin ana kitabı olarak görmüş, "davamızın felsefesi ve ilmini yapan kitap" nitelemesinde bulunmuştur.⁴⁵⁴ Halbuki daha önceki muhafazakar milliyetçi görüşe sahip olan Topçu, CHP'nin "altı ok teorisi"ni Gökalp'e dayandırmış ve Gökalp'in milliyetçiliğinin "maddeci" olduğunu ileri sürmüştü.⁴⁵⁵ Yine Necip Fazıl da, Gökalp'in ortaya koyduğu milliyetçiliği "dar bir yobazlık"tan

⁴⁵² Değişmeyen Zihniyet", **Serdengeçti**, Y. 1, S. 1, Nisan 1947, s. 5.a.y.

⁴⁵³ Osman Yüksel, "Neler, Neler Yapmadılar!..", **Serdengeçti**, Y. 2, S. 5, Mayıs 1948, s. 3.

⁴⁵⁴ **Serdengeçti**, Y. 4, S. 9, Şubat 1950, s.16.

⁴⁵⁵ Nurettin Topçu, "Milliyetçilik Muamması", **Hareket**, S.33, Eylül 1968, s. 7.

ibaret saymıştır.⁴⁵⁶ Öte yandan Gökalp, “Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak”, adlı makalesinde, Türkleşmek ve İslamlaşmanın bir tezat oluşturmadığını “çağdaş bir İslam ülküsü” meydana getirdiğini savunmuştu.⁴⁵⁷ Serdengeçti ise, CHP’nin “Altı Ok”una eleştirel yaklaşmış, CHP’nin milliyetçiliğini açıklarken Gökalp’e gönderme yapmamıştır. Ona göre CHP’nin “altı ok milliyetçiliği”, geçmişini inkârla kalmamış, eski nesille yeni nesillerin arasına nifak sokmuş, babalarla çocukları birbirlerine düşman yapmış ve bizzat komünizmin gelişmesini hazırlamıştı. İbadethaneler ve dini toplantılar yasaklanmış, gençliğin “imanlı ruhu” söndürülmüş ve seküler düşünen bir gençlik yetiştirilmişti. Böylece “imansızlaştırılan gençlik” boşluklara atılmış, boş şeylerle meşgul olmuştu. CHP yönetimi tüm güçlerine ve faaliyetlerini rağmen kendilerini gençliğe sevdirememişti:

“...her yerde ve her şeyde, gazetelerde; kitaplarda, nutuklarda kendilerini bir ilah gibi takdim etmelerine rağmen, mahallelere, caddelere sokaklara kendi isimlerini vermelerine rağmen milletimizin ve gençliğimizin gönlünde yer alamamışlardır... onlar halkı ve halk çocuklarını sevmadılar. Onlar bir türlü dürüst ve samimi olmadılar. Kendi prensipleri dahi istismar ettiler. 6 oku 6 direk haline getirdiler. Onunla apartmanlar kurdular. Milleti ve dertlerini unuttular.”⁴⁵⁸

Serdengeçti, halkın artık CHP yönetiminden ümidini kestiğini düşünmektedir. Ona göre, Türkiye bir buhrandan geçiyordu ve kurtuluşun üstesinden mevcut parti gelememekteydi. Kendilerini ilerici olarak gören hükümet, sağ ve sol diyerek neşriyatı susturmuş, gençleri hapisanelere doldurmuştu. CHP iktidarının “çok ileri gittiğini” düşünen Serdengeçti “artık sesinizi kesiniz, susunuz” diyerek kendilerinin “hakkın ve halkın sesi” olduğunu öne sürmüştür. “Bize benliğimizi bize vatanımızı bize bizi iade ediniz” ifadesiyle serzenişte bulunan Serdengeçti, “ne Moskova ne de Londra ağzıyla” hareket etmediğini belirtmiştir. Onun sesi Türk milletinin “çeyrek asırdır susturulan sesidir. Bin yıllık mazisi olan Anadolu’nun sesi, şehit ve gazi Mehmetçiğin sesidir.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Burak Sönmezer, “Necip Fazıl Kısakürek’in Düşünsel Hayatı (1923-1950)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2014, s. 187.

⁴⁵⁷ Ziya Gökalp, **Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 17.

⁴⁵⁸ Osman Yüksel, “Neler, Neler Yapmadılar!..”, **Serdengeçti**, Y. 2, S. 5, Mayıs 1948, s. 4.

⁴⁵⁹ Osman Yüksel, “Neler, Neler Yapmadılar!..”, **Serdengeçti**, Y. 2, S. 5, Mayıs 1948, s. 3.

Serdengeçti milliyetçi görüşünün CHP milliyetçiliğinden çok farklı olduğunu ısrarla dile getirmiştir. Türkçü düşünceye sahip olduğunu, bunu gizleme ihtiyacı duymadığını belirten Serdengeçti, bundan dolayı yargılanıp hapse atılmasına rağmen devletin yanında olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca milliyetçi fikir ve mücadele cephesinin önüne sed olmamayı, “mili cephe”yi güçlendirmeyi tavsiye eden Serdengeçti hep birlikte komünizme karşı mücadeleyi savunmuştur.⁴⁶⁰

2.4. Sebilürreşad Dergisi (1948)

II. Meşrutiyet Dönemi’nin İslamcı neşriyatı içinde önemli yer tutan *Sebilürreşad* dergisi, daha önce de değindiğimiz üzere 1908 yılında *Sıratımustakim* adıyla yayınlanmış ve 183. sayısından sonra *Sebilürreşad* adını almıştı. Dergi ilk dönemlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne yakın durmuştur. Türkçü akımın önemli düşünürleri olan Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Gaspıralı İsmail ve Halim Sabit gibi şahsiyetler, 1914 yıllarına kadar *Sırat-ı Müstakîm-Sebilürreşad* kadrosu içinde yer almışlardı.⁴⁶¹ *Türk Yurdu* ile *Sebilürreşad* arasında yaşanan milliyetçilik tartışmaları sonunda, *İslam Mecmuası* yayınlanmış, Türkçülük ve İslamcılık görüşünü birleştirme veya orta yol bulma gayreti içine girmişti. Rusya’daki İslam reformcularının etkisinde⁴⁶² olan dergide Afgani’nin de etkisi vardı ve bu dergi, Türkçü-İslamcı bir politika izlemiştir.⁴⁶³ Yukarıda adı geçen Türkçü düşünürlerin ve bazı modernist İslamcı düşünürlerin *Sebilürreşad*’dan ayrılarak *İslam Mecmuası*’nı çıkarmalarıyla dergi, “duru” bir İslamcı bir karakter kazanmıştı.⁴⁶⁴

II. Meşrutiyet döneminde toplumda görülmeye başlayan milliyetçi yönelimler, *Sebilürreşad* dergisinde milietçilik karşıtı yayınların artmasında etkili olmuştur. Milliyetçi fikir akımına karşı duruş, sadece siyasi değil, aynı zamanda dinsel gerçekler üzerine bağlanmıştır.⁴⁶⁵ 1913’ten itibaren Babanzade Ahmed Naim ve Mehmet Akif gibi fikir adamlarının yazılarında milliyetçilik, Osmanlı Devleti ve

⁴⁶⁰ “Milliyetçilik ve Komünizm İstismarı”, *Serdengeçti*, Y. 3, S. 6, Mayıs 1949, s. 3-4.

⁴⁶¹ Caner Arabacı, “Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşad Üzerine”, *İslamcılık*, s. 96.

⁴⁶² Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2008, s. 129.

⁴⁶³ Tuba Çavdar, “İslâm Mecmuası” *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2001, cilt: 23, sayfa: 53-54

⁴⁶⁴ Adem Efe, “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad” *Marife*, Y.8, S. 2, Güz 2008, s. 158.

⁴⁶⁵ Esther Debus, *Sebilürreşad*, çev. Atilla Dirim, Libra Kitap Yayınları, İstanbul, 2009, s. 188.

İslam kardeşliğine zarar verici, tefrikaya sebep olan, Batı menşei ve gayr-i İslami bir cereyan olarak aktarılmıştı.⁴⁶⁶ İslamcı ve İslam Birliği düşüncesinde en uzun soluklu dergi özelliği taşıyan *Sebilürreşad*, Milli Mücadele yıllarında Eşref Edip ve Mehmet Akif öncülüğünde Anadolu hareketine destek vermiş ve Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli gayretler göstermiştir.⁴⁶⁷ Dergi 1925 yılında Şeyh Said olayı ile ilişkilendirilerek Takrir-i Sükun Kanunu ile kapatılmıştır.⁴⁶⁸

Mayıs 1948 yılında, 22 yıl aradan sonra tekrar çıkartılan *Sebilürreşad*, Eşref Edip tarafından idare edilmiş, İslam Birliği düşüncesine, Türk-İslam kültürüne önem vermiş ve bu doğrultuda yayınlar yapmıştır.⁴⁶⁹ 1949 yılından itibaren İslam dünyasındaki ülkelerde yaşanan olayları “İslam Dünyasından Haberler” başlığıyla ele alan dergi, İslam Birliği faaliyetlerine genişçe yer vermiştir. Eşref Edip, Müslümanlar arasında kültür birliği ve İslam Birliği'ni zorunlu görmektedir.⁴⁷⁰

1948-1966 yılları arasında 362 sayı yayınlanmış, dönemin sosyal, kültürel ve siyasi yaşamını yakından takip eden yayınlar yapılmıştır. *Sebilürreşad* dergisi'nde, Eşref Edip ile birlikte Ahmet Hamdi Akseki, Cevat Rıfat Atilhan, Ali Fuat Başgil, Ömer Nasuhi Bilmen, Yusuf Ziya Çağlı, Kamil Miras, Ömer Rıza Doğrul, Hasan Basri Çantay, Tahir Harimi Balcıoğlu, Mehmet Raif Ogan, Peyami Safa, Fethi Tevetoğlu, Mümtaz Turhan, A. Nihad Tarlan, Mehmet Kaplan, Yusuf Ziya Yörükân, Kemal Kuşçu ve Nurettin Topçu gibi kişiler yazar kadrosunda yer almıştır. Dergide 1908 yılında olduğu gibi burada da Türk milliyetçisi kalemlere rastlamak mümkündür. Caner Arabacı, derginin 1908 yılındaki *Sırat-ı Mustakim* dergisini “ilk dönem”, 1912-1925 *Sebilürreşad* adıyla yayınlanan devreyi “ikinci dönem” ve 1948 yılındakini ise “üçüncü dönem” olarak adlandırmış, derginin üç dönemdeki yayın

⁴⁶⁶ Söz konusu makaleler için bkz. Mehmed Akif Ersoy, *Safahat*, hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.161-162; Ahmed Naim Babanzade, *İslamda Irkçılık ve Milliyetçilik (İslamda Davayı Kavmiyet)* der. Ömer Lütfi Zararsız, İktal Yayınları, Ankara, 1979; M. Ertuğrul Düzdağ, *Yakın Tarihimizde Irkçılık*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s.7-8.

⁴⁶⁷ Sadık Albayrak, “Eşref Edip Fergan” *DİA*, C. 11, İstanbul, 1995, s. 473.; Arabacı, *a.g.m.* s. 158.

⁴⁶⁸ Eşref Edip, *Sebilürreşad*'ın kapatılma sürecini, “Sebilürreşadın Romanı, Sebilürreşad istiklâl Mahkemelerinde” adlı yazı dizisinde ayrıntılı olarak ele alır. Bkz. *Sebilürreşad*, 1958-1963, S. 282'den 348'e kadar olan sayılar.

⁴⁶⁹ Eşref Edip, 1940 yılında İsmail Hakkı İzmirli, Ömer Rıza Doğrul ve Kamil Miras ile birlikte İslam-Türk *Mahitülmearif Mecmuası*'nı çıkartmış, Türk-İslam Ansiklopedisinin teşekkülünde bulunmuştur. Bkz. Ayhan Aykut, “İslam-Türk Ansiklopedisi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C.23, s. 57-58.

⁴⁷⁰ Eşref Edip, “Müslüman Milletler Arasında İslam Kongresi”, *Sebilürreşad*, C. III, S. 54, Ağustos 1949, s.

politikasında temel değerlerde bir aykırılık görmemiştir. Bundan dolayı derginin yayın politikasının genel özellikleri, “muhafazakâr, milliyetçi, gelişmeci ve devletçi”dir. Ona göre derginin “genel yayın politikası ve bakış açısında önemli bir değişiklik olmamıştır. Sadece devirlerin değişmesinin getirdiği yeni gelişmeler, yeni problemler ile ilgili yayınlar öne çıkmıştır.”⁴⁷¹ Nitekim Eşref Edip için, yeni *Sebilürreşad* dergisi *Sırat-ı Mustakim-Sebilürreşad* çizgisinin devamıdır.⁴⁷² Eşref Edip, “dava”sının “Müslüman Türk Milleti”nin davası olduğunu belirtmiş, *Sebilürreşad* dergisinin kısa süre içinde, II. Meşrutiyet döneminde olduğu gibi Türkiye ve İslâm dünyasının en çok okunan mecmuası olacağı ümidini taşımıştır.⁴⁷³

Eşref Edip, *Sebilürreşad*’ın ilk sayısında derginin çıkış sebebini ve yayın politikalarını aktarmıştır. Ona göre, derginin kapatıldığı 1925 yılından 1948’e kadar birçok hadise cerayan etmişti. Dine karşı “baskı hareketi” şiddetli bir dereceye varmış, “Farmasonluğun dine ve din ehline karşı açtığı harb, manevî sahayı” harabeye çevirmişti. Dini müesseseler kapatılmış, okullardan din dersleri kaldırılmış, Halkevlerine dini eserlerin girmesi yasaklanmıştı. “İntikam ateşiyle ruhları yanan, gözleri kıpkızıl bir hale gelen farmasonluk, azgınlığını o dereceye getirdi ki, din kitaplarından âyetleri kaldırdı, camilerde hıfzı Kur’anla meşgul olanları cürmümeşhutla suçlandırdı.” Eşref Edip’e göre laiklik ilkesi doğrultusunda yapılan inkılaplar komünizmin gelişmesini sağlamıştı.⁴⁷⁴ CHP sert dille eleştirilirken Mustafa Kemal sahiplenilmiş ve onun masonluk karşıtlığı dergi sayfalarına taşınmıştır.⁴⁷⁵ Yapılan bu hareketleri mason hareketine bağlayan düşünür, “Atatürk’ün himmetiyle farmasonluk lâğvedilmiş” olmasını takdirle karşılamıştır. Eğer Atatürk olmasaydı Türk milletinin manevi yönü daha ağır yaralar alabilirdi:

“Şimdi bir yangın yerinde dolaşır gibi millet ve hükümet, bu harabeler arasında yıkılan enkazı toplamağa, bu kırık dökük şeylerle yeni bir bina kurmağa çalışıyor. İfratlar bertaraf oluyor.

⁴⁷¹ Arabacı, **a.g.m.**, s. 101.

⁴⁷² “Sebilürreşad yine o Sebilürreşad’dır. Dâva yine o dâvadır, İslâmın izzet ve şerefi dâvasıdır. Bu dâva, müslüman-Türk milletinin dâvasıdır. Müslümanlık kendi öz diyarında zelil ve hakir olmayacaktır. Kolları bağlı, kanatları kırık dökük bir halde sürünmeyecektir”, “Dâvamız İslâmın izzet ve şerefi dâvasıdır, bu dâva Müslüman Türk Milletinin dâvasıdır.” **Sebilürreşad**, s. 66.

⁴⁷³ “Dâvamız İslâmın izzet ve şerefi dâvasıdır, bu dâva Müslüman Türk Milletinin dâvasıdır.” **Sebilürreşad**, s. 67.

⁴⁷⁴ **Sebilürreşad**, C. 1, S.1, Mayıs 1948, s. 2.

⁴⁷⁵ Eşref Edip, “Müslüman Milletler Arasında İslam Kongresi”, **Sebilürreşad**, C. III, S. 54, Ağustos 1949, s.

Gasp olunan haklardan ve din hürriyetinin teminine uğraşılıyor...Şimdi memleketin muhtelif yerlerinden, birbirinden uzak mahallelerinde aynı ses geliyor: Artık Sebilürreşad çıkmaya başlasın!..”⁴⁷⁶

Sebilürreşad’ın tekrar çıkartılmasını ölümden sonra diriliş olarak niteleyen Eşref Edip, burada “Müslüman Türk Milleti” terkiğine vurgu yapmaktadır. II. Meşrutiyet dönemindeki *Sebilürreşad*’da İslamcı fikir akımı belirgin olarak görülmesine rağmen, çok partili döneme geçişte muhafazakâr-milliyetçi bir söylem dikkat çekmektedir. Eşref Edip, “imanlı ve faziletli asil Müslüman Türk Milleti”nin *Sebilürreşad* dergisinin çıkmasını ve ondan hizmet beklediğini belirtmiştir. Bu gaye ile “Allah’ın inayet ve tevfikine güvenerek”, *Sebilürreşad*’ı yeniden yayınlamaya başlamıştır.⁴⁷⁷

Müslümanlığın kendi öz diyarında “zelil” ve “hakir” olmayacağını, İslam’ın en yüce ve büyük bir din olduğunu zikreden *Sebilürreşad*, “Ne mutlu Müslümanım diyene!”⁴⁷⁸ sloganını kullanmıştır. *Sebilürreşad*, 1948’de “özgürlük ortamından istifade edeceğini” ve kapatılan din müesseselerinin tekrar açılması için gayret edeceğini duyurmuştur. Okullarda din dersleriyle beraber, din ve vicdan hürriyetine, demokrasi ve laikliğe aykırı kanunların kaldırılacağını düşünen Eşref Edip, Türkiye’de Hristiyan ve Yahudilerin ibadetlerini istediği dilde yapacağını, Müslüman Türklerin de ibadet, ezan ve tekbirlerini istedikleri lisanda yapılması için meclisin üzerine düşen görevi yerine getireceğini ümit etmiştir. Yine “İslam-Türk Anonim şirketi” kurmak hedefiyle kurumlaşmayı düşünen dergi, bunun için Müslümanların desteğini talep etmiştir.⁴⁷⁹ Eşref Edip’in bu talepleri dönemin politik atmosferini aksettirmektedir. Nitekim Çok partili dönemin başlarında CHP, dini anlamda laikliği yumuşatmaya dönük adımlar atmıştır. Sosyal bir yönü de olan din, komünizme karşı önemsenmeliydi. Eğitim kurumlarının müfredatına din dersleri konmalı, vatanın ve milletin geleceğini düşünen bir nesil yetiştirilmeliydi.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ *Sebilürreşad*, C. 1, S.1, Mayıs 1948, s. 2.

⁴⁷⁷ *Sebilürreşad*, C. 1, S.1, Mayıs 1948, s. 2.

⁴⁷⁸ “Dâvamız İslâmın izzet ve şerefi dâvasıdır, bu dâva Müslüman Türk Milletinin davasıdır.” *Sebilürreşad*, C.1, S. 5, Haziran 1948, s. 68.

⁴⁷⁹ “Allahın İnayetiyle Sebilürreşad’a Başlıyoruz”, *Sebilürreşad*, C. 1, S.1, Mayıs 1948, s. 3.

⁴⁸⁰ Tunaya, **a.g.e.**, s. 19-21.

Eşref Edip açısından “din”, partiler üstü bir olgudur. Dergisini dini bir yayın gören Eşref Edip, geçmişte olduğu gibi bundan sonra da partiler üstü bir yerde duracağını özellikle belirtmiştir. Tek yolunun “dosdoğru yol” anlamına gelen “Sıratımustakim” olduğunu belirten Eşref Edip, *Sebilürreşad*’ın hiçbir partinin tesiri ve nüfusu altına alınamayacağını, ancak kendi davasını yürütmek amacıyla partiler üzerinde etki yapacak bir misyonunun olacağını öne sürmüştür. İslam izzet ve şerefine aykırı davrananları tenkit ederken, İslam’ın izzetini ve şerefini koruyanları da destekleyecektir. 1950 seçimlerinden bir ay önce kaleme alınan “Partilerin Din Siyaseti” adlı makalede, partilerin dine yaklaşımları ve laiklik görüşleri aktarıldıktan sonra, DP’nin CHP’den bir farkının olmadığı, hatta din ve laiklik hususunda DP’nin kullandığı dilin CHP’ye göre daha sert olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸¹

Tunaya’nın işaret ettiği, Tek Parti Dönemi sonrası İslamcı cereyanın II. Meşrutiyet Dönemine nazaran ilmen zayıf ve kendi müesseselerini kuramadığı eleştirisine karşın⁴⁸² Eşref Edip’in Türk-İslam Ansiklopedisi çalışması bunun istisnaları arasında gösterilebilir. Bilindiği üzere Eşref Edip ve derginin yazar kadrosundaki bazı kişiler II. Meşrutiyet Dönemi’nin önemli düşünürlerindendi. Ancak İsmail Kara’ya göre Eşref Edip, II. Meşrutiyet dönemi de dâhil öne çıkmış bir yazar ve fikir adamlığı yoktu, sadece gazeteciydi. Eşref Edip’in, 1946 sonrasındaki yazarlığı da “belirli bir siyaset” dahilindeydi ve “sanki Cumhuriyet döneminde yetişmiş bir insan”dı.⁴⁸³ Sezai Karakoç da, ikinci kez çıkartılan *Sebilürreşad* dergisinin öncekine nazaran bilginlerden mahrum bulmuştur. Ona göre dergi, sönük, durgun bir görünümdeydi ve bünyesinde bilgin olarak sadece Ömer Nasuhi Bilmen ve Ali Himmet Berki vardı.⁴⁸⁴

2.4.1. Müslüman Türk Vurgusu

⁴⁸¹ Eşref Edip, “Partilerin Din Siyaseti”, *Sebilürreşad*, C.IV, S. 76, Nisan 1950, s. 2-7.

⁴⁸² Tunaya, *İslami Cerayanlar* 3, s. 101.

⁴⁸³ İsmail Kara, *Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye*, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2015, s. 269; Eşref Edip 1943-1944 yılları arasında İslam-Türk Ansiklopedisi ve Mecmuasını çıkarmıştır. Bkz. M. Ertuğrul Düздаğ, *Sıratımustakim - Sebilürreşad Külliyyâtı*, C. I, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayını, İstanbul 2017, s. XXI.

⁴⁸⁴ Sezai Karakoç, “Hatıralar”, *Diriliş*, C. 7, S. 60. 8 Eylül 1989, s.14.

Sebilürreşad dergisinde 1948'deki ilk sayısında “İmanlı ve faziletli asil Müslüman Türk Milleti” cümlesiyle başlayan Müslüman Türklük vurgusu göze çarpmakta ve sonraki ifadelerin çoğunda “Müslüman Türk” kavramı kullanılmaktadır.⁴⁸⁵

Eşref Edip, Milli Mücadele hatıralarını aktardığı bir yazısında mücadelesinin prensibini din ve milliyete dayandırmaktadır. Onun açısından Türklük ile İslamlık, birbirinden ayrılmaz unsurlardır: “MİLLÎ MÜCADELE ruhuyla çalıştığımız takdirde iç ve dış düşmanlarımızın engellemelerine rağmen her elden üstün olan (YED-İ KUDRETLE) Türklüğün ve ramazan ayına tesâdüf etmesi bakımından şâmil bir mânâ taşıması itibarile de İSLAMLIĞIN şeref ve itilâya mazhar kılınacağı hakkında kalbî bir itminan vermektedir.”⁴⁸⁶

Türk Ocakları'nın 18 yıllık aradan sonra 10 Mayıs 1949 tarihinde açılması üzerine *Sebilürreşad*, Türk Ocakları ile ilgili görüşlerini ortaya koymuş ve milliyetçiliğe bakışını sergilemiştir. İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Suphi Paşa konağında yaptığı açılış konuşmasını değerlendiren *Sebilürreşad*, Suphi Bey'in konuşmalarını aynen naklederek bu konuşmalardan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Halbuki Serdengeçti, Hamdullah Suphi'nin milliyetçilik ile ilgili yaptığı konuşmasını beğenmemiş, Türk Ocağı'na “Ekalliyetler Ocağı” suçlamasını yapmıştır.⁴⁸⁷ Eşref Edip de Türk Ocağı açılış toplantısına masonların, azınlık temsilcilerinin ve gayrimüslim din adamlarının katılmasını anlamsız bulmasına rağmen, Suphi Bey'in din kurumlarının milletler hayatındaki önemi ve varlığını takdir etmesini, hayırlı bir değişim olarak görmektedir. Eşref Edip açısından Türk Ocakları, 1912-1930 yılları arasında İslam'dan uzaklaşma hareketine öncülük etmiştir. On sekiz yıl aradan ve yaşanan “ibretli birçok olaydan” sonra, “Dinsiz Türkçülük” yerine “Müslüman Türkçülük” fikri kaim olması durumunda Türkocakları “hakikî surette millî bir müessese halini” alır, milleti yabancılaştırmağa ve soysuzlaştırmağa değil, hüviyeti milliyesini muhafazaya, manevî varlığını

⁴⁸⁵ “Dâvamız İslâmın İzzet ve Şerefi Dâvasıdır, Bu Dâva Müslüman Türk Milletinin Davasıdır.” *Sebilürreşad*, C.1, S. 5, Haziran 1948, s. 68

⁴⁸⁶ “Millî Mücadele! Hatıralarım”, *Sebilürreşad*, C. V, S. 109, Ağustos 1951, s. 144.

⁴⁸⁷ “Hamdullah Suphiye Soruyoruz: Açtığınız Türk Ocağı mı, Ekalliyetler Ocağı mı?!..”, *Serdengeçti*, Y. 3, S. 6, Mayıs 1949, s. 5.

yükseltmeğe cidden büyük hizmet etmiş olur”du.⁴⁸⁸ Eşref Edip’in bu iddiası, Türk Ocaklarının ilk kurulduğu II. Meşrutiyet dönemi anlayışıyla uzlaşmamaktadır. Nitekim Türk Ocakları’nın yayın organı olan *Türk Yurdu* mecmuasının aydınları, dine önem veren, Türklükle Müslümanlığı eşanlamda gören açıklamalarda bulunmuştu. Onların millet tanımı ırkçılıktan uzak “dil, din, tarih, kader, vatan”, unsurları üzerineydi.⁴⁸⁹

Suphi Bey konuşmasında laikliğin iyi anlaşılması şartıyla tehlikeli olmadığını vurgulamıştı. Ona göre dini müesseseleri halka tamamen bırakmak laik devletin bir gereği idi. Ayrıca dil konusunda aşırılığa ve zorlamağa gidilmişti, bu mevzuda bir akademinin kurulması gerekiyordu. Suphi Bey konuşmasında Türk milleti için iki tehlikeyi zikretmiştir. Birincisi komünist tehlikeydi ve gençleri bu komünizm karanlığından kurtarmak gerekiyordu. İkinci tehlike ise, din sözünü işittiğinde veya Arap harflerini gördüğünde “tüyleri ürperen inkılapçı” kesimlerdi. Ona göre din, milletlerin en eski ve sürekli müessesesidir. “Esarete uğramış milletlerin son müdafaa siperi, odur. Bazan eski dil koybolur, din yaşar, eski devlet kaybolur, din yaşar. Yeni kurulan devletlerde ilk kaynaşmayı, ilk terkibi din yapar.”⁴⁹⁰

Hamdullah Suphi’nin ortaya koyduğu bu düşünceler Eşref Edip’in de savunduğu fikirlerdi. Eşref Edip’e göre Hamdullah Suphi’nin konuşmasındaki İslam’a gösterdiği hürmet ve takdir, “selamet yolunun müjdesi”, öze dönüş mahiyetindeki “hidayet ve selamet yolu”ydı. Milletleri özüne yabancılaştıran ve maneviyatından uzaklaştıranların “hakikat üzerine çektikleri zulmet perdelerinin” bir bir kalktığını ifade eden Eşref Edip’e göre, Türk Ocakları’ndaki bu algı, bir

⁴⁸⁸ Eşref Edip, mason teşkilatlarla Türk Ocağı’nın yeniden faaliyete başlamasına rağmen “din ocaklarının” ise hala kapılarındaki kilitlerin asılı durduğunu ifade etmiştir. Eşref Edip, “Dinsiz Türkçülük, Müslüman Türkçülük”, **Sebilürreşad**, C.2, S.44, Mayıs 1949, s. 401.

⁴⁸⁹ Yalçın Yılmaz, “Türk Yurdu Dergisi’nde Milli Kimlik Unsurları Üzerine Tartışmalar (1911-1918), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 261.

⁴⁹⁰ Eski harf konusunda ise, bin yıllık medeniyetimizin tarihine mal olmuş aziz hatırası olduğunu ifade eden Suphi Bey, başka bir sorunun da dinde irtica meylini temsil edenlerde olduğunu savunmuştur. Ona göre bu irticacıların gözü hep mazidedir ve altın devrini mazide ararlar. Türk inkılabının din alanında taassubun karşımıza diktiği ifratlardan dolayı inkılapların da ifratlara saptığını düşünen Suphi Bey, bu ifratlardan yavaş yavaş ayrılmakta olduğunu söyler. Bundan dolayı hükümetin din adamı yetiştirmesinin zorunluluğunu şöyle savunmuştu: “İlahiyat Fakültemizin yetiştireceği güzidelerin en müstaitleri dışarıda ikmal eder ve bizi bu mevzuda icap ettikçe milletlerarası içtimalarda temsil etmek imkânını elde ederler. Ve mâbedlerimizin kürsüleri de şimdiki din adamları nesli tükenmeden ilim, iman ve belâgat sahibi yeni mürşidlere kavuşur.” “Türkçülük ve Din, Yeni Türk Ocağının Açılış Töreni”, **Sebilürreşad**, C.2, S.44, Mayıs 1949, s. 400.

zamanlar önü alınmayacak şekilde milleti öz varlığından uzaklaştırmayı kendilerine şiar edinen “sapık hareketler”in yerini almıştı.⁴⁹¹

Eşref Edip, Türklüğe karşı yaklaşımında, Türklüğün dayandığı en önemli kuvvetin din olduğunu belirtmiştir. Ona göre “hakikî Türkçü olmanın bir neticesi de samimî dindar ve Müslüman olmaktır.” Çünkü Türk milletinin geneli Müslümandı, “en mukaddes saydığı din duygusu”na karşı hissiz ve kayıtsız kalamazdı. Bu bağlamda “hem Türkçü, hem dinsiz olmak bir tezat ve tenakuz”du. Türk milletinin mimarisine, edebiyatına, müziğine, ahlakına, ırkına, gelenek ve göreneklerine, hasılı milleti meydana getiren tüm unsurlarına “din” karışmıştır, Türk milleti “maddî ve manevî” hayatının bütün alanlarında hakim olan din duygusundan uzak kalamazdı. “İtrînin tekbirini hissetmiyen, Süleyman Çelebinin mevlûdundan bir şey anlamıyan. Yunus Emrenin İlâhilerini dinlemiyen adamın Türklüğünden şüphe ederiz. Onun bizden olduğunu kabul etmek için vesikalara muhtacız. Din duygusu, Türkçülüğün dayandığı kuvvetlerin başındadır. Dindar adamın aynı vasıflardaki dinsiz adama her bakımdan üstün olduğuna şüphe var mıdır?”⁴⁹²

Hakiki bir Türkçünün en büyük ve başlıca görevinin “akidelere” kapılmadan Türk milletini korumak olduğunu ifade eden Eşref Edip, Türkçülüğün en büyük düşmanının, komünizm ve masonluk olduğunu belirtmiştir. Komünizm ve masonluğun ise en büyük düşmanlarından biri din, diğeri de milliyettir. Türk çocuklarını Türk Ocakları’na gitmeye teşvik eden Eşref Edip, milletin Halk Evleri’ne karşı mesafeli olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu mesafenin sebebi, Halkevleri’nin kütüphanesinde dini eserlere yasak getirmesi, aşırı sol fikirlerin ve masonluğun etkisi ve tesiri altında olmasıydı. Eşref Edip, Türk Ocağı’nın din ve milliyet duygusunu bir gören yaklaşımının müsbet olacağını ve beklentilerini şöyle dile getirmiştir: “Acaba Türkocakları da Masonların nüfuzu altında kalarak ve lâikliği bir maske ittihaz ederek kütüphanelerine dinî eserleri sokmamak, dinî mevzularda söz söyletmemek gibi bir yol mu tutacaktır? Yoksa din duygusuyla,

⁴⁹¹ Eşref Edip, “Dinsiz Türkçülük, Müslüman Türkçülük”, **Sebilürreşad**, C.2, S.44, Mayıs 1949, s. 401.

⁴⁹² **a.e.**, s. 402.

milliyet duygusunu kaynaştırmak bu suretle esaslı bir vahdet temin etmek gayesini mi tâkip edecektir?”⁴⁹³

Eşref Edip, “Sebilürreşadın Romanı” adlı yazı dizisinde derginin tüm serüvenini anlatmıştır. 1925 yılında İstiklal Mahkemesi’nde yargılanırken mahkeme azası Kırımlı Lütfü Müfid Bey’le yaşadığı diyalogda milliyetçiliğe ilişkin birtakım görüşler beyan etmiştir. Müfid Bey’in “sizce bir memleketin bekâ ve saadeti din fikriyle mi, yoksa milliyet fikriyle mi kaaimdir?” sualine karşılık, din ve milliyet fikirlerinin birbirine zıt olmadığı; Türk Ocakları’nın ülkeye zararlı mı yoksa faydalı mı sualine ise “faydalı” olduğu cevabını vermiştir. Türk Ocakları’nın II. Meşrutiyet döneminde “Cengiz Yasalarına dönme” eğilimini ise zararlı bulmuştur. Mahkeme reisinin “bu memlekette mücadeleyi kazanan milliyetçilik mefkûresi olduğuna kâni misiniz ?” sorusuna, “millet ile din tearuz etmez ki beyefendi” cevabını vermiş, fakat bu cevap mahkeme reisini tatmin etmemiştir. Soruya doğrudan cevap vermesi istenilen Eşref Edip, Türkçülerin de, İslamcıların da Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasında birlikte hareket ettiğini ve her iki akımın da İstiklal Harbi’nin kazanılmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine kendisine *Sebilürreşad*’ın Türkçülük lehine neden yazılar yazmadığı sorulmuştur. Eşref Edip, Türkçülük lehine yazmaktan maksat eğer Türk dili ve edebiyatına hizmet etmekse zaten derginin yayınlarıyla bunu gerçekleştirdiğini; yok eğer Türkçülük lehine yazmaktan maksat siyasi anlamda Türkçülüğe destek vermek ise, bu konuda milli şair Akif’in Türkçülüğünden başka düşüncesinin olmadığını beyan etmiştir. Eşref Edip, *Sebilürreşad*’ın, İslam veya Türk Harsı’ndan hangisini savunduğu sualine karşı, bu iki harsın birbirinden ayrılmayacağını izah etmiş, Türkler hakkındaki görüşünü şu cümlelerle dile getirmiştir: “Herşeyi kurtaran Türklerdir, Türkler bütün milletlerin gözbebeğidir. Asırlardanberi koca bir garb âlemine karşı sinisini geren, mücadeleden mücadeleye atılan, Türklerdir.. Akvam-ı islâmiye içinde en iyi müslümanlar Türklerdir. İslâmiyet, her millet’den ziyade, Türkün fitratına uygun gelmiş ve Türkün fitratını almıştır. İslâmı yükseltecek milletlerin başında Türkler” gelir.⁴⁹⁴ Eşref Edip,

⁴⁹³ Eşref Edip, “Dinsiz Türkçülük, Müslüman Türkçülük”, *Sebilürreşad*, C.2, S.44, Mayıs 1949, s. 402.

⁴⁹⁴ Müslümanlığın Türk’ün fitratına ne kadar uygun olduğunu daha önce de uzun uzadıya yazdığını ifade eden Eşref Edip, Lütfü Müfid ile II. Meşrutiyet döneminde Heybeliada’da Türkçülük konusunda münakaşa ettiğini ve Müfid’in müfrit bir Türkçü olduğunu kaydeder. Ancak şimdi “O, istiklâl

Türklerin İslam ile yakınlığını fitrat merkezli ele almıştır. Bu bakış açısı, ruh ile beden arasındakine benzer bir ilişkidir. Böylece Türklerin milliyeti ile İslam'ın maneviyatı Eşref Edip'e göre Türk'ün ruhunda en uygun terkibine ulaşmıştır.

Sebilürreşad, Adnan Menderes'in 1952'de Adana'daki mitinginde "Türk milleti Müslümandır ve Müslüman Kalacaktır. Artık bu milletin mukaddes dininden ve vicdanından elinizi çekiniz. Onun vicdan hürriyetine tecavüze kalkışmayınız"⁴⁹⁵ cümleleri, memnuniyetle karşılanmıştı. Ona göre, Batıcı ve Kemalistlerin irtica suçlamalarına karşın, Türklerin Müslümanlığı ve Milli Mücadele de İslami ruhun önemi yadsınamazdı. CHP iktidarının 27 yıllık din siyasetinde milletin dini hassasiyetlerini çiğnediği, Köy Enstitüleri aracılığıyla komünizmi yaydığı, milliyetçi gençlere işkence ettiği gibi birçok örnek verilmiştir.⁴⁹⁶

Sebilürreşad dergisi, Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında İslam Birliği düşüncesi üzerinde durmuş ve diğer Müslüman ülkelerle bağlar kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yıllarda, bilhassa Pakistan ile İslam Birliği fikri ekseninde bir yakınlaşma hâkimdir. *Sebilürreşad*'da, Müslümanların birliği şartının Türklere bağlandığı da açıkça görülmektedir. Bu "tarihi görev"i yerine getirecek olan Türklerin ise her şeyden önce Müslüman kimliğine dönmesi gerekli görülmüştür. Pakistan halkının Türklere gösterdiği sevginin kaynağında da zaten Türklerin Müslümanlığı vardır. Ayrıca bu iki kardeş ülke arasında yaşanacak birliğin, diğer Müslüman ülkelere de bir kuvvet ve istikar sağlayacağını altı çizilmiştir.⁴⁹⁷ İslam dünyasıyla bağlar kurulmaya çalışılan bu dönemde *Sebilürreşad*, "İslam Dünyasının Lideri Türkiye" haber başlığıyla, Türk milletinin, Arap ve İslam âleminde de bir öncü olarak görüldüğünü aktarmıştır.⁴⁹⁸

mahkemesi hâkimi, biz ise hiyaneti vataniyye ile müttehem bir maznun. Dar ağaçları mahkeme kapısının önünde" açıklamasını yapmış, konuşacağı cümlelere dikkat etmesi gerektiğini ifade etmişti. Eşref Edip, "Sebilürreşadın Romanı 35, *Sebilürreşad* İstiklal Mahkemelerinde, *Sebilürreşad*, C. IV, S. 339, Temmuz 1962, s. 217-219.

⁴⁹⁵ Adnan Menderes, bu konuşmasında DP'nin laiklik anlayışının din taraftarı ve aleyhtarlığı olmadığı, dinin bir takım cemiyet veya siyasilerin amaçları alet olarak kullanılmasına müsaade edilmeyeceğini beyan etmiştir. Bkz. *Akşam*, S. 12275, 7 Aralık 1952, s.1.

⁴⁹⁶ "Türk Milleti Müslümandır ve Müslüman Kalacaktır", *Sebilürreşad*, C. VI, S. 144. Aralık 1952, s. 232-233.

⁴⁹⁷ "Pakistanlıların Türklere Sevgisi", *Sebilürreşad*, C. IV, S. 91, Kasım 1950, s. 253.

⁴⁹⁸ "İslam Dünyasının Lideri Türkiye", *Sebilürreşad*, C. VIII, S. 194, Nisan 1955, s. 304.

Sebilürreşad, Kore'ye gönderilen Türk askerlerinin, göğüslerinde Kur'an taşıdığını yazmış ve "Türk Ordusunun Rehberi Kur'an'dır"⁴⁹⁹ manşetini okurlarıyla paylaşmıştır. Yine "Türkler Seyfül İslamdır", "Türk Bayrağı İslam Bayrağıdır" başlığıyla Müslümanlık ile Türk birlikteliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca *Zafer Gazetesi* Kore muhabirinin anlatımı dergide genişçe yer almıştır. Muhabirin aktardığına göre Seylan müftüsü, Türk bayrağının İslam bayrağı olduğunu ve Türk bayrağının kendi camilerine asıldığını ifade etmiştir. Yine müftünün, muhabire; Türkiye'de ezanın Arapça olarak okunmaya başlamasının doğru olup olmadığı, şimdiye kadar Türkiye'nin İslam dinini bıraktığı ve bundan sonra da İslam'dan uzaklaşmaya niyetlerinin olup olmadığı sorulduktan sonra, müftü şu ifadeleri kullanmıştır: "Biz sizi, yani Türkleri asırlardanberi seyfülislam [İslâm'ın Kılıcı] olarak tanırız. İsterse 500 milyonluk başka bir İslam devleti olsun, siz bizim yine liderimizsiniz. Aramızda selam ve ezan yegâne irtibat ve birlik işaretidir. Bunun Arapça olması zaruridir. Yoksa her dilde Allaha hitab edilebilir. Kul çağrılabilir. Biz bu ezana bunun için bu kadar kıymet veriyoruz."⁵⁰⁰

Sebilürreşad dergisinde Türklerin Müslüman kimliği ön plana çıkarılmış, din Türk milliyetçiliğinin en önemli unsuru olarak görülmüştür. Derginin diğer yazarlarından Cevat Rifat Atilhan, Türkiye'ye din ve milliyet ayrılığının Tanzimat'la birlikte geliştiğini belirtmiştir. Ona göre bu akımlar 1908 yılındaki İttihatçıların yönetiminde açığa çıkmıştı. Lozan'da hedeflerine varan düşmanlar bundan sonra da Türkiye üzerindeki emellerine devam etmekteydi. Burada Yahudilerin büyük gayretleri olmuştu, en büyük hedefleriye, "Müslüman Türkün imhasıdır." Ancak bilinen bir şey vardı ve tarih de şunu ispatlamıştır ki, "Türkün rehberliği" olmadan İslam Birliği kurulamazdı. İşte bundan dolayı öncelikle diğer Müslüman milletleri Türklerden koparma gayretine girmişlerdi. Düşmanların bu kötülüğü ve bazı Müslüman Türklerin de gafleti yüzünden "hissiyyati diniyye ve milliyye" zaafa uğramıştı. Atilhan, Türklerin İslam'a yakınlaşması şartıyla, tarihi görevi olan liderlik sıfatını kullanarak İslam Birliği hedefini gerçekleştireceğine inanmaktadır.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ "Türk Ordusunun Rehberi Kur'an'dır", *Sebilürreşad*, C. IV, S. 91, Kasım 1950, s. 254.

⁵⁰⁰ "Türkler Seyfülislamdır", *Sebilürreşad*, C. IV, S. 91, Kasım 1950, s. 255.

⁵⁰¹ Cevat Rifat Atilhan, "Din ve Milli Gayret", *Sebilürreşad*, Cilt X Sayı: 233, Kasım 1956, s. 125

Sebilürreşad'ın diğer bir yazarı Halil Aslangül de Türklerin İslam diniyle olan bağına değinmiştir. Ona göre Türkler dünya tarihinde elde ettikleri mevkiye İslam sayesinde ulaşmıştı. Aynı şekilde Türkler Müslüman olduktan sonra İslam'a birçok hizmeti de olmuştu. Türkler inançlarında, dostluklarında samimi ve mütevazı oldukları kadar düşmanlarına karşı savaşçı bir millettir. "Eğer Türkler İslâm camiasına girmemiş olsalardı, Müslümanlık bu kadar çabuk yayılmaz ve İslâmiyet, âlemşümül olmazdı." Aslangül'ün *Sebilürreşad*'daki bu yazısında Türklerin meziyetleri şöyle sıralanmıştır: "Türkler İslâmiyet gibi yurtseverliği, kahramanlığı, insan haklarına riayeti ve insaniyete hizmeti, milletlerle dostane münasebetleri değerlendiren ve en mütekâmil bir dini benimsedikten sonra hârikalar, mucizeler yaratmışlar, Türklüğün şan ve şerefini, İslâmiyetin şevketini kat kat arttırmışlardır." Türklerin meziyetleri sadece "cengâverlikten" ibaret değildi. Türkler ilim ve irfan sahasında da büyük hizmetleri olan "mümtaz şahsiyetler" yetiştirmiştir.⁵⁰²

Ayrıca Avrupa'nın uyanışı, medeniyet ve marifetinin gelişiminde de Müslüman Türklerin büyük hizmetlerinin vurgulandığı makalede, Kur'an'daki "Allah öyle bir kavim getirir ki, onlar Allah'ı Allah da onları sever" ayetinde geçen "bir kavim" Türkler kabul edilmişti.⁵⁰³ Yine Hz. Peygamberin İstanbul'un fethi hakkındaki müjdelenen millet ve "Ümmetimden bir millet, kıyamete kadar hak yolunda sabit ve düşmanlarına galip olarak bulunacaktır" hadisi Türklerin Müslümanlığına vurgu için kullanılmıştır.⁵⁰⁴

Sebilürreşad yazarlarından M. Ali Uğur, "Milliyet Anlayışımız, Sebilürreşadın Elli Yıllık Mukaddes Davası" adlı makalesinde milliyetçiliği İslam'ın esas anlayışlarından biri olarak görmüştür. Görüşlerini M. Sait Çekmegil'in konferans olarak hazırladığı, daha sonra kitap olarak bastığı "Milliyet Anlayışımız" adlı eserine dayandıran Uğur, bu eserin yarım asırlık *Sebilürreşad* dergisinin "mukaddes ve ana davalarından birinin artık Kahraman Türk gençliğine" mal olması yönüyle önemini aktarmıştır. Ona göre milliyet anlayışını peygamber ve ondan sonra gelen âlimler tarif etmişti. "Müslüman Türklerin elli yıllık sözcüsü" *Sebilürreşad*'ın

⁵⁰² Halil Aslangül, "Türkün Tarihteki Mümtaz Mevkii", *Sebilürreşad*, C. IX, S. 210, Aralık 1955, s. 159-160.

⁵⁰³ Aynı konuya temas eden Said Nursi'nin eseri için bkz. Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyyatından Mektubat**, rnk Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 346-347.

⁵⁰⁴ Aslangül, **a.g.e.**, s. 160.

sahibi Eşref Edip ve onun yakın arkadaşı Mehmet Akif'te milliyet konusunu aynı şekilde açıklamışlardı. Müslümanın milliyet anlayışı Tanzimattan beri tahrife uğramıştı. Tanzimat hareketiyle ilim, tarih ve sanat adına girilen ve düşmanlar tarafından idare eden yıkıcı cerayanlarla, İslamın milliyet anlayışı bırakılmış, kavmiyetçilik takip edilmişti. Tefrikaya yol açan bu cereyana İttihat ve Terakki alet olmuştu.⁵⁰⁵

Uğur'un referans aldığı eser M. Said Çekmegil tarafından 1959 yılında "Milliyet Anlayışımız" adıyla yayınlanmıştır. Çekmegil, eserinin önsözünde "İşbu eserimizi, bizzat yaratıcısı tarafından seçilerek isimlendirilen sevgili milletimize naçizane ithaf ediyorum"⁵⁰⁶ şeklinde giriş yapmıştır. Millet kavramını dini temelde ele alan müellif, kavramın Kur'an bağlamından kopararak Batı'nın "nation", Türkiye'deki karşılığı olan "kavim" yerine kullanılmasını doğru bulmamıştır.⁵⁰⁷ Çekmegil, daha önce ele aldığımız muhafazakâr dergilerin çoğunda yazılar yazmış, fikirleri muhafazakârlarca takip edilmiştir.

2.4.2. İslamiyet Kalesine Düşman Üç Cephe

Eşref Edip, Türk milletini ve devletini tehdit eden tehlikeleri, "Kara, Sarı ve Kızıl İrtica" şeklinde sıralamıştır. Ona göre Kara İrtica, Türkleri Hristiyanlaştırmak; Sarı İrtica, Masonluk ve Yahudilik; Kızıl İrtica ise, Komünizm ve dinsizliktir. *Sebilürreşad*'ın 1948 yılından sonraki düşüncesini özetleyen "İslam kalesine düşman" bu üç cephe, 1966 yılına kadar derginin yayın politikası olmuştur. Dergi Türklerin Müslümanlığı, komünizm ve masonluk aleyhtarı ekseninde yayınlarına devam etmiştir. Yazara göre, "üç büyük ejder" olan bu cephe, Türk milletinin manevi varlığına saldırmakta ve Türkün Müslümanlığını yıkmakta birleşirler. Bu ejderler her ne kadar ayrı bir cephe olsa da aynı amacı gütmekte ve ortak hedefte birleşmektedirler.

Türk milletinin bu üç büyük düşman tehlikesinin karşısında olduğunu ifade eden Edip, Türk devletinin de bu tehlikeye karşı savaşmasını "ölüm kalım meselesi"

⁵⁰⁵ M. Ali Uğur, "Milliyet Anlayışımız, Sebilürreşadın Elli Yıllık Mukaddes Davası", *Sebilürreşad*, C. XII, S. 297, Kasım 1959, s. 357.

⁵⁰⁶ M. Said Çekmegil, *Milliyet Anlayışımız*, Sanih Kütüphanesi Yayınları, Malatya, 1959, 95.

⁵⁰⁷ a.g.e., s. 95.

olarak görürken, Tek Parti Dönemi eleştirisi niteliğinde olan bu konu, milletin gerçek temsilcileri olan DP'nin "imanlı ve şuurlu" vekillerinin dikkatlerine sunulmuştur.⁵⁰⁸ *Sebilürreşad*, birçok sayısında, komünizm, siyonizm, masonluk ve misyonerlik eleştirisini devam ettirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın da bu tehlikeleri sezdiği ve bunlara karşı mücadelesi muhtelif sayılarda mevzu bahis edilmiştir. İnkılapçı olarak tarif edilen Kemalistler ile Mustafa Kemal burada birbirinden ayrılmış ve Atatürk'ün İstiklal Harbi'ndeki liderliği takdir edilmiştir.⁵⁰⁹

2.4.2.1. Türk Milletini Hristiyanlaştırmak İsteyen Kara İrtica

Bu ejderlerin biri olan kara kuvvet, Türk milletini Hristiyanlaştırma amacını gütmektedir. Büyük güce sahip olan bu kuvvetin arkasında muazzam bir misyoner teşkilatı vardır. Türkleri Hristiyanlaştırmak isteyen bu teşkilatların arkasında da Avrupa ve Amerika'da ekonomik gücü büyük misyonerler bulunur. Bir asırdan beridir Türkler'i Hristiyanlaştırmak isteyen bu "kara şapkalı, kara papazlar", doğrudan maksatlarına ulaşamayacaklarını anladığından yerli misyonerler yetiştirmeyi planlamışlardır. Bunlar Türk toprakları üzerinde açtıkları okullarda ve kurumlarda kendi amaçlarına hizmet edecek adamlar yetiştirmede başarılı olmuşlardır. Eşref Edip yetiştirilen yerli misyonerlerin ilk görevini şu cümlelerle izah etmiştir:

"Türkün dinine, müslümanlığa karşı her ne vesile ile olursa olsun, mütemadiyen savlet etmekten ibarettir. Hiçbir fırsat kaçırılmayacak, islâmiyetin medeniyete uyar bir din olmadığı, geri bir din olduğu, Kurunu Vustaya ait olan hükümlerin bugün tatbik kabiliyeti kalmadığı propaganda yapılacak. Gazeteler, kitaplar, muallimler, muharrirler, müellifler taarruzlarını hep bu noktaya teksif edecekler. Bu yerli misyonerler hükümet kuvvetlerini ele geçirerek müslümanlığın temellerini sarsacak tedbirler ittihaz edecekler: Bu yolda kanunlar yapacaklar, mekteplerden din derslerini kaldıracaklar, türlü türlü tazyik ve baskılarla islâmın kolunu kanadını kıracaklar, hükümetten ayıracaklar, ona hiç bir hayat ve inkişaf hakkı vermiyecekler. Bütün din adamlarını tahkir ve tezvil

⁵⁰⁸ Eşref Edip, "Türk Milletini Tehdit Eden Tehlikeler", *Sebilürreşad*, C. IV, S. 91, Kasım 1950, s. 242.

⁵⁰⁹ Siyonizm, Komünizm, Misyonerlik ve Masonluk ile ilgili yazılar için bkz. *Sebilürreşad*, C. I, S. 7, 10, 12; C. II, S. 29, 32, 38; C. III, S. 59-60; C. IV, S. 89; C. V, S. 89, 103, C. 6, S. 145, C. 10, S. 226; Atatürk'ün bu üç cepheye karşı mücadelesiyle ilgili bkz. *Sebilürreşad*, C. VI, S. 143, C. 10, S. 248, C. XIV, S. 342, C. XV, S. 358.

edecekler, aç bırakıp süründürecektir, bütün İslâm müesseselerini kapatacaklar, bu suretle İslâm kalesini içinden yıkacaklar. Türk milletini müslümanlıktan tecrit ettikten sonra hristiyan cemiyetleri kurarak birer ikişer, üçer beşer Türkleri hristiyanlaştırmaya başlayacaklar. Bir fırsat düşünce açıktan açığa hristiyanlığı resmen ilân edecekler.”⁵¹⁰

Eşref Edip bu eleştirilerinde CHP yönetimini hedef almakta ve Tek Parti dönemi uygulamalarının Müslüman Türk milletini “Hristiyanlaştırma” eğiliminin olduğunu ima etmektedir. Ona göre, şapka inkılabında olduğu gibi, 20. yüzyılın yarısından sonra da darağaçları kurularak ortalığa dehşet saçılacak, Hristiyanlık Türk milletine zorla kabul ettirilecekti. “İslâm kalesine” sürekli saldıran bu tehlike “Çankayada teşkil edilen protestan cemiyeti”ydi. Bu cemiyete Kâzım Karabekir engel olmasaydı, Hristiyanlık “alenen ve resmen ilân edilecekti.”⁵¹¹

Kara İrtica’yı “Türkleri Hristiyanlaştırma projesi” olarak açıklayan Eşref Edip’e göre, “kara mürtecilerin kara listesi” Çankaya ve CHP’nin “mahzenlerinde” saklıdır. İslam hükümlerinin zamana uymadığını ısrarla savunan ve İslam’ı gericilik olarak değerlendiren bu kimseler, Hristiyanlığa ise hiçbir tenkitte bulunmazlar. “Çankaya ve Halk Partisinin mahzenlerinde saklı olan Protestan cemiyetinin kara listesine dahil olanlar bunların elebaşlarıdır.”⁵¹² Eşref Edip, kara irtica şeklinde tanımladığı tehlikeyi Kazım Karabekir’in engellediğini düşünmektedir. Nitekim Karabekir’in ifadesine göre 18 Temmuz 1923’te Teşkilat-ı Esasiye görüşmeleri esnasında Mahmut Esat Bozkurt ve Fethi Okyar İslam’ın terakkiye mani bir din olduğunu beyan etmişti. Türklerin Hristiyan olması teklifine engel olduğunu ifade eden Karabekir Türklerin Müslümalığına vurgu yapmıştı.⁵¹³

2.4.2.2. Türkü Yahudileştirmek İsteyen Sarı İrtica

Eşref Edip’e göre, “Türkün dinine, imanına saldıran ejderlerin ikincisi”, “sarı kuvvet”tir. Yahudi ve mason kuvveti olan sarı kuvvet, farklı bir cepheden sürekli

⁵¹⁰ Eşref Edip, “Türk Milletini Tehdit Eden Tehlikeler”, *Sebilürreşad*, C. IV, S. 91, Kasım 1950, s. 243.

⁵¹¹ a.y.

⁵¹² a.g.e., s. 245.

⁵¹³ Kazım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, C. 2, Haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 867; Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası: İnkılap Hareketimiz*, Hz. Faruk Ezerengin, Emre Yayınları, İstanbul, t. yok, s. 142-147.

Müslümanlığa saldırır. Farmasonlar ve Siyonistler, bütün cemiyetleri, milli teşekkülleri, özellikle de basını ele geçirirler ve Müslümanlığı yıkmaya uğraşırlar. Bu hedeflerinin “vasıtalari” da bazı “dönme yazarlar”dır. Ona göre, bu yazarlar aslında Yahudi olduğundan “Türk milletini Yahudileştirmeyi” esas gaye belirlemişlerdi. Bunlar planlarını sinsice yaparlar. Yahudiler İslam milletleri içinde orduyu da yanına alarak bir hükümet kurmak suretiyle Müslümanlığa karşı savaşını açığa çıkarırlar.⁵¹⁴

Eşref Edip, Türk’ün Müslümanlığına düşman olduğunu ileri sürdüğü “sarı irtica”da CHP ve Kemalistler de hedef alınmıştır. Ona göre, bunlar gazeteleriyle, Türk’ün Müslümanlığına taarruz ederler. Ezanın Arapça okunması, din derslerinin müfredata alınması ve Kur’an’ın radyoda okunması üzerine CHP ve Kemalist basının irtica suçlamaları ve bu durumun Atatürk inkılaplarına aykırı olduğu tepkisine karşı, Menderes’in verdiği mücadele takdir edilirken, esas davanın “Masonlukla Müslümanlık arasındaki Mücadele” olduğu söylenmiştir. Ayrıca *Sebilürreşad*, DP’nin bu yöndeki çalışmalarını ve CHP’nin buna tepkisini, “Küfür ile iman, delaletle hidayet”in kavgası olarak nitelemiş,⁵¹⁵ DP’ye karşı olan görüşlerinde değişikliğe gitmiştir.⁵¹⁶

Eşref Edip, Sarı Kuvvet olarak isimlendirdiği cephenin emellerini “müthiş İslâmiyet ve şeriat düşmanı” şeklinde tarif etmiştir. Ona göre bu kuvvet bir zamanlar Osmanlı padişahı tarafından Müslümanlaşan Hahambaşı Sabatay Sevi’nin intikamını almayı düşünmekteydi. Onlar için Türklerden bunun intikamını almanın zamanıydı. Filistin’de kurulan Yahudi hükümeti masonlar için “büyük istinatgâh”tı. Yahudilerin en büyük hedefi Türkiye ile komşu olmak ve Türkiye’nin tüm güney sahillerini ele geçirerek genişlemektir. Böylece Türkler kuşatılarak sömürülecekti. ABD başkanı Truman’ın da “Büyük İsrail hükümeti’nden kastedtiği mâna” buydu. Masonluk teşkilatı Yahudilerin kontrolü altında olduğundan Siyonistler bu teşkilat aracılığıyla Türk milletinin kaderi üzerinde “hâkim rolü” oynayabilirdi. Ayrıca Siyonizmin Türkiye’de “fahri ve çok sadık misyonerleri” vardı, Yahudiler ve “dönme

⁵¹⁴ “Esas Dava Masonlukla Müslümanlık Arasındaki Mücadeledir”, *Sebilürreşad*, C. IV, S. 96, Şubat 1951, s. 322.

⁵¹⁵ a.y.

⁵¹⁶ Eşref Edip “Partilerin Din Siyaseti” adlı makalesinde DP’nin din ve laiklik konusundaki görüşlerini sert bir dille eleştirmişti. Eşref Edip, “Partilerin Din Siyaseti”, *Sebilürreşad*, C.IV, S. 76, Nisan 1950, s. 2-7.

muaharripler” bunlardandı. Yahudiler masonlara sermayeyi temin ederek teşkilatlanmasını sağlar, “dönme muaharripler” de çıkarttıkları gazeteleriyle “İslâm kalesine” saldırılarda bulunurlar.⁵¹⁷

Eşref Edip, Siyonizmin tüm dünyadaki ana umdesinin milletlerin milli ve dini yönlerini zayıflatmak olduğunu altını çizmiştir. Ona göre Yahudiler bulundukları toplumun içinde barınabilmek için her aracı kullanırlar, milletleri dinden ve milli şuurdan uzaklaştırma yolunda önlerine çıkan engelleri saf dışı bırakırlar. En büyük korkuları da Türk-Arap birlikteliğinden oluşacak bir İslam Birliği projesidir. Ortaya attıkları, “insaniyet” prensibi ise sadece bir “maske”dir. Bütün dünya milletlerini bu maskeyle aldatarak, milletlerin mukadderatına hâkim olmuşlardır. Bunlar Müslüman kılığına girerler, millet ve din adına nutuklar da verirler. Kendilerini Türk ve Müslüman olarak tanıtan masonların en önemli maskeleri de laikliktir. Eşref Edip, açıklamaya çalıştığı “sarı kuvvet” ile CHP, Kemalizm ve laikliğe göndermede bulunarak “Müslüman-Türk” formülasyonunu önemsemiştir. Ona göre, 33 dereceli Farmason olan ABD başkanı Truman’ın cihanşümül nüfuzu ve Yahudilerin dünyadaki ekonomik güçleri düşünülürse Yahudi kuvvetinin dehşeti anlaşılır. Türkiye’deki Yahudi sermayesi, Farmason teşkilatı ve yazarlarının İslam’a saldırıları, Türk’ün manevi varlığından soyutlanması açısından büyük bir tehlikedir.⁵¹⁸

2.4.2.3. Türk Milletini Dinsizleştirmek İsteyen Kızıl İrtica

Eşref Edip açısından Türk milleti için üçüncü tehlikeli unsur “Kızıl kuvvet”dir. Komünizm kuvvetinin Müslümanlığa ve Türklüğe zararları şöyle sıralanmıştır:

⁵¹⁷ Eşref Edip, “Türk Milletini Tehdit Eden Tehlikeler”, **Sebilürreşad**, C. IV, S. 91, Kasım 1950, s. 242; *Sebilürreşad*, yaptığı yayımlarda masonların Müslüman Türk kimliğine saldırılarını ele alırken, Atatürk’ün masonlara karşı oluşu ve mason teşkilatlarını kapattığını, sıkça dile getirmiştir. Bu konuyla ilgili olarak birçok sayıda makalelere rastlayabiliriz. Örnek olması hasebiyle bkz. M. Raif Ogan, “Atatürk Masonluğu Niçin İlga Etti”, **Sebilürreşad**, C.II, S. 31, Şubat 1949, s. 85.

⁵¹⁸ Eşref Edip, “Türk Milletini Tehdit Eden Tehlikeler”, **Sebilürreşad**, C. IV, S. 91, Kasım 1950, s. 242-243.

“Türkün iman kalesini yıkarak onu kıpkızıl dinsiz bir cemiyet haline sokmağa savaşıır. Bunun da arkasında iki yüz milyonluk muazzam bir devlet vardır. Bu tehlike de müthiştir. Bu tehlike yeni başgösterdi. Diğer kuvvetlerin mütemadi savletleri, bilhassa son bir çeyrek asır zarfında hükümet kuvvetini ellerine geçirmek suretiyle yaptıkları cebri tazyikler neticesi olarak İslâm kalesi yıkıldıktan sonra bu tehlike meydana çıktı. Yeni nesil din terbiyesinden mahrum bırakılınca bunların içinde kızıl komünistliğe âlet olan bir kısım yerli kızıl misyonerler peyda oldu. Bu suretle önüne geçilmesi müşkül bir tehlike oldu. Bu da şimdi İslâm kalesine en müthiş hücumlarda bulunmaktadır.”⁵¹⁹

Eşref Edip, Ankara hükümetinin ilk kuruluşunda bazı liderlerin komünist bir anlayışla Müslümanlığa karşı cephe aldığını düşünmektedir.⁵²⁰ Ona göre yapılan inkılaplarla ve Halkevleri’nin çalışmalarıyla Müslümanlığa karşı baskı yapılmıştı. Bu baskılar, “diktatörlük, şeflik devri olan bir çeyrek asır” boyunca devam etmiştir. Bu şartlar altında yetişen nesillerden komünizme hizmet edecek unsurlar doğmuştur. Özellikle Milli Eğitim Bakanlığı komünistleri korumuş, onları yetiştirecek enstitüler kurmuş, komünist yazarların “kızıl neşriyatı”nı çoğaltmasına destek olmuş ve “komünist misyonerlerin” yetişmesine katkı sağlamıştır. Eşref Edip Türkiye’de Sovyet Rusya’dan güç alarak “dinsizliği açıktan açığa terviç ve müdafaa eden bir zümre”nin ortaya çıktığını ve “Türk milletinin dini olan müslümanlığa karşı” saldırıya geçtiğini düşünmektedir. Ona göre “açık bir dinsizlik” olan komünistlik, Müslüman Türklük için tehlikeli bir vaziyet almıştır.⁵²¹

Eşref Edip açısından, bu “üç ejder” çeyrek asırdan beridir elbirliği yaparak Türk milletinin dinini yıkmak için tahribatlar yapmıştı. Bu tahribatları kırk beş madde halinde sunan Eşref Edip, Cumhuriyet Dönemi’nde din alanında yapılan inkılapları tahribat olarak tek tek sıralamış, CHP’nin bu inkılapları tamamlamadan yıkılıp gittiğini ileri sürmüştür. Bu ruhun tümüyle yok olmadığını yazan Eşref Edip, bunların “inine çekilmiş ejderhalar” gibi fırsat kolladığını iddia etmiştir. “Eğer bu tehlikeleri millet başına musallat eden Halk Partisi yıkılmasaydı, İslâmiyetin bu

⁵¹⁹ a.g.e., s. 243-244.

⁵²⁰ Sebilürreşad buradaki komünist liderlerin adını zikretmez. Ancak CHP dönemi ve 27 Mayıs 1960 sonrası siyasi ortamda, Mustafa Kemal Paşa’nın dindarlığı ve komünizm karşıtlığı ön plana çıkartılır. Özellikle 1960 sonrası oluşan Sol Kemalist anlayışı, Atatürk istismarcısı olarak niteleyen Dergi, “sahte Atatürk yobazları” diyerek eleştirir. Milli Mücadele ruhunun dini yönlerine vurgu yapan Sebilürreşad, yönetimin komünistleri koruyup kolladığını iddia etmiştir. Bkz. **Sebilürreşad**, C. XV, S. 358, Kasım 1964; **Sebilürreşad**, C. XV, S. 359, Mart 1965.

⁵²¹ Eşref Edip, “Türk Milletini Tehdit Eden Tehlikeler”, **Sebilürreşad**, C. IV, S. 91, Kasım 1950, s. 248.

diyarda izzet ve şerefle yaşaması imkânı elbette kalmıyacaktı. Fakat İlâhî bir lütuf olarak Türk milleti için halâs ve ümit kapıları açıldı. Şimdi bakalım Demokratlar, bu kadar tehlikelerle muhat olan müslümanlığı kurtarabilecekler midir?”⁵²²

Eşref Edip, Türk milleti için tehlike olarak sunduğu bu üç kuvvetin önüne geçilmesini mümkün görmektedir. Ona göre DP, “milletin iman kuvvetini” de yanına alarak buna engel olabilirdi. Eğer Demokratlar buna yanaşmazsa millet, din ve iman kurtuluşu için başka çareler arayacaktı. DP ile CHP arasında bir fark olmadığı ve DP’nin de laik bir parti olduğu ve ona ümit bağlamanın doğru olmadığı söylemlerine karşın Eşref Edip, parti içindeki “Müslüman ve imanlı” vekillerin ezan ve din dersleri meselesinde olduğu gibi bu konuda da etkin olacağını ümit etmektedir. Çünkü bu büyük tehlikelerden ancak millet ve devlet olarak karşı konulabilirdi. Aynı zamanda kurtarılacak olan sadece Türk milleti değil, Türk devleti de olacaktı.⁵²³

2.4.3. Sebilürreşad Dergisinin Dil Meselesine Yaklaşımı

Sebilürreşad dergisi, diğer inkılaplara olan eleştirisini dil konusunda da yapmıştır. Dergi, 1945 yılında “Türkçeleştirme” adı altında Türk dilinin yabancılaştırıldığını savunmuştur. Dilde sadeleştirme faaliyetlerini tepkiyle karşılayan dergi, bu faaliyetleri sert dille eleştirmiştir.

Eşref Edip ve dergisinin ele aldığı dilde sadeleşme fikrinin kökeni Tanzimat Dönemi’ne kadar götürülmektedir. II. Meşrutiyet’te *Türk Yurdu* dergisi, *Genç Kalemler*, *Halka Doğru* dergileri çevresinde konu tartışılmış, sonrasında ise milli dil ve milli edebiyat meydana getirmek fikri güçlenmiştir.⁵²⁴ Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk, Türk diline önem vermiş, bu doğrultuda çalışmaları desteklemiştir. “Milli his ile milli dil arasında bağ”ın önemine inanan Atatürk, dilin milli ve zengin olmasından yanadır. Bu anlamda dildeki Arapça ve Farsça kelimeler Türkçenin gelişimini engellediğinden, Türkçe kelimelerin kullanımı öncelenmiştir. 1932’den itibaren “Osmanlıcanın Türkçeleştirilmesi”ne başlanmış, “özleştirme hareketi” ile

⁵²² a.g.e., s. 247.

⁵²³ a.g.e., s. 248.

⁵²⁴ Mehmet Özdemir, Yunus Şenyiğit, “1974-1975 Yıllarında “Dilde Sadeleşme” Tartışmalarının Kubbealtı Akademi Mecmuası’na Yansımaları”, *Turkish Studies*, C.11/4, 2016, s. 746.

pek çok Türkçe kelime ortaya konulmuştur.⁵²⁵ 1936'da Dolmabahçe Sarayı'nda 3. Türk Dil Kurultayı toplanmış, Güneş Dil Teorisi ortaya konulmuştur.⁵²⁶ Bu teori “güneşin ilk insanlar için her şeyden üstün bir obje olduğu ve dilin zuhurunda da ilk amilin güneş bulunduğu” tezine dayanmaktadır. Buna göre “Türk dilinin yeryüzü dillerine ana kaynak olduğunu isbattır.”⁵²⁷ Zeynep Korkmaz'a göre, Atatürk'ün ölümünden sonra, “özleştirme hareketi”, “tasfiyecilik” ve “uydurmacılık” yolu ile çığırından çıkmıştır.⁵²⁸

1940 yılından sonra çalışmalara tekrar hız veren Türk Dil Kurumu, 1942 yılında Dördüncü Dil Kurultayı'nı gerçekleştirmiştir. 1945'de anayasa tasarısıyla kabul edilen kararda devlet dilinin sadeleştirilmesine gidildi. Güneş Dil Teorisi ile dilde yapılan çalışmaların hızı azalmış, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra Dil Kurumu'na yönelik eleştiriler artmıştı.⁵²⁹ Çok partili dönemin başlarında Türk Dil Kurumu çevresinde toplanan Nurullah Ataç, Ömer Asım Aksoy, Ali Püsküllüoğlu gibi öz Türkçecilik yanlıları, Nihad Sami Banarlı, Faruk Kadri Timurtaş, Necmettin Hacıeminoğlu ve Ahmet Kabaklı gibi muhafazakâr isimlerin yoğun eleştirileriyle karşılaşmıştır.⁵³⁰

Bu gelişmeye tepki gösterenlerden biri *Sebilürreşad* dergisi yazarlarından Ali Fuat Başgil'dir. Başgil açısından “Türkçeye ihanet edenler” aynı zamanda “milli vahdetin” temellerini de sarstı. Ona göre, Türkçe de yapılan sadeleştirme hareketleri, milleti dilinden ve tarihinden uzaklaştırma faaliyetidir. Tek Parti yönetimi, on beş yıldan beri milletin dilini ve tarihini yanlış yollara saptırmış, anlamsız “taassuplara ve hayale” kapılmışlardı. Formasyondan ve ilmi yeterlilikten uzak olanlar ve mevcut yönetime yaranmak gayretiyle çalışan liyakatsiz eller, milli varlığın ana temeli olan dil ve tarihi insafsızca sarsmışlardı. Bu mevzudaki faaliyetlerin niyeti “Osmanlılık ve Osmanlıca düşmanlığı” üzerineydi. Tek Parti

⁵²⁵ Zeynep Korkmaz, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 709-710.

⁵²⁶ M. Emin Yıldızlı, Çetin Pekacar, “Güneş Dil Teorisinin Gelişim Süreci”, **IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu**, C. 1, 26-28 Nisan 2017/NİĞDE, s. 485. 483-490.

⁵²⁷ Abdulkadir İnan, **Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 4, 56.

⁵²⁸ Korkmaz, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, s. 738.

⁵²⁹ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 687.

⁵³⁰ Özdemir, Şenyiğit, **a.g.m.**, s. 746.

yönetimi Türk tarihini ve dilini küçümsemiş, “Türklüğün umduğu kurtuluş nurunu tarihten evvelki devirlerin zifiri karanlıkları içinde aramıştır.” Bundan dolayı genç nesillere “henüz birer tez halindeki faraziye ve tahminleri tarihî birer hususiyet diye okutmuş, Türkçe ile münasebeti olmayan bir dili mekteplerde çocuklara ve hocalara, mahkemelerde dâvacıya ve hâkime, dairelerde memura ve iş sahiplerine mecbur tutmuştur.”⁵³¹

Başgil, Türkçeye ihanet edenlerin birinin de *Cumhuriyet* gazetesi olduğunu belirtmiştir. Burada neşredilen bir yazıda Osmanlıcanın Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerinden müteşekkil bir dil olduğu iddia olunmuştur. Halbuki Türkçe bunlarla beraber İtalyanca, Yunanca, Fransızca ve İngilizceden de mürekkeptir. Türkçenin güzelliği ve zenginliği de buradan gelmektedir. Aynı şekilde, İngilizce, Fransızca ve Almanca da, Türkçe de olduğu gibi mürekkep dillerdi. Başgil, konuyu millet kavramı üzerinden ele almıştır. Ona göre millet tanımı, “aynı bir yer çevresi üstünde oturan, aynı bir iklim ve muhit şartları içinde yaşayan ve aynı bir tarih teknesinde hal ve hamur olan nesillerden mürekkep bir gönül ve mukadderat birliğidir” ve konuştuğu dil de “millet dili” dir. Bu dil, bir ırka ait olan ölü dil değil, bilakis yaşayan, “canlı bir mevcut ve bir İctimaî uzviyettir” açıklamasını yapan Başgil, dilde yapılan sadeleştirme faaliyetiyle geleneğe ait olan izlerin silinmek istendiğine dikkati çekmiştir. Onun öngörüsüne göre, bu gün yapılan çalışmalar, yarın aynı kişiler tarafından “hurafe” görülerek terk edilecektir.⁵³²

Başgil açısından gerçekte Türkçenin bazı eksikleri vardı ve dili geliştirmek gerekliydi. Ancak bu faaliyetleri yaparken maziye yok saymak anlamsızdı. Başgil, katip yerine sekreter; müdür yerine direktör; cetvel yerine çizelge; hesap yerine aritmetiğin Türkçe olduğunu söylemekle beraber, dilin dönmediği ve ruhun sevmediği erk, etki, yetki gibi uydurma kelimeleri kullanmaya mecbur edilmelerini eleştirmiştir. Bu faaliyetlerin failinin iktidar olduğunu söyleyen Başgil, onları bu görüşlerinden çevirmek ve dilde yapılan tahribatın olumsuzluğu üzerine ikna etmeye muktedir olmadığını düşünmektedir. Toplumun bir birine yabancılaştıran, nesiller arasına ayrılık sokan, asırlara sığmayan ve büyük himmet ve gayretlerle kurulan

⁵³¹ Ali Fuat Başgil, “Türkçeye İhanet Ettiler”, *Sebilürreşad*, C.1, S.14, Eylül 1948, s. 221.

⁵³² a.y.

“Türk millî vahdetini” bu şekilde parçalamaya kimsenin hakkı olmadığı aktarılmıştır.⁵³³

1948 yılında İstanbul Muallimler Birliği, İstanbul’da gayri resmi bir dil kongresi yapmış, “uydurma dil” hakkında ilmi tenkitlerde bulunarak bir beyanname yayınlamışlardı. Muallimler Birliği yayınladığı beyannamede dil ve politikanın birbirinden ayrı şeyler olduğu ifade edilmiştir.⁵³⁴ Muallimler Birliği, Dil Devriminin parti politikasının oyunu olduğu, devlet eliyle okul kitaplarına uydurma kelimeler sokulduğu ve yaşlıların gençleri anlamayacağını deklare etmiştir.⁵³⁵ Muallimler Birliği tarafından tertip edilen Dil Kongresi’nde Ziyaedin Fahri Fındıkoğlu’na ait bir rapor da yayınlanmıştı. Fındıkoğlu raporunda, sadeleşmenin yanlış usul ve esaslara göre yapıldığı ifade edilmiş ve “Türkçeye acımak, merhamet etmek lazımdır” cümlesini kullanmıştı.⁵³⁶

Nihat Sami Banarlı, Muallimler Birliği’ndeki konuşmasında Türkçede yapılmak istenen değişimi yanlış bulmuş, Türkçenin “öz ve asil güzelliği”yle birlikte farklı dillerden ve medeniyetlerden alınmış olan “ses güzellikleri ve kelime zenginlikleri”ni de bir dilin “kusuru” değil, “iftiharı” olarak görmüştür. Çünkü yabancı ses ve kelimeler Türkçeye zorla getirilmemişti. Türkçenin zenginliği, Türk milletinin asırlarca hâkimiyeti altında bulundurduğu milletlerle olan muamelatından gelmekteydi.⁵³⁷

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin görüşlerini dergide paylaşan Burhan Apaydın, vatandaşların kendi diliyle konuşma ve yazmasının yasaklanmasını protesto etmiştir. Dil Kurumunun bu protestoda öncelikle hedef alınması gerektiğini savunan Apaydın, bu cemiyetin, hükümetin emir ve faaliyetine göre hareket etmesini eleştirerek şu önerilerde bulunmuştur:

1. Resmî sıfatı haiz şahsiyetlerin müdahalesi doğru değildir,
2. Sun’ı dilin resmî dairelerle mektep kitaplarına konmasına muarızız,
3. Dil işinde halk hükümet kapısında zorlanamaz,

⁵³³ Başgil, a.g.e., s. 221.

⁵³⁴ “Uydurma Dil Faciası”, *Sebilürreşad*, C.1, S. 18, Ekim 1948, s. 288.

⁵³⁵ Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 688.

⁵³⁶ Ziyaedin Fahri Fındıkoğlu, “Dil Kongresinde”, *Hareket*, Y. 3, S. 21, Kasım 1948, s. 3.

⁵³⁷ “Uydurma Dil Faciası”, *Sebilürreşad*, C.1, S. 18, Ekim 1948, s. 288.

4. Türk Dil Kurumu, memleket için hayırlı değildir. Kurum yerini müstakil dil akademisine bırakmalıdır.⁵³⁸

Türkçeyi sadeleştirme faaliyetlerine “uydurma dil” diyen başka biri de, Yusuf Ziya Kösemen’dir. Kösemen, konuyu “Uydurma Dil Faciası Hakkında” adlı makalesinde ele almıştır:

“Bu mühim meselede mantık şuursuzluğa, ilim cehle mağlûp olursa, netice çok korkunç olacaktır. Yirmi küsur senedenberi millî ruhun, millî hislerin telkini hususunda göstermiş olduğumuz ihmal meydanda iken, bir asıra yakın zamandan beri, yükselmekte olup bugünkü mütekâmil şeklini alan dilimizin gûya özleştirilmesi bahanesile, pek cahilane bir surette lisana vaki olan tasallut, memlekette dikkat ve endişe uyandırmaktadır.”⁵³⁹

Kösemen, dil konusunda anlamak ve anlatmak için elbette Türkçenin özleştirilmesinden yanadır. Ancak bunu yaparken, Türkçenin ilmi ve edebi ölçütleri gözden kaçmamalıydı. Türk dilinde karşılığı olan veya dağda keçi güden çobanlar tarafından bile zorlanmadan anlaşılan, asırlardan beri kullanılan ve Türk milletine mal olmuş kelimeleri, “yabancıdır” bahanesiyle atıp, yerlerine “uydurma” kelimeler koymak dili “harabeye” çevirmektir. Kösemen, Türkçenin sadeleştirilmesi olayında yeni bir dil icat etmenin zorluğunu ve zararlarını şu örnekle açıklamıştır: “Meselâ ‘maznun’ kelimesinin yerine ‘suçlu’ kelimesini koyduk. Bu iki kelimenin yekdiğerlerine zıd mânalar ifade etmekte olduklarını farkedemedik. Bu sebeple ‘maznun’ u yirmi sene ‘mücrim’ olarak yâd ettik ve böyle tanıdık. Bu çok açık olan hukukî ve İlmî hatamız, resmî lisanımıza da geçti. Yirmi sene sonra ancak ‘sanık’ kelimesini bulabildik.”⁵⁴⁰

Çok partili dönemin başlarında dilde yapılmak istenen çalışmalar 1960’lardan sonra “öz-Türkçecilik”, “tavsiyecilik”, ve “dilde ileri devrimcilik” hareketleriyle Türk dilininin “yozlaştırıldığı” ileri sürülmüştür.⁵⁴¹ Ayrıca dil tartışmaları 1970’lerde

⁵³⁸ a.y.

⁵³⁹ Yusuf Ziya Kösemen, “Uydurma Dil Faciası Hakkında”, *Sebilürreşad*, C. 1, S. 14, Eylül 1948, s. 218.

⁵⁴⁰ a.g.e., s. 220.

⁵⁴¹ Korkmaz, a.g.m., s. 759.

“ideolojik kamplaşmanın bir parçası olmuştur. Bu dönemde istisnaları olmakla birlikte bir yazarın diline bakarak sağcı ya da solcu olduğu anlaşılabilir.”⁵⁴²

⁵⁴² Özdemir, Şenyiğit, **a.g.m.**, s. 746.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR DERGİLERDE VE HAREKETLERDE MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCESİ (1950-1970)

1. Türk Ruhu Dergisi (1957)

Türk Ruhu dergisi 15 Aralık 1957'den itibaren “Siyasi, Edebi, İçtimai, Dini, Sanat ve Kültür Mecmuası” sloganıyla Ali Haydar Öztürk öncülüğünde yayın yapan bir dergidir. Üçüncü sayıdan itibaren “Fikirde, san’atta, ahlakta ölçü” sloganıyla yayın yapmıştır. Derginin yazar kadrosu içinde Ali Fuat Başgil, Nureddin Topçu, Abdullah Yazgan, İsmail Hami Danişmend, Ord. Prof. Mustafa İnan, Prof. Dr. Celâl Sarraç, Cahit Tanyol, Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan, Ord. Prof. Süheyl Ünver gibi kişiler yer almıştır.

Derginin muhtelif sayılarında Muhammed Hamidullah, Peyami Safa, Necip Fazıl, Yahya Kemal ve Sait Çekmegil’in yazılarına yer verilmiştir. Muhammed İkbâl ve Said Nursi’nin sahiplenildiği derginin temel felsefesi Batıcı düşünceye karşı Müslüman Türk kimliğini (Türk Ruhu) ön plana çıkarmaktır. Dergi, vatana, millete ve mukaddesata saygı gösteren ve hizmet edenleri desteklemeyi bir borç olarak görmektedir.¹

Derginin çoğu sayısında “mukaddesat” kavramı kullanılmıştır ve Türk Ruhu ise, “mukaddeslerin mukaddesatı”dır.² “Altın Nesil” kavramına sıkça başvuran *Türk Ruhu* dergisi yazarlarından Fazıloğlu Cemal Oğuz Öcal tarafından yazılan şiirde derginin milliyetçi görüşü ön plana çıkmıştır. Nitekim şair de şiirini oluşturan mısraların ilk harflerini Türk Ruhu olacak şekilde tanzim etmiştir:

Türk Ruhu

Tanrı’ya çok şükür Türk doğmuşum ben,

Ülkeler, gönüller fethetmiş soyum...

Ruhlardan zulmeti ben kovmuşum ben,

Kıt’alar boyunca toprağım, suyum...

¹ Ali Haydar Öztürk, “Milli Siyasetimiz”, *Türk Ruhu*, S. 6, 9 Mayıs 1958, s. 3.

² *Türk Ruhu*, S. 7, 16 Mayıs 1958, s. 2; *Türk Ruhu*, S. 13, 27 Haziran 1958, s. 3.

Rezilet düşmanım, fazilet dostum,
Uzaktır her türlü kötülük benden...
Hakkın Dergâhına serilmiş postum,
Uğrular anlamaz bu kutsal dinden...³

1.1. Türk Ruhu’nda “Ölçüler Manzumesi”

“Türk Ruhu”nun sıradan bir isim olmadığını ifade eden dergi, “Ölçüler Manzumesi” adlı yazı dizisinde bu terkibi şöyle izah etmiştir:

“Türk Ruhu, alalede bir terkip değildir. Mutlak hakikate sırt çevirmiş, nefsinin alemin mihrakı bilen şoven bir (milliyetçilik) zihniyetine alem de değil... gizli fitne ocaklarında sathına insan sevgisi cilasını vurulup mustarip beşeriyete uzatılan zehirli (beynelminelcilik) tertiplerinden ise hiç değildir... türk Ruhu, bir kavmin dünyaya efendi olmak ihtirasını ifade etmeyeceği gibi, dünyaya lakayd mücerretler aleminde yaşayan bir dünya görüşünden de ibaret değildir. Türk Ruhu, mutlak hakikat olan bir sistemin, HAK nizamının adıdır. İntisap dairesi içinde her dil, ırk ve renkte insanın toplanacağı hilkat ahengi kadar güzel, insan gibi kadim, sonsuzluk derecesinde yeni, zaman ve boyunca baki ve feza mimarisi kadar doğru olan ölçüler manzumesinin adıdır... türk Ruhu’nda hakikat tek tek, parça parça değil; terkip halinde bir bütündür.”⁴

Türk Ruhu’nun önemli ölçülerinden biri de “sevgi”dir. Bu sevgi Hakka dayalı olan sevgidir ki bundan dolayı geçmiş devirlerde Türk Ruhu zirvelerde yer almıştır. Sevginin hakikati Türk Ruhu’na ancak İslam’la gelir. Sevgide ölçü Allah için sevmektir. Türk Ruhunun ilk basamağı birbirine bu sevgiyle bağlanıp birleşenlerin kuracağı kardeşliktir.⁵

Türk’ün ruh düşmanları kökü dışta olan gerçekte ise içteki düşmanlardır. Siyonizm, masonluk, komünizm ve sahte inkılapçılık yabancı menşeli düşünceler olarak sadece Türk Ruhu’na değil, vatan ve millet bütünlüğüne de düşmandır. Bu düşünceler Türklüğün hayat hakkına zıt bir gayede birleşirler. Aynı zamanda din, aile, tarih ve milli şahsiyet düşmanlarıdır.

³ Fazıloğlu Cemal Oğuz Öcal, “Türk Ruhu”, **Türk Ruhu**, S. 10, 6 Haziran 1958, s. 13.

⁴ “Ölçüler Manzumesi”, **Türk Ruhu**, S. 4, 25 Nisan 1958, s. 1.

⁵ **Türk Ruhu**, S. 4, 25 Nisan 1958, s. 1.

Türk'ün ruh düşmanları arasında Türk'ten görünen “şoven natianolistler” vardı ve bu fikirlere karşı sanatta, fikirde ve ahlakta boşluğu doldurmak ve Türk Ruhu'nda “tevhit potasında eriyip” bir olmak gerekliydi.⁶

Türk Ruhu'nun en vazgeçilmez manzumesi “adalet”tir. Türk tarihindeki devlet adamları ve dini önderler hep bu ilkeye bağlı kalarak Türk Ruhu'nu ortaya koymuşlardı. Dergi, her sayıda bu manzumelerden birini izah ederek *Türk Ruhu*'nun ideolojisini yansıtmıştır.⁷

1.2. Dava Örgüsü

Derginin sahibi Ali Haydar Öztürk, amaçlarını ilk sayıda “Davet” başlığıyla açıklamıştır. Ona göre, Yeniçağ açan Fatih yalnız ordusuyla değil, kültürüyle de Avrupa'nın karşısına dikilmişti. Yavuzlar ve Kanunilerle şaşkına dönen Avrupa dize gelmişti. Türkler sadece “kuvvet ve cesaret”leriyle değil, “adalet ve üstün karakterleriyle” de “gönüllerin fatihi” olmuştu. “İslamiyet'in muhteşem cengâverleri” olan Türkler, bu mukaddes ideali takip ediyordu. Bu ideali durdurmaya çalışan Hristiyan âlemi bunun kaleyi içten fethetmekle mümkün olacağını anladığından beri gerileme yaşamıştı. “Garbın müsbet ilim ve sistemini kendimize mal etmek gayesi ile teşekkül eden tanzimat hareketini bile, sabote eden, ilim ve sanatı maske edinmekten çekinmeyen Türk düşmanları ve benliğimizin düşmanı Siyonistler, bu temiz ideali de istismar etmekten hayâ etmediler.”⁸

Öztürk'e göre, Tanzimat'tan başlayan çözülme diğer zamanlarda da devam etmiş, “suret-i haktan görünüp, Dil-Tarih ve sanatımızı tahrif eden, gerçek ilim ve kültür yerine, garbın köhne fikir ve modalarını” aşılama çalışmışlardı. Değişik maskeler altında faaliyet gösteren bu gizli örgüt, gençleri manevi değerler yerine, yabancı ideoloji ve Batı'nın maddeci felsefesine yönlendirmişti. Edebiyatta “argo söz ve şehvet örgüsüyle” şiiri köksüz hale getiren, Türk dilini “bilmece”ye çevirip Türk tarihi ve sanatıyla bağı koparmaya gayret edilmişti. Bu zihniyet manevi değerleri de

⁶ *Türk Ruhu*, S. 5, 2 Mayıs 1958, s. 2-3.

⁷ *Türk Ruhu*, S. 7, 16 Mayıs 1958, s. 2.

⁸ Ali H. Öztürk, “Davet”, *Türk Ruhu*, S. 1, 15 Aralık 1957, s. 1.

irtica ile adlandırmıştı. Öztürk, “imanlı gençler”in, Türk tarihinden aldığı “şehamet ruhu” ile bu fitneyi durduracağını şöyle belirtmiştir:

“Milli idealimizi kurmak için; yediden yetmiş, manavdan en üstün ilim adamına kadar, herkesi ferağat ve fedakarlıkla bu uğurda el birliğine davet ediyoruz. Açılan feza devrinde, saniyeleri kıskanarak Türk ruhunu bulmak ve asrın en mükâmil ilim ve sistemiyle teçhiz ederek gerçek şahsiyetimizi çıkarmalıyız. Yıllar yılı geri kaldığımız ilim kervanına iman ve milli idealimizden aldığımız sonsuz yapıcı bir aşkla yetişmek, madde ile mana sahilini ilmin pırlanta köprüsü ile birbirine bağlamak zorundayız. Bu köprü en üstün ruh planında inşa edildiği gün, TÜRK-RUHU gerçek şahsiyetini bütün ihtişamıyla kazanacaktır. Millet ve tarih huzurunda, yaptığımız bu davetin kıymet ölçüsünü takdirinize bırakıyoruz...”⁹

Öztürk’e göre, asırlardan beridir yersiz ve yurtsuz dolaşan Yahudilerin Filistin’de tekrar toplanmalarının sebebi, din, tarih ve sanatlarını muhafaza eden milliyetçi bir anlayışa sahip olmalarıydı. Türklerin de ilham kaynağı “muhteşem tarih”idir. Bu davanın önderleri “imanlı Türk gençleri” olacaktır. Ancak Türkiye’deki neşriyatın geneli ideal ölçülerden uzak “günlük müstehceh” yayınlardı ve Türk milletini içten ve dıştan manen bozmaktaydı. Öztürk için, Türk milletini yok etmeye çalışanlara karşı “milli ideal” uğruna hükümetle dayanışma içinde ve ona destek olmak her Türk için “mukaddes” bir vazifedir. Futbola verilen heyecanın yarısı milli davaya verilse; kahvehanelerde boş geçen zamanlar, Türk diline, tarihine, sanatına ve İslam dinine ayrılrsa, vatana ve millete ve nihayetinde insanlığa faydalı olunacaktı.¹⁰

Türk Ruhu, her türlü parti, kişi ve konjektürel menfaatlerden uzak “halis” bir yol çizdiğini beyan etmiştir. Toplumun çöküntü halinde olduğunu ifade eden *Türk Ruhu* dergisi, Tanzimat ve Cumhuriyet aydınlarının kurtuluş dediği hamlelerin, “milli bünyemizin harabe surlarını badana ederek, düşmana heybetli göstermek isteyen zihniyet”ten öteye gitmediği iddiasını taşımıştır. Hem de bu badana milli bünyeye zıt ve onu daha da tahrip edici bir cila olmuştur. Türk milletinin gerçek istikbalinin kazanılması için bu çöküntünün gerçek sebeplerine inilmesi gerektiği kanaatini taşıyan dergi, siyasi, idari, toplumsal ekonomik ve hukuki buhran

⁹ a.y.

¹⁰ Ali H. Öztürk, “Davamız”, *Türk Ruhu*, S. 2. , 1 Ocak 1958, s. 2.

düğümlerinden kurtulmanın yolunun “ne halde olduğumuzu tam bilmek”ten geçtiği ifade edilmiştir.¹¹

Türk Ruhu, ayrıca Anadolu’nun Türklüğü ve İslamlığına vurgu yapmıştır. Dergiye göre, Anadolu’nun gerçek sahibi, şehit ve gazilerin çocuklarıydı. Ancak mürteci, yobaz ve tarikatçı yaftası atılmış, ilim hamlesi engellenmiş ve milli cereyanlar “Yahudi entrikaları”yla engellenmişti. Dünya siyasetinde ekonomik ve sosyal soğuk savaşın devam ettiği zamanda en çok muhtaç olunan şey “altın nesil”dir. Bunu da Anadolu verecektir. Kurtuluşun parolasının “Anadolu” olduğunu ifade eden Öztürk, bunu şu şekilde izah etmiştir: “Tarihini, milliyetini, dilini ve dinini arayanın istikameti ümit ışığı ve tesellisi yine sensin. Mantıksız ve modaya bağlı garpçılık hükmünün canhuraş telkin sağnağı altında; ruhunu arayanlar kendini sende bulur.”¹²

2. Diriliş Dergisi (1960)

Sezai Karakoç tarafından çıkarılan *Diriliş* dergisi Nisan 1960’da yayına başlamıştır. Aylık yayınlanan siyaset, düşünce ve edebiyat dergisi olan *Diriliş* Karakoç ile özdeşleşmiştir. Dergi, ikinci sayısından sonra 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’yle kapatılmıştır. 1966 yılında tekrar yayımına başlayan dergi 12 Mart 1971 harekâtıyla tekrar kapatılmıştır. 1960-1992 yılları arasında aralıklı yayımlanan derginin yazar kadrosunda, Sezai Karakoç’un yanı sıra Rasim Özdenören, Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Şefket Eygi, Nuri Pakdil, Kadir Mısıroğlu, Sait Çekmegil, Ziya Nur Aksun ve İsmet Özel gibi yazar ve şairler bulunmaktadır. Bununla beraber, İslam dünyasının önemli düşünürlerinden Muhammed Hamidullah, Ali Nedvi, Malik Bennabi, Mevdudi ve Seyyid Kutub gibi düşünürlerin yazıları tercüme edilerek yayımlanmıştır.¹³

¹¹ *Türk Ruhu*, S. 3, 1 Nisan 1958, s. 2.

¹² *Türk Ruhu*, S. 7, 16 Mayıs 1958, s. 3.

¹³ Erdem Bayazıt, “Kuş Sayfaları”, *Diriliş*, C. 2, S. 1, 1 Mart 1966, s. 12; Seyyid Kutub, “İnanç ve Yaşayış”, *Diriliş*, C. 2, S. 1, 1 Mart 1966, s. 24; Rasim Özdenören, “Yıkıntı”, *Diriliş*, C. 2, S. 1, 1 Mart 1966, s. 46; Abdurrahman Cahit Zarifoğlu, “İşaret Çocukları”, *Diriliş*, C. 2, S. 1, 1 Mart 1966, s.42; Erdem Bayazıt, “Kuş Sayfaları”, *Diriliş*, C. 2, S. 1, 1 Mart 1966, s. 12; Muhammed Hamidullah, “Kur’an Tefsiri”, *Diriliş*, C. 2, S. 6, 1 Eylül 1966, s. 16.

Karakoç “diriliş” kavramına büyük anlamlar yükleyerek düşüncelerini şekillendirmiş, dirilişi bir “dava” olarak belirlemiştir.¹⁴ Ona göre “Diriliş” inançta, edebiyatta, sanatta ve aksiyonda İslam’ın dirilişiydi. Toplumun yeniden ayağa kalkması, var olma ve yok olma mücadelesiydi. Ölümünden sonraki “diriliş”, “hep doğmak, yeniden doğmak, tekrar be tekrar doğmak”tı.¹⁵

Karakoç, bir ülkenin geleceği için “gelişme (evolüsyon)” ve “devrimin (revolüsyon)” değil ancak “dirilişin (rezüleksiyon)” mümkün olacağını savunmaktadır. Gelişim, normal olan bir toplumun ilerlemesini ifade ederken, devrim bozuk olan bir ülkedeki patlamadır. Gelişme çoğu zaman gerginlikler doğururken, devrim yapıcı olmaktan çok yıkıcıdır. “Çok defa devrim nihilist, anarşisttir. Ve en çok da terör saçar. Nihilizm, anarşizm ve terör, yapıcılığın değil, yıkıcılığın kurallarıdır.”¹⁶ Karakoç, bir topluluğun ve insanlığın kurtuluşunun, peygamberlerin “nebevi” metoduyla mümkün olacağını savunur ki buna da “Diriliş” adını verir ve bu bir nevi “ikinci hilkat” olur. Ardından yeni bir insan ve yeni bir nesil gelir. “İdealist” olan bu nesilden yepyeni bir millet doğar ve her alanda kahramanlar çıkarır. Fransız ve Rus ihtilallerında bu diriliş ruhu eksik olduğundan ideal insan yetişmemiş ve model olamamıştır. Ortadoğu, Afrika ve Asya ülkeleri Batı emperyalizmi ve komünizm tehlikesinden korunmak için “kendi diriliş şuuruna ve aşkına” ermek zorundadır. Bu ülkelerin aydın kadrosunu oluşturan Batıcılar ve solcular gibi Batı devrimlerini taklit ile kurtuluşa ermek düşüncesi içinde olanlar “ruhça, kültürce ve medeniyetçe sömürgeleştirilmekten” başka bir şey yapamazlar. Batılı ve komünist emperyalistlerin uzantıları olanlar zaman içinde tarihi varlıklarını kaybederler. Kendilerini hasta, Batılıları da doktor olarak görenler yenilgi psikolojisinden kurtulamazlar. Karakoç, bu psikolojiden kurtulmaları için öncelikle bu ülkelerin kendilerine dönmeleri, kendi sistemlerini kurmaları ve kendi medeniyet kökleri üzerinden yeniden dirilişe geçmelerini şart görmüştür. Ayrıca Batıya

¹⁴ Sezai Karakoç, 1990 yılında Diriliş Partisi’ni kurarak siyasete atılmış ve Diriliş Partisi 1997 yılında kapatılmıştır. Karakoç daha sonra Yeniden Diriliş Partisi’ni kurar ve halen partinin genel başkanıdır. Sezai Karakoç’un biyografisiyle ilgili kapsamlı çalışma için bkz. Turan Karataş, **Doğunun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

¹⁵ Sezai Karakoç, “Yeniden”, **Diriliş**, C. 7, S. 1, 25 Temmuz 1988, s.1; Karakoç’un “İslamın Dirilişi” yazı serisi için bkz. **Diriliş**, 6. 7. ve 8. Sayılar.

¹⁶ **Diriliş**, C. 2, S. 1, Mart 1966, s. 4.

başkaldırmayı göze alan bu ülkeler, kendi yöntemleriyle başkaldırmalı, “Batı usulü başkaldırma” Doğu’yu ancak köleliğe ve ölüme götürecektir.¹⁷

Batı düşüncesi ve taklitçiliğine karşı bir duruş sergileyen Karakoç, İslam Milleti, İslam Medeniyeti ve İslam Birliği’ne önem vermiştir. Öte yandan Mevlana ve Yunus Emre gibi düşünürler Anadolu İslam’ını ortaya koyan önemli şahsiyetlerdir. Milli ve yerli bir fikir ortaya koyan Karakoç, “İslam Gençliği” adlı makalesinde, Batıcı ve komünist gençliğin vasıflarını sayarak bunların lise ve üniversitelerde milli ve insani bir temelden yoksun olduğunu belirtmiştir. Ona göre “İslami Gençlik”, dindar, yurtsever, milli değerleri sahiplen, bilgi ve kültüre önem veren ve inşa ruhu taşıyan örnek ve ideal bir gençliktir. İslam gençliği yetiştirmedikçe kurtuluştan bahsetmek beyhudedir.¹⁸

Erol Güngör’ün işaret ettiği milli kültür ve tarih şuurunu Karakoç da da görmek mümkündür. Güngör, milliyetçiliği, milli kültür bağlamında değerlendirerek bir medeniyet davası olarak tanımlamış¹⁹ milli tarih şuurunun milliyetçiliğin temelini oluşturduğunu savunmuş, bu yönüyle milliyetçiliğe en büyük düşmanın Sovyetlerden geldiğini belirtmiştir. Yine Türkiye’de milliyetçiler Batıcı düşünceden çok “milli kütür”ü benimseyerek “yerli bir formül” geliştirme hedefindedirler.²⁰ Bu yönüyle Karakoç da Batı taklidi ve sol eğilimli şiir akımına karşı Mehmet Akif, Yahya Kemal ve Necip Fazıl’ı geleneğe dayalı, yerli Türk şiir akımı olarak sahiplenmiştir. Karakoç’un zihin dünyasında, Mehmet Akif “Büyük toplumunun ölüm kalım savaşının şairi” ve “batmakta olan toplumu kurtarmanın çığlığıdır.” Karakoç açısından Tefik Fikret, “marazi ve sıtmalı” bir bakışa sahip iken, Nazım Hikmet, Türk toplumunun “ideasına yabancı”dır. Aynı zamanda Nazım Hikmet, yabancı bir şairdir, içtenlikten ve yerellikten uzaktır. Yine Karakoç’a göre, Orhan Veli küçük ve ezik insanların romantizmi ele aldığı realizmi sadece sözde kalır. Ona göre, Orhan Veli’de “Anadolu” hiç yok iken Akif’in Anadolu’ya bakışı sadece İstanbul kahveleriyle sınırlı değil, Anadolu’nun en ücra köşesindeki kahveyi ve buradaki halkı canlandırır. Karakoç’a göre, bu yönüyle Batıcı ve materyalist şairler hiç bir

¹⁷ Diriliş, C. 2, S. 1, Mart 1966, s. 5.

¹⁸ Sezai Karakoç, “İslam Gençliği”, Diriliş, C. 2, S. 10-11-12, Ocak-Şubat-Mart, 1967, s. 10-11.

¹⁹ Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s. 112.

²⁰ Erol Güngör, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 47, 67.

zaman kahvesi, okulu, ailesi ve Türk toplumunu asla canlandıramamışlardı. Ancak Yahya Kemal, Akif'in yolundan gitmiş, medeniyeti tarih çerçevesinde tespit ederek onun büyüklüğünü anıtlıştırmıştır. Karakoç, Necip Fazıl'ı da “dirilişin bir öncü neferi” görmüş, Türk şiirinin gelecekte kendisini bulacak en önemli kaynaklarından biri olarak görmüştür. Karakoç, her şey bittikten sonra, toplum var olma savaşını yitirdikten ve umudunu kaybettikten sonra sessizce toprağa bir tohum düşecek ve Necip Fazıl'ın şiirleriyle yeniden dirilişin sırlı cevaplarını yakalayacaktır.²¹

Diriliş dergisi, kendine özgü bir düşünce ortaya koymakla beraber *Türk Yurdu* dergisini de kendi fikirlerine yakın görmüş olmalı ki, sayfalarına taşımış ve okuyucularına tavsiye etmiştir. Buna göre *Türk Yurdu*, her geçen gün güçlenen ve fikir dünyasının belirginleştiği bir yayındır. *Türk Yurdu* dergisinde Osman Turan'ın din ve laiklik makaleleriyle bu meseleyi özetlediği ve Mümtaz Turhan'ın “Demokrasi ve İnkılaplar” adlı yazısında, demokrasinin Batı'da sosyal zaruretler sonucu oluştuğu, Türkiye'de ise bu şekilde sosyal bir gelişmeden gelmediğini, sonuç olarak inkılap prensipleriyle demokrasinin çatışacağını ortaya koyan yazılarını paylaşmıştır.²²

2.1. Sezai Karakoç'a Göre İslam'ın Millet Görüşü

Karakoç'a göre “Ortadoğu” denen İslam dünyasında en büyük felaketlerden biri 19. yüzyılda Avrupa'dan “ithal edilen milliyetçilik”tir. Avrupalılara “has olan tek ırk ve tek dil” esasına dayanan millet “nation” kavramı, İslam bölgelerindeki aydınlarca bir kurtuluş ve bir çözüm olarak ithal edilmişti. Buradaki yanlış teşhis, beraberinde yanlış tedavi getirmiş, İslam toplumlarına musallat olan bu hastalık zamanla artmıştı. Bu, bir “ithal” hadisesi görülse de aslında bir “ihraç”tı. Avrupa, insanlar arasındaki bağların çözülmeye başladığı zamanda “şifa” adı altında bir “zehir” ihraç etmişti. Ortadoğu ise bu “zehri şifa bilerek” “sevinç” içinde ithal etmişti. Karakoç açısından tek dil ve tek ırk esasına dayalı millet anlayışı Avrupalılar için faydalı ve büyük birlik getiren Avrupa formülünü oluşturmaya rağmen, Doğu toplumlarında tersine “çözücü” bir özelliğe sahipti. Ortaçağ'da Ortadoğu'da tek dil

²¹ Sait Yeni, “Akif, Yahya Kemal ve Necip Fazıl”, *Diriliş*, C. 3, S. 13, Ekim 1970, s. 26-29.

²² *Diriliş*, S. 1, Nisan 1960, s. 19.

ve ırk esasına dayalı bir devlet yoktu. Bizans ve İslam devletlerinde ırk ve dili esas almayan bir millet anlayışı hakimdi. Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar da çok dilli ve çok cepheli bir millet fikriyle oluşmuş devletlerdi.²³

Karakoç, “millet” tanımını İslam literatüründe geçen anlamıyla ele almış, Gökâlî gibi düşünürlerin kavrama yüklediği anlamdan farklı bir düşünce sergilemiştir. Kavramı “nation” anlamıyla “kavmiyetçilik” bağlamında ele alan düşünür, “millet” kavramını dinle birlikte ele almış, kavramı milliyetçilik ile ilişkilendirmemiştir.²⁴ *Diriliş* dergisinde Hasan Çınaryerli mahlasıyla yazdığı “İslamın Millet Görüşü” adlı makalesinde dünya tarihinde millet kavramını ve görüşünü ilk defa İslam ve Kur’an’ın ortaya koyduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, İncil’de geçen milletler kavramı ise, İsrail ırkının dışındaki toplulukları ifade etmekteydi. Burada da İsrail ırkının dışındaki tüm milletler “kirli” olarak kabul edilmiştir. Batı medeniyetinde yer alan millet (nation) kavramı, kan, dil ve coğrafya gibi milletin maddi yapısını ifade etmekteydi. Bu anlamda Batı, İslam’ın millet kavramı ve gerçeğini anlayamamıştı. Avrupa ve Batı medeniyetinin buhran içinde olmasının en önemli sebebi de buydu. Batı, bütün gücüne ve teknik üstünlüğüne rağmen Asyalı ve Afrikalıyı içinde eritememiş ve tüm faaliyetleri ve misyonerlik çalışmalarına rağmen bu topluluklarının direnişini kıramamıştı.²⁵

Sezai Karakoç’a göre İslam, insanları iç içe dairelerden ibaret görmektedir. İslam’ın birinci ve en büyük dairesi, “insanlık dairesidir.” İnsanlık tek bir asıldan gelmişti ve aralarındaki dil ve gelenek farkları varlığın çeşitliğinden kaynaklıydı. Bu farklılıklar insanların veya toplulukların birbirlerinden seçilmeleri ve birbirlerini

²³ Sezai Karakoç, “Büyük Millet”, *Diriliş*, C. 7, S. 77, Ocak 1990, s. 1.

²⁴ Millet Arapça lugatta, “din, şariat, yol ve sünnet” Abdülkerim Bingöl, “Kur’an’ın Milliyetçiliğe Yaklaşımı”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017; 5(3), 882; Kur’an-ı Kerim’de on beş yerde geçen “din ve şariat”; İslami literatürde ise “din, mezhep; bir din ve mezhebe bağlı topluluk. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul, 1996, s. 17; “aynı din ve mezhebe inanan halklar veya cemaatler, aynı dinden olanlar” şeklinde belirtilmiştir. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara, 2014, s. 1093; Gökâlî ise millet tanımını kavramsal ve sosyolojik olarak “galat-ı meşhur, lügat-ı fasihten evladır” düsturuyla ele alarak kavramlar arasındaki gerilimi aşmaya çalışmıştır. “İslam ümmeti” ve “Türk milleti” toplumsal gerçekliği üzerinden açıklamaya çalıştığı formülasyonda tartışmaların nihayete ereceğini düşünmüştür. Böylece “Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Osmanlı devletindenim” cümlesiyle millet ve ümmet kavramlarının sınırını çizmiştir. Bu yönüyle birbirine zıt ve rakip olmayacak bu iki kavram aynı düzeyde “kutsal” düşüncelerdi. Mehmet Kaan Çalen, *Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s. 181-182. Ancak II. Meşrutiyet dönemindeki İslamcılarda görüldüğü üzere, Karakoç da kavramı “Batıcı” bir anlayışa has kılmış, bu doğrultuda düşüncelerini ortaya koymuştur.

²⁵ Hasan Çınaryerli, “İslamın Millet Görüşü”, *Diriliş*, C. 2, S. 4, Temmuz 1966, s. 15.

tamamlamaları içindi ve insan olarak eşit olmalarına engel değildi. Nitekim Kur'an'da "Ey İnsanlar" diye hitap ederek hiçbir ırk ve rengi öbüründen ayrı tutmamıştır. Karakoç'a göre İslam'ın ikinci dairesi "millet dairesi"dir. Buradaki millet anlayışı İslam milleti ve küfür milletinden oluşmaktadır. Bu anlayışta da ırk, kan, renk, dil gibi unsurlar yok sayılmamak kaydıyla milletin esas faktörü inanç idi. İslam milleti, ilk insandan başlayarak Allah'ın varlığı ve birliğine, peygamberlere ve onların getirdiği vahye inanan insan topluluğunun adıdır. Bu tanımdan anlaşılan millet kavramı, İslam topluluğunun "objektif"liğini; ümmet kavramı ise "sübjektif"liğinin adıdır.²⁶ Millet, İslam toplumunu şekillendiren şahısların genel özelliğinden ulaşılmış bir kavram iken, ümmet bu büyük tarihi topluluğun kronolojik olarak gelen peygamberlere has olan toplulukların adıdır. Hz. Musa'nın, İsa'nın ve Hz. Muhammed'in ümmeti gibi. Karakoç'a göre bazı düşünürlerin iddia ettiği gibi, millet ve ümmet kelimeleri ayrı toplulukların adı değil, aynı topluluğun, inananların birbirlerini tamamlayan, biri "mümin ve inanç", diğeri "peygamber ve tarih" bakımından iki ismidir. Millet kelimesiyle yetinilmeyip ümmet kavramının da kullanılmasının sebebi, inancın peygamber modeli ile örneklik teşkil etmesinin gerekliliğidir. Karakoç, ölümden sonra sorgu meleklerinin "Hangi millettensin?, Hangi ümmettensin?" suallerine karşı "İslam milletindenim ve Hz. Muhammed ümmetindenim" cevabının verilmesini ve ümmet teriminin neden millet teriminin yanında yer aldığının anlaşılmasını, topluluğun meydana gelmesinde zihni gerçekliğin yetmediği, modellerin de gerektiği sosyolojik gerçeği olduğunu vurgulamıştır. Karakoç, ümmet ve millet kavramlarını, "millet kelimesi, inanmışlar topluluğunu muhitten merkeze doğru, ümmet kelimesiyse, merkezden muhite doğru" ifade eder şeklinde izah ederek aradaki farkı ortaya koymuştur. Ayrıca milletin ilk üyesi olan peygamberin kendisine inananlarla beraber farklı ırk, kan, renk ve sınırlara ulaşan evrensel bir millet oluşturmalarında ümmet dinamiğinin de önemine değinmiştir.²⁷

Karakoç açısından İslam milletinden olmanın şartı, inanç ve ameldir. Allah'ı, peygamberleri, vahyi ve melekleri kabul eden kişi diğer Müslümanlarla aynı inancı

²⁶ Karakoç, burada 'sübjektif' tanımını gerçek ve terim anlamda kullandığını belirtmiş, sübjektifliği keyfi anlamda kullanmadığının altını çizmiştir.

²⁷ Hasan Çınaryerli, "İslamın Millet Görüşü", **Diriliş**, C. 2, S. 4, Temmuz 1966, s. 16-17.

paylaştığından onlarla yakınlaşmış ve kaynaşmış olacaktır. Bu ruh içindeki kişiler namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerle kaynaşma ve benzeşmenin ikinci adımını gerçekleştirmiş olurlar. Ortaya çıkan bu inanç ve davranışlar çerçevesindeki İslam toplumu, diğer topluluklardan ayırt edilir. Namaz kılarak kendini temizleyen, oruç tutarak sabır ve iradeyi öğrenen, zekât vererek öbür müminleri kardeş kabul etme duygusu kazanan, Cuma ve Bayram namazlarında dirsek dirseğe duran, Hac’da dünyanın faklı bölgelerinden gelen Müslümanlarla kaynaşan kişi, İslam milletini oluşturmuştur. Ortak olan kible, cihat şuuru, şehitlik gibi unsurlar bu millet üyelerini birbirine kaynaştırarak tek ruh haline getiren ve İslam kimliğine aidiyeti oluşturan unsurlardır.²⁸

Tüm etnik yapıları kucaklayan, İslam ruhuyla meydana gelmiş İslam Milleti görüşü, Yahudiliğin aksine “açık millet görüşü”dür. Bu millete katılmak, isteyen her insan için mümkündür. Ayrıca İslam, sadece bir inanç sistemi olmayıp aynı zamanda bir hukuk ve devlet düzeni de getirdiğinden İslam toplulukları tam bir millet haline gelmişlerdir. Hristiyanlıktaki devlet ve dinin ayrı olması bir Hristiyan milletinin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Bundan dolayı bir Hristiyan milletinden değil, bir Hristiyan cemaatinden bahsedilebilir.²⁹ Bu yönüyle millet tanımında da Hristiyanlık ve Müslümanlık arasındaki bariz farklar vardır. Bu fark Hristiyanlığın “cemaat”, İslam’ın ise “millet” fikrine dayanmasıdır. Karakoç’a göre, “İslam’a yabancı yazarlar” ümmet ile millet kavramını birbirlerine karıştırmıştı. Halbuki Müslümanlar sadece bir “ümmet” değil, aynı zamanda bir “millet”ti ve “ümmet, millet kumaşının iç tarafına” verilen adıydı. “Çok dil, çok ırk, çok âdetin bağrında kaynaştığı millet fikrinden tek dil, tek ırk, tek folklor, tek gelenek ve görenek özellikli millet kavramı” Batı tipi millet anlayışıdır ki bu durum Ortadoğu ve İslam halkları için olumsuz bir durumdu ve geriye gitmekti.³⁰

İslam milleti tarih boyunca farklı ırkları kendi bünyesinde kaynaştırmış, aynı coğrafya üzerinde yurt beraberliği ve ülkü birliği, temel taşları olmuştur. İslam

²⁸ a.g.e., s. 18.

²⁹ a.y.

³⁰ Sezai Karakoç, “Büyük Millet”, **Diriliş**, C. 7, S. 77, Ocak 1990, s. 2; Karakoç, Osmanlı Devleti’nin halkını bir millet, bu milletin farklı bir anlamını da ümmet olarak ifade etmiştir. Ancak Karakoç Osmanlı Devleti’ndeki gayri-müslimlerle ilgili konuya değinmemiştir. Ona göre, ümmetle millet ayrılmaz bir bütündür. “Biri astar, biri yüzdür.” Bu ayrımlara karşı olan Karakoç, milleti, medeniyeti ve devleti de bir görmektedir. Sezai Karakoç, **Çıkış Yolu III, Kutlu Millet Gerçeği**, Diriliş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 23.

milletini bir realite olarak gören Karakoç’a göre, Müslümanların aralarına zorla ve dış baskıyla suni sınırlar çizilmişti. Halbuki İslam milleti “kutlu bir millet”ti. “Bu Milletin prensipler yasası Kur’an-ı Kerim’dir. Bu Milletin başı, ebediyete kadar, Haz. Peygamberdir. Bu milletin sembolü hilaldir. Bu Millet, arap, türk, kürt, zenci, Hintli diye ayrılmaksızın, Birinci Cihan Savaşı da dâhil, islamı yıkmağa çalışanlara karşı, bütün savaşlarda, kardeşçe ve yan yana çarpışmışlardır.”³¹

Karakoç’un tarih anlayışı da millet anlayışı gibi evrenseldir, sadece Türk tarihiyle sınırlı değildir. Hatta Karakoç’un anlayışı Türk-İslam tarihiyle de sınırlı değildir. Bin yıllık tarihçilerden farklı tarih anlayışına sahip, İslam’dan da önceki insanlık tarihidir. Tarihin sürekliliğine inanan Karakoç, bu tarihi “hakikat savaşı” ve bu savaşa karşı çıkanlar bağlamında “hak-batıl savaşı” olarak değerlendirmiştir. Ona göre insanlık, ilk günden itibaren iki kutba ayrılmıştır.³² Karakoç, hak ve batıl bağlamında ele aldığı hakikat savaşını dönemin konjoktoründen olsa gerek “sağ ve sol” kavramlarıyla izah etmiştir. Onun ele aldığı tarih anlayışı Adem ile şeytanın savaşıydı. Ona göre, sağ akım İslam, sol akım ise İslam’a aykırı ve ona karşı olandır. Çağlar boyunca farklı isim ve şekillerde çıksa da bu akım aynıdır. Sağla solun savaşı, hayatla ölümün, geceyle gündüzün savaşı gibidir.³³

Karakoç açısından İslam coğrafyalarına “öldürücü” bir fikir olarak giren milliyetçilik düşüncesinin yanında, oluşan suni sınırlar ve devletçikler de Avrupalılarca icat edilen 20. yüzyıl “garabetleri”dir. Karakoç, bu garabetten kurtulmanın formülünü ise şöyle izah etmiştir:

“Çağın bilim imkânlarından da, yani psikoloji, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji, tarih bilim ve disiplinlerinin getirdiği düşünce genişliğinden de yararlanarak, geçmişte zaten geniş ve uzun bir dönem uygulaması olan, medeniyet esasına dayalı, çok dilli, çok ırklı, çok cepheli, çok boyutlu, çok renkli ‘millet’ fikir ve gerçeğine dönülmesi, Ortadoğu İslam halklarının mutluluğu için tek çözüm olarak gözükmüyor. Batılılara aldanişın getirdiği ‘ırk taassubu’, bu bölgede halkların birbirini kırdığı ve trajediyi devam ettirip duracaktır. ‘Büyük Millet’ fikri, bu akıl almaz yozlaşmadan kurtaracak tek

³¹ Hasan Çınaryerli, “İslamın Millet Görüşü”, **Diriliş**, C. 2, S. 4, Temmuz 1966, s. 19-20.

³² Sezai Karakoç, **Diriliş Neslinin Amentüsü**, Diriliş Yayınları, 71. Baskı, İstanbul, 2018, s. 11-12.

³³ Sezai Karakoç, “Sağ ve Sol I”, **Diriliş**, C. 2, S. 2, Nisan 1966, s. 8; Karakoç başka bir yazısında da insanlık tarihini “küfür milleti” ve “İslâm milleti” ayrımıyla ele almıştır. bkz. Sezai Karakoç, **Dirilişin Çevresinde**, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 103.

fikirdir. Ortadoğu Müslüman halkını, bu fikrin idealisti aydınlar, tarihimizin karanlık çehresini yeniden aydınlatacak kahramanlardır.”³⁴

Karakoç, millet anlayışını tamamiyle İslami bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Onun millet anlayışında, diğer muhafazakâr düşünürlerde görülen Türk milliyetçiliğinin izlerine rastlamak zordur. Onun açısından Osmanlı medeniyeti ve Anadolu coğrafyası kıymete değer olgulardır. Bu yönüyle ele aldığımız düşünürler arasında Karakoç, farklı bir yerde durmakta, belki de muhafazakârlığın dışında İslamcı bir zeminde durduğu söylenebilir.

2.2. Sezai Karakoç’un İslam Birliği Düşüncesi

Karakoç açısından, İslam dünyasının 21. yüzyıldaki en büyük sorunu, İslam ülkeleri arasındaki kopukluktur. Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra, bu boşluğu dolduracak bir birlikteliğin olmadığını düşünen Karakoç’a göre, “birçok İslam ülkesi esarete düştüyse, bunun sebebi parçalanmaları, bölünmeleri, birbirlerine düşmeleri, yönetimlerini ehil, layık olmayan kişilere vermeleridir.” Bundan dolayı Filistinliler ve Türkiye dışındaki Türkler sıkıntı yaşamaktaydı. İslam ülkelerinin bir “birlik” kurarak güç haline gelmesi durumunda büyük devletler, savunmasız ülkeleri ezemeyecek, “Müslümanlar, o küçük ülkelere sahip çıkacaklardı.” Osmanlı Devleti yıkılmamış veya “güçlü bir devlet” olarak yaşamaya devam etseydi bütün bunlar yaşanmayacaktı. Karakoç, Müslümanların birliği için “bin yıllık ömrünün olduğunu bilse” bunun için çalışmaktan “yorulmayacağını ve yılmayacağını” belirtmiştir. Müslümanların birliği düşüncesinden daha büyük bir dava tanımadığının altını çizen Karakoç için, tüm faaliyet İslam’ın savunmasıdır. Bu savunmanın “özü” de Müslümanların uyanışı, dirilişi ve birleşmeleriyle dış dünyaya karşı koruma gücüne ermeleridir. O, bu yaklaşımı şöyle özetlemiştir:

“Müslümanlar, tüm yeryüzünde bir araya gelip askeri, ekonomik, kültürel ve tarihi birliklerini kurmazlarsa, parça parça, ufak ufak üniteler halinde kalırlarsa, esaret, eziliş ve sefalet onların alinyazısı olur; bu durumda, hiçbir zaman kızıl, kara ve sarı emperyalizmin pençesinden

³⁴ Sezai Karakoç, “Büyük Millet”, **Diriliş**, C. 7, S. 77, Ocak 1990, s. 16.

kurtulamazlar. Hep köle, hep sömürölmüş kalırlar. Oysa onlar buna layık değıldirler. Onlar, dünyanın en hür olması gereken halkı ve milletidir. Müslümanlar, dünyanın en şereflı, bağımsızlığa en duyarlı, en şuurlu, en idealist topluluğudur. Böyledir ve böyle olmak zorundadır.”³⁵

1966 yıllarında Suudi Arabistan öncülüğünde kurulmak istenen İslam Paktı girişimi Karakoç’u heyecanlandırmıştır. Bu Paktı, yılın değıl, II. Dünya Savaşı sonrası gelişen zamanın en büyük olayı olarak görmüştür. Hatta ona göre bu girişim, “samimi ve idealist devlet adamlarınca” ele alınıp başarıya ulaşması durumunda “çağın büyük olayı” olacaktır. Tüm Müslümanlar siyasi kuvvetlerini birleştirmeleri durumunda dünyanın ve tarihin çehresinin değışeceğini iddia eden Karakoç, böylece Doğu ve Batı bloklarına alternatif ve “hakem” statüsünde “üçüncü bir cephe”nin kurulacağını savunmuştur. Böylece Doğu veya Batı bloğundan herhangi birinin, İslam bloğuna yaklaşması durumunda diğer blok yıkılmış olacaktır. Ona göre, dünyanın bu iki bloğuna katılmayan Asya, Afrika ve Güney Amerika, İslam bloğunda yer alacak, diğer bloklara karşı kurulan veya Doğu-Batı bloklarından çekilen küçük devletler de İslam bloğuna yönelecekti. Çünkü “İslam Bloku” sadece kendisini düşünmeyen, evrensel adaletin koruyucusudur. Birleşmiş Milletler Anayasası hükmünde olan Kur’an ve Hadislerle İslam bloğunu meydana getiren Müslümanlar, “adaletin kurucuları, bekçileri ve hakemleri” olacaktır. Cihat, zulmü ortadan kaldırıp insanlara hakikati kabul edecekleri özgürlük için yapılır. Allah tüm Müslümanları tek bir millet olarak isimlendirmişti. Tarih, bu milletin hakemliğine şahit olmuştur.³⁶

İslam Birliğı, İslam Paktı, İslam Bloku, adı ne olursa olsun Karakoç, bu şuur birliğı adınının altında büyük bir kudretin yattığını düşünmektedir. Ona göre, Batılı devletlerin elinde bu imkanların küçük bir kısmı olsa onu derhal kullanacaklardı. Buna karşılık İslam milletlerinin ve devletlerinin eline bu fırsat geçmesine rağmen bunu ihmal etmişler ve meselenin idrakine varamamışlardır. II. Dünya Savaşı sonrası doğan tarihin en büyük fırsatı kullanılamamıştı. Eğer İslam Birliğı kurulmuş olsaydı, Afrika’nın da lideri bu birlik olacaktır. Böyle bir birlik, Cezayir halkının yarım milyonluk bir ordu tarafından, sekiz yıl boyunca “tarihte görülmemiş bir katliam ve

³⁵ Sezai Karakoç, “Birliğın Gücü”, **Diriliş**, C. 7, S. 79, 19 Ocak 1990, s. 1,15.

³⁶ Sezai Karakoç, “Olayların Işığında İslam Birliğı”, **Diriliş**, C. 2, S. 1, Mart 1966, s. 49.

zülüm” ile ezilmesine müsaade etmeyecekti. Bu birlik sayesinde Fransızlar, değil sekiz yıl, sekiz ay bile Cezayir’de kalamazlardı. Keşmir, Kıbrıs, Filistin ve Rus esareti altında inleyen Müslümanlar ve Amerika’daki zenci Müslümanların aynı felaketlerin mağduru ve Müslümanların birleşememe ve şuurlaşmamanın verdiği sonuçlarıdır.³⁷

Bu paktın ne kadar önemli olduğu “kızıl ve kara emperyalistlerin”³⁸ yükselen düşmanca seslerinden de anladığının altını çizen Karakoç’a göre, Newyork, Londra, Paris ve Moskova’nın aynı ağızla konuşmaları, İslam Birliğine karşı olduklarının göstergesidir. Karakoç, bu pakta karşı olan gerek Doğu Bloku gerekse de Batı Bloku ve Ortadoğu’daki “kiralık kalemleri” de bu gelişmenin aleyhine propaganda yapmaktan dolayı eleştirmektedir. Ona göre İslam Birliği Tezi, İslam ve dünya siyasetinde en çok dikkat çeken ve tartışılan bir konudur. Bu tez, Amerika ve İngiltere’yi kuşkulandırmış ve ürpertmiştir. Sovyet Rusya “öfkeden çılgına dönmüş”, Fransa ve Almanya aleyhte çalışmalara girişmiştir.³⁹

Ona göre 1955’teki Bağdat Paktı içinde İngilizler yer aldığından bu gelişme samimiyetle yürütülememiş ve bir İslam Birliği oluşmamıştı. Ancak Bağdat Paktı, bu birliğin ilk teşebbüsü olmuştur. Avrupa Birliği kurulmadan bir İslam Birliği’nin kurulmasını gerekli gören Karakoç, 1966 tarihi itibariyle İslam Birliği’ni kuranların tarihe mal olacağını vurgulamıştır. Aksi halde Birleşik Avrupa kurulduğu andan itibaren Rusya, Amerika ve Avrupa, topyekün İslam ülkelerini köleleştirmek, İslam dinini, kültürünü ve medeniyetini ortadan kaldırmak için ittifak içinde olacaklardır. İslam Birliği’nin kurulması ise Avrupa Birliği’nin kurulmasına nazaran daha çok mümkündür. Çünkü İslam Birliği kuracak devletlerin kültürleri, medeniyetleri ve dinleri aynıdır. Irklar ve diller birbirine karışmış, ortak tarih ve ortak coğrafyaları vardır. Aralarındaki tek ayrılık ise, Batı’nın iki yüz yıldan beri aralarına soktuğu “zararlı düşünceler ve ektiği tohumlar”dır.⁴⁰

³⁷ a.g.e., s. 49-50.

³⁸ Karakoç, burada Eşref Edip’in 1950’deki makalesinde ele aldığı, Müslüman-Türk milleti için tehlike olan komünizm ve Hristyanlık için kullandığı, “kara ve kızıl” kavramlarını kullanmıştır. Bkz. Eşref Edip, “Türk Milletini Tehdit Eden Tehlikeler”, **Sebilürreşad**, C. IV, S. 91, Kasım 1950, s. 242.

³⁹ Sezai Karakoç, “İslamın Dirilişi”, **Diriliş**, C. 2, S. 4, Temmuz 1966, s. 5.

⁴⁰ Sezai Karakoç, “Olayların Işığında İslam Birliği”, **Diriliş**, C. 2, S. 1, Mart 1966, s. 49-50.

Karakoç, her ne kadar Anadolu İslam'ına ve milli değerlere önem atfetse de⁴¹ “alinyazılarının” Anadolu coğrafyası olan Misak-ı Milli ile sınırlı tutmamıştır. Ona göre bu sınırlar Avrupalıların çizdiği sınırlardır. Bu yönüyle Anadolucuların savunduğu vatan anlayışından farklı bir görüş sergilemiştir. Ona göre, “arz Müslümanlara mirastır, onların malıdır, onlara tevdi edilmiştir.”⁴² Osmanlı Devleti'nin çöküşünü emperyalist emellerin sonucu olarak değerlendiren Karakoç, İslam Medeniyeti sınırlarına “ülkemiz” diyerek şöyle izah etmiştir:

“Coğrafi şartlar, bize, artık bu sınırların tartışma gününün geldiğini gösterdiği gibi, tarih de, tarihî şartlar da bizi bu noktaya doğru zorlamaktadır. Çünkü Ülkemiz, bugünkü ülkemizden ibaret değildir. Çok daha geniştir. O geniş ülkede yaşayan bir millet vardır. Bu millet, bir medeniyetin, İslâm medeniyetinin toplumdur. Bu medeniyette, ırk unsuruna, tabii, reel bir gerçeklik olarak bakılır; ancak ırk esasına dayanılmaz. Bu medeniyette, ırklar, renkler, diller, hepsi yan yana, kardeşçe yaşarlar ve bir toplum oluştururlar... Nitekim bin seneden, hatta bin dört yüz seneden beri, bu, Ortadoğu denilen bölgede, ırklar, bu medeniyet anlayışından, bu insanlık anlayışından hareketle, birbirlerine karışmışlardır. Saf olarak bir ırk kalmamıştır. Bazı bölgelerde dil sebebiyle birtakım toplaşmalar görülüyor da, bunun, ırklar ayırıcıdır, birbirinden ayrı yaşamaktadır demek manasına gelmediğini hepimiz biliyoruz. Suriye, Araplardan ibaret değildir. Suriye’de Araplar, Türkler, Kürtler, Çerkezler vardır. Ve bunlar, İslâm toplumunun, İslâm medeniyetinin oluşturduğu toplumun, yani İslâm milletin fertleri olarak yan yana yaşamışlar, iç içe geçmişler ve birbirinden ayrılmaz olmuşlardır.”⁴³

Karakoç, suni parçalanmanın getirdiği sonuçlar üzerinden ise şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Siz Fırat’ı ve Dicle’yi bıçakla kesebilir misiniz? Burası senin, burası benim diyebilir misiniz? Oysa Fırat ve Dicle, şırıltılarıyla kendi mecralarında akarlar bize diyorlar ki, ‘sen nasıl parçalanmazsan, bir bütünsen, ben de bir bütün olarak, yalnız Türk’ün, yalnız Arap’ın, yalnız Kürt’ün değilim. Hiç kimse bana tek başına sahip çıkmasın. Ben İslam milletin suyuym, onun can damarıyım. Siz de bundan ibret alınız ve parçalanmayınız, bölünmeyiniz.’ İşte bize coğrafya böyle sesleniyor.”⁴⁴

⁴¹ Sezai Karakoç, “İslam Gençliği”, *Diriliş*, C. 2, S. 10-11-12, Ocak-Şubat-Mart, 1967, s. 10-11.

⁴² Sezai Karakoç, *Çıkış Yolu I, Ülkemizin Geleceği*, Diriliş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008, s. 55.

⁴³ a.g.e., s. 70-71.

⁴⁴ Karakoç, *Çıkış Yolu I*, s. 104.

Ayrıca, “Diriliş Neslinin Amentüsü”nde İslam medeniyetine geniş anlamlar yükleyen Karakoç’a göre, “Müslümanlar, coğrafyalarını, tarihlerini birleştirme, bu yolla da tek bir kültüre erme zorundadırlar.” Karakoç, burada İslam Birliği vurgusunda evrensel bir birlikten bahsetmektedir. Tarih Birliği, Kültür Birliği ve Coğrafya Birliği’ni İslam Birliği için zorunlu gören Karakoç, İslam medeniyetinin dirilişine katkıda bulunma sorumluluğunun, gücü ölçüsünde her Müslümanın borcu olduğunu vurgulamıştır. Afrika’nın bir ucundan Filipin adalarına uzanan İslam diyarındaki sınırları “politik sınırlar” olarak niteleyen Karakoç, merkezi Ortadoğu olan “Tek Ülke” idealini savunmuştur. Diriliş neslinin bu idealine “Özülke” adını veren yazar, bu idealin İslam terminolojisindeki ifadesini ise “Dar-ül İslam” şeklinde ifade etmiştir. Aralarına politik sınırlar konulan İslam ülkeleri, “Kültür Birliği”ni sağlayarak tarih birliğini doğal olarak oluşturabilirdi. Özülke ve Kültür Birliği ideali aynı zamanda “Millet İdeali”nin doğmasını sağlayacaktı. Karakoç, diriliş idealinin temelini Millet İdeali’nde saklı olduğunu düşünmekte ve bunu şöyle izah etmektedir: “**Millet, İslâm Milleti** doğunca, artık Hakikat Medeniyeti demek olan **İslâm Medeniyetinin Dirilişi** gerçekleşmiş olacaktır.”⁴⁵

Karakoç, 1960’lı yıllardan itibaren ısrarla üzerinde durduğu ve “İslam’ın Dirilişinin İslam Birliği”yle mümkün olacağı düşüncesini 1990’lı yıllarda mevcut İslam ülkelerini tahlil ederek sunmuştur. “Değişim ve İslam Dünyası” adlı yazısında daha önce büyük ümit verdiği İslam ülkelerinin İslam Birliği kurmadaki eksikliği ele alınmıştır. Ona göre Suudi Arabistan, tüm zenginliğine rağmen hala bedeviliği üzerinden atamamıştı. Pakistan’ın sancılı geçen siyasi durumu, Suriye ve Irak’taki diktatörlük, Karakoç’un İslam Birliği ümitlerini zayıflatmıştır. Yine Karakoç’a göre, Mısır, gözü hep Batı da, Filistin ve Lübnan istila ve işgalde, Afrika ülkeleri olan Sudan, Nijerya ve Uzakdoğu İslam ülkeleri olan Endonezya ve Malezya Batılılaşma batağında çırpınıp duran ve benliklerini bulamayan ülkelerdi. Türkiye ise ekonomik ve askeri olarak güçlenen bir ülke olarak “umut” vermektedir. Ancak, Türkiye onun açısından Batı taklitçiliği ile kültürünü yitirmişti. Basın, bürokrasi ve aydınıyla halktan kopuk bir ülke olması hasebiyle “umutsuz” bir görünümündedir. Karakoç, tüm olumsuzluklara rağmen İslam Birliği düşüncesinde Türkiye’ye yüklediği anlamı şu

⁴⁵ Sezai Karakoç, **Diriliş Neslinin Amentüsü**, Diriliş Yayınları, 71. Baskı, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2018, s. 63-64.

cümlelerle ifade etmiştir: “İslam âleminin kaderi, Türkiye’deki kördüğümün çözülmesine bağlı. Sır, Türkiye kaderinde gizli.”⁴⁶ Karakoç’un başından beri ortaya koyduğu İslam Birliği görüşünde lider olarak kadim ve “Yüce Devlet” (Devlet-i Aliye)⁴⁷ Osmanlı Devleti vardı. Öte yandan, Karakoç’un düşüncesinde Türk-İslam birliğine vurgu yapmadığı da görülmektedir. Diğer İslam ülkelerinin durumunu ortaya koyan Karakoç’un düşüncesinde artık Türkiye’nin bu birliğe öncü olabileceği kanaati doğmuştur.

3. Fedai Dergisi (1963)

Fedai dergisi, Ağustos 1963 yılında İzmir’de milliyetçi ve muhafazakâr kimliğe sahip bir dergi olarak yayın hayatına başlamıştır. Kemal Fedai Coşkun tarafından çıkartılan dergi, aylık süreli yayın olmakla beraber “Fedaiciler” adında bir hareket özelliği taşıma iddiasındadır. Diğer muhafazakâr yayınlarda görülen İslamî bir dili kullanan dergi, “Aylık Dava Dergisi” başlığıyla çıkmış, 41. sayısında “Muhafazakâr Aylık Dergi” olarak değiştirilmiştir. 1967 tarihinde *Fedai* gazetesi olarak yayın yapacaklarını ifade eden dergi 1970’deki 55. sayısıyla okuyucuya bir müddet ara vereceklerini belirtmiştir. Ara verme sebepleri arasında, uyanmaya başlayan İslami hareketle birlikte, bazı çevrelerin “Müslüman halkı sömürmek isteyen din istismarcılarının, din ve mukaddesat tüccarlarının” etkinliği karşısında “samimi dava adamlarının” sesini duyuramaması gösterilmiştir. Ayrıca din istismarcısı, din ve mukaddesat tüccarları olarak nitelendirilen kesimin komünistler kadar tehlikeli oldukları vurgulanmıştır.⁴⁸ 1979 yılında tekrar yayın hayatına başlayan dergi, ancak 9 sayı yayımlayabilmiş, dergi yayınına son vermiştir.⁴⁹

Dergi, Risale-i Nur’dan pasajlar yayınlamıştır. “Nurdan Demetler” adlı yazıda Maarif Vekaleti baş müfettişinin Kemal Fedai’ye, eserlerinde “Türk kelimesini kullanmayan” Said Nursi’ye neden yer verildiği sorulmuştur. Bu suale

⁴⁶ Diriliş, “Değişim ve İslam Dünyası”, *Diriliş*, Y. 30, Dönem. 7, S. 82, 9 Şubat 1990, s. 3.

⁴⁷ Sezai Karakoç, *Günlük Yazılar III*, Diriliş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1986, s. 37.

⁴⁸ *Fedai*, S. 40, Nisan 1967, s. 19; *Fedai*, S. 55, Temmuz 1970, s. 3.

⁴⁹ Derginin sahibi Kemal Fedai Coşkun, 3 Aralık 1979’da silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür. Bkz. Celil Bozkurt, “Milliyetçi Bir Mücadele Adamı Kemal Fedai Coşkun ve Fedai Dergisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2013, 102 (203), s. 151-190

cevaben, Said Nursi'nin eserlerinin birçok yerinde Türk'ten ve milliyetten bahsettiği belirtildikten sonra Risale- Nurdan yazılar iktibas edilmiş, Türklük ile ilgili ifadeler yer verilmiştir.⁵⁰ Sonraki sayılarda II. Abdülhamid sıkça zikredilmiş, Kazım Karabekir'e özel bir ilgi gösterilmiştir. CHP karşıtı ve Batıcı düşünceye eleştiri üzerine kurulu yayın politikasında Müslüman Türk milleti ve Anadolu Türk kimliği öncelenmiştir. Dergi, Kıbrıs konusunda milliyetçi bir duruş sergilerken Türkistan ve Filistin meselesini de aynı şekilde sahiplenilen yayınlar yapmıştır. *Fedai* dergisinde anti-komünist politikanın yanında anti-Siyonist yayınlar ön plandadır.⁵¹ Derginin sahibi Kemal Fedai Coşkun, 1968 yılında İzmir'de kurulan "Türkiye Siyonizm ve Masonlukla Mücadele Derneği" genel başkanlığını da yapmıştır. Dernek tüzüğü'nün ilk maddesi "Tarih, vatan, din, kültür ve kader birliği şuurunu kökleştirmek" şeklinde ifade edilmiştir.⁵²

Fedai dergisi Alparslan Türkeş'le yapılan bir görüşmeyi sayfalarında paylaşmıştı. Bu yazının Türkeş'in "İslami cephesinin" daha iyi tanınması bakımından yayınlanması uygun görülmüştür. Neşredilen mektupta, Türkeş'in İslami yönü ile ilgili bazı hususların bilinmesi lüzumu belirtilmiştir. Türkeş'in İslami yönüyle ilgili tereddütler üzerine bu konuyu görüştüğünü yazan kişi, Türkeş'le Ankara'daki evinde yaptığı görüşmede "Türk milliyetçiliğinin esasları" üzerinde durmuştur. Türkeş konuşmasında milliyetçiliği "dokuz ana umde" çerçevesinde değerlendirmiştir. Dokuz umdenin başında "din ve milliyetçilik" gelmekteydi. Türkeş dokuz umdeyi şöyle açıklamıştır: "Türk milletini kendi gücü ile ayakta tutacak hale getirmek ve milli iradeyi mutlak surette hâkim kılmak." Görüşmeyi yapan kişinin zannına göre, "damarlarındaki kanın sıcaklığını duyan Müslüman her Türk'ün düşüncesi aşağı yukarı" buydu. Öyle de olması gerekliydi, çünkü Türkeş, İslâmiyet konusunu ele alırken "ahlâkçılık" umdesi üzerinden "eski âdet ve geleneklerimizi, ahlâkımızı, İslâmiyetin tornasından geçirmek ve neticede tam mânası ile İslâmî Türk ahlâkının vücut bulmasını sağlamak" gerektiğini belirtmişti. Bu fikir bütün Türk milliyetçilerinin düşünceleriydi. Milliyetçilik anlayışlarında

⁵⁰ *Fedai*, S. 7, Şubat 1964, s. 6.

⁵¹ Kemal Fedai Coşkun, "Harbiye Umumi Reisi Orgeneral Cevdet Sunay'a Açık Mektup", *Fedai*, S. 17, Aralık 1964, s. 10-11.

⁵² "Türkiye Siyonizm ve Masonlukla Mücadele Derneği" ile ilgili geniş bilgi için bkz. Celil Bozkurt, "Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği ve Faaliyetleri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): s. 607.

farklı bakış olsa da “esas bir”di ve “nüans farklar” ile milliyetçiler birbirlerinden ayrılmaktaydı. Türkeş’in, “davranışlarımız en güzel şekilde İslâmiyetle sınırlanmıştır ve bize en çok yakışanı da budur. Öyle olmasa Türkler İslâmiyeti kabul ederler mi idiler?” cümlesi bile onun “İslâmî cephesinin çok kuvvetli” olduğunun göstergesiydi.⁵³

Fedai dergisi, milliyetçi cephede yer alan Türkeş’i dindar kimliğiyle beraber ele almış ve onun ortaya koyduğu görüşleri tasvip eden yayınlarda bulunmuştur. MHP’nin politik görüşünü benimseyen dergi, bazı muhafazakâr ve mukaddesatçı kesimden kişilerin Türkeş’e ve MHP’ye karşı tutumunu eleştirmiştir. Şule Yüksel Şenler’in Türkeş ve partisiyle ilgili yazılarının 1969 genel seçimlerine olumsuz etki yaptığı iddia edilmiş, ayrıca bazı gazetelerde Türk ve milliyetçilik kavramlarının kavmiyetçilik olarak telakki edildiği, Türklük ve milliyetçilikle uğraşanların “dinsizlikle” itham edildikleri eleştirilmiştir. *İttihat* gazetesinin seçimlerden önce “İslamiyet ve Türkeş” adlı bir kitap yayınlayarak “çirkin isnatlar ve iftiralarla” Türkeş ve MHP’lileri “kâfirlikle” itham etmeleri, MHP açısından seçimlerde “en olumsuz olay” olarak görülmüştür. *Fedai*, bu kitabın basılıp dağıtılmasında Adalet Partisi (AP)’nin katkısı olduğu kanaatindedir. Öyle ki bu kitap AP genel merkezinden Türkiye’ye dağıtıldığı ileri sürülmüş ve bu görev için özel bir ekip kurulduğu iddia edilmiştir. 1969 genel seçimlerinde meclise giren Erbakan’ı ve grubunu Türk siyasi hayatının en dindar zümresi olarak gören ve “Allah vatan ve millet yolundayız” diyen *Fedai*, Türkeş, Erbakan ve Bölükbaşı’ndan sağ bir ittifaka girmelerini ve vatanın menfaati için fedakârlık yapmalarını istemektedir. *Fedai*’nin öngörüsüne göre muhafazakâr sağ birleşmez ise 2000 yıllarına kadar AP iktidarda kalacaktı.⁵⁴

3.1. Milliyetçilik Anlayışı, “Allaha Vatana ve Hürriyete”

Fedai dergisinin yayın politikası ve milliyetçiliğe yaklaşımı “Allaha Vatana ve Hürriyete” adlı sloganıyla özetlenebilir. “İmanlı Türk Milliyetçiliğinin Büyük Dava Organı FEDAI!” adıyla tanıtılan derginin ilk sayılarından başlayarak bir

⁵³ *Fedai*, S. 3, Ekim 1963, s. 2.

⁵⁴ *Fedai*, S. 51, Kasım 1969, s. 15-17; *Fedai* Dergisi 1970’lerden sonra MHP’nin bir yayın organı gibi yayınlar yapmakta ve Türkeş’in sözleri baş sayfada yer almaktadır.

Anadolu İslam'ı göze çarpmaktadır. Kendilerini “milliyetçi-mukaddesatçı” olarak tanımlayan *Fedai*,⁵⁵ “milletin manevi lideri” olarak tanımladığı Ali Fuat Başgil'e özel bir yer vermekte ve yayınlarında onun fikirlerini aktarmaktadır.⁵⁶ Derginin sayılarında komünizm karşıtlığı ve Batıcı düşünceye sert bir eleştiri göze çarpmaktadır. “İnkılapçı” kesimin irtica suçlamalarına cevap verilen yayınlarda Türklerin Müslümanlığına sıkça vurgu yapılmaktadır. İkinci sayıda derginin “milliyetçi dava dergisi” olduğu belirtilmiş ve “Garip Anadolium! İşte manevi gıda kaynakların” diyerek şu yayınların takip edilmesi tavsiye edilmiştir: İstanbul'dan, *Büyük Doğu*, *Sebilürreşad*, *Şule*, *Y. İstiklal*; Ankara'dan *Serdengeçti*, *İslam*, *Hilal*, *Orkun*; Konya'dan *Oku*, *Yenimeram*; İzmir'den, *Fedai*, *Müslüman Sesi*, *Hür yol*, *Özlem*; Erzurum'dan, *Hürsöz*, *Doğu* ve Van'dan *Kurtuluş*.⁵⁷ Derginin önerdiği yayınların içeriğine bakıldığında, milliyetçiliğe yaklaşımın ne olduğu rahatlıkla görülmektedir.

“Fedaiden Sesler” adlı bölümde her devirde olduğu gibi yine “din ve milliyet kalesine donkişot” gibi saldıran müfterilerin olduğu öne sürülmüştür. Falih Rıfkı Atay'ın da Ahmet Emin'den geri kalmadığı ve sabırlarını zorladığını yazan dergi, Falih Rıfkı'nın 1944'te olduğu gibi “Türk milliyetçilerinin yok edilmesi ve seslerinin kesilmesi” gayesinde olduğu, Atay'ın “ateşle oynadığı” ifade edilmiştir. Habere göre Falih Rıfkı, Türk Ocağı'nın “kara milliyetçiliğin” pençesine düştüğü ve *Sebilürreşad* çizgisine yaklaştığını iddia etmiştir. *Fedai*, “Türkocaklarına yapılan taarruza hiç de tahammülümüz yoktur. Zira bu millet bu ocaklara çok şey borçludur” düşüncesindedir. 1958 yılında solcu bir vekil olan Şükrü Koç'un *Türk Yurdu*'nu irtica organı olarak suçlaması ve Akif gibi “bayraklaşmış” bir simaya dil uzatmak ve onunla mahkemelere kadar düşen mücadele hatırlatılmış, Falih Rıfkı açıkça tehdit edilmiştir.⁵⁸ Falih Rıfkı bu yazıdan sonra *Fedai* dergisini hedef almış ve onu “Vahdettin'in Volkanı”na benzetmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Coşkun, 1961-1965 yıllarında İzmir Türk Ocağı Başkanlığı yapmış, Adalet Partisi'nde başlayan siyasi hayatı Milliyetçi Hareket Partisi'nde devam etmiştir. 1969 yılında ‘Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği’ Genel Başkanlığını yapan Coşkun, 1979 yılında uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Bkz. Celil Bozkurt, “Milliyetçi Bir Mücadele Adamı Kemal Fedai Coşkun ve Fedai Dergisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2013, 102 (203), s. 151-190.

⁵⁶ *Fedai*, S. 40, Nisan 1967, s. 2,17.

⁵⁷ *Fedai*, S. 2, Eylül 1963, s. 20.

⁵⁸ *Fedai*, S. 1, Ağustos, 1963, s. 16-17.

⁵⁹ *Fedai*, S. 5, Aralık 1963, s.6.

Dergi, sol ve Kemalist fikirlere karşı Türk milletinin dini olan İslamiyeti ön plana çıkarmıştır. “Türk ve İslam Âlemine Yön Veren Tarih” haber başlığında, Anadolu’nun Malazgirt Zaferi’yle Türkleşmek yoluna girdiği böylece Müslüman Türk ordularına Batı yolu açıldığı ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin kurulmasına imkan veren olayların seyri içerisinde üç kıta üzerinde hakimiyet sağlanmıştı. Bizans’ın fethi ve Anadolu’nun Türkleşmesiyle bir çığ gibi inkişaf kaydeden Türklük ve İslamiyet, cihan haritasını değiştirmişti.⁶⁰

Fedai dergisinin yayın politikası, Kemalizm’in laiklik ve Batıcı anlayışının karşısında duran milli bir düşüncedir. Nejdet Sancar “Millî Geleneklerimiz” adlı yazısında “yanlış ve ters bir batılılaşma” anlayışından bahsederek, İslam öncesi Türk tarihinden örnekler vermektedir. Sancar, yabancı geleneklerin Batılılaşma adıyla Türk toplumuna dayatılmasını Türklük için büyük bir tehlike olduğunu vurgulamıştır. Türklerin milli gelenekten uzaklaşarak düşmüş oldukları durumu izah etmiştir. Ona göre Türklere “kahramanlık ruhu, ahlâk, savaş kabiliyeti, vatanseverlik” gibi birçok miras bırakılmıştı. Ataların Türklere bıraktığı en önemli miras ise “millî gelenekler”di ve bu miras diğerleri kadar “ulu”ydu. “Millî gelenekler, milletleri ayakta tutan mânevi silâhlardan birisidir. Çünkü millî gelenekler millî şuuru uyanık bulundurmakta büyük rol oynarlar. Milli şuuru körlenmemiş milletleri yok etmek nasıl mümkün değilse, millî geleneklerini unutmayan toplumların millî şuurdan yoksun bir duruma düşmeleri de öylece imkânsızdır.” Millî geleneklerin “milletlerin benliklerini aydınlatan bir ışık” olduğunu ifade eden Sancar’a göre “o ışık yandıkça benlik asla kararmaz. Benlik kararmadıkça da millet yıkılmaz.” Bundan dolayı bir milleti yıkmak isteyenler öncelikle “millî gelenekler”e saldırırlar. Sancar bu durumu şöyle izah etmiştir:

“Tarihimizin Göktürkler çağı, milli gelenekleri unutmanın ne büyük felâket olduğunu bize ebedi bir öğüt halinde bildirmektedir...Göktürk beğlerinin kendi geleneklerini bırakıp Çin geleneklerine kucak açmalarıdır ki, Türk milli şuurunu sarsmış ve Çinlileşen bu beğlerle birlikte sonunda, Türk milleti de dize gelmiştir. Millî geleneklerin toplumların hayatındaki rolüne ait bir başka parlak misâli yine Göktürklerin 680 yılında giriştiklerin İstiklâl Savaşında buluyoruz. Türk’ü Çin

⁶⁰ **Fedai**, S.1, Ağustos, 1963, s. 4.

tutsaklığından kurtarmak için 17 erle dağa çıkan kahraman İleriş, düşmanla vuruşacak orduyu meydana getirdikten sonra ilk olarak onları ‘ataların töresince’ düzene soktu.”⁶¹

Kemal Fedai Çoşkuner de yanlış bir metotla garp medeniyetini taklitte başlayan sürecin buhranla sonuçlandığı, “milli kültürün rafa kaldırılarak”, medeniyet adına Batı’nın kültürü, örf ve an’anelerinin Türkiye’ye “ithal” edildiğini düşünmektedir. Ona göre bu durum memleketi “manevi hasletlerinden tecrit” etmiştir. Bu buhranın 150 seneye yakın bir tarihçesinin olduğunu ifade eden Çoşkuner’e göre, özellikle Tanzimat’tan sonra, manevi çöküş, komünizm ve mason localarının, Siyonizm ile el ele vermesiyle “katmerleşmiş”, nihayet bu günkü had safhaya ulaşmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin de bunlara bilerek veya bilmeyerek “alet” olmasıyla bir milletin felaketinin hazırlanışında adeta “ittifak” edilmiştir. Türk milliyetçiliği ve mukaddesatına “bir kızıl ateş” sirayet etmiş, onu yok etmeğe çalışmakta ancak bu komünist tehlike dikkate alınmamakta ve İçişleri Bakanlığı bu tehlikeye yönelik tedbirler almamaktadır.⁶²

Fedai, ayrıca bazı neşriyatın fikir sanat dergisi adı altında yaptığı yayınları eleştirmiştir. Köy Enstitüleri politikalarını öven ve dilde sadeleşme faaliyeti içindeki yayınların Müslüman Anadolu’nun tahammül hudutlarını aştığını ifade eden dergi, şu yorumda bulunarak dil politikasını da ortaya koymuştur:

“Anladım ki bunların maksatları şudur: Yüz tane uyduruk kelime piyasaya salacak, bir tanesini olsun tutturabilirlerse, ‘Biz vazifemizi yaptık’ diyeceklerdir. Peki gayeleri nedir? Kısaca cevap vereyim: Öz-türkçecilik namı altında, güzel lisanımızı dejenere etmek, asliyetinden uzaklaştırmaktır. Biz temiz sade Türkçenin her zaman müdafiiyiz. Dilde zorlama olamaz. Halk tarafından benimsenmiş olan kelimeler menşei neresi olursa olsun Türkçedir. Çünkü o millileşmiştir, halka mal edilmiştir.”⁶³

Dergi, “Tanrı Dağı kadar Türk, Hıra Dağı kadar Müslüman” vecizesinin tüm Türkçülerin “değişmez parolası” olması gerektiğini savunmuştur. Daha önce değindiğimiz Topçu, Kısakürek ve Eşref Edip gibi düşünürlerin ortaya koyduğu,

⁶¹ Nejdet Sancar, ‘Milli Geleneklerimiz’, *Fedai*, S. 1, Ağustos, 1963, s.5.

⁶² *Fedai*, S. 2, Eylül, 1963, s. 2.

⁶³ *a.g.e.*, s. 16.

Türklerin İslam ile kurdukları ruh ile beden arasındaki benzer bir ilişkiyi *Fedai* dergisinde de görmek mümkündür. *Fedai*’ye göre de Türklük “beden”, İslâmiyet ise o bedenin “ruhu”dur. Beden ruhsuz, ruh ise bedensiz olamazdı. İslamiyet’i kabul edenler aynı zamanda Türklüğü de korumuştur. Mazide kalmış Şamanizm gibi şeylerin üzerinde durulmasını dahi abes gören *Fedai*, öte yandan Turancı düşüncenin ancak “kelime-i tevhid”le mümkün olacağı kanaatini taşımıştır.⁶⁴

Fedai dergisi, 1970’lere gelindiğinde Türkçülüğü ağır basan ve MHP’yi tercih eden bir kimlik kazanmıştır. Kemal Fedai Coşkun, “Müslüman olduğum kadar Türküm, Türk olduğum kadar Müslümanım” adlı bir yazı kaleme almıştır. Akif’in milliyetçiliğinin örnek alınması gereken bir milliyetçilik olduğunu ifade eden Coşkun’e göre Akif, milliyet ve İslamiyet’i et ve tırnak gibi görmüştür. Coşkun, yobaz olarak nitelendirdiği bazı muharrir ve gazetecilerin, Türk, Türklük ve Bozkurt gibi kavramlardan rahatsız olduğunu söyleyerek tepkisini dile getirmiş ve milliyetçi görüşünü şöyle dile getirmiştir: “Türküm zira Türklük benim adımdır. Benim sanımdır. Benim varlığımdır. Bozkurd’u çok severim. Çünkü Bozkurd benim Türklüğüm remzi, beş bin yıllık alamet-i farikasıdır. O tanrı değildir. Sadece Türklüğün, Türk kahramanlığının senbolü’dür. Bozkurd’a köpek diyen alçak, kendisi köpekten de köpektir.”⁶⁵

Kemal Fedai Coşkun’in ağırlıklı kullandığı İslamî diline rağmen incelediğimiz muhafazakâr düşünürlerden ayrıştığını görmekteyiz. Coşkun’in 1970’lerden sonraki politik ve fikrîsel düşüncesi de tamamiyle Türkçü fikir akımı olduğu söylenebilir. Onu ele aldığımız 1939-1970 zaman diliminde diğer düşünürlerden ayıran en önemli tarafı, dönemin Türk milliyetçisi fikir ve akımlarıyla girdiği polemikler ve sahiplendiği “İslamcılık” kavramıdır.

3.2. Din ve Milliyet

Fedai dergisi yazarlarından Saffet Çolak din ve milliyet konusu üzerinde durmuştur. Ona göre milli duygunun ana unsurları sağlam esaslara bağlı değilse,

⁶⁴ Kemal Fedai Coşkun, “Atsız Bege Açık Mektub”, *Fedai*, S.10, s. 12.

⁶⁵ Kemal Fedai Coşkun, “Müslüman olduğum kadar Türküm, Türk olduğum kadar Müslümanım”, *Fedai*, S. 53, Ocak 1970, s. 3.

zamanla milli benlikte birtakım değişmeler ve sapmalar ortaya çıkacağından sonuçta milli şahsiyette yozlaşma ve milli bütünlükte de sarsıntılar meydana gelebilir. Bu dejenerasyon hallerinden birisi, “üstünlük”, bir diğeri de “aşağılık” kompleksidir.

Çolak’a göre, üstünlük dejenerasyonu bireylerde ortaya çıktığında, “diğeri milletlere karşı hayat hakkı tanımamak” tehlikesini doğuracaktır. Nitekim bu durum şovenizm, Nazizm ve faşizm de görülmektedir. Milli benlikteki bir diğeri dejenerasyon da aşağılık duygusudur. Bu duygu kişiyi tarihine karşı aşağılık kompleksine yöneltip, hayatının her alanında mensup olduğu milletin dışında taklitle yöneltir. Oysa “yabancı milletlere ait faziletler değil, rezaletlerdir. Faziletlerine sıra gelinceye kadar, alınan rezaletler, o milleti mahveder”di.⁶⁶

Çolak, fertleri bu dejenerasyondan koruyan, milletlerin milli benliklerini muhafaza eden en önemli müessesenin din olduğunu, dinler içerisinde de en mütekâmil dinin İslam olduğunu vurgulamıştır. Ona göre İslam dini için üstünlük, “millet, ırk, kan” üzerine değildir. Üstün millet, “Hakka hizmeti zevk edinmiş, zalimi tepelemeyi ibadet telâkki etmiş, nefsanîyet ve enanîyet gibi basit sıfatlardan soyunarak, faziletleri ile insanlık âlemine ışık tutmuş olan millet en muteber millettir.” Bu özellikleri geçmişte Türk milleti göstermiş, bu “şeref”e nail olmuştur. “Meselâ hiçbir milletin tarihinde, fetih ordusunun, fethettiğı yerlere mektep ve mabet serpererek gittiğı görülmemiştir. Bu, Türk Milletine has bir hususiyettir.”⁶⁷

Çolak, Din ve Milliyet makalesinin devamında, Türk milletinin İslam’dan önce de fazilet sahibi bir millet olduğunu ifade etmiştir. Neticede Türk milleti İslam’ın verdiği aşkla kâinatın efendiliğini yapmıştı. Milliyetçiliğe gelince, Türk milliyetçisinin Müslümanlık hususunda atalarının yolunda olması, her bireyin mensubu olduğu milleti sevmesidir. Aksi halde, “ecdadının İslâmî kabul ile İslâmî ölçü olarak” kabul ettiği yolun dışında olanlar Türk milliyetçisi olamazdı. “Türk milliyetçisinin, milletini sevebilmesi ve dedesine ait şerefe varis olabilmesi için, bu sevginin icaplarını yerine getirmesi ve o şerefin ana unsurlarına malik olması mutlak şarttır. Ana unsur olarak da halis Türk kanı zarf ve İslâm Dini mazruftur.”⁶⁸

⁶⁶ Saffet Çolak, “Din ve Milliyet”, **Fedai**, S. 7, Şubat 1964, s. 4.

⁶⁷ a.y.

⁶⁸ a.g.e., s. 5.

Fedai dergisine yansıyan önemli konulardan biri 29 Ekim 1963 tarihinde Kayseri’de Cumhuriyet’in 40. yıldönümü kutlamaları esnasında yaşanan ilginç olaydır. Liseli öğrencilerin Türk büyüklerinin sözlerinden hazırladıkları çeşitli dövizlerle geçit törenine katılmaları bir krizle sonuçlanmıştır. Bu krize sebep olan döviz, Ziya Gökalp’in “Türk Milletindeniz, Garp Medeniyetindeniz, İslam Ümmetindeniz” sözleri olmuştur. Bu döviz ayrı ayrı bölümler halinde farklı öğrenciler tarafından taşınmış, geçiş esnasında birbirinden ayrılan ve halkın büyük sevgi tezahüratına vesile olan Gökalp’in “İslam Ümmetindeniz” dövizini ön plana çıkarmıştır.

Yaşanan bu olay sonraki gün, gazete manşetlerine şöyle taşınmıştı: “Bu ümmetçiliğin, gericiliğin alenen göstergisidir.”, “Ümmetçilik ve şeriatçılık hortluyor.”, “Bu hareket lâik T.C. esaslarına aykırıdır.”, “Bu 1963 Atatürk Türkiye’sine bir ihanettir.” “Bu hareketi lânetle, nefretle karşılıyoruz.”, “Valiler, savcılar, Millî Eğitim Bakanı, neredesiniz?” *Fedai* dergisinde “Evet İslam Ümmetindeyiz” başlıklı haberde olay aktarıldıktan sonra, adı geçen gazetelerin amaçlarının ne olduğu sorulmakta, memleketin yüzde doksan dokuzu Müslüman olduğuna göre “İslâm Ümmetindeniz” demenin doğal olduğu savunulmaktadır. Söz konusu gazete ve fikir sahiplerinin Müslüman Türk’ün inançlarına karşı giriştiği bu çirkin saldırılar her tarafta “nefretle ve infiale” karşılandığı belirtilmektedir. Bu tepkinin ifadesi olarak, Kayseri Lisesi Müdürü Ateşoğlu’na yüzlerce tebrik telgrafi gönderildiği belirtilmiştir. Ayrıca lisenin “imanlı talebeleri” bu telgraflardan 45 tanesinin suretini yayınlamak üzere dergiye göndermiştir. Kayseri’den çekilenler hariç, yurdun değişik yerlerinden destek telgrafi alınmıştır. Ayrıca Kayseri Türk Kültür Derneği’nin, *Dünya* gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne gönderdiği telgrafta, okul müdürü ve öğrenciler tebrik edilmiştir.⁶⁹ Kayseri Türk Kültür Derneği Gençlik Kolu adına açıklama yapan Hüdaverdi Özyalçın, gazetelerin ele aldığı olayı şöyle aktarmıştır:

“Gazetenizin, Kayseri Lisesi ve dolayısıyla İslâmiyet! hedef tutan kasıtlı yayınızı nefretle okuduk. Olay size tek taraflı olarak aksettirilmiştir. Cumhuriyet bayramında Kayseri Lisesi tarafından gazetenizde ifade edildiği şekilde bir müslümanlık gösterisi yapılmış değildir. Geçit sırasında çeşitli Türk büyüklerinin vecizeleri yazılı dövizlerle törene katılmıştır. Bazı özdeyişlerin uzunluğu sebebi ile

⁶⁹ *Fedai*, S.5, Aralık 1963, s. 7.

bunlar bir kaç dövizde bölünmüştür. Nitekim Milliyet Gazetesinin 6 Kasım tarihli nüshasında da belirtildiği gibi geçitte Ziya Gökalp'in 'Türk Milletindeniz, İslâm Ümmetindeniz, Garp Medeniyetindeniz' vecizesi bir bütün teşkil edecek şekilde üç döviz halinde sıralanmış bulunmaktaydı. Kayseri Lisesinin milliyetçi ve ileri görüşlü yönetici ve öğrencilerine karşı yaptığınız haksız hücumları protesto eder, gerçek lâikliğin dinsizlik olmadığını hatırlatırız...”⁷⁰

1963 yılında yaşanan önemli bir olay da “Gazi Maraştan Yükselen Adalet Güneşi” adlı haberle okuyucularına aktarılmıştır. İmam Hatip Mektebi Mezunları cemiyetinin Maraş’taki şubesinde *Adım* isimli yayın organındaki yazıdan dolayı dava açılmıştı. Davanın içeriği ve hâkimin 57 sayfalık beraat kararı dönemin siyasi yapısı ve milliyetçiliğe bakışı açısından tarihi bir vesika önemi taşımaktadır. Gazeteyi cemiyet adına İsmet Karaokur, Mehmet Bilgiç, Naci Kahraman idare etmektedir. İstanbul’da yayınlanan *Dünya* gazetesinde Hayri Alpar bir yazı kaleme almış, İstanbul’un bazı ev, araba ve dükkânlarının tabelalarında gözüne çarptığı “Maşallah, Bismillah” kelimelerini “Bal gibi irtica, bal gibi yobazlık” diye köşesine taşımıştır. Bunun üzerine “Adımcılar” da gazetelerinde buna cevap olarak; “Bulunduğun yer Allahsız Rusya’nın Moskova’sı değil, mukaddesata inanan Türkiye’nin İstanbuludur, bay yazar” diye sert bir cevap vermiştir. *Adım* gazetesinin bu yazısı üzerine Hayri Alpar; “Maraşta Cumhuriyet savcısı yok mudur?” diye tahrik edici bir cevapla mukabele etmiş, dört ay sonra Maraş savcısı *Adım* neşriyatı hakkında dava açmıştır. Gazetenin adı geçen yazarları, Atatürk inkılaplarına, laikliğe ve rejime muhalefetten yargılanmıştır.⁷¹

Olayın en önemli yönü hâkimin verdiği karardır. *Fedai* dergisinin “Adliye tarihimizin yeni bir altın sayfası” olarak bahsettiği dava, Maraş 2. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından beraatla neticelenmiştir. *Fedai* dergisi, mahkeme hâkimi Abdülmecit Belli’nin verdiği beraat kararını dergide özetleyerek aktarmıştır. 57 sayfa tutan bu tarihi karar muhtelif ayet ve hadislerle desteklenerek, İslamiyet’in hakiki mahiyeti ve Türklükle olan irtibatını ortaya koymuştur. Ayrıca, *İslam* mecmuası tarafından kitap halinde basılan hâkimin kararı okuyucuya aktarılmıştır. Abdülmecid Belli, bu kararında “İslâmcılara mürteci, gerici, yobaz ve İslâm dinine irtica damgası” vurmayı iftira olarak görmüştür. Ona göre bu “İslâm dinine, İslâm tarihine

⁷⁰ a.g.e., s. 8.

⁷¹ *Fedai*, S. 1, Ağustos, 1963, s. 8.

ve Türk tarihine iftira”dır. Halbuki “dinler, milletlerin milliyetini tâyin” etmekteydi. Orta Asya’dan gelen aynı ırktan Müslümanlığı seçenler Türk kalmışlardı. Örneğin “Bulgaristan’daki Türkleri ana vatana bağlayan ve Türkiye için ah çektiren de dindir.” Din, Türk tarihi için bir “dönüm noktası”dır. “Bir bakır nehri halinde akan Türkler bir kalay nehri halinde çağlıyan islâmiyetle karışmış ve yoluna tunç nehri olarak devam ermiştir.” Türklük ile İslamiyet birbirinden ayrılmaz bütündür, “Türklük, dinle ırkın meydana getirdiği bir cevherdir.” Belli, İslâmiyeti “Türklerin millî dini” olarak görmüş, dünyada “Türk” olanların aynı zamanda “Müslüman” olduğunu vurgulamıştır.⁷²

Belli, Türklerin “cesur ve bahadır” bir millet olduğunu ifade etmiş, bu vasıflarının İslâmiyet ile güçlendiğini belirtmiştir. Besmele gibi kavramların “Arapça değil, Allahça” olduğunu belirtmiş, bu levhaları asanlara “mürteci” suçlamasını doğru bulmamıştır. Gazetelerde geçen dini içerikli yazıların da “lâiklik prensiplerine ve Cemiyetler Kanununa muhalefet” iddiasıyla dava açılması takdirde, “o memlekette din hürriyet”in olmadığını savunmuştur.⁷³

3.3. Grekleşmeye Karşı Anadolu

Fedai dergisinde Anadolu İslamına önem atfedilmiş, muhtelif sayılarında Topçu’nun Anadolu üzerine yazıları iktibas edilmiştir. Topçu “üstad” olarak görülmesine ve yazıları dergide yayınlanmasına rağmen onun bazı düşüncelerine katılmadığı ifade edilmiştir. *Fedai* dergisi, bazı çevrelere göre Topçu’nun, Anadolu’da yaşayan insanların Türk olmadıklarını iddia ettiği bilgisinin doğru olmadığı ve kendilerinin de Türkleri Etiler’e bağlayıp Anadolu milleti dediklerini kabul etmemektedir.⁷⁴

H. Fehmi Poyrazoğlu, gazetelerin birinde, “Anadolu” kelimesinin aslının “Grek” olduğu iddiasına cevap vermiştir. Poyrazoğlu böyle düşünenleri, “Türklüğün

⁷² *Fedai*, S. 1, Ağustos, 1963, s. 8; Abdülmecid Belli’nin ortaya koyduğu bu düşünceler Necip Fazıl’ın 18 Nisan 1947 tarihli yazısında, “Asya dağlarından Anadolu yaylasına inen Bozkurt” anlatısıyla benzerlik taşımaktadır. Bkz. Necip Fazıl Kısakürek, “Tanrı Kulundan Dinlediklerim, Söğüt”, **Büyük Doğu**, Y. II, C. III, S. 59, 18 Nisan 1947, s. 11.

⁷³ *a.g.e.*, s. 8-9; Belli’nin beraat kararının tamamı için bkz. Abdülmecid Belli, **Adalet Mülkün Temelidir**, Bedir Yayınları, İstanbul, 1964.

⁷⁴ *Fedai*, S. 4, Kasım 1963, s. 16.

son kalesi” olan Anadolu’da şanlı bayrağın dalgalanışını hazmedemeyen, “alçakça tahammülsüzlüğün dışa vuruluşu” olarak görmüştür. Poyrazoğlu, Anadolu’nun Grekliliğini savunanlara karşı “bu ve benzeri havlamaların sonu ne zaman gelecektir? Bunların bu yurtta kaçınıcı havlamalarıdır ki, bizim de kendilerine kaçınıcı tükürmemizdir. Şeytan taşlamaktan ibadete vakit bulamıyoruz. Bizim işimiz sadece bunlarımızdır ki bütün mesaimizi onlara hasredelim?” cümlelerini kullanmıştır. Poyrazoğlu daha sonra Anadolu’ya ilk gelen Türk kolunun Hititler olduğunu ileri sürerek buranın Türklerin adlandırmasıyla öz-Türkçe olarak “Anadolu” olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Ona göre, Bizans kültürü ve Grek dili “fakir”di, Türkiye’nin Yunan kaynaklarında geçen “Anatolia” kelimesinin Yunanca olduğu iddiasında olanlar da “gafil”di:

“Bu iddia esasında Türklüğe düşman ve sözde Grek medeniyeti(!)nin meddahı, tarihî gerçekleri inkâr etmeği kendilerine meslek edinmiş Avrupalı tarihçilerin uydurmasından, yakıştırmalarından öteye gidemiyen, çürük, mesnetsiz ve yakışsız bir yalandan başka bir anlamı yoktur. Bunlar sadece Anadolu kelimesinin düşmanı olmayıp, Anadolu’da ne kadar eski yer adları varsa, hepsinin de Grek asıllıymış gibi gösterme gayreti içinde Türkçenin de katilidirler. Bu iddialar Anadolu’nun Türklerce değişmez yurd haline getirilmesine tahammül edememiş kişilerin asılsız iddialarından ileriye geçemez.”⁷⁵

Anadolu’nun “Analarla dolu ülke” anlamına geldiğini söyleyen Poyrazoğlu, Venezilos’un, Anadolu kelimesinin Grek asıllı olduğunu söyleyerek gülünç bir duruma düştüğünü savunmuştur. Ona göre, “Venezilos bir Yunan milliyetçisiydi. Hem de (megola idea) ya yürekten inanmış bir Yunan milliyetçisi” kendi iddiasını kuvvetlendirmek amacıyla bu anlamı vermişti. Bir Yunanlı’nın bu durumunu normal karşılayan Poyrazoğlu, bir Türk’ün “Anadolu kelimesini eski Yunanca (Grekçe) olduğunu” ileri sürmesini “küstahlık”la karşılamış, bu kimselere “Yunanlılıklarını gizliyen Yunanlılar” nitelemesi yapmıştır. Poyrazoğlu bu kimseler hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Onları affetmiyoruz, lânetliyoruz... ama gene de sizleri susturacak güce sahibiz. Çünkü bizde ‘asil kanı’ var. Sizin yüreklerinizde korku ve

⁷⁵ Fedai, S. 1, Ağustos, 1963, s. 13.

ihamet rüzgârları esiyor. Hainler, gafiller, mahutlar, vatansızlar sayı ile kendinize gelin.”⁷⁶

Derginin diğer yazarlarından Arif Nihat Asya’nın “Ağıt” adlı şiiri yayınlanarak Anadolu’nun Türklüğüne vurgu yapmıştır: “Caber yok, Tiyanşan yok, Aral yok.. Ben nasıl varım? Ağla, ey Tanrı dağlarından İndirilmiş Tanrım! Şu yakın suların Kolu neden bükülmez? Fırat niçin, Dicle niçin, Aras niçin Benden doğar, bana dökülmez? Ben ki ateşle konuşurdum, selle konuşurdum, İtil’le, Tuna’yla, Nil’le konuşurdum. ‘Sangaryos’u ‘Sakarya’ yapan, ‘İkonyom’u ‘Konya’ yapan Dille konuşurdum.”⁷⁷ Arif Asya bu mısralarıyla Türkleştirilerek vatanlaştırılan Anadolu’yu sahiplenmektedir.

3.4. Turancılık Düşüncesi

Fedai dergisinin başyazarı Coşkuner’in Atsız’a yazdığı açık mektupta kendisinin de Turancı düşüncede olduğu belirtilmekte ancak Atsız’ın dergisi olan *Orkun*’un İslam’a olan mesafeleri eleştirilmektedir. Coşkuner’e göre, bir anne çocuğuna “dinî terbiye” olarak İslâmiyeti anlattığı gibi, telkin edeceği “millî terbiye” de Turancılık ideali olmalıdır. Bu düşüncesine rağmen, “kendilerine Türkçü, Turancı süsü veren şu son yeni modern Orkuncuların yanlış yolda olduklarını, bu suretle kendilerini tasvip edemiyeceğimizi de üzümlere hatırlatmak” gerektiği ifade edilmiştir.⁷⁸

“Turan deyince tüylerim ürperir, kendimi kaybederim” diyen Coşkuner, bu uğurda ölmeyi tereddütsüz şeref saymıştır. Ancak Timur bahsine gelince “Timur gibi bir zalimin benim ırkımdan olmasını da büyük talihsizliklerimden biri” saydığını ifade etmiştir. Coşkuner, bu yönüyle Turancılık düşüncesine İslami bir anlam yüklemiştir. Ona göre “eğer kalbimizde yaşattığımız yüce Turan mefkûresinin tahakkukunu yüce Allah bir gün çocuklarımıza nasip ederse. Tanrı Dağına tırmanabilmek, şimşekler saçan kılıçlarımızın üzerinde yazılı ‘Lâilâhe-illâllah

⁷⁶ a.y.

⁷⁷ a.y.

⁷⁸ Kemal Fedai Coşkuner, “Atsız Bege Açık Mektub”, *Fedai*, S. 10, Mayıs 1964, s.11.

Muhammedün Resulullah' kelime-i tevhid-i ile bu mümkün olacaktır. Aksi halde mümkün değildir.”⁷⁹

Fedai Kıbrıs meselesinde Yunan Başvekili Papandreu'nun “Yunan hükümeti, helenizmin Kıbrıs'taki haklı mücadelesini sonuna kadar destekleyecektir” sözüne binaen, Helenizme karşı Turancı düşüncesini ortaya koymuştur. Turan deyince “kafatasçılar, ırkçılar, şovenistler” suçlamasını yapanlara “edepsiz” nitelemesini yapan Coşkuner, “Megalo İdea bir devletin millî ideali oluyor da, bizde ise Turancıyız dedik mi âdeta vatan haini derecesinde kötüleniyoruz” siteminde bulunmuştur. “Zavallı perişan halimiz” ifadesini kullanan Coşkuner'e göre, “bir millet, ancak millî mefkûreleriyle hayat bulur”du.⁸⁰

Fedai 55. sayısında Gökalp'in “Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan; Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan” mısrasını başsayfasında yer vererek kapakta Türkçülere yeni bir rozet sunmaktadır. Bu rozette Türk bayrağı zemininin üzerinde kurt sembolü, üstünde ise “Selam Türk'ün Bayrağına” yazısı bulunur. İç sayfada rozetin açıklaması yapılarak Kemal Fedai Coşkuner'in de “Tanrı Türkü Korusun” rozetini taktığı hatırlatılır. Bu rozeti sadece milliyetçi gençliğin değil, tüm halkın göğsünde görmeyi arzuladıkları ifade edilmiştir. “Selam Allahın olduğuna göre ‘Tanrı Türkü Korusun’ temennisi ikinci rozetin de ruhunda mevcuttur.”⁸¹

Fedai dergisinin Temmuz 1970 tarihli sayısında Ramazan Ergun'un makalesine yer verilmiştir. Ergun, Türklük ile Müslümanlığın beden ve ruh gibi birbirinden ayrılmaz olduğunu ifade etmiş ve bunları birbirine zıt veya düşman gibi gösterenlerin bu davaya ihanet ettiği, ayrıca “İslamiyet'i reddeden milliyetçiliğin” kendi davaları olmadığını beyan etmiştir. Öte yandan Türk milliyetçilerinin Bozkurt'a totem olarak taptıkları, Şamanist oldukları suçlamaları, mason ve komünistlerin yöntemi olduğu belirtilmiştir. Ergun açısından, Türk ırkını sevmek günah değildi, Yurdakul'un “Ben bir Türküm, Dinim, Cinsim uludur” mısrası Türklük ile İslamiyet'in birbirinden ayrılmaz olduğunun ifadesiydi. Turancılık ise, Türk birliğini kurma, Türk ırkını tek bayrak altında “bir millet” olarak toplama

⁷⁹ a.g.e., s. 11-12.

⁸⁰ *Fedai*, S. 10, Mayıs 1964, s. 17.

⁸¹ *Fedai*, S. 55, Temmuz 1970, s. 2.

davasıydı. Ergun’a göre, tarihte 16 devlet kuran “Türk ırkı” 17. devleti kuracak ve “büyük Turan ülküsü” gerçekleşecektir.⁸²

3.5. Orkun Dergisi ve Nihal Atsız ile Milliyetçilik Hususunda Anlaşmazlıklar

Değişik zamanlarda Türkçü, Turancı ve muhafazakâr bir yerde duran *Fedai* dergisi, Atsız öncülüğündeki milliyetçilerin din konusundaki yaklaşımlarından rahatsızlık duymuştur. Dergi yazarlarından Enver Tuncalp tarafından “Orkun-Allahtan Korkun” başlığıyla kaleme alınan yazıda *Orkun* dergisinin kendisiyle ilgili bir yazısına cevap vermiştir. Tuncalp, “milliyetçi ve mukaddesatçı” olarak tanımladığı *Yeni İstiklal* gazetesinde çıkan yazısında İslami kavramlardan oluşan bir şiir yayınlamıştı.⁸³ *Orkun* dergisi, 25. Sayısında “Orkun’dan Sesler” bölümünde Tuncalp’ın şiirine karşılık, tarih boyunca “İslam dünyasının liderliği”ni yapmış olan Türklerin, “Türkçe günaydın varken, selamünaleyküm’ün kullanılması” asla doğru bulmadığını yazmıştır.⁸⁴ Tuncalp’a göre, “Selamunaleyküm” sözcüğünden rahatsız olan *Orkun* dergisi “Enver Tuncalp Günaydın” adlı bir yazı kaleme alarak, milliyetçi ve mukaddesatçıları hedef almıştı. Tuncalp, tamamen “komünizm ve masonizme çatan”, “milliyetçi ve mukaddesatçı” bir yazıyı tenkit edenlerin, kendi şahsına değil, temsil ettiği milliyetçilik ve mukaddesatçılık ruhunun hedef alındığını ileri sürmüştür: “SELAM yerine GÜNAYDIN. Sonra... Ezan yerine Türkçe. Sonra, Kur’an yerine Türkçe. Mukaddesatına bağlı olan Türk milletinin tepkisi bundan ileri gelmiştir.”⁸⁵ ifadelerini kullanan Tuncalp, “Orkuncular”a, “aranıza kimler karıştı? Son günlerde neden hep çelişme ve çatışma halindesiniz?” diye sorarak tenkit etmiştir.

⁸² Ramazan Ergün, “İslamiyet-Türk Milliyetçiliği ve Turan’cılık”, **Fedai**, S. 55, Temmuz 1970,

⁸³ Tartışmaya sebep olan şiir, aynı şekilde *Fedai* dergisinde yer almıştır. “Selam Müslümanın bir işareti, Selâmun aleyküm Muhtar efendi. İslamın, imanın bir işareti, Selâmun aleyküm Muhtar efendi. Selam bizim dostluk, iman borcumuz, Selâmun aleyküm Muhtar efendi. Alan müslümandır, almayan domuz, Selâmun aleyküm Muhtar efendi...” Şiirin tamamı için bkz. **Fedai**, S. 9, Nisan 1964, s.8.

⁸⁴ Ayrıca dergide Tuncalp’ın şiirine karşılık şu mısralar yer almıştır:

“Güzel dil Türkçe bize, Enver Tuncalp: Günaydın... Başka dil gece bize, Enver Tuncalp: Günaydın...Türkçe anadilimiz...Dünya şunu duymalı...Herkes Türke uymalı, Enver Tuncalp: Günaydın.”, “Orkun’dan Sesler”, **Orkun**, Y. 3, C. 3, S. 25, s. 30.

⁸⁵ Enver Tuncalp, “Orkun-Allahtan Korkun”, **Fedai**, S. 9, Nisan 1964, s. 8.

Milliyetçilik alanında ve dil konusunda yaptığı hizmetleri sıralayan Tuncalp, “günaydın” kavramının “selamünaleyküm” kelimesinin yerini tutamayacağını ispatlamaya çalışmıştır. “Zengin ve medeni” bir dil olan Türkçenin bozulmasının değil, bilakis yaşamasına taraftar olduğunu ifade eden Tuncalp, Batı tarzı kavramların dile verdikleri zararları örnekleriyle sıralamıştır. Söz konusu eleştiriyi yapan şahsı suçlu bulmayan Tuncalp, sorunu onun önderleri ve bu yazıyı *Orkun* dergisinde yayınlayanlarda bularak durumu şöyle izah etmiştir:

“ORKUN’cu önderler içinde namazla, niyazla alâkası olmayan, ibadetle meşgul bulunmayan kimseler bulunabilir. Ama dindarları kınayan, Türkçe ezan taraftarı kimseleri, davanın düşmanı telâkki ederiz. Milliyetçilik sahasını kısır bir anlayışla inhisar altına almak bir nevi sabotajdır. Biz bu anlayışı red ederiz. Dine, dindara çatmak için, komünizmi, masonizmi bir yana bırakan ORKUNcular, pire için yorganı yakan ORKUN’cular. Maddî menfaat düşkünü, kârcı zihniyetli ORKUN’cular. Tekelci, istismarcı ORKUNcular...”⁸⁶

“Bozkurt postuna bürünen, kuzuyu yiyip masum görünen milliyetçilerden bir topluluğa hayır gelmeyeceğini” aktaran Tuncalp, mukaddesatsız bir milliyetçiliği “kısır bir kadına benzeterek oğul vermeyeceğini” ifade etmiş, son olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “Bu en tehlikeli zamanlarda uyuyanlar GÜNAYDIN diyemezler, zira kendileri derin bir gaflet içindedirler. İslâm âdabına göre Müslüman olmayanlara bu selâm verilmez. İmanlı Türk milletinin HÜKÜM, Müslüman kardeşler SELÂMÜN ALEYKÜM.”⁸⁷

Orkun dergisi, İslamcıların “İslamiyet milliyetçiliği ırkçılığı menetmiştir” iddiasını doğru bulmamış, Babanzade Ahmed Naim’in “İslamda Davay-ı Kavmiyet” adlı eseri üzerinden eleştirmiştir. Karşılına “İslamcı olarak çıkan bu ve bunun gibi zihniyetleri” “İslam” olarak kabul etmeyen dergi, Türkçü ve Turancıların “Şaman” olarak suçlanmasını doğru bulmamıştır.⁸⁸ Nihal Atsız’ın başyazarlığını yaptığı *Orkun* çevresinin seküler karakterli milliyetçi anlayışı birçok kesimde rahatsızlığa yol açmış ve milliyetçi düşünce de farklı görüşler ortaya çıkmıştır. *Fedai* dergisi başyazarı Kemal Fedai Coşkun, “Millî mefkûremizin muhterem lideri” diye hitap ettiği

⁸⁶ a.g.e., s. 9.

⁸⁷ a.y.

⁸⁸ Gökçeoğlu, A. Yavuz Yücel, “Türkçülük ve İslamiyet”, *Orkun*, Y. 3, C. 3, S. 26, Mart 1964, s. 20-21.

Atsız'ı Osmanlı tarihine önem veren bir tarihçi olarak tanır, kendisine “hürmet” etmektedir. Yine Coşkuner açısından Atsız, “1939’a kadar ömrünün 11 yılını vatan hasretiyle gurbette sürüklemek mecburiyetini duyan çelik iradeli, fazilet, feragat timsali büyük Rıza Nur’un evlâd-ı maneviyesi”ydi. Atsız'ı “yüce Turan idealinin sembolleşmiş bir abidesi” olarak nitelendiren Coşkuner, açık bir mektup yazarak Orkun dergisinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.⁸⁹

Coşkuner, Atsız’a hitaben, Türk milliyetçiliğine “en büyük hizmeti yapmış tarihî bir dergi” olan ve “mukaddesat ailesinden kabul edilen” *Orkun*’un İsmail Hakkı Bey’den sonra çizgisinin değiştiğinden yakınmaktadır. Ona göre dergi, “modern Orkuncular”ın eline geçmiştir. Bu kesimin, İslâmcı düşüncüyü “Arapçılık diye hafife almaları, örf ve an’anelerimize, îslâmiyetçi kardeşlerimize tecavüzleri, bu arada Anadolu Türklüğünün ruh mimarları olarak tanınan kimselere ulu orta saldırıları emin olun sağ cepheyi derinden yaralamış, kaderin bu hazin tecellisi karşısında gerçek dava adamlarını içten ağlatmıştır.” Coşkuner açısından, bu tür düşüncelere, fikirleri millet tarafından bilinen *Milliyet*, *Cumhuriyet* ve *Dünya* gibi gazetelerde rastlamak doğaldır. Ancak, Orkuncuların bu “hezeyan”ları “Falih Rıfkı, Çetin Özek, Çetin Altan ölçülerıyla milletin mukaddesatçı, milliyetçi olarak tanıdığı kimselerden yayılırsa bunun millet bünyesinde meydana getireceği telâfisi mümkün olmıyan tahribatın derecesini elinizi vicdanınıza koyarak bir düşününüz.”⁹⁰

Coşkuner Atsız’a hitaben, “yanlış düzeltme ve tahribatı önlemek” amacıyla mektubu kaleme aldığını belirtmiştir. Dönemin milliyetçi çevrelerince anlamını bulan milliyetçi görüşler bu yazıda özetlenmiş, Ali Fuat Başgil ve Nurettin Topçu’nun Anadolu fikirlerine yöneltlen eleştiriler haksız görülerek izah edilmeye çalışılmıştır:

“Bu fikir biz Türkçülerin davasına niçin zararlı olsun? Bizim de ilk merhalemiz bu değil midir? Evvelâ elimizde kuvvetli bir Anadolu olmadan büyük, ulvi davalara göğüs geçirmek mümkün müdür? Bu mütefekkirler, Anadolu istedikleri niteliğe kavuştuktan sonra, acaba nazarlarını bu halka

⁸⁹ Orkun dergisi, Kastamonu milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu tarafından 1962-1964 yılları arasında çıkarılmıştır. Derginin kurucusu olarak Nihal Atsız gösterilmektedir. Orkun, 1962-1964 yılları arasında 30 sayı ve özel sayılarla yayınına sürdürmüştür. Bunun dışında aynı isimle 1950-1952 yılında 53 sayı yayınlanan bir dergi vardır. Orkun ve diğer Türkçü dergiler için bkz. Necmeddin Sefercioğlu, **Türkçü Dergiler**, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları: 27, Ankara, 2008, s. 37-38,55.

⁹⁰ Kemal Fedai Coşkuner, “Atsız Bege Açık Mektub”, **Fedai**, S. 10, Mayıs 1964, s. 10.

dışında kalan diğer soydaşlarına çevirmek lüzumunu hissetmeyecekler midir? İfade bir Orkun'da nakarat halinde tekrar edilip duruyor. Ne Ali Fuat Başgil, ne de Topçu, Türklüğü inkâr etmemişler, 'Anadolu'da yaşayan halk Türk değildir' dememişlerdir. Bu durum, yazılarının yanlış veya maksatlı tefsirinden ileri gelmektedir. Sayın Topçu'nun 'Yarınki Türkiye' adlı kitabını biliyoruz. Ali Fuat Başgil'in 'Seçim Konuşmalarım' başlığı altında neşredilen yazılarını da biliyoruz. Evet, Türkçülük anlayışımızla çelişen bazı noktalar yok değil, fakat bunlar, bizim onları sevmemize, hürmet etmemize mani haller değildir. Esasen fikirlerde yüzde yüz mutabakat umumiyetle mümkün olamayacağına göre bazı ufak tefek fikir ayrılıklarını yaygara mevzuu yapmak cephemizi parçalamağa mâtuf hareketler olarak mazur karşılanabilir mi?...Sayın Ali Fuat Başgil 'çeşitli ırklardan gelmiş mürekkep bir milletiz' diyor. Elbette bu kadar değil. Şehirlerde yüzde yirmi beş nisbetinde karışım kabul edilebilirse de, köylerimiz ırkî safiyetini hemen hemen hiç kaybetmemiştir denilebilir.”⁹¹

Coşkuner, modern Orkuncuların, bir kimsenin Türkçü olup olmadığını anlamak için “milliyetçi olduğunu iddia eden bir kimse Cengiz ve Timur’u tenkit ediyorsa o Türkçü olamaz, ancak ümmetçi olduğu hükmüne varılır” ölçütünü doğru bulmamış, Timur’un İslam’a verdiği zararları ön plana çıkarmıştır. Ayrıca modern Orkuncuların kendilerini sağcı olarak kabul etmemeleri, milliyetçilikle Türkçülüğün farklı şeyler olduğu, milliyetçilerin Türkçü olamayacakları gibi düşünceleri “delalet” olarak görülmüştür. “Modern Orkunculara göre; ‘İslâmcılar sağcı, nurcular sağcı olduğu yerde Türkçüler sağcı olamazmış. Komünizme karşı birleşmeleri Türk-Yunan ittifakı gibi bir şeymiş. Türkçü ve İslâmcıları, Türk ile Yunan’ın komünizm karşısında birleşmeleri ile kıyas etmek, nasıl bir mantıktır? Bu insafa sığar mı?” Yine Coşkuner, sırf namaz kıldıkları için “İslâmiyetçiler”e “ümmetçi” yaftasının vurulmasından rahatsız olmuştur. Onun iddiasına göre, Türkçü düşünürlerden birinin verdiği konferansta “Kuzeyden gelen sosyalizm cereyanları da, Güneyden gelen ümmetçilik cereyanları da her ikisi de bizim için aynı derecede zararlıdır” ifadesiyle “ümmetçiliğin Rus sosyalizmi” ile bir tutulması “gerçek milliyetçiler arasında üzüntü ile karşılanmıştı.” Ayrıca Orkuncuların “nurcular”a ve Said Nursi’nin şahsına yönelik yakıştırmaları da haksızlıktı. Nursi’nin “evlenmemesini aileye karşı göstermeleri, hatta bu suretle doğuda kürtlerin çoğalırken, batıda Türklerin azalması siyasetini güttüğünü iddia etmeye kalkmaları da çok indî ve hissi bir mütalâ” olarak kabul edilmiştir. Said Nursi’yi “asrının en büyük İslâm âlimi” olarak tanıyan ve

⁹¹ a.g.e., s. 11.

hürmet eden Coşkuner, Modern Orkuncuların nurculardan bu denli “ürkmesini” de yersiz bulmuştur. Kendisinin nurcu olmadığını beyan eden Coşkuner için bu durum “nurcu kardeşlerimi sevmeme, bağırma basmama mani değildir” ve onların “memleketin örf ve an’anelerine, manevi kıymetlerine son derece sadık” kimseler olduğunu ileri sürmüştür. “Orkuncular acaba, nurcuları hiç dış Türkleri düşünmüyor mu zannediyorlar? Onları beş vakit namazlarının sonunda esir müslüman Türklerin kurtulması için Allaha dua etmiyor mu sanıyorlar? Milliyet ve mukaddesatımızın en kritik bir zamanında yok Anadolucu, yok İslamcı, yok nurcu diye cephemizi parçalara ayırmağa çalışan bu modern Orkuncuların bu hareketleri insaf ve iz’ana sığar mı?”⁹²

Nihal Atsız’a hitaben modern Orkuncuların “Türkçülüğü sağcılıktan ayırdıkları” gibi milliyetçilikten de ayırmağa kalkışmaları ve “sağcılığı gerici” olarak görmeleri eleştirilmektedir. Kendilerine “gerici” diyen, komünistler, sosyalistler ve “devrimbazlara” Türkçü modern Orkuncuların da katılmalarını “hüsran” olarak niteleyen Coşkuner, *Orkun*’un bütün mukaddesatçı dergileri gerici nitelmesini “esefle” karşılamıştır. *Orkun* dergisinin son altı aylık yayınının kısaca bir tasnifini yapan Coşkuner’e göre dergi, Türkçülüğü İslamiyet’ten “ayrı bir şeymiş gibi düşünerek” yayın yapmaktaydı. Ayrıca sol çevrelerin dine ve mukaddesata karşı “açtığı kampanya”ya karşılık *Orkun* dergisi kayıtsız kalmıştı. Yine Kıbrıs, Türkler için önemli bir mesele iken dergi bu konuda da “sönük” kalmıştı. Halbuki *Orkun* dergisi “Kıbrıs davasının bayraktarlığını” yapmalıydı. Ancak Orkuncular bunun yerine “Günaydın”, “Selâmünaleyküm”, “Allah, Tanrı” tartışmalarından Kıbrıs davasına zaman bulamamıştı. “Orkuncuların bizimle birlik ve beraber olacakları yerde yok nurcu, ümmetçi, yok Anadolucu, sağcı, gerici diye bizleri arkadan vurmağa kalkmaları ne elem vericidir.”⁹³

Mektubun devamında bir taraftan komünistler diğer taraftan modern Orkuncuların milliyetçi ve mukaddesatçılara saldırıları ele alınarak, Orkuncularla aralarında tek ortak noktanın “Moskof ve komünizm düşmanlığı” olduğu

⁹² a.g.e., s. 12.

⁹³ Coşkuner, a.g.e., 12; Aslında aynı düşünceler *Orkun* dergisinin Ağustos 1962 tarihli 7. Sayısında da dile getirilmiştir. Dergi okuyucularına “Müslümanları gerici ve aşırı sağcı, milliyetçileri ırkçı-Turancı” olarak yaftalamadan dolayı rahatsızlığını dile getirmiştir. Bkz. “Sevgili *Orkun* Okuyucuları”, *Orkun*, Y. 1, S. 7, Ağustos 1962, s. 1.

belirtilmiştir. Milliyetçi mukaddesatçılara, komünistler “yobaz” derken, modern Orkuncular “Arapçı”, ve “ümmeç” demekteydiler. Coşkuner açısından komünistler ve Orkuncular milliyetçi ve mukaddesatçı kesime “gerici” yaftası atmalarından ötürü “aynı safta”ydılar. Komünistler uydurma terimlerle dili dejenere ederken, Orkuncular da onlardan geri kalmıyorlardı. Komünistler ezanın Türkçeleşmesini, ibadet lisanının Türkçe olmasını istiyorlar, modern Orkuncular da aynı şeyi savunuyorlardı. Komünistlerin Ali Fuat ve Topçu’ya saldırılarına Orkuncular da katılmıştı.⁹⁴

Yapılan bu saldırılardan, derginin gerek kurucusu, gerekse de “Türkçülerin lideri” olması hasebiyle Nihal Atsız sorumlu tutulmaktadır. “Selâmün aleyküm yok, Tanrı Türkü Korusun var” diyen anlayışı, “Mehmet Akif ve Namık Kemal gibi yobazları sevmiyoruz” sözleri insanları derinden üzdüğü aktarılmakta bu gidişatın düzelmesi için Atsız’ın tarihi bir sorumluluk altında olduğu belirtilmektedir. Coşkuner’e göre, Türkiye’de modern Orkuncuları ikaz edip gafletten kurtaracak kişi ancak Nihal Atsız’dı ve milliyetçilerin bir cephede birleşmeleri mümkün olabilecekti. Coşkuner, Atsız’a en derin hürmetlerini sunduktan sonra “Allah Türk ve İslâmı korusun” diyerek yazısını sonlandırmıştır.⁹⁵ Derginin bir sonraki sayısında *Orkun*’un İsmail Hakkı Yılanlıoğlu’nun dirayetiyle eski hüviyeti ve mecrasına kavuştuğu belirtilmekte ve bu dergi okuyuculara tavsiye edilmektedir.⁹⁶

Üzerinde durulması gereken diğer bir hususta “İslamcılık” kavramının *Fedai* dergisinde ilk kez açıkça savunulduğudur. Ele aldığımız diğer muhafazakâr dergiler ve düşünürler de bu kavrama olumlu yaklaşımın olmadığını hatırlamakta fayda vardır. Bu yönüyle *Fedai*’nin yukarıdaki ifadelerinden İslamcı düşüncenin temsilcisi olma iddiası taşıdığı söylenebilir. Ancak derginin sahibi Kemal Fedai Coşkuner, 1970’lerden sonra politik görüşünü MHP’ye dayandırmış ve Türk milliyetçisi olarak öne çıkmıştır.⁹⁷

⁹⁴ Coşkuner, **a.g.e.**, s. 12-13.

⁹⁵ **a.g.e.**, s. 13.

⁹⁶ **Fedai**, S.11, Haziran 1964, s. 19.

⁹⁷ Dergi’nin 1970 sonrası sayılarına bakıldığında bu duruş rahatlıkla görülebilir. Ayrıca onunla ilgili çalışma için bkz. Celil Bozkurt, “Milliyetçi Bir Mücadele Adamı Kemal Fedai Coşkuner ve Fedai Dergisi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 2013, 102 (203), s. 151-190.

4. Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Yayın Organları

Türkiye’de İslami camianın en önemli insan kaynaklarından birini oluşturan Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), birçok siyasetçi, akademisyen, aydın, iş adamı ve gazetecinin yetiştiği bir öğrenci teşkilatıdır.⁹⁸

I. Dünya Savaşı yıllarında kurulan ve değişik merhaleler ve ideolojilerden geçen MTTB, dönemlerine göre Türkçü, Kemalist milliyetçisi ve sol Kemalizm düşüncesinden sonra 1965 yılında milliyetçi-muhafazakâr bir çizgide faaliyet gösteren öğrenci birliğine dönüşmüştür. 1967-1969 yılları arasında muhafazakâr-milliyetçi ve İslamcı bir çizgideki MTTB, 1969’dan sonra İslami bir kimlik kazanmıştır. MTTB 1970’lerden sonra kurulan bazı cemaat ve derneklerin temelini oluşturmuştur.⁹⁹

4.1. 1965 Öncesi Milli Türk Talebe Birliği

MTTB I. Dünya Savaşı yıllarında Darü’l-Fünun öğrencileri tarafından 1916 yılında kurulmuştur. MTTB’nin temel amacı “imanlarının vermiş olduğu şuurla din ve vatan düşmanlarına karşı mücadele” idi ve Kurtuluş Savaşı’nda ise, “Müslüman Türk’ün var oluş yok oluş” gayesiyle fikren ve fiilen mücadele ettiği kaydedilmiştir.¹⁰⁰

MTTB, Cumhuriyetin ilanından sonra Çanakkale abidesi yapmak amacıyla girişimlerde bulunmuştur. 23 Şubat 1933’de İstanbul Üniversitesi gençliği, MTTB öncülüğünde Vagon List adlı şirkette Türkçe konuştuğu için işten atılan bir Türk işçisi olayını protesto etmiştir. “Yaşasın Türk, Yaşasın Türkçe” sloganları eşliğinde Beyoğlu’nda bulunan şirket basılmış ve tahrip edilmiştir.¹⁰¹ Vagon List protestosu

⁹⁸ MTTB’de yetişmiş, görev almış veya hizmet etmiş olan isimlerle ilgili bkz. Siyami Akyel, **MTTB ve MTTB’liler**, Hemenora Yayınları, İstanbul, 2010, s. 119-229.

⁹⁹ Konula ilgili bkz. Hulusi Şentürk, **Türkiye’de İslami Oluşumlar ve İslamcılık**, Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2015, s. 209-216.

¹⁰⁰ Burhaneddin Kayhan, **İslam Gençliğinin Stratejisi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2017, s. 127.

¹⁰¹ “Yakın Tarihimizde Gençlik Hareketleri”, **Milli Gençliği Sesi**, S. 4, Şubat 1970, s. 10; MTTB’nin Türk diline verdiği önem daha 1928 yılında üzerinde “Vatandaş Türkçe Konuş” yazılı levhaların taşınmasıyla kendini göstermişti. Bkz. Zülküf Oruç, **Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005, s. 21; Yunus Nadi, “Vagon-li Şirketi’nde Çirkin Bir Hadise”, **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1933, s. 1-2;

esnasında yapılan konuşmada “Türkiye bir sömürge ülkesi değildir. Türkiye’de Türkçeden başka bir dilin hâkimiyeti olamaz” vurgusu yapılmıştı.¹⁰² Yine 17 Nisan 1933’te Razgard Hadisesi yaşanmıştır.¹⁰³ Bulgaristan’ın Razgard kasabasındaki Türk mezarlığının Bulgar milliyetçileri tarafından tahrip edilmesi MTTB tarafından Bulgar Konsolosluğu’nun önünde protesto edilmiş ve ardından Bulgar mezarlığına siyah çelenk bırakılmıştır. 21 Kasım 1936 yılında Hatay’da bulunan Türklere karşı yapılan taciz ve işkenceyi protesto etmek amacıyla Beyazıt’ta bir miting yapan MTTB, Razgart Hadisesi ve Hatay mitingi bahane edilerek “izinsiz gösteri yapılması ve söz konusu öğrenci teşekkülünün siyasî bir amaç doğrultusunda harekete geçirilmesi” suçlamasıyla kapatılmıştır.¹⁰⁴

MTTB’nin kapalı olduğu dönemde gençliğin faaliyetlerinden biri de 4 Aralık 1945 “Tan Hadisesi”dir.¹⁰⁵ MTTB’nin 1969 tarihli 49. genel başkanı Kayhan olayı şöyle anlatmıştır:

“O zamanlar MTTB resmen kapalıydı. Memleketimizdeki bugünkü kızıkların tohumunu atan Tan, Görüşler, Yeni Dünya, Gün gazete ve dergilerinin sol propagandası gençleri infiale sürükler. Bunun üzerine milliyetçi gençler, Beyazıt Meydanı’ndan yürüyüşe geçerler. Başında Ahmet Emin Yalman’ın bulunduğu Vatan gazetesine doğru ilerlerler. Buradan da Tan Gazetesi’ne giderek gazete binasını, matbaasını makine dairesini darmadağın ederler. Böylece o zamanki solcu neşriyatın yerleri hep tahrip edilmiş, mesullerine iyi bir ders verilmiştir.”¹⁰⁶

1946’da, on yıl aradan sonra Rehai İslam başkanlığında kurulan MTTB, komünizm karşıtı, milliyetçi bir politika izlemiştir. 1948-1951 yıllarında genel başkanlık yapan Suphi Baykam, üniversite bahçesinde Atatürk heykeli yaptırmış,

¹⁰² Zülküf Oruç, **Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005, s. 21.

¹⁰³ **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1933, s.1.

¹⁰⁴ Akyel, **a.g.e.**, s.11-12; Kayhan, **a.g.e.**, s. 129; Oruç, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁰⁵ Tan gazetesinin milliyetçilik karşıtı yayın politikası yaptığı gerekçesiyle gazete binası basılmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, olaydan bir gün önce Tanin gazetesinde “Kalkın Ey Ehl-i Vatan” adlı bir yazı kaleme almış, gazete “komünist probagandacısı” olarak nitelendirilmiştir. Cumhuriyet gazetesi olayı “Üniversite Gençlerinin Dünkü Nümayişi” adıyla paylaşmış, Akşam gazetesi ise haberi “gençliğin tezahürü” olarak vermiş, Tan gazetesinin kullanılmayacak hale geldiğini yazmıştır. Vakit gazetesi de “Azıtan tahrikçi yayınlar üzerine üniversite gençliği dün büyük gösteriler yaptı. Tan matbaasıyla komünist dergiler taşlandı” manşetini kullanmıştır. Hüseyin Cahid Yalçın, “Kalkın Ey Ehl-i Vatan”, **Tanin**, S. 4454, 3 Aralık 1945, s. 1; “Üniversite Gençlerinin Dünkü Nümayişi”, **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1945, s. 1; **Akşam**, 5 Aralık 1945; Vakit, 5 Aralık 1945.

¹⁰⁶ Kayhan, **a.g.e.**, s. 129.

İnkılapçı Gençlik adlı bir dergi çıkartmıştır. Komünizmle Mücadele ve Kıbrıs mitingi bu dönemin etkinliklerindendir.¹⁰⁷

1950-1960 yıllarında MTTB’de milliyetçi gençlik pasif kalmış, İstanbul’un fethinin 500. yıldönümüne sadece bir şiir yarışması düzenleyerek katılmıştır.¹⁰⁸ Bu arada Fevzi Çakmak’ın cenaze törenine katılarak merasimler düzenlemişti. 1960 İhtilali’nden sonra ise sola kayan MTTB, ancak 1965’te aktif bir öğrenci birliğine dönüşmüştür.¹⁰⁹

MTTB gençliği 1965 yılında Yüksel Çengel başkanlığında sol eğilimler göstermiş, 10 Ocak 1965 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP) Kongresi MTTB salonunda yapılmıştır. MTTB içindeki komünizm karşıtı ve milliyetçi düşünceye sahip gençler, kongreyi basmak istemiş, bu olay sol eğilim gösteren Çengel’in genel başkanlığına “mal olmuştur.” Nevzat Kösoğlu’nun başkanlığını yaptığı 47. Genel Kurul Toplantısı’nda milliyetçi ve muhafazakârların adayı Rasim Cinisli başkan seçilmiştir. Yüksel Çengel, Cinisli’nin başkanlığını kabul etmeyerek “Beni bu koltuktan kimse kaldıramaz” demişti.¹¹⁰

4.2. Milliyetçilikten Milliyetçi Muhafazakârlığa MTTB

1965 yılında MTTB Genel Başkanlığı’na seçilen Rasim Cinisli, milliyetçi ve muhafazakâr grubun temsilcisi olarak komünizmle mücadeleyi önemsiyor ve komünizmi Türkün maneviyatının ihanetçisi olarak tarif ediyordu.¹¹¹ MTTB binasında tasfiye edilen diğer grupların saldırılarına karşı beş ay boyunca nöbet tutulmuştur. MTTB bu tarihten sonra da öğrenci meseleleriyle yakından ilgilenmiş, kültürel faaliyetlerin yanında öğrencilerin yurt meselelerine de yönelmiştir.¹¹² Bu

¹⁰⁷ Akyel, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁰⁸ Okutan, **a.g.e.**, s. 106.

¹⁰⁹ Kayhan, **a.g.e.**, s. 130-131.

¹¹⁰ Osman Burak “Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği”, **Milli Gençlik**, Özel Sayı, Ocak 1969, s. 43; Cinisli’nin başkanlığını kabul etmeyen Çengel, MTTB’ye gelerek başkanlığını korumaya çalışmış, yaşanan arbede sonucu nezarete atılmıştı. Daha sonraki günlerde bir genel kurul toplamış, Aydın Velioğlu’nu genel başkan ilan etmişti. Çengelin bu davranışına “kargalar bile gülmüştü” yorumu yapılmıştır. **a.g.e.**, s. 44.

¹¹¹ **Milli Gençlik**, Komünizmle Mücadele Özel Sayısı, Y. 2, S.4, t.y. s. 6.

¹¹² **a.g.e.**, s. 44.

dönemde Fetih ve Kıbrıs mitinglerini yapan MTTB, ayrıca Mehmet Akif ve Fevzi Çakmak anma programları düzenlemiştir.¹¹³

Rasim Cinisli dönemi, milliyetçi ve muhafazakâr bir tavır içinde geçmiştir. İbrahim Kafesoğlu'nun milliyetçi anlayışı MTTB'nin yayın organı olan Milli Gençlik dergisinde sıkça yer almıştır. Kafesoğlu'nun "Milliyetçiliğin Yanlış Tefsirleri" yazısında Türkçülük düşüncesi ırkçılık ve Turancılık anlayışlarından farklılığı¹¹⁴ dile getirilmiştir. Onun Türk milliyetçiliği fikri "hakka, adalete saygılı, milli kültürümüzün işlenmesini gözetken, dünya medeniyetinin yücelmesine gücü yettiği ölçüde yardıma gayret eden bir düşünce tarzı" şeklinde açıklanmıştır.¹¹⁵ Kafesoğlu, "Kökü dışarıda" olan cereyanların etkisiyle milliyetçiliğe yüklenen anlamların yozlaştırıldığını, "Kültür Milliyetçiliği"nde ise milli tarih, aile ahlakı, dil ve din milliyetçiliğin milli hisleri olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶

1967 yılında İsmail Kahraman'ın genel başkanlığa seçilmesiyle MTTB'de İslami bir söylem ağırlık kazansa da MTTB muhafazakâr milliyetçi kimliğini devam ettirmiştir. Kahraman, "milliyetçi muhafazakâr bir Anadolu çocuğu" olarak görülmektedir.¹¹⁷ Kahraman'ın başkanlığı döneminde "Türk Gençliği" tabiri "Müslüman Türk Gençliği"ne dönüşmüştür.¹¹⁸

Kahraman açısından, gençliğin en büyük hastalığı "manevi açlık"tır. Materyalist felsefe, gençliği uçuruma sürüklemekte, taklitçilik ve Batıcılık anlayışı, nesli "insan yığını" haline getirmekteydi. Bundan dolayı milli ve manevi değerlerine bağlı ve saygılı bir gençliğe ihtiyaç vardı.¹¹⁹ Kahraman, dinin toplum hayatının dışına çıkarılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, "Şanlı ecdadımızın mukaddes mirası üzerinde yaşar ve Fatihlerin, Yavuzların eserleri ile övünürken" irtica ile suçlanmak haksızlıktır. MTTB'nin iki devir hariç he zaman, "milliyetçilik,

¹¹³ Bedri Keskin, "35 Milyon Lanet", **Milli Gençlik**, Özel Sayı, 1970, s. 19; Osman Burak "Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği", **Milli Gençlik**, Özel Sayı, Ocak 1969, s. 48; **Milli Gençlik**, Özel Sayı, Ocak 1968, s. 16.

¹¹⁴ İbrahim Kafesoğlu, "Milliyetçiliğin Yanlış Tefsirleri" **Milli Gençlik**, 30 Ağustos Özel Sayı, Y.2, S.1, 1965, s. 5.

¹¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, "Türk Milliyetçiliği", **Milli Gençlik**, Atatürk ve Üniversite Özel Sayısı, Y. 2, S. 2, t.y. s.9.

¹¹⁶ İbrahim Kafesoğlu, "Kültür Milliyetçiliği", **Milli Gençlik**, Özel Sayısı, Y. 2, S.3, t.y. s. 8.

¹¹⁷ Osman Burak "Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği", **Milli Gençlik**, Özel Sayı, Ocak 1969, s. 46.

¹¹⁸ Burak, **a.g.e.**, s. 47.

¹¹⁹ İsmail Kahraman, "Neslimiz ve Düşündürdükleri", **Milli Gençlik**, Özel Sayı, Aralık 1967, s.2.

şahsiyetçilik ve yerlilik” vasıflarını koruduğunu belirten¹²⁰ Kahraman, üç tür ideolojiye sahip gençlerin içinde en idealin, kaynağını dinden alan ideolojiye bağlı “İslami gençlik” olduğunu belirtmiştir.¹²¹

Kahraman, İslami düşüncenin yanında milliyetçi bir söylem de geliştirmiştir. Ona göre devletin istikbaline göz dikmiş zararlı cereyanlar, farklı maskeler altında milliyetçi cepheyi bölmek ve birlik kurmalarını engellemek hedefindeydi. Milli ve manevi değerlere bağlı milliyetçi cephe, “Türkçü, hilafetçi, saltanatçı, şeriatçı, kuyruk, yobaz, gerici, Turancı, ırkçı, kafatasçı, nurcu, Süleymancı, mürteci” gibi adlar altında birbirinden ayrıştırılmışlardı. Oysa değişik gruplara ayrılanların fikirleri İslamiyet, duyguları milliyetçilik olan “aynı yolun yolcusu”ydular.¹²²

Kahraman döneminin en önemli faaliyetleri, fetih kutlamaları, Ayasofya’nın tekrar camiye dönüştürülmesi için yapılan etkinliklerdi.¹²³ Kahraman’dan sonra MTTB daha farklı bir çizgiye doğru evrilecektir.

4.3. Milliyetçi-Muhafazakârlıktan İslamcılığa MTTB

1969 yılında 49. dönem başkanlığına seçilen Burhanettin Kayhan’ın MTTB’yi İslami bir teşekküle dönüştürdüğü söylenebilir. 28 Nisan 1969 Genel Kurul’unda muhafazakârlar ile milliyetçiler arasında yaşanan başkanlık seçimi olaylı sona ermiş, genel kurul üç ay sonraya ertelenmiştir. 14 Ağustos’daki sorunlu geçen genel kurul sonunda MTTB, milliyetçilerle yollarını ayırmıştır.¹²⁴ 1969 yılında MTTB II. Başkanı Tünaydın Demircioğlu sahipliğinde yayın yapan *Milli Gençliğin Sesi* dergisi ise İslamcılarla milliyetçiler arasında yaşanan başkanlık seçimindeki krize rağmen, MTTB’nin “milliyetçi” bir teşekkül olarak devam edeceğini ve bu yoldan sapmayacağını söylemiştir. MTTB’nin 51. yıl kutlamasında Birliğin gayesinin yükseköğrenim gençliğini birlik ve beraberlik içinde sol cenaha karşı tüm

¹²⁰ İsmail Kahraman, “M.T.T.B. ve Yeni Nesil”, **Milli Gençlik, Kuruluş** Özel Sayı, Aralık 1968, s. 5-6.

¹²¹ İsmail Kahraman, “İdeolojiler Önünde Türk Gençliği”, **Milli Gençlik**, Kasım 1968, s. 1.

¹²² İsmail Kahraman, “Van Hadiseleri ve Milliyetçi Cephe Hakkındaki MTTB Basın Bildirisi”, **Milli Gençlik**, Özel Sayı, Aralık 1967, s. 5.

¹²³ Osman Burak “Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği”, **Milli Gençlik**, Özel Sayı, Ocak 1969, s. 48.

¹²⁴ Okutan, **a.g.e.**, s. 200.

milliyetçilerin birleşmeleri Fatih ve Yavuzların torunları için bir vazife olduğu hatırlatılmıştır.¹²⁵

Kayhan döneminde Fetih mitingi, Çanakkale, Mehmet Akif, Ali Fut Başgil ve Mevlana anma programları düzenlenmiş, milli ve manevi duygular güçlendirilmek istenmiştir. Kayhan'ın başkanlığı aynı zamanda öğrenci hareketlerinin silahlı çatışmaya dönüştüğü bir dönemdir. 1968 üniversite işgalleriyle başlayan süreç 12 Mart 1971 yılına kadar yoğun bir çatışma içinde sürmüştür. MTTB'de bazı öğrencilerin öldürülmesi, MTTB binasına bomba atılması, Işık ve Yıldız Hadiseleri komünistlerle yaşanan çatışmalar arasında sayılabilir.¹²⁶

Kayhan, o dönemdeki Türkiye gençlik gruplarını dört kategoriye ayırarak değerlendirmiştir. Bu gurplar, “Solcular, Eyyamcılar, Milliyetçiler ve İslamcılar” şeklinde tasnif edilmiştir. Kayhan'a göre solcular, “menfi”, İslamcılar ise “müspet” aksiyoncular’dı. Milliyetçiler “reaksiyoner aksiyoncu”, Eyyamcılar ise “durgun kitle” olarak nitelendirilmiştir. Ona göre solcuların en aşırısı Maocular’dır. Türkiye’deki komünist ideolojiler, Rusya ve Çin’e bağlı komünistler ve “milli komünistler”di. Diğerlerine nazaran olumlu yönleri olan milli komünistler, azınlığı teşkil etmekteydi. Eyyamcı gençlik ise, “gayr-ı milli eğitim fabrikasının imalatı” olan “gaysiz, şuarsuz, idealsiz ve maneviyatsız kitle”yi oluşturmaktaydı. Kayhan’a göre, milliyetçi gençlik, menfi olan komünizmin karşısında, müspet olan İslamcılığın ise dışındadır. Kayhan burada milliyetçiliği ırkçılık bağlamında değerlendirerek, İslam ile ırkçılığın bağdaşmadığını ileri sürmektedir. Onun açısından İslamcı gençlik, Hakk’ın yolunda olan gençliktir. Kayhan İslam ideolojisinin açıkça savunulmasının 1968 yılında olduğunu, ilk İslami hareket ve İslami sloganların da Türkiye’de bu gençlik tarafından ortaya konulduğunu iddia etmektedir.¹²⁷

Kayhan’ın düşüncesinde, “temelsiz bina olamayacağı” gibi “inançsız insan”da olamazdı. İslam’ın gayesinin “insan” olduğunu ifade eden Kayhan, bir insanın ancak Allah’ı bulmakla hayat bulacağını düşünmektedir. Ona göre İslam, Osmanlı Devleti’nde yaşanmıştı ancak gençlik, Cumhuriyet döneminde “hain eller” tarafından İslam’dan uzaklaştırılmaya çalışılmıştı. “Milli ve dini değerler”e sahip bir

¹²⁵ “53. Yılı Kutlarken” **Milli Gençliği Sesi**, S. 2, Aralık 1969, s. 4.

¹²⁶ Akyel, **a.g.e.**, s.45.

¹²⁷ Kayhan, **İslam Gençliğinin Stratejisi**, s. 115-123.

nesil gerekiydi ve bu yeni nesil ancak “milli bir eğitimle” özüne dönebilirdi. Kayhan buna talip olarak MTTB’yi göstermiş ve “Milli Gençlik” adını verdiği nesli şöyle açıklamıştı:

“MİLLİ GENÇLİK Asımın neslinin kıvam bulduğu gençliktir. Bu milli gençlikte, M.T.T.B. nin sembolleştiği ve onun etrafında topladığı binlerce imanlı gençlerdir.

MİLLİ GENÇLİK ve onun kadrolaştığı M.T.T.B. yeniden doğuşun, hayat buluşun ve karanlık bulutlar üzerine bir güneş gibi parlayışının işaretidir.

MİLLİ GENÇLİK insanlık tekâmülüne ermiş mes’uliyet duygusunu kavramış insan olma zincirinin son halkası olan İslamiyete gönülden bağlanmış gençler kadrosudur...

MİLLİ GENÇLİK bu idealin ekseni ve sembolü olmanın verdiği kuvvetle bütün karanlık düşüncelerin üstüne yürüyecek azim ve kararı içindedir.”¹²⁸

Kayhan, İslami gençliği Türk milletine Allah’ın bir lütfu olarak görmüştür. İslami gençliğin, komünist gençliği ezecek güçte olduğunu zikreden Kayhan, bu gençliğin, hiçbir siyasi kuruluşun “kuklası” olmayacağını ifade etmiştir. Ona göre “kaynağını Kur’an’dan alan gençlik, gücünü Allah’tan, ilhamını Kur’an’dan, metodunu peygamberden alan gençliktir. İslam’a laf kondurtmayan, hayatını inandığı hak davada seve seve feda eden bu gençlik”, İslamcı gençliktir. Kayhan, ifade ettiği gençliği, zamanın “sahabi nesli” olarak tanımlamıştır.¹²⁹

54. Dönem (1976-1977) genel başkanlığı görevinde olan Cemaleddin Tayla’ya göre MTTB ilk kurulduğu günden 1965 yılına kadar gerçek amacına ulaşamamış, 1965’ten sonra maksadına ulaşmıştı.¹³⁰ Okutan’a göre, 1960’lara kadar Türk Tarih Tezi’ni benimseyen MTTB, 1969 yılına gelindiğinde hala bunun izini taşısa da Osmanlı ile eklemlenen bir tarih anlayışı hâkimdir. İdeali kurulan Büyük Türkiye’nin Osmanlı gibi olması anlayışının MTTB’de hâkim olmasıyla, resmi tarih anlayışını reddetme noktasına gelinmiştir.¹³¹

MTTB’deki değişim sadece resmi tarih anlayışıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda İslam öncesi Türk Tarihi ile de bağlar koparılmış, bin yıllık “Müslüman

¹²⁸ Burhaneddin Kayhan, “Milli Gençlik”, **Milli Gençlik**, Özel Sayı, 1970, s. 1-2.

¹²⁹ Kayhan, **İslam Gençliğinin Stratejisi**, s. 147.

¹³⁰ Cemaleddin Tayla, “Tevhid Akidesi ve Tahassürümüz”, **Milli Gençlik**, C. 2, S. 16, Aralık 1976, s. 7.

¹³¹ M. Çağatay Okutan, **Bozkurt’tan Kur’an’a Milli Türk Talebe Birliği(1916-1980)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 186-187.

Türk” tarihi anlayışı hakim olmuştur. Bu sebeple Aralık 1975’te MTTB’nin bozkurt amblemi değiştirilmiş, “Bozkurt” yerine “Kitap” amblemi getirilmiştir. MTTB’nin Genel Başkanlarından Rüştü Ecevit’te göre, Bozkurt ambleminin kaldırılmasıyla mukaddesatçı gençlik memnun, milliyetçi çevreler ise rahatsız olmuştur. MTTB’nin Bozkurt sembolünü benimsemediği ve milliyetçiliği reddettiği suçlamalarına karşı milliyetçiliğin reddi mümkün olmayan bir vakıa olduğu belirtilmiştir. Ecevit, reddedilen milliyetçiliğin “bin yıllık tarih” anlayışına dayanan milliyetçilik değil, Batı’dan gelen milliyetçilik olduğunu vurgulamıştır. Öte yandan, amblemle ilgili şu tespiti yapmıştır:

“Batıl mitleri değil hakikatin müşahhas örneklerini görmek ve rehber diye ele almak lazımdır. Kurt diğer adıyla bozkurt İslamlıktan önceki mitoloji devirlerine ait bir mit, bir semboldür. Olsa olsa o devirleri ilgilendiren bir değer olabilir. Kaldı ki bir de kurdun eski Türklerin mühim totemlerinden biri olduğu gerçeği var...Geleneğe saygımız vardır. Ancak o gelenek saçma ve hele batıla varan bir hüviyet taşımıyorsa. Aksi takdirde böyle bir geleneğe karşı çıkmayı inancımızın bir gereği kabul ederiz. Hem kitabın taşıdığı espriyi hangi kurt sembolü verebilir!”

Ecevit, MTTB’nin ambleminde geçen kitabın Kur’an olduğunu ise şu cümlelerle ima etmiştir: “Kitaptan neyi anladığımız sorulursa deriz ki, o Mutlak Kitaptır. Her an yeni olan ve yeni kalan bir kitap. Satırlarında ölümsüzlük iksiri bulduğumuz, sonsuz güç kaynağı diri ve taze bir kitap.”¹³²

4.4. MTTB’nin Yayın Organları

MTTB kuruluşundan itibaren faaliyetlerini paylaştığı ve görüşlerini izhar ettiği yayınlar olmuştur. MTTB’nin yayınları içinde *Birlik* dergisi 1933’te Tevfik İleri tarafından çıkartılmış¹³³, daha sonra *Milli Birlik* adıyla yayınlanmıştır. 1948-1951 yıllarında genel başkanlık yapan Suphi Baykam, *İnkılapçı Gençlik* adlı bir dergi çıkartmıştır.¹³⁴ 1950’ de *Yeni Milli Birlik*, 1953 yılında *Türkiye Üniversiteler Postası*, Faruk Narin başkanlığı döneminde *Bir* dergisi, 1963 yılında *Milli Gençlik* ve 1969

¹³² Rüştü Ecevit, “61. Sene-i devriyesinde M.T.T.B.”, **Milli Gençlik**, C. 2, S. 16, 20 Aralık 1976.

¹³³ Tuba Kaya, “Tevfik İleri ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2014, s. 26.

¹³⁴ Akyel, **a.g.e.**, s. 12.

yılında *Milli Gençliğin Sesi* dergileri MTTB'nin yayın organları olarak faaliyet göstermiştir.¹³⁵ Bu bölümde MTTB'nin *Milli Gençlik* ve *Milli Gençliğin Sesi* adlı dergileri incelenecek ve milliyetçilik düşünceleri irdelenecektir. Nitekim bu dergiler MTTB açısından fikirlerin paylaşıldığı ve etkinliklerin aktarıldığı bir platform özelliği taşımaktadır.

4.4.1. Milli Gençlik (1963)

1963 yılında yayın hayatına başlayan *Milli Gençlik* dergisi, MTTB'nin faaliyetlerinin yer aldığı ve fikirlerinin paylaşıldığı yayın organıdır. Derginin ilk sayısında, politikasının farklı düşüncelere açık tutma ilkesi üzerine kurulacağı ileri sürülmüş, “Atatürk devrimleri üzerinde uygar Batı medeniyetine giden yol” amaç olarak belirlenmiştir.¹³⁶ Derginin aynı sayısında İlhan Selçuk'un Türkiye’de özgürlüklerin eksikliği, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun gençliğin komünizme karşı eğitilmesi gibi farklı yazılar yer almıştır. Mustafa Kemal’in Nutuk’undan seçmeler yayınlayan dergi, önceleri kendini komünizm karşıtlığı, milliyetçi ve Atatürkçü bir kimlikte konumlandırmıştır. Derginin çıktığı dönemde MTTB Genel Başkanı olan Yüksel Çengel, görevlerinin Atatürk’ün “Türk gençliği rejimin beğenisidir” sözüne uygun bir program olduğunu ifade etmiştir. MTTB Tiyatro Müdürü Cevat Saral, Atatürk ilkeleri ışığında ve tarih yolunda bir milliyetçilik savunuculuğunun, “ırkçılık kötü emel ve düşüncelere alet olmadığı ve milli bünyemize zarar vermediği sürece” tasvip edeceğini belirtmiştir. MTTB Genel Sekreteri Ersin Ertekin’de “irticalığı” körü körüne inanma ve taassup olarak nitelendirmiştir.¹³⁷ Derginin diğer sayılarında da hakkında birçok yazı yazılan Atatürk, “Anadolu Türklüğünün alın yazısını değiştiren adam” olarak görülmüş ve MTTB tarafından Atatürk’ü anma programları düzenlenmiştir.¹³⁸

Milli Gençlik, 1964’te “ilericilik-gericilik” konusunu sayfalarına taşımış ve gericiliğe karşı bir anket düzenlemiştir. Anketlere cevap veren gençlerin irtica

¹³⁵ Osman Burak “Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği”, *Milli Gençlik*, Özel Sayı, Ocak 1969, s. 43.

¹³⁶ “Çıkarken”, *Milli Gençlik*, S.1, Eylül 1963, s. 3.

¹³⁷ *Milli Gençlik*, S.2-3, Kasım 1963, s. 3.

¹³⁸ Cahit Tanyol, “Atatürk ve Atatürkçüler”, *Milli Gençlik*, S.1, Eylül 1963, s. 13.

karşıtlığı ve sosyalizmi benimsemelerini sayfalarına taşıyan dergi, MTTB'nin sola kaydığının işareti olarak görülmüştür. Nitekim MTTB Başkanı Yüksel, 29 Ekim 1964'te Vatan Caddesi'nde yaptığı konuşmada, Bağımsız Türkiye, NATO ve emperyalizm karşıtı bir konuşma yapmıştır. Yüksel konuşmasında Cumhuriyet'in son durumunun iyi olmadığı, Atatürk devrimlerine daha sıkı bağlanmanın gerekliliğinden bahsetmiştir.¹³⁹ Çengel'in bu tutumu ve TİP'in MTTB'de binasında kongre yapması MTTB'nin sol çizgiye kayması olarak yorumlanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Çengel solculukla suçlanmış, MTTB'nin 1965 tarihli 48. Genel Kurulu'ndaki seçimlerde başkanlığa seçilememiştir.¹⁴⁰

Rasim Cinisli'nin 1965'teki genel başkanlığı döneminde *Milli Gençlik* dergisi, "30 Ağustos, Atatürk ve Üniversite ve Komünizmle Mücadele" adlı özel sayılarını çıkartmıştır. Kafesoğlu'nun Milli Kültür Milliyetçiliği bu dönemde dergi sayfalarında yer almış, dergi muhafazakâr bir tutum sergilemiştir. Milli Gençlik, 1965'te MTTB'de başkan değişimi ve MTTB'nin milliyetçi-muhafazakâr yöne kaymasıyla yeni bir sürece girmiş, İsmail Kahraman'ın genel başkanlığını yaptığı yıllarda İslami ton biraz daha artmıştır. İsmail Kahraman'ın Genel Başkanlığı döneminde dergi, İslami kimliğe ağırlık vermiştir. Kahraman, Türk gençliği üzerinde kabataslak üç farklı ideoloji nüvesinin olduğunu belirtirek bu ideolojileri şöyle sınıflandırmıştır: "Birincisi, ırk ayrılıkları üzerinden, bencillik ve kendini üstün görme, tahakküm ve gurur duygularından beslenir. Bir diğeri yaşam şartlarının farklılığından doğar. Şahsi teşebbüs ve gayreti dikkate almaz. Üçüncü ideoloji ise, "en köklü, en kuvvetli yaygın ve ebedi kalıcılık niteliğine sahip ve din kaynağından beslenen ideolojilerdir. Bu din kaynağı modern dünyada İslam'dan başkası olamaz."¹⁴¹ Kahraman, Türkiye'nin yerlilikten uzak, yabancı telkinlere açık olmasının sebebini, "din duygusunu yitirmiş, ahlak, anene ve milli örf adetlerimizden uzaklaşmış, yabancı ve art niyetli ideolojiler"e bağlamıştır. Ona göre, Türkiye, tarihi ve milli kaynağından ilham alarak İslami temellere dayalı

¹³⁹ Yüksel Çengel, "Yorgun Genç Cumhuriyet", *Milli Gençlik*, S.12, Kasım 1964, s. 3.

¹⁴⁰ Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, *Türkçülükten İslamcılığa MTTB*, Maarif Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, s. 88.

¹⁴¹ İsmail Kahraman, "İdeolojiler Önünde Türk Gençliği", *Milli Gençlik*, Kasım 1968, s. 1.

“cihanşümül bir ideoloji” etrafında birlik içinde kurtuluşa erebilir, ancak bu şekilde Ortadoğu’nun boş olan liderliğine gelinebilirdi.¹⁴²

Millilik üzerine yoğunlaşan dergi, “Milli Sanat”, “Milli Eğitim” ve “Milli Sinema” konularının gerekliliğini işlemiştir. Ayrıca Anadolu’ya bir yön de göze çarpmaktadır. Dergi yazarlarından Osman Pamuk, “Anadolu ve Anadolu Gençliği” yazısında, Anadolu çocuklarının çifçi evlatları olduğu, toprağa bağlı bu bağın sadece maddi değil, toprağın altında yatan “yetiştiriciler”den dolayı Anadolu’ya bir kat daha kutsallık sağladığını belirtmiştir. Ona göre madde ve ruhun kaynaştığı bu coğrafya, geçmişe güven geleceğe de güçle bakmayı sağlamıştır. Anadolu gençliği, Anadolu’nun ruh kökünden ve milli değerlerinden koparılmasıyla başarıya ulaşamazdı.¹⁴³

Burhaneddin Kayhan döneminde derginin İslami bir çizgide daha fazla yayın yaptığı gözlenmektedir. Kayhan, Asımın nesli dediği gençliği MTTB’nin imanlı gençleri olarak vasıflandırmış, “İslamiyete gönülden bağlanmış gençler kadrosu”nun tüm diğer fikirlere mesafeli olacağını belirtmiştir.¹⁴⁴ Ayrıca 1970’li yıllarda “Mehmetçik”, “Müslüman Türk’ün sembolü” olmuştu, Türk bayrağının kırmızısı Mehmetçik’in kanı, hilal ise onun imanını temsil etmekteydi.¹⁴⁵ Dergide, Sabahattin Zaim, Arif Nihat Asya, Sezai Karakoç, Necip Fazıl, Cemil Meriç, Necmettin Erbakan gibi önemli isimlerin yazılarına rastlanmaktadır.¹⁴⁶

4.4.2. Milli Gençliğin Sesi (1969)

1969 yılında MTTB II. Başkanı Tünaydın Demircioğlu sahipliğinde "Milli Türk Talebe Birliği Aylık Yayın Organıdır" imzasıyla çıkan *Milli Gençliğin Sesi* dergisi, 12 Mart 1971 Muhtırası’yla kapatılmıştır. MTTB’nin milliyetçi cephesini oluşturan bu dergi, üniversite gençliği ve sorunları üzerine yayın yapma kararı almıştır. *Milli Gençliğin Sesi* dergisi, MTTB’de ağırlıklı olarak görülen İslami çizgiye

¹⁴² a.g.e., s. 2.

¹⁴³ Osman Pamuk, “Anadolu ve Anadolu Gençliği”, **Milli Gençlik**, Kasım 1968, s. 34.

¹⁴⁴ Burhaneddin Kayhan, “Milli Gençlik”, **Milli Gençlik**, Özel Sayı, 1970, s. 1-2.

¹⁴⁵ Okutan, **Bozkurt’tan Kur’an’a Milli Türk Talebe Birliği(1916-1980)**, s. 193.

¹⁴⁶ Necmettin Erbakan, “Türkiyede Sınai ve İktisadi Kalkınma”, **Milli Gençlik**, MilliSanayi Özel Sayısı, Kasım 1968, s.3; SezaiKarakoç, “Üniversitede Bunalma”, **Milli Gençlik**, ÖzelSayı, 1969, s.24.

rağmen, milliyetçi ve Atatürkçü bir yayın politikasına sahiptir. Atatürk'ün Türk Gençliğine Hitabesi ilk sayıda verilirken 2. sayfada da Atatürk'ün portresi ve altında Atatürk'ün ifade ettiği Türk İstiklali ve kültürüne düşman olanlarla mücadele etme sözü aktarılmıştır.¹⁴⁷ Bu meyanda MTTB kadrosunun İslamileşmeye başladığı dönemde “yekpare bir görüntü”den bahsedilemez. Nitekim Ankara merkezli faaliyet gösteren MTTB II. Başkanlığı'nın, “Atatürkçülük ve Cumhuriyet değerlerine bağlılık” özellikleri önceki dönemde olduğu gibi devam etmiştir. Laik ve Atatürkçü bir milliyetçilik anlayışına sahip olan birlik, İslâmcılık ve komünizm karşıtlığının yanında “Müslüman kimliği”ni de “Türk kimliği” kadar önemsemektedir.¹⁴⁸

MTTB teşkilatı içinde sadece Demircioğlu'na yer veren dergide, üniversite gençliğinin farklı ideolojilerle “kamplara ayrılması” ve “anarşist olayları”nın milletin maddi ve manevi bütünlüğünü “zedelediği”ne değinilmiştir. Demircioğlu'na göre Atatürk'ü “istismar” ederek ve “devrimcilik maskesi” altına giren anarşistlerin, “Türklüğün bütünlüğünü bozan eylemlerine” karşı durulmalı ve onlarla mücadele edilmeliydi. Milletin omuzlarına yüklediği vazife sadece eğitim değil, aynı zamanda haklarını korumak da bir ahlak ve karakter tahsili idi. “Kalplerinde Türklük sevgisi billurlaşan fikirlerinde milliyetçilik ideali bayraklaşan Üniversitelilerin” “haklı davası”nın yanında durulacaktı.¹⁴⁹ Üniversite de öğrenci olaylarında milliyetçi gençliği destekleyen dergi, bu olaylar karşısında “milliyetçi genç için engel yoktur. Her engeli aşabilecek kuvvet ancak bizde mevcuttur. İçimizdeki Türk kanı, vatanperverlik duygusu, onun verdiği heyecan, onun verdiği kuvvet ve iman bütün engelleri yok etmeğe kâfi gelecektir”¹⁵⁰ açıklamasını yapmıştır. Ayrıca “yeryüzüne renk veren bir ırkın Anadolu coğrafyasında en güçlü en kuvvetli tarih devletini kuracağına” inandığını ifade eden Demircioğlu, Türklerin üstün meziyetlerini aktarmıştır. Ona göre, Türk gençliğinin dayanacağı kuvvet birilerinin dayandığı “duygu” değil, sadece “birlik ve beraberlik düşüncesi”ydi.¹⁵¹ Demircioğlu, burada MTTB genel merkezinin yönelimine işaret ederek üstü kapalı bir eleştiride bulunmuştur. Ayrıca görüşlerini beyan etmek amacıyla yayınlanan dergi, *Milli*

¹⁴⁷ **Milli Gençliği Sesi**, S.1, 24 Kasım 1969, s. 4-5.

¹⁴⁸ Emine Öztürk, “1960 ve 1971 Yılları Arasında Türkiye’de Öğrenci Hareketleri” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2016, s. 373.

¹⁴⁹ Tünaydın Demircioğlu, “Gençliğe”, **Milli Gençliği Sesi**, S.1, 24 Kasım 1969, s. 17.

¹⁵⁰ **Milli Gençliği Sesi**, S.4, Şubat 1970, s. 3.

¹⁵¹ **Milli Gençliği Sesi**, S. 2, Aralık 1969, s. 11.

Gençlik dergisinin ortaya koyduğu milliyetçilik anlayışına tepki olarak çıkmış olabilir.

Dergi üniversite haberlerini ve öğretim üyelerinin yazılarını sütunlarında paylaşmıştır. Yunus Emre, Tarık Buğra, Zeki Velidi Togan ve Yahya Kemal'in eserlerinin iktibas edildiği dergi, Çanakkale, Fetih ve M. Akif Ersoy etkinliklerine de yer vermiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve başbakan Süleyman Demirel'in mesajlarının paylaşıldığı dergi¹⁵², ayrıca Milli Eğitim ve Gençlik Spor Bakanı'nın verdiği demeçleri de yayınlamıştır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı, Prof. Şerafettin Turan, *Milli Gençliğin Sesi* dergisi için "Milli Gençliğe" adlı bir yazı kaleme almıştı. Turan, bu yazısında tüm Türk gençlerinin sorunlarını dile getiren ve çözümler üreten bir dergi olması dileğinde bulunmuştur. Ona göre, her gencin mensubu olmakla övündüğü bir "millet"i vardı. Türk milletinin gençleri de "Milli Gençlik" olmalıydı. Bu gençlik her şeyden önce milletini düşünmeli, onun yücelmesi için Atatürk'ün "milli mefkûre"sinin yolundan gitmeliydi.¹⁵³

Dergide, İstanbul Erkek Teknik Yüksek Öğretmen müdürü Ali Erkan, "gerçek milliyetçiliğin" ne olduğuna dair bir yazı kaleme almıştır. Ona göre, başarısızlık karşısında "harakiri" yapan Japon, milliyetçidir. Yine "karnı tok olduğu halde zincirden kurtulmak için kendini ateşe atan" Çek, milliyetçidir. Türkiye'deki milliyetçiliği ise "fedakârlık" bağlamında değerlendiren Erkan, "Milli Mücadele'de vatani için şehit olanların, öğrencisini iyi yetiştiren öğretim üyesinin, ülkesi için çok çalışan saygılı öğrencilerin" milliyetçi olduğunu bildirmiştir.¹⁵⁴

Milli Gençliğin Sesi, milliyetçilik anlayışının insanlık için çizdiği gerçek yolu Prof. Emin Bilgiç kalemiyle şöyle aktarmıştır: "Aynı soydan gelen, müşterek gayelere bağlı aynı duygu ve inançlara sahip insan kitleleri haklı ve tabii bir birlik, milletçe yükseliş ve diğer milletler arasında maddi ve manevi şerefli bir mevki

¹⁵² Cevdet Sunay, "Milletimizin güveni, geleceğimizin ümit kaynağı" olan gençliğin, "cumhuriyetimizin ve onu pekiştirip geliştiren devrimlerimizin uyanık bekçileri" olan yükseköğretim öğrencilerine başarı temennilerini paylaşmıştır. Bkz. "Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Milli Gençlik Dergisi Vasıtasıyla Yükseköğretim Gençliğine Mesajı", **Milli Gençliği Sesi**, S.1, 24 Kasım 1969. s. 7; Başbakan Demirel ise 1969-1970 yılının öğrencilere "hayırlı ve uğurlu" olması temennisinde bulunmuş, gençleri "milletçe iftihar edebileceğimiz bir seviyeye yükselmiş ve büyük Atatürk'ün emanetine sahip" bireyler olarak nitelemiştir. Bkz. "Başbakan Sayın Süleyman Demirel'in Demeci", **Milli Gençliği Sesi**, S.1, 24 Kasım 1969, s. 9.

¹⁵³ Şerafettin Turan, "Milli Gençliğe", **Milli Gençliği Sesi**, S.1, 24 Kasım 1969, s. 13.

¹⁵⁴ Ali Erkan, "Gençlik ve Milliyetçilik", **Milli Gençliği Sesi**, S.1, 24 Kasım 1969, s. 16.

edinme ideal, irade ve şuuruna sahip olmaktır.”¹⁵⁵ Bilgiç bu tanımıyla milliyetçi-muhafazakâr bir anlayış ortaya koymuştur. Sonraki yayınlarda milli ve manevi değerlere bağlı, millet ve vatan sevgisine sahip idealist gençliğin yetişmesi halinde Türk milletinin “buhranlarının” biteceği mesajı verilmiştir. Ayrıca Cengiz Uluçay, “milletin, ırk, dil, kültür, din, örf ve adetler” üzerine kurulduğu “demokratik rejimlerin” milliyetçilik esaslarını kabul etmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵⁶

Milli Gençliğin Sesi dergisinde “İslamiyet ve Milliyetçilik” adlı bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda çizilen milliyetçilik anlayışı, İslamiyet açısından da kabul edilebilirdi. İsimsiz yazıda, Türk milliyetçiliğin prensipleri olarak Türk milleti, vatanı, dili, dini, adetleri ve değer yargıları sıralanmıştır. Bu tanıma göre “Türk milletini sevmek İslam’ın emri”ydi. Çünkü “Türkler Müslümandır ve asırlarca İslam’ın bayraktarlığını” yapmıştı. Türk milletinin, vatanını sevmesi, “vatan sevgisi imandandır” sözüne uygundur. Türk milletinin, “dinini sevmek” ve Türk milletine “hizmet etmek” bizzat “İslam’ın kendisi”dir. Türk dilini sevmek ve geliştirmek de aynı şekilde “İslam’a göre meşrudur.” Türk milletinin “güzel adetleri İslam’a aykırı değildir. Kötü adetler ise hem Türklüğe hem de İslam’a aykırıdır.” Türklerin ecdatlarını hatırlaması, peygamberin “ölülerinizi hayırla yad ediniz” sözüne uygundur.¹⁵⁷ Dergide yayınlanan bu tür yazılar, Türklüğün İslam diniyle bir tezat oluşturmadığı üzerine kuruludur. Yazar “kötü” olarak tanımladığı hasletleri hem Türklükle hem de İslam ile uyuşmayacağını ifade ederek, Türklük-İslamlık arasında bir eşanlamlığa gittiği söylenebilir. Ayrıca bu tür fikirlerin ele alınması, bazı kimselerin milliyetçiliğin gayr-i İslami addetmesiyle ilgili olabilir. Nitekim daha önce de değinildiği üzere Kahraman “ideooji”leri üç gruba ayırmış, milliyetçiler “ırk ayrılıkları üzerinden, bencillik ve kendini üstün görme” eğiliminde görülmüştür. En ideal olan ise, “din kaynağından beslenen ideolojilerdir.”¹⁵⁸

5. Mücade Birliği ve Yeniden Milli Mücadele Dergisi (1970)

¹⁵⁵ Emin Bilgiç, “Milliyetçilik Anlayışının İnsanlık İçin Çizdiği Gerçek Yol”, *Milli Gençliğin Sesi*, S.2, Aralık 1969, s. 8.

¹⁵⁶ Cengiz Uluçay, “Demokratik Rejim ve Türk Milliyetçiliği”, *Milli Gençliğin Sesi*, S. 6, Nisan 1970, s. 7.

¹⁵⁷ “İslamiyet ve Milliyetçilik”, *Milli Gençliğin Sesi*, S. 12, Ekim 1970, s. 8.

¹⁵⁸ İsmail Kahraman, “İdeolojiler Önünde Türk Gençliği”, *Milli Gençlik*, Kasım 1968, s. 1.

5.1. Mücadele Birliği

Mücadele Birliği'nin kökeni 1957'de Afyon Lisesi'ndeki bir arkadaş grubuna dayanmaktadır. Aykut Edibali, Yavuz Arslan Argun, Mehmet Çetin, Mehmet Özutku, İhsan Ramiz Bayram, Mehmet Alpsar, Sezer Mısırlıoğlu, Muharrem Seleoğlu, Seyhan Akyol, Hasip Dinçer, Yıldırım Kemal Akıncı gibi isimler Afyon'da bulunan ve *Büyük Doğu*'da yazıları yayınlanan Haluk Nurbaki'den etkilenmiş, muhafazakâr milliyetçi bir anlayışa yönelmişlerdi. Söz konusu arkadaş topluluğunun yolları İstanbul'da kesişmiştir. Aykut Edibali ile Yavuz Arslan 1960'lardan sonra Yüksel Çengel'in başında olduğu MTTB'nin sol Kemalist'lerden alınması için milliyetçi muhafazakârla birlikte mücadeleye katılmışlardır. Argun ve Edibali, 1967'de de MTTB'li gençlerle birlikte, İsmail Kahraman'ın başkan seçilmesi için hareket etmişlerdi.¹⁵⁹

Mücadele Birliği teşkilatının ortaya çıkması 1964'de Afyon'a vaizlik yapmak üzere gelen Konya Yüksek İslam Enstitüsü öğrencilerinden Mevlüt Baltacı, Mustafa Alptekin ve İrfan Küçükköy'ün Edibali ve Arslan Argun ile tanışmalarıyla başlamıştır. İlegal teşkilatlanan “Mücadeleciler” Konya ve İstanbul ile de bağlar kurmuşlardı. Konya'dan Abdullah Yaman, İstanbul'dan Ahmet Taşgetiren, Cemil Çiçek ve Taha Akyol gibi isimler, Mücadele Birliği'nin önde gelen isimleriydi.¹⁶⁰

Mücadele Birliği 1967'de resmen kurulmuştur.¹⁶¹ Kurucuları arasında Aykut Edibali, Yavuz Arslan Argun, Mehmet Çetin, Mevlüt İslamoğlu, Kemâl Yaman, Mevlüt Baltacı, Hasan Elmas, Yılmaz Karaoğlu gibi isimler yer almıştır. Birliğin genel merkezi Konya'dır. Mücadele Birliği, “fikir ve kültür topluluğu” olduğunu bildirmiş ve siyasetten uzak duracağını belirtmiştir. Mücadele Birliği beş temel ilkeyi kabul etmiştir. Bunlar “iman, ilim, şahsiyetçilik, adalet ve milletçilik”tir. Ayrıca beş temel ilke de “antiSiyonist, antikomünist, antikapitalist, milli değerlere bağlı ve

¹⁵⁹ Ekin Kadir Selçuk , “Mücadele Birliği 1964-1980 İdeoloji ve Örgüt”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s. 22-28.

¹⁶⁰ Selçuk , **a.g.e.**, s. 34.

¹⁶¹ Mustafa Aydın, Mücadele Birliği'nin 1968'de kurulduğunu ifade etmiştir. Edibali dışında, Yavuz Arslan Argun, Mehmet Çetin, Yılmaz Karaoğlu, Taha Akyol, Necmettin Erişen, Mevlüt İslamoğlu, Mevlüt Baltacı, İrfan Küçükköy ve Hasan Elmas isimleri geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Aydın, “Bir Milli İslamcılık Serüveni: Mücadelecilik”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık, C.6**, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 452-454.

İslam'a saygılı" olmaktadır.¹⁶² Mitinglerinde sağ yumruk işaretini kullanan Mücadele Birliği, kurdukları teşkilat ve çıkarttıkları derginin amblemini de kırmızı zemin üzerinde yıldız, kitap ve yumruk sembolünü benimsemiştir. Kırmızı zemin toplumu, kitap bilgiyi, teşkilatın ifadesiyle millet İdeolojisini ve dolaylı olarak da İslam'ı temsil ederken; yumruk gücü, yıldız ise, milletin ikbalini ifade etmiştir. Mustafa Aydın'a göre, amblem, salt bir "İslami gayretten ziyade milliliğe" daha çok vurgu yaptığı söylenebilir.¹⁶³

Mücadele Birliği, diğer şehirlerde "Sancak" adıyla teşkilatlanmış, ilk Sancak şubesi 1968'de İstanbul'da açılmıştır. Mücadele Birliği ve Sancak şubeleri, öğrenci olayları ve izinsiz gösterilerden dolayı 10 Nisan 1970'de mahkeme kararıyla kapatılmıştır.¹⁶⁴

14 Nisan 1970 tarihli Yeniden Milli Mücadele (YMM) dergisinde Mücadele Birliği, Türk milletinden doğan ve "milletin kalbinde yaşayan", "iman ve fikir" hareketi olarak kapatılamayacağını bildirmiştir.¹⁶⁵ Mücadele Birliği ve Sancak şubelerinin kapatılmasında "tabelalar iner, mücadele devam eder" mesajı verilmiş, Mücadele Birliği, yoluna Yeniden Milli Mücadele hareketiyle devam etmiştir.¹⁶⁶

3 Şubat 1970'de yayınlanmaya başlanan YMM dergisi, Mücadele Birliği'nin sözcülüğünü yapmıştır. YMM ilk sayılarından başlayarak seri halde devam eden "İlmi Sağ", "İnkılap İlmi", ve "Yeniden Milli Mücadelenin Stratejisi" başlıklı yazılarında Mücadele Birliği'nin fikir yapıları, siyasi duruşları ve hedeflerini izah etmiştir.¹⁶⁷ "İlmi Sağ doktrini", *Yeniden Milli Mücadele* dergisinin ilk sayısından başlanarak aralıksız olarak her sayıda izah edilmiş ve derginin 21. sayısında sona ermiştir. İlmi sağ doktrini, Türkiye'de siyasi, ahlaki, ekonomik ve kültürel buhranlar hakkında "teşhis" ve "çözüm" yollarının anahtarı görülmüştür. Bu anlamda doktrin

¹⁶² Selçuk, **a.g.e.**, s. 37

¹⁶³ Aydın, **a.g.m.**, s. 452-454.

¹⁶⁴ Selçuk, **a.g.e.**, s. 37-41.

¹⁶⁵ "Mücadele Birliği Kapanmaz", **YMM**, S. 11, 14 Nisan 1970, s. 4-5.

¹⁶⁶ **YMM**, S. 12, 21 Nisan 1970, s. 4.

¹⁶⁷ YMM dergisinde neşredilen 'İlmi Sağ', 'İnkılab İlmi' ve 'Yeniden Milli Mücadelenin Stratejisi' yazı dizilerinde yazar isim belirtilmemişse de bu yazılar Edibali'ye aittir. Bkz. Aydın, **a.g.m.**, s. 459-460.

“sadece sola karşı bir protesto hareketi değil; bizzat millet ideolojik yapısının ilimleşmesi ve hareketlenmesi”ydi.¹⁶⁸

Mücadele Birliği’nin “Milli Mücadelemizin Stratejisi” derginin 30. sayısından başlayarak 56. sayıya kadar açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye’de uyanan Milli Mücadele’nin stratejisinin temelini ortaya koymak amacıyla yazıldığı ifade edilen strateji, milletin gayri milli baskılara karşı gösterdiği tepkiyle, “iman dolu olduğu” ancak millete rehberlik edecek kadroların yetersizliği vurgulanmıştır.¹⁶⁹

Ayrıca “İnkılap İlmi” yazısında gerçekleşecek olan “İslam İnkılabı” idi. Bu inkılab hareketinin, askeri ve siyasi güçleri ideolojisi emrine aldıktan sonraki aşaması “devlet iktidarı”dır.¹⁷⁰ Her inkılabın bir öncü kadrosu olduğunu belirten yazıda İslam inkılabının öncüleri de “mü’minler”di.¹⁷¹ İnkılabın metodu, eğitilen bireyleri “muayyen bir noktaya yerleştirmek, devlet halindeki bir kudretin imkanı”nı kullanmaktı. Siyasi, kültürel ve psikolojik alanda elde edilen kazanımlardan sonra grev, gösteri, mitingler ve propagandalar ile fiili mücadele başlamalıydı. Son olarak siyasi ve askeri ihtilal özelliği taşıyan mücadelede, inkılapçıların ve iktidarın karşı karşıya geldiği askeri safhayla devam edecek, askeri mücadele bulunduğu yere uygun olarak köyler, şehirler, sokaklar ve konferans salonları işgallerine dönüşecekti. Bu, inkılap hareketinin son aşamasıdır. Artık “indirici bir darbe” ile başarı sağlanacaktı. Eğer son darbe iyi vurulmamışsa inkılap savunma haline geçecek, baştan başlanarak yeni bir strateji geliştirilecekti.¹⁷²

YMM iktidar olmak için ihtilal tarzı bir yöntem belirlemiş, bunu inkılap şeklinde ifade etmiştir. Ancak dergi bunu yaparken devletin kurumlarını ele geçirmeyi strateji olarak belirlemiştir. Bu bağlamda Türk ordusu için, “göz bebeğimiz”, “yaşasın milli ordumuz”¹⁷³ ifadeleri kullanılmış, 12 Mart Askeri Muhtırasının ardından “Millet Hayatını Tehlikede Gören Ordu, Milli Varlığı

¹⁶⁸ Tüm akideleri tasnifte ilk ölçü olarak “tevhid”i gören YMM, Sağ akidenin dışındaki ideolojileri sol akide olarak tanımlar. Doktrine göre; “sağ” tevhidi temsil ederken, “sol” şirk olarak gösterilmektedir. İlmi Sağ doktrini için bkz. YMM, S. 2- 8, 1970, s. 2; YMM, S.6, 10 Mart 1970, s. 2; YMM, S.7, 17 Mart 1970, s. 2; YMM, S.9, 31 Mart 1970, s.2; YMM, S.9, 31 Mart 1970, s.2; YMM, S.10, 7 Nisan 1970, s. 2; YMM, S.12, 21 Nisan 1970, s. 2; YMM, S. 21, 23 Haziran 1970, s.2.

¹⁶⁹ YMM, S. 30, 25 Ağustos 1970, s. 15.

¹⁷⁰ YMM, S. 8, 24 Mart 1970, s. 15.

¹⁷¹ YMM, S. 12, 21 Nisan 1970, s. 15.

¹⁷² YMM, S. 29, 18 Ağustos 1970, s. 15.

¹⁷³ YMM, S.30, 25 Ağustos 1970, s. 3.

Korumak İçin Harekete Geçmiştir.”¹⁷⁴ başlığını kullanarak orduyu destekleyen yayınlar yapılmıştır. Bir sonraki sayıda ise “Büyük Türk Milletine” adlı başyazıda “Milli Ordu”nun gerçekleştirdiği muhtıranın mahiyetinin, anti-komünist, milli ve vatansever bir karakter taşıdığı aktarılmıştır. Başyazıya göre bu hareket aynı zamanda ordu içinde darbeye teşebbüs edecek sol grupların tasfiyesiydi.¹⁷⁵

1970’lerden sonra Türkiye’de siyaset, bürokrasi, akademi, gazeteci ve yazar gibi birçok kişinin yetiştiği Birlik, Ahmet Taşgetiren’e göre, Edibali’nin liderlik sorunu ve fikirsel dönüşümünden dolayı dağılmıştır. İnkılapçılıktan ıslahata dönüşen değişimde Kemalizm’e yakınlık ve sahiplenme ve bugünkü ulusalcı çizginin bir versiyonuna evrilmiştir.¹⁷⁶ Türkmen’e göre de, YMM, “millilik, millet ve sağ kelimeleriyle oynayarak kuşatmaya çalıştığı İslami potansiyeli” süreç içinde kapitalist, ulusçu ve laik devleti savunan bir çizgiye taşımıştır.¹⁷⁷

5.2. Yeniden Milli Mücadele Dergisinde Milliyetçilik

3 Şubat 1970 yılında ilk sayısı çıkan ve haftalık yayınlanan *Yeniden Milli Mücadele* (YMM) dergisi, Konya ve Afyon merkezli Mücadele Birliği yapısının yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. Dergi ilk sayıdan itibaren “Milletin îman, ahlâk, kültür, tarih ve menfaatine bağlı haftalık siyasî MİLLÎ DÂVA MECMUASI” sloganını kullanmıştır. Derginin çıkış amacı ise, Türkiye devletini, milletini ve İslam dinini yok etmeye çalışan güçlere karşı “milli” bir duruş için “Yeniden Milli Mücadele” hareketine olan ihtiyaçtı.¹⁷⁸ Dış Türkler konusuna hassasiyet gösteren YMM, Malazgirt Zaferi üzerinde durmuş, M. Akif Ersoy, örnek tarihi bir şahsiyet olarak anılmıştır.¹⁷⁹ Ayrıca milliyetçi ve muhafazakâr camiaların birliğine önem verilmiş, “Bütün vatanseverler birleşiniz”¹⁸⁰, “Bütün Milliyetçiler Birleşin”,

¹⁷⁴ YMM, S.59, 16 Mart, 1971, s. 4.

¹⁷⁵ YMM, S. 60, 23 Mart 1971, s. 3.

¹⁷⁶ Ahmet Taşgetiren, “Mücadele Birliği Dağılırken Çok Acı Çektik”, *Star*, 06.07.2013.

<https://www.star.com.tr/pazar/mucadele-birligi-dagilirken-cok-aci-cektik-haber-769268/> (13.07.2019).

¹⁷⁷ Hamza Türkmen, “İslami Uyanış Süreci, Yeniden Milli Mücadele 1”, *Haksöz Dergisi*, S. 40. 1994.

¹⁷⁸ YMM, S.1. 3 Şubat 1970, s. 3.

¹⁷⁹ YMM, S. 9, 31 Mart 1970, s. 4.

¹⁸⁰ Aykut Edipali, “Bütün Vatanseverler Birleşiniz”, YMM, S. 5, 3 Mart 1970, s.3.

manşetleriyle, “millî kuvvetlerin kardeşliği, millî cephenin birliği ve Millî Mücadele” önemsenmiştir.¹⁸¹

Derginin yazar kadrosu içinde Aykut Edibali’nin ağırlığı görülmektedir. Fikir ve düşünceleriyle bir aksiyon adamı olan Edibali, gençliğin üzerinde tesirleri olan bir lider görünümü vermektedir. Edibali YMM dergisinin başyazarlığını yapmış, derginin Mücadele Birliği’ne nazaran öne geçmesini ve bu hareketin Yeniden Milli Mücadeleciler olarak da anılmasını sağlamıştır.¹⁸² Yılmaz Karaoğlu, Necmeddin Turinay ve Sabahaddin Eriş derginin yazar kadrosunda yer alan diğer isimlerdendir. Dergi “Milli Kültür” üzerinde yoğunlaşırken komünizm karşıtı bir yayın politikası izlemiştir.¹⁸³

YMM, İstiklal Harbi’nde “şehit kanları” üzerine kurulu Türkiye’nin uluslararası güçlerin tehdidi altında olduğunu iddia etmiş, Milli Mücadele’nin, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bağımsızlığın devamı için “buhranlar”dan kurtulması gerektiğini vurgulamıştır. Zorlu bir süreç olan bu mücadelenin ve derginin amacı, millete hazırlanan ihanetleri duyurmak, milleti teşkilatlandırmak, “milletin muhteşem mazisine uygun bir hayat kurmak isteyen, bütün vatanseverlerin, gerçek müminlerin mecmuası olmak” idi.¹⁸⁴ Ayrıca Aykut Edibali tarafından kaleme alınan bir başyazıda, YMM’in mücadelesinin temeli olarak “millet” gösterilmiştir. Edibali, Milli Mücadele’nin devam ettirilmesinin gereğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Şu anda Türk Milleti, istiklâl harbimizi başlatan Sütçü İmamların, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin hazırlayıcısı Sarıklı kahramanların, Çelik Alayların kurucusu Şükrü Hocaların, Antep vaizlerinin başlattığı ve bütün milletin ter, gözyaşı ve kan akıtarak devam ettirdiği mücadeleye; dâhilî,

¹⁸¹ YMM, S. 33, 15 Eylül 1970, s.8-9.

¹⁸² Sonraki dönemlerde siyasi faaliyetler içine giren Edibali, 19. dönem Kayseri milletvekili olarak Meclis’e girmiştir. 1984 yılında kurduğu İslahatçı Demokrasi Partisi’nin genel başkanlığını yapan Edibali, 90’lardan sonra kurulan Millet Partisi’nin genel başkanlığını yapmıştır. Eyüp Ensar Demir, “Türk Siyasal Hayatında Yeniden Milli Mücadele Hareketi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 54.

¹⁸³ Aydın, a.g.m., s. 459-460.

¹⁸⁴ YMM, S.1. 3 Şubat 1970, s. 3; Dergi, Milli Mücadele’nin başlangıcını 23 Nisan 1920 olarak vermiş, “Milli Mücadelemiz 50. Yaşında” manşetini kullanmıştır. Bkz. YMM, S.13. 21 Nisan 1970, s.5.

sosyal, siyasî ve İktisadî neticelerini vermek mecburiyetindedir. Tarih Türk Milletine, bu temel mücadele hedefini göstermektedir. Tarihî vazifemizi bilelim!”¹⁸⁵

YMM hareketinin politik görüşünü “doktrinler” belirlemektedir ve sağ partiler desteklenirken sol eleştirilmiştir. Aydın’a göre dönemin sağ-sol ikileminde sağda yer alan ve “salt milliyetçilikle saf İslamcılık” çizgisinde bulunan Mücadele Birliği’nin söyleminde açık olmayan “millilik düşüncesi”, önceleri İslam olarak gözüксе de sonraları açık bir milliyetçilik olarak belirecekti. ¹⁸⁶ YMM, muhafazakârlık açısından önem atfedilen “vatan, millet, din ve devlet” kavramları üzerinden komünizme karşı, tüm milliyetçilerin birleşmelerini tavsiye etmiştir.¹⁸⁷ Ancak YMM, önem atfettiği ve milliyetçilik ile doğrudan bağlantılı kavramlar yerine fikirlerini “ilmi sağ” ve “inkılap ilmi” gibi terkiplerin altında ele almıştır. Bu “doktrin”lere göre, milletin ideolojik yapı olarak “zaafa” düşmesi, Avrupa menşeli ideolojilerin tezahürleriydi. Milletin hayatını felakete sürükleyen bu zaafiyet, Lale Devri’nden başlayıp günümüzde (1970) doruğa çıkan, “gayr-i milli ideolojiler”di. Büyük şehirlerden başlayarak tüm cemiyeti etkileyen gayr-i milli ideolojiler sonucu ekonomi, siyaset, fikir ve askeri alanda “millilik” hızla azalmıştı. Bu durum, İstiklal Harbi’ni kazanan milletin, “ideolojik harbi”ni kaybettiğinin acı bir ifadesiydi.¹⁸⁸ Milletlerin kurtuluş hareketlerinde asıl kuvvetin “Türk Milleti” olması gerektiği açıklanırken, yedek kuvvetlerin, “İslam milletleri”, muhtemel kuvvetlerin ise “ezilen bütün milletler” olduğu ifade edilmiştir. Emperyalizme karşı mücadelede milletlerin harekete geçebilmesi için merkezi bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. Asıl kuvvet olan Türk milleti öncelikle Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde stratejisini belirlemeliydi.¹⁸⁹ Problemleri çözme amacı güden ideolojiler vardı. Türkiye’deki ideoloji de “Hakk’a dayanmalı”ydı.¹⁹⁰ “İslam inkılabı” amacını taşıyan bu mücadele, kaynaklarını teorik olarak Kur’an ve Sünnet’te bulan, pratikte ise kaynağın Hz. Muhammed (S.A.S.)’in peygamberliğinin başlangıcından vefatına kadar süren İslami

¹⁸⁵ Aykut Edibali, “Yeniden Milli Mücadele”, **YMM**, S.2, 10 Şubat 1970, s. 2.

¹⁸⁶ Aydın, **a.g.m.**, s.452-454.

¹⁸⁷ **YMM**, S. 9, 31 Mart 1970, s. 4.

¹⁸⁸ **YMM**, S.14, 5 Mayıs 1970, s. 2.

¹⁸⁹ **YMM**, S. 51, 19 Ocak 1971, s. 15.

¹⁹⁰ **YMM**, S.8, 24 Mart 1970, s. 2.

mücadele fikrinde aramalıydı.¹⁹¹ Ekonomik mücadelede ise, Medine’de Hz. Muhammed’in devleti kurduktan sonra, Mekke’ye karşı abluka siyaseti örnek alınmalıydı.¹⁹² Yine İslam inkılabını yürütecek teşkilat, peygamber dönemindeki gibi “ashablaşma” olmalıydı. “Bu küçük birlik kendi iman ve ideolojisi uğrunda her türlü fedakârlığı yapmağa hazır, dünyayı değiştirme azim ve gayretiyle doludur.”¹⁹³

YMM, daha önce irdelenen *Sebilürreşad* ve *Diriliş* gibi muhafazakâr yayınlarda görüldüğü gibi, Türk milleti ve devleti için tehdit sayılabilecek Siyonizm, masonluk, komünizm ve Hristyanlaştırma konularına yer vermiştir. “Milli Mücadele stratejisi”nin “kuvvetlerin tahlili ve muhasebesi”nde, Siyonizm’e bağlı masonluğun gizli, kapalı, kültürel, siyasi ve ekonomik teşkilatlarının yapısı hakkında bilgiler sunulmuştur.¹⁹⁴ Buna göre siyasi ve ekonomik güce sahip Masonluk, devletlerin politikasında hâkim bir güçtür. Komünizm ise Siyonizm’in silahlı koludur. Siyonizm; faiz, borsa, fuhuş, alkol, moda ve savaş gibi unsurları bünyesinde barındırarak “milletlerin sırtından güçlenirken”, milli sanayiye yok ederek dışa bağımlılığı arttırmıştır. Ayrıca milletleri kültürel olarak asimile eden Siyonizm her türlü vasıtayı kullanmaktaydı.¹⁹⁵ Uluslararası gizli mason teşkilatları demokrasi, milliyetçilik ve sosyalizm doktrinlerini ya bizzat kurmuş veya istismar etmiştir. Bu teşkilat milletlerin uyanışına engel olmakta ve onları “uşak” haline getirmekteydi. Dünyadaki “Türk ırkının” imhasına yönelik adımlar da “Yahudi emperyalizmin” Alman ırkına uyguladığı imha politikasının başka bir adımıydı.¹⁹⁶ Komünizm ise, uluslararası Siyonizm’in geliştirdiği sosyal, siyasal ve ekonomik bir ideolojidir.¹⁹⁷ Özgür olmayan Müslüman ülkelerde siyasi, mali ve askeri iktidarların tamamı komünist partilerdeydi. Bu partiler Slav veya Çin emperyalizmini aksettirmektedir. Bu tehditlere karşı İslam dünyasında “Milli ve İslami” hareketler önemsenmeli, Arap memleketlerinde Türk karşıtlığını ortadan kaldırmak için çaba harcanmalı ve Türk-

¹⁹¹ “İslam’a, göre Kur’an son kitab, Hz. Muhammed insanlığın tek ve son lideridir. İslam, liderliğinde şerik kabul etmez.” YMM, S.15, 12 Mayıs 1970, s. 2.

¹⁹² YMM, S. 5, 3 Mart 1970, s. 15.

¹⁹³ YMM, S. 6, 10 Mart 1970, s. 15; Dergi, “Milli Kültür Lügatçesi” adlı bölümde itikadi düşüncesini Ömer Nesefi’nin İslam Akaidi adlı eseriyle izah etmeye çalışmıştır. 2. sayıda başlayan yazı dizisi uzunca bir dönem devam etmiştir. YMM, S.30, 25 Ağustos 1970, s. 14.

¹⁹⁴ YMM. S. 35, 29 Eylül 1970, s. 15.

¹⁹⁵ YMM. S. 36, 6 Ekim 1970, s. 15.

¹⁹⁶ YMM. S. 37, 13 Ekim 1970, s. 15.

¹⁹⁷ YMM. S. 38, 20 Ekim 1970, s. 15.

Arap-İslam kardeşliği için mücadele edilmeliydi. Orta ve Güney Afrika ülkeleriyle her türlü kültürel, siyasi ve ekonomik bağların güçlendirilmesini zaruri gören Mücadele Stratejisi, buradaki milletleri İslam ve milliyetçilik hususunda bilinçlendirmek gerektiğini savunmuştur.¹⁹⁸

YMM, ayrıca Türkiye’deki Hristiyanlaştırma politikası ve misyoner faaliyetlerin “milli kültür” üzerindeki asimilasyonuna değinmiştir. Makalenin içeriğinde Batı kültürü ve medeniyetiyle “milli ve dini yönden uzaklaştırılmış aydınlar”ın misyonerlerle ortak hareket ettikleri öne sürülmüştür. Türk aydınları, “Batıya hayran aydınlar” karşısında, “milli ve dini kültürün taşıyıcıları” olma vasfını taşıyamadıklarından dolayı kültür cephesinde milliyetçiler başarısız olmuşlardı. Hristiyanlığın nihai hedefi ise, bütün dünyayı Hristiyanlaştırmaktı. Bunun gerçekleştirilmesi için öncelikle Müslüman toplumların kendi medeniyetinden uzaklaştırılması gerekiyordu.¹⁹⁹ Öte yandan, emperyalizmin Türkiye’ye yönelik tehditlerinde, emperyalist boyunduruktan kurtulmak için Milli Mücadele Stratejisi uygulanmalıydı ve Türklere milli ve dini şuur vermek hayati bir görevdi. “Sağlam, güçlü ve birliği kuvvetli bir devlet ve illet olmak, bu iddiaları milletlerarası politikaya ve efkâra duyurmak için kâfi gelecektir.”²⁰⁰

YMM’nin “birlik”ten kastı, sağ teşkilatlardan müteşekkil “milli güç”lerdi. Bu cepheyi kurmanın amacı, Siyonizm’in devlet üzerindeki etkilerini yok etmektir. Siyonizmin devlet, ordu, kültür ve ekonomideki tesirlerinin ortadan kaldırılmasıyla “Milli İnkılap” gerçekleşmiş olacaktı. Birliği meydana getiren milli güçler, emperyalizmin ve “emperyalizmin beyni olan Siyonizm”in ve onların “maşası” olan komünizmin karşısında durmalı; millet gerçeğine bağlı ve İslam’a saygılı olmalıydı.²⁰¹ Emperyalizm, kapitalizm, komünizm, sosyalizm, materyalizm ve spiritüalizm gibi ideolojiler, insan fitratına aykırı rejim veya düşünce tarzları olduğundan bunlara ve tüm tezahürlerine karşı olmak, millet mücadelesine katılmanın ilk şartıydı.²⁰²

¹⁹⁸ YMM. S. 40, 3 Kasım 1970, s. 15.

¹⁹⁹ YMM. S. 47-48, Aralık 1970, s. 15.

²⁰⁰ YMM. S. 50, 12 Ocak 1971, s. 15.

²⁰¹ YMM. S. 55-56, Şubat 1971, s. 15.

²⁰² YMM. S. 56, 23 Şubat 1971, s. 13-15.

Dergideki diğer bir yazıda, Müslümanlıktan koparılmak istenen milliyetçilik fikri “menfi” addedilmiştir. Menfi bir şekilde ve oryantalizm etkisinde gelişen “sözde Türkçülük”, gerçekte İslamiyet’e cephe açmış, “infıratçı ve ırkçı” bir politikaya dayanmıştır. Osmanlı Devleti’ndeki diğer Müslüman milletler de “müsbet milliyetçilik” yerine “menfi kavmiyetçiliğe” kaymıştır. Türkiye’deki misyoner, mason ve komünist güçler, elbirliğiyle milleti bölmeye çalışmaktadır. Kiblesi, kitabı, vatani, bayrağı, devleti ve gayesi bir olan Türkiye’deki farklı etnik yapılar için “Ey bu din, bu devlet, bu vatan ve bu bayrak için şehit olmuş ataların çocukları! Ayrılmayınız, birleşiniz”²⁰³ ifadesini kullanan yazı, milli birlik ve bütünlüğe dikkati çekmiştir.

YMM açısından “Türk kavmi sabırlı, güçlülere tahammüllü, inandığı şeylere tam ve fedakârca inanan, askerî kabiliyetleri yüksek, devlet, yurt ve otoriteye bağlı, izzeti nefsine düşkün, his itibariyle zengin, kuvvetli yöneticilerin sevk ve idaresinde büyük devlet kurmağa kabiliyetli”dir. Türklerin bu vasfı onları İslam’a girmeye hazırlamıştı. Çünkü İslam “fitri” bir dindi ve “maddeci” olmayan Türklere uygundu. Müslümanlaşan Türkler İslam’a hizmet etmiş, İslam âleminin “parıldayan kılıcı” olmuştur. Müslüman Türkler, Anadolu’yu İslamlaştırarak “cihan hâkimiyeti”ne yönelmiştir.²⁰⁴

1970’lerden sonra YMM’de orduya bağlılık, millilik ve Türklük vurgusu daha belirgin göze çarpmakta ve anti-komünist tavır artarak devam etmiştir.²⁰⁵

²⁰³ YMM, S.13, 21 Nisan 1970, s. 8.

²⁰⁴ YMM, S. 3, 26 Mayıs 1970, s. 3.

²⁰⁵ Taşgetiren, a.g.m. a.y.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE MİLLİYETÇİLİĞİN

TEZAHÜRLERİ (1939-1970)

Bu bölümde muhafazakâr düşüncenin temel itici güçleri olan olgular ele alınacak ve muhafazakâr mütefekkirlerin, münevverlerin, yazarların ve ilgili kuruluşların mevzu bahis olgularla ilgili etkinlikleri ve yaklaşımları üzerinden mevzu aktarılmaya çalışılacaktır. Malum olduğu üzere muhafazakârlığın temel parametreleri arasında din, millet, devlet, tarih, coğrafya/vatan, ortak kahramanlar/liderler, aile ve gelenek gibi kavramlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda Robert Nisbet, muhafazakârlığın temel dogmaları içinde tarih, gelenek, otorite, din ve ahlak gibi unsurları sıraladığını not etmek gerekiyor.¹

Türk muhafazakârlığının da benzer bir biçimde aynı olgu ve kavramlar üzerine inşa edildiği söylenebilir.² Buradan hareketle bu bölümde muhafazakâr düşüncenin din veyahut dini olay ve olgulara, millete, tarihe, kahramanlara, geleneklere, Türk ve İslam tarihi açısından önemli anma ve kutlamalara bakış serdedilecektir. Bu meyanda Dinde reform ve Türkçe Kur'an tartışmaları, Osmanlı hanedanı ve Milli Mücadele'ye bakış, İstanbul'un fethi ve Ayasofya'nın yeniden camiye dönüştürme talepleri, Çanakkale etkinlikleri ve muhafazakâr milliyetçiler için önemli tarihi bir şahsiyet olan Mehmet Akif gibi konulardaki düşünceleri detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Yine bu bölümde, muhafazakâr düşüncede başat bir yer tutan "millet" kavramına bağlı olarak "dış Türkler" konusundaki yaklaşımlara da değinilecektir. Son olarak, muhafazakâr kimliğin vazgeçilmez bir olgusu olan din mevzusu da ele alınacak ve buna bağlı olarak Türk toplumunu dinden ve dolayısıyla tarihten ve geleneklerden uzaklaştırma olarak addedilen komünizme karşı da sert bir muhalefetin ve mücadelenin yapılması gerekliliği de tartışmaya dâhil edilecektir.

¹ Türk Muhafazakârlığı da "geleneksel, Osmanlı geçmişi ve İslami değerler"i merkeze alan bir anlayışa sahiptir. Bkz. Murat Belge, "Muhafazakârlık Üzerine", **Modern Türkiye'de Muhafazakar Düşünce C. 5, Muhafazakarlık**, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 100; Muhafazakârlık hakkında detaylı için bkz. Robert Nisbet, **Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek**, Çev. M. Fatih Serenli, Kudret Bülbül, Kadim Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 130.

² Türkiye'deki muhafazakârlık, gelenekçilik bağlamında muhafazakâr düşüncenin unsurlarını barındırmaktadır. Bkz. Mehmet Akıncı, **Türk Muhafazakârlığı: Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül'e**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s. 85.

1. Türkçe Kur'an Meselesi

Türkiye’de Tek Parti Dönemi’nin başlarında yaşanan “Türkçe Kur’an” meselesi, çok partili yıllarda da farklı şekillerde cereyan etmiştir. Öte yandan dinde reform yapma girişim ve düşünceleri devam etmiştir. 1945’de değişen şartlar, iç ve dış politikada CHP’nin “Altı Ok”u gözden geçirmesine sebep olmuştur. 1945’li yıllarda Kur’an dilinin öz Türkçe olması, ibadet yerlerinin Türk geleneklerine uygun hale getirilmesi, ibadet usul ve zamanlarının tanzimi, Diyanet İşleri Başkanlığı yerine Dil Kurumu’na benzer bir müessesenin kurulması gibi reform teklifleri parti içindeki düşünce farklılığını ortaya çıkarmıştır. CHP’nin 1947 kurultayında parti içinde Hamdullah Suphi gibi şahısların tenkitleri esaslı bir şekilde ele alınmış, dinde reform tekliflerinin laikliğe aykırı olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu tür teklifler dil ve kültür işi olarak görülmüştür. 1947 Kurultayı’nda laikliği yumuşatacak görüşler ortaya konmuştur. Bu kurultayda dinin sosyal bir kuvvet olduğu görüşü birkaç noktada ele alınmıştı. Buna göre, toplum hayatında önemli yeri olan din “manevi bir gıda” idi. Laiklik yanlış anlaşılmış ve uygulanmıştır. Laiklik toplumda maneviyatsız bir gençliğin doğmasına sebep olmuştu. Bir yaşam felsefesi bağlamında din gibi ortaya çıkan komünizme karşı İslam dini önemsenmeliydi. Bunun için okullar ve üniversitelerde din dersleri konarak vatanın ve milletin geleceği olan gençlik, garanti altına alınmalıydı. Bu cephenin karşısında yer alanlar, Türk ulusunun geleceğini dinde ve imanda görmemekteydi. Nitekim Cemil Sait Barlas konuşmasında, “Türkün son kuvvetinin kendi damarlarındaki asil kanda yattığını”, din ile komünizmi önlemenin hayal olduğunu belirtmiştir. Ayrıca iktisadi bir doktrin olan komünizme karşı mücadele ekonomi yoluyla yapılabilirdi. Öte yandan laiklik din düşmanlığı değildi ve “Şarka dönüş” anlamına gelen “İslam Birliği” düşüncesine karşı, I. Dünya Savaşı’nda ihanet eden Araplar unutulmamıştı. Bu kesim 1947 kurultayında Türkiye’de irticaya karşı, Batıcı ve Türkçü düşüncenin dışında ayakta kalınamayacağını savunmuşlardı.³

³ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cerayarı** 3, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, İstanbul, 1998, s. 19-21.

Şemsettin Günaltay'ın başbakanlık yaptığı 1949 yılında okullara din dersleri konulmuş, din adamı ihtiyacının gerekliliği ortaya konularak bu amaçla İlahiyat Fakültesi açılmıştır.⁴ Nitekim Tek Parti dönemi boyunca, din adamı yetişememiş, öyleki cenaze yıkayacak kimse kalmamıştı. Kominizm tehlikesi ve ahlaki yozlaşma tehdidi gibi konular, CHP'yi bu politikaya itmiştir.⁵

1949'da Meclis'te Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi konuşulurken Ankara mebusu Ahmet Hamit Selgil “memleketin % 95 i müslümandır. Çok doğru. Bu müslüman olan halk aynı zamanda Türk'tür de ve dili de Türkçedir. Türk Milletine mensuptur da. Bütün dünya bir kültür gelişmesi içinde iken mukaddes kitaplarını kendi dilleriyle okurken, bizim Büyük Türk Milleti Kuran'ı Kerimi niçin Türkçe olarak okumuyor?” sözleri münakaşalara sebep olmuştur. Selgil, Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesini Diyanet İşleri Başkanı'ndan talep etmiştir.⁶ Yaşanan münakaşayı başbakan Şemsettin Günaltay, “lâyik bir Devletin lââyik Meclisinde hiçbir dinin esası hakkında hiçbir ferдин konuşma hakkı yoktur” sözleriyle bitirmiştir. Günaltay'a göre, dinin esası üzerinde konuşmak ilim adamlarına aittir. İlahiyat Fakültesinden yetişecek gençler bu meseleyi çözebilecekti.⁷

Sebilürreşad dergisi yazarlarından Kamil Miras, meclisteki tartışmayı sayfalarına taşımış, Türkçe Kur'an konusunu “tarihi ve ilmi” yönden ele alan uzunca bir yazı kaleme almıştır. Miras, mevzu ile ilgili şu sonucu çıkarmıştır: “Hepimizin bildiği ve gönlünde duyduğu dini ve milli şuuru yerinde olan her Müslüman Türkçe Kur'an mevzuunu incelerken muhakkak dini şuuru ile milli şuurunun meddû cezri arasında bunalır ve hata eylediği görülür. Böyle bir yanlışlığa düşmemek için her iki bahiste his ve şuurumuz üzerinde ilmin hakemliğini kabul etmek gerektir.”⁸ Bu açıklamasından sonra Kur'an'ın tarih boyunca farklı dillere tercüme edildiğine

⁴ **TBMMZC**, D.VIII, C. XVII, (23 Şubat 1949), s. 447.

⁵ Ercan Çağlayan, **Kemalist Ulus-Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları**, Açılım Kitap, İstanbul, 2018, s. 57.

⁶ Selgil, konuşmasında Kur'an'ı “yabancı dilinden değil anamızın dilinden din kitabımızın okunmasını” talep etmiş, Müslüman Türk milletinin de isteği olduğunu beyan etmişti. **TBMMZC**, D.VIII, C. XVII, (23 Şubat 1949), (23 Şubat 1949), s. 450-451.

⁷ Kamil Miras, “Kur'an Tercümesi Hakkında”, **Sebilürreşad**, C. II, S. 38, Nisan 1949, s. 194; **TBMM Tutanak Dergisi**, D.VIII, C. XVII, (23 Şubat 1949), s. 451;

⁸ Miras, **a.g.m.**, s. 194.

değinen Miras'a göre, Kur'an'ın Türkçe veya farklı bir dile tercümesinde bir sakınca olmamakla birlikte, Fransızca veya Türkçe Kur'an adlandırılması uygun değildi.⁹

Milliyetçi muhafazakâr camia, gerek ezanın Arapça okunması yasağına gerekse de "Türkçe Kur'an" tercümelerine pek sıcak bakmamıştır. Onların karşı çıktığı nokta, Kur'an'ın tercümesi değil, tercümenin bizzat "Kur'an" gibi görülmesidir. CHP'nin son yıllarında gündeme gelen bu konu, *Sebilürreşad* dergisi yazarlarından M. Raif Ogan'ın "Türkçe Kur'an Olamaz" adlı makalesinde ele alınmış, Kur'an tercümesinin Kur'an yerini tutmayacağı ifade edilmişti.¹⁰

DP döneminde Türkçe Kur'an mevzuu, Türkiye'nin önemli gündemlerinden biridir. Demokrat Parti döneminde laiklik konusunda bir yumuşama yaşanmıştır. Arapça ezan okunması yasağının kaldırılması teklifi 16 Haziran 1950'de TBMM'de görüşülmüş, birgün sonra yasağın kaldırıldığına dair kanun resmi gazetede yayınlanmıştır.¹¹ Bu dönemde de benzer konular ele alınmış, ezanın Türkçe okunması ve Türkçe Kur'an tartışmaları devam etmiştir. Ezanın 18 yıl aradan sonra Arapça okunmaya başlanması, Hasan Ali Yücel tarafından "Kültür Esareti" olarak görülmüş, bu meseleyi Türk milletinin hâla "bir ümmet mi, yoksa millet mi olduğu davası" olarak nitelemiştir.¹² 1952'de İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Kur'an'ı "millileşmenin bir gereği" olarak öz-Türkçeye çevirme talebi, muhafazakâr camiada tepkiyle karşılanmıştır.¹³ Baltacıoğlu, 1950'de "Dil Bayramı" vesilesiyle Ankara Halkevi'nde yaptığı konuşmada, Atatürk'ün dil hususuna verdiği önemi dile getirmiş ve dilde sadeleşmeyi ve yeni kelimelerin türetilmesini savunmuştu.¹⁴ Bu hassasiyet onu Kur'an'ın tercümesine itmiş olabilir. Nitekim Baltacıoğlu, 9 Ekim 1950 tarihli *Ulus* gazetesinde de, millet ve milliyetçiliğin önemine vurgu yapmıştır.¹⁵

⁹ Kamil Miras, "Kur'an Tercümesi Hakkında, Din, Dil, Millet, Milliyet Mefhumları ve İctimai Faaliyetlerde Tezahürleri", *Sebilürreşad*, C. II, S. 42, Mayıs 1949, s. 259.

¹⁰ M. Raif Ogan'ın "Türkçe Kur'an Olamaz", *Sebilürreşad*, C.2, S. 37, Mart 1949, s. 179-180.

¹¹ **TBMMZC**, D. IX, C.1, (16 Haziran 1950), s. 182; **Düstur**, C. XXXI, 3. Tertip, Ankara, 1950, s. 2116.

¹² Hasan Ali Yücel, "Kültür Esareti", *Ulus*, 3 Temmuz 1950, Y. 30, S. 10421, s. 2.

¹³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Kur'an'ın Ana Dilimize Çevrilmesi: Kur'an Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, C. 1, S. 2-3, s. 33-45; Mustafa Öztürk, "Meâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/meal> (08.07.2019).

¹⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Dil Devrimi", *Ulus*, 4 Ekim 1950, Y. 30, S. 10514, s. 2.

¹⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Milliyet Nedir, Ne Değildir?", *Ulus*, Y.30, S.10519, s. 2.

1.1. Baltacıoğlu'nun Öz Türkçe Kur'an Çalışması

Demokrat Parti Dönemi boyunca tartışılan “Öz-Türkçe” ile yazılması gereken “Türkçe Kur'an” konusu, “Dilde Türkçeleşme” ile de alakalı bir mevzudur. Baltacıoğlu'nun gündeme getirdiği tercüme faaliyeti, neredeyse tüm muhafazakâr dergilerde eleştiri konusu olmuştur. 15 Mart 1956'de ilk sayısı yayınlanan *Din Yolu* dergisi, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu tarafından “Dinî ve İctimaî Dergi” başlığıyla çıkarılmıştır. 1957 yılına kadar yayına devam eden dergide öne geçen konu, Kur'an'ın Tercümesi ve Baltacıoğlu'nun yaptığı Türkçe Kur'an tercümesi olmuştur.

Cumhuriyet döneminde de dini eğitimin zayıfladığı ve kayda değer bir Türkçe Kur'an tercümesinin olmadığını düşünen Baltacıoğlu, Türk aydınının dine karşı yapılan saldırılarda dini savunamadığını ifade etmiş, Türkiye'deki din anlayışında suçlunun devlet mi, üniversite mi, okul mu, yoksa dinin kendisi mi sorularına cevap aramıştır. Türkiye'de din eğitiminin eksik olduğunu savunan düşünöre göre, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde laiklik adına milli kimlik ile din kimliği birbirinden ayrılmıştı. Hâlbuki din kimliği olmadan milli kimliğin oluşması mümkün değildi. Dini Islah Beyannamesi mevzuunda camilerin yeniden yapılanması ile ilgili görüşleriyle bilinen Baltacıoğlu, burada da camiye farklı anlamlar yüklemiştir. Ona göre her namaz kılınan yer camii değildir. “Türk camisi, Türk kültür geleneklerinin kaynaştığı bir yerdir. Türk Camisi Koca Sinan'ın mimarlık anlayışdır, hatta Mustafa Rakım'ın celi yazılarıdır. İlyas Ali'nin çinileridir, Dede Efendi'nin musikisidir.”¹⁶ Bu özelliğinden dolayı bu camilere giren kişilerin sadece “İslamlaşmadığı” aynı zamanda “Türkleşeceğini”, “Türkleşerek İslamlaşacağını” savunan Baltacıoğlu, Türk aydını ve milliyetçilere hitaben, dinin milliyetçilikteki önemini vurgulamıştır.¹⁷

Dini, milli kişiliğin özü olarak gören Baltacıoğlu, Rum Suresi 22. ayeti paylaşarak, dili milliyet, rengi de ırk olarak açıklamıştır. Bu durum, milliyet ve ırkın “hak” olduğu, Kur'an'ın peygambere Arapça olarak gönderilmesinin de “milli bir gerçek” olduğu sonucuna götürmüştür. Bu durumda her milliyet layık olduğu dini bulacaktır. Buna göre kendilerine düşen görev, din kitabı olan Kur'an'ı anlaşılabilir

¹⁶ İ. Hakkı Baltacıoğlu, *Din Yolu*, C. 1, S. 4, 12 Nisan 1956, s. 6.

¹⁷ a.y.

“öz Türkçe” ile okumak, Türk kültür ve medeniyetine uygun olarak anlamak ve kavramaktı.¹⁸

Baltacıoğlu bu düşüncelerden hareketle Kur'an'ın öz-Türkçe ile yazılmasını elzem görmüş, Türkçenin önemine değinmiştir. Bundan önce yazılmış olan Türkçe tercümeleri beğenmeyen Baltacıoğlu, kendi çevirilerinden bazı pasajları *Din Yolu* adlı dergisinde yayınlamıştır.¹⁹ Baltacıoğlu, Ömer Rıza Doğrul'un “Tanrı Buyruğu” tercümesinin iyi bir Kur'an tercümesi olmadığını, İsmail Hakkı İzmirli'nin, Maâin-i Kur'an tercümesinin anlaşılmadığını, Elmalî'nin ise hem Türkçe'ye hem de “Allah sözü”ne benzemediğini ifade etmiştir.²⁰

Kur'an'ın Türkçeye tercüme edilmesini sütunlarına taşıyan *Din Yolu*, bu konuda anketler yapmıştı. Türkçe Kur'an ile Türk dilinin Arapça ve Osmanlıcanın etkisinden kurtulacağını ifade eden Baltacıoğlu'na göre, bu şekilde Türkler gerçek milli benliklerine kavuşacaktı.²¹ *Din Yolu*, anket sonuçlarından hareketle, sonraki sayılarında Kur'an'ı Türkçeye çevirme ve ayetlerin ibadetlerde de Türkçe okunması kanaatinin uyandığını ortaya koymuştur. Ancak derginin asla böyle bir düşüncede olmadığı, bu durumun bazı şahısların şahsi görüşü olduğu ve *Din Yolu* dergisini bağlamadığı ifade edilmiştir. Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesinin zor bir iş olduğu, bu işin kimsenin kârı olmadığını belirten başyazı, isim vermeden Baltacıoğlu'nu eleştirmiştir. Yazıya göre, derginin ilk sayısından başlanarak yapılan anketlerde de Kur'an'ın tercümesi değil, tefsirinin yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın Türkçe tercümesi konusunda şimdiye kadar ele alınan düşünceyi benimsemeyen dergi, bu sayıda Baltacıoğlu ile yollarını ayırmıştır. Derginin 8. sayısında itibaren derginin imtiyaz sahibi kısmında, Baltacıoğlu yerine Ragıp Akyavaş ismi görülmektedir.²² Ayrıca “Kur'anı tercüme edenlerden bir zat” diye bahsedilen Baltacıoğlu'nun bu tavrının halk üzerindeki hoşnutsuzluğu dile getirilmiştir.²³

Din Yolu dergisi, *Türk Düşüncesi*'inde iktibas edilen İ. Semahattin Cem'in “Kur'anın Tam Tercemesi Meselesi” adlı yazısında, Kur'an'ın esasen tam

¹⁸ İ. Hakkı Baltacıoğlu, *Din Yolu*, C. 1, S. 4, 12 Nisan 1956, s. 2.

¹⁹ *Din Yolu*, C.1, S.5, 19 Nisan 1956, s. 2.

²⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Türkiye’de Din Anlayışı”, *Din Yolu Dergisi*, 15 Mart 1956, C.1, S. 1, s. 4.

²¹ *Din Yolu*, C.1, S. 5, 19 Nisan 1956, s. 2...

²² *Din Yolu*, C.1, S. 8, 10 Mayıs 1956, s. 1.

²³ Hasan Basri Berk, “İslam Dini”, *Din Yolu*, C.1, S.10, 24 Mayıs 1956, s. 4

tercümesinin imkânsız olduğu, ayetlerin diğer dillerdeki karşılığının “tercüme” değil, “meal” olması gerektiği ifade edilmiştir. Semahattin Cem’e göre bazı aydınlar Kur’an tercümesi konusunda “hummalı” bir çalışmaya girmiş ve yapılan en mükemmel tercümenin kendi tercümesi olduğu iddiasında bulunmuştu. Bir zamanlar “ırkçılık gayretiyle” surelere “türe” denilerek Kur’an öz Türkçeye çevrilmeye başlanmıştı. Bu çalışmalar tamamlansaydı, mabedlerde bunlar okunacaktı. Ancak bu tür faaliyetler hiçbir zaman başarılı olamamış, Kur’an asliyetini daima muhafaza etmişti. Cem, ayrıca Kur’an’ın Kureyş lehçesinde nazil olmasına rağmen Arapça olmadığını iddia etmiştir. Kur’an’ın anlaşılması için Arapça bilmenin yeterli olmadığını altını çizen Cem, Kur’an’ın “ilahi lisan”la geldiğini ve “Allahça” olduğunu ileri sürmüştür.²⁴

Baltacıoğlu’nun Kasım 1957’de tamamladığı tercüme “Kur’an” adıyla Ankara’da “Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş.” tarafından basılmıştır.²⁵ Bu yıllarda Kur’an’ın Türkçe tercümesi konusu yeniden gündeme gelmiştir. Türk halkının özellikle gençlerin rahatlıkla anlayabileceği bir meal ve ayetlerin Latinize edilmesini savunan görüşler yaygınlık kazanmıştır. Öte yandan *Din Yolu* dergisi de Baltacıoğlu’nun fikirlerini tekrar sahiplenmişti. Kur’an tercümesinin dini ve milli bir görev olduğunu ifade eden dergi yazarlarından Necip Alpan’a göre kutsal kitaptan beklenen gaye, insanları doğru yola sevk etme, anne, baba, vatan ve millet için hayırlı biri haline getirmek olduğuna göre, Kur’an’ın anlaşılabilir bir yazı ve lisan ile yazılması gerekliydi. Avrupa’da milli benliğini idrak eden her millet dini dua ve ibadetini milli lisanı ile yapmaktaydı. Bu meyanda Kutsal kitabın başka bir dil ve yazıya çevrilmesi günah olamazdı. Alpan, Türkçe Kur’an ile “yasaklanan Arap dili”nin gizlice öğretilmesinin önüne geçilebilirdi. Böylece, “yobaz ve gerici din anlayış”ı gerileyecek, milli ve dini yönü güçlü bir Türk gençliği yetişebilecekti.²⁶

²⁴ İbnültayyar Semahattin Cem, “Kur’anın Tam Tercemesi Meselesi”, *Din Yolu*, C.2, S. 28, 1 Mayıs 1957, s. 7.

²⁵ Sekiz bin adet basılan tercümenin, bir daha baskısı yapılmamıştır. Baltacıoğlu’nun tercümesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Ercan Şen “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Kur’ân Meâl”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 158; Ercan Şen, “Cumhuriyet Dönemi Kur’ân Tercümeleri Bağlamında Bir Meâl ve Bir Mütercim: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) ve Kur’ân Çevirisi (Eleştirel Bir Yaklaşım)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 28, 2013, s. 355.

²⁶ Necip Alpan, “Büyük Davalarımız”, *Din Yolu*, C.1, S.9, 17 Mayıs 1956, s. 7.

Din Yolu'nun son sayısında Baltacıoğlu'nun "öz Türkçe Kur'an"ından ayetler verilerek, Baltacıoğlu ve tercümesi takdirle anılmıştır. Baltacıoğlu'nun tercümesi hakkında, "ifade temiz, dil sade, kelimeler ulu bir yapıdaki taşlar gibi yerli, yerine konulmuştur. Baltacıoğlu bu emeğiyle, türlü yönlerden Türk kültürüne hizmet etmiştir. Bir defa Türk gençliği ve Türk milleti öz Türkçe Kur'an'la vasıtasız tanrı buyruklarını okumak, öğrenmek ve öğretmek imkânını kazanmıştır" ifadeleri kullanılmıştır. Bu eserin "batıl"ı yıkacağını iddia eden İhsan Olgun, Baltacıoğlu'nun Fatiha Suresi'nin mealini aktarmış, en olgun çağında hizmetlerinin en büyüğünü yaptığı için "Ne mutlu Baltacıoğlu'na" ifadesini kullanmıştır.²⁷

Baltacıoğlu'nun Kur'an'ı Türkçeye tercüme faaliyeti sadece "din" meselesi olarak değil, aynı zamanda "dil" bakımından çok sevindirici bir gelişme olarak takdir görmüştür.²⁸ *Din Yolu* dergisinde Vehbi Cem Aşkun tarafından ele alınan "Türkçe Kur'an" adlı makalede, Baltacıoğlu'nun Kur'an'ı Türkçeye tercümesine yapılan tenkitler haksız bulunmuştur. Baltacıoğlu'nun Arapça bilmediği, uyduruk bir Türkçe kullandığı suçlamaları yerine, tercümenin anlamına yoğunlaşmak gerektiğini savunan Aşkun, Türkçe Kur'an faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'ndeki çalışmalarından başlayarak tarihçesini sunmuştur. Baltacıoğlu'nun tercümesinden pasajlar paylaşan yazar, tercümenin diğerlerine nazaran "mükemmel"liğini ispatlamaya çalışmıştır. Son yıllarda (1957) dile karşı bir düşmanlık yapıldığı, radyoda bile hava raporu okunurken "gök" yerine "sema" kavramının kullanıldığını ifade eden Aşkun, Baltacıoğlu'nun tercümesinde karşılığı olan yabancı kelimeleri atarak, "arı ve temiz bir Türkçe" ile hazırlanan tercümesinin takdire şayan ve övülmeye layık bir çalışma olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Baltacıoğlu'nun öz Türkçe Kur'an hassasiyetinin eleştiriye tabi tutulmasını doğru bulmamıştır. Aşkun'a göre, üstelik Baltacıoğlu, Nurullah Ataç gibi aşırı bir dilci de değildi. Kur'an'ın gerçekte Arapça değil, "Allahça" olduğunu savunan Aşkun'a göre bir Arap Kur'an'ı eline alırken ne anlıyorsa, bir Türk de aynı şeyi anlamalıydı.²⁹

²⁷ İhsan Olgun, "Kur'an", **Din Yolu**, C.2, S.36, 1 Eylül 1957, s. 6. Baltacıoğlu'nun tercümesiyle ilgili Fatiha suresi: "Acıyıcı, esirgeyici Allahın adıyla başlarım. 1-Övülmek Yalnız Allaha yaraşır. O Allah ki bütün varlıkların çalabıdır. Yargı günün hakanıdır. Allahım! Biz yalnız sana taparız. Yalnız sende yardım dileriz. Sen bizi doğru yola ilet. O doğru yol ki senin iyilik ettiğin kimlerin yoludur öfkelenildiğin kimselerin, sapıkların yolu değil." a.y.

²⁸ Vehbi Cem Aşkun, "Türkçe Kur'an", **Din Yolu**, C.2, S.36, 1 Eylül 1957, s. 3-4.

²⁹ Vehbi Cem Aşkun, "Türkçe Kur'an", **Din Yolu**, C.2, S.36, 1 Eylül 1957, s. 3-4.

Baltacıoğlu'nun Türkçe Kur'an konusunda yaptığı çalışma kimilerince takdirle karşılanırken, muhafazakâr camia tarafından sert eleştirilere konu olmuş bu anlamda Peyami Safa, Eşref Edip gibi kimi isimler karşıt yönde beyanlar yayınlanmıştır.

1.2. Muhafazakâr Aydınların Baltacıoğlu'na Tepkisi

Peyami Safa, Arapça bilmediğini iddia ettiği Baltacıoğlu'nun Türkçeye çevirdiği tercümesini tenkit etmiştir. Ona göre bu tercümeyi beğenmek için Arapça bilmemek lazımdı ve Arapça bilmeyen M. Şekip Tunç, Hasan Âli Yücel ve Asım Us gibi kişiler beğenebilirdi. Ancak Arapçaya vakıf olanlar tercümenin hatalarını görmüştür. Hasan Ali Yücel'in Baltacıoğlu'nu Luther'e benzetmesini eleştiren Peyami Safa, en mükemmel ve güzel Kur'an tercümesinin bile Türkiye'de, "Alman reform hareketini andırır tarzda bir büyük mânevi kalkınmanın başlangıcı şartını teşkil edeceği yolundaki iddiayı" doğru bulmamıştır. Çünkü zaman, mekân, ırk ve "sosyal bünye" açısından arada farklar vardı. Ve "daha önce Türk Dil Kurumu'nun yaptığı denemeler başarısızlığa uğramışken Öz Türkçe adlı bir Kur'an tercümesi anlamsızdır."³⁰

İzmir'de yayın yapan Muhafazakâr düşünceye sahip *Müslüman Sesi* dergisinin başyazarı ve İzmir vaizi olan M. Lütfullah Baydoğan'a göre Kur'an-ı Kerim'in kendisi ve tercümesi aynı şey değildir. 1957 yılı itibariyle Türkçe Kur'an peşindekiler büyük bir yanlışın içindedirler. Ancak Kur'an'ın başka dillerle tercümesi bir ihtiyaçtır. Elmalılı'nın Kur'an tercümesi de bu ihtiyaca yöneliktir. Yine Ömer Rıza Doğrul ve Hasan Basri Çantay'ın Kur'an tercümelerinde her hangi bir sakınca yoktu. Ancak, Baydoğan, İzmirli İsmail Hakkı ve Baltacıoğlu'nun tercümelerine pek sıcak bakmamıştır.³¹

Türkçe Kur'an çalışmasını caiz görmeyen Baydoğan'a göre Allah'ın kelamı olan Kur'an-ı Kerim üç mucize taşımaktadır. Bu mucizelerin ilki Kur'an-ı Kerim'in "söz"leri; ikincisi taşımakta olduğu "nur"; ve son olarak Kur'an'ın "mana"sıdır.

³⁰ Peyami Safa, "Kur'an Tercümesi", *Sebüllerreşad*, C. X, S. 250, Ağustos 1957, s. 397.

³¹ M. Lütfullah Baydoğan, "Kur'an ve Türkçe İbadet Meselesi II", *Müslüman Sesi*, Y. 8, S. 124, 13 Haziran 1956, s. 2.

Bundan dolayı “bu üç çeşit mucizenin hepsi de kuranı kerimin elfazı şerifesiyle alakalıdır. Eğer kuranı kerimin sözlerini Türkçeye çevirecek olursak, bu üç mucizenin üçü de ortadan kalkmış olur.”³² Kur’an-ı Kerim’in herhangi bir Arapça ibare olmadığını düşünen Baydoğan’a göre, “O, Allah kelmamıdır, engin bir deryadır, sonsuz bir nur ve eşsiz bir mucize” idi. Durum böyle iken tercümelere “Türkçe Kur’an” demek “korkunç bir günah”tı. Baydoğan, Baltacıoğlu’nun çıkarttığı Türkçe Kur’an-ı Kerim’in İslam âleminde infiale yol açtığını ileri sürmüştür.³³ Halbuki “Türkçe Kur’an’ı Kerim” yerine “Kur’an’ı Kerimin Türkçe tercemesi” denmeliydi. Tercüme faaliyetlerine olumlu bakan Baydoğan, Baltacıoğlu’nun bu çalışmasına atfen bu tercüme yapacak kişilerin liyakatine vurgu yapmıştır. Ona göre, bu işe girişenlerin öncelikle Arapçaya hâkim olmaları gerekliydi. Tercüme için sadece Arapça bilmenin kâfi olmayacağı, tefsir ilmi yanında, fıkıh ve hadis gibi diğer İslami ilimlere vakıf olunması gerekliydi. Aksi halde Kur’an hakkında yapılan yanlış tercümeleşmeler kişiyi küfre bile düşürebilirdi.³⁴

Derginin diğer yazarlarından Süleyman Kıvrak, Türkçe Kur’an niyetlerinin altında, dini ilk dönemlerinden uzaklaştırıp, tahrif etme olduğunu yattığını savunmuştur.³⁵ Kıvrak, hem okuyucularına hem de isim belirtmeden Baltacıoğlu’na şöyle seslenmiştir:

“Aziz ve muhterem okuyucu! Müslümanlıkta (Reform) yapmak lazım geldiği fikrini ileri sürenlerin neler istediklerini gördün mü? Onlar, Müslümanlığın nasıl bir din olduğunu bilmedikleri halde, bu dinin (Reforme) edilmesini istiyorlar ve dini hükümleri hiçe sayıyorlar. Ne garip değil mi? Bir insan, bilmediği bir şeyin ıslaha muhtaç olduğunu nasıl iddia edebilir? Fakat maksatları başkadır.

³² M. Lütfullah Baydoğan, “Kur’an ve Türkçe İbadet Meselesi 4”, **Müslüman Sesi**, Y. 8, S. 126, 31 Temmuz 1956, s. 1.

³³ M. Lütfullah Baydoğan, “Türkçe Kuranı Kerim Münasebetiyle”, **Müslüman Sesi**, Y. 10, S. 148, 30 Kasım 1957, s. 2.

³⁴ Baydoğan, **a.g.m.**, s. 1-2; Baydoğan bu girişimlerin art niyeli olduğunu düşünmüştür. Kur’an’ın Türkçeye çevrilmesini senelerdir tekrar edenlerin Kur’an’ı anlamak ve hükmünü yerine getirmek şöyle dursun, bir defa dahi olsa Allah’ın adını anmayan ve Peygambere dil uzatıp, Kur’an’a da “Çöl Kanunu” diyenlerin olduğunu dile getirilmiştir. M. Lütfullah Baydoğan, “Türkçe Kuranı Kerim Münasebetiyle 3”, **Müslüman Sesi**, Y. 10, S. 150, 8 Ocak 1958, s. 1-2; Ayrıca *Müslüman Sesi* dergisinin konuyla ilgili görüşleri hakkında çalışma için bkz. Ahmet İşler, “Demokrat Parti Döneminde Dinde Reform Tartışmaları: Müslüman Sesi Dergisi Örneği”, **İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 2, 2018, s. 61.

³⁵ Süleyman Kıvrak, “Dinde Reform İsteyenler”, **Müslüman Sesi**, Y. 11, S. 170, 20 Nisan 1959, s.3-4.

Onlar, ibadetleri değiştirmek, camilere musiki koymak, orucu kaldırmak ve dini, kendi keyiflerine göre değiştirmek sevdasındalar...”³⁶

Sebilürreşad yazarlarından M. Raif Ogan da Baltacıoğlu’nun mevcut Kur’an tercümelerini, “Türkçe sayılamayacak halde kifayetsiz” olduğu iddiasını ve bu suretle tercüme faaliyetine girmesini doğru bulmamıştır. Halbuki, Basri Çantay’ın göstermiş olduğu “muvaaffakiyeti” inkar etmek “insafsızlık” idi. Yine Ogan’a göre, Ömer Rıza Doğrul ve Elmalılı Hamdi’nin tercüme ve tefsirleri başlı başına bir “ilim hazinesi”dir. Baltacıoğlu’nun tefsiri ise “uydurma bir Türkçe ile tahrife varan” bir girişimdir.³⁷ Ogan da Peyami Safa ve Baydoğan gibi, Baltacıoğlu’nun yaptığı tercüme girişiminde onun ilmi yönden eksikliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre Baltacıoğlu’nun tercümesi başından sonuna kadar hatalarla doludur. Bu tercüme yapıldığında bazı ayetleri çıkardığının farkında değildi.³⁸

Baltacıoğlu’nun tercümesi tartışmalarına katılan ve en büyük tepkiyi gösterenler arasında Eşref Edip gelmekteydi. Eşref Edip, bu tür girişimleri “Kur’an tercümesi ticareti” olarak değerlendirmiş, her önüne gelenin hiç Arapça bilmediği halde eski Kur’an tercümeleriyle yeni bir tercüme yaptığını, onların kelimelerini, cümlelerini değiştirerek bozuk, hatta muharref manalar çıkardığını ifade etmiştir. Baltacıoğlu’nun tercümesinin de bunlardan biri olduğu, Kur’an tercümesinin uydurma kelimeler “üretme ve doğurtma” şeklindeki öz Türkçeleştirme faaliyetiyle yapılmasının tehlikeleri izah edildikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu konuya el atması istenmiş, bu faaliyetin asıl maksadı ise şöyle aktarılmıştır:

“Müslümanlığa karşı hareketler şimdi maskelenmiştir. Dinde reform vaveylasında bulunanlar, bütün hareketleriyle Kur’ana cephe almışlardır. Halk Kur’anı anlamıyormuş, her millet kendi lisaniyle ibadet etmeli imiş! Türk Türkçe, Çerkez Çerkezce, Kürt Kürtçe... Camiler çorba haline gelecek. Ayrı ayrı imamlar, ayrı ayrı müezzinler olacak. Yahut Bulgar kilisesi, Rum kilisesi gibi Türk camii, Çerkez camii, kürt camii olacak.”³⁹

³⁶ Süleyman Kıvrak, “Dinde Reform İsteyenler 2”, **Müslüman Sesi**, Y. 11, S. 170, 20 Nisan 1959, s. 4.

³⁷ M. Raif Ogan, “Baltacıoğluna Cevap: Kur’anı Tercüme Teşebbüsü” **Sebilürreşad**, C. IX, S. 217, Mart 1956, s. 259

³⁸ M. Raif Ogan, “Baltacıoğluna Cevap 2: Kur’anı Hazif, Kur’anı Tahrif Ne Büyük Cürettir!” **Sebilürreşad**, C. IX, S. 218, Nisan 1956, s.377.

³⁹ “Kur’anla Oynuyorlar”, **Sebilürreşad**, C. X, S. 250, Ağustos 1957, s. 393-396.

Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, 1956 yılında görülen lüzüm üzerine Kur'anı Kerim'in tercüme faaliyetini başlatmış, ancak tamamlayamamıştır.⁴⁰ *Sebilürreşad* yazarları Diyanet İşleri Başkanlığından herhangi bir tercüme "Kur'an" adının verilmesinin mahiyeti hakkında fetva istemeleri üzerine "Türkçe Kur'an olmaz ve Türkçe Kur'an diye de okunmaz. Kur'an'ı Kerim Arap lisanı üzere nazil olmuştur"⁴¹ cevabı verilmiştir.

Eşref Edip, Türkçe Kur'an faaliyetlerinin art niyetli bir yaklaşım olduğunu savunuyordu. Ayrıca, "reform" özelliği taşıyan girişimler İslam dinine karşı açılan "harbin son tezahür"üyü. Eşref Edip, Türkçe Kur'an meselesini dinde reformun bir tezahürü olarak telakki etmiş, ilham kaynağının misyonerlik, masonluk ve komünizm olduğunu iddia ederek bunun bir "proje" olduğunu ileri sürmüştür.⁴² Bu bağlamda Baltacıoğlu'nun tercümesi "dinde reformcular" tarafından "Kur'an'la oynuyorlar", "Kur'an'a karşı suikast" şeklinde yorumlanmıştır.⁴³

Eşref Edip, Baltacıoğlu'ndan önce onlarca Kur'an tercümesinin yapıldığını, ancak yapılan bu tercümenin iyi niyetli olmadığını Mehmet Akif üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Aslında Türkiye'de Kur'an'ın tercümesi meselesi Cumhuriyet dönemiyle başlayan bir gelişme de değildi. Türkler Müslümanlığı seçtikten sonra tercümeye dönük çalışmalar yapmıştır. 15. yüzyıllarda bu tür çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak bu çalışmalar tefsir mahiyetindedir. II. Abdülhamid döneminde Kur'an'ın Türkçeye tercüme edilme talepleri engellenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde Türkçe tefsir ve tercümelere rastlanılmaktadır. Bu dönemde yapılan tercüme *İslam ve Sırat-ı Mustakim* mecmualarında yayınlanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra Kur'an tercümelerine hız verilmiştir. Hüseyin Kazım Kadri'nin "Nuru'l-Beyan"ı ile Süleyman Tevfik'in "Kur'an-ı Kerim Tercümesi" bunun örneklerindendir. Laiklik doğrultusunda yapılan inkılaplar ve Halifeliğin kaldırılması sonunda Kur'an tercümelerinde bir artış görülmüştür. Ancak bu işe ehil olan ve olmayan insanlar el atmıştı. Bu meyanda büyük bir kısım, "din ve

⁴⁰Yasin Pişgin, "Kur'an'ın Tercümesi Meselesine Eyüp Sabri Hayırlıoğlunun Bakışı", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.6, S.1, s. 53.

⁴¹"Diyanet Riyasetinin Mühim Bir Fetvası", **Sebilürreşad**, C. XI, S. 269, 1958, s. 290.

⁴² Eşref Edip, **Dinde Reformcular**, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1959, s. 3.

⁴³ **Sebüllerreşad**, C. X, S. 250, Ağustos 1957, s. 393; **Sebüllerreşad**, C. XI, S. 252, Eylül 1957, s. 251.

dile hizmetten ziyade, kazanç kasdiyle" bu işe yönelmiştir. Bunlardan biri de Cemil Said'di ve Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi bir beyanname yayınlamıştı. Bu beyannamede şu ifadeler yer almıştır: "Türkçe Kur'an-ı Kerim namıyla Cemil Said imzasıyla intişar eden eser tedkik olundu. Kur'an-ı Azimuşşan ile karşılaştırıldığı zaman serapa muharref olduğu anlaşılan bu esere "Türkçe Kur'an" demek esasen caiz olmadığı gibi, "Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi" diye itimad etmek de caiz değildir. Binaenaley gunagun maksadlarla neşredilen bu gibi eserlere aldanmamalarını müslümanlara tavsiye etmeyi bir vazife addederiz." Atatürk'ün de beğenmediği tercüme, daha sonra meclisin bir tercümenin gerekliliğini ortaya koymasıyla devam etmişti. Diyanet, tercüme için Mehmet Akif, tefsir için Elmalılı Hamdi ve hadis tercümesi için de Ahmed Naim'i "en ehil kişiler" olarak belirlemişti. Ancak Mehmet Akif, kendisine verilen tercüme işini tamamlamamıştır.⁴⁴ Söz konusu yıllarda ezan da olduğu gibi Kur'an'ın da aslının terk edilmesi gündeme gelmiş, camilerde tercümenin okutulmasından endişe duyan Mehmed Âkif, "kendi tercümesinin Kur'an yerine okutulacağından korkarak, aldığı bin lirayı iade etmiş ve bitirmiş olmasına rağmen tercümeyi vermemiştir."⁴⁵

Mehmet Akif'in Kur'an tercümesi çalışmalarına detaylı bir şekilde değinen Eşref Edip'in ifadesine göre, Akif'i Kur'an tercümesine yönelten irade tamamiyle art niyetliydi:

"Akif, Kur'anın asıl metnini, bir tarafa da tercemesini, altına da şerh ve tefsirini yazmak; sonra gayet nefis bir şekilde ipek kâğıda bastırmak... Hattâ bunun çok nefis olması için Londra'da tab'ını düşünüyordu. Fakat sonraları burada ibadetlerde bir inkılâb yapmak, namazlarda kur'an yerine Türkçe tercemesini ikame etmek cereyanları başlayınca Âkifin zihni altüst oldu: 'Benim tercümeyi bunun için mi istiyorlar? diye endişeye düştü'⁴⁶

Eşref Edip'e göre, bu girişimin "siyasi müteşebbisleri masonlar"dı ve "İslam'ı protestanlaştırma gayreti" gütmekteydi. Ona göre, Akif'in tercümesinden

⁴⁴ Türkiye'deki Kur'an tercümeleri ve Mehmet Akif Ersoy'un tercümesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Hidayet Aydar, "Türklerde Kur'an Çalışmaları", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, İstanbul, 1999, s. 159-235; Dücan Cündioğlu, **Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998; Muhammet Abay, "Türkçedeki Kur'an Meallerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 10, S. 19-20, 2012, s. 231-301.

⁴⁵ M. Ertuğrul Düzdağ, **Mehmet Akif Ersoy**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.129.

⁴⁶ Eşref Edip, "Âkifin Kur'an Tercemesi 5", **Sebüllerreşad**, C. XII, S. 295, Ekim 1959, s. 316.

önceki, Cemil Said'in tercümesi, mabedlerde Kur'an makamında okutulması bir deneme mahiyetindeydi. "İnkılapçıların" asıl gayesi ise Akif gibi toplumda kabul gören birinin tercümesiyle bu inkılabı tamama erdirmektir. Akif'in tercümesinde ısrarcı davranan ilgililerin niyetleriye şöyle açıklanmıştır: "Âkifin tercemesi var ya, onu alalım. Onun doğruluğuna bütün müslüman halkın itimadı var. Camilerde, namazlarda o okunursa kimse bir şey diyemez, sesini çıkaramaz, Bu iş olur biter."⁴⁷

Eşref Edip, İnönü döneminde, mason olarak nitelendirdiği Adnan Adıvar'ın bu girişimi tamamlama hedefini taşıdığını, bunun için "makam sahibi" Şerefettin Yaltkaya'ya ihtiyaç duyulduğunu, ancak her seferinde "hüsrân"la sonuçlandığını öne sürmüştür. Yine Diyanet İşleri Başkanlığı'nca başarılı olmayan bu girişim, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in "Kur'an" harfleri ile yazılan ayet ve surelerin ve dini kitapların tümünü ortadan kaldırma teşebbüsü de akamete uğramıştı. Ona göre, Kur'an'ı yeryüzünden kaldırmak için yapılan bu adımların hepsi hüsrana uğramıştır.⁴⁸

Hasan Basri Çantay'da Baltacıoğlu'nun Türkçe Kur'an konusunu dört yazı dizisinde dile getirmiş ve Baltacıoğlu'nun tercümesinin "hatalı" ve "tahriflerle dolu" olduğunu örnekleriyle birlikte ispatlama gayreti göstermiştir.⁴⁹

Dinde reform ve Türkçe Kur'an tartışmaları devam ederken 27 Mayıs Askeri Müdahalesi yaşanmıştı. Askerin yönetime el koymasından sonra Millî Birlik Komitesi'nin yayınladığı beyannamede: "Vicdan hürriyetinin hâzinesi olan mukaddes dinimizin, irticaî ve siyasî cereyanlara âlet edilmeden, saf ve lekesiz kalması, Millî Birlik Komitesinin en büyük emelidir" açıklaması yapılmıştır. Ayrıca vatandaşların din hakkındaki inanış ve ibadetlerine "ne kanun ve ne de zor kuvveti ile" müdahale edilemezdi. Bu gaye ile "bazı teşekkül ve şahıslar tarafından yapılan, ezan ve Kur'an-ı Kerimin Türkçe okutulması mecburiyeti gibi, vatandaşlarımızın zihinlerinde yanlış kanaatler uyandıracak istidaddaki beyan, tefsir ve propagandalar, hiç bir suretle Millî Birlik Komitesinin fikirlerini ifade etmez" açıklaması muhafazakâr camia tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Bu doğrultuda *Sebilürreşad* şunları yazmıştır. "Millî Birliğe, Millî vahdete hürmet etmek, bugün her

⁴⁷ Eşref Edip, **a.g.e.**, s. 317.

⁴⁸ Eşref Edip, **a.g.e.**, s. 318.

⁴⁹ Hasan Basri Çantay, "Baltacıoğlu ve Kur'an 4", **Sebilürreşad**, C. XI, S. 260, Ocak 1958, s. 146.

zamandan ziyade millî ve vatanî bir vazifedir...Millî Birlik Komitesi ve hükümeti etrafında, ona tam bir itimat ile rabtı kalb etmek, onun gösterdiği hak ve fazilet yolunda yürümek, her müslüman Türk için dinî, vatanî bir borçtur.”⁵⁰ MBK Türkçe ezana da sıcak bakmamış, 27 Mayıs 1960’tan sonra Diyanet İşleri Başkanlığı’na atanan Ömer Nasuhi Bilmen, ezanın Türkçe okunamayacağı fetvasını vermiştir. Bu beyanatın akabinde Ankara İlahiyat Fakültesi Dekan Vekili Neşet Çantay ise ezanın Türkçe de okunabileceğini savunmuştur.⁵¹

1961 yılında Diyanet İşleri Başkanı Hasan Hüsnü Erdem, yaptığı açıklamada İslam dininin kendisi tahrif edilmiş dinleri reforme eden en son ve en mükemmel din iken, bu dinin Kur’an ve sünnete dayanan esasları üzerinde herhangi bir reform yapılmasının mevzu bahis olmadığını belirtmiştir. Türkçe Kur’an konusuna gelince bunun mümkün olmadığı, ancak Arapça olan Kur’an’ın tercümesi, tefsiri, açıklaması ve izahının olacağını beyan etmiştir. Öte yandan asırlardan beridir âlimler tercüme ve tefsirler yapmış, yüzden fazla Kur’an tercümesi Türkçeye kazandırılmıştı. Diyanet İşleri Başkanı “Türkçe Kur’an” olamayacağı ve tercümelerin de “Türkçe Kur’an” diye isimlendirilemeyeceği, ayrıca bu tür tercümelerle de namaz kılınamayacağını⁵² belirterek bir süre tartışmaların önüne geçmiştir.

Muhafazakâr düşünürlerin ortaya koyduğu tepki Türkçeye değildi. Nitekim Kur’an’ın birçok Türkçe tercümesi vardı ve Kur’an’ın anlaşılması için tefsir ve meal şeklindeki araştırmalar önemli görülmüştür. Onların en büyük tepkisi tercümenin “bizzat” Kur’an olarak gösterilmesine idi.

2. Komünizm Karşıtlığı

⁵⁰ **Sebilürreşad**, C. XIII, S. 311, Temmuz 1960, s. 162-163. 27 Mayıs müdahalesinden sonra İslami düşüncüyü temsil eden *Sebilürreşad*, darbeden sonraki sayısında, “İlâhî Kanunlar Şaşmıyor” adlı haberinde, DP’nin de CHP’nin yolunu takip ederek zalimleştiğini örnekleriyle vermiştir. 27 Mayıs müdahalesini “Türk milletine karşı Allahın büyük bir lütuf ve ihsanı” olarak değerlendiren *Sebilürreşad*, partiler üstü iki mukaddes müesseseden birini “ordu” diğerini ise “din” olarak belirlemiştir. Bu düşünceler şu cümleler ile ifade edilmiştir: “Türk milletine ne büyük lütfi İlâhî Şanlı kahraman ordumuzun bu müdahalesi bütün endişeleri bertaraf ediyor. Memleket huzura kavuşuyor. Artık keyfi idarenin kalkarak tamamiyle demokratik bir nizam kurulacağına kalblere bir itminan geliyor.” **Sebilürreşad**, C. XIII, S. 31, Haziran 1960, s. 146-154.

⁵¹ “Türkçe Ezan MBK’da İlgi Görmedi”, **Yeni İstiklal**, 1 Mart 1961, s. 1.

⁵² **Sebilürreşad**, C. XIII, S. 323, Nisan 1961, S.354-355.

Türkiye’de komünizm karşıtlığı, milliyetçilik olarak nitelendirilmiş, antikomünizm, muhafazakâr ve milliyetçi kesimin önemli vasıflarından biri sayılmıştır. Ayrıca komünizm, muhafazakârlarca “milli kültür” karşıtlığına “eşdeğer” görülmüştür.⁵³ Muhafazakâr milliyetçi düşünce açısından komünizmin amacı, “din, milliyet, dini ahlak ve aile yapısı”nı ortadan kaldırmaktı. Bundan dolayı komünizm “gayri millî, gayri islamî ve gayri İnsanı”dır.⁵⁴ Bu tanım aynı zamanda muhafazakârlığın temel unsurlarıydı.⁵⁵ Bu bağlamda muhafazakâr düşüncenin milliyetçilik anlayışında komünizm karşıtlığı önemli bir tezahürdür. Muhafazakâr kesimde 1950 yılına kadar bariz olarak görülen Kemalizm karşıtlığına, 1950 ve sonrasında komünizm karşıtlığı da eklenmiştir. Bu bağlamda komünizmle mücadele, milliyetçi-muhafazakâr bir kimliği ifade etmektedir.

II. Dünya Harbi sonunda ABD ve Rusya eksenli Doğu-Batı Bloku oluşmuş, Sovyet Rusya’nın yıkılışına kadar süren Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. Bu dönem boyunca iki kutup arasında kalan üçüncü dünya, komünizm ve kapitalizm, Nato ve Varşova arasında tercihe zorlanmıştır. Türkiye’de tek parti rejimi, 1940’ların yükselen ideolojik gerilimleri içinde milliyetçilik fikri tartışmalarında Atsız-Sabahattin Ali arasında yaşanan “ırkçılık-Turancılık” davasına müdahale etmiştir.⁵⁶

Muhafazakârlar, Soğuk Savaş dönemi boyunca komünizmin İslam karşıtlığının yarattığı hoşnutsuzlukla Amerikancı bir yerde durmuştur.⁵⁷ Bu kesimin antikomünist cephede yer almasının en büyük nedeni komünizmin din ve millet düşmanlığı olarak algılanmasıydı. Yine Soğuk Savaş boyunca Sovyet emperyalizmi olarak ifade ettikleri tehlikeye karşı Batı Bloku’na sempati ile bakılmıştır. Ancak Karakoç, sağ ve sol kavramlarına hak-batıl anlamını yüklese de Rusya’ya karşı Amerikancı bir tavır içinde olmamış, aksine Amerika’nın bir buhran geçirdiği ve derin şüpheler içinde bocaladığını savunmuştur.⁵⁸ Nuray Mert’e göre, 1950’li

⁵³ Mehmet Akıncı, **Türk Muhafazakârlığı: Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül’e**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s. 313.

⁵⁴ YMM. S.45-46, Aralık 1970, s. 15.

⁵⁵ Muhafazakârlık hakkında detaylı için bkz. Robert Nisbet, *Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek*, Kadim Yayıncılık, (Çev. M. Fatih Serenli, Kudret Bülbül), Ankara 2007.

⁵⁶ Arzu Öztürkmen, “Folklorla Oynamak, Yerellik, Milliyetçilik ve Ötekilerimiz” ed. Herkül Millas **Sözde Masum Milliyetçilik**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 268; Söz konusu tartışmalar “Atatürk Sonrası Dönemde Milliyetçiliğe Genel Bakış” başlığı altında detaylı ele alınmıştır.

⁵⁷ Alev Erkilet, **Mazlum Doğu’nun Mağrur Çocukları, İslamcı Portler ve Türkiye’de İslamcılığın Seyri**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2015, s. 81.

⁵⁸ Sezai Karakoç, “İnsanın Çevresinde Dönen Bir Çağ”, **Diriliş**, C. 3, S. 13, Ekim 1970, s. 8.

yıllarda gelişen muhafazakârlık, Batıcı inkılapların yanında bir de kömünizm ve dinsizlik tehlikesiyle karşı karşıya gelince, din ile daha yakın ilişki içine girmiş ve bunu komünizme karşı bir “tehlikesavar” işlevine dönüştürmüştür.⁵⁹ Osman Tiftikçi’ye göre emperyalistler, 1946 yılında komünizme karşı dinin ön plana çıkmasını istiyordu. Bu bağlamda ABD, CHP hükümetine okullarda zorunlu din eğitimini vermesi için baskı yapıyordu.⁶⁰

Çok Partili Dönem’e girildikten sonra gerek CHP gerekse de DP antiköminist bir söylem içindedirler. Okullarda din dersinin yer alması ile ilgili görüşmelerde Şükrü Saraçoğlunun: “memlekete kıvıll tehlike bu sefer Muhammedin bayrağı altında sokulacaktır” sözüne karşılık *Sebilürreşad* dergisi, “Kıvıll tehlike Hazreti Muhammed’in bayrağı altında değil, Saraçoğlu’nun bayrağı altındadır” manşetini kullanmıştır.⁶¹ Cevat Rifat Atilhan, köminist, Marksist ve masonluk gibi Yahudi karakteri taşıyan bütün cereyanlara karşı kuvvetle mücadele etmeyi elzem görmüştür. Ona göre, köministlere karşı din adına mücadele yapılmalıydı. Çünkü kömünizm “din, Allah, iman ve milliyet düşmanı”ydı⁶²

Kömünizmi din aleyhtarı olarak gören *Sebilürreşad* dergisi, “Ya din, ya kömünizm” diyerek tavrını ortaya koymuştur. 1950 yılındaki bir habere göre, eski İngiliz bakanlarından Lord Kenros, Kahire’deki El Ezher Üniversitesi Rektörü’ne “bu İslâm irfan ocağının, kömünizme karşı vaziyetinin ne merkezde olduğu” sorulmuştu. Rektörün cevabı İslâmiyet’in kömünizmle savaşmak için kuvvete sahip olduğu ve üniversitenin kömünizme karşı “kapısının sınıksız kapalı” tutulduğu beyan edilmiştir. Ezher rektörü şu ifadeleri kullanmıştır: “Eğer Müslümanlar İslâmiyetin icaplarını lâıykile yerine getirmekte devam ederlerse, kömünizm hiçbir zaman içlerine nüfuz edemez. Fakire yardım muhakkak yapılır, maddî ve manevî her çeşit muavenet de her müslime müyesser olacaktır. Bundan başka İslâmiyette diktatörlüğe cevaz yoktur. Binaenaleyh, kömünizmle İslâmiyet arasında bir anlaşma vaki olamaz.”⁶³

⁵⁹ Nuray Mert, “Muhafazakârlar Neyi Muhafa Etmeye Çalışırlar”, *Tezkire*, Y. 11, S. 27-28, Temmuz-Ekim 2002, s. 76.

⁶⁰ Osman Tiftikçi, *1960’lardan Günümüze Türkiye’de İslami Hareketler(Resmi İslam, cemaatler, tevhibi hareket)*, Ceylan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014, s. 23.

⁶¹ *Sebilürreşad*, S. 3, Haziran 1948, s. 3.

⁶² Cevat Rifat Atilhan, “Masonların Din Düşmanlığı”, *Sebilürreşad*, S. 3, Haziran 1948, s. 43.

⁶³ “İslâmiyet ve Kömünizm”, *Sebilürreşad*, C. V, S. 111, Eylül 1951, s. 170.

1950 seçimlerinden sonra Nazım Hikmet'in affedilmesi ve buna destek veren aydınlara duyulan tepki, milliyetçi ve muhafazakâr çevrelerde komünizmle daha etkili mücadele etmeyi gerektirmişti.⁶⁴ Nurettin Topçu'nun *Hareket* dergisi, Nazım Hikmet ve onun gibilerini "vatanına ihanet eden yabancı bir devletin kölesi" görmüştür. Ona göre tüm komünistlerin amacı Türkiye'yi Ruslara'a teslim etmektir. İstiklal Harbi'nde de Türkiye'yi düşmana peşkeş çekmeye çalışanların olduğunu hatırlatan Topçu, Türk milletinin bu konuda vatanseverliğinden şüphe duymamıştır.⁶⁵ Topçu, komünistlerin "cemiyet, ahlak ve din nizamını" yıkmak isteyen bir doktrine sahip olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu doktrine karşı Hristiyan âlemiyle el ele vermek gerekliydi. Topçu bu konuda şunları ifade etmiştir: "Komünizme karşı silahlarımızı birleştirmeliyiz. Hücum hatlarını beraber tayin etmeliyiz. Hatta hareket işaretlerini de birlikte vermemiz lazımdır. Unutmayalım ki, Hz. İsa ile Hallacı Mansur'un ölmeyen ruhları büyük çölün iki tarafından birbirlerine seslenmekte, Allahın kulları için aynı duayı yapmaktadırlar."⁶⁶ 1960'lardan sonra "Anadolu Müslüman Sosyalizmi"ni savunan Topçu, bu fikriyatının komünizme karşı bir set olacağını ısrarla savunmuştur.⁶⁷

Diğer bir düşünür Necip Fazıl, 1944 yılında sağ ve sol ideolojileri ele alan makalesinde bu ideolojilerin tasnifleri yapılırken felsefi bir temelde değil de politik bir temelden yola çıkılarak tasnif yapıldığına işaret etmiştir.⁶⁸ Nihat genç, son iki asrın Batılı olma çabasıyla geçmesinden dolayı, dünyanın Batılı kavram ve paradigmalarla okunmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Ona göre de sağ ve sol gibi kavramlar Batıda yüzlerce yıllık tarih ve kurumlarından süzülerek anlamını bulan kavramlar iken Türkiye'deki yansımaları yüzeysel kalmıştı. Örneğin Batı'da ortaya çıkan sağ kavramı, kapitalist ve liberal düşüncelerle ortaya çıkmışken, solun ise kapitalizme karşı sosyal adalet fikriyle vücut bulması tarihsel bir arka plana sahiptir. Her iki kavramın Türkiye'de vücut bulması ise arka plandan mahrum, bu kavramlara

⁶⁴ Beşir Ayvazoğlu, **Tanrı Dağı'ndan Hira Dağı'na: Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 132-133.

⁶⁵ "Türk Milliyetçiliğinin Asli Kaynakları", **Hareket**, S.3, Şubat 1953, s. 2.

⁶⁶ Nurettin Topçu, "Komünizme karşı Hristiyan Âlemiyle Elele Vermeliyiz!", **Şule Dergisi**, S. 2, Haziran 1962, s. 7.

⁶⁷ Nurettin Topçu, "Türk Milliyetçiliği ve Komünizm", **Hareket**, S.32, Ağustos 1968, s. 6-7..

⁶⁸ Necip Fazıl Kısakürek, "Tanrıkulundan Dinlediklerim, (Sağ) ve (Sol)", **Büyük Doğu**, C.II, S. 23, 17 Mart 1944, s. 5; Necip Fazıl Kısakürek, "Tanrıkulundan Dinlediklerim, (Sağ) ve (Sol)", **Büyük Doğu**, S. 45, 6 Eylül 1946, s. 11.

içi boş olan sığ ve basit anlamlar yüklenmiştir. “Sağ emperyalist ve faşist olmak demekse, sol komünist olmak demektir.”⁶⁹

Necip Fazıl sağ ve sol tanımlarına daha sonra farklı bir yaklaşım getirmiştir. Necip Fazıl, sağ cepheyi “milliyetçi, dindar ve gelenekçi”, sol cepheyi ise “komünist, dinsiz ve mazi yıkıcıları” olarak tasnif etmiştir.⁷⁰ Necip Fazıl, CHP iktidarının son yılında Türkiye’de komünizmin CHP iktidarı tarafından himaye edildiğini savunmuştur.⁷¹ Köy Enstitüleri’nin tarih boyunca “Türklüğe yapılmış en büyük suikast” olduğunu ileri süren Necip Fazıl, bu enstitülerin amacının, “Türk köylüsünü bütün ismet ve mukaddesatından sıyrıp komünistleştirmek ve köylü sınıfına dayanan, materyalist, Allah ve ahlak düşmanı bir nesil yetiştirmek için atılan temel”⁷² olduğunu iddia etmiştir.

Eylül 1950’de Türkiye’de komünistlerin nasıl “imha edileceği”ni şu maddelerle sıralamıştır:

- “1- Bütün hulul, nüfuz, telkin ve teşebbüs yollarını, İstanbulun kanalizasyon haritası gibi tespit edip maddi ve manevi zabıta kordonu altına almak...
- 2- Vazifesi sadece komünizma takipçiliği olan, her nevi halk zümreleriyle işbirliği halinde hususi bir teşkilat kurmak...
- 3- Komünistlere karşı efsanevi sertlikte, gayet zeki ve kurnaz bir kanun çıkarmak ve memleketin belli başlı bir yerinde hususi bir mahkeme teşkilatlandırmak...
- 4- Halka ve gençliğe, komünizmaya karşı, kanuni olmak şartıyla, her türlü aksülamel serbestliğini vermek...
- 5- Fertler ve zümreler arasındaki hınçların, önüne gelene bu yaftayı yapıştırmaması için azami dirayet ve incelikte mukabil tedbir müeyyidelerine sahip olmak...”⁷³

Necip Fazıl, komünizmin ülkeyi kaosa sürükleyen ve huzuru engelleyen bir hareket olarak görmektedir. Ancak “himayesiz ve başıboş” ve kökleriyle bağı

⁶⁹ Nihat Genç, “Bir Savunma Refleksi Olarak Milliyetçilik Algısı”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007, s. 192

⁷⁰ Büyük Doğu, “Cepheler”, **Büyük Doğu**, Y. 21, S. 6, 4 Kasım 1964, s. 2.

⁷¹ Dedektif X Bir, “Türkiye’de Komünizma” **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 4, 1 Nisan 1949, s. 2.

⁷² Dedektif X Bir, “Köy Enstitüleri”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 5, 8 Nisan 1949, s. 1.

⁷³ Be.De., “Komünizmle Mücadele Yolları”, **Büyük Doğu**, C.I, Sayı:24, 1 Eylül 1950, s.13.

zayıflatılmaya çalışılan bir “Türk ruhu” vardı ve bu ruh halkın desteğini almaktaydı ve komünizme geçit vermemektedir.⁷⁴

Dönemin muhafazakârları 1951’de Kore Savaşı ile ilgili milli duyguları komünizm karşıtlığı üzerinden açıklama eğilimi göstermişlerdi. Kore’de ölen askerlerin şehit, kalanların ise gazi olduğunun delilini Diyanet camiasına yakın *Müslüman Sesi* dergisi şöyle ele almıştır: “Komünistler, Allah, Peygamber, din, iman, namus ve hürriyet tanımayan düşmanlardır. Bu itibarla bu gibi düşmanlara karşı koymak ve dünyanın neresinde olursa olsun onlarla harbetmek, bilhassa biz Türkler için mukaddes bir vazifedir.”⁷⁵ Komünizme karşı kurulan bu blokta yer almak gerektiğini ısrarla savunan *Müslüman Sesi* dergisi, bu savaşın amacının sadece komünizme karşı olmadığıydı. Ayrıca, Türkiye “medeni milletler”in yanında Kore’de savaşmak zorundaydı, aksi halde düşmanların Türkiye’ye saldırması durumunda müttefik büyük devletler de yardıma gelemeydi. Kore Harbi’ne yüklenen muhafazakâr düşünce şöyle tarif edilmiştir: “İşte bu bakımdan Kore’de harp eden kahraman askerlerimiz, şu veya bu devlet hesabına değil, mukaddes vatanımızı, dinimizi ve namusumuzu müdafaa etmek gibi yüksek ve dini bir vazife uğrunda çarpışıyorlar. Pek tabiidir ki, bu vazifenin ifasında Korede ölen askerlerimiz şehid, kalanlar da gazidir.”⁷⁶ Dergi, komünizmi insanlık için en büyük tehlike görmüştür. *Müslüman Sesi*, Müslümanlık ve medeniyetin, komünizmle çarpışmayı emrettiğini ileri sürmüştür.⁷⁷

Muhafazakâr kesimlerin tamamında Türkiye’de II. Dünya Savaşı’ndan itibaren, komünizm karşıtı milliyetçi ve mukaddesatçı bir eğilim görülmektedir. 1950 yılında kurulmaya başlayan ve milliyetçi grupları bir araya getiren “Komünizmle Mücadele Dernekleri” milliyetçi ve muhafazakâr kesimlerin ortak cephede buluşmasını sağlamıştır. Komünizmle Mücadele Derneği, ilk olarak 1950 yılında Zonguldak’ta, 1956’da İstanbul’da ve 1963 yılında İzmir’de kurulmuş daha sonraki

⁷⁴ Necip Fazıl Kısakürek, **Her Cephesile Komünizma**, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1962, s. 34-36.

⁷⁵ M. Lütfullah Baydoğan, “Kore’de Ölenler Şehit, Kalanlar Gazi mi Değil mi?”, **Müslüman Sesi**, Y.3, S. 49, 30 Eylül 1951, s. 1.

⁷⁶ Baydoğan, **a.g.m.**, s. 2.

⁷⁷ **Müslüman Sesi**, Y.1, S. 14, 14 Ağustos 1949, s. 19; *Müslüman Sesi* dergisi Pakistan’ın en ünlü gazetesi olan “Civil And Military Gazette”nin baş makalesinde Müslümanlığın ve İslam memleketlerinin en büyük ve birinci düşmanının komünizm olduğu yazısını paylaşmıştır. Bkz. **Müslüman Sesi**, Y.4, S.61, 4 Haziran 1952, s.13.

milliyetçi teşekküllerin de zeminini hazırlamıştır.⁷⁸ 1965 yılında Komünizmle Mücadele Derneği genel başkanlığını yapan İlhan Darendelioğlu'na göre, "Türk Milliyetçiliğinin en aktif ve şuurlu hareketleri Komünizm ve vatan diyanetine karşı olmuştur."⁷⁹ Komünizmle Mücadele Derneği faaliyetleri ve beyannameleri muhafazakâr dergilerde genişçe yer edinmiş ve bu derneklerin görüşleri benimsenmiştir. Komünizmle Mücadele Cemiyeti fikri çalışmalarının yanında halka komünizm aleyhinde filmler izlettirmiş, ayrıca fakir semtler için parasız seyyar dispanser teşkilâtı kurmuştur.⁸⁰

Milliyetçi muhafazakârlar için en sıkıntılı dönem 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra Türkiye'de "ilerici-gerici" tartışmaların yaşandığı yıllar olmuştur. Solcu camia Kemalist bir anlayışla milliyetçiliğe yanaşmış, muhafazakâr ve mukaddesatçıları, İslamı ve milliyetçiliği istismar etmekle suçlamıştır. Söz konusu dönemde milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı olarak tanımlanan kesimin komünizm karşıtlığı, milli ve dini değerlere bağlılık üzerinden ifadesini bulmuştur. Karpat'a göre bu dönemdeki milliyetçilik, halk nezdinde olduğu gibi aydınlarca da İslamiyet'le bir tutulma tehlikesi altındadır. Milliyetçilik, "dini fikirleri ifade ve savunma vasıtası" haline gelmiş, böylece laik karakterini kaybetmekte ve bu durum "Türk devletinin milli vasıfları"nın ortadan kaldıracağı sonucunu doğurmaktadır. Ona göre Arap milliyetçileri ruh, dil ve doğum yeri bakımından Arap kültürünün ayrılmaz bir parçası olan İslamiyet'i kendilerine yakın bulabilirdi. Ancak Türkiye İslam'ın evrenselliği karşısında milli benliğini muhafazada zorluk yaşayacaktı.⁸¹ Bu meyanda Kemalist sol akım, muhafazakârların milliyetçi tutumlarından rahatsız olmuşlardı. Karpat, konu hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Türkiye'de milliyetçiliğin İslamiyetle bir tutulması, laik taraftarları arasında, Türk milliyetçiliğinin modern karakterinin yeniden belirtilmesi yolunda bir tepkiye yol açabilir. Takbih edilmek korkusuna kapılmadan gösterilecek böyle bir reaksiyon da Türkiye'de daha liberal ve daha ilerici bir milliyetçilik anlamı doğurabilir. Bir bakıma Türkiye'nin milli benliğini teşkil eden Atatürk

⁷⁸ Türkiye'de Komünizmle Mücadele Dernekleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ertuğrul Meşe, **Komünizmle Mücade Dernekleri**, İletişim Yayınları 2. Baskı, İstanbul, 2017.

⁷⁹ İlhan Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, İstanbul, 1977, s. 13.

⁸⁰ **Fedai**, S. 2, Eylül 1963, s. 7.

⁸¹ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, 223-224.

devrimlerini korumak amacıyla kurulmuş olan Türk Devrim Ocakları, İslami milliyetçiliğe karşı laik anlayışı koruyan meşru müdafaa sayılabilir.”⁸²

Öte yandan 60’ların ve 70’lerin sol-Kemalist söyleminden devralınan ulusalcılık söylemi, resmi milliyetçiliğin sol versiyonudur. Kemalist ulusçulukta milliyetçiliğin “özcülük, biriciklik, kendine özgülük” ideolojisi vardır. Antiemperyalist ve bağımsızcılık anlayışına sahip olan sol, milliyetçilik söyleminde politik İslam’ın temsilcisi olarak gösterilen Arap ve İran karşıtlığında, ırkçı-aşağılayıcı ve oryantalist bir bakış ortaya koymuştur.⁸³ 27 Mayıs 1960’dan sonra *Yön* dergisi “sosyalizmle Atatürkçülük, milliyetçilik” arasında bir çizgi belirlemiş, Kemalizmin değerlerine önem atfetmişti. Bu yönüyle *Kadro* dergisiyle de ideolojik bir yakınlık kurmuştu.⁸⁴ Bu bağlamda muhafazakâr bir dergi olan *Sebilürreşad*, Kemalist sol akımların saldırılarına karşı, Atatürk’ün komünizmle mücadelesini dile getirerek “Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir! Her görüldüğü yerde ezilmeli” gibi pasajları aktarmıştır.⁸⁵ Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesindeki yazısında alaylı bir şekilde Türkiye’de Atatürkçü olmayan bir tek vatandaşın olmadığını belirterek “devrim rejimine dış bileyen bütün gericiler, yobazlar ve ırkçılar Atatürkçüdür” ifadesini kullanmıştır.⁸⁶

Osman Yüksel Serdengeçti, Kemalistlerin tüm kadrolarıyla solcu olduğunu iddia etmiş, komünistleri Atatürkçülüğün arkasına gizlenmekle suçlamıştır. Ona göre “muhafazakâr, maneviyatçı, mukaddesatçı milliyetçiler” davaları gereği Atatürk’ü araç olarak kullanmamaktadır.⁸⁷

Aşırı solculuğa ve komünistlere karşı mücadele etmeyi elzem gören *Sebilürreşad*, CHP’nin bu mevzudaki politikalarını eleştirmiştir.⁸⁸ *Sebilürreşad*, 1964’te Milli Eğitim Bakanlığı’nın komünizm aleyhindeki milliyetçi ve muhafazakâr

⁸² Karpat, a.g.e., s. 224.

⁸³ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2013, s.77-78.

⁸⁴ Emine Öztürk, “1960 ve 1971 Yılları Arasında Türkiye’de Öğrenci Hareketleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 120.

⁸⁵ “Atatürkün Komünist Düşmanlığı”, *Sebilürreşad*, C. XV, S. 359, Mart 1965, s. 140.

⁸⁶ Nadir Nadi, “Atatürk’e Dönüş”, *Cumhuriyet*, S. 13375, 29 Ekim 1961, s. 1.

⁸⁷ *Serdengeçti*, Y. 15, S. 33, Şubat 1962, s. 6.

⁸⁸ *Sebilürreşad*, C. XV, S. 354, Mayıs 1964, s. 62.

eserlere yasak getirmesi ve kütüphanelerde dini kitapların kaldırılmasını Tek Parti Dönemi uygulamalarına benzetmiştir.⁸⁹

1960'lı yıllarda "Fedaiciler" olarak bilinen ve *Fedai* dergisini çıkaran Kemal Fedai Coşkuner de komünizme karşı sert bir yayın politikası izlemiştir. *Fedai* dergisi, Osman Turan'ın "Türkiyede Komünizmin Kaynakları" isimli kitabını tanıtarak buradan alıntılar yapmış, taraftarlarını bu konuda bilinçlendirmeyi hedeflemiştir. Turan eserinde şuna değinmiştir: "İslâmiyetin sarsılması ile Türk milleti gibi Türk milliyetçiliğinin de zaafa uğraması mukadderdi. Gerçekten tarih, edebiyat, dil, sanat, mimarî ve folklorumuzun esasını teşkil eden İslâmiyet çıkarıldığı takdirde Türk kültürü ve milliyetçiliği ile birlikte Türk milleti de inhilâle mahkûmdur."⁹⁰ Ayrıca Osman Turan'ın "Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esaları"nı konu alan "Türk Cihan Mefkûresi Tarihi" adlı eserin fikriyatı, diğer muhafazakâr yayınlarda atıf yapılarak ele alınmıştır. Osman Turan, eserinde "İslamiyeti Milli Din"⁹¹ olarak ele almaktadır. Ayrıca "Türk ve İslam Mefkûrelerinin Kaynaşmasını" dile getirerek bu mefkûrenin Selçuklu döneminden beri "şii ve komünist cerayanlar" a ve Şeyh Bedrettin'in "İran'ın komünist Mezdekçi" fikirlerine karşı mücadele ettiğini ileri sürmüştür.⁹²

Fedai dergisi, Peyami Safa'nın "Habis Ruh" adlı yazısını sayfalarında paylaşmıştır. Peyami Safa, makalesinde komünizmi şu cümlelerle açıklamıştır:

"Bu habis ruh, evvelâ her türlü milli, dini ve mânevi değer düşmanıdır. Ne kadar sevilmiş, milletin teveccühünü ve saygısını kazanmış, milliyetçi, mâneviyatçı şöhret ve otorite varsa onu yıkmaya çalışır. Yazı, karikatür, dedikodu ve iftira yolu ile baraj ateşine alır. Kendinden olmayan her iktidara düşmandır. Geçmişini geleceğe depo hizmetini gören kültür hâzinesini darmadağın etmek için dil tarih, din, ahlâk, sanat ve edebiyat, eskiye ait ne varsa hepsini halkın ve bilhassa gençliğin gözünden düşürmek için uğraşır. Gerçekten, teknikten Üslûptan, bilgiden, edepten, hayâdan nasibi olmıyan iğrenç romanlara, şiirlere mükâfatlar kazandırır. Bu habis ruh komünistliktir, yıkıcı bozguncu, nesilleri birbirine katıcı komünistlik, uydurma bir sosyalistliktir. Kitabı, metodu, sistemi olmıyan, yalnız millî ve kutsal değerleri yıkmaya memur bir tahrip hareketi hâlinde devirici ve devrimcidir. Hiç bir yapıcı fikri yoktur. Yıkmaya çalıştığı canlı ve güzel türkçenin yerine koymaya

⁸⁹ Sebilürreşad, C. XV, S. 354, Mayıs 1964, s. 55.

⁹⁰ Fedai, Y.1, S.9. Nisan 1964, s. 6.

⁹¹ Osman Turan, **Türk Cihan Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esaları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003, s. 172-177.

⁹² Turan, a.g.e., s. 192-402.

uğraştığı dil bir vahşî kabilenin anlaşılmasız ağız şamatası gibi ruhumuza, lisanımıza, edebiyatımıza kültürümüze yabancıdır.”⁹³

Fedai dergisinin aynı sayısında “Nazım Hikmetov” adlı bir şiir yayınlanmıştı. Bu şiirde “Nazım Hikmet canını verip iblis eline. Kavuştu, cehennemde Staline, Lenine. Onca mukaddes olan, ne vatandı ne dindi. Satılmış, şarlatandı, bir soysuzdu, haindi”⁹⁴ mısralarıyla Nazım Hikmet ve komünizm karşıtlığı dile getirilmiştir. Başyazar Coşkun, Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay’a yazdığı “Allah Vatanı ve Orduyu Korusun” cümlesiyle sonlandırdığı açık mektubunda, Silahlı Kuvvetler’in komünist tehlikeye karşı önlem almasını talep etmiş ve ilgilileri bu konuda uyarmasını istemiştir.⁹⁵

1964 yılında gericilikle mücadele etmek amacıyla toplanan Öğretmenler Federasyonu Komisyonu’nun aldığı kararlar muhafazakâr milliyetçiler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Söz konusu toplantıda, imam hatip okullarının kapatılması, okullarda din derslerinin kaldırılması ve Kur’an kurslarının kapatılması, devlet radyosunda yayınlanmakta olan dinî yayınların kaldırılması ve üç yüz elliden fazla dinî gazete ve dergilerin kapatılması, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın lâğvedilmesi ve hac seferlerinden vazgeçilmesi, camilerin kapatılarak okul ihtiyacının eksiklerini tamamlama da kullanılması gibi kararlar alınmıştır. Bu kararlar günlük gazetelerde yayınlanmış, olay hayret ve dehşetle karşılanmıştır. Türkiye Öğretmen Dernekleri Millî Federasyonu’nun öncülüğünde toplanan “Gericilikle Mücadele” adlı toplantıya katılan Yüksek Öğretim Gençliği Atatürkçüler Derneği, bu toplantının memleket için zararlı olduğunu belirterek çalışmalarından çekildiğini bildirmiştir. Atatürkçüler Derneği adına yayınlanan tebliğde şöyle denilmiştir:

“Bugün memlekette iki zıt kutbun yaşama ortamı aradığına inanan Atatürkçüler olarak en büyük tehlikenin komünizm olduğu kanısına vardık. Gündemin ve hazırlanacak programın gericilikle değil, sağdan ve soldan gelecek tehlikeleri kapsayan zararlı akımlarla mücadele şeklinde değiştirilmesini istedik. Oylamada kabul edilmesine rağmen geçici komisyonun hazırlamış olduğu raporda ve ortak bildiride bu umdenin belirtilmediğini gördük. Bu büyük tehlike soldan gelmektedir.

⁹³ Peyami Safa, “Habîs Ruh”, *Fedai Dergisi*, Yıl 1, S. 1, Ağustos, 1963, s. 7

⁹⁴ *Fedai Dergisi*, Yıl 1, S. 1, Ağustos 1963, s. 7.

⁹⁵ Kemal Fedai Coşkun, “Harbiye Umumi Reisi Orgeneral Cevdet Sunay’a Açık Mektup”, *Fedai*, S. 17, Aralık 1964, s. 10-11.

Atatürkçü örtüye bürünerek memleket bütünlüğünü bozmak, sosyal adaletçi görünerek sosyal dengeyi yıkmak amacı ile sinsi sinsi metotlarla çalışıldığını görmekteyiz. Ekonomik dengesizliğin meydana getirdiği ortamda ve 27 Mayıs devriminin ana ruhunun müsamahakâr tutumundan gıdalanan bu sol cenah millî müesseseleri yıkma gayreti içindedirler.”⁹⁶

“Gericilikle Mücadele” adı verilen toplantı sonrası İmam Hatip Okulları Federasyonu bir tebliğ yayımlayarak gericilikle mücadele adı altında “memleketi kaosa sürüklemek isteyenlerin” faaliyetini kınamıştır. Federasyon tebliğinde şu ifadeleri yazmıştır: “Bu kabil kimselere şu hususları açıkça ifade etmek isteriz. Gerçek Atatürkçülük demirperde gerisinde olduğu gibi mukaddesat düşmanlığı değil, bilâkis bunun aksidir. Atatürk aslâ sizin göstermek istediğiniz gibi din düşmanı değil, dindar bir kurtarıcı idi. Nitekim Atatürk’ün (İntisabı ile bahtiyar olduğum İslâm dini en mütekâmil bir dindir) sözü bu gerçeğin tâ kendisidir.”⁹⁷

Ankara Milliyetçi Öğretmenler Birliği, olay üzerine cumhurbaşkanına bir telgraf göndermiştir. Kızılay salonunda “gericilikle mücadele maskesi” altında alenen komünizm probagandası yapıldığı, Atatürk’ün komünizmi “Türk âleminin en büyük düşmanı olarak göstermesine” rağmen “Atatürkçülük maskesi altında” bu fikrin yayılması ve Müslüman Türk halkına yapılan saldırı ve iftiralara karşı hükümet ve parlamentonun olayı sadece izlemekle yetindiği belirtilmiştir. Birlik, telgrafının sonunda Türk milletini kurtaracak olan şeyin “ahlâklı ve karakterli milliyetçilik” olduğunu beyan etmiştir. Tarık Buğra da Öğretmen Federasyonu’nun açıklamasına *Yeni İstanbul* gazetesinde “Tükürünüz Suratına” adlı bir yazı kaleme almıştır. Buğra, açıklamayı “ilericilik, Atatürkçülük ve uygarlık” adına “gerici” olarak adlandırılan değerlere karşı saldırı görmüştür. Buğra, solcu cenaha şu cümlelerle hitap etmiştir: “...Çünkü sizi asıl cephenizden kopardılar, sizi ana kaynağımıza karşı kullandılar, sizi aldattılar, size iyiyi kötü, doğruyu yanlış gösterdiler, zaman zaman hattâ size suç işlettirler.”⁹⁸

8 ve 13 Haziran 1964 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde “Korkunç” ve “Derhal” başlıklı yazılarda İmam Hatip Okullarındaki derslerde şeriatçılık propagandası yapıldığı ifade edilmiştir. Yazıda bu derslerin şeriatçılık propagandası olduğu ve suç

⁹⁶ Sebilürreşad, C. XV, S. 354, Mayıs 1964, s.57.

⁹⁷ Sebilürreşad, C. XV, S. 354, Mayıs 1964, s.58.

⁹⁸ a.g.e., s. 58-59.

teşkil ettiği ileri sürülmüştür. Gazete hem savcılarını göreve çağırmak, hem de Milli Eğitim Bakanlığında imam hatip okullarındaki din derslerinin kaldırılmasını talep etmiştir.⁹⁹

Ahmet Kabaklı açısından komünizm, “kan, ruh, ve kültür”e bağlı olmayan ve milleti felakete sürükleyen “sol uçurum”du. Türkiye’de solun korunduğunu sağın ise engellendiğini şu ifadelerle açıklamıştır:

“Bu ülkede sağa dönük olan en masum yollar, demir handikapla örülmüş, sola açılan en zararlı uçurumlar bile kocaman boş beyinler gibi açık bırakılmıştır. Sağ, yani millî değerleri koruyuculuk şu koca dünyada yalnız ve çaresiz kalmış Türk milletine târihte bu dayanak gökte bir sığınak ve yerde bir şahsiyet arayıcılık o paslı demirlerin hantal baskısında inliyor. Tanrıyı, vatani ve halkı sevmek artık, bu ülkede gizli gizli, söylenmesi gereken büyük suçlar arasına giriyor. Buna karşılık sol yani bozguncu, serseri düşünce, ölçsüz maymunluk, halk ve tarih düşmanlığı, iç ve dış diktaya çanak yalayıcılık, vatani sömürme gayretleri, köksüz imansız, soytarı davranışlar, afyonlu sirk arslanları gibi serbest bırakılıyor.”¹⁰⁰

Fethi Tevetoğlu, *Sebilürreşad* dergisindeki yazısında komünizmi bir çeşit “ruh hastalığı”na benzetmiştir. Tevetoğlu, insanları komünizmden kurtaracak olan yolun dini inançtan geçtiğini, bundan dolayı komünizmin dine karşı çıktığı belirtilmekte, dini “komünizmin panzehiri” olarak görmektedir.¹⁰¹

Dönemin en önemli olaylardan biri 1968 yılında Amerikan filosofunun İstanbul limanına gelmesinden sonra yaşanan olaylardır. 16 Şubat 1969 tarihli olaylarda Amerikan 6. Filo’sunu protesto etmek için Taksim’de toplanan solcular ile MTTB ve Komünizmle Mücadele Derneği başta olmak üzere milliyetçi muhafazakâr görüşlü kesimler arasında yaşanan olaylar “Kanlı Pazar” adıyla tarihe geçmiştir. Şefket Eygi 12 Şubat 1969 tarihli *Bugün* gazetesinde “Hainler Beyazıt Kulesine Kızıl Bayrak Çektiler” adlı bir yazı kaleme almıştı. Beyazıt Kulesi’ne kızıl bayrak çeken “kızıl komünistler”in eylemlerinin infiale sebep olduğu ve Türk “milletinin sabrı tükenmek üzeredir” ifadeleri kullanılmıştı.¹⁰² MTTB tarafından organize edilen “Türk

⁹⁹ Kemaleddin Nomer, “Müslümanlığa Korkunç Taaruzlar”, *Sebilürreşad*, C. XV, S. 356, Temmuz 1964, s. 90.

¹⁰⁰ Ahmet Kabaklı, “Sağ kapalı, Sol Açık”, *Sebilürreşad*, C. XV, S. 359, Mart 1965, s. 140.

¹⁰¹ Fethi Tevetoğlu, “Din Karşısında Komünizm ve Ruh Hastalığı”, *Sebilürreşad*, C. 14, S. 327, Ekim 1961, s. 22-23.

¹⁰² *Bugün*, 13 Şubat 1969, s. 1.

Bayrağına Saygı-Kızıl Bayrak Asanlara Son İhtar” adlı mitinge binlerce kişi katılmış, ardından Beyazıt Kulesine Türk bayrağı asılmıştır.¹⁰³ 16 Şubat günü karşıt görüşlü grup arasında yaşanan olaylarda iki kişi öldürülmüş, elliden fazla kişi yaralanmıştır. Yaşanan olaylarda karşılıklı suçlamalarda bulunulmuştur. Mehmed Şefket Eygi, Kanlı Pazar’ın yaşandığı gün çıkan 16 Şubat 1969 tarihli *Bugün* gazetesinde “Cihada Hazır Olunuz” başlığı altında “kızılılara hadlerini bildirmek için Türkiye halkı ve Müslümanları komünizm küfrüne karşı savaşa hazırlamalarını” yazmıştı. Eygi yazısında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bilmiş olunuz ki, büyük fırtına patlamak üzeredir. Müslümanlar ile kızıl kâfirler arasında topyekun bir savaş kaçınılmaz hale gelmiştir... Bir buçuk asırdan beri İslam alemini içten ve dıştan fethetmek için faaliyet gösteren küfür kuvvetleri, artık son ve büyük taarruza hazırlanmaktadır. Bu sefer hedef TÜRKİYE’dir. Gaye Türkiye’yi komünizm denilen küfür nizamı içine sokmak ve oradan bütün alem-i İslamı istila etmektir. Müslüman kardeşim: Sen bu savaşta bitaraf kalamazsın. ‘Ben namazımı kılar, tespihimi çekerim... Etliye sütlüye karışmam...’deyip de zulüm edenlerden olma. Gözünü aç bak! Küfür selleri, korkunç homurtularla üzerine doğru akıyor. Tedbir almazsan boğulacaksın. Komünizm küfrüne karşı derhal silahlan. İslam’da askerlik ve cihad ihtiyârı değildir; mecburidir...”¹⁰⁴

Nurettin Topçu, Amerikan 6. Filo’su olayı sonrası yaşanan Kanlı Pazar olayında muhafazakâr milliyetçilerin “Amerika’yı savunmak için kardeşlerine saldırmayı cihat zannedecek kadar düştüğünü” ifade etmiştir. Topçu yaşanan üzücü olaylar üzerine, dönemin muhafazakâr milliyetçi ve mukaddesatçı kesimden farklı düşündüğünü şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Amerikan donanması, Boğaz’da şerefe kadeh kaldıran sarhoşların narası çalkalanırken, kendi şevket ve saltanatlarının devamı için, Müslüman Türk çocuklarının birbirilerini boğazladıklarını seyretti. Hadisenin sebebi âşikâr: Amerika komünizme düşmandır, komünizm de Müslümanlığa düşman olduğu için Amerika’yı desteklemek her Müslümanın üzerine vaciptir; bu belki de bir cihaddır. Desteklemek için ne lazımsa yapılır, gayeye varmak için adam öldürmek caiz olur; hele öldürülen komünist ise...”¹⁰⁵

¹⁰³ a.y.

¹⁰⁴ Mehmed Şefket Eygi, “Cihada Hazır Olunuz” **Bugün**, 16 Şubat 1969, s. 1.

¹⁰⁵ Nurettin Topçu, “Kin ile Din Birleşmez”, **Hareket**, S. 39, Mart 1969, s. 4

Topçu, Kanlı Pazar olayından yıllar önce 1965 yılının Mayıs ayında *Tohum* dergisinin 20. sayısında “Fatihler ve Zalimler” adlı makalesinde muhafazakâr ve milliyetçi gençliğe eleştirel cümleler kullanmıştı. Bu kesimlerin “zümreci, partici ve dinci” olarak zulüm ettiğini ifade eden Topçu’ya göre “İslamın ufuklarını saran zulüm teneffüs ediliyor; maddeyi temsil eden zümre zalim, ‘Gençlik ben’im’ diye harekete geçen kuvvet zalim, din uğruna mücahitlik yapar görünenler zalim”di.¹⁰⁶

Şule Yüksel Şenler tarafından çıkartılan *Seher Vakti* dergisi 1969 yılında milliyetçi ve mukaddesatçı olarak tanımladığı gençlerin mücadelesini sayfalarına taşıırken sol kesimin anarşist faaliyetlerini eleştiren yayınlar yapmıştır. 1968’de Üniversite yaşanan sağ-sol olaylarında sağcı gençlik, “milliyetçi ve mukaddesatçı” olarak tanıtılmıştı. Özel Işık Mimarlık ve Mühendislik Yüksekokulunda yaşanan olaylarda Gaziantep’li bir genç öldürülmüştü.¹⁰⁷ *Seher Vakti*, bu hadiselerden sonra doğulu gençler ile “kızılların” arasının açıldığını ve solcuların kendilerini istismar ettiğini düşünen birçok doğulunun, bundan sonra sol kesime cephe alacağını bildirmişti. Yaşanan olaylar sonunda üç milliyetçi genç tutuklanmış, savcının tarafı davrandığı iddia edilmişti. Dergi buna binaen, adaletin tecelli edeceğini ve “...Zafer Allaha inanan milliyetçi ve mukaddesaten Türk gençliğidir”¹⁰⁸ cümlesini kullanmıştı.¹⁰⁹

Komünizm karşıtı olan bu düşünürlerin dışında Milli Türk Talebe Birliği ve Mücadele Birliği, sadece fikri düzeyde değil aynı zamanda fiili olarak da komünizmle mücadele etmiştir. MTTB’nin muhafazakârlaşmaya başladığı 1965’ten sonra antikomünist bir politika izlemiş, komünist gençleri birlikten uzak tutmuştur. MTTB başkanı Rasim Cinisli komünizmle mücadeleyi önemsiyor ve komünizmi “Türkün maneviyatının ihanetçisi” olarak tarif ediyordu.¹¹⁰ İstanbul İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Talebe Derneği Başkanı Burhanettin Kayhan ise, sağ cephe olarak Komünizme karşı birlik olmaya mecbur olacağını dile getirmiştir.¹¹¹

¹⁰⁶ Nurettin Topçu, “Fatihler ve Zalimler”, *Tohum*, C. 2, S. 20, Mayıs 1965, s. 23.

¹⁰⁷ Türkiye’de 1960-1970 yıllarındaki öğrenci hareketleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Emine Öztürk, “1960 Ve 1971 Yılları Arasında Türkiye’de Öğrenci Hareketleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2016.

¹⁰⁸ *Seher Vakti*, S.1, 15 Kasım 1969, s. 13.

¹⁰⁹ *Seher Vakti*, S.2, 15 Aralık 1969, s. 9.

¹¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, “Komünizmle Mücadele”, *Milli Gençlik*, Komünizmle Mücadele Özel Sayısı, Y. 2, S.4, 1966, s. 6.

¹¹¹ Burhanettin Kayhan, “Komünizm ve Gençlik”, *Milli Gençlik*, Özel Sayı, Aralık 1967, s. 16.

1966'da İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin birçok ilinde "Komünizmi tel'in ve gafletten uyarma mitingleri" organize edilmiştir. Söz konusu mitinglerde "bütün müesseseleriyle milletimize düşman bir ideolojiyi maddî ve manevî plânda ezmek" ve komünizm taraftarlarının çalışmaları karşısında "kendini sahipsiz hisseden aziz millet"ın yanında olduğu ve değerlerini koruyan bir güç olduğunu ispatlamak amaçlanmıştır.¹¹² Ayrıca 1968'de solcuların düzenlediği Doğu mitinglerine karşılık MTTB'nin de içinde olduğu altmışa yakın milliyetçi grup, "Anadolu Şahlanış" mitingleri düzenlemiştir.¹¹³ Bu yıllarda öğrenci hareketleri silahlı çatışmaya dönüşmüş, MTTB'de ölümle sonuçlanan olaylar yaşanmış, 12 Mart 1971 yılına kadar yoğun bir çatışma içinde sürmüştür.¹¹⁴

Mücadele Birliği hem fikri alanda hem de pratikte kömünizm ile mücadeleyi asli bir görev saymıştır. Yayın organı *Yeniden Milli Mücadele* dergisi, Nazım Hikmet'i bir "Polonya dönmesi" olarak görmüş, Nazım'ı bu toprağın ve milletin evladı olmadığını ileri sürmüştür. YMM'ye göre, Türkiye'de uluslararası "Yahudiliğin ideolojik silahı" olarak aktarılan komünizmin her geçen gün maskesi düşmüş, "milli cephe" şuurlanarak davaya sahip çıkmıştır. Üniversite olaylarında komünistlerin faaliyetleri eleştiri konusu olurken, Leninist ve Marksist düşüncelerin olumsuz yönleri açıklanmıştır.¹¹⁵ Mücadele Birliği, "Dikkat Bütün Milli Mücadeleciler!" adlı manşette, Beşiktaş Işık Mühendislik hadiselerinin ve Yıldız tertibinin faillerini ifşa etmiştir. "Bütün mücadeleler! Aşağıdaki hainlerin ve katillerin aranmasına başlayınız! Ve adaletin kahhar pençesine teslim ediniz" ifadeleriyle on beş gencin isimleri derginin sayfalarında yer almıştır.¹¹⁶ YMM üniversitedeki komünist hareketler ve ölümle sonuçlanan olaylardan sonra siyasi iradenin üniversitedeki komünist unsurları devlet eliyle temizlemesini beklemektedir.¹¹⁷

¹¹² "Komünizmi Tel'in Mitingleri", *Millî Gençlik*, S. 3, 1966, s.16-20.

¹¹³ Osman Burak "Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği", *Millî Gençlik*, Özel Sayı, Ocak 1969, s. 49.

¹¹⁴ Siyami Akyel, *MTTB ve MTTB'liler*, Hemenora Yayınları, İstanbul, 2010, s. 45.

¹¹⁵ *YMM*, S. 1, 3 Şubat 1970, s. 8.

¹¹⁶ Sö konusu haberde "hain caniler" olarak şu isimler yer almış, "Bu hain katilleri nerede bulursanız yakalayınız. Bu milli cephemiz için en büyük vazifedir" ifadesi kullanılmıştır. 1-Zeki Tekeş 2- Yılmaz San 3-Mustafa Şimşek 4-Targan Ülbeyi 5-Eren Orhan Özkaya 6-Ali Güngör 7-Adem Yaman 8-Cahit Tan 9-Abdülkadir Koldere 10-Hüseyin Doğan 11-Hüseyin Akyol 12-Necdet Özgür 13-Abdurrahman Mazıcıoğlu 14-Mehmet Alagedik 15-Namık Turan. *YMM*, S. 2, 10 Şubat 1970, s. 14.

¹¹⁷ *YMM*, S. 9, 31 Mart 1970, s. 5.

Mücadele Birliği, “Tevhid inancı”na ve “Hakk”a uymayan tüm ideolojileri sol olarak niteleyen bir “doktrin” üzerinden komünizme yaklaşmıştır.¹¹⁸ “Milli Mücadelenin Stratejisi”nde tahlil edilen, üzerinde sıkça durulan diğer konu Türkiye’deki komünizm hareketidir. Komünist yapılar ve sayıları hakkında istatistik rakamlar verilmiş, kurumlar bazında komünizmin etkisi ortaya konulmuştur. Komünizmin halk üzerindeki etkisini kırmak için sanat ve ilimlerin bütün türlerinde, milliyetçi fikir ve düşüncenin hâkim olması için gerekli çalışmalar yapılması gerekliliği ifade edilmiştir.¹¹⁹ Komünistlerin nihai hedefinin dünyada komünist “cihan diktatörlüğü kurmak” ve bunu yaparken din, milliyet, milli ve dini ahlak ve aile yapısını ortadan kaldırmak olduğu, bu yönüyle komünizmin uluslararası bir ideoloji olarak “gayri millî” ve “din karşıtı bir sistem” olduğu ileri sürülmüştür.¹²⁰

Görüldüğü üzere, muhafazakâr ve mukaddesatçı kesimin ortaya koyduğu komünizm karşıtlığı, milliyetçi düşüncenin de önem atfettiği din, tarih, gelenek, milli değerler ve milliyet gibi unsurlardır. Özellikle 1960’ dan sonraki dönemde söz konusu çevreler devletçi bir anlayışla komünizmi devlet, vatan ve millet için büyük bir tehdit unsuru olarak görmüşlerdir. Bu dönemde milliyetçi fikir akımlarının neredeyse tamamı antikomünizm cephesinde yer almış, komünizm karşıtlığı milliyetçiliğin temel karakteri gibi görülmüştür.

3. Fetih Kutlamaları ve Ayasofya’nın Tekrar Camiye Dönüştürülmesi Meselesi

Kökenleri II. Meşrutiyet Dönemi’ne dayanan Fetih Kutlamaları, milli bilinç uyandırma ve sürekli hale getirme amacıyla etkili bir araç olmuştur. Balkan Harbi sonunda yükselen milli duygular, bayramların önemini de arttırmıştı. İttihat ve Terakki iktidarı bu doğrultuda milli bilinci güçlendirme gayesiyle milli bayramlara önem vermişti.¹²¹ Nitekim iktidarların meşruiyet kazanması ve yorumlarını topluma

¹¹⁸ YMM, S. 21, 23 Haziran 1970, s. 2.

¹¹⁹ YMM, S. 44, 1 Aralık 1970, s. 15.

¹²⁰ YMM, S. 45-46, Aralık 1970, s. 15.

¹²¹ Çağla Derya Tağmat, “Fetih Derneği ve İstanbul’un Fethinin 500. Yılı”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 4, 2014, s. 48.

benimsetmeleri açısından bazı “siyasal sembol”lere ihtiyaç vardı. Bu yönüyle milli bayramlar ve kurtuluş törenleri ittihatçıların önemli siyasal sembolleriydi.¹²²

Bu düşünce etrafında yapılan ilk kutlama II. Meşrutiyet’in ilanının milli bayram kabul edilmesidir. Daha sonra, Çocuklar Bayramı, İdman Bayramı, Osmanlı Devleti’nin kuruluş günü olan “İstiklal-i Osmanî Günü” gibi bayramlar, İttihat ve Terakki Fırkası’nca gelenek haline getirilmek istenmiştir. İstanbul’un Fethi, 1914’te I. Dünya Savaşı’nın arifesinde büyük törenlerle coşku içinde kutlanmıştır. Geniş halk kitlesinin katıldığı fetih kutlaması, Ayasofya’dan Fatih’e yürüyüşle başlamıştı. Fatih’teki merasimde Türk Ocağı adına Hamdullah Suphi bir konuşma yapmış, konuşmasında “Türklük ülküsü” damgasını vurmuştu.¹²³

1914’ten sonra uzunca bir süre kayda değer bir kutlama yapılmamıştı. Atatürk döneminde fetih kutlanmasına rastlanmamış, ancak 1939 yılına gelindiğinde fethin 500. yılının kutlanması gündeme gelmiş, 1952 yılında Fetih Derneği fethin kutlanması görevini üzerine alarak hazırlıklara başlamıştı.¹²⁴

Tek Parti döneminden sonra muhafazakârlar, geleneğe dönme çabaları göstermiş, Osmanlı tarihiyle bağlar kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, Hanedanlık gibi konuları kutsayan bir tarih anlayışı gelişmiş, İstanbul’un fethine çok büyük anlamlar yükleyerek her yıl kutlama programları düzenlenmeye başlanmıştır. Copeaux, “Fetih” sözcüğünün sıkça kullanılmasını, “Osmanlı tarihine idealist” ve “Müslüman bir bakış” değerlendirmesini yapmıştır. Ona göre fetih, “Kemalist olmayan bir kimlik olayı”dır. İstanbul’un fethi de basit bir toprak kazanması değil, “dinsiz ve meşru olmayan hiyerarşilerin vahiy karşısında mağlubiyetidir.”¹²⁵ Bu yönüyle İstanbul’un fethi, Türk tarihi kadar İslam tarihinin de önemli bir parçasıydı. Ayrıca Ayasofya Camisi’nin müzeye çevrilmesi, muhafazakârlar arasında büyük infiale yol açmıştı. Fetih ve Ayasofya’ya bu denli sahip çıkılmasının bir diğer sebebi de Kemalizm ile hesaplaşmaktır. Eşref Edip’in

¹²² “Bir geleneğin icadı olarak milli bayramların ihdası” hakkında detaylı çalışma için bkz. Kemalettin Kuzucu, **Kahramanı Yaratmak: İttihatçıların Alemdar Mustafa Paşa’yı Hatırlaması**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, 83-103.

¹²³ Tağmat, **a.g.m.**, s. 48-49.

¹²⁴ Tağmat, **a.g.m.**, s. 52.

¹²⁵ Etienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, İletişim Yayınları, çev. A. Berktaş, İstanbul, 2006, s. 245.

Sebilürreşad dergisi'ne göre 1934 yılında Ayasofya'nın müzeye çevrilmesinden CHP iktidarı ve misyoner teşkilatlar sorumluydu.¹²⁶

1951'de *Sebilürreşad* dergisi Fethi Tevetoğlu'nun yazısını paylaşmıştır. Tevetoğlu açısından 29 Mayıs İstanbul'un fethi günü "milli bayram günlerinin en makbulu"ydü. 29 Mayıs'ı Türkün ve İslam'ın en "ulu bayram günü" olarak görmüş, milli tarihini bilen ve seven her Türkün bu fikre sahip çıkması gerektiğini savunmuştur. 29 Mayıs, "Türk ve Müslüman'ın güldüğü, düşmanın ve kâfirin öldüğü gün"dü. Tevetoğlu, İstanbul'un fethinin önemini şu cümlelerle aktarmıştır:

"Türkün saadet yazısını yazan, şereflerinden Ulu Tanrı katına Türkün ezanını ulaştıran bu minareler, Türk ve İslam Cenneti (İslâmbol) İstanbulun ebedî süsüdür. Yeryüzünde bir tek Türk varoldukça, Türk İstanbulun, minaresiz ve minarelerin ezansız kalması imkânsızdır. Ulu Tanrı bu yeryüzü Cennetini Türke lâayık görünce, dünya tarihinde hürriyet, adalet ve ilim severliği ile de eşine çok az rastlanır büyük Türk Padişahı Fatih ve Ayasofyayı Türkün mâbeti yapmıştır."¹²⁷

Necip Fazıl 1943 yılında İstanbul'un fethi kutlamalarını tasvip etmemiştir. Ona göre İstanbul'un kurtuluşu ve "Türk'e ait oluşu" çok "doğal" bir olaydır. Her vesile ile kutlama merasimlerine girişmek kurtuluş ve aidiyetten şüphe etmektir. Frenklerin "kendini küçük görme ukdesi" dediği bu duygudan kurtulmak gerekliydi.¹²⁸ Necip Fazıl, 500. yıl kutlamasıyla ilgili fethi temsil eden Fatih'in, inandığı davada fetih hareketinin timsali olarak tekrar dirileceğini yazmıştır. Ona göre "bu millet ölemeyecekse, bu Fatih dirilecektir."¹²⁹

Türk Ruhu dergisine göre fethin ilk müjdecisi olan peygamberin, "İstanbul'un fethini emanet ettiği mefkûre"nin sahibi Müslüman Türklerdir. Dergiye göre fetih, sıradan bir olay değildi, "iman kuvvetinin taş duvarları kâğıt gibi yırtıp geçmesi"ni temsil etmekle de kalmazdı. Tarihin gördüğü "en çetin harb"ın ifadesi de değildir. Gemileri karadan yürüten "eşsiz strateji"den de ibaret değildir. Fetih, "Hakka bağlı

¹²⁶ "Ayasofya Camii Hakkında Bazı Notlar", *Sebilürreşad*, C. V, S. 125, Nisan 1952, s. 399.

¹²⁷ Fethi Tevetoğlu, "500 üncü Yılı Karşılarken: Ayasofya Camiimiz", *Sebilürreşad*, Haziran 1951.C. 5, S. 105, s. 69.

¹²⁸ Necip Fazıl Kısakürek, "1001 Çerçevenden, Kurtuluş", *Büyük Doğu*, C. I, S. 5, 15 İlkteşrin 1943, s. 2.

¹²⁹ Necip Fazıl Kısakürek, "1001 Çerçevenden, 500 üncü Yıla Doğru", *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 11, 23 Aralık 1949, s. 2.

Türklüğün şanını cihana duyuracak büyük devlet olmanın adı” idi. Fetih mefkûresi, “Türklüğün kanıyla yoğrulmuş” onun ayrılmaz bir parçasıdır.¹³⁰

Fethin 500. yıl kutlamaları DP dönemine denk gelmiştir. Fetih kutlamalarında Ayasofya’nın tekrar eski hüviyetine kavuşması, Fatih’in “emanetine sadakat” şeklinde bir duyguya dönüşmüş, fetih ve Ayasofya birleştirilmişti. Türk Milliyetçiler Derneği İstanbul Şubesi, İstanbul’un fethinin 500. yıldönümü kutlama programını büyük bir coşkuyla açıklamıştı. Bu programa göre Fethin 500. yıl kutlamasında Türkiye radyolarında 15 Mayıs’tan 10 Haziran’a kadar her gün Fatih ve fetih hakkında konuşmalar yapılacaktı. Türkiye’deki tüm okullarda Mayıs ayında bir hafta Fetih ve Fatih toplantıları düzenlenecekti. İstanbul Üniversitesi’nin bahçesine Fatih Sultan Mehmed’in heykeli dikilecek, 500. yıl kutlamaları düzenlenerek İstanbul Üniversitesi’nin adı “Fatih Üniversitesi” şeklinde değiştirilecekti. 500. yıla mahsus olmak üzere fetih gününün resmi tatil olması, Ayasofya Camisi mahyasına Fatih adını, Sultanahmed’e ise fethine dair hadisin yazılması ve tüm camilerin Türk bayraklarıyla süslenmesine karar verilmiştir. Donanmanın merasim boyunca Boğaz’da seyretmesi, Taksim meydanının iki ucuna dikilecek yüksek direklerle, cephesi Beyoğlu ve Galata’ya bakacak şekilde, ışıklı yazılarla “İstanbul Türktür, Türk kalacaktır” yazısının yazılması, fethin sembolü olan Ayasofya’da mevlüt okutulması, Topkapı’dan başlanarak Fatih’in gemileri karadan yürüttüğü Haliç’te merasim geçidinin sonlandırılması programın diğer içeriklerindendi.¹³¹

Türk Milliyetçiler Derneği İstanbul Şubesi, yayınladığı bildiride Ayasofya’nın tekrar camiye dönüştürülmesini talep etmiştir. Bu broşürde, Ayasofya’nın anlamı, “Türk gücü ve zaferinin işareti” ve “İstanbul’un Türkün olduğu ve Türk kalacağı” idi. Caminin müzeye çevrilmesi, “tarihin ve binlerce Türk kanının çizdiği kadere vurulan bir ihanet darbesi”ydi.¹³²

Ancak Türk Milliyetçiler Derneği’nin tertiplemek istediği Fethin 500. yıl kutlaması programı gerçekleşmemiştir. “Dinci ve ırkçı” olduğu ve Malatya Suikasti ile ilişkilendirilen ve kapatılan dernek, fethin 500. yılını kutlayamamış ve fethin 500.

¹³⁰ Ali Haydar Öztürk, “Fetih Şuuru”, **Türk Ruhu**, S. 9, Mayıs 1958, s. 3.

¹³¹ **Serdengeçti**, Y. 6, S. 19-20, Ekim-Kasım 1952, s. 25; Milliyetçiler Derneği, Ahmet Emin Yalman suikastinden dolayı, Adnan Menderes’in emriyle kapatılmıştır. Bkz. B. Zakir Avşar, **Dava Dergiciliğinde Bir Örnek: Serdengeçti Dergisi**, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2015, s. 20.

¹³² “Ayasofya Camii”, **Sebilürreşad**, C. V, S. 125, Nisan 1952, s. 388.

yılı sönük geçmişti.¹³³ Topçu, *Hareket* dergisinde fethin 500. yılında planlanan Fatih adına heykel ve anıt yapılmadığını, ancak İstanbul Üniversitesi'nin adını "Fatih Üniversitesi", Ankara Üniversitesi'nin adının da "Yıldırım Üniversitesi" olarak değiştirilmesini tavsiye etmişti.¹³⁴

İstanbul'un fethinin 500. yılı etkinlikleri İsmail Hami Danişmend'in başkanlığını yaptığı Fetih Derneği tarafından organize edilmiştir. Ancak kutlama beklendiği gibi bir coşku oluşturmamıştı. Zira cumhurbaşkanı Bayar ve başbakan Menderes'in katılmadığı kutlamalarda, gemilerin karadan yürütülmesi ve yeniçerilerin gösterisi iptal edilmiştir. Fethin 500. yıl kutlamasının bu şekilde sönük geçmesini eleştiren sadece muhafazakâr camia değildi. *Ulus* gazetesi, "Biz Bu Acıyı 500 Yılda Bile Unutamayacağız" manşetini atmış, fetih gününün politik nedenlerden dolayı sönük hatta gülünç geçtiğini ifade etmiştir.¹³⁵

Muhafazakâr düşüncenin önemli isimlerinden biri olan Osman Yüksel Serdengeçti, fethin 500. yıldönümünde yazdığı "Ayasofya ses vermiyor!" adlı yazısından dolayı Ağır Ceza Mahkemesine verilerek yargılanmıştı. Serdengeçti, bu yazıda fethin ve Fatih'in mabedinden Kur'an'ı kimin kaldırdığı, ezanı kimin susturduğunu, dine ve imana saldıranın kim olduğunu sormuştu. "Köhne Bizansı tekrar hortlatmak isteyen elin" ve bunu söyleyen dilin kime ait olduğunu soran Serdengeçti, bunlarla ilgili "Elleri kurusun, dilleri kurusun!. Ayasofya, Ayasofya, seni bu hale koyan kim? Seni çırılçıplak soyan kim?" diyerek Fatih'in "temiz emanetinin üzerinde kirli ayakların dolaştığı"nı yazmıştır. Serdengeçti, Tek Parti iktidarının Ayasofya hakkında yaptığı tasarrufu sert dille eleştirdikten sonra, Fatih ve fetih hakkındaki duygularını şöyle ifade etmiştir:

"Ayasofya! Ey muhteşem mâbed! Merak etme. Fatih'in torunları seni camiye çevirecekler. Gözyaşlarıyla abdest alarak secdelere kapanacaklar. Tahlil ve tekbir sedaları boş kubbelerini yeniden

¹³³ **Sebilürreşad**, C. VII, S. 152, Mayıs 1952, s. 32; 1952'de derneğin ilk ve tek kurultayında başkanlığa DP milletvekili olan Sait Bilgiç getirildi. Bilgiç 1944 Irkçılık-Turancılık davasında yargılanmıştı. Türk Milliyetçiler Derneği'nin bir üyesi olan Hüseyin Üzmez'in, 1953'te Ahmet Emin Yalman'a suikast tertibinden dolayı dernek kapatılmıştı. Sait Bilgiç de bundan dolayı DP'den ayrılma zorunda kaldı. Cemil Koçak, "Türk Milliyetçiler Derneği'nin Kısa Hikayesi", **Star Gazetesi**, 11 Ekim 2015. <http://www.star.com.tr/yazar/turk-milliyetcler-derneginin-kisa-hikayesi-yazi-1061933/>, (15.07.2019).

¹³⁴ Nurettin Topçu, **Büyük Fetih**, Dergâh Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2016, s. 38.

¹³⁵ Tağmat, **a.g.m.**, s. 57.

dolduracak. İkinci bir Fetih olacak. Ozanlar bunun destanını yazacaklar, ezanlar ilânını yapacaklar. Sessiz ve öksüz minarelerinden yükselen tekbir sesleri fezaları yeniden inletecek. Şerefelerin yine Allahın ve onun sevgili Peygamberi Hz. Muhammed'in şerefine ıslıl ıslıl yanacak. Bütün dünya Fatih dirildi sanacak. Bu olacak Ayasofya, bu olacak! İkinci bir Fetih, yeni bir basübadelmevt... Bu muhakkak.. Bu günler yakın, belki yarın, belki yarından da yakın..”¹³⁶

Türk Milliyetçiler Derneği'nin “manevi lideri” olarak görülen Nurettin Topçu, fetih kutlamalarında aktif olarak bulunmuş ve Milliyetçiler Derneği'nde konferanslar vermiştir.¹³⁷ Topçu açısından İstanbul'un fethi sıradan bir olay değildi. Bu olay sadece Bizans'ın tarihe karıştığı bir devir de değildi. Aynı zamanda peygamberin duasına mazhar olmuş “bir kılıçla” açıldığını düşünmek de bu mirasın mahiyetini ihtiva etmezdi. Fetih mirası, Çaldıran'dan başlayarak, Plevne'ye, Mehmet Akif ve Hüseyin Avni Ulaş'ı da içine alan “Türk milliyetçiliği”¹³⁸ idi.

Topçu, İstanbul'un fethiyle alakalı 29 Mayıs 1956'da Milliyetçiler Derneği fetih programında iki fetihten bahsetmiştir. Bunlardan biri Fatih'in “kılıçla kazandığı” fetihtir. İkinci fetih ise, “ruhlarda yapılan inkılap”tır. Fatih “kılıcı ve imanı” birleştirmişti. Birinci fetih tamamlanmış, ikinci fetih ise sürekli devam etmektedir. Ona göre fethin ikinci manası, Tanzimat dönemiyle zaafa uğramıştı. Halbuki İslam öncesi Türkler “haysiyetini koruyacak kabiliyet”teydi. Müslümanlığı seçtikten sonra da “insanlığın haysiyetini de koruyacak iktidar sahibi” idi. Ancak son birkaç asırdır Allah'ın adını üç kıtada yayan “Türk ruhu”, “heyecansız, isyansız bir saman çöpü gibi rüzgârda” sallanmaktaydı. Fatih'in torunları olan nesil, onun yolundan gitmeyi bırakmıştı. Bu meyanda İstanbul'u bir daha fethetmek gerekiyordu.¹³⁹

İstanbul Fetih Cemiyeti başkanı İsmail Hami Danişmend, Fethin 502. yıldönümünde “İnsanlık Bakımından İstanbul'un Fethi” adlı bir konuşma yapmıştır. Danişmend bu konuşmasında, Müslümanlıktan önce de tüm dinlere “müsamaha” gösteren Türklerin, Anadolu ve İstanbul'un fethinde de “taassup ve zulmün yerine

¹³⁶ Osman Yüksel Serdengeçti, “Ayasofya”, **Serdengeçti**, Y. 6, S. 17, Ağustos 1952, s. 3; **Fedai**, S.11, Haziran 1964, s. 11.

¹³⁷ Süleyman Seyfi Öğün, **Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 51.

¹³⁸ Topçu, **Büyük Fetih**, s. 15.

¹³⁹ Topçu., **Büyük Fetih**, s. 40-46.

hürriyeti ve İslam adaletini” getirdiğini ifade etmiştir. Fetihden önce, “İstanbul sokaklarında Latin Kardinallarının külahını görmektense Türklerin sarığını görmek evladır” sözünü zikreden Danişmend, İstanbul’un fethinde olduğu gibi Anadolu Fütühatında da Ortodoksların Bizans’a karşı Türklere yardım ettiğini ifade etmiştir.¹⁴⁰

İstanbul’un Fethi ve Ayasofya’nın tekrar camiye dönüştürülmesi konusu milliyetçi-mukaddesatçı camianın sürekli gündeminde olmuştur. Fethin her yıldönümünde Ayasofya’nın tekrar camiye dönüştürülmesi de gündemden düşmemiştir. Necip Fazıl Ayasofya’yı “Türk’ün milli ve ruhi remzi” olarak görürken CHP’yi bu remzin ayaklar altına alınmasından dolayı suçlamıştır.¹⁴¹

1960’dan sonra muhafazakârların fetih konusuna önem atfetmeleri ve Ayasofya’nın camiye dönüştürülmesini istemeleri “yobazlıkla” suçlanmalarına sebep olmuştur. Buna karşı Peyami Safa, “Ayasofya’nın tekrar cami haline gelmesini isteyenlerin emellerini yobazca bir hayal sanmak da gafletlerin gafletidir” ifadesini kullanmıştır. Ona göre, “Fatih yobaz değildi. Hristiyanlığa verdiği imtiyazlar bunun delilidir. Fakat Ayasofya minarelerinden yükselecek ezan sesinin bu şehirde İslâm-Türk hâkimiyetini ebedileştireceğini biliyordu. Beş asır sonra torunları arasında bunu unutanların bulunabileceğini tahmin edemezdi.”¹⁴²

Ayasofya’nın “milli bir dava” olmadığını iddia edenlere karşı *Fedai* dergisi başyazarı Kemal Fedai Coşkun, “Ağlıyan Ayasofya değil, Ayasofyanın şahsında Müslüman Türk Milletidir” adlı bir yazı kaleme almıştır. Coşkun, bu yazısında Ayasofya’yı, milletin “haysiyet ve şeref davası” olduğunu ifade etmiştir. Ayasofya hususu millete götürülmeli ve bir referandum yapılmalı idi. Coşkun açısından, her yıl kutlanan fetih programlarında Fatih’in “ruhunun şad” olduğuna inanmanın kendilerini aldatmaktan başka bir getirisi yoktu. “Ezanları susturulmuş Ayasofya” dururken fetih kutlamalarının bir neticesi olamazdı. Coşkun’e göre “fetih” deyince Ayasofya akla gelirdi. “Ayasofya fethin bir remzidir. Boynu bükülmüş, kubbelerinde tekbir sadaları kesilmiş, şerefelerinde müezzinlerin Allahu Ekber nidaları dindirilmiş

¹⁴⁰ “İstanbul Fethi”, **Sebilürreşad**, C. VIII, S. 200, Temmuz 1955, s. 397-398.

¹⁴¹ Necip Fazıl Kısakürek, “Ayasofya”, **Büyük Doğu**, S. 6, 10 Nisan 1959, s. 1.

¹⁴² Peyami Safa, “Ayasofya Davası”, **Fedai**, S.11, Haziran 1964, s. 4.

bir Ayasofya'nın karşısında yüce Fatih'in ruhunun şen ve müsterih olabilmesine imkân var mıdır?"¹⁴³

Fedai dergisi Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi ve fetih sembolü olarak aslına döndürülmesini sürekli dile getirmiştir. 1966 yılında dönemin iktidarı ve İnönü'nün Ayasofya ile ilgili politikasını eleştiren Coşkun, burada da Ayasofya'yı "milli iradenin zincire vurulmuş sembolü" olarak tasvir etmiştir. Ona göre Ayasofya'nın "matemi vatanın semalarını tutmuşken, demokrasi olmayan bu memlekette cumhuriyetin kendisi de fanteziden" ibarettir. Ayasofya'yı "Yunan dostluğunun bir sembolü" olarak müzeye çevirenler, dostluk bozulmasın diye fetih kutlamalarından da kaçınmıştır. Coşkun, ayrıca İsmet Paşa'nın Kıbrıs ve Ayasofya ile ilgili politikasının vatanseverlikle bağdaşmadığını zikretmiştir.¹⁴⁴

Sebilürreşad, 1964 yılında Rumların Kıbrıs politikasına karşı, Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesinin İnönü'nün tarihi bir görevi olduğunu belirtmiştir. Dergi yazarlarından Ali Rıza Alp, Türkiye'de Yunan halkına ve Rumluğa tanınan müsamahaya rağmen Ayasofya minaresinde ezan seslerinin sustuğunu, Ayasofya'nın ibadete açılması durumunda, Megalo İdea düşüncesinin çökerek Bizans hayallerinin kökünden silineceğini ifade etmiştir. Şehitlerin ruhunun "Lozan kahramanı" İnönü'yü vazifeye davet ettiğini yazan Alp için Ayasofya, "Fatihin ve meçhul Yeniçerilerin başlarını ilk defa secdeye koydukları yer bizim için bir din kadar mukaddestir."¹⁴⁵

Sezai Karakoç, *Diriliş* dergisinde Ayasofya'ya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Ona göre Ayasofya Doğu'da olduğuna göre Doğulu'ya aittir. Bu meyanda Ayasofya üzerinde Batının ve Batı dini olan Hristiyanlığın hakkı yoktu. Ayasofya'nın kapanarak müzeye çevrilmesi "Doğu'nun zincire vuruluşunun sembolü"üdür. "Müslüman Ayasofya çarmıha gerilmiştir. Canlı ve diri olan müminler topluluğuyla

¹⁴³ Kemal Fedai Coşkun, "Ağlıyan Ayasofya Değil, Ayasofyanın Şahsında Müslüman Türk Milletidir", *Fedai*, S.11, Haziran 1964, s. 10.

¹⁴⁴ Kemal Fedai Coşkun, "Kıbrıs ve Ayasofya", *Fedai*, S. 27, Ocak 1966, s.12.

¹⁴⁵ Ali Rıza Alp, "Ayasofya Camii İbadete Açılmalıdır", *Sebilürreşad*, C. XV, S. 354, Mayıs 1964, s. 54; Bu arada Kapalıçarşı ve Mahmutpaşa esnafı binlerce imzalı dilekçe ile vilayete müracaat etmiş, Ayasofya'nın ibadete açılması için aracı olmasını istemişlerdir. Dilekçelerde Kapalıçarşı ve Mahmutpaşa'nın toptancı, perakendeci, ithalatçı ve ihracatçı firmaların mühür ve imzaları yer almıştır. Bu dilekçede, "Otuz yıldanberi hiç bir müsbet gerekçeye dayanmadan müze haline getirilen Ayasofyanın Fetih günü olan 29 Mayıs'a kadar ibadete açılması Fetih günümüzü mânâlandırmış olacağından, ilgili makamların alâkası temenni olunur" ifadeleri yer almıştır. *Sebilürreşad*, C. XV, S. 354, Mayıs 1964, s. 54.

kaynaşmış olan caminin müzeye çevrilmesi, çarmıha gerilmesidir.” Karakoç’a göre, “Ayasofya Müslümandır ve yapıldığı günden İstanbul’un fethine kadar gizli Müslümandır. Hanif dininde olan Ayasofya beş yüz yıldan beri de açık Müslümandır.” Karakoç, Ayasofya’ya manevi bir anlam yükleyerek tarihteki önemine vurgu yapmış, Ayasofya üzerinden “diriliş” mefkûresini açıklamaya çalışmıştır: “Evet Ayasofya, bütün anlamıyla İslam’a aitti. Hz. Peygamberin gelişinin haber halindeki en büyük anıtı oldu. Ölüler için bir anıt değil. Gelecekler için, ebedi sağlar ve sağlıklar, diriler ve dirilişler için bir anıt.”¹⁴⁶

MTTB ve Mücadele Birliği için İstanbul’un fethi ve Ayasofya’nın tekrar camiye açılması Türk-İslam tarihi açısından önemli olgulardır. MTTB ilk olarak 1965 yılında fetih kutlamaları yapmıştı. Fethin 514. Yıldönümü etkinlikleri Edirne’den başlanarak Sultanahmet’te son bulmuş, MTTB başkanı İsmail Kahraman, fethin sembolü olan Ayasofya’nın minarelerinin ezansız olması dolayısıyla fetih kutlaması yapmayacağını söylemiş ve bir saat boyunca protesto oturduğu yapmıştır. En önemli olaylardan biri de 27 Temmuz 1967 tarihinde Ayasofya’da kılınan namazdır. Papa’nın Türkiye’yi ziyareti esnasında üst düzey karşılanmaları ve Papa’nın Ayasofya’da diz çöküp dua etmesi, diğer turistlerin de buna eşlik etmesi tepkiyle karşılanmıştır. MTTB üyeleri bunun üzerine Ayasofya’ya giderek cemaatle namaz kılmışlardır.¹⁴⁷

1970 yılında fethin 517. yıldönümü başta MTTB olmak üzere 33 milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı “sağ cephe” olarak adlandırılan kuruluşlar tarafından Saraçhane Meydanı’nda gerçekleşmiştir. Mitingde MTTB Başkanı Burhaneddin Kayhan ve Necip Fazıl bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmalar fethin milli bayram olması ve Ayasofya’nın açılması ve “zincirlerinden kurtarılması” üzerinedir. Ayrıca 1970 yılında solcu kesimin Fatih’e dil uzatması ve Osmanlıları’na yönelik “gerici, katil, emperyalist” suçlamalarına karşı MTTB’nin yayın organı olan *Milli Gençlik* dergisinde “35 Milyon Lanet” adlı bir yazı kaleme alınmış ve solcular ağır şekilde eleştirilmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁶ “Ayasofyanın Anlamı”, *Diriliş*, C.2, S. 2, Nisan 1966, s. 30.

¹⁴⁷ Osman Burak, “Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği”, *Milli Gençlik*, Özel Sayı, Ocak 1969, s. 48.

¹⁴⁸ Bedri Keskin, “35 Milyon Lanet”, *Milli Gençlik*, Özel Sayı, 1970, s. 19.

Fetih kutlamaları 1970’lerde Mücadele Birliği tarafından düzenlenen etkinliklerle kutlanmıştır. Yürüyüş Topkapı’dan başlanarak Ayasofya’ya kadar sürdürülmüştür. Burada Fatih’in peygamberin methine mazhar olması dile getirilirken onun emaneti olan Ayasofya’nın camiye dönüşmesi talep edilmiş, ayrıca Patrikhane’nin önünde protestolar yapılarak “milletin koynuna sokulmuş yılan durumunda olan” patrikhanenin yurt dışına sürülmesi talep edilmiştir.¹⁴⁹

İstanbul’un fethi ve Ayasofya’nın cami olarak tanzimi muhafazakâr düşünürler için hem iç mesele hem de dış meseledir. Öte yandan dini ve milli duygulara aynı anda hitap eden olay olması hasebiyle muhafazakârların milliyetçi yönünü ön plana çıkarmaktadır.

4. Mehmet Akif ve Anma Etkinlikleri

Mehmet Akif Ersoy ele aldığımız tüm muhafazakâr düşünür ve yayınlarda örnek bir şahsiyet, fikir adamı ve İstiklal şairidir. Sözkonu dönemde Mehmet Akif Kemalist modernleşmenin karşısında duran muhafazakârlar için “millî” bir şair ve kahraman olarak sunulmuştur. 1873’te İstanbul’ da doğan Mehmet Akif, Mülkiye Baytar Mekteb’inden mezun olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad* mecmuasının başyazarlığını yapmıştır. Ayrıca İstanbul Dârülfünun’da edebiyat müderrisliği yapmıştır. Akif, Balkan Savaşları sonunda ümitsizliğe kapılmama, birlik olma ve orduya yardım konularını içeren yazılar ve şiirler yazmıştır. Millî Mücadele’nin başlamasıyla Balıkesir’e geçen Akif, halkı direnişe davet eden konuşmalar yapmıştır. 1920’de Burdur mebusu olarak meclise girmiş, Müslüman bir aydın kimliğiyle ve vatansever duygularla yaptığı konuşmaları millet üzerinde etki yapmış, “Millî Mücadele’nin mânevî lideri” sıfatını almıştır. 12 Mart 1921’de yazdığı şiir İstiklal Marşı olarak kabul edilmiştir. Savaşın sonra mecliste aday gösterilmemiş, Mısır’a gitmiştir. 1936’da Türkiye’ye dönen Akif aynı yıl vefat etmiş, geriye birçok eser bırakmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁹ YMM, S. 18, 2 Haziran 1970, s.4.

¹⁵⁰ M. Ertuğrul Düздаğ, **Mehmet Akif Ersoy**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997; M. Ertuğrul Düздаğ, M. İsmet Uzun, “Mehmed Akif Hayatı ve Eserleri”, **İstiklal Şairimiz Mehmed Akif**, Hz. Mustafa İsmet Uzun, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17-35.

Akif'in cenazesi birkaç kişiyle Beyazıt camiine getirilmiş, haberi alan üniversite gençliği üstü boş olan tabuta Türk bayrağı ve kabe örtüsü sermiştir.¹⁵¹ Akif'in vefatından sonraki yıllarda her hangi bir anma programı tertip edilmemiştir. Ancak 1938'den itibaren Akif anılmaya başlanmış, Türkiye'de, "dinî, millî ve tarihî günlerde" ondan bahsedilmiş, eserleri en çok basılan kitaplar arasında sayılmıştır. 1987'de vefatının ellinci yılı, devlet tarafından "Âkif Yılı" ilân edilmiş, anma programları tertip edilmiştir.¹⁵²

Muhafazakâr düşünce açısından Mehmet Akif'i anmak, aynı zamanda "Çanakkale Mucizesi", ve "Milli Mücadele Harikası"nı da anmaktır. Bu bağlamda Akif, "vatan ve istiklal" kadar "aziz"dir ve "anılma"ya değerdir. Türk gençliği, Akif'i anmakla "Allah, din, aile, şeref, namus, ahlak, fazilet, vatan, millet ve istiklal" gibi mukaddes değerlere sahip çıktığını göstermektedir. Akif, "imanlı Türk gençliğinin kalbinde sönmez bir meşale", "kutsal bir fikir ve iman" halinde yaşamaktadır.¹⁵³

1947'de Ömer Rıza Doğrul, Akif'in mezarı başında bir anma gerçekleştirmiştir. Doğrul, artık dünyanın değiştiğini, "İslam'ı unutturma siyasetinin çöktüğünü" ve Akif'in beklediği inkılabın gerçekleşmekte olduğunu söylemiştir. Akif'in davası "Türkün faziletiyle muasır medeniyetlerin üstüne çıkaracak bir inkılap"tı.¹⁵⁴

Bu anma programında Hakkı Tarık Us, Akif ile ilgili görüşler ortaya koymuştur. Ona göre, Akif'in fikir dünyasında din, kültür ve medeniyetin kendisiydi. Akif, Türklerden ayrılma yolunu tutan Arnavutlara "buğz ve levm" etmiştir. Bu yönüyle Akif'te "Türklüğünün içliliği hatta gururu" vardı. Us, "Akif" adlı bir dernek kurmayı önermiştir. Derneğin ilk faaliyeti de Akif'in Kur'an Tercümesini bularak yayınlamaktı.¹⁵⁵

Osman Yüksel Serdengeçti, Mehmet Akif'i anma programı için Ankara Halkevi Başkanı Ferit Celal Güven'den Halkevi salonunu istemişti. Serdengeçti'nin

¹⁵¹ Düzdağ, Uzun, **İstiklal Şairimiz Mehmed Akif**, s. 34.

¹⁵² Düzdağ, **Mehmet Akif Ersoy**, s. 146.

¹⁵³ Cemal Oğuz Öcal, "Mehmed Akif'i Anmanın Manası", **Sebilürreşad**, C.III, S. 67, Aralık 1949, s. 259.

¹⁵⁴ Ömer Rıza Doğrul, "Akif'in Davası" **Selamet**, S. 32, 26 Aralık 1947, s. 2.

¹⁵⁵ Hakkı Tarık Us, "Ölümünden on bir yıl sonra Mehmet Akif", **Selamet**, S. 32, 26 Aralık 1947, s. 6-7.

ifadesine göre Güven, Namık Kemal'in bile "İslamcı" olduğunu söylemiş, Akif için salonu tahsis etmeyeceğini belirtmişti. Serdengeçti'ye göre vatanı ve milleti kurtaran kahramanlar, "Akif'in terennüm ettiği ruh"la hareket etmişti.¹⁵⁶ 1950'li yıllarda İstanbul ve Ankara olmak üzere yurdun her köşesinde anma programları ve törenler düzenlenmekteydi. Bir zamanlar Akif'i anmanın "günah" olduğu, artık "dirilişin meydana geldiği" ifade edilmiş, Türk Gençliğinin artık "hakiki vatanseverleri" tanıdığı ileri sürülmüştür.¹⁵⁷

"Büyük Şair"ın ölümünün yıl dönümleri her yıl sürekli olarak anma programlarına sahne olmuş, "milliyetçi gençler" törenler düzenlemişti. Bu meyanda liselerde, üniversitelerde ve bazı cemiyetlerin salonlarında konferanslar düzenlenmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca muhafazakâr dergiler, Akif'in ölüm yıldönümünde özel sayılar çıkarmış, Akif'e genişçe yer vermiştir.

Sebilürreşad, Ocak 1957 tarihli 236. sayıda Mehmet Akif'in ölümünün 20. yılı dolayısıyla adına posta pulu basılmasını kapak resminde vermişti. 20. yıl dönümü münasebetiyle M. Raif Ogan bir konferans vermişti. Ogan Akif'in kendini tamamıyla "Türklüğe bağladığını" belirtmiştir. Ona göre Akif, "toprak vatanım, nev-i beşer milletim efsane ve hurafesinden zehirli yılandan kaçır gibi kaçmıştır." Birlik ve beraberliğe gönül vermiş olan Akif, her feyzi, her fazileti, her üstünlüğü Türklükte bulmuştur. Bu yönüyle Akif, "kusursuz bir milliyetçidir" diyen yazar onun ümmetçi olduğunu iddia edenlere karşı şunları söylemiştir:

"Akife, ümmetçi diyenler var. Bizde (ümmet) ve (millet) Tabirleri hakiki manaların bir birile mübadele suretinde değiştirmiştir, ümmet; nation karşılığıdır. Millet de din karşılığı. Öyle olmakla beraber, biz ümmet Tabirini dinî Camiada, millet tabirini de nation karşılığında kullanmışızdır, ve (galatı-ı meşhur) un (lugat-ı Fasih) a tercihi bir lisan geleneği olduğundan bu iki tabiri mutad edindiğimiz karşılıklarda kullanarak diyorum ki, Akif ümmetçiliği milletçiliğe bağlı ve ayrılmaz bir unsur olarak kabul eder... Akifin ve onunla inanç birliği yapmış olanların nazarında, Türkün iman cevheri bir

¹⁵⁶ BCA, 030.01.00.132.860.5.

¹⁵⁷ Serdengeçti, Y. 4, S.9, Şubat 1950, s. 8-9.

¹⁵⁸ Akif'in anma törenleri İstanbul İmam Hatip lisesinde, Milliyetçiler Derneği tarafından Eminönü Öğrenci Salonunda, Bakırköy Gençlik Kolu tarafından Bakırköy Zümrüt salonunda, Edebiyat Fakültesi mezunları ve Talebe Cemiyetleri tarafından İstanbul üniversitesinde, Ankara ve İzmir Türk Ocağı'nda, Yüksek İslâm Enstitüsü'nde gerçekleşmiş, bu haberler dergi sayfalarına taşınmıştır.. "Millet Şairi Mehmet Akif", *Sebilürreşad*, C. XIV, S. 331, Ocak 1962, s. 90.

birinden ayrılmaz iki unsurdan mürekkeptir. Birincisi islâmdır, İkincisi Türklüktür. İslam olmak Türkün bekası unsuru, Türklük islâmın muhafaza unsurudur.”¹⁵⁹

Ogan, bazılarının Akif’in, dini yönünü görmelerine rağmen Türkçülüğünü görmezden geldiğinden yakınmıştır. Ona göre Akif, “hakiki din hadimliğini” ancak Türkte görmüş ve milliyetçi olduğuna şüphe yoktur. Ogan kendisinin de aynı kanaatte olduğu, hakiki ve sağlam iman konusunda “Türkler İslam’ın en samimi müminleri, en kudretli koruyucuları” olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰

Sebilürreşad, Akif’in yazılarını sıkça sayfalarında paylaşmış, “Millî Şâir, Büyük İslâm Şairi” başlığıyla sayfasına taşımıştır. Eşref Edip tarafından kaleme alınan uzunca yazıda Akif’in hayat hikâyesi ayrıntılı olarak paylaşılmış, onun Milli Mücadele’deki vatanseverliğine genişçe yer verilmiştir. Eşref Edip, Akif’i, “Hasılı yüksek bir şâir olduğu kadar tam ma’nasıyla bir insan-ı kâmil.” cümlesiyle aktarmıştır.¹⁶¹

Sezai Karakoç’a göre Mehmet Akif “Büyük Türk toplumunun ölüm kalım savaşının şairi” ve “batmakta olan toplumu kurtarmanın çığlığıdır”, bu yönüyle Batıcı ve materyalist şairler hiç bir zaman onun yerini tutamazlar.¹⁶²

Cevad Rifat Atılhan, İstiklâl Savaşı’ı esnasında tanımak şerefine ulaştığı Akif’i, “tüm milliyetçilerin, sağcılarının, vatanseverlerin bulunduğu” “İkinci Grup”ta olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶³

Nurettin Topçu’nun düşünce dünyasında Mehmet Akif Ersoy’un çok özel bir yeri vardır. Akif’in çok zor süreçler yaşadığını belirten Topçu’ya göre “iman ve isyan ruhu” taşıyan Akif, ruhlarda etki bırakan bir kahramandır. Topçu, Akif’in şahsiyetine ve şairliğine büyük hayranlık duymuştur. Ona göre, Akif hiç bir zaman

¹⁵⁹ M. Raif Ogan, “Millet Şairi Mehmet Akif”, *Sebilürreşad*, C.X, S. 238, Şubat 1957, s. 195-196.

¹⁶⁰ Ogan, *a.g.m.*, s. 196.

¹⁶¹ Eşref Edip, ““Millî Şâir, Büyük İslâm Şairi”, *Sebilürreşad*, C. IX, S. 211, Aralık 1955, s. 163-173.

¹⁶² Sait Yeni, “Akif, Yahya Kemal ve Necip Fazıl”, *Diriliş*, C. 3, S. 13, Ekim 1970, s. 26-29.

¹⁶³ Cevad Rifat Atılhan, “Büyük İnsan: Mehmet Akif”, *Sebilürreşad*, C. XIV, S. 332, Şubat 1962, s. 106; M. Kemal Paşa mecliste işlerin daha hızlı ilerlemesi için Müdafai Hukuk Cemiyeti’nden oluşan I. Grup’u kurmuştu. Bu guruba muhalif olarak “hilafet ve saltanat taraftarı” II. Grup oluşmuştu. Erzurum mebusu Hüseyin Avni Ulaş, Misak-ı Milli için herkesin çalıştığı, ancak I. Grup’un bunu tek başına sahiplendiğini ifade ederek muhalefeti göstermiştir. En büyük muhalefet Lozan görüşmeleri üzerine olmuş, 1923 seçimlerinde bu grup listede yer almamıştır. Bkz. Bengül Salman Bolat, Tekin Demiraslan, “Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansımaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s. 29-39.

kendisini milliyetçi olarak tanımlamamıştı. Ancak hiç bir milliyetçi Akif kadar Türk milletine hizmet etmemiştir. Millete ruh ve imanla bağlanarak, şiiriyle ve iradesiyle hizmet eden Akif, Gökâlp ve Hamdullah Suphi gibileri kadar değer görmemiştir.¹⁶⁴

Topçu'ya göre Akif, “iman ve isyan heykeli”, yirminci yüzyılda “Hz. Ömer’in mürşidi”, “Yunus Emre, Mevlana ve Fuzuli gibi sonsuzluğun yolcusu”dur.¹⁶⁵ Allah’ın rızasından başka bir gayesi olmayan, ömrünün sonuna kadar, aynı kanaat, iman ve iradeyi gösteren bir ruh ve karakter kahramanı idi. Hiçbir zaman güçten yana tavır almayan Akif’e “softa” diyen Türkçüler, Anadolu’nun hislerine ve imanlarına düşman kimselerdir. Akif’in sanattaki milli kuvveti Victor Hugo’nun “Sefiller” içindeki heyecanı gibi bir ruh yaratmıştır. Yine eserlerinden bir çoğu “milli ruhun akisleri”ni yansıtmıştır. Milli, millet gibi kavramları kullananların millete hizmetkâr; milliyetçi ve Türkçü geçinenlerin ise millete pahalıya mal olduğunu iddia eden Topçu'ya göre, II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki dönemindeki milliyetçiler, milleti sevmeyen kişilerdi. Bu yüzden Akif’e düşman idiler.¹⁶⁶ Oysa Akif, milletin hayatı ve istikbali için hayatının sonuna kadar “idealist bir milliyetçi” olarak yaşamıştı. Topçu'ya göre, Akif’in babasının Arnavut olmasından dolayı onun Türklüğünden şüphe edenler, Akif’in ruh ve ahlak idealinin biyolojik realiteyi ortadan kaldırdığını anlamamıştır. O hiçbir zaman kendisini bu millete yabancı hissetmedi ve bu milletin velilerinden biriydi. Akif, “büyük vatanperver”di ve “ilhamını yerden değil gökten” almıştı. Ancak “göge bigâne olan gönüller” Akif’in şairliğini de inkar ettiğini düşünen Topçu, Akif’in milliyetçi olduğu kadar “mukaddesatçı” da olduğunu öne sürmektedir. Ona göre milleti oluşturan unsurlardan biri olan “mukaddesat” Akif’in Safahat’ında işlenmişti.¹⁶⁷

Topçu açısından Akif, “samimi ve şuurlu bir muhafazakâr”dı. Tarih ve vatan şuurundan ayrılmayan bir milliyetçilik, doğal olarak muhafazakârlıktı. Muhafazakârlık, bir milletin mukaddesatına, tarih içinde kazandığı bütün ruh varlığına sahip anlamındaydı. Bu kavramın Türk düşüncesindeki anlamı 31 Mart hadisesinden sonra eski rejime dönmek isteyenlere verilen “irtica” kelimesiyle karıştırılmaktaydı. Muhafazakârlığın daha fazla anlamı da, “sakalsız fazilet, tesbihsiz

¹⁶⁴ Nurettin Topçu, “Mehmet Akif”, **Hareket**, S. 9, Şubat 1943, s. 271-272.

¹⁶⁵ Nurettin Topçu, **Mehmet Akif**, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015, s. 18.

¹⁶⁶ Topçu, **a.g.m.**, s.273.

¹⁶⁷ Topçu, **a.g.m.**, s. 8-9.

dindarlık bilmeyen, ilimden uzak, dar görüşlü ve modern hayatın dışında yaşayan insan” demektir. Halbuki muhafazakârlık gericilik ve sadece dine ait bir kavram değildi. Muhafazakârlık bir millette, dinde olduğu kadar, ekonomide, siyasette ve ahlakta yeri olan bir hayat anlayışı ve hareket tarzıdır. Milleti tüm maddi ve ruhi temelleriyle ele alan ve sosyal, siyasal, ekonomik ve toplumsal hareketlerin dayandığı temellerin muhafazası anlamında, bir milliyetçinin de aynı zamanda muhafazakâr olması gerekirdi. Bu yönüyle milliyetçilik, millete mal olmuş, vatan, tarih, dil ve dinin bir yeniliğe feda ve terk edilmesinden yana değildir. Millet bu unsurların varlığına muhtaç olduğuna göre, milliyetçilik de muhafazakârlıkla iç içedir.¹⁶⁸ Bu meyanda Akif’in muhafazakârlığı, eski şekillerin tekrarı ve tekâmül düşmanlığı değildi, “din, tarih, vatan, ahlak, örfle ve mefahirin” tümünü kapsamıştı. Bu durum Akif’in düşüncesinin ilk unsuruydu. İkinci unsur ise, milliyetçiliğinin şiddet ve hareket kazanmasıyla oluşan “isyan ahlakı”dır. Akif şiirlerinde “tarih şuuru”na dikkati çekmiştir. Bu yönüyle Akif, “Anadoluculuk davasının büyük müşidi” olmuştur. Topçu’ya göre, Akif’in vatan duygusu Namık Kemal’den sonra ilk defa “sanat heyecanı”na dönüşmüştür. Safahat’a hâkim olan vatan duygusu, Asım’da realizme bürünmüştür. “Asım’ın Nesli” adlı eser, Akif’in milliyetçiliğinin dile gelen hali idi. Topçu, “Ruhu serapa İslam olan Anadoluculuk davasının temelleri”ni bu eserde görmüştür. Ona göre, Akif, Anadolu çocuğunu cephede tanımış, Anadolu insanı kadar toprağını ve kaderini bu eserde canlandırmıştır.¹⁶⁹

Topçu’ya göre Akif, Milli Mücadele yıllarında şehir şehir dolaşıp milleti uyarmış, Millet Meclisi’nde aşk ve faziletin yanında yer alarak vatanperverliği seçmiş, “isimsiz vatan kahramanı ve fazilet dâhisi” Hüseyin Avni’yi tanımıştı¹⁷⁰ Topçu’ya göre Akif, milliyetçilik düşüncesine de yeni bir ruh getirmişti. O zamana kadar milliyetçi denince dine karşı olan; dinci denince de milliyetçiliğe mesafeli

¹⁶⁸ Topçu, **Mehmet Akif**, s. 47-48.

¹⁶⁹ Topçu, **Mehmet Akif**, s. 43-45, 49.

¹⁷⁰ Topçu, Akif’i anlatırken Hüseyin Avni’yi araya koymasının gelişi güzel bir aktarım değildir. Ona göre Hüseyin Avni (Ulaş), “Anadolu davasının mübeşşiri”dir. Akif’in onunla tanışmasını Anadoluculuk düşüncesini sahiplendiğine yordudu söylenebilir. Dergisinde aynı zamanda kayınpederi de olan Hüseyin Avni Ulaş’a yer vermiştir. Bununla ilgili bkz. **Hareket**, S. 13, Mart 1948; **Hareket**, S. 24, Şubat 1948, s. 3; Topçu, Abdülaziz Bekkine ile tanışıp ona bağlanmasıyla tasavvufi bir düşünceye sahip olmuş, görüşlerini bu bağlamda ortaya koymuştur. Abdülaziz Bekkine’ye bağlanması ile ilgili bkz. Yusuf Turan Günaydın, “Bağlanma: Abdülaziz Bekkine-Nurettin Topçu İlişkisi”, **Hece**, S. 109, 2006, s. 93. 92-97. Topçu’nun Hüseyin Avni ve Akif’e olan ilgisinin de bu anlayışa bağlı olduğu düşünülebilir.

algısı vardı. Milliyetçi, “ırkçı” olarak biliniyor, dinciye “hurafeci ve vatansızdı”. Akif, bu yanlış algıyı düzeltmiş, ruhları aydınlatmış, “Türkün Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin İslam’dan ayrılmayacağını” öğretmiştir. Bu bağlamda Akif, 20. yüzyılın en tehlikeli “ehl-i salib” masonlarının yıkmaya çalıştığı milliyetçiliğin “bekçisi, sahibi, havarisi”dir. “Asım” daki “din ve millet sentezli” milliyetçiliğin ulaştığı “kemal”, milliyetçilik davasına gerçek şuuru getirmiştir. Bu şuur, Gökalp gibi Anadolu gerçeğinden uzak milliyetçi anlayışı, II. Meşrutiyet İslamcılarının Müslüman ile Türk’ü birbirinden ayıran düşüncelerini, Osmanlıcı ve Turancı soyut vatan anlayışını¹⁷¹ bertaraf etmiş “Allah’ın eli” halinde çıkmıştır. Müslüman-Türk gençliğinin ideal görüntüsünü veren Asım, Topçu açısından “sanki Akif’in gençliğidir.”¹⁷²

Topçu, yukarıdaki bilgilerden de görüldüğü üzere, Akif’in milliyetçiliğini aslında Anadolucu milliyetçilik anlayışı ve doktora tezi olan “İsyah Ahlakı” üzerinden açıklamıştır. Böylece Akif’i sahiplenmiş, onun üzerinden meşruiyet kazanmak istemiş olabilir. II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarının görüşlerine sıcak bakmayan Topçu için Akif’in yeri, ömrünün sonuna kadar çok farklı olduğu görülmektedir.

Mehmet Akif’i her zaman fikirleriyle takip eden ve sahiplenlen diğery bir düşünür de Kemal Fedai Coşkunery’dur. Coşkunery’in dergisi *Fedai*, Ocak 1964 sayısını Akif’e ayırmış, onu “Milli Mücadelemizin Manevi Babası” olarak tanıtmıştır. Buna göre Akif, “İslâmiyetin eşsiz müdafii, ahlâk nümunesi, karakter âbidesi”ydi, ölümünden sonra da sevgisi azalmamış “bir nehir olup taşmıştı.” *Fedai* dergisine göre her Müslümanın kalbinde Akif, “ahlakın ve faziletin sembolü” olmuştur. “Kalemimiz onu anlatmaktan âcizdir” diyen *Fedai*, Akif’i tanıttak şeyin kendi mısraları olduğunu ifade etmiştir. Yazıya göre Akif, vatan sevgisini: “Canımı cananımı bütün varımı alsın da Hüda; Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda!”, milliyet aşkını ise : “Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl; Kahraman ırkıma bir gül ne bu şiddet bu celâl!” mısralarıyla ifade etmiştir.¹⁷³

¹⁷¹ Nurettin Topçu, “Milliyetçiliğimizin Esasları”, **Hareket**, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 23.

¹⁷² Topçu, **Mehmet Akif**, s. 46.

¹⁷³ **Fedai**, Y. 1, S. 6, Ocak 1964, s. 10-11.

Millî Mücadele'den sonra Akif'in Mısır'a gitmesi, Türk olmadığı şeklindeki menfi tutum, *Fedai* dergisi tarafından ele alınmıştır. Akif'e saldıranlar isim belirtilmeden aşağıdaki cümlelerle eleştirilmiştir:

“O, Türkiye’de iken, bir Çanakkale Günü tertip edilir. Bir takım asker kaçaklarının şöyle yaptık, böyle yaptık diye öğünmesinden sonra sıra şiir okumaya gelir. Kürsüye soysuz bir piç çıkar ‘Arkadaşlar, şimdiye kadar Çanakkale şehitleri için hiç bir Türk şairi esaslı bir şey yazmamıştır. Çanakkale için en güzel şiiri maalesef bizden olmayan Türk olmayan biri yazmıştır.’ diyerek Akif’in şiirini okur. Bir kaç gün sonra da, şimdi bir gazetenin başında bulunan, gençliğinin büyük kısmını Şengül hamamında geçiren bir edepsiz: ‘Hadi git artık, kumda oyna, bu memlekette işin yok senin!’ gibi lâflar eder. Bu hareketler Akif’i çok üzmüştür. ‘Canı cânanı bütün varımı alsın da Hûda Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cûda.’ diyen şair vatanını muvakkat da olsa terke mecbur olmuştur. Akif haliyle, diniyle, diliyle, yaşayışıyla eğer Türk değilse, bu memlekette bir ikinci Türk daha gösterilemez. Akif’e Türk değil diyenlerin, nazarımızda komünistlerden farkı yoktur. Büyük insan! Örnek mücahit! Seni ifade edebilmek kudretinden âcizim. Seni yine, senin mısralarınla ifadelendirmeğe kalktım. Beni affeyle. Bir milletin fertleri olarak, yolundayız, sana inanıyoruz. Umdeleriniz umdelerimizdir. O prensiplerin ışığında yılmadan davaya hizmette kararlıyız. Sen bizim meş’alemiz, rehberimizsin.”¹⁷⁴

Yeniden Milli Mücadele dergisi, Milli Mücadele’nin “gerçek milli kahramanı” Akif’in unutulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Dergideki yazıya göre, Akif’in karşısında duranlar “İttihad ve Terakki’nin artıkları”ydı. Buna göre, Yunus Nadi, Hüseyin Cahit, Emin Yalman gibi kişiler ya “Yahudi” idi ya da “mason localarından yetişip görevlendirilen muharrir ve yazarlardı.” Yazının içeriğine göre adı geçen düşünürler “millet ideolojisini hedef alan ajanlardı ve millet imanını haykıran Akif’e bundan dolayı cephe almışlardı.” Konuyla ilgili şu cümleler zikredilmiştir:

“Kültürümüzü ve imanımızı tahrip edip, milletimizi tamamen yabancı ideoloji ve kültürlere peşkeş çekmeğe çalışanlar.. Garbın maddesini ve materyalist felsefesini propaganda ederek, milletimize aşağılık kompleksi aşılayıp onu ye’s’e düşürmek isteyenler.. Bu hainler, millete, Avrupa medeniyeti diye, Yahudi Hristiyan ahlakını, Yunan düşüncesini ve yabancı akideleri telkin etmeye çalıştılar. Geri kalışımıza sebep olarak dinimizi gösterdiler. Milletimizin, haklı olarak dinini ve

¹⁷⁴ a.g.e., s. 11.

imanını korumak için yapmış olduğu her hareketi, bu mason kontrolündeki basın gericilikle, irtica ile damgaladı. Bugün de aynı şekilde hareket ediyorlar.”¹⁷⁵

Mehmet Akif’i anma törenleri düzenleyen ve onu fikirleriyle sahiplenen diğer bir oluşum MTTB’dir. 1968 yılında MTTB binasında Milliyetçiler Derneği ve diğer oluşumlar ortak anma töreni düzenlemiştir. Bu anma törenlerinde Akif’in yobazlıkla suçlanmasına cevap verilmiş, Akif’in İslamiyet anlayışı konu edilmiştir.¹⁷⁶

5. Milli Mücadeleye Bakış

1939-1970 yılları arasında muhafazakâr düşünürler, dergiler ve hareketlerin tamamında Milli Mücadele’yi sahiplenen ve bu mücadeleyi “cihat” gibi gören bir anlayış hâkimdir. Ancak bu genel eğilime rağmen, Milli Mücadele’nin kahramanları ve cumhuriyetin ilanından sonra oluşan ortam, muhafazakârların Milli Mücadele’yi farklı yorumlamaya itmiştir. Bu eğilim Milli Mücadele’nin özüne değil, mücadelenin taraflarına yöneliktir. I. Meclis’e kadar sorun teşkil etmeyen bakış açısı, II. Meclis ile birlikte muhafazakâr tanınan bazı isimlerin meclis dışında kalması ve sonrasında gelişen laik karakterli köklü değişimlerle eleştirel bir tutuma dönüşmüştür. Ayrıca Tek Parti dönemindeki Kemalist taraflar muhafazakâr kesimin saltanat yanlısı ve Milli Mücadele’de Anadolu hareketinin karşısındaymış gibi bir algı oluşturmaları ve din duygusunu hesaba katmamaları muhafazakâr kesimin Milli Mücadele’nin kazanılmasında dini duygunun önemini ön plana çıkarmasına sebep olmuştur. Bu ifade ilerleyen sayfalarda da görüleceği gibi birçok düşünürde “ruh” şeklinde tecelli etmiştir. Milli Mücadele’ye bu ruh yön vermiş “milli heyecanları kamçılamıştır.” Bu ruh, milli birliği ve vatan sevgisini meydana getirerek mücadeleyi beslemekteydi. “Hürriyet ve istiklali için şanlı Türk milleti coşmuş ve şahlanmıştır. Bunun önüne değil düşman, dağlar duramazdı.”¹⁷⁷

Muhafazakârlar, Milli Mücadele’nin askeri başarısının yanında manevi başarısı üzerinde yoğunlaşmakta ve bu savaşın hala devam ettiğini iddia

¹⁷⁵ YMM, S. 48, 29 Aralık 1970, s.8.

¹⁷⁶ Milli Gençlik, Özel Sayı, Ocak 1968, s. 16.

¹⁷⁷ Yusuf Demirdağ, “İstiklal Harbi Ruhu Gibi”, Hilal, S.48, 24 Aralık 1964, s. 17

etmekteydiler. Milli Mücadele ile ilgili diğer bir konu, mücadelenin kazanılmasında “din duygusunun” önemine yapılan vurgulardır. Örneğin Nurettin Topçu’nun başında olduğu *Hareket* dergisi, Milli Mücadele’de din duygusunun önemli bir yer tuttuğunu, bunu öğrenmek için sadece Mehmet Akif’in yazılarını ve İstiklal Marşı’nı okumanın yeterli olacağını düşünmüştür.¹⁷⁸ Topçu, “Anadolu İstiklal Harbi” adını verdiği Milli Mücadele’de “harp cephesinde kılıcın muzaffer” olduğunu gerçekte ise muzaffer olan “milletin ruhu” olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Milli Mücadele’den sonra bu milli ruh takip edilmemişti. Esasında “ruhun hakimiyet davasını bayrak yaparak” ilerlenmeliydi. Topçu, cepheye koşan millet ruhunun takdir edileceği yerde, “cepheden dönen ve zaferden faydalanıp ganimet toplayanların” alkışlandıklarını ifade etmiştir. Topçu’ya göre “bağrımıza basmamız gereken ruh kanlı kefenlere bürün”müştü. Savaştan sonraki kesimler “haçlı zihniyetinin varisleri olarak milletin mukaddesatını ve Anadolu’nun mukadderatını” sahipsiz bırakmıştı.¹⁷⁹

Necip Fazıl da Nurettin Topçu’nun üzerinde durduğu “ruh”a değinmiştir. Ona göre “biz, gerçek Türk varlığının, Türk tarihinin, Türk ruhunun son ihtiyat akçasıyız.”¹⁸⁰ Necip Fazıl, Milli Mücadele’nin zaferle sonuçlandığını ancak “ruhen” başarıya ulaşmadığını ileri sürmüştür. Bu hususta Milli Mücadele’nin ruhen neden başarıya ulaşmadığını şöyle izah etmiştir: “Hepimiz, bütün Türk okuryazarları, Cumhuriyet inkılabının ve onu doğuran milli kurtuluş hamlesinin fedaileriyiz; fakat sadece bu fedailiğin verdiği hakla, bu fedailiğin yüzü suyu hürmetine avaz avaz haykırmanın günü gelmiştir ki, her şeyden evvel ahlak telakkisini inşa etmekle mükellef olan inkılap ruhu, bizim inkılabımızda bu anayasasını hâkim kılabilmiş değildir.”¹⁸¹

Necip Fazıl, Milli Mücadele’de gerçek zaferin bu ruhu taşıyan Türk milletine ait olduğu görüşündedir. Milli Mücadele’de kahraman olarak gösterilen İsmet İnönü, “sahte kahraman”dı. Mustafa Kemal Paşa’yı Anadolu’ya Sultan Vahdettin göndermişti.¹⁸² Ayrıca Viyana Bozgunu’ndan beri Türklerin zirveden aşağıya doğru

¹⁷⁸ “Türk Milliyetçiliğinin Asli Kaynakları”, *Hareket*, S. 3, Şubat 1953, s. 2.

¹⁷⁹ Nurettin Topçu, “Mesuliyet Hareketi”, *Hareket*, S.1, Aralık 1952, s. 8.

¹⁸⁰ Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeve, Paydos”, *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 19, 15 Temmuz 1949, s. 1.

¹⁸¹ Büyük Doğu, “Ahlakımız:1”, *Büyük Doğu*, C. I, S. 13, 10 Birincikanun 1943, s. 2.

¹⁸² Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeve, Artık Bu Kadarı Yeter!”, *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 3, 28 Ekim 1949, s. 2.

inişi ilk kez Milli Mücadele'den sonra tersine dönmüştür.¹⁸³ Ancak yükselişe geçen ruh terkedildiğinden zirveden aşağı doğru bir iniş başlamıştı. Necip Fazıl'ın İstiklal Harbi dönemine yönelik bir eleştirisi de tarih anlayışında Milli Mücadele yer alan gerçek kahramanların görmezden gelinmesidir. Ona göre “Lozan Antlaşması'nı kabul ederek milletin manevi varlığından feragat eden” ve milleti “İslamiyet'ten uzaklaştıran” bir topluluk kahraman olamazdı. “...Milli Mücadele harikasının, münferit şahıslara düşen şeref payı dahi, bildiklerimize değil, bilmediklerimize aittir; ve bunlar kasden unutturulmuştur” diyerek gerçek kahramanların Mersinli Cemal Paşa, Nurettin Paşa gibi şahıslar olduğu ileri sürülmüştür.¹⁸⁴

Osman Yüksel Serdengeçti, *Serdengeçti* dergisinde 1947 yılında ilk bölümünü paylaştığı “Bir Nesli Nasıl Mahvettiler” adlı bir yazı dizisi yayınlamıştır. Yazı dizisinde Milli Mücadele yıllarını, bu atmosferde büyüyen bir şehit çocuğunun hikâyesiyle anlatarak Kuvay-ı Milliye ruhuyla canlandırmaya çalışmıştır. DP iktidarının arifesinde bu yazı dizisi 16 sayfalık bir kitapçık halinde yayınlanmış fakat Milli Mücadele'yi yanlış yorumladığı gerekçesiyle CHP yönetiminin önerisi ve dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün imzasıyla “yasak kitap” ilan edilmiştir. Ardından da eser hakkında, Bakanlar Kurulu kararı ve İçişleri Bakanlığı emriyle toplattırma kararı çıkarılmış ve Osman Yüksel savcılığa sevk edilmiştir. Yazarın önsözde aktardığına göre, savcılığın tüm iddialarının çürütülmesiyle kendisi serbest bırakılmış ve eser de tekrar basılmıştır.¹⁸⁵

Serdengeçti, bu eserinde “Mukaddes Cihat” olarak tanımlanan ve başarıya ulaşan Milli Mücadele'nin “şapkalı gâvurlara” karşı yapıldığını ileri sürmüştür. Eserindeki bir hikâyede yazar, Cumhuriyetin ilanından sonra bir şehit çocuğunun şapkalı bir öğretmen gördüğü, bu durumdan korkuya kapılarak annesine “şapkalı gâvurların” tekrar geldiğini ifade ettiği bir kurgu oluşturarak Milli Mücadele'nin yapılan inkılaplarla “ihamet”e uğradığını ima etmiştir. Şapkalı muallimlerin eğitimlerinden geçen bu çocuğun daha sonra Allah'a karşı cephe aldığının

¹⁸³ **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 3, 28 Ekim 1949, s. 1; **Büyük Doğu**, Y. 18, S. 12, 24 Mart 1971, s. 1.

¹⁸⁴ Dedektif X Bir, “Kahramanlarla Manaların Gerçeği”, **Büyük Doğu**, C. I, S. 31, 20 Ekim 1950, s. 3.

¹⁸⁵ Osman Yüksel Serdengeçti, **Bir Nesli Nasıl Mahvettiler, Gülünç Hakikatler, Akdeniz Hilalidir**, Bütün Eserleri II, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2014, s.15-16., Osman Yüksel dergisinde bu risalenin hacmini 11 sayfa olarak belirtmişti. Bkz. **Serdengeçti**, “Bir Nesli Nasıl Mahvettiler”, Y. 4, S. 10, Mayıs 1950, s. 11; Ayrıca 20 Eylül 1946'da Matbuat kanunu değişikliğinde gazete veya mecmua çıkaracak kişilerin “Vatan, Millî Mücadele, Cumhuriyet ve inkılâp aleyhinde” yazı yazamayacağı belirtilmiştir. Bkz. **TBMZC**, D. VIII, C. I, (20 Eylül 1946), s. 434.

anlatılmasıyla da vatansever ve imanlı çocukların “zihinlerinin yozlaştırılması” eleştirilmiştir.¹⁸⁶

“Çanakkale’yi de, Milli mücadeleyi de yapanlar ölmüşlerdir. Bu adamlarla şehit ve Gazi Mehmetcik arasında dağlar kadar fark vardır. Bunlar onun Allahına inanmadılar, onun kitabını arka sokaklara attılar. Şimdi de layıkız, inkılapçıyız, biz yaptık biz yarattık deye bas bas bağıryorlar”¹⁸⁷ diyerek Kemalistlerin övgüyle bahsettiği Milli Mücadele’nin onların eseri olmadığını vurgulayan Serdengeçti resmi tarih anlayışını da reddetmiştir. Milli Mücadele’yi Kuvay-ı Milliye’den, Galiçya, Çanakkale ve Sakarya şehit ve gazilerinden dinlediğini belirten Serdengeçti şunları kaydetmiştir: “Vatanın kurtuluşunu C.H.P nin derlediği, tertiplendiği şeflerinin fotoğraf albümünden başka bir şey olmayan inkılap tarihi adını verdikleri derme çatma kitaplardan öğrenecek değiliz!”¹⁸⁸

“Biz Milli mücadeleyi hangi ruhun başardığını biliyoruz” diyen Serdengeçti, bu ruhun laik ve Kemalistlerde değil kendilerinde bulunduğunu ileri sürmüştür: “Bizde aynı ruhu yaşıyoruz, aynı imanı taşıyoruz!. Mehmetçiğin ruhuna, onun kanıyla sulanan bu topraklara ihanet ettirmeyiz!. Şehit ve Gazi Anadolu münkir insan istemiyor. Şu 25 yıl içinde din ve iman gayretinin kurtardığı bu topraklarda bu imanın mümessilleri olan insanlar asılmış, kesilmiş susturulmuştur geri kalanlarda yaşamıyorlar, sürünüyorlar.”¹⁸⁹

Serdengeçti’ye göre Milli Mücadele’yi kazanan “imanlı ve halkçı Anadolu çocukları olan Mehmet Akif ve Hüseyin Avni” gibi kişilerdi. Ancak “İmansızlar Saltanatı” CHP yönetimi ve Kemalistler tarafından bu kişiler tasfiye edilmiştir. Ardından “inkılap adı altında Müslüman Anadolu’nun tüm mukaddesatları” ayaklar altına alınmıştı.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Salim Zeki, “Bir Nesli Nasıl Mahettiler”, **Serdengeçti**, Y. 1, S. 1, Nisan 1947, s. 6-7; Serdengeçti burada Salim Zeki müstear ismini kullanmıştır. Yazı dizisinin tamamı için bkz. Osman Yüksel Serdengeçti, **Bir Nesli Nasıl Mahettiler, Gülünç Hakikatler, Akdeniz Hilalindir**, Bütün Eserleri II, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2014, s. 1-51.

¹⁸⁷ Serdengeçti Osman Yüksel, “Nereye Gidiyoruz” **Serdengeçti**, Y. 1, S. 4, Mart 1948, s. 4.

¹⁸⁸ **Serdengeçti**, Y. 5, S. 13, Haziran 1951, s. 3.

¹⁸⁹ **Serdengeçti**, Y. 15, S. 33, Şubat 1962, s. 5.

¹⁹⁰ “İmansızlar Saltanatı”, **Serdengeçti**, Y. 3, S. 7, Temmuz 1949, s. 9.

Mustafa Kemal'in daveti üzerine Mehmet Akif Bey ile Anadolu'ya geçerek Kastamonu'da Milli Mücadele'nin canlanmasında rol sahibi olan¹⁹¹, *Sebilürreşad* dergisinin sahibi Eşref Edip de Milli Mücadele'de üstün hizmetleri olan bazı kesimlerin kıymetinin bilinmediğinden yakınmıştır. Bu serzeniş dergi ekibiyle sınırlı değildir, Eşref Edip “din ehli”nin ve “din uleması”nın da millete, devlete ve memlekete çok “yüksek hizmet” etmelerine rağmen kıymetlerinin bilinmediğinden şikayetçidir:

“İstiklâl savaşında, millî vahdeti temin hususunda ne kadar büyük hizmetleri oldu!. En tehlikeli, en ümitsiz zamanlarda, herkesin ne tarafa gideceğini şaşırılmış olduğu günlerde, bütün Anadolu uleması, başta müftüler olduğu halde, milleti bir noktaya topladılar, tefrikanın önünü aldılar, manevî sarsılmaz, yıkılmaz bir kale haline getirdiler. Tarih, millî mücadelenin menkıbelerini yazdığı zaman en şanlı, şerefli, en faziletli, şehametii sahifelerini bu muhterem, bu fedakâr, bu yüksek feragat sahibi müftülerin, müderrislerin neşrettikleri ‘Fetâ-vâyi Şerife’ beyannamesine tahsis edecektir.”¹⁹²

Eşref Edip'in *Sebilürreşad* dergisinin kıymetinin bilinmemesinden yakınmasının gerekçelerini görmek zor değildir. Dergi, “Millî Mücadele tarihinin bu en kıymetli, en şerefli ve şehametli vesikasını derç ile, mecmuamızın sütunlarını tezyin etmiş oluyoruz” diyerek İstiklal Harbi'ndeki sarıklıları gündemine taşımış ve kapak resimlerinde kullanmıştı. Cevat Rıfat Atilhan tarafından kaleme alınan “Milli Mücadelenin Dört Sarıklı Kahramanı” başlıklı yazıda da bu kişilerin Milli Mücadele'ye katkıları sıralanmıştır. Bu yazıda “dört sarıklı kahraman” Bartın müftüsü Rıfat Efendi, Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi, Çaycuma'dan Müderris Hüseyin Efendi ve Erzurum mebusu Nusret Hoca'dır. Ayrıca yazıya beşinci “sarıklı kahraman” Ispartalı Hafız İbrahim Bey de ilave edilmiştir. Bu yazıda öne geçen konu Milli Mücadele'nin en zor zamanlarında din adamlarının göstermiş olduğu “vatanseverlik” örnekliğidir.¹⁹³ Dergi Mustafa Kemal'in din alimleriyle çektiği fotoğrafı kapağına taşımış, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunda Hacı Bayramı Veli Camii'nde kılınan Cuma Namazı, kesilen kurbanlar, okunan hatimler ve yapılan

¹⁹¹ Hayrettin Karan, ““Milli Mücadelede Sebilürreşad, Mehmet Akif ve Eşref Edip 9”, *Sebilürreşad*, C. X, S. 242, Nisan 1957, s. 266.

¹⁹² “İstiklâl Savaşı'nın Manevî Cephesi Erleri” *Sebilürreşad* C. 1, S. 3, s. 46.

¹⁹³ Cevat Rıfat Atilhan, “Milli Mücadelenin Dört Sarıklı Kahramanı”, *Sebilürreşad*, C.2, S. 37, Mart 1949, s. 187-188.

duaları hatırlatmıştır.¹⁹⁴ Dergi muhtelif sayılarında Milli Mücadele’de önemli hizmetleri bulunan kahramanları “Milli Mücadele’de ulema canla başla böyle çalıştı” spotlarıyla sarıklı ve silahlı resimleriyle birlikte kapağına taşımış ve bunların Milli Mücadele’ye katkılarını sıralamıştır. Malatya Hadisesi olayından sonra irtica suçlamalarının yoğunlaştığı DP döneminde *Sebilürreşad*, Milli Mücadele’de hâkim olan ruhun İslam ve iman olduğunu ispatlamaya dönük yayınlar yapmış, bu minvalde sık sık Mustafa Kemal’in Milli Mücadele yıllarında kullandığı İslami konuşmalardan örnekler aktarmıştır.¹⁹⁵

Öte yandan *Sebilürreşad*, İstiklal Harbi esnasında “vatan ve İslam müdafaası” için yaptığı yayınları ve halkı cihada çağıran beyannameleri de aktarmıştır.¹⁹⁶ *Sebilürreşad* yazarlarından Hayrettin Karan, Milli Mücadele’nin manevi cephesini oluşturduğunu düşündüğü Mehmet Akif ve Eşref Edip’i “Milli Mücadelede Sebilürreşad” adlı yazı dizisinde teferruatlı bir şekilde irdlemiştir. Karan’a göre Mehmet Akif, Milli Mücadele’ye dair hatıralarını kaleme almak için fırsat bulamamıştı. Hiç olmaz sa Eşref Edip ile bir mülakat yaparak onun Milli Mücadele hatıralarını kayıt altına almak lazımdı. Böylece Milli Mücadele’nin tarihi aydınlatılacak ve “müphem” kalan tarihi yönler açığa çıkacaktı.¹⁹⁷

Fedai dergisi de, Milli Mücadele’de din adamlarının düşmana karşı “bir elde Kur’an bir elde silah” ile halkı mücadeleye çağırdığı ve “cihat” ruhuyla mücadele ettiğini belirtmiştir. Dergi, 1964’de Halide Edip Adivar’ın ismini zikretmeden onun romanı olan “Vurun Kahpeye” adlı romanını ve eserin filme aktarılmasını “Vurun Kahpeye mi, Vurun İslamiyete mi?” adlı bir haber hazırlayarak eleştirmiştir. Haberin içeriğine göre Adivar bu romanını “dönemin din düşmanlarına yaranarak” yazmıştı. Eserin içeriği “tamamen hayal” idi ve kitabın filme alınmış şekliyse “Müslümanlığa karşı bir haçlı saldırısı”dır. Din adamlarının Milli Mücadele karşıtı ve “kötü” karakterle ele alınması “gericilik adı altında mukaddesatçı ve din adamlarına küfür

¹⁹⁴ *Sebilürreşad*, C.II, S. 42, Mayıs 1949, s. 258.

¹⁹⁵ *Sebilürreşad*, C. VI, S. 138-139, Kasım 1952; Muhafazakâr bir dergi olan *Din Yolu* da Kuvay-ı Milliye ruhunu yaratan gücün “İslam” olduğunu savunmuş, buna örnek olarak I. Meclis’teki dini havayı paylaşmıştır. Hasan Basri Erk, “Kuvay-ı Milliye Ruhunu Yaratan İslam Dini”, *Din Yolu*, C. 2, S. 27, 15 Nisan 1957, s. 11.

¹⁹⁶ “Milli Mücadelede Sebilürreşad”, *Sebilürreşad*, C. VII, S. 158-159 Ağustos 1953.

¹⁹⁷ Hayrettin Karan, “Milli Mücadelede Sebilürreşad, Mehmet Akif ve Eşref Edip 1”, *Sebilürreşad*, C. X, S. 234, Aralık 1956, s. 142.

ve hakaret” içermekte ayrıca “millele iftira atılmakta”ydı. Halbuki muhafazakâr kesim Milli Mücadele’ye destek olmuş, bu uğurda fedakarlıklarda bulunmuştu.¹⁹⁸

Sezai Karakoç, İstiklal Harbi’ni Birinci Cihan Harbi’nin bir devamı ve ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür. Karakoç açısından, bu savaşta şehit olan “bir milyon aydın, subay ve Mehmetçik”in yaşayanlar üzerinde “hakları” ve “ağırlığı” vardı. Çanakkale’de sadece Türkiye için değil aynı zamanda Yemen, Kafkasya ve Filistin için de şehit olunmuştu. Filistin’de ölenler de Türkiye ve Filistin için ölmüştü. Bütün şehitler o toprakları tutan bir “anlam” için ölüme koşmuştu. Ancak şehitlerin taşıdığı anlama “yabancı” bir nesil türemiş, “komünist marşının havasında yaşama sevincine bağlanan” yazarlar, sanatçılar ve gençler yetişmişti. Artık Birinci Cihan Harbi gibi cephede savaşın yaşanmadığını ifade eden Karakoç, savaşın “iç cephe”lerde yoğunlaştığını ileri sürmüştür. Milli Mücadele’ki “”mana” ve şehitlerin hakkını ödemek için silah gücünden daha çok, düşünce ve sanatta donanım kazanmak gerekliydi.¹⁹⁹

Aykut Edibali, *Yeniden Milli Mücadele* adlı yayınında Milli Mücadele’de kazanılan başarının “tehlike altında” olduğunu ileri sürmüştür. İstiklal Harbi’nde şehit kanları üzerine kurulu devletin uluslararası güçlerin tehlikesi altında olduğunu ifade eden Edibali, Milli Mücadele’nin, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bağımsızlığının devamı için “buhranlardan” kurtulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu anlamda yeniden bir Milli Mücadele gerekliydi. Bu mücadele “vatansever ve gerçek müminler”indi, ayrıca zorlu bir süreçti. Bu amaçla “millele hazırlanan ihanetler” bilinmeliydi. Millet teşkilatlanmalı “muhteşem mazisine” uygun bir hayat kurmalıydı.²⁰⁰

6. Osmanlı Devleti ve Hanedanlığa Bakış

Tek Parti Dönemi’nden sonra Osmanlı tarihine ilgi duyulmuş, Türk Tarih Tezi’nin dışında Osmanlı tarihini merkeze alan bir tarih anlayışı oluşmuştur. Türkiye’de muhafazakârlık ve düşüncesinin varlığını Tek Parti yönetiminin

¹⁹⁸ Fedai, S.17, Aralık 1964, s. 5.

¹⁹⁹ Sezai Karakoç, “Neslimizn Ödevi”, *Diriliş*, C. 2, S. 4, Temmuz 1966, s. 4.

²⁰⁰ YMM, S.1. 3 Şubat 1970, s. 3.

“radikalizmine borçlu” olduğu ve “Türk devriminden neşet” ettiği ileri sürülmüştür. Muhafazakârlık “toplumsal birliktelik” için “yerleşik kurum ve değerlerin” sahiplenilmesi üzerine kurulmuştur. Bu yönüyle geçmişle bağın koparılmasına sıcak bakılmamış, “siyasal ve toplumsal yapının bütünselliği ve sürekliliği adına kurumsal yapıların, toplumsallıkların ve alışkanlıkların kuşaktan kuşağa aktarılması” gerektiği savunulmuştur. Türkiye’deki muhafazakâr düşünce bu bağlamda Curnhuriyetle başlayan bir tarih yerine sürekliliğe daha yakındır. Ulus kimliğiyle inşa edilen tarihin yeniden yazılmasına dönük çalışmalar, Osmanlı Devleti’ne karşıtlık üzerine bina edilmiştir. Türk Tarih Tezi, Osmanlı mazisi ve İslam medeniyeti ile ilişkili bağlar yerine, Orta Asya ve Anadolu antik dönem uygarlıklarına dayanmıştır. Tarih alanında yapılan çalışmalar "milli kültür" politikasına dayansa da Batıcı bir düşünceyle “Osmanlı-İslam uygarlığının izleri”ni silmeye yönelikti.²⁰¹

Modernleşme/muasırlaşmakla da ilişkili değişim sürecinde Atatürk, Osmanlı Devleti’ne, hanedanına ve ıslahatlara eleştirel yaklaşmıştır. Onun inkılapçı yönü ““Behemehal ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. İleri gitmeye mecburuz” sözleriyle açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda muhafazakârlarca önemli yeri olan Osmanlı Devleti’nin padişahları Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman eleştirilmekte Osmanlı devletinin “fütuhat” politikası ve halifelik müessesesinin meşruiyeti sorgulanmaktadır.²⁰² Türk muhafazakârlığının değişim ve modernleşme yerine Kemalist modernleşme açısından “devrim karşıtı tutum” içinde olduğu söylenebilir.²⁰³

Çalışmaya konu olan Muhafazakâr düşünürler, Türklerin tarihini 1071 Malazgirt Zaferi’nden başlatarak Müslüman Anadolu tarihine yönelmiştir. Bu doğrultuda başta Sultan Alparslan olmak üzere Osmanlı hanedanına övgüyle yaklaşmıştır. Sultan Alparslan, Türklere Anadolu’nun kapısını açtığı için, Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethedip peygamberin methine mazhar olduğu için, Yavuz Sultan Selim ise halifeliği Türklere geçirttiğinden “büyük kahramanlar”dı. Fatih

²⁰¹ Hamit Emrah Beriş, "Tarih Bilinci Olarak Muhafazakârlık ve Türk Muhafazakârlığında Tarih Algısı", **Muhafazakar Düşünce**, Y. 2, S. 8, 2006, s.79-88.

²⁰² Atatürk’ün Osmanlı tarihine tönellik eleştirileri hakkında çalışma için bkz. Mustafa Budak, “Modernleşme Açısından Atatürk’ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi”, **İlmi Araştırmalar 4**, İstanbul, 1997, s. 55-66.

²⁰³ Mehmet Akıncı, **Türk Muhafazakârlığı: Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül’e**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s. 151.

Sultan Mehmet ile Türk-İslam birlikteliği, Yavuz Sultan Selim ile de “İslam iktidarı” “Oğuz çocukları”na devredilmişti.²⁰⁴

Osmanlı Devleti muhafazakâr düşünürler nezdinde “muhteşem mazisiyle, toplumsal bir mucizeye tekabül eden bir iman ve fetih medeniyeti”²⁰⁵ ve “Yüce Devlet” telakki edilmiştir. Bu bağlamda Sezai Karakoç, bir devletin Osmanlı Devleti gibi “Devlet-i Aliye” olması gerektiğini ifade etmiştir. İslam dünyası ve Rusya’daki “esir Türkler”in çektiği acıların sebebini Osmanlı Devleti gibi “yüce” bir devletin olmamasına bağlayan Karakoç, Osmanlı Devleti’ne kutsal bir anlam yüklemiştir.²⁰⁶ Ona göre bundan dolayıdır ki Osmanlı Devleti dışındaki irili ufaklı Türk devletlerinden hiçbiri büyük devlet olamamıştır. Osmanlı Devleti’ni Devlet-i Aliye yapan vasıflar, askerlik ve siyaset dehasının olması ve Yunus Emre, Hacı Bektaş, Hacı Bayram, Mevlana gibi şahsiyetleri yetiştirmesiydi. Her şeyden önemlisi farklı dil, mezhep ve adetleri olan Osmanlı halkının “aynı ruh, kalp ve duygular”la kenetlenen “Tek Bir Millet” oluşuydu. Bu anlamda Osmanlı tarihi, musikisi, bilimi, şiiri, mimarisi ve adaleti incelenmeli ve Osmanlı tecrübesinden faydalanılmalıydı.²⁰⁷

Necip Fazıl, Türk tarihini Osmanlı Devleti’nin kuruluşuyla ele almış, Türk milletin “şahsiyetli” gerçek kimliğini Osmanlı Devleti ile bulduğunu ve medeniyete ulaştığını belirtmiştir.²⁰⁸ Bu meyanda *Büyük Doğu* dergisinde “tarih kıymet hükmü” görülmüş, Osmanlı Devleti’nin görmezden gelinmesine tepki olarak “eski devlet ve haşmet”iyle Osmanlı tarihi ele alınmıştır.²⁰⁹

Osmanlı tarihini önemsemeyen anlayışa karşı, “mazisi olmayan bir milletin olamayacağını” belirten Nurettin Topçu, “bir milletin tarihini inkâr etmesiyle bir

²⁰⁴ Nurettin Topçu, “Milliyetçiliğimizin Esasları”, *Hareket*, C. 7, S. 73, Ocak 1972, s. 29.

²⁰⁵ Kenan Çağan, “Cemil Meriç’in Osmanlı ve Cumhuriyet Üzerine Düşünceleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, S. 2, Aralık-2011, s. 4.

²⁰⁶ Sezai Karakoç, “Birliğin Gücü”, *Diriliş*, C. 7, S. 79, 19 Ocak 1990, s. 15.

²⁰⁷ Sezai Karakoç, “Devlet V”, *Diriliş*, S. 13, Ekim 1988, s. 2-3.

²⁰⁸ Necip Fazıl Kısakürek, “1001 Çerçeve: Şahsiyet”, *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 10, 16 Aralık 1949, s. 13; *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 3, 28 Ekim 1949, s. 1; *Büyük Doğu*, Y. 18, S. 12, 24 Mart 1971, s. 1. *Büyük Doğu*, Y. 18, S. 12, 24 Mart 1971, s. 1.

²⁰⁹ Reşat Ekrem Koçu, “Eski Devlet ve Haşmet”, *Büyük Doğu*, Y. 3, C.4, 5 Mart 1948, s. 14; Bu bağlamda Osmanlı tarihiyle ilgili birçok yazıya rastlamak mümkündür. Ayrıca, Osmanlı padişahlarının hayat hikayeleri ve İslam’a olan hizmetlerini derginin sayfalarına taşınmıştır. Örneğin bkz. Nahid Sırrı Öbik, “Osmanlı Padişahları”, *Büyük Doğu*, Y. 6, C.40, 22 Aralık 1950, s. 12; Vecdi Bürün, “Nasıl Öldüler: Osmanlı padişahlarının İlk Padişahı Osman Gazi”, *Büyük Doğu*, S. 7, 17 Nisan 1959, s.15; Vecdi Bürün, “Nasıl Öldüler: Sultan Murat Hüdevandigar”, *Büyük Doğu*, S. 8, 24 Nisan 1959, s.13; Tüm Osmanlı padişahlarının konu edileceği yazı dizisi 27 Mayıs darbesinde kesintiye uğradığı için Fatih Sultan Mehmet ile son bulmuştur. Bkz. Vecdi Bürün, “Nasıl Öldüler: Fatih Sultan Mehmet”, *Büyük Doğu*, S. 13, Nisan 1959, s.15.

kişinin intihara karar vermesi arasında fark” bulmamıştır. Ona göre Alparslan’lar, Yavuz’lar gibi “ecdat”lar sayesinde Türk milletinin benliği sağlam kalmıştı.²¹⁰ Dil, ırk, kültür veya din unsurlarıyla ortaya çıkan milletin “ebedi” olması için “mistik ruhlar”a ihtiyaç vardı. Bu ruhlar “milletin velisi olan büyük ruhlar”dı.²¹¹

29 Mayıs 1949 tarihinde Fatih’i anma programında Fatih ve şehitler için hatim okumayla başlanan törene her kesimden kadın, erkek, genç, katılmıştı. Konuşmalarda Fatih’in kahramanlığı ve büyüklüğü dile getirilirken Türk gençlerinin “Fatih’in azim ve imanını millî gaye olarak örnek alması” gerektiği ifade edilmiştir. Konuşmacılardan biri olan Nurettin Topçu, milletlerin tarihinde ecdada hürmetin önemine yer vermiştir. Törende Türk büyüklerinin türbelerinin bir an evvel açılması hakkında Başbakan Şemseddin Günaltay’a telgraf çekilmiştir.²¹²

Muhafazakâr düşünürler açısından Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti övülecek “iman ve fetih medeniyeti” ve “medeniyet mucizesi”ydi.²¹³ Ancak Tanzimat dönemiyle birlikte bir çözülme başlamıştı. “Kültür taklitçiliği” olarak ifade edilen Tanzimat²¹⁴, Batılaşma fikri ve Batı hayranlığı ile “Türk irfanını” arka plana itmiştir.²¹⁵ Bu bağlamda Tanzimat sonrası dönem “yozlaşma” ve “yabancılaşma”²¹⁶ görüldüğünden dönemin padişahları pek dikkate alınmamıştır. Ancak gerek II. Abdülhamid gerekse de Sultan Vahdettin önemli şahsiyetlerdir.

Necip Fazıl, Sultan Vahdettin’e yönelik “hain suçlamasını” haksız bulmuş, “Kızıl Sultan” olarak tanıtılan II. Abdülhamid’e “Ulu Hakan” nitelemesini yapmıştır. II. Abdülhamid, Necip Fazıl açısından “cemiyet davasının” tarihi şahsiyetlerinden en önemlisidir. Bundan dolayı “çeyrek asırdır yakasına yapışmış bulunduğum dost” yakıştırmasını yapmıştır.²¹⁷ “Ulu Hakan” II. Abdülhamid’in aynı zamanda milliyetçi olduğu vurgulanmıştır. Necip Fazıl açısından II. Abdülhamid milliyetçi bir padişahı ve bu duygusunu ümmetçilik ruhunu örselemeden muhafaza etmeyi başarmış, farklı

²¹⁰ Nurettin Topçu, “Millette İrade”, **Hareket**, Y. 2, S. 15, Mayıs 1948, s. 6.

²¹¹ Nurettin Topçu, “Millet Ruhu ve Milli Mukaddesat”, **Hareket**, Y. 2, S. 16, Haziran 1948, s. 4.

²¹² “Fatih Sultan Mehmed İhtifali”, **Sebilürreşad**, C.II, S. 47, Mayıs 1949, s. 350-352.

²¹³ Cemil Meriç Tanzimat öncesi ve sonrası olmak üzere iki Osmanlı’dan bahsetmiştir. İlki övülürken diğeri yozlaşmadır. Detaylı bilgi için bkz. Çağan, **a.g.m.**, s. 4-5.

²¹⁴ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 87.

²¹⁵ Büyük Doğu, “Bizim Buhranımız”, **Büyük Doğu** C.I, S. 11, 24 İkinciteşrin 1943, s. 2; Büyük Doğu, “Bizde Buhran”, **Büyük Doğu** C. I, S. 17, 22 Şubat 1946, s. 2; Necip Fazıl Kısakürek, “Yine Türk İrfanı”, **Büyük Doğu**, C. I, S. 15, 8 Şubat 1946, s. 1.

²¹⁶ Çağan, **a.g.m.**, s. 5.

²¹⁷ Necip Fazıl Kısakürek, **Ulu Hakan**, Büyük Doğu Yayınları, 20. Baskı, İstanbul, 201 s. 9.

unsurları bir arada tutabilmiştir. Ona göre padişah her şeyin “özünde iman ve İslam” olan bir anlayışa sahiptir ve İslami gayeye tabi olan milliyetçilik anlayışını açığa vurmamıştır.²¹⁸

1943 yılında Necip Fazıl’ın *Büyük Doğu* mecmuası, II. Abdülhamid ile ilgili bir yazı dizisi kaleme almıştı. Sultan Abdülhamid’in “müstebit” olup olmadığı sorgulanan yazı dizisinde, padişaha yöneltilen suçlamalar haksız görülerek vatan ve millet adına onu tahttan indirenlerin milliyetçilikleri sorgulanmıştır. Buna göre II. Abdülhamid meclisi feshetmekle “Hristiyan ve ecnebi ağırlığını” kırmıştı. Ayrıca II. Abdülhamid dış borç almamış ve Avrupa devletlerini denge politikasıyla “iktisadi, içtimai ve askeri deha”sıyla dize getirmişti. Yazıda, kendisine haksızlık yapıldığı düşünülen II. Abdülhamid ile ilgili daha fazla çalışma yapılmasının önemi dile getirilmiştir. Böylece onun Türk tarihindeki önemi ortaya çıkacak ve hakkındaki yanlış intiba düzeltililecekti: “İkinci Sultan Hamidin büyüklüğünü anlamak için onu daha çok yazmak, teşrih etmek, Masonluk, Yahudilik ve (kozmopolit) lik fikirleriyle aleyhine kurulan tarihi yalan ehramını yıkmak lazım gelir.”²¹⁹

Büyük Doğu dergisinde Sami Karayel tarafından ele alınan makalede “kızıl sultan, müstebit sultan, kanlı sultan; ümmi, korkak, hilekâr; saray faciaları, menfa cinayetleri, işkence, sarayda zevk âlemleri, milleti sefaletе sevk ve devleti satılığa çıkarmak” gibi suçlamalar, tarihin çarpıtılması olarak gösterilmiştir. Ona göre II. Abdülhamid “hakanlar içinde ve hatta bu hakanlar devrinde idare-i hükümet eyliyen rical arasında, eşi menendi bulunmıyan yegâne şahsiyettir.”²²⁰

Ayrıca *Büyük Doğu* dergisinde İbrahim Hakkı Konyalı imzalı “Kızıl Sultan Dedikleri” adlı bir yazı dizisi kaleme alınmıştır. Bu yazılarda II. Abdülhamid’in hayat hikayesi aktarılmış, sultanın aleyhindeki olumsuz yargıları düzeltecek bir gaye ortaya konulmaya çalışılmıştır. Konyalı’ya göre, “II. Abdülhamid’in hakkı” Türk ve İslam düşmanları tarafından gaspedilmişti. “Kızıl Sultan” yakıştırması ile birlikte kendisine çok fazla haksızlıklar yapılmış, “mazlum” ve “kurban” bir padişahı. Yahudiler, Masonlar ve sömürgeci güçler onun aleyhinde “kütüphane dolusu bilgiler” meydana getirmiş, ittihatçılar da buna destek olmuştu. Her şeye rağmen

²¹⁸ Necip Fazıl Kısakürek, “Ulu Hakan”, *Büyük Doğu*, Y. 22, Devre: 12, S. 2, 29 Eylül 1965, s. 10.

²¹⁹ M. Sami Karayel, “Sutan Hamid Müstebit midir?”, *Büyük Doğu*, C.2, S. 16, 31 Birincikanun 1943, s. 14-15.

²²⁰ Sami Karayel, “İç Yüzüyle Abdülhamid I”, *Büyük Doğu*, C.II, S. 48, 27 Eylül 1946, s.14.

belgeler bunun tersini göstermekteydi. *Büyük Doğu* başmuharriri (Necip Fazıl) başta olmak üzere, bazı tarihçiler de II. Abdülhamid gibi, “çile çekmiş” kimselerdi. Bu anlamda “büyük Müslüman ve milliyetçi” bir padişahın hakkını teslim etmek ve Tanzimat reformlarının “sahte” yönünü ortaya koymak gerekmekteydi.²²¹

1950’li yılların başında Nihal Atsız’ın yazıları *Büyük Doğu*’da yer almış, II. Abdülhamid’e yöneltilen “kan dökücü, zalim” gibi suçlamaların yanlış olduğunu ele alan yazılar yazılmış ve onun dehasına vurguda bulunulmuştur.²²²

Fedai dergisi “Cennet Mekân Sultan Abdülhamid Han” yazısında padişaha övgüler yaptıktan sonra, II. Abdülhamid’in Enver Paşa’ya nasihatini konu edinmiştir. Yazının sonunda padişahın ölümü üzerine Enver Paşa’nın “hüngür hüngür” ağladığı aktarılmıştır. Yazı, II. Abdülhamid ve Enver Paşa’ya “ruhları şad olsun” şeklinde bitirilmiştir.²²³ Bu yazıdan sonra Falih Rıfkı Atay, *Fedai* dergisini *Volkan* gazetesine benzeterek irticacılıkla suçlamıştır. *Fedai* ise, II. Abdülhamid’in büyük bir padişah olduğunu tekrar dile getirmiştir.²²⁴ *Fedai* dergisi başyazarı Kemal Fedai Coşkun, “Mahut Falih Rıfkının Dergimiz Hakkındaki Hezeyanlarına Cevabımız” adlı yazısında II. Abdülhamit hakkında olumlu yazı yazmanın Atay’ı sinirlendirdiği belirtilmiştir. Coşkun bunun üzerine II. Abdülhamit hakkında “daha açık konuşabiliriz” diyerek şu ifadeleri yazmıştır:

“Osmanlı İmparatorluğunun en parlak devrine her şey hazır ve nazırken her kim padişah olsa bir Kanunî olabilirdi. Fakat imparatorluğumuzun en sarsıntılı, en buhranlı gününde her padişah bir Sultan Hamit olamaz. Onun için o, cennet mekân Sultan Abdülhamit Han’dır. O, farmason biraderlere, Sabatay Sevi’nin Selanik dönmelerine göz açtırmadığı için nazarınızda ‘Kızıl Sultan’ olmuştur. O, kızıl sultan değil, ak sultandır. Bu sözümüz üzerine, şimdi bir müddet daha ötebilirsiniz.”²²⁵

Fedai, 1969’daki sayısının kapağında “Yüce Türk Osman Gazi’nin Çocuklarına Hala Af Yok mu?” manşetini kullanmıştır. Kemal Fedai Coşkun de “Hanedan-ı Âli Osman Çocuklarına Hâlâ Af Yokmu?” adlı bir makale yayınlamıştır.

²²¹ İbrahim Hakkı Konyalı, “Kızıl Sultan Dedikleri”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 1, 16 Mayıs 1952, s. 4.

²²² Nihal Atsız, “II. Abdülhamid”, *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 12, 30 Aralık 1949, s. 12.

²²³ *Fedai*, S. 3, Ekim 1963, s.17.

²²⁴ a.y.

²²⁵ *Fedai*, S. 5, Aralık 1963, s.6.

Coşkuner makalesinde “cihangârene” devlet kuran Osmanlıların tarihteki kahramanlıklarına yer vermiştir. Bu bağlamda, İslamiyet’i üç kıtaya taşıyan hanedanlık, Anadolu’yu vatan yapmış kahramanların çocuklarıydı. Bundan dolayı Osmanlı Türklerin “milli mefahiri” idi. Durum böyle iken ve tarih bunu kayıt altına almış iken, Osmanlıların gurbet elde “vatansız” ve “sefalet” içinde olmaları Türkiye için bir “ızdırıp”tı.²²⁶ Osmanlı hanedanının “en kötüsü denilen” Sultan Vahdettin’in bile tarihe altın harflerle yazılacak “ibretli hayat hikâyesi” vardı.²²⁷

Muhafazakâr, mukaddesatçı ve milliyetçi düşünürlerin Osmanlı Devleti ve hanaedanlığına yönelik fikirlerinde saltanatçı veya hilafetçi bir anlayış görülmemektedir. Onların bu düşünceleri geleneğe bağlılık ve hanedanlığa haksızlık yapıldığı üzerinedir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti’nden övgüyle bahsetmeleri, zirvedeki bir medeniyetin, mazinin iftiharıydı. Örneğin Karakoç, “ideal devlet” olarak ortaya koyduğu “yüce” Osmanlı Devleti’ni bir model olarak sunmuştur. Bu model mevcut Doğu ve Batı devlet anlayışlarından uzak “ideal devlet”di ve tarihi sebeplerle kaybedilen “şuur”un tekrar kazanılmasıydı.²²⁸ Topçu, “milli devlet” anlayışını ortaya koymuş, milli devletlerin modern toplumlarda ortaya çıkmasını doğal karşılamış ve bir zorunluluk olarak görmüştür.²²⁹ Topçu, Osmanlı Devleti ve Türkiye ile ilgili Hegel’in “devlet, ilahi iradenin yeryüzünde gözükmektedir” sözüne atıfla devletin mistik yönünü vurgulamıştır. Ancak buradaki devlet, saltanata dayalı değil “millet iradesinin gözüktüğü yer”dir.²³⁰ “Bütün büyük milliyetçiler büyük devletçilerdir” anlayışını benimseyen Topçu’ya göre, “mistik ruh, devlet adı altında varlık kazandıktan sonra milletin, yetiştiricisi, yaşatıcısı ve her türlü feyiz kaynağı olur. Öyle ki, nerede devlet varsa orada hayat ve ruh sahibi millet vardır...milletten doğan devlet, sonra da millet için mektep oluyor. Bin yıllık tarihimizin otoriteli devlet nizamı bir devlet harikasıdır. Rejim şekli ne olursa olsun o bir kalıptır.

²²⁶ Kemal Fedai Coşkuner, “Hanedan-ı Âli Osman Çocuklarına Hâlâ Af Yokmu?”, **Fedai**, S.52, Aralık 1969, s. 3.

²²⁷ **Fedai**, S.52, Aralık 1969, s. 15.

²²⁸ Sezai Karakoç, “Diriliş Neslinin Amentüsü”, **Diriliş**, S. 17, Ocak 1976, s. 162; Sezai Karakoç, **Diriliş Neslinin Amentüsü**, Diriliş Yayınları, 71. Baskı, İstanbul, 2018, s. 51.

²²⁹ Nurettin Topçu, “Milli Devlet”, **Hareket**, S. 60, Aralık 1970, s. 7; Nurettin Topçu, **İradenin Davası Devlet ve Demokrasi**, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2015, s. 123-124.

²³⁰ Kara, **Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası**, s. 49; Nurettin Topçu, “Devlette İrade”, **Hareket**, S. 21, Kasım 1948, s. 2. Topçu, **Büyük Fetih**, s. 60.

Zamanımız her sahada, ahlakta ve sanatta, siyasette ve iktisatta, hatta terbiyede bile, gerçek bir otoritenin ortaya çıkmasına en fazla muhtaç olduğumuz bir devirdir.” Topçu, bu meyanda Türk devleti ve toplumu için en doğru yol gösterici unsurun kendi “tarihi ve mazisi” olduğunu vurgulamıştır.²³¹

Necip Fazıl da devletin idare şeklinin, asli unsur olmamakla beraber halk yönetimine en yakın, saltanata ise en uzak idare şekli olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda “ezel kadar eski ve ebed kadar yeni” ve cumhuriyetin ileri derecesi olan “Başyücelik” devletini en ideal devlet sistemi olarak belirlemiştir.²³² Ona göre, devlet şeklinden çok, devletin “ruhu” önemliydi. Tarih boyunca saltanat, cumhuriyet ve sosyal sistemlerle oluşturulmuş idareler, ideal rejimi bulmuş değillerdir.²³³

7. Çanakkale Etkinlikleri

Çanakkale Savaşı dini ve milli duygulara hitap eden tarihin en önemli olaylarından biridir. Muhafazakâr düşüncede Çanakkale ile ilgili göze çarpan özellik, Çanakkale’nin ruhudur. “Milli ve İslamî ruhun” ön plana çıkarıldığı Çanakkale, bir anma programının dışında bir “ruh” kazandırması açısından önemli gelişmedir. Nurettin Topçu, Çanakkale için “Türk çocukları için cihat okulu” ifadesine yer vermiştir. Ona göre, Türk tarihinin anılmaya değer “en önemli hatıra”lardan biri Çanakkale’dir ve Çanakkale “Türkün Allah’a en yakın olduğu ve şehadetle ölmesini bildiği yerdir.”²³⁴

Çanakkale Savaşı sonrası gayri-müslimler için anıt mezarlar yapılmış, ancak Müslümanların mezarlığı bakımsız kalmıştı. 1933 yılında MTTB başkanlığı yapan Ahmet Tevfik İleri döneminde, Çanakkale şehitleri için abide yapma fikri ortaya atılmıştır. 1933 yılında MTTB’li öğrenciler Çanakkale Şehitliği’ni ziyaret etmiş, şehitliğin “içler acısı” halini görmüşlerdi. Bunun üzerine “Türk Gençliği” imzalı “Türk tarihinin en şanlı savaşlarından birini yaratmış olan ölülerimize abide

²³¹ Hareket, “Milliyetçiliğimiz”, **Hareket**, C. 7, S. 73, Ocak 1972”, s. 8.

²³² **a.y.**

²³³ Büyük Doğu, “İdeolocya Örgüsü, İslam İnkılabı-Devlet”, **Büyük Doğu**, Y. 5, S. 11, 23 Aralık 1949, s. 2.

²³⁴ Nurettin Topçu, **Büyük Fetih**, Dergâh Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2016, s. 109.

istiyoruz” notu levhalara yazılarak şehitliğe bırakılmıştır.²³⁵ Çanakkale gezisi sonrası abide yapma gerekliliği şöyle ifade edilmiştir: “Her Türk çocuğu Çanakkale’yi göğsü kabarak anar, fakat hiçbir Türk çocuğu Çanakkale’den başı dik ve yüzü kızarmadan dönemez...Abide büyük kelime, bir dikili taş bile yok.” MTTB’li gençler, İngiliz ve Fransızların bakımlı mezarlarına karşılık, “topraklarını savunan Mehmetciğin mezarlarının altın diş arayıcıları tarafından delik deşik edilmiş” olmasına çok içerlenmiştir.²³⁶ MTTB, İstanbul’da Çanakkale abidesi yapmak için yardım kampanyası başlatmıştır. Ancak 18 Aralık 1934 tarihli Dahiliye Vekaleti’nin yazısında, bu yardım kampanyasının İstanbul dışına da yansıtacağı, dolayısıyla “sui istimalâtın men’i” gerekçesiyle reddedilmiştir. Bakanlık, memleket işi olan bu etkinliğin öğrenci talebe birliklerince yapılmasının teşekkül amaçlarının dışında olduğunu gerekçe göstermiştir.²³⁷

Bazı girişimler sonucu Çanakkale Şehitleri Anıtı yapma gündemi oluşsa da ancak 17 Nisan 1954’te temel atma töreni yapılmıştır. Gazeteler 1959 yılında anıtın tamamlanacağını haber vermesine rağmen ²³⁸ anıt, 21 Ağustos 1960’ta ancak tamamlanabilmiştir.²³⁹

Osman Yüksel Serdengeçti 1944 yılında Anakara Dil-Tarih-Coğrafya Fülketsi (DTCF)’nde Çanakkale Zaferi’nin yıldönümü dolayısıyla kutlama etkinlikleri düzenlemek istemiştir. Serdengeçti’ye göre, “Akif’e tahammül etmeyen, Çanakkale’yi hafife alan” karşıt düşüncedeki üniversite gençleri bu etkinlikleri yapmak isteyenlerin karşısına çıkarak “Tahta kale günü mü yapacaksınız?!, Vatan için, millet için ölmüşler. Bir sürü zavallı budalalar...” diyerek tahrik etmişlerdi. Serdengeçti’ye göre üniversite yönetimi ve hocaları da “Allah’a inanan Müslüman milliyetçi” öğrencilerin düşüncelerine düşmandı ve faaliyetlerine engel oluyordu.

²³⁵ Siyami Akyel, **MTTB ve MTTB’liler**, Hemenora Yayınları, İstanbul, 2010, s.11.

²³⁶ Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, **Türkçülükten İslamcılığa MTTB**, Maarif Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, s. 42.

²³⁷ **BCA**, 030.10.00.213.446.3.

²³⁸ **Milliyet**, 17 Mart 1958, s. 2.

²³⁹ Çanakkale anıtının uzun süre boynca yapılamamasından rahatsız olan bazı kişiler ve kurumlar inşaatını bitirilmesi için bir komite kurmuştur. Komite üyeleri, “Şehitlikleri İmar Cemiyeti” bağlı “Şehitlikleri İmar Cemiyeti Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi” adıyla abidenin yapılması amacıyla çalışmışlardır. İnşaatın durma noktasına gelmesive bir türlü bitirilmemesi üzerine halktan para toplamak amacıyla Milliyet gazetesi bir kampanya başlatmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Mithat Atabay, “Şehitlikleri İmar Cemiyeti Arşiv Belgelerine Göre Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatının Tamamlanması ve Açılış Töreni”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Y. 14, S. 21, 20016, s. 213-232.

Serdengeçti'ye göre Çanakkale gibi milli etkinliklerini engellemeye çalışanlar Pertev Boratav'ın “yetiştirmeleri”ydi. Diğer taraftan üniversitede Kemalist ve komünist hocaların varlığına işaret edilerek, sözkonusu hocaların Türk Tarihi ve Türk Edebiyatı'na yönelik yaptıkları olumsuzluklar dile getirilmiştir.²⁴⁰

Çanakkale etkinlikleri, milliyetçi ve muhafazakâr duyguya en çok hitap eden önemli olayların başında gelmiştir. Anma programları yapan kuruluşlardan biri MTTB'dir. Hemen hemen her yıl anma programları düzenleyen MTTB'nin en önemlisi aktivitesi, muhafazakârlaşma sürecinde İsmail Kahraman'ın genel başkanlık yaptığı dönemdeki etkinliğidir. MTTB 18 Mart 1967 günü Çanakkale Şehitlerini Anma Günü tertip etmiştir. Beş yüz kişiden fazla gençten oluşan grup, ezanlar okuyarak, marş ve ilahiler eşliğinde Çanakkale'ye ulaşmış ve anma programı düzenlemiştir. Burada bir konuşma yapan MTTB başkanı İsmail Kahraman, Çanakkale'yi geçemeyen düşmanların bu gün içimizde olduğu, bu anlamda “ikinci bir Çanakkale zaferini” beklediklerini söylemiştir.²⁴¹

Çanakkale ruhunu “Türk tarihinin tezlerini içine alan bir davanın kazanıldığı mahkeme” olarak niteleyen Topçu için bu tez “Türk-İslam kalesini yıkmaya niyetli Haçlı zihniyeti yedi asırdır Türklüğü yok etme gayreti taşımaktadır. I. Cihan Harbi, Haçlılara Türklüğün demir kilidinin Çanakkale olduğunu öğretti. Çanakkale Batı barbarlığının boğulduğu yerdir.” Topçu diğer bir tez olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “Malazgirt'ten Çanakkale'ye Türk Kızıllemaları, Bizans'tan sonra Rumeli üzerinde geziniyordu. Bu ülkü, Batı'nın başkentlerine düşüyordu. Çanakkale milli vatanın sınır burcu olmuştur. Şehitlerin mezarıyla işaretlenen milli vatan, Malazgirt'ten Çanakkale'ye uzanırdı.” Topçu Çanakkale'ye mistik bir ruh katarak orada sadece Mehmetçiğin savaşmadığını belirtmişti: “Anadolu çocukları Çanakkale'ye gidince

²⁴⁰ Osman Yüksel Serdengeçti, “Bir Fakültenin İç Yüzü”, **Serdengeçti**, Y. 1, S. 2, Mayıs 1947, s. 8-9. Osman Yüksel, Ankara Üniversitesi rektörü Şefket Aziz Kansu ve DTCTF dekanı Enver Ziya Karal'ı milliyetçi görüşlerinden dolayı eleştirir. Ayrıca Tarih Bölümü'nün fakültenin en ciddi şubelerinden biri olduğu ve kıymetli hocalarının bulunduğunu aktaran Serdengeçti, “Amm bir Afeti devran var şu bizim Atatürkün afeti” diye andığı Afet İnan'ın İlkokul öğretmeniyken Atatürk tarafından profesör yapıldığını söyler. Bkz. **a.y.** Serdengeçti bu yazıdan dolayı mahmemeye verilmiş, mahkemeye verilen ifade derginin beş ay sonraki sayısında okuyucularına aktarılmıştır. Bu müdafaa yazısında Serdengeçti fakültedeki komünist faaliyetler, 3 Mayıs 1944 olaylarının iç yüzü gibi bir çok konuya değinmiştir. Bkz. **Serdengeçti**, Y. 1, S. 3, Ekim 1947, s. 3-7., Osman Yüksel Serdengeçti, **Bütün Eserleri I**, s. 52-62.

²⁴¹ Osman Burak “Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği”, **Milli Gençlik**, Özel Sayı, Ocak 1969, s. 47.

sanki veliler sancak çekmiş şehitleri ise peygamber kucaklamıştı.” Topçu, Çanakkale Savaşı’nda askerin başında hükümdarları olmadığından şikayet etmiştir. “Alparslanlar Kanuniler askerin arkasından düğüne gider gibi savaşa koşardı. Çanakkale’de ise Türk ordusunun başında hükümdarları yoktu, başkomutan ise İstanbul’da entrikalarıyla meşguldü.” Topçu açısından “Malazgirt’te Alparslan, Kudüs’te Selahattin, Kosova’da Sultan Murat, İstanbul kapılarında Fatih, Çaldıran’da Yavuz, Plevne’de Osman Gazi ne idiye Çanakkale’de de Mehmetçik odur.” Ancak Çanakkale savaşında Osmanlı yönetimi “milletin mukaddesatı, tarihi ve vicdanının sahipleri” değillerdi. Çanakkale şehitlerinin torunlarına bıraktığı miras ise, Anadolu kapılarını Türklere açan ve bu coğrafyayı İslam ile buluşturan Sultan Alparslan’dan Mehmet Akif’e kadar, “kimi kılıcıyla kimi de feryadıyla savaşan ruhların birleştiği yer” olmasıdır.²⁴²

8. Dış Türkler Meselesi

Dış Türkler meselesi Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türkleri ifade eden kavramdır. II. Meşrutiyet dönemi mecmualarından biri olan *Sırat-ı Müstakim*’de Osmanlı Devleti dışındaki Türklere yakın bir ilgi gösterilmiştir. Nitekim derginin birçok sayısında Osmanlı Devleti sınırları dışındaki Türklerle ilgili haberlere rastlanmaktadır.²⁴³ Atatürk de Türkiye sınırları dışında kalan köken ve dil olarak Türk olan toplulukların varlığına önem atfetmiştir. Dış politikada Türklerle ilgilenmeyi Türk milletinin “tarihi ve ilmi oluşumundaki asaletine” ve dayanışmasına zarar vermeyeceğini düşünmüştür.²⁴⁴ II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin iç ve dış politikası dış Türkler konusunu ikinci plana iterken, aydınlar nezdinde Rusya’daki Türklerle alakalı farklı görüşler ortaya konmuş ciddi tartışmalar ve ayrışmalar

²⁴² Nurettin Topçu, **Büyük Fetih**, Dergâh Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2016, s. 110-111.

²⁴³ A. Sevindik, “İslam ve Türk Alemi: Rusya Müslümanlarında Dil ve Edebiyat”, **Sırat-ı Müstakim**, C. 1, S. 19, 31 Aralık 1908, s. 300; “Rusya Müslümanlarının Muhafaza-i Milliyet Cihadları ve Rusların Buna Mukabelesi”, **Sırat-ı Müstakim**, C. 5, S. 116, 24 Kasım 1910, s. 209; “Rusya’da Müslümanlara Tazyikat”, **Sırat-ı Müstakim**, C. 4, S. 103, 25 Ağustos 1910, s. 436.

²⁴⁴ Mustafa Kemal Atatürk, **Medeni Bilgiler, Türk Milletinin El Kitabı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 47.

yaşanmıştır.²⁴⁵ 1939-1970 yılları arasında muhafazakâr milliyetçiler dış Türkler'e yakın ilgi göstermiştir. Bu bağlamda Muhafazakâr düşünce açısından Kıbrıs ve Kıbrıs Türklerini sahiplenme en belirgin vasıflardandır. Bu bağlamda Kıbrıs sorunun ortaya çıktığı 1950'lerden itibaren gerek yayınlarında gerekse de eylemlerinde bu duyarlılığı gösterdikleri söylenebilir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rumlar, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması amacıyla Enosis faaliyetine hız vermiştir. Adada Rum kesiminin taşkınlıkları ve Türklere saldırılar Türk hükümetini ve kamuoyunu rahatsız etmiştir. 1956'da Türkiye "Taksim" tezini savunarak adada siyasi temsilcilerin Türk ve Rumlardan oluşmasını istemiştir. Buna karşılık Yunan tarafı self-determinasyon teklifini öne sürmüştür. Yunan tezinin reddedilmesiyle E.O.K.A terör örgütü Türklere karşı saldırılara başlamıştır. Türkiye, adanın taksimi tezinde kararlı davranmış, Kıbrıs'ta ve Türkiye'de "Ya Taksim ya ölüm" sloganlarıyla mitingler yapılmıştır. 1950'lerde başlayan olaylar 1960 yılında Kıbrıs'ın İngiltere, Yunanistan ve Türkiye öncülüğünde bağımsızlığına kadar sürmüştür. Ancak kısa süre sonra Rumların huzursuzluk çıkarmasıyla adada gerginlikler artmış, bu huzursuzluk 1964'te doruğa tırmanmıştır. Kıbrıs'ta yaşanan olaylar 1974 Barış Harekâtı'na kadar sürmüştür.²⁴⁶

Kıbrıs meselesi, 1954'ten 1974'e kadar Türkiye için en önemli dış politika meselelerinden birini teşkil etmiştir. Türk Basını, Kıbrıs konusunu yakından takip etmiş ve kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Kıbrıs'taki terör eylemleri en çok *Hürriyet* gazetesinde ele alınmış, gazete Kıbrıs'a dair diğerlerine nazaran milli duyguları üst seviyede tutmaya çalışmıştır.²⁴⁷ Türkiye'nin garantörlük haklarına dayanarak yaptığı

²⁴⁵ II. Dünya Savaşı esnasında yaşanan tartışmalar için bkz. Süleyman Tüzün, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi 1939-1945)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara, 1998, s. 120-134.

²⁴⁶ Işıl Tuna, "1950-1960 Yıllarında Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları", **Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2016, s.85-91; Müge Vatansever "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, Özel S. 2010, 2012, s. 1526.

²⁴⁷ 1950'li yıllarda CHP'ye yakın olan yayın kuruluşları DP'nin Kıbrıs politikasını eleştirirken, 1960'dan sonra CHP iktidarının dış politikasını desteklemiştir. Bayram Küçükkoğlu, "Kıbrıs Sorununa Dair Yaklaşım ve Algıların Türk Basınına Yansıması (1954-1974)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 48, Güz 2011, s. 811-812.

girişimler Soğuk Savaş Dönemi şartlarında yeni bir dönem başlatmıştır.²⁴⁸ 1963’de CHP yönetiminin, “taviz verilmeyecek” dış politikası Kıbrıs hususudur.²⁴⁹

Kıbrıs meselesinde milliyetçi ve muhafazakâr çevreler gazete ve dergileriyle olduğu gibi eylemleriyle de Kıbrıs Türk’ünün yanında yer almış ve hükümetlerin Kıbrıs’ı önemseyen politikasını desteklemişlerdir. Kıbrıs bu yönüyle tüm kesimler için milli bir mesele haline gelmiş ve milliyetçiliği diri tutan bir olay olmuştur. Necip Fazıl’ın *Büyük Dağu*’su 1954 yılından itibaren Kıbrıs meselesini yakından takip etmiş, Kıbrıs tarihi ile ilgili bilgiler vermiş ve Kıbrıs “milli dava” olarak nitelenmiştir. 1964 yılında Kıbrıs, Türkiye’nin “baş meselesi” görülmüştür.²⁵⁰ Necip Fazıl, Kıbrıs’ta Türklere saldırılar karşısında tüm dünyanın suskun olduğunu belirtmiş ve “İşkenceyle Kıydıkları Ada, Şehidimize” adlı bir şiir kaleme almıştır.²⁵¹

1958 yılında yapılan mitinglerde, “Ya Taksim Ya ölüm”, “Kıbrıs Türktür ve Türk kalacaktır”, “Kuvvet Kaynağımız, Damarlarımızdaki Kandır”, “Kıbrıs’ı Yunanistan’a Terk Etmeyeceğiz”, “İrkdaşlarımızı Ergeç Esaretten Kurtaracağız”, “Yunanistan’a Haddini Bildireceğiz” gibi sloganlar atılmış ve dövizler taşınmıştı. Bu sloganlar muhafazakâr neşriyatta da yer almış ve Kıbrıs milli bir mesele olarak sahiplenilmiştir. Haziran 1958’de Eminönü Öğrenci Lokali’nde, Necip Fazıl ve Avukat Bekir Berk tarafından bir konuşma yapılmıştı. Bu konuşmada, Lozan konferansında “kayıtsız şartsız” İngiltere’ye terk edilen Kıbrıs üzerinde Türkiye’nin haklarının bulunduğu söylenmiştir. Kıbrıs Türklerinin hakkını korumak davası, memlekette bir “heyecan dalgası” yaratmıştı. Bu konuşmada Kıbrıs davası, Viyana’dan beri “imha edilmek istenen ve Anadolu’ya sıkıştırılan Türk milletinin” “direniş” ve “hareket”e geçişinin deliliydi.²⁵²

Bu konuşmalarda Lozan Anlaşması’nı imzalayanlar “basiretsizlikle” suçlanmış, Kıbrıs meselesinde asıl düşmanın İngiltere olduğu belirtilmiştir. Çünkü Cihan Harbi’nde Yunanlıları Türklere saldırtan da İngilizlerdi. Yine Arapları Osmanlı Devletine karşı kışkırtan ve hilafeti ortadan kaldıran da İngilizlerdi. İngilizlerin hedefi sadece Türklük veya Müslümanlık değil, “insanlık

²⁴⁸ Kamer Kasım, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, *Akademik Bakış*, C. 1, S. 1, Kış 2007, s. 69.

²⁴⁹ *Ulus*, 10 Ocak 1963, s. 1.

²⁵⁰ Diplomat, “Kıbrıs Davası”, *Büyük Doğu*, Y. 21, S. 1, 30 Eylül 1954, s. 8.

²⁵¹ Ozan, “İşkenceyle Kıydıkları Ada, Şehidimize”, *Büyük Doğu*, Y. 21, S. 2, 7 Ekim 1964, s. 2.

²⁵² “Kıbrıs Meselesi”, *Sebilürreşad*, C. XI, S. 273. Temmuz 1958, s. 359-360.

düşmanlığı”ydı. Hatta İngiltere kendi menfaati için tüm dünyayı ateşe atabilirdi. Kıbrıs meselesi ile ilgili yapılan konferansta İngilizlerin politikası teferruatıyla aktarılmıştır. İngilizlerin Müslüman/Türk düşmanlığının asıl sebebi “Türk milletinin asırlardır, İslâmiyetin koruyucusu, yardımcısı, bayraktarı ve İslâm âleminin lideri”²⁵³ olmasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür.

Kıbrıs Meselesi’nde, Enosis davasının ve Kıbrıs’ta dökülen kanların sorumlusu “çetecilerin elebaşısı Makarios” olduğu söylenerek ona şöyle seslenilmiştir: “Bay Başpapaz! Vatansever ve milliyetçi Türk çocukları sizden daha az cesur değildir. Hiç bir tehlike bizi Türk milletine hakikatleri söylemekten, gerçek tehlikeyi anlatmaktan, yılanın başını göstermekten men’edemez.” Kıbrıs meselesinde “Türk’e Türkten başka dost olmadığı” görülmüş, Kıbrıs hususunda “Allaha ve Mehmetçiğe” güvenildiği zikredilmiştir.²⁵⁴

1964 yılında Türklere yapılan saldırılar artınca, yaşanan zulümler üzerine milliyetçi muhafazakâr kesim, hükümete askeri müdahale yapması konusunda baskı yapmıştır. *Fedai* dergisi, “Kıbrıs’ta Yunan Mezalimi, Ağla Ey Türk” başlığını taşıyan haberde, Kıbrıs’ta yaşanan zulümler için nutukların atılması ve mitinglerin yapılmasının anlamının olmadığı, fiili olarak adaya müdahale yapılmasını istemiştir. Dergi Kıbrıs’ta yaşanan olayları şu duygularla ifade etmiştir: “Eskiden Kıbrıs yaylalarında Bozkurtlar ulurdu. Sedaları Anamur dağlarına vururdu. Onlar hayâl oldular. Şimdi feryat sesleri geliyor. 20. asır medeniyeti ortasında hayvan boğazlar gibi katledilen insanların canhıraş feryadları geliyor?”²⁵⁵

Kıbrıs Meselesi MTTB’nin gündeminde en önemli milli konularından birini teşkil etmiştir. MTTB Başkanı Yüksel Çengel, ABD başkanı Johnson’un mektubuna karşı bir mektup yazmış ve ABD’nin tavrı kınanmıştır. Çengel, mektubunda ABD’yi dünya lideri olarak tanımlamış, “Türk dostluğuna” vurgu yapmıştı. ABD’nin Kıbrıs meselesindeki tavrının gençler tarafından hoş karşılanmadığının belirtildiği mektupta ABD’den Kıbrıs mevzusunda desteğinin istenildiği mektup şöyle sonlandırılmıştır: “Türk milletinin gençleri olarak, haklı milli davamız Kıbrıs meselesinde NATO içerisinde bağlaştığımız, Kore’de silah arkadaşımız Amerikan milletinden ve onun

²⁵³ a.g.e., s. 361.

²⁵⁴ a.g.e., s. 363.

²⁵⁵ *Fedai*, Y. 1. S.6. Ocak 1964, s. 2.

sayın yöneticilerinden davamız gerçeklerine uygun bir davranış, daha yakın bir ilgi ve daha kuvvetli bir destek beklemekteyiz. Kıbrıs davasında Türk haklarının barışı, adaletin ve Batı dünyasının savunduğu ideallerin başarısı olacaktır.”²⁵⁶

Kıbrıs meselesi hakkında 11 Kasım 1968 tarihinde MTTB başta olmak üzere diğer milliyetçi teşekküller Taksim’de büyük bir miting yapmıştı. Kıbrıs mitinginde, “Ordu Kıbrıs”, “Tural Paşa Hazırız”, “Türkler Müslüman Kaldıkça Kıbrıs Bizimdir”, “Hedef Kıbrıs” gibi dövizler taşınmış, konuşmalarda Kıbrıs’a askeri müdahale yapılması, patrikhane ve ruhban okulunun yurt dışına çıkartılması ve Ayasofya’nın tekrar camiye dönüştürülmesinin Yunanistan’a iyi bir cevap olacağı dile getirilmiştir. Savaş ihtimali üzerine MTTB, “Kıbrıs Gönüllüler Ordusu” kurmak amacıyla faaliyete geçmiş, kısa sürede buraya 14.000 gönüllü kaydı alınmıştır.²⁵⁷

Mücadele Birliği, dergilerinde “Kıbrıs’ın feryadına kulak veriniz” manşetini kullanarak Kıbrıs hususunda duyarlılık göstermiştir. Ayrıca “Milli Mücadeleciler” Kıbrıs’ta Türkler’e karşı yapılan katliamların sorumluluğunu Türkiye’nin “gayr-i milli” dış politikasına bağlamıştır. Türkiye II. Dünya Savaşı’nın getirdiği ortamda tarihi hakkı olan Kıbrıs üzerinde etkin bir politika yerine “korkak, mütereddit, renksiz ve milli hedeflerden uzak” dış politika göstermiştir. Bu durum Rumlar’a cesaret vermiştir. DP yönetimi Kıbrıs meselesinde milli bir politika izlese de süreklilik arz etmemiştir. 1960’dan sonra Kıbrıs Türkleri sahipsiz kalmıştır. Hâlbuki Türkiye, “Türk’ün din ve kan kardeşi olan milyonlarca insanın esaret ve ızdırabının sembolü”ydü ve politikasını buna göre yapmalıydı. YMM konu ile ilgili şu ifadeleri yazmıştır:

“Milletimizin hayatını garanti altına alacak gerçekten hür, gerçekten milli ve kudretli Türkiye: Bütün insanlığın zulme karşı hürriyetinin davacısı hamî devlet. İslam alemininin manevî, kültürel ve siyasî önderliğini yapacak kuvvetli millet ve esir Müslüman Türklerin hürriyeti davasını benimseyen milli politika hedefine vardığı gün, bütün meseleler gibi Kıbrıs meselesi de, milletin haysiyetine uygun şekilde çözülecektir.”²⁵⁸

²⁵⁶ Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, **Türkçülükten İslamcılığa MTTB**, Maarif Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, s. 88.

²⁵⁷ Osman Burak “Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği”, **Milli Gençlik**, Özel Sayı, Ocak 1969, s. 49.

²⁵⁸ **YMM**, S. 34, 22 Eylül 1970, s. 2,14.

1974 Kıbrıs Harekatı'na kadar muhafazakâr ve milliyetçi tüm çevreler Kıbrıs'a ehemmiyet vermiş ve Kıbrıs milliyetçi duyguyu sürekli canlı tutmuştur. 1974 yılında MTTB'nin yayın organı olan *Milli Gençlik* dergisi, Necip Fazıl ve Mustafa Müftüoğlu ile bir röportaj gerçekleştirmiştir. Bu röportajda Necip Fazıl, Türkiye'de Kıbrıs meselesine hakkıyla önem verilmediğini ifade etmiş, Yunan, İngiliz, ABD ve Rusya'nın politikaları izah etmeye çalışmıştır. Müftüoğlu ise Kıbrıs'ın tarihi yönünü özetledikten sonra, Türklere asırlardan beri düşmanlık beslendiği ve bu düşmanlığın son örneğini de Kıbrıs'ta Rumlar tarafından görüldüğünü ifade etmiştir. Ona göre, Türk ordusunun adaya harekatı Türklerin haklarını korumak ve dünyaya Türk askerinin şanını göstermek babında önemli bir gelişmedir.²⁵⁹

Muhafazakâr düşünürlerin ilgilendiği diğer bir konu Rusya'daki, Yunanistan'daki ve diğer bölgelerdeki Türklere'dir. Bu dönemde Anadolu coğrafyası dışındaki Türkler hakkında "Esir Türkler", "Esir Türk İlleri" gibi ifadeler kullanılmıştır. Osman Yüksel Serdengeçti'nin "Hıra Dağı Kadar Müslüman, Tanrı Dağı Kadar Türk" terkibi onu diğer Anadolucu düşünürlerden ayırmaktadır. Nitekim Anadolucu düşüncenin en önemli önceliği "Anadolu"dur. Bu bakımdan Serdengeçti'nin Turancılık görüşlerini de rahatlıkla görmekteyiz. Rusya'daki dış Türklerin hepsine birden "Türkistan" adını vermiş, manasının bütün "esir Türk yurtları" olduğunu belirtmiştir. Serdengeçti'ye göre dış politikadan dolayı Türkler ihmal edilemezdi. "Türkiye Türkleri, esir Türk kardeşlerinin davaları ile ilgilenmekle, uğraşmakla kat'iyen zaafa uğramaz"dı. Serdengeçti Türkiye'deki Türklerin "dış Türklerin davalarıyla" ilgilenmediği için zayıfladığını düşünmüştür.²⁶⁰ İslam dünyasının birçok coğrafyasına duyarsız kalmayan *Serdengeçti*, Türk dünyasına özel bir ilgi göstermiştir. Türkistan'ı yakından takip eden *Serdengeçti*, "Türklüğün Perişan Hali" adlı yazı köşesinde duygularını şöyle dile getirmiştir: "Ben bir Türküm!.. Perişanım!.. Çünkü Türklük perişan!.. O ağlarken ben gülemem, O ölürken ben kalamam!.." ²⁶¹

²⁵⁹ *Milli Gençlik*, C. 2, S.1, Aralık 1974, s. 17-24.

²⁶⁰ *Serdengeçti*, Y. 12, S. 32, Mart 1960, s. 14.

²⁶¹ Osman Yüksel Serdengeçti, *Mabetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar*, Bütün Eserleri I, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2016, s. 199.

Sovyetlerdeki Türklerin ve Türklüğün “kızıl cellatlar” tarafından yok edildiği, “kanlı Balkanlarda” Sırp milliyetçileri ve Bulgar komünistlerin yüz binlerce Müslüman Türk’ü imha etmekle meşgul olduğu, İran’da Türklerin Türkçe konuşmaları ve Türkçe neşriyat çıkarmalarının yasak olduğu gibi konuları aktaran Serdengeçti, “Türklüğün perişan hali”ni betimlemiştir. Serdengeçti, Türkiye’de bile Türklüğe düşman olanların olduğunu belirterek Türklüğün yok edildiğini, hükümetinde buna ses çıkarmadığını eleştirmiştir. Müslüman Türklerin tek hamisinin Türkiye olduğunu ifade eden Serdengeçti, “perişan” halde bulunan Türkler’e şöyle seslenmiştir: “ Ey kimsesiz insanlar! Kanlı Makedonya dağlarından, Panir yaylasına, Altay dağlarından İtil-Oral vadilerine kadar uzanan ülkelerde, kızıl zorbaların zulmü altında, can veren, can çekişen kardeşler!.. Ey Sibiryanın uçsuz bucaksız , donmuş, topraklarında yatan genç sıcak vücutlar!.. size sesleniyoruz: bir gün gelip intikamını alacağız!..”²⁶²

Necip Fazıl için Anadolu Türklüğü öncelikli ve Turancılık düşüncesini benimsememesine rağmen²⁶³ Kıbrıs meselesinde olduğu gibi Anadolu dışındaki dış Türkler meselesinde de duyarlıdır. Bu hususta Ağustos 1965 yılında MTTB lokalinde verdiği “Esir Türkler” adlı konferansta Rusya ve Çin’deki Türklerin ahvalini gözler önüne sermiştir. Necip Fazıl, şimdilik esir Türkleri anmakla yetindiklerini, zamanı gelince Türkiye dışındaki Türkleri kurtaracağını belirtmiştir. Öncelikle Türkiye’deki Türklerin kurtarılmasını savunan Necip Fazıl, “manen esir olan ruhi duvarları yıkmadıkça” dış yardım etmenin imkansızlığını vurgulamıştır.²⁶⁴

Diğer muhafazakâr milliyetçi dergi olan *Fedai*, dış Türklerle olan kültürel münasebetlerini arttırmak ve Sovyetler Birliğindeki Müslüman Türkler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için Dışişleri Bakanlığı’na bağlı bir “Dış Türkler Dairesi” açılmasını gerekli görmüştür.²⁶⁵ Dergi yazarlarından Hızır Bek Gayretullah tarafından kaleme alınan “Turancılık ve Dış Türkler” yazısı, Türkiye’nin sınırları dışında Türklerin bulunduğu ve onlardan söz etmenin birtakım çevrelerce

²⁶² Serdengeçti, Y. 3, S. 8, Ekim 1949. s. 6.

²⁶³ Büyük Doğu, “Dokuz Anahtardan Üçüncüsü: Milliyetçilik...”, **Büyük Doğu**, C. II, S. 21, 3 Mart 1944, s.2; Büyük Doğu, “İdeolocya Örgüsü, Milliyetçilik”, **Büyük Doğu**, II, S. 29, 17 Mayıs 1946, s. 2.

²⁶⁴ Necip Fazıl Kısakürek, “Dış Türkler”, **Büyük Doğu**, Y. 22, C. 1, S. 1, 22 Eylül 1965, s. 16.

²⁶⁵ **Fedai**, S. 1, Ağustos, 1963, s. 11.

“kafatasçılık ve şovenistlikle” itham edildiğinin sitemiyle başlamıştır. Gayretullah yazısında “Dış Türkler” tanımını şu şekilde ele almıştır:

“Tarih, Türk milletinin Orta Asya’dan türediğini, eski dünyanın üç kıtasında at oynattığını kaydetmektedir. Biz, Çin seddinden Viyana kapılarına, Urallardan Yemen’e, Hindden Sahralara kadar büyük imparatorluklar kurmuşuz. Yıllar asırlar geçmiş ve biz, son imparatorluğun son parçası olan Anadolu’da kala kalmışız. Peki, o topraklarda hiç, bizden bizim kanımızdan olanlar kalmadılar mı? Kaldılar, işte, bugünkü durumlarıyla, bu Türk topluluklarına ‘Dış Türkler’ diyoruz.”

Dış Türkler, yazara göre Türkistan, Kafkasya, Azerbaycan, Kerkük, Kıbrıs, Gümölcine, Balkanlar ve Kırım’da sayıları Türkiye’deki Türk nüfusundan 2-3 kat fazla olan kitledir. Yazar dış Türklerin halini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Moskof bir taraftan bu Türk illerine pranga vururken, öteyandan da Çinlerle birlikte günümüzden bir buçuk, iki asır önce Türkistan’a pençe atıyorlar. Moskof ve Çin, komünizme kaymalarıyla de bütün felâket ve mezalimler hususiyetle müslüman Türkleri buluyor. Ama Türkler, Türklük haysiyetine; İslâmlık şerefine halel getirmiyorlar. Demirperde gerisinde Neron’un arenasında gaddar hayvanlarla pençeleşen masum gladyatörler gibi, kızıl pençelerine göğüs geriyorlar.”²⁶⁶

Her türlü emperyalizmin son bulduğu zamanda “mazlum Türklerin” haklarını savunmanın neden suç olduğunu soran Gayretullah, esaretteki Türklerin davalarını “hür insanların gözü önüne sermek” ve dış Türklere manevi destek olmayı “milli ülkü” açısından önemli olduğunu belirtmiştir.²⁶⁷

Mücadele Birliği’nin yayın organı *Yeniden Milli Mücadele* dergisi, “Esir Türk İllerinden ve İslâm Âleminde” başlığıyla bu konuyu sayfalarına taşımıştır. Dergi haberinde Kızıl Çin ve Komünist Rusya’nın zulmü altındaki Doğu Türkistan’da Türkler’e yapılan zulme ve asimilasyona değinmiştir. Yazının içeriğine göre, aynı zulüm ve asimilasyon Doğu Tükistan ile sınırlı değildi. Bu zulmün diğer örnekleri Yunanistan’daki Türklere de yapılmaktaydı. Türkiye’de gelişen “Milli Mücadele” Batı Trakya’daki “Helen emperyalizmine” son vereceğini ve anti-emperyalist mücadelenin zaferle sonuçlanacağını belirtmektedir.²⁶⁸ Türk illerinin dışında Çad ve

²⁶⁶ Fedai, S. 9, Nisan 1964, s. 5.

²⁶⁷ Fedai, S. 9, Nisan 1964, s. 5.

²⁶⁸ YMM, S. 30, 25 Ağustos 1970, s. 14.

Hindistan gibi uzak bölgelerde Müslümanların dertleriyle ilgilenen YMM, Kıbrıs meselesine yakın ilgi göstererek hemen hemen her sayıda bu konuyu gündemine taşımıştır.²⁶⁹

Sezai Karakoç, Türkistan ve Doğu Türkistan'ın esaret altında olmasını İslam dünyasının parçalanıp bölünmelerine ve liyakat sahibi yöneticilerin olmamasına bağlamıştır. Ona göre Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla İslam dünyasında sorunlar daha da artmıştı ve Osmanlı Devleti'nin yerini dolduracak henüz bir devlet çıkmamıştı. Bundan dolayı diğer Türk illeri olan Azerbaycan ve Özbekistan da esirdir. “Eğer Osmanlı Devleti yıkılmamış olsa ve güçlü bir devlet olarak yaşama yolunu bulsaydı, Doğu Avrupa'nın şu elli yıllık esareti mümkün olur muydu? Filistinlilerin başına gelen felaket mümkün olur muydu”²⁷⁰ diyen Karakoç, Türk ve İslam dünyasının yaşadığı krizi buna bağlamıştır.

Muhafazakârların dış Türkler meselesinde öne geçen konu Kıbrıs veya Rusya'daki Türkler olmasına rağmen Türkiye sınırları dışındaki tüm Türkler ilgi alanlarıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin siyasi sınırları dışında kalan Türk nüfusunun bulunduğu yerler ihmal edilmemiştir. Musul, Kerkük ve Batum vatan topraklarıydı ve Türkiye'nin siyasi sınırlarının dışında bırakılması Lozan Anlaşması'nı imzalayanların “basiretsizliği” idi. Ancak buralar yine de “vatan” olmaktan çıkmamıştı.²⁷¹ Ayrıca MTTB tarafından 1958'de Batı Trakya Türklerine yapılan zulümler gündeme getirilmiş, 1959'da Irak Devlet Başkanına bir telgraf gönderilerek “Rusya'da yıllardır yapılmakta olan Türk katliamlarının benzerinin yine komünistlerce Kerkük'teki “ırktaşlara” aynı ideolojik gayelerle yapılmak istendiği” ifade edilmiştir.²⁷²

Muhafazakâr düşüncenin dış Türkler meselesine milli duygularla yaklaşımı ve dış Türkler hususundaki hassasiyetleri bariz bir şekilde görülmektedir. Rusya'daki Türkler de ise komünizm karşıtlığıyla birlikte ele alan bir yaklaşım söz konusudur.

²⁶⁹ YMM, S. 9, 31 Mart 1970, s. 4.

²⁷⁰ Sezai Karakoç, “Birliğin Gücü”, *Diriliş*, C. 7, S. 79, 19 Ocak 1990, s. 15.

²⁷¹ “Kıbrıs Meselesi”, *Sebilürreşad*, C. XI, S. 273, Temmuz 1958, s. 359-360.

²⁷² Muammer Taylak, *Saltanat, II. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri*, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s. 253-264.

SONUÇ

18. ve 19. yüzyılda cereyan eden, modern zamanların başat ideolojisi olarak milliyetçilik akımı çok farklı şekillerde tezahür etmiş, modern süreçte yönetim erkinin milliyetçi karakterini oluşturmuştur. Milliyetçilik, Fransa’da toprak ve vatandaşlık, Almanya’da dil ve etnik temelli hareketlere dönüşmüştür. Sömürge yarışında emperyalist karakter kazanan milliyetçilik, sömürülen ülkeler nezdinde ise kurtuluş mücadelesinin bir lokomotifi olmuştur. Bu yönüyle milliyetçilik fikir akımının milliyetçiliğin evrensel kodları olduğu gibi her millete özgü kültürel, coğrafi ve jeopolitik kodları vardır. Ayrıca Fransız Devrim’i sonrasında farklı ideolojilere dayanarak bir görünümüne kavuşan milliyetçilik fikir akımı, dayandığı görece daha eski ideolojilerin de etkisiyle milliyetçiliğin Avrupa’da liberal, kültürel ve muhafazakârlık gibi türlü şekiller aldığı görülmektedir. Aynı durum Türkiye için de söz konusudur. Nitekim milliyetçilik çok farklı formlarla gelişim göstermiştir. Bu anlamda Türkçü, Turancı, Anadoluçu, solcu ve muhafazakâr milliyetçiliklerden söz edilebilir.

Millet ve milliyetçilik kavramları Osmanlı aydınları arasında farklı şekillerde yorumlanarak ele alınmıştır. Avrupa menşeli “nation” ve “nationalism” kavramlarının karşılığı olarak Tanzimat aydınları ve II. Meşrutiyet dönemi İslamcılar “kavim” ve “kavmiyetçilik” kavramlarını kullanmayı tercih ederken Türk milliyetçileri ise onları “millet” ve “milliyetçilik” kavramlarıyla karşılamışlardır. Nitekim bu minval üzere kümelenen tartışmalar ve kavramlara yüklenen anlamlar onların milliyetçilik yaklaşımlarını da şekillendirmiştir. Tartışmaları sonlandırma gayretinde olan Gökalp’in gayretleriyle dini içerikli “millet” kavramı bu gün anlaşılan anlamda kavramsallaştırılmıştır.

Sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel, psikolojik ve dinsel boyutlara sahip çok yönlü bir hareket olan milliyetçilik, tarihi bağlam içinde çok çeşitli kavramlarla etkileşim içinde olmuştur. Mesela milliyetçilik-din ilişkisinin oldukça yoğun bir düşünsel hareketlenmeye kaynaklık ettiği ve bu meyanda bu kavram çiftinin karşılıklı etkileşimle birbirlerinden güç devşirdikleri söylenebilir. O kadar ki, kimi

düşünürler modern milliyetçiliğin din yerine kaim olduğunu dahi iddia etmişlerdir. Milliyetçiliğin Fransa ve Türkiye'nin ilk dönemlerinde olduğu gibi laik karaktere bürünmeye çalıştığı örneklikler var ise de, genel itibariyle bu kavramlar karşılıklı olarak birbirlerini beslemiştir. Örneğin Balkan milliyetçiliklerinin itici gücü din olmuş, yine Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki ayrılıkçı milliyetçilik akımları, bilhassa gayrimüslim tebaada belirlemiştir. Balkanlarda başlayan ayrılıkçı milliyetçilik akımına Müslüman Arnavut ve Arapların da yönelmesi II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarında tedirginliğe yol açmıştır. Bu gelişmelerin etkisiyle Türk milliyetçiliği düşüncesinin kurtuluş reçetesi olarak sunulduğu dönemde İslamcı aydınlar, milliyetçiliğe mesafeli durmuş ve bu akımı Batı merkezli, İslam kardeşliğini zedeleyen, ümmet anlayışını zayıflatan bir hastalık olarak tanımlamışlardır. Ayrıca milliyetçilik akımının karşısında durulamayacağının anlaşılması ve bu durumun tarihsel bir zorunluluk olarak addedilmesiyle farklı yaklaşımlar sergilenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda milliyetçiliği bir kurtuluş metodu olarak görenlere karşı İslamcı aydınlar, bu akıma yön vermeye çalışarak ona müspet bir yorum getirmişlerdir. Bu dönemde Mehmed Akif, milliyetçiliği kavmiyetçilik bağlamında değerlendirmiş, ayrılıkçı milliyetçiliği din dışı telakki etmiştir. Ahmed Naim, halis Türkçülüğü "Türklerin yüzünü Kâbe'den Turan'a" çevirmeleri anlamında yeni bir din olarak telakki etmiş, Türkçü-İslamcı eğilimi de zararlı bulduğunu belirtmiştir. Said Nursi ise ikiye ayırarak ele aldığı milliyetçiliğin müsbet türünü İslamiyeti muhafazada bir "kale" olarak nitelendirmiştir. Said Halim Paşa, Türklüğe değer atfederek milliyetçiliğin etki gücünden kaçınılamayacağını belirtmişse de Avrupa menşeli milliyetçiliği ırkçı olarak değerlendirmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarının milliyetçiliği kavmiyetçilik veçhesinden değerlendirmeleri ve milliyetçilik karşıtlığı, Türkçü düşünürler nezdinde doğru bulunmamış, İslamcı ve Türkçü yayın organlarında sert tartışmalar yaşanmıştır. Gökalp, Türkleşmek ve İslamlaşmak formülü ile bu iki kavramın birbirine zıtlık arz etmediğini, bilakis aynı anlama geldiğini belirtmiştir. Ağaoğlu, Türklerin İslam dininin öncüsü ve koruyucusu olması cihetiyle Türk ile Müslümanın, Türklük ile İslamiyet'in eşanlamlı olduğunu, aynı zamanda İslamiyet'in Türklük olarak isimlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Yine Ömer Seyfettin, Türk ile İslam'ın beden ve ruh gibi birbirinden ayrılmaz unsurlar olduğunu savunmuştur. Ona göre

“milliyet ile dinin farkı yoktur.” Ayrıca Fuad Köprülü, Osmanlı Devleti’ni ayakta tutan gücün İslam ve Türk olduğunu ileri sürmüştür. İslamcı düşüncenin yayın organı olan *Sebilürreşad* mecmuasında Türkçülük karşıtı yayınların ortaya koyduğu fikirlere karşı Türkçü-İslamcı düşünceler *Türk Yurdu*’nda ele alınmıştır. Öte yandan bu iki mefkûrenin aynı anlama geldiğini savunan görüş, *İslam* mecmuası çevresinde milliyetçiliği İslam’la uzlaştırmaya dönük bir görüş sergilemiştir.

I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında İslamcı düşünce, milli duygular ve vatansever bir anlayış içinde vatan savunması bağlamında gelişme göstermiştir. Cumhuriyet döneminde Osmanlıcı fikir akımı gibi İslamcı düşünce de tasfiye edilmiş, Tek Parti Dönemi boyunca varlık gösterememiştir. Öte yandan II. Meşrutiyet devrinde Türkçü-İslamcı görüşü savunanların çoğu, Tek Parti Dönemi boyunca milliyetçi anlayışlarını Kemalist bir çizgide ortaya koymayı sürdürmüşlerdir. II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarında Şerafettin Yaltkaya, Şemsettin Günaltay, İzmirli İbrahim Hakkı, Mehmed Ali Ayni gibi şahıslar ise bu dönemde Kemalist bir çizgide fikir beyan eden muhafazakâr kimlik sahibi düşünürler olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti ve Türk-İslam kültürünü önemsemeyen laik ve Batıcı milliyetçilik söyleminin belirginleştiği Tek Parti Dönemi’nin sona ermesi ve çok partili döneme geçişle birlikte milliyetçilikte yeni arayışlar başlamıştır. Yeni dönemde muhafazakâr ve milliyetçi bir anlayış ortaya çıkmış, Grekleşme Hareketi de, Türk-İslam sentezli milliyetçi bir akımı vücuda getirmiştir. Bu dönem düşünürlerinde ekseriyetle ırkçı olmamakla birlikte Türk soyunu ve Anadolu coğrafyasını vurgulayan ve İslam’ı merkeze alan bir anlayış hâkimdir. Bu anlayışa göre Türk kültürünün önemli bir unsuru olarak İslam’ın Türklüğün tesisindeki önemi görmezden gelinemezdi. Türk-İslam tarihi, Türk-İslam sanatı, Türk-İslam edebiyatı gibi terkipler, Soğuk Savaş boyunca muhafazakâr kimliğin inşasında etkili olmuştur. Grekleşmeye tepki olarak oluşan bu akım, sadece Türkiye’ye has bir durum da değildi. Aynı tarzda Arap dünyasında da Arap-İslam sentezi gelişmeye başlamıştı. Mısır’da Firavunculuk, Suriye’de Fenikelilik, Irak’ta Babilcilik gibi Batı merkezli, laik karakterli İslam öncesi medeniyet anlayışlarından İslam medeniyeti anlayışına dönülmüştür. Bunun sonucunda Arapların İslam diniyle özdeşleşmiş kimlikleri ön plana çıkarılmış, Arap ile Müslüman kavramları özdeşleştirilmiştir. Muhafazakâr

camia, 1939-1970 yılları arasında milliyetçi anlayışlarını, İslami kaynaklarla desteklemeye çalışmış ve bu ekseninde milliyetçi bir seyir izlemiştir. Bundan dolayı milliyetçi ve muhafazakâr cenah, milli cephe olarak aynı safta yer almaktadır. Öte yandan aynı dönemde antikomünist kimlik de temel karakter vasıflarından biri olarak göze çarpmakta, antikomünist olmak milliyetçi olmakla eş değer görülmektedir. Ayrıca CHP içindeki bazı kimseler İslamiyetin komünizme engel olacağı düşüncesiyle Türklüğün İslam ile bağına önem atfetmişlerdir.

Tek Parti dönemi boyunca milliyetçiliğin laik formu ve Kemalizm adına yapılan yeni yorumların ortaya koyduğu anlayış, muhafazakâr kesimi yeni arayışlara itmiştir. Bu arayış Türklerin İslam ve gelenek ile olan bağını ön plana çıkarmıştır. Bu meyanda muhafazakâr milliyetçiler geleneksel, Osmanlı geçmişi ve İslami değerleri merkeze alan bir anlayış sergilemişlerdir. Kendilerini İslamcı olarak tanımlamamakla birlikte İslami kaynakları referans alan bu kesim, muhafazakâr mukaddesatçı bir kimliğe sahip olmakla diğer milliyetçi muhafazakâr cepheden de ayrılmıştır. Kimileri tarafından İslamcı olarak nitelenmiş ve İslamcılar tarafından referans alınmış olsalar da, 1939-1970 yılları arasında gerek içinde bulundukları milliyetçi teşekküller gerekse de ortaya koyduğu fikirler dikkate alındığında bu düşünürlerin İslamcı oldukları söylenemez. Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek, Eşref Edip, Osman Yüksel Serdengeçti, Kemal Fedai Coşkun gibi düşünürlerin öncülük ettiği Türklüğün/Türkçülüğün dayandığı en önemli kuvvetin din olduğu görüşünü bünyesinde barındıran bu fikir hareketinin en belirgin ve öne çıkan özelliğinin İslamcılık değil, milliyetçilik olduğu söylenebilir. Burada, millet ve milliyetçilik kavramlarını II. Meşrutiyet İslamcıları ile tam olarak aynı anlamda değerlendiren Sezai Karakoç bir istisna olarak gösterilebilir.

Türkiye'de islamcı düşünce olarak bilinen kanadın temsilcilerinin milli meselelerde ortaya koydukları düşüncelerin, hem yapı hem de içerik bakımından Babanzade Ahmed Naim'in ifade ettiği Türkçü-İslamcı düşünceyi temsil eden şahsiyetlerin ileri sürdüğü tezlerle büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. İslamcı düşünceyi temsil ettiği ileri sürülen şahsiyetler, milli meselelere yer yer İslami bir renk giydirmeleri ve bu doğrultudaki düşüncelerini dini argümanlarla ifade ettiği görülmektedir. Sonuçta dini söylemle bütünleştirilen bir millilik söylemi, ortak bir payda olarak İslamcı düşüncede kendine yer bulmuştur. Türk kültür ve

medeniyetinde bir yaşam ufku olarak beliren Türk/fetih ruhu, Anadolu İslamı/irfanı gibi söylemler muhafazâkar ve milliyetçilerin düşünce ve maneviyat bakımından temel ilham kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Bu düşünürlerin 1970'e kadar İslamcılığı değil, Türkçülük düşüncesini devralıp sürdürdükleri söylenebilir. Fakat onların Türk milliyetçiliği anlayışı seküler milliyetçiliği veya İslam öncesi Türklüğü kapsamamaktadır. Bu anlamda Nurettin Topçu ve Necip Fazıl Türklerin İslam ile olan bağına dayanarak Gökalt'ın Türkleşmek ve İslamlaşmak terkiplerine yakın görüşler serdetmelerine karşın onun milliyetçilik ile ilgili genel yaklaşımını eleştirmişlerdi. Bu düşünürlerde Türklük, Anadolu ve İslamiyet kopmaz halkalar olarak görülmüştür. İslam ile eklemlenerek gelişen bu milliyetçi anlayış, laik ve Batıcı düşünceye sahip Kemalist milliyetçilik anlayışına bir tepki olarak ortaya konulmuştur. İslami referanslarla milliyetçi anlayışlar ortaya koyan bu kesim, din-devlet-millet eksenli muhafazakâr/mukaddesatçı milli bir kimlik oluşturmuştur. Bundan dolayı Türklüğün dayandığı en önemli kuvvet dindir. “Hakikî Türkçü olmanın bir neticesi de samimî dindar ve Müslüman olmaktır. Hem Türkçü, hem dinsiz olmak bir tezat ve tenakuzdu. “Dinsiz Türkçülük” yerine “Müslüman Türkçülük” benimsenmiş Türklük ile İslamiyet arasında bir terkibe ve eş değeriğe gidilmiştir.

Sözkonusu düşünürlerin ortaya koyduğu milliyet fikri, Anadolu coğrafyası üzerinde kurulu, Türklüğün İslam ile, dinin vatan ve devlet ile ilişkilendirildiği bir zeminde şekillenmiştir. Öneğin Nurettin Topçu, milliyetçiliğin maddi unsurları olarak soy, dil ve tarihi belirlerken “İslamiyet ve Anadolu” manevi unsur olarak görülmüştür. Bu meyanda Anadolu coğrafyasına mistik bir ruh eklenerek “kutsal” bir belde olarak görülmüştür. Muhafazakâr düşünce açısından önemli bir fikir olan, madde ve mana dünyasındaki unsurların Türk'ün vicdanında bir terkibe ulaştırıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda onların düşüncelerine Türklerin Müslümanlığı esasına dayalı Malazgirt'le başlayan “bin yıllık tarih”, Anadolu'nun Müslüman Türklüğü, İslamın ve Türklüğün beden ve ruh birlikteliği vurgusu hâkim olmuştur. Türk ile İslam”, “Türklük ile İslamlık” birbirini tamamlayan ve Türk kimliğinin “temel ve belirleyici unsuru”dur. Onların düşünceleri, II. Meşrutiyet dönemi İslamcı fikirlerin değil Gökalt, Ağaoğlu ve Ömer Seyfettin'in fikirlerinin tekrarıydı. Bu dönem itibariyle ele aldığımızda 1939-1970 yıllarındaki düşünürlerin, İslamcılık

düşüncesinin yayın organı olan *Sırat-ı Mustakim/Sebilürreşad* çizgisinde değil de Türkçülük fikir akımının yayını *Türk Yurdu* veya Türkçü-İslamcı dergi *İslam* mecmuası çizgisinde olduğu görülmektedir. Nitekim Necip Fazıl ve bilhassa Topçu'nun İslamcılığa yönelik eleştirileri olduğunu da görmekteyiz. Bu tavırlarını anlamlandırmada onların kendilerini İslamcı olarak değil, muhafazakâr milliyetçi veya mukaddesatçı olarak tanımladıkları ve 1960'lı yılların sonlarına kadar İslamcılık kavramına olumlu anlam yüklenmediği gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Öte yandan tespit ettiğimiz kadarıyla İslamcı kavramını ilk kez kabul edilebilir tarzda ifade eden kişi Kemal Fedai Coşkun'er'dir. Ancak Coşkun'er, 1970 sonrası oluşan İslamcı akımlar yerine ülkücü camiada yer aldığını da görmekteyiz.

Araştırmaya konu edinilen kesim İslam'ı öncelediklerini ifade etme babında kendilerini ekseriyetle muhafazakâr ve milliyetçi olarak vasıflandırmanın yanı sıra mukaddesatçı olarak da nitelemişlerdir. Bu yönüyle Topçu diğer Anadoluculuk düşüncelerinden farklı olarak İslamı, kültürün bir parçası olarak değil bizzat kültürü meydana getiren ana öge olarak kabul etmiştir. Necip Fazıl'ın milliyetçilik anlayışı ise "Müslümanlıkla mahdud sınırlı milliyetçiliktir." Onların mukaddesat kavramını kullanmaları, kendilerini diğer muhafazakâr çizgiden ayırma gereği duymalarından kaynaklanmış olabilir. Yine de onlarda mukaddesatçılık müstakil bir hareket olarak değil, milliyetçilik ve muhafazakârlık ile iç içe zikredilmiştir. Ayrıca söz konusu yıllarda muhafazakârlık İslamcılık ve milliyetçilik ortak ve birbirinden ayrılamaz değerler olarak durmaktadır.

İstisnaları olmakla birlikte muhafazakâr görüş sahiplerinin geneli, Turancı, ümmetçi ve Kemalist bir milliyetçilik anlayışı yerine Anadolu merkezli, muhafazakâr ve mukaddesatçı bir milliyetçilik anlayışını daha fazla ön plana çıkarmıştır. Nurettin Topçu'nun Anadoluculuk düşüncesi kendinden sonraki düşünürleri de etkilediği görülmektedir. Öte yandan bu düşünürlerin zaman zaman birbirlerinden ayrıldıkları, farklı düşünceler geliştirdikleri de vakidir. Nurettin Topçu, Eşref Edip, Necip Fazıl, Osman Yüksel Serdengeçti, Sezai Karakoç ve Kemal Fedai Coşkun'er gibi düşünürler, bu dönemde kendilerine özgü vatan, millet ve milliyetçilik yorumları yapmışlardır. Topçu ve Necip Fazıl, Anadolu merkezli bir vatan, millet ve tarih anlayışı ortaya koyarken; Serdengeçti "Tanrı Dağı Kadar Türk, Hıra Dağı

Kadar Müslüman” terribini kullanarak farklı bir düşünce sergilemiştir. Coşkuner de Serdengeçti’ye yakın düşünceler öne sürmüş, Turancılık düşüncesine İslami bir ton kazandırmaya çalışmıştır. Onun “eğer kalbimizde yaşattığımız yüce Turan mefkûresinin tahakkukunu yüce Allah bir gün çocuklarımıza nasip ederse, Tanrı Dağına tırmanabilmek, şimşekler saçan kılıçlarımızın üzerinde yazılı ‘Lâilâhe-illâllah Muhammedün Resulullah’ kelime-i tevhid-i ile bu mümkün olacaktır. Aksi halde mümkün değildir” ifadesi milliyetçiliğe yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır. Karakoç ise vatan anlayışını Müslümanların yaşadığı Ortadoğu coğrafyası ve İslam tarihi kapsamında değerlendirmiştir. Bu dönemdeki Milli Türk Talebe Birliği ve Yeniden Milli Mücadele hareketleri de muhafazakâr milliyetçi düşüncenin aksiyoner tarafını temsil etmişlerdir.

Muhafazakâr ve mukaddesatçı milliyetçilik olarak adlandırabileceğimiz hareketlerin ve düşünürlerin milliyetçilikleri, Osmanlı Devleti’ne ve Osmanlı Türklerinin tarihine yükledikleri anlam bakımından İstanbul’un fethi kutlamalarında tezahür etmiştir. Bu bağlamda, Anadolu’yu yurt edinen hükümdarlar ve hususen Fatih Sultan Mehmet anılmış, fethin sembolü olan Ayasofya’nın camiye dönüştürülmesi talebi hem dini hem milli duyguları diri tutan bir anma programına dönüştürülmüştür. Bu programlar Ayasofya’yı müzeye çeviren Tek Parti yönetimiyle bir hesaplama olarak da görülmüştür. Osmanlı hanedanı ve Milli Mücadele, muhafazakâr düşünürlerin İslami anlayışla ele aldığı konulardı. Bir medeniyet kuran Osmanlılardan olmaları hasebiyle Osmanlı padişahlarına değer atfedilmiş, Milli Mücade’de ise muhafazakârların ve din adamlarının rolü ön plana çıkarılarak Kemalist modernleşme karşısında muhafazakârlığa meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Öte yandan hem milli hem de dini duygulara hitap eden Çanakkale’ye özel önem atfedilmiş, İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy örnek bir şahsiyet olarak anılmıştır. Dönemin düşünürleri dış Türkler meselesinde milli bir hassasiyet göstererek Anadolu dışındaki Türklerin dertleriyle yakından ilgilenmiştir. Bu meyanda Kıbrıs, Irak, Rusya ve Trakya’daki Türkler sahiplenilmiştir.

Bu dönemin muhafazakâr düşünürleri çok partili döneme geçişte Cumhuriyet’in ilk yıllarında laiklik doğrultusunda hayata geçirilen inkılapları, muhafazakâr ve gelenekçi bir yaklaşımla eleştirmiştir. Böylece bu durumun faili olarak gördükleri CHP’yi ve İnönü’yü hedef alarak Kemalizm’e karşı tepkisel bir

duruş sergileniş, Türk İslam kültürünü önceleyen milliyetçi bir anlayışa yönelmişlerdir. Bu dönemde ele aldığımız düşünürlerin neredeyse tamamında Kemalizm, komünizm, Siyonizm ve mason karşıtlığı görülmektedir. Özellikle 1960'lardan sonra Kemalist sol akımın Atatürk milliyetçiliği söylemiyle öne çıktığı ve muhafazakâr kesimi hedef aldığı görülmektedir. İslamiyeti Arap kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak gören Sol Kemalizm, muhafazakârların Türklük ve İslam'ı birleştirme ve milliyetçiliği İslamiyet'le bir tutma eğilimlerinin milliyetçiliğin laik karakterini kaybetmesi anlamına geldiğini savunarak muhafazakârları gericilikle suçlamıştır. Bu suçlama Türk-İslam terkihi milliyetçiliğin, “dini fikirleri ifade ve savunma vasıtası” haline gelmesinaydı ve “Türk devletinin milli vasıfları”nı ortadan kaldıracağı üzerinaydı. Bu suçlamalar karşısında muhafazakâr kesim, devletçi ve İslamı daha çok önceleyen milli ve dini değerlere bağlı milliyetçi bir tutum içine girmiştir. Aynı zamanda Mustafa Kemal'in komünizm karşıtı söylemlerini ve Milli Mücadele dönemindeki dindar kimliğini ön plana çıkarmıştır. Buna bağlı olarak kendilerinin Atatürk'le aynı fikirde olduklarını ispatlamaya dönük çalışmalara yoğunlaşmışlardır.

Son olarak belirtilmelidir ki, gerek Osmanlı döneminde gerekse sonrasında geliştirilen tüm milliyetçi anlayışlar İslami kaynakları referans almıştır. Milliyetçiliği olumsuzlayarak eleştirme cihetine giden veya hepten reddeden yaklaşımlar kadar onu olumlayan veya temel dünya görüşü olarak benimseyen yaklaşımların da başta Kur'an ve Sünnet olmak üzere dini kaynaklara müracaat etmiş olmaları oldukça dikkat çeken bir husustur.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV KAYNAKLARI VE YAYINLANMIŞ BELGELER

A.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 030.10.00.213.446.3.

BCA, 030.01.00.18.100.42.

BCA, 030.01.00.134.873.15.

BCA, 30.1.0.0.133.863.9.

BCA, 030.01.00.132.860.5.

BCA, 030.01.00.18.106.2, 1,2,3.

A.2. Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi, No: 142, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü,
Ankara, 1945,

Düstur, C. XXXI, 3. Tertip, Ankara,1950.

TBMMZC, D. I, C. XVII, (20 Şubat 1922-1338)

TBMMZC, D. IX. C. 1, (16.6.1950)

TBMMZC, D. VI, C.XVIII, (23 Mayıs 1941)

TBMMZC, D. VIII, C.XVII, (23 Şubat 1949)

TBMMZC, D. IX, C.VII, (7 Mayıs 1951)

TBMMZC, D. VIII, C.I, (14-20 Eylül 1946)

TBMM ZC, D. IX C. IX, (11.7.1951)

B. SÜRELİ YAYINLAR

Akıncılar

Akis

Akşam

Bediülbeyan

Bugün

Büyük Doğu

Cumhuriyet

Din Yolu

Diriliş

Fedai

Hakka Doğru

Haksöz

Hareket

Hece

Hilal

İslam Mecmuası

Köprü

Milli Gençliğin Sesi

Milli Gençlik

Milli Mecmua

Müslüman Sesi

Orhun

Orkun

Sabah

Sebilürreşad

Seher Vakti

Selamet

Serdengeçti
Sırat-ı Müstakim
Star
Şule
Tanin
Tezkire
Tohum
Türk Ruhu
Türk Yurdu
Ulus
Volkan
Yeni İstiklal,
Yeniden Milli Mücadele

C. TEZLER

- Çalık, Mustafa: “Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi’nin Kaynakları ve Gelişimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,1991.
- Çolak, Çağrı Doksan: “Türkiye’de Türkçü–Turancı Düşüncenin Kökleri ve Irkçılık-Turancılık Davası”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2014.
- Demir, Eyüp Ensar: “Türk Siyasal Hayatında Yeniden Milli Mücadele Hareketi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Dural, A. Baran: “Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

- Gelmez, Adnan: “Türk Siyasi Tarihinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Güler, Hazan: “Türk Muhafazakârlığında Medeniyet Algısı: Necip Fazıl Kısakürek Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Kaya, Tuba: “Tevfik İleri ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2014.
- Mollaer, Fırat: “Muhafazakâr İdeoloji Açısından Nurettin Topçu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Muço, Entela: “İbrahim Temo’nun Hayatı Faaliyeti ve Fikirleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Öztürk, Emine: “1960 Ve 1971 Yılları Arasında Türkiye’de Öğrenci Hareketleri” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2016.
- Selçuk, Ekin Kadir: “Mücadele Birliği 1964-1980 İdeoloji ve Örgüt”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Sönmezer, Burak: “Necip Fazıl Kısakürek’in Düşünsel Hayatı (1923-1950)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

- Şen, Ercan: “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Kur’ân Meâli”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Şişman, Ayşin: “Osmanlı-Fransız İlişkileri 740-1789 (Konsolos Arzlarına Göre)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Türen, Ahmet Özgür: “Necip Fazıl Kısakürek ve Tarihi Görüşlerinin İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2018.
- Tüzün, Süleyman: “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi 1939-1945”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara, 1998.
- Üstün, Nazan: “Büyük Doğu Mecmuası’nın Siyasal Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- Vurgun, Ahmet: “Türkiye’de Milli Tarih Anlayışı ve Öğretimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Yılmaz, Yalçın: “Türk Yurdu Dergisi’nde Milli Kimlik Unsurları Üzerine Tartışmalar (1911-1918)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.
- Yürük, Tuğrul: “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Laiklik Çerçevesinde Din Eğitimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2005.

D. TELİF ESERLER

- Ahmad, Feroz: **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.
- Akçura, Yusuf: **Türkçülük**, Toker Yayınları, İstanbul, 2006.
- **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015.
- Akıncı, Mehmet: **Türk Muhafazakarlığı: Çok Partili Siyasi Hayattan 12 Eylül'e**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.
- Aksakal, Hasan: **Türk Muhafazakârlığı, Terennüm, Tereddüt, Tahakküm**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.
- Akşin, Sina: **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara, 2011.
- **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Akyel, Siyami: **MTTB ve MTTB'liler**, Hemenora Yayınları, İstanbul, 2010.
- Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev: İ. Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.
- Arabacı, Fazlı: **Yeni Osmanlıların Dini ve Siyasi Görüşleri**, Platin Yayınları, Ankara, 2004.
- Arai, Masami: **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2008.
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007.

- Arslan, Emir Şekip: **Arap Gözüyle Osmanlı: İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları**, Klasik Yayınları 2. Baskı, Çev. Halit Özkan, İstanbul, 2008.
- Arslan, Huzeyfe Süleyman: **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Editör: Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007.
- Atatürk, Mustafa Kemal: **Medeni Bilgiler, Türk Milletinin El Kitabı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, ATAM, Ankara, 2006.
- **Nutuk**, Elips Kitap, 4. Baskı, Ankara, 2007.
- Atsız, Nihal: **Turancılık Milli Değerler ve Gençlik, Makaleler I**, Ötüken Yayınları 3. Baskı, İstanbul, 2011.
- **Türk Tarihinde Meseleler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1966.
- Avşar, Zakir: **Dava Dergiciliğinde Bir Örnek: Serdengeçti Dergisi**, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2015.
- Ayni, Mehmed Ali: **Milliyetçilik, Tarihte ve Türklerde Din, Millet ve Milliyetçilik**, Kurtuba Kitap Yayınları, İstanbul, 2011.
- Babanzade, Ahmed Naim: **İslamda Irkçılık ve Milliyetçilik (İslamda Davayı Kavmiyet)** der. Ömer Lütfi Zararsız, İktbal Yayınları, Ankara, 1979.
- Baktıaya, Adil: **Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu, Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

- Baron, Salo Wittmayer: **Modern Milliyetçilik ve Din**, çev. M.Özay, AçılımKitap, İstanbul, 2007.
- Bartl, Peter: **Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)**, Bedir Yayınları, Çev. Ali Taner, İstanbul, 1998.
- Berkes, Niyazi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Biçer, Bekir: **Modernist Müslüman**, Ebabil Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bilgenoğlu, Ali: **Osmanlı Devleti’nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2007.
- Bora Tanıl: **Türk Sağının Üç Halı**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bostan, M. Hanefi: **Bir İslamcı Düşünür Said Halim Paşa**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Boyunağa, Yılmaz: **Türk-İslam Sentezi**, Yağmur Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1977.
- Bury, G. Wyman: **Pan-İslam veya İslam İmparatorluğu**, çev. Mert Akçanbaş, Destek Yayınevi İstanbul, 2011.
- Calhoun, Craig: **Milliyetçilik**, Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Clayer, Nathalie: **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri, Avrupa’da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu**, çev. Ali

- Berkday, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Copeaux, Etienne: **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, İletişim Yayınları, çev. A. Berkday, İstanbul, 2006.
- Cündioğlu, Dücan: **Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Çağlayan, Selin: **Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.
- Çalen, Mehmet Kaan: **Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.
- Çavdar Tevfik: **Müntehib-i Saniden Seçmene**, V Yayınları, Ankara, 1987.
- Çekmegil, M. Said: **Milliyet Anlayışımız**, Çıra Yayınları, İstanbul, 2018.
- Çelen, Mehmet: **M. Reşit Rıza'da Hilafet Düşüncesi, Osmanlı Tecrübesi**, Nida Yayınları, Malatya, 2008.
- Çelik, Hüseyin: **Ali Suavi ve Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Çetin, Nurullah: **Kendini ve Allah'ı Arayan Adam: Necip Fazıl**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015.
- Çınar, Metin: **Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Danışmend, İsmail Hami: **Türkler ve Müslümanlık: Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur?**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008.
- **Türklük Meseleleri**, İstanbul Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1983.

- Darendelioğlu, İlhan: **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, İstanbul, 1977.
- Daviş, Adid: **Arap Milliyetçiliği, Zaferden Umutsuzluğa**, ç. Lütfi Yalçın, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004.
- Dayı, Hüseyin: **Batı'dan İthal Milliyetçiliğin Dinle Kavgası**, Akis Kitap Yayınları, İstanbul 2013.
- **Batı'dan İthal Milliyetçilik ve Öteleştirdikleri**, Akis Kitap Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013.
- Debus, Esther: **Sebilürreşad**, çev. Atilla Dirim, Libra Kitap Yayınları, İstanbul, 2009.
- Demir, Şerif: **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.
- Duman, Doğan; Yorgancılar, Serkan: **Türkçülükten İslamcılığa MTTB**, Maarif Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018.
- Dural, A. Baran: **Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu, Başkaldırı ve Uyum**, Kriter Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- Düzdağ, M. Ertuğrul: **Mehmet Akif Ersoy**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- **Yakın Tarihimizde Irkçılık**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ebulgazi Bahadır Han: **Türklerin Soykütüğü: Şecere-i Terakime**, Haz. Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser 33, y.y, t.y.
- Edip Eşref: **Dinde Reformcular**, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1959.

- En- Nedvi, Ali el-Hasen: **Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti**, çev. M. Süslü, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Eraslan, Cezmi: **Doğruları ve Yanlışlarıyla Sultan II. Abdülhamid**, Nesil Yayınları, İstanbul, 1996.
- **II. Abddülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992.
- **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2003.
- Erbakan, Necmettin: **Erbakan Külliyyatı I**, der. Mustafa Uzun, MG V Yayınları, Ankara, 2013.
- Ergun, Atilla Fikri: **Milli İslamcılık İthal İslamcılığa Karşı**, Kibele Yayınları, İstanbul, 2016.
- Ergin, Muharrem: **Orhun Abideleri**, Hisar Yayınları, yer yok, 2003.
- Erkilet, Alev: **Mazlum Doğu'nun Mağrur Çocukları, İslamcı Portler ve Türkiye'de İslamcılığın Seyri**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ersel Hasan vd: **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980**, C. 3, YKY Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ersoy, Mehmed Akif: **Safahat**, hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Eryılmaz, Bilal: **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1996.
- Erzurumlu, Kenan: **Türklüğe Bakış**, Çetin Ajans Yayınları, Ankara, 2007.
- Fadlallah, Muhammed: **İslami Hareket Sorunlar ve İlkeler II**, Çev. Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul, 1996.

- Ganim, İbrahim el-Beyumi: **Hasan el-Benna'nın Siyasi Görüşleri**, Ekin Yayınları, İstanbul, 2012.
- Gedikli, Yusuf: **Enver Paşa Nutukları, Makaleleri, Bazı Beyannameleri ve Mektupları**, Ufukötesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Gellner, Ernest: **Milliyetçiliğe Bakmak**, çev: S. Coşar, S. Özertürk, N. Soyarak, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev: B.Ersanlı, G. G. Özdoğan, Nil Yayın, İstanbul, 2013.
- Gökalp, Ziya: **Kızılalma**, Haz. Hikmet Tanyu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- **Türkçülüğün Esasları**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1969.
- **Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**, Haz. Mustafa Özsarı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.
- **Yeni Hayat Yeni Yol**, Haz. M. Cunbur, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- Göktürk, Işıl: **Kültür Sosyolojisi: Kültürel Çalışmalar ve Toplumbilimlerinin Yeniden Biçimlenmesi**, Doğu Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Gün, Fahrettin: **Babanzade Ahmed Naim, Hayatı ve Eserleri**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016.
- Günaydın, Selma: **Meyveli Ağaç: Necip Fazıl'a ve Sanatına Yöneltilen Eleştiriler**, Kurtuba Yayınları, Ankara, 2010.
- Güngör, Erol: **İslamın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.

- **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003.
- **Tarihte Türkler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.
- **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.
- Hayes, Carlton J. H.: **Milliyetçilik Bir Din**, çev: M. Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Heywood, Andrew: **Siyasi İdeolojiler**, çev: H. İnaç, Adres Yayınları, Ankara, 2014.
- Hobsbawm, E. J.: **Milletler ve Milliyetçilik**, çev: O. Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Hocaoğlu, Durmuş: **Bir Milliyetçilik Analizi**, Yeni Çağ Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hocaoğlu, Durmuş: **Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri**, Ardıç Yayıncılık, Ankara, 2000.
- Hourani, Albert: **Arap Halkları Tarihi**, çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Hüsrevşahi, Seyyid Hadi: **Afgani, Hayatı ve Mücadelesi”, Urvet’ul Vuska Cemaleddin Afgani Muhammed Abduh**, çev. İbrahim Aydın, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- Işık Vahdettin v.d.: **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme**, Nobel Yayınları, Ankara, 2016.
- İbn-i Haldun, **Mukaddime**, çev. Halil Kendir, Yeni Şafak Kültür Armağanı, C. I, İstanbul, 2004.

- İbrahim M. Abu-Rabi: **Âlim ve Düşünür Olarak Bediüzzaman**, Çev. İbrahim Kapaklıkaya vd., Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006.
- İnalcık, Halil: **Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- İnan, Abdulkadir: **Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.
- İnayet, Hamid: **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce**, çev. Yusuf Ziya, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977.
- **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kaplan, Mehmet: **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, 30. Baskı, İstanbul 2012.
- Kara, İsmail: **Cumhuriyet Türkiye'si'nde Bir Mesele Olarak İslam 1**, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2014.
- **Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- **Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.
- **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 1**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 2**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 3**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

- Karabaşoğlu, Metin: **Kertenkele Çukuru, Milliyetçilik Dünyevileşme Kemalizm**, Nesil Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2012.
- Karabekir, Kazım: **Günlükler (1906-1948)**, C. 2, Haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- **İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896-1909**, Emre Yayınları, İstanbul, t.y.
- **Paşaların Kavgası: İnkılap Hareketimiz**, Hz. Faruk Ezerengin, Emre Yayınları, İstanbul, t. y.
- Karabulak, Ozan: **Atsız ve Türkçülüğün Yarım asrı, Süreli Yayınlarda Türk Milliyetçiliğinin Seyri (1931 - 1975)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.
- Karakoç, Sezai: **Çıkış Yolu I, Ülkemizin Geleceği**, Diriliş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008.
- **Çıkış Yolu III, Kutlu Millet Gerçeği**, Diriliş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.
- **Diriliş Neslinin Amentüsü**, Diriliş Yayınları, 71. Baskı, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2018.
- **Dirilişin Çevresinde**, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1988
- **Günlük Yazılar III**, Diriliş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1986.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, T.T.K. Basımevi, Ankara. 1999.
- Karataş, Turan: **Doğunun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.
- Karpat, Kemal H.: **İslamın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, çev. Şiar Yalçın, İstanbul, 2009.

- **Osmanlıda Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**,
çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara,
2006.
- **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul,
1967.
- **Osmanlıdan Günümüze Orta Doğuda Millet,
Milliyet, Milliyetçilik**, Çev. Recep Boztemur, 2. Baskı,
Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kayalı, Hasan: **Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık, Erken Arap
Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)**, çev. Türkan
Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kayhan Burhaneddin: **İslam Gençliğinin Stratejisi**, Kayhan Yayınları,
İstanbul, 2017.
- Kaynar, Emre Kaan v.d.: **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006**,
İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- Keskin, Mustafa: **Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, ATAM,
Ankara, 1999.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Hitabeler**, Büyük Doğu Yayınları, 4. Baskı, İstanbul,
1994.
- **Babıâli**, Bütün Eserleri, C. 19, Bd Yayınları, 8. Baskı,
İstanbul, 1999.
- **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu Yayınları,
9. Baskı, İstanbul, 2013.
- **Her Cephesile Komünizma**, Doğan Güneş Yayınları,
İstanbul, 1962.

- **Rapor 4**, Büyük Doğu Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993.
- **Sahte Kahramanlar**, Büyük Doğu Yayınları, 20. Bsk. İstanbul, 2013.
- **Son Devrin Din Mazlumlari**, 30. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2012.
- **Tarih Boyunca Büyük Mazlumlari**, BüyükDoğu Yayınları, 29. Baskı, İstanbul, 1977.
- **Ulu Hakan**, Büyük Doğu Yayınları, 20. Baskı, İstanbul, 2012
- **Vatan Haini Değil, Büyük Vatan Dostu: Sultan Vahidüddin**, 3. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1976.
- Kohn, Hans: **Türk Milliyetçiliği**, Hilmi Kitabevi Yayınları, çev. Ali Çetinkaya, Ankara, 1944.
- Korkmaz, Zeynep: **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
- Kösoğlu, Nevzat: **Milliyetçilik ve Yeni Yönelişler**, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Nu. 39, Ankara, 2008.
- **Milliyetçilikte Yeni Arayışlar, Yahya Kemal Hayatı ve Düşünce Dünyası**, Ötüken yayınları, İstanbul, 2009.
- **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009.
- **Türk Olmak Ya da Olmamak: Milli Kültür**, Mozaik Kültür ve Etnisite, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.

- Kurşun, Zekeriya: **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Kushner, David: **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876 - 1908)**, çev. Zeki Doğan, Fener Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kutub, Muhammed: **Çağdaş Fikir Akımları**, çev. M. Beşir Eryarsoy, Beka Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Kuzucu, Kemalettin: **Kahramanı Yaratmak: İttihatçıların Alemdar Mustafa Paşa'yı Hatırlaması**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
- Küçük, Abdurrahman: **İslamlık ve Türklük**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016.
- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kırıatlı, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- Lewis, Bernard: **Ortadoğu**, çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2003.
- Manaz, Abdullah: **Siyasal İslamcılık 2: Türkiye'de Siyasal İslamcılık**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 76-77.
- Mardin, Şerif: **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Meriç, Cemil: **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, 47. Baskı, İstanbul, 2015.
- Meriç, Ümid: **Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1979.
- Meşe, Ertuğrul: **Komünizmle Mücade Dernekleri**, İletişim Yayınları 2. Baskı, İstanbul, 2017.

- Millas, Herkül: **Sözde Masum Milliyetçilik**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Miyasoğlu, Mustafa: **Necip Fazıl Kürekürek**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1992.
- Mollaer, Fırat: **Türkiye’de Liberal Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008.
- Nakavi, Ali Muhammed: **İslam ve Milliyetçilik**, Çıra Yayınları, İstanbul, 2005.
- Namık Kemal, **Külliyat-ı Kemal, Makalatı Edebiye ve Siyasiye**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1327.
- Nisbet, Robert: **Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek**, Çev. M. Fatih Serenli, Kudret Bülbül, Kadim Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Nursi, Said: **Eski Said Dönemi Eserleri**, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2009.
- **Mektubat**, rnk Neşriyat, İstanbul, 2013.
- **Tarihçe-i Hayatı**, rnk Neşriyat, İstanbul, 2013.
- Okay, M. Orhan: **Necip Fazıl Küsekürek**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Okuyan, M. Çağatay: **Bozkurt’tan Kur’an’a Milli Türk Talebe Birliği (1916-1980)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Orkun, Hüseyin Namık: **Türkçülüğün Tarihi**, Berkalp Kitabevi, İstanbul, 1944.
- Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

- **Osmanlıda Milletler ve Diplomasi**, Seçme Eserleri III.
Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Öğün, Süleyman Seyfi: **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.
- **Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ömer Seyfettin, **Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi**, Çocuk Dünyası Mecmuası Neşriyatından, Şems Matbaası, İstanbul, t.y.
- Önen, Nizam: **İki Turan**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- Özcan, Ahmet: **Türkiye’de Popüler Tarihçilik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Özcan, Ali: **Osman Yüksel ve Serdengeçti Dergisi**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Özdalga, Elisabeth: **İslamcılığın Türkiye Seyri, Sosyolojik Bir Perspektif**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, çev. Gamze Türkoğlu, İstanbul, 2013.
- Özdoğan, Günay Göksü: **“Turan”dan “Bozkurt”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Özkırımlı, Umut: **Milliyetçilik Kuramları**, Doğubatı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Parlatır, İsmail: **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2014.
- Renan, Ernest: **Nutuklar ve Konferanslar**, çev. Z. Ishan, Sakarya Basımevi, Ankara, 1946.

- Reşid Rıza, **İttihad-i Osmanî'den Arap İsyanına**, çev. Özgür Kavak, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007.
- Safa, Peyami: **Türk İnkılabına Bakışlar**, ATAM, Ankara, 2010.
- Said Halim Paşa: **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.
- **İslamlaşmak**, Sebilürreşad Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul, 1337.
- Sait Faik: **Alemdağda Var Yılan: Az Şekerli**, Bilgi Yayınevi, 12. Baskı, Ankara, 2001.
- Sancaktar, Fatih Mehmet: **Hiss-i Milliden Harb-i İktisadiye**, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul, 2012.
- **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi, Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925)**, ATAM, Ankara, 2009.
- Saray, Mehmet: **Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı**, ATAM, Ankara, 2012.
- Sarikoyuncu, Ali: **Milli Mücadelede Din Adamları I**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Sefercioğlu, Necmeddin: **Türkçü Dergiler**, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları: 27, Ankara, 2008.
- Serdengeçti, Osman Yüksel: **Bir Nesli Nsıl Mahettiler, Gülünç Hakikatler, Akdeniz Hilalindir**, Bütün Eserleri II, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2014.
- **Mabetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar**, Bütün Eserleri I, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2016.

- Shaw, Stanford J.; Shaw, Ezel Kural: **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.2, E Yayınları, , İstanbul, 2006.
- Shpuza, Gazmend: **Arnavutluk Tarihi**, C. 2, Tirane, 1983.
- Slattery, Martin: **Sosyolojide Temel Fikirler**, Çev. Özlem Balkız v.d., Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Smith, Anthony D.: **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- **Milliyetçilik**, Çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Atıf Yayınları, Ankara, 2013.
- Soysal, İsmail: **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Sönmez, Banu İşlet: **II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Sunar, Lütfi: **İslamı Uyandırmak: Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler**, İlem, İstanbul, 2018.
- Şehsuvaroğlu, Lütfü: **Büyük Birlik Projesi Olarak Milliyetçilik ve Namık Kemal**, Elips Kitap Yayınları, Ankara, 2016.
- **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, Elips Kitap Yayınları, Ankara, 2011.
- Şenocak, İhsan: **Büyük Doğu Çağına Doğru**, Hüküm Kitap Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016.
- Şentürk, Hulusi: **Türkiye’de İslami Oluşumlar ve İslamcılık**, Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2015.

- Şeyhun, Ahmet: **Said Halim Paşa, Osmanlı Devlet Adamı ve İslamcı Düşünür**, çev. Derya Göçer, Everest Yayınları, İstanbul, 2010.
- Şimşek, Ahmet; Satan, Ali: **Milli Tarihin İnşası (Makaleler)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1988.
- Taşkın, Yüksel: **Milliyetçi Muhafazakâr Entelejiyansiya**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- Taştan, Yahya Kemal: **Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.
- Tekin, Arslan; İzgözer, Ahmet Zeki: **Anadolu Mecmuası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Tiftikçi, Osman: **1960'lerden Günümüze Türkiye'de İslami Hareketler (Resmi İslam, Cemaatler, Tevhidi Hareket)**, Ceylan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014.
- Topçu, Nurettin: **Büyük Fetih**, Dergâh Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2016.
- **İradenin Davası Devlet ve Demokrasi**, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2015.
- **Mehmet Akif**, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015.
- **Varoluş Felsefesi, Hareket Felsefesi**, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2015.
- **Yarınki Türkiye**, Dergâh Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2017.

- Tuğrul, Talip: **Milli Görüş Hareketinin Temel Karakterleri**, MGV Yayınları, Ankara, 2019.
- Tunaya, Tarık Zafer: **İslamcılık Cereyanı**, C. III, Yenigün Basımcılık, İstanbul, 1998.
- Tunçay, Mete: “Siyasal Tarih 1950-1960”, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, Ankara, 1989.
- Turan, Osman: **Türk Cihan Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esasları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.
- Türkeş, Alparslan: **Dokuz Işık**, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Türkkan, Reha Oğuz: **İleri Türkçülük ve Partiler**, İstanbul, 1946.
- Türkmen, Hamza: **Türkiye’de İslamcılık ve Özeleştir**, Ekin Yayınları, İstanbul, 2008.
- **Ulusçuluk Çıkmazı**, Ekin Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ülken, Hilmi Ziya: **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, MEB Yayınları, 1969.
- **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Üstel, Füsün: **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği, Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yayınları, 2. Bsk. İstanbul, 2004.
- Vatandaş, Celalettin: **Ulusal Kimlik – Türk Ulusçuluğunun Doğuşu**, Açılım Kitap, İstanbul, 2010.
- Weber, Max: **Sosyoloji Yazıları**, çev: Taka Varlam, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

- Yalçın, Hüseyin Cahit: **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976.
- Yinanç, Mükrimin Halil: **Milli Tarihimizin Adı**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1969.
- Zürcher, Erik Jan: **Moderleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 30. Baskı, çev. Yasemin Saner, İstanbul, 2015.

E. MAKALELER

- Abay, Muhammet: “Türkçedeki Kur'an Meallerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 10, S. 19-20, 2012, s. 231-301.
- Ahmad, Feroz: “Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu”, editör: Marian Kent, Osmanlı **İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s.19-56.
- Ahsen, Abdullah: “Milliyetçilik ve Ümmet Kimliği”, Çev. İbrahim Kalın, **Milliyetçilik**, Köprü Dergisi, Güz 95, S. 52, 2006.
- Ak, Suat: “Büyük Doğu Cemiyeti (28 Haziran 1949-26 Mayıs 1951)”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 491-505.
- Akyol, Taha: “Atatürk Her Şeyden Önce Pragmatistti”, **Cumhuriyet, Milliyetçilik ve İslamcılık, Türkiye Söyleşileri 5**, Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s.261-275.
- Albayrak, Sadık: “Eşref Edip Fergan” **DİA**, C. 11, İstanbul, 1995, s. 473-474.

- Alkan, Ahmet Turan: “Bir Fikir, Kültür ve Medeniyet Tasarımı Olarak Milliyetçiliğin Adı Yok”, ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, **Stat koda Değişime Milliyetçilik Ufk **, Binyıl Yayınevi Ankara 2007.s. 79-90.
- Altun, Fahrettin: “Necip Fazıl Kısakürek’in Yakın Tarih Görüşü Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BüyükDoğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece  zel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 153-167.
- Arabacı, Caner: “Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşad  zerine”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 6, İşlamlık**, Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 2. Bsk. İstanbul, 2005, s. 96-128.
- Atabay, Mithat: “şehitlikleri İmar Cemiyeti Arşiv Belgelerine Göre Çanakkale şehitler Abidesi İnşaatının Tamamlanması ve Açılış Töreni”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Y. 14, S. 21, 2016, s. 213-232.
- Ateş, Sinan: “MHP ve  lk c  Kuruluşlar Davası: Hamle Dergisi  rneği”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, C. 7, S. 21, 2018, s. 1041-1058.
- Avcı, Cemal: “Atatürk, Din ve Laiklik”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, ATAM, Ankara, 2008, s. 57-72.
- “Atatürk’ n Milliyetçilik Anlayışı”, **Atatürk ve Atat rk  Düşünce, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2003, s. 69-78.

- Aydar, Hidayet: “Türklerde Kur’an Çalışmaları”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, İstanbul, 1999, s. 159-235.
- Aydın, Mustafa: “Bir Milli İslamcılık Serüveni: Mücadelecilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık, C.6**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s.452-468.
- “Bir Muhafazakârlık Olarak Din ve İslam”, **Tezkire**, Y. 11, S.27-28, Temmuz-Ekim 2002, Ankara, s. 62-71.
- Aykut, Ayhan: “İslam-Türk Ansiklopedisi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C.23, s. 57-58.
- Balcı, Mustafa: “Sanat ve Düşünce Dünyasında Necip Fazıl”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 191-196.
- Balcıoğlu, Mustafa: “Yirminci Yüzyıl Başlarında Dünya”, Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I. ATAM** Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 2012.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı: “Kur’an’ın Ana Dilimize Çevrilmesi: Kur’an Nedir?”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1952, C. 1, S. 2-3, s. 33-45.
- Bayur, Hikmet: “Kur’an Dili Üzerine Bir İnceleme”, **Belleten**, C. XXII, S. 88, Yıl: 1958, s.599-605.
- Belge, Murat: “Muhafazakârlık Üzerine”, **Modern Türkiye’de Muhafazakar Düşünce C. 5, Muhafazakarlık**, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 92-100.

- Beriş, Hamit Emrah: “Tarih Bilinci Olarak Muhafazakârlık ve Türk Muhafazakârlığında Tarih Algısı”, **Muhafazakâr Düşünce**, Y. 2, S. 8, 2006, s.79-101.
- Beydilli, Kemal: "Seyyid Ali Efendi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 37, 2009, s. 45-47.
- -----
“III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar”, **Nizam-ı Kadim’den Nizam-ı Cedid’e III. Selim ve Dönemi**, Ed. Seyfi Kenan, TDV Yayınları, Ankara, 2010, s. 42-43.
- “Küçük Kaynarca’dan Tanzimat’a Islahat Düşünceleri”, **İlmi Araştırmalar 8**, İstanbul, 1999, s. 25-64.
- Bıçak, Ayhan: “Tarih Bilinci”, **Felsefe Dünyası**, S. 20, Bahar 1996, s. 46-58.
- Bilgenoğlu, Ali: **Ortadoğu’da Bir Öncü: Modernitenin Mısır’a İlk Taşıyıcısı Rifa’a Rafi elTahtavî (1801-1873)**, History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, s. 27-46.
- Bilgin, Vedat: “Yeni Bir Medeniyet Tasarımı Olarak Milliyetçilik” **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007, s.41-60.
- Bingöl, Abdulkerim: “Kur’an’ın Milliyetçiliğe Yaklaşımı”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017; 5(3), s. 879-897.
- Birecikli, İhsan Burak: “Arnavud İttihad Komitesinin İki Beyannâmesi”, **Yaşam Bilimleri Dergisi**; Cilt 6 S.1, (2016), s. 37-53.
- Bolat, Bengül Salman; Demiraslan, Tekin: “Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına

Yansıması”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s. 29-60.

Bostancı, Naci: “Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Çizgisi”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007. s.1-21.

Bozgöz, Faruk: “Arap Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Milliyetçilik II**, Yıl 10, sayı 39, Ankara, y.y, s. 99-112.

Bozkurt, Celil: “Milliyetçi Bir Mücadele Adamı Kemal Fedai Coşkun ve Fedai Dergisi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 2013, 102 (203), s. 151-190

----- “Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği ve Faaliyetleri”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(1), s. 603-622.

Budak, Mustafa: “Modernleşme Açısından Atatürk’ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi”, **İlmi Araştırmalar 4**, İstanbul 1997, s. 55-66.

Bütüner, Zübeyir: “3 Mayıs 1944 Olayları Işığında İç-Dış Politikada Siyasî Dengeler”, **International Journal of Social Science C. 5, S. 6**, 2012, s. 91-103,

Cezmi Eraslan: “Yüzyılın Aynasında İkinci Abdülhamid”, **Bilginler Konuşuyor**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.45-64.

Çağan, Kenan: "Cemil Meriç'in Osmanlı ve Cumhuriyet Üzerine Düşünceleri", **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XIII, S.2, 2011, s. 1-14.

- “Necip Fazıl’ın Siyasal Çizgisindeki Evrilmeler”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 127-134.
- Çetin Nuran: “Necip Fazıl’ın Abdülhakim Arvâsî’yi Tanıması ve Tasavvufî Düşünceleri”, **Turkish Studies**, C. 9/11, 2014, s. 171-192.
- Çetin, Göksal: “Milliyetçiliğin Geleceği Ve Milliyetçilik Tasavvuru”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007. s.109-118.
- Çetinsaya, Gökhan: “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”, **Osmanlı Araştırmaları**, XLVII (2016), s.353-409.
- Çilliler, Yavuz: “Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.10, S.2, 2015, s. 45-65.
- Demir, Şerif: “Ezanın Türkçe Okunması (1932-1950)”, **Ortak Dilimiz Ezan**, Ed. Mahmut Öztürk, Nida Akademi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 85-106.
- Duran, Burhanettin: “Kısakürek’in Siyasi Fikirleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BüyükDoğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 75-82.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, Uzun, M. İsmet: “Mehmed Akif Hayatı ve Eserleri”, **İstiklal Şairimiz Mehmed Akif**, Hz. Mustafa İsmet Uzun, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17-46.

Düzdağ, M. Ertuğrul; Okay, M. Orhan: "Mehmed Âkif Ersoy", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-akif-ersoy> (10.07.2019).

Efe, Adem: "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)", **Marife**, Y. 8, S.2, 2008, s. 157-180.

Egro, Dritan: "Arnavut Milliyetçi Doktrininde Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Avrupa'nın Algılanışı", **OTAM**, 33/Bahar 2013, s. 31-41.

Elbir, Bilal; Karakaş, Ömer: "Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri", **Turkish Studies**, C. 2/4, 2007, s. 381-392.

Emecen, Feridun M.: "Osmanlılarda Türklük Kavramı Üzerine Notlar: "Aşağılama Edebiyatı" Miti", **II. Uluslararası Türk Uygarlı Kongresi: Türk Uygarlığının Dünya Uygarlığındaki Yeri**, 4-6 Ekim 2004, Bişkek, s. 85-91.

Emre, Akif: "Büyük Doğu ve Gelecek Tasavvuru", **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BüyükDoğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 48-55.

Eraslan, Cezmi: "Atatürk ve Halkçılık", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı II**, ATAM, Ankara, 2005, s. 71-128.

"Türkiye'de Çok Partilî Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 6, S. 22, s. 141-157.

- “Osmanlı Devletinin Arnavutlara Yönelik Politikalarında Birinci Ve İkinci Meşrutiyet Dönemlerinin Karşılaştırılması”, **İ.Ü. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S.13, İstanbul, 2008, s. 59-75.
- Erat, Muhammet: “Osmanlı’da Alfabe Tartışmaları”, ed. Hasan Celal Güzel vd., **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 15, Ankara, 202, s. 256-257.
- Feyzioğlu, Turhan: “Atatürk ve Milliyetçilik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, Mart 1985, S. 2, s. 353.
- “Türk İnkılabının Temel Taşı: Laiklik”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, ATAM, Ankara, 2008, s. 137-199.
- Fırlı, Ethem Ruhi: “Atatürk ve Din”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, ATAM, Ankara, 2008, s. 201-238.
- Fshazi, Falma: “2. Meşrutiyet Ve Arnavutluk’taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı’nın Düşman Olduğu “O An.”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:38 (Mart 2008), s.161-178.
- Genç, Nihat: “Bir Savunma Refleksi Olarak Milliyetçilik Algısı”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007. s. 191-194.
- Gözler, Kemal: “Devletin Bir Unsuru Olarak 'Millet' Kavramı”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 64, Kış 2001, s. 108-123.

- Günaydın, Yusuf Turan: “Bağlanma: Abdülaziz Bekkine-Nurettin Topçu İlişkisi”, **Hece**, S. 109, 2006, s. 92-97.
- Güven, Turan: “Milliyetçilik İçedönük Milliyetçilik Ve Ulusalcı Dalga”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007, s. 133-150.
- Hanioğlu, M. Şükrü “Sorun Kutlama Değil, Kutsallar Çatışmasıdır”, **Sabah**, Mayıs 2012,
<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2012/05/27/sorun-kutlama-degil-kutsallar-catismasidir>.
(12.07.2019).
- “Şemseddin Sami Bey Olması Gereken Yerdedir”, **Sabah**, 3Mart2013,
<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2013/03/03/semseddin-sami-bey-olmasi-gereken-yerdedir>.
(12.07.2019).
- Hocaoğlu, Durmuş: “Tabii ve Fıtri Bir Ekzistans Olarak Milliyetçilik”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi Ankara 2007. s. 195-309.
- Hut, Davut: “Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm Ve Arap Milliyetçiliği” **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl. 1, Ortadoğu Özel Sayısı, s.105-150.
- İşler, Ahmet: “Demokrat Parti Döneminde Dinde Reform Tartışmaları: Müslüman Sesi Dergisi Örneği”, **İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 2, 2018, s. 51-64.

- İzmirli, İsmail Hakkı: “Şark Kaynaklarına Göre Müslümanlıktan Evvel Türk Kültürünün Arap Yarımadasında İzleri”, **II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri**, 20-25 Eylül 1937, TTK Yayınları, İstanbul, 1943, s. 280-289.
- Jäschke, Gotthard: “Türk Kurtuluş Savaşında Milliyetçilik ve Din” Çev. Aytunç Ülker, **Tarih Okulu**, S.2, 2009, s.83-95.
- Kalsın, Berrin: “12 Mart 1971 Muhtırası’na Gidilen Süreçte Türk Asını: Kanlı Pazar Ve 15-16 Haziran Olayları”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Y. 3, S. 18, 2015, s. 231-246.
- “İsmail Gaspıralı ve Tercüman Gazetesi”, **Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S.2, 2014, s. 95-115.
- Kamer, Kasım: “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, **Akademik Bakış**, C. 1, S. 1, 2007, s. 57-72.
- Kara, İsmail: “Nurettin Topçu (1909-1975)”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, 2012, s. 248-253.
- Karakaş, Mehmet: “Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, **Milliyetçilik I**, Y. 9, S.38, Ankara, 2012, s. 57-76.
- Karatepe, Şükrü: “Necip Fazıl’ın Basın Hayatı ve Davaları”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 1994, s. 160-165.
- Kılıç, Mehmet: “Uluslararası İlişkiler, Yeşil Kuşak Teorisi ve Örnekleri”, **International Journal Of Political Science Researches**, C. 1, S.1, 2015, s. 50-72.

- “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2007, S.16, s. 113-140.
- Koçak, Cemil: “Türk Milliyetçiler Derneği’nin Kısa Hikayesi”, **Star Gazetesi**, 11 Ekim 2015.
<http://www.star.com.tr/yazar/turk-milliyetciler-derneginin-kisa-hikayesi-yazi-1061933/>, (15.07.2019).
- “Türk Milliyetçiliğinin İslam’la Buluşması, Büyük Doğu”, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 4, Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, 3. Bsk. İstanbul, 2008, s. 601-613.
- Korkut, Hasan: “Necip Fazl’da Tarih Yaklaşımı ve Ulu Hakan Abdulhamid Han”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 171-175.
- Kuzucu, Kemalettin: “Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk’un Sosyal ve Siyasal Durumu (1860-1908)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/2, 2012, s. 309-332.
- Küçüköğlu, Bayram: “Kıbrıs Sorununa Dair Yaklaşım ve Algıların Türk Basınına Yansıması (1954-1974)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 48, Güz 2011, s. 791-814.
- Maden, Fahri: “Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)”, **Avrasya Etüdleri**, 38/2011, s. 155-196.
- Mardin, Şerif: “Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkisi”, **İnternational Social Science**

Science Journal, Çev. Kemal Berkarda, 1989, C. XLI, S. 1, s. 57-76.

Mert, Nuray: “Muhafazakârlar Neyi Muhafa Etmeye Çalışırlar”, **Tezkire**, Y. 11, S. 27-28, Temmuz-Ekim 2002, s. 72-77.

Mete, Ömer Lütfü: “Türk Milliyetçiliğini Kritik Bir Yaklaşım Üzerinden Yeniden Düşünmek”, **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Binyıl Yayınevi, Ankara, 2007, s. 119-132.

Mumyalmaz, Hatice: “Necip Fazıl’ın Fikir Dünyasında Yakın Dönem Türk Tarihi: Kavram, Olay ve Kişilikler”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.14, S. 38, 2017, s. 170-184.

Nal, Sabahattin: “Demokrat Parti’nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 60-3, s. 137-171.

Nar, Ali: “Ölümünün Onuncu Yılında Üstad Necip Fazıl’ın Dini Eserlerine Bakış”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 1994, s. 111-119.

Nursi, Said: “Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devadır”, **Volkan**, S. 83, 25 Mart 1909.

Nursi, Said: “Şüphe ve Kuruntulara Cevap”, **Volkan**, S. 90, 1 Nisan 1909.

Okay, M. Orhan: “Hareket: Nurettin Topçu'nun (Ö. 1975) Yayımladığı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, 1997, s. 123-125.

- “Kısakürek, Necip Fazıl”, **TDV Ansiklopedisi**, C. 25, 2002, s. 485-488.
- Okutan, Çağatay: “Arap Milliyetçiliği”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. 56-2, s.157-172.
- Öz, Asım: “1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme**, Editör: Vahdettin Işık ve diğ., Nobel Yayınları, Ankara, 2016, s. 73-160.
- “Hassas Bir Muhalefet Politikası Geçiş Sürecinde Dindar-Milliyetçi Dergiler”, **İslamı Uyandırmak: Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler**, Ed. Lütü Sunar, İlem, İstanbul, 2018. s. 5-98.
- Öz, Mehmet: “Tarih Perspektifinden Türk Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, (8), 2008, s. 219-226.
- Özdemir, Mehmet; Şenyiğit, Yunus: “1974-1975 Yıllarında “Dilde Sadeleşme” Tartışmalarının Kubbealtı Akademi Mecmuası’na Yansımaları”, **Turkish Studies**, C.11/4, 2016, s. 739-760.
- Özdenöner, Rasim: “Necip Fazıl Kısakürek”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 6, İslamcılık**, Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 2. Bsk. İstanbul, 2005, s. 136-156.
- Özkan, Asaf: “Millet-Milliyetçilik-Millî Tarih Bağlamında Türk Yurdu Dergisi’nde Millî Tarih Oluşturma Çabaları

- (1911-1918)", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 37, Erzurum, 2008, s. 289-309.
- Öztekin, Hülya: "1944 Irkçılık - Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar", **Selçuk İletişim**, 2018, 11 (1): 212-236.
- Öztürk, Mustafa: "Meâl", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/meal> (08.07.2019).
- Öztürkmen, Arzu: "Folklorla Oynamak, Yerellik, Milliyetçilik ve Ötekilerimiz", ed. Herkül Millas, **Sözde Masum Milliyetçilik**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 251-286.
- Pişgin, Yasin: "Kur'an'ın Tercümesi Meselesine Eyüp Sabri Hayırlıoğlu'nun Bakışı", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.6, S.1, s. 48-68.
- Roy, Olivier: "İslamcı Hareketlerin Sıradanlaşması", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C. 6, İslamcılık**, Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 2. Bsk. İstanbul, 2005, s. 927-935.
- Sadoğlu, Hüseyin: "Balkanlar'da Milliyetçilik ve Din", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 2016, Yıl:2, C. 2, S. 1, s. 1-10.
- Sağlam, Nuri: "Şemseddin Sami'nin Besâ Yahud Ahde Vefâ Adlı Piyesinde Etnosentrik Söylem ya da Vatan Yahud Arnavutluk", **İÜ. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 57, S. 57, 2017, s. 197-212.
- Sancaktar, Fatih Mehmet: "Yusuf Akçura ve Din", **ATAM**, C. XXI, S. 61, Ankara, 2005, s. 385-398.

- Saygılı, Hasip: “20. Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye Algısı”, **Bilge Strateji**, C. 6, S. 10, 2014, s. 35-62.
- Sert, İsmail: “Fikir Öfkesiyle Kavrulan Bir Ömür”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BüyükDoğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 83-94.
- Şehsuvaroğlu, Lütfü: “**Necip Fazıl ve Farklı Tarafları**”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 1994, s. 125-128
- Şen, Ercan: “Cumhuriyet Dönemi Kur’ân Tercümeleri Bağlamında Bir Meâl ve Bir Mütercim: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) ve Kur’ân Çevirisi (Eleştirel Bir Yaklaşım)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 28, 2013, s. 348-368.
- Tağmat, Çağla Derya: “Fetih Derneği ve İstanbul’un Fethinin 500. Yılı”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S.4, 2014, s. 48-49.
- Taşgetiren, Ahmet: “Mücadele Birliği Dağılırken Çok Acı Çektik”, **Star Gazetesi**, 06.07.2013.
<https://www.star.com.tr/pazar/mucadele-birligi-dagilirken-cok-aci-cektik-haber-769268/> (13.07.2019).
- Taylak, Muammer: “**Saltanat, II. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyet’te Öğrenci Hareketleri**”, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s. 253-264.
- Topaloğlu, Yüksel: “Şemsettin Sami’ye İsnat Edilen Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak? Adlı Eser Üzerine Bir Tartışma”,

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.5, S.10, 2015, s. 31-57.

Tuna, Işıl: “1950-1960 Yıllarında Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları”, **Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2016, s. 81-98.

Türinay, Necmettin: “Necip Fazıl ve Politika”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 1994, s. 139-150.

Türkmen, Hamza: “İslami Uyanış Süreci, Yeniden Milli Mücadele -1”, **Haksöz Dergisi**, S.40. 1994.

Vahide, Şükran: “Said Nursi’nin Hayatının Bir Kronolojisi”, Haz. İbrahim M. Abu-Rabi, **Âlim ve Düşünür Olarak Bediüzzaman**, Çev. İbrahim Kapaklıkaya vd., Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 21-32.

Vatansever, Müge: “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, Özel S. 2010, 2012, s. 1487-1530.

Yalsızuçanlar, Sadık: “Bir Karşı Tarih Yazımı: Son Devrin Din Mazlumları”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 176-185.

Yetiş, İshak: “Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar”, **Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek**, Hece Özel Sayı 9, S. 95, 2005, s. 168.-170.

Zeyrek, Suat:

“II. Meşrutiyet’te Demokratik Muhalefetin Sonu:
Arnavut İsyanları ve Sonuçları”, **İÜ. Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi**, S. 33 Yıl:2012/2, s. 299-336.

ÖZ GEÇMİŞ

1979 Van doğumlu. Lisans eğitimini Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünde tamamladı. Yüksek lisans eğitimini aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda "Vansesi Gazetesi (1948-1960)" teziyle tamamladı. Milli Eğitim bünyesinde bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 2009 yılında Muş Alparslan Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi kadrosuna atandı. Halen Öğretim Görevlisi kadrosunda çalışmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.